BRONIAUS KRIVICKO

raštai

BRONIAUS KRIVICKO *raštai*

PARENGĖ

VIRGINIJUS GASILIŪNAS

LIETUVOS
GYVENTOJŲ
GENOCIDO IR
REZISTENCIJOS
TYRIMO
CENTRAS

VILNIUS
1999

UDK 888.2-8
Kr 294

Dailininkas
Romas Dubonis

VB "PEMPININKŲ"
filialas

6-00/5018

ISBN 9986-757-30-4

© Sudarymas, įžangos straipsnis, paaiškinimai, Virginijus Gasiliūnas, 1999
© Meninis apipavidalinimas, Romas Dubonis, 1999
© Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999

TURINYS

LAIKŲ GRIŪTY. Virginijus Gasiliūnas / xvii

FELJETONAI, NOVELĖS, POETINĖ PROZA, DRAMA

Interview su numirėliais / 3
Areštuotasis / 6
Eik namo ir dirbkis grabą / 10
Didysis ir Mažasis / 16
Žmogaus širdis / 20
Salkūnas / 23
Paslaptis / 30
Aš turiu garanuot savo ateitį / 34
Nubudimas / 37
Seno draugo namuose / 42
Nakties svečias / 46
Vienos vasaros nuotykis / 49
Giesmės žaismui, grožiui, laisvei ir nakčiai / 59
Maža žiemos pasaka / 64
Mes esame kalnai / 65
Kalifornija / 66
Mergaitė ir aklasis / 73
Manęs laukia už durų / 78
Pasaka apie karalaitę / 86

STRAIPSNIAI, RECENZIJOS, TEATRO KRITIKA

Keletas Antano Vaičiulaičio stiliaus bruožų / 95
Maironio „Pavasario balsai" ir Antano Miškinio „Varnos prie plento" / 100
[Esperanto kalbos vadovėlis] / 112
[Lietuvių poezija esperantiškai] / 113
[Jurgio Jankaus „Egzaminai"] / 114
[Jurgio Jankaus „Be krantų"] / 116
[K. Vinvos „Musele, greičiau..."] / 119
Premijuotoji literatūra / 122
[Naujosios suomių prozos antologija] / 127

[Jono Marcinkevičiaus „Kražių skerdynės“] / 129
[Igno Šeiniaus „Tėviškės padangėje“] / 132
[Kazio Jankausko „Dulkini batai“] / 134
[Pearl S. Buck „Rytų vėjas – Vakarų vėjas“] / 136
[Gustave'o Flaubert'o „Salambo“] / 137
[Kazio Inčiūros „Baltieji raiteliai“] / 138
[Leonardo Žitkevičiaus „Su tėvelio kepure“] / 140
[Jono Graičiūno „Ižas Nemune“] / 142
[Petronėlės Orintaitės „Dirvonų dukterims“] / 145
[Henry Bordeaux „Atsiveria akys“] / 147
[Antonio Fogazzaro „Senovinis pasaulėlis“] / 149
[Sally Salminen „Katryna“] / 150
[Antano Vaičiulaičio „Pelkių takas“] / 151
[Fiodoro Dostojevskio „Lošėjas“] / 153
[Viktorijos Kumpikevičiūtės „Vasara laukuos“] / 155
Po tikėjimo ženklu [Apie Bernardo Brazdžionio „Kunigaikščių miestą“] / 156
[Emilio Sillanpää „Žmonės vasaros naktį“] / 160
[Juozo Paukštelio „Kaimynai“] / 161
[Mykolo Vaitkaus „Rytmečio žygiai“] / 163
[Stasio Santvaro „Kaimynai“] / 166
Vinco Krėvės „Miglose“ / 172
Įspūdžiai Panevėžio miesto teatre / 177
Vilniaus miesto dramos teatre / 181
„Giganto“ premjera Vilniaus miesto dramos teatre / 185

JONO ALEKSANDRIŠKIO-AISČIO IDĖJŲ PASAULIS
Įvedamosios pastabos / 191
Įžanga / 194
Universaliosios Aleksandriškio poezijos idėjos / 199
Konfliktas su aplinka – pagrindinė Aleksandriškio poezijos versmė / 199
Kasdienybės neapykanta / 201
Bėgimas iliuzinėn tikrovėn / 203
Kūrybos problema / 206
Gyvenimo prasmės klausimas / 212
Kančios ir džiaugsmo problema / 216
Aleksandriškio ryšys su Vakarų kultūra / 227
Patriotinė Aleksandriškio poezija / 232
Nepriklausomosios Lietuvos laikotarpis / 232
Bolševikų okupacijos laikotarpis / 240
Baigiamosios pastabos / 243

[Pastabos apie Jono Šerno eilėraščius] / 246

POEZIJA
Žiaurusis Dievas
Eilėraščiai
Rudenio lygumose
Rudenio lygumose / 251
Laukinių rožių šlamesys / 254
Nuotaka / 255
Vieną vasarą / 256
Ant Nemuno krantų / 258
Jaunystės nuotykis / 260
Rudens gitara / 261
Drugys / 262
Ruduo / 263
Rudens melodija / 263
Žiema / 264
Žiaurusis Dievas
Žiaurusis Dievas / 266
Naktį / 268
Šėtono monologai / 269
Šaulio tragedija / 272
Don Žuanas / 274
Medžioklė / 276
Vilko riksmas / 277
Gyvatė / 278
Dvikova / 278
Kareivių daina / 279
Samsono pergalė / 280
Dovydas prieš Galijotą / 282
Paskutinė Mozės pranašystė / 283
Jo atsakymo žodis / 285
Tavo vardui / 288
Už didžią tiesą
Už didžią tiesą / 290
Lietuvai / 291
Ginklo broliams / 293
Partizano mirtis / 294
Niekad, niekados / 296
Pralaimėjimas / 297
Migla / 297
Mergaitei iš pagirio namų / 298
Karo dievui / 299
Nauja pilis
Nauja pilis / 301

Neužmirštuolei, žydinčiai nakty
Sonetai
[Tu sakai: Esu gėlė skaistuolė] / 304
[Tu buvai dar vos tik išsiskleidus] / 305
[Buvo pievos, tartum plačios upės,] / 305
[Daug veidų puikumo neregėto] / 306
[Kai pradėjo skriet ties begalybe] / 306
[Taip jaunystėj bemaištaujant, darės] / 307
[Tartum vyną iš auksuoto rago] / 307
[Mano dienos nebūtin pasvirę.] / 308
[Bet kai vėtroj savo skaudų skundą] / 308
[Tu sakai: Kai nuo aušros skaistumo] / 309
[Vienumoj dažnai mąsčiau per naktį] / 309
[Iš liūdnumo tau galva nusviro,] / 310
[Mano sielą žudė jau tiek metų] / 310
[Skaidriame ir vėsiame šaltiny] / 311
[Tu sakai: Kol baigsim kelią kartų,] / 311
[Jei aš būčiau toks skaidrus ir grynas,] / 312
[Kada meilė ir viltis man švyti,] / 312
[Kai, netekęs jau su Juo vienybės,] / 313
[Bet jeigu vienybėj nuolatinėj] / 313
[Nors kaip paukštis aplink Jį tu ratą] / 314
[Tas paveikslas, į kurį sudėjus] / 314
[Kada žvaigždės, auksu sužėrėję,] / 315
[Bet seniau, kai degė mėnuo vario] / 315
[Erdvės žydros. Erdvės žiburiuotos.] / 316
[Gera žemėj. Mes prie jos krūtinės] / 316
[Jei be laiko man tavęs gedėti] / 317
[Mes nežinom, ar teks baigt šią dieną,] / 317
[Bet jei pirma skirsimės kurs vienas,] / 318
[Tu sakai: Kai teko vaiko metuos] / 318
[Meilė kaip dūmelis išsisklaido,] / 319
[Tu sakai: Esu aš šiaurės vaikas.] / 319
[Kai dienos darbai jau padaryti,] / 320
[Iš namų, vos vakaro sulaukus,] / 320
[Jei aš būčiau viešpats okeano,] / 321
[Vardan meilės visa ką pakelti] / 321
[Ko laikų griūty mane lydėti,] / 322
[Lyg toj pasakoj taip visą laiką] / 322
[Aukštos eglės, snaigėmis apkritę.] / 323
[Žvelgėme pro savo urvo langą] / 323
[Tegul krenta mum likimo kirčiai!] / 324
[Daug tau kraujo, Lietuva, tekėjo,] / 324

Partizanams / 325
Tremtiniams / 325
Seseriai / 326
[Tau paseksiu pasaką, brangioji,] / 326
[Kai rausvom strėlėm prapliupo rytas,] / 327
[Toljmas, mažytis žiburėli!] / 327
[Mūsų liko gal iš šimto vienas.] / 328
[Kaip jūreivis, kai praryt grasina] / 328
[Kai kovoj kelies tu į ataką] / 329
[Kai mus graso audroje užpulti] / 329
[Kai audroj giria viršūnėm tvojas,] / 330
[O audra, kuri, užpuolus girią,] / 330
[Aš mačiau, kaip vėtra paskandino] / 331
[Plakas maro raudonoji skraistė.] / 331
[Žvelk, koks pyktis veiduose jų matos,] / 332
[Debesys perkūnijų pritvinę.] / 332

Poilsio valandai

Eiliuoti margumynai

Vėjai ir žiedai
Pavasario vėjas / 333
Po žiemos / 334
Pavasarį / 335
Žydėjimas / 335
Ramunė ir rugiagėlė / 336
Auka / 336
Girios pasaka / 337

Šypsenos ir grimasos
Sraigė / 338
Maišiukas aukso pinigų / 338
Piršlybos / 339
Poeto nuotykis / 340
Pasiskubino / 340
Meškos filosofija / 340
Radikaliesiems lygybės apaštalams / 341
Šykštuolis / 341
Paskutinis kartas / 342
Niauros stogas / 342
Poškos svajonė / 343

Trumpi posmai ir margos mintys
Kai likimas graso / 344
Nelaimėj / 344
Pro pavojus / 344
Iš klaidos į tiesą / 345

Ne taip karštai / 345
Darbas ir poilsis / 345
Pramoga ir pareiga / 345
Darbo džiaugsmas / 346
Sekundžių byla / 346
Kad suliepsnotų / 346
Nevienodas matas / 346
Blogas ramstis / 346
Jeigu antausį gavai / 347
Neieškok toli / 347
Čigono patarimas / 347
Per anksti / 347
Per aukštai / 347
Jei avis stipresnė būtų / 348
Toks jau prigimimas / 348
Klastingi šunes / 348
Tarp šunų / 348
Prisipažinimas / 348
Per daug mandagiems / 349
Mandagieji / 349
Mandagumo rungtynės / 349
Įspėjimas / 349
Nekelk į balną / 349
Daugiau drąsos negu proto / 350
Nepaprasta drąsa / 350
Pranašusis / 350
Per platus užmojis / 350
Nei viena, nei kita / 350
Nelaimingiausia šalis / 351
Gėlė ir piktžolė / 351
Žibutė ir rožė / 351
Drugys ir kirminas / 352
Pasikeitimas / 352
Visi iš karto / 352
Neverk žiedų / 352
Saulė ir debesys / 352
Sakalas / 353
Jei pastebėtum meluojant / 353
Porelei / 353

Po Stalino saule

Satyra

Naujasis tikėjimas

Dievų siųstasis / 354
Piktoji dvasia / 355

Kur išganymas? / 357
Tikėk / 357
Naujas tikėjimas / 357
Surogatas / 358
Aukščiausias pradas / 358
Fanatizmo naikintojas / 359
Apie Maskvos stabžmogį / 359
Tarybinis humanizmas
Tarybinis humanizmas / 366
Priešakinė tauta / 368
Naujas įrodymas / 368
Didžiojo Stalino pergalė / 369
Negražus įprotis / 369
Penkmetis / 369
Europos išvaduotojai / 369
Keturių komunarų garbė / 370
Maskvos faraonų paminklas / 370
Stalininė tautų draugystė
Apie tarybinių tautų šeimą / 370
Laisvė ir taika / 371
Didžioji tėvynė / 371
Iš draugystės / 372
Istorinė draugystė / 372
Tarybiniai patriotai / 373
Prezidento iškamšai / 373
Naujieji kalibanai / 373
Daugiau negu pasakiška / 373
Padėka / 374
Šimto tautų kapas / 375
Tarybinė demokratija
Tarybinė demokratija / 375
Patogumas nematytas / 375
Vienas tikėjimas – viena tiesa / 376
Vardan tikros tiesos / 377
Keistenybė / 377
Savotiškas kraštas / 377
Dviejų klasių parazitai / 378
Didvyrių šalis / 379
Didvyrių didvyris / 379
Patrauklesnis / 379
Neprilygsta / 380
Virš plano / 380
Stachanovietis / 380

Soclenktynės / 381
Planai / 381
Žmonijos išvaduotojas / 383
Tik terbelė su lazda
Tarybinis herbas / 383
Kultūros pažiba / 384
Rusų ūkinė galybė / 384
Nei krizės, nei nedarbo, nei streikų / 384
Toks jau prigimimas / 385
Propaganda ir tikrovė / 385
Į kolchozus / 386
Rojaus prieangy / 387
Jeigu šiandien gyventų Diogenas / 388
Pažanga / 388
Sąjungininkai
Sąjungininkai / 388
Džentelmenų politika / 389
Liūtų imperijai / 389
Vienam prezidentui / 390
Kai kuriems politikos čempionams / 390
Džentelmeniškiems taikos apaštalams / 390
Klausimas / 390
Žygdarbiai ir herojai
Katiuša / 391
Minties laisvė / 392
Tadas Nenuklausė – liaudies priešas / 394
Kaip Kiaulutis pateko į rojų / 400
Mitia Ilgaausis – režimo šulas / 401
Perpetuum mobile / 402
Jonas Šiukšlė – priešakinis Stalino idėjų karys / 404
Mokslininkas Matas Šatas – savanoris deputatas / 407
Simas Atmata – tautos valios reiškėjas / 411

VERTIMAI

Johann Wolfgang Goethe
Dainos
Mūzų sūnus / 421
Džiaugsmas ir kančia / 422
Auksakalio mokinys / 423
Kristutė / 424
Susitikimas ir atsisveikinimas / 425
Su išpieštu kaspinu / 426
Kovas / 426

Atkaklioji / 427
Užburtoji / 427
Tyrų rožė / 428
Šokio daina / 429
Stalo daina / 430
Gražioji naktis / 432
Vasarą / 432
Laimė iš tolo / 433
Belindai / 433
Prisimenant / 434
Liūdesys / 435
Prie upės / 435
Nutolusiajai / 436
Atsisveikinimas / 436
Mignonai / 437
Linai / 438
Atrasta / 438
Mylimojo artuma / 439
Baladės
Mignon / 439
Tulės karalius / 440
Dainius / 441
Žvejys / 442
Alksnių karalius / 443
Numirėlių šokis / 444
Lobių kasėjas / 446
Vaikščiojantis varpas / 447
Jaunuolis ir malūno upelis / 448
Įvairūs eilėraščiai
Mergaitė kalba / 450
Augimas / 451
Įspėjimas / 452
Aplankymas / 452
Vidurnaktį / 454
Sužadėtinis / 454
Iš jaunojo Verterio kentėjimų / 455
Amžinai / 455
Taurė / 456
Lidai / 457
Su tavim / 457
Filosofinės-religinės minties eilėraščiai
Prooemion / 458
Pasaulio siela / 459

Žmogaus ribos / 460
Dieviška / 461
Žmogaus jausmas / 463
[Kai mane perdien vilioja] / 463
Pastovumas kitime / 464
Epigramos, satyros
Ein Gleiches / 465
Viltis / 466
Nuosavybė / 466
Atminčiai / 466
Geriausia / 466
Lyg ir mirtis / 466
Šviežas kiaušinis, geras kiaušinis / 467
Skalikas / 467
Recenzentas / 467
Juokdario epilogas / 468
Antikinės formos eilėraščiai
Artojui / 469
Įspėjimas / 469
Saldūs rūpesčiai / 469
Laiko matavimas / 469
Pažinta laimė / 469
Parkas / 470
Anakreono kapas / 470
Šveicarijos Alpėse / 470
Vienatvė / 470
Naujoji sirena / 471
Iš „Epigramų" / 471
[Sarkofagus ir urnas stabmeldis gyvenimu puošė:] / 471
[Šitą gondolą prilyginu aš siūbuojančiam lopšiui,] / 471
[Taip uoliai piligrimas keliauja! Ar šventąjį ras jis?] / 471
[Stovi ramiai arsenale du senoviški graikiški liūtai.] / 472
[Daug mokinių įsigyja klejoklis ir jaudina minią.] / 472
[Laisvės apaštalai – jų niekados aš nemėgau. Kiekvienas] / 472
[Kalkit ant kryžiaus kiekvieną klejoklį prieš trisdešimt metų:] / 472
[Liūdną Prancūzijos lemtį didieji turi atminti,] / 472
[Ar ne teisingai mes darom? Juk minią apgauti mes turim.] / 472
[Savo paveikslą dažnai kunigaikščiai vos sidabruotam] / 473
[– Viskas aiškėja gražiausiai, – mokinys taip kalbėjo,] / 473
[Jei kaip žmona ir namų moteris aš gyventi galėčiau,] / 473
[Kokią mergaitę, klausiat, norėčiau turėt? Aš turiu ją,] / 473
[Mylimą miela laikyt glėbyje, kai ji pirmąjį kartą] / 473

Pierre de Ronsard
[Tu kelkis, netingėk, meilute mano;] / 474
[Taip kaip gegužyj rožė ant šakelės,] / 474
Charles Baudelaire
Įsimylėjėlių mirtis / 475
Nikolaus Lenau
Trys čigonai / 476
Agnes Miegel
Nidos moterys / 477

PUBLICISTIKA IR KITA
Meno reikšmė / 481
Moksleivija nepriklausomybės apsaugojimo ir stiprinimo darbe / 485
Įžengėme į 22-uosius laisvės metus / 492
Po Klaipėdos netekimo / 494
Baro pradžioj / 496
Moksleivija ir literatūra / 498
Pavojus skatintojas / 503
Entuziazmas ir kriticizmas / 505
Vasario 16-osios reikšmė / 508
Kremliaus politikų tragedija / 510
LLKS visuomeninės veiklos išvystymas Rytų Lietuvoj / 515
Kilusios mintys / 518
Federalinė Vokietija įžengė į laisvųjų tautų bendruomenę / 527
Laisvasis pasaulis paminėjo mūsų gedulo dienas / 531
Išsilaisvinus (Keletas minčių ateities klausimais) / 534
Dešimties milijonų balsas / 538
Apie laisvės kovą ir didvyriškumą / 540
Paskutinis žygis / 542
Dvi mirtys (Ištrauka iš romano „Laikų griūty") / 545

IŠ LAIŠKŲ
Eugenijui Matuzevičiui / 551
Jaunystės draugei Monikai / 554
LLKS Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vadui Jonui Kimštui-Žygūnui / 557

Paaiškinimai / 561

Broniaus Krivicko gimtinė Pervalkuose, apie 1995-uosius (Vido Dulkės nuotr.)

LAIKŲ GRIŪTY

Gyvenimas naktis, bet jo skliautai žvaigždėti.
Vytautas Mačernis

Tūkstantis devyni šimtai devynioliktais metais lapkričio 17 d. Pasvalio R. K. bažnyčioje kun. L. Pukinskas pakrikštijo kūdikį vardu Bronislovas, gimusį 17 lapkričio š.m. Parvalkuose. Kūdikio gimdytojai: Antanas Krivickas ir Ona Čingaitė, gyveną teisėtoje moterystėje, prisirašę prie Pasvalio valsčiaus.

Toks buvo 105-asis įrašas Pasvalio bažnyčios 1919 metų gimusiųjų ir pakrikštytųjų metrikų knygon.

Gyvendami Parvalkuose (dabar rašoma: Pervalkai, kaimas netoli Pasvalio ant dešiniojo Mūšos kranto) Krivickai susilaukė trijų dukterų ir keturių sūnų: Onos (g. 1910), Jono (g. 1914), Antano (g. 1917), Veronikos (g. 1917), Broniaus, Juozo (g. 1921) ir Stasės. Turėjo 28 ha žemės. Vaikams ūgtelėjus, 1929 metais pardavė iš Amerikos grįžusiam Vertelkai turimąjį ūkį, paėmė iš banko 10 tūkstančių litų paskolą ir palatvijy, prie Suosto, iš Rygos kurijos nusipirko apie 80 ha žemės, buvo gražaus miško, uosyno. „Vaikų daug, norėjo, kad visi gerai gyventumėm, – prisimena Ona Krivickaitė-Mačėnienė. – Kol tą skolą atidavėm, kelis metus pavargom sunkiai – ir triobos statyt, ir mašinos pirkt, ir skola mokėt."[1]

Bronius Krivickas pradžios mokyklą baigė Suoste. Su juo mokiusis Stefanija Greičienė laiške (1990.V.3) rašo:

> Bronius buvo geras berniukas. Prisimenu, kartą mudu užbėgom ant šventoriaus ir sustojom prie knygnešio Jurgio Bielinio kapo. Aš jam papasakojau, kad mano mama matė, kaip Jurgį Bielinį žandarai mušė, buvęs visas kruvinas, jam surišę rankas už nugaros, pririšę prie ienos šalia arklio ir taip varę jį iš namų. Bronius sušuko: „Kaip baisu!.." Ir nejučiom susikibom rankom, lyg ir buvo drąsiau.

Į didesnius mokslus tėvai teišleido vienintelį Bronių. Kiti vaikai, kad ir pasimokę, liko duoną pelnytis iš žemės.

[1] *Sietynas*, VIII, 1990, p. 141.

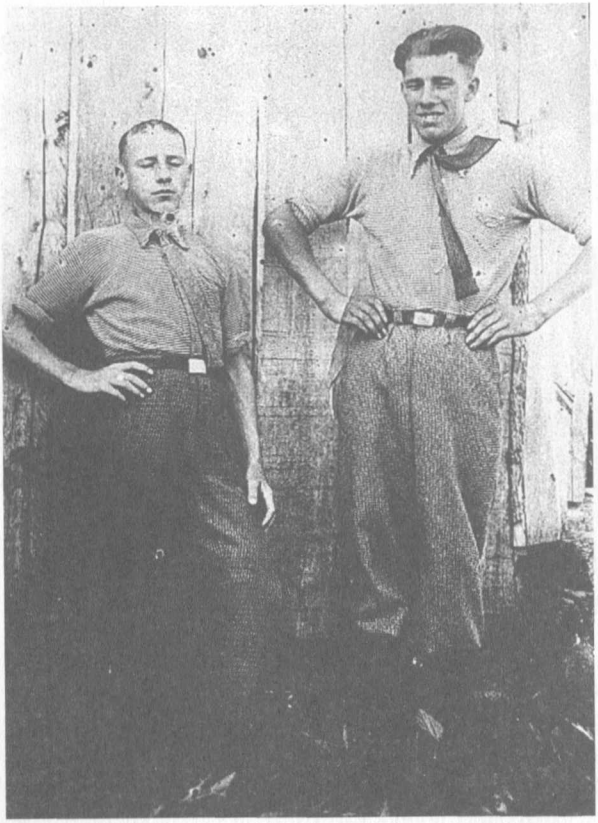

Bronius ir Antanas Krivickai Kiauliškių vienkiemy (nuotr. Iš Felicijos Baikienės archyvo)

Nepriklausomos Lietuvos metais baigiantieji šešių skyrių pradžios mokyklas gaudavo po knygelę, kurioj buvo įrašyti tokie [Kazio Binkio] žodžiai: „Jūs esate trečioji karta. Jūsų seneliai prikėlė Lietuvą, jūsų tėvai atkovojo jai Nepriklausomybę, sukūrė valstybės pagrindus, nudirbo būtiniausius valstybės augimui ir klestėjimui darbus, o jūsų – trečiosios kartos – uždavinys, atsirėmus į šį tvirtą ir didingą pagrindą, padaryti Lietuvą kultūringą, gražią ir laimingą."[2]

Tokią knygelę, matyt, savo lagamine iš Kiauliškių vienkiemio į Biržus atsivežė ir Bronius Krivickas. 1931 metų rugpjūčio 29 dieną jis buvo priimtas į gimnazijos antrą klasę.

Iš biržiečių atminties dar nebuvo spėję išblėsti birželio 28-ąją piliakalnyje vykusių Juozo Zikaro paminklo vienam iš miesto įkūrėjų kunigaikščiui Jonušui Rad-

[2] Vytautas Vajega, „Gimnazijoje", *Biržų žinios*, 1991, balandžio 13.

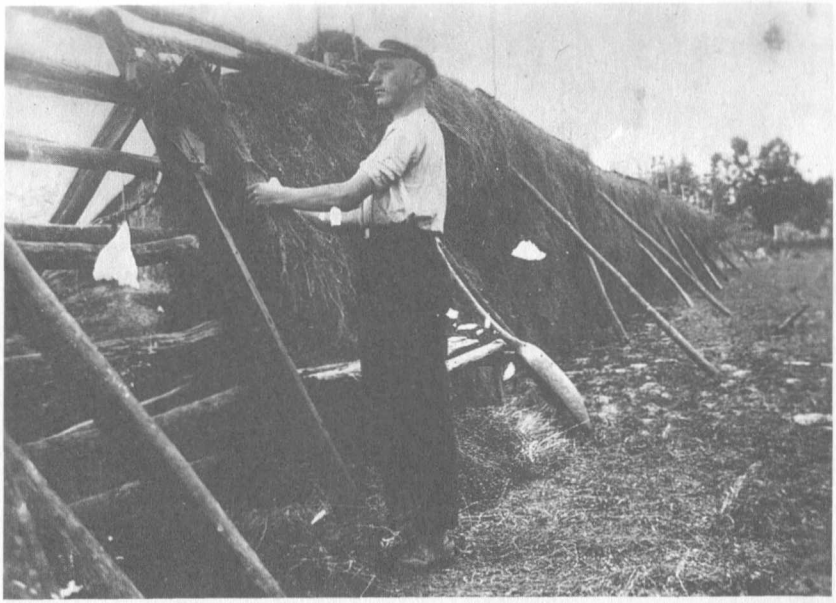

Namie: prie darbo (nuotr. iš Felicijos Baikienės archyvo)

vilai pašventinimo iškilmių įspūdžiai, o rugsėjo pradžioje vėl šventės – Lietuvos Respublikos švietimo ministras Konstantinas Šakenis atidengė už šaulių lėšas pastatytą Roberto Antinio paminklą kritusiems dėl Lietuvos Nepriklausomybės ir pirmasis įžengė į naujuosius gimnazijos rūmus, kurių statyba kainavusi daugiau kaip pusę milijono litų.

Nuo 1934-ųjų gimnazijai, gavusiai Pirmojo Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos vardą, ėmė vadovauti lotynistas Juozas Vosylius, reikalus tvarkęs tikrai sumaniai. Buvo įrengtas stadionas, krepšinio ir futbolo aikštelės, o jas apsodinus akacijom, direktorius įsakymu uždraudęs per tą tvorelę šokinėti.

Bet kas laikysis to įsakymo, – prisimena 1940-ųjų Biržų gimnazijos abiturientas Vytautas Vajega. – Išlėkė sviedinys už ribų, tai negi eis kas pro vartus... Ir kaip patys atkaklieji šokikai nustebo, kai po rungtynių gimnazijos sargas paprašė juos užeiti į raštinę ir už kiekvieną peršokimą sumokėti po 2 litus, o raštvedė Karosaitė ir kvitus įteikė... Pasirodė, kad naujasis direktorius drausmės reikalauja. [...]

Už tėvų komiteto surinktas lėšas buvo nupirktas tais laikais nematytas amerikoniškas 12 lempų radijo aparatas „Zenith"; vietoj išklerusio dar caro laikų fortepijono – naujas, taip pat pasaulinio garso instrumentas „Grotrian Steinveg"; salė

Namie: su knyga (nuotr. iš Felicijos Baikienės archyvo)

papuošta dail. A. Varno darbo prezidento A. Smetonos portretu. Kiekviena svarbesne proga mokiniai kviečiami į salę.[3]

Bet svarbiausia gimnazijoj ne stadionas ar fortepijonas, o mokytojas. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje dauguma Biržų gimnazijos pedagogų jau buvo Lietuvos universiteto auklėtiniai. Ypač išsiskyrė humanitarai. Galima drąsiai teigti, kad tai jie lėmė, kokiu keliu pasuks imlus mokinys. Vėl Vytautas Vajega:

> Kai naujasis direktorius paėmė į savo rankas kai kuriose klasėse lotynų kalbos dėstymą, daugelis mokinių visai išsigando: jeigu jis ir čia taip griebs kaip mieste ir futbolo aikštelėje, tai prapuolę... Bet dabar jis mokinius vedžiojo po romėnų namus, pirtis, senatą, karo žygius. Jis puikiai pažinojo jų papročius, buitį, šeimyninį ir visuomeninį gyvenimą, žinojo aibes istorijų apie Cezarį, Vergilijų, Horacijų. Pasakojo įterpdamas daugybę lotyniškų posakių, priežodžių. Mokinių žodyne atsirado daugybė naujų žodžių, vykusiai etimologizuotų, susietų su italų, prancūzų ir anglų kalbų žodžiais. Mokiniai gavo daug Europos kultūros žinių. Taip pateiktų žodžių beveik nebereikėdavo ir mokytis. Po mokinių kojomis gulė romėnų gyvenimas: dar-

[3] *Biržų žinios*, 1991, balandžio 20.

nus, tvarkingas, kupinas tautinio pasididžiavimo. Tai taip jis mokė mokinius, kokiems reikia būti, kad Lietuva būtų kultūringa ir laiminga.

Žinoma, toks „fašistas", kaip Vosylius, nepatekti į Sibirą negalėjo. Grįžęs savo buvusiems mokiniams pasakodavo, kaip jį ten nuo mirties išgelbėjo ta pati lotynų kalba, nes karo metais jos prireikė iš užsienio gautiems vaistams iššifruoti. Grįžęs įsidarbino tik autobusų stotyje dispečeriu.

Turbūt ne mažiau įtakos turėjo mokiniams ir kitas jaunas lotynistas Viktoras Januškevičius. Pro kitus mokytojus buvo galima praeiti ir nenukėlus kepurės, o pro Januškevičių nė nemėgink. Jis iš tolo pamato net kiekvieną pirmaklasį, ir jo veide jau atsiranda šypsena. Tartum pats didžiausias malonumas būtų po tiek nesimatymo dienų jį sutikti. Pirmam pasveikinti šį visada pasitempusį mokytoją mokiniui niekaip nepavykdavo. Iki susitikimo likus dar kokiems penkiems žingsniams, jis pirmutinis nuvoždavo skrybėlę, palenkdavo galvą ir apdovanodavo mokinuką tokia šypsena, jog atrodydavo, kad tik šito vaikinuko jo tvarkingoje kasdienybėje iki šiol dar trūko.[4]

... karštas patriotas buvo dar prieš karą Amerikoje sau kelią į šviesesnį gyvenimą prasiskynęs anglų kalbos mokytojas A. Karalius. [...] „Skaitykite Dž. Londono 'Martyną Ideną'. Nepakeliui man nei su kapitalistais, nei su socialistais. Žmogus turi būti laisvas – sau žmogus – ir mylėti Lietuvą." 1929 m. jis buvo išleidęs brošiūrą „Gyvenimo mokyklos keliais", kurioje kaip tik ir skleidė tas pažiūras.[5]

O gimnazijos dvasia buvo lituanistai:

Nuo 1935 iki 1937 m. vyresnėms klasėms dėstė lituanistė E. Mikalauskaitė, atkakliai mokydama literatūrinės tarties tarmiškai kalbančius vyresnių klasių mokinius. Matyt, rimtai dirbo, jeigu E. Matuzevičius vėliau džiaugėsi, kad bendrinės kalbos egzaminui universitete jam užteko dar gimnazijoje gautų žinių. Nuo 1937 m. pagrindinis gimnazijos lituanistas buvo Kauno VD universitetą baigęs kupiškėnas J. Vaitiekūnas. Ir E. Mikalauskaitė, ir jis literatūra besidomintiems mokiniams duodavo rašyti referatus. Pratindavo naudotis periodinėje spaudoje rastais straipsniais, knygų recenzijomis, patiems analizuoti ir vertinti. Tokie mokinių referatai ir koreferatai labai pajvairindavo pamokas.[6]

Vis dėlto didžiausias autoritetas gimnazistams buvo nuo 1918 metų Biržuose mokytojaujantis vicedirektorius Jurgis Kutra (1891–1943) – Evangelikų reformatų kolegijos generalinis sekretorius, gimnazijos rūmų statybos komisijos narys, Lietuvių tautosakos archyvo narys korespondentas, talkinęs prof. Balčikoniui, kartu su Borisu Dauguviečiu Biržuose steigęs „Mūzos" dailės draugiją, vaidinęs, režisavęs, išvertęs Šekspyro, Maeterlincko, Dickenso ir kt. kūrinių, bendradarbiavęs

[4] *Biržų žinios*, 1991, balandžio 27. Beje, mokytojas Januškevičius vadovavo ir gimnazijos esperantininkams, vienas kurių buvo ir Bronius Krivickas (žr. recenzijas apie esperanto kalbos vadovėlį ir lietuvių poezijos antologiją esperantiškai).

[5] *Biržų žinios*, 1991, gegužės 4.

[6] Ibid. Broniaus Krivicko, kaip literatūros kritiko, pirmieji spausdintieji bandymai („Keletas Antano Vaičiulaičio stiliaus bruožų", „Maironio 'Pavasario balsai' ir Antano Miškinio 'Varnos prie plento'") kaip tik ir yra tokie referatai.

Biržų gimnazijos jaunieji literatai: priekyje ant kelmo – Eugenijus Matuzevičius, I eilėje antras iš dešinės – Mamertas Indriliūnas, II eilėje trečias iš dešinės – Bronius Krivickas

„Lietuvos žiniose", „Mokykloje ir gyvenime", kituose leidiniuose. 1941-ųjų biržely bolševikų ištremtas į Sibirą ir ten žuvęs. Apie jį, kaip mokytoją, Vytautas Vajega prisimena:

> Nesileisdamas į gilesnę analizę, jis jausmingai pasakodavo V. Pietario „Algimanto" turinį, mokiniams talkininkaujant, vos ne ištisai pateikdavo Maironio „Jaunąją Lietuvą", pabrėždamas Rainio pasiaukojimą gimtajam kraštui. Vertingiausia jo pamokose buvo literatūros kūrinio betarpiškumas. Ne jis kalbėjo klasei apie Baranauską ar Maironį, o patys šie poetai kalbėjo vaikams. Mokytojas tik reikšmingai šypsodavosi, jiems pritardamas, ypač kai jie dainavo apie meilę... O reikšti savo sugebėjimus jis mokė „laisvosios kūrybos" pamokose. Tam reikalui skirtuose ir visaip išgražintuose sąsiuviniuose mokiniai kas mėnesį privalėdavo parašyti po „kūrinį" – eilėraštį, feljetoną ar šiaip vaizdelį – ir pakloti ant suolo. Eidamas per klasę, mokytojas atrinkdavo vieną kitą „šedevrą" ir liepdavo perskaityti klasei. Jei čia susilaukdavo pritarimo, tai pristatydavo literatų būreliui, o iš jo kartais ir į moksleivių laikraštėlius rekomenduodavo. Gimnazijos literatų būreliui jis vadovavo iki pat 1940 metų.[7]

[7] Ibid.

Greičiausiai per vieną tokią pamoką ir užkliuvo mokytojo Kutros akis už trečioko ar ketvirtoko Broniaus Krivicko rašinio, ir buvo pakviestas paskaityti visai klasei. Jau studentaujant Krivicko klasės draugai Mamertas Indriliūnas Albertui Diliui yra pasakojęs apie vieną tokį skaitymą:

> Kutra rimtai klausėsi. Tik staiga mokytojo plikos galvos oda ėmė raukšlėtis, judėti, jis dar minutėlę stengėsi laikyti lūpas sučiauptas, bet nebepajėgė – ir ėmė garsiai juoktis. To mokytojo, labai santūraus būdo, juokas buvo aiškus Krivicko talento pripažinimas.[8]

„Ateities" kronikos puslapiuose Broniaus Krivicko pavardė pirmąkart paminėta 1935 metais: IX.27 gimnazijos literatų susirinkime skaitęs savo kūrybą; XI.29 recenzavęs Kazio Zupkos „Balsą žemei"; XII.6 literatų būrelis patvirtinęs savojo „Literato" antro numerio redakciją: Br. Krivickas, A. Alimaitė ir M. Gopaitė, o kitądien, per bendrą muzikos ir literatų būrelių susirinkimą, būsimasis redaktorius skaitęs novelę.

Tų pat metų „Ateities spindulių" puslapiuose pavyko rasti tokią A. Vilučio korespondenciją:

> ... Dėl įdomumo dar numoklinu į senamiestį, pas Br. Krivicką[9] (laikraštėlio redakcijos narį).
>
> Siauručiais laiptais šiaip taip pasikeliu į antrą aukštą. Sugraibau duris ir „bar bar bar..."
>
> – Prašau! – pasigirsta drg. Krivicko balsas.
>
> Tuojau šmaukšt vidun.
>
> – Labas vakaras, Broniau!
>
> Išdėstau reikalą ir pradedu.
>
> – Kaip patiko literatūros vakaras? Kadangi domiesi beletristika, kaip atrodo Dovydėno skaitytas „Jeronimas Liolis"?
>
> – Nieko. Man bent atrodo, kad fain dalykas. Tik vietomis per daug „cvirkiškas". Iš poetų patiko Brazdžionis, Zupka ir Žitkevičius. Pastarasis per daug monotoniškai skaitė, bet jo eilėraščiai gražūs – pilni švelnios melancholijos. Brazdžionio labiausiai patiko eil. „Dienos" ir „Lietuvos motina".
>
> – O kaip Zupka?
>
> – Zupka?! – čia Krivickas šyptelėjo. – Rimtai kalbant, Zupka pasirodė gražiai. Ypač aš susižavėjau jo nuoširdumu.[10]

1935/36 mokslo metais, Leonardui Žitkevičiui išvykus studijuoti, penktokai Bronius Krivickas, Eugenijus Matuzevičius, jau garsus gimnazijos ir „Ateities

[8] *Sietynas*, X, 1991, p. 29–30.

[9] Mokydamasis gimnazijoje, Bronius Krivickas nuomojo butą Dvareckienės gatvėje pas Dubyševus. „Mano atmintyje jis – kalbus, neieškąs žodžio kišenėje humoristas, bendraująs su pačiais didžiausiais mandrapypkiais" (iš Vytauto Vajegos 1990.V.6 laiško).

[10] *Ateities spinduliai*, 1935, Nr. 11, p. 275–276.

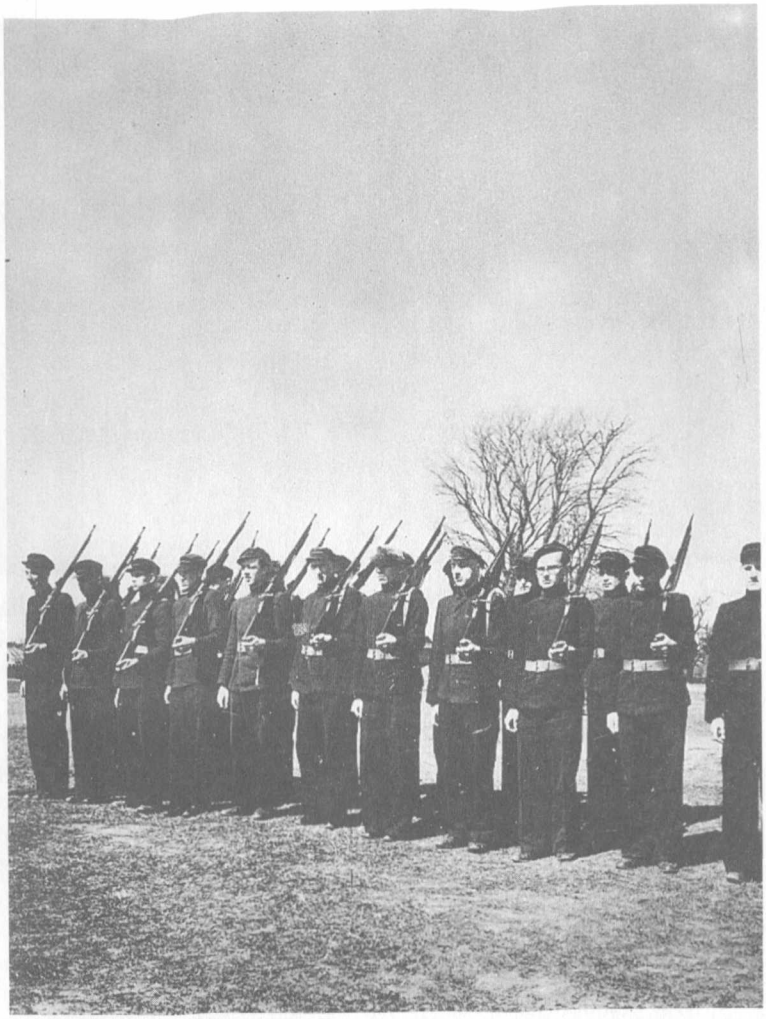

Gimnazijos kasdienybė: su šautuvais.
Bronius Krivickas – I eilėje ketvirtas iš dešinės

spindulių" poetas, ir Mamertas Indriliūnas tapo aktyviausi literatų būrelio nariai. Tą aktyvumą, matyt, skatino ir tai, kad visi trys buvo „pogrindininkai" – priklausė 1930 metais tautininkų vyriausybės mokyklose uždraustai ateitininkų organizacijai. Pasak Vytauto Vajegos,

Gimnazijos kasdienybė: fizinis lavinimas. Bronius Krivickas – antras iš dešinės

katalikų bažnyčios ir gimnazijos kapelionų globojami, ateitininkai veikė kasmet vis smarkiau. Jų šūkyje „Viską atnaujinti Kristuje" žodis „viskas" slėpė ir gilią tautinę potekstę. Pusiau slaptuose susirinkimuose bažnyčios pogrindyje jie nagrinėdavo vadovo prof. P. Dovydaičio, prof. S. Šalkauskio ir A. Maceinos filosofinius veikalus bei grožinės literatūros kūrinius. Susirinkimus užbaigdavo savo himnu „Lietuvą Dievas apveizi ir gina, / Amžiais suvargusios jos nepaleis. / Ateičiai dvasios galiūnus gamina, / Vesdamas juos stebuklingais keliais."[11]

Gimnazijos direktorius Juozas Vosylius buvo ne tik uolus mokyklos aplinkos tvarkytojas, bet ir vyriausybės įsakymų vykdytojas. 1935-aisiais už veiklą uždraustoje ateitininkų organizacijoje iš gimnazijos buvo pašalinti keturi moksleiviai,[12] dar dvylikai (tarp jų – ir Broniui Krivickui) sumažintas elgesio pažymys.

Biržų gimnazijos literatų būrelis, greta panevėžiškių Meno kuopos, buvo bene stipriausias Aukštaičiuose. Kaip prisimena Vytautas Vajega, gimnazistai

gausią ir įdomią ketvirtojo dešimtmečio rašytojų kūrybą nagrinėdavosi patys. Patys organizuodavo literatūros vakarus, patys kviesdavosi pamėgtus rašyto-

[11] *Biržų žinios*, 1992, sausio 11.

[12] Ypač didelis autoritetas gimnazijos ateitininkams buvo berniukų kuopos pirmininkas Juozas Piragis. Pašalintas iš mokyklos, jis buvo priimtas į Kauno kunigų seminariją, tačiau 1938.X.24 mirė džiova. Matyt, Vabalninko bažnyčios šventoriuje stovinčiam antkapiniame paminkle iškaltus žodžius: „Miršta tos idėjos, dėl kurių niekas nemiršta" Bronius Krivickas įsiminė ilgam.

Viduriniųjų klasių gimnazistas, apie 1935

jus. Mokytojai tik padėdavo. Susirinkimuose nagrinėdavo naujai pasirodžiusias knygas, skaitydavo savo kūrybą. Įdomiausias dienotvarkės punktas būdavo diskusijos, kurias sukeldavo iš anksto paruošti koreferatai. Vienoje pusėje paprastai būdavo dešinieji (L. Žitkevičius, P. Zablackas, E. Matuzevičius, P. Drevinis, L. Vaičiulėnas), – kitoje – gimnazijos vadovybės remiami tautininkiškos krypties skautai bei jaunalietuviai (R. Medelis, V. Morkūnas ir kt.). Persvara dažniausiai būdavo dešiniųjų pusėje, nes ten buvo pajėgiausi kritikai – M. Indriliūnas ir Br. Krivickas. Klausytojai suskildavo į atskirus lagerius ir taip įsikarščiuodavo, jog mokytojas

Dalis literatų, dalyvavusių Julijono Lindės-Dobilo Meno kuopos literatūros vakare, Panevėžys, 1937.XI.20. Centre – Panevėžio gimnazijos mokytojai P. Repševičius-Repšys (kairėje) ir Petras Juodelis. I eilėje pirma iš dešinės Pranutė Aukštikalnytė; II eilėje pirmas iš kairės – Eugenijus Matuzevičius, pirmas iš dešinės – Bronius Krivickas, trečias iš dešinės – Paulius Drevinis (nuotr. iš Juliaus Šimkevičiaus asmeninio archyvo)

Kutra ne visuomet savo tradiciniu baigiamuoju žodžiu juos besutaikydavo. [...] Tokie literatų susirinkimai ir diskusijos būdavo kas mėnesį. Juose paaiškėdavo, ką verta skaityti. Knygyne pasirodė P. Cvirkos „Žemė maitintoja" ar Krėvės „Raganius", tai kaipgi būsi neperskaitęs, jeigu žinai, kad netrukus nagrinės ir dėl jų vos ne už atlapų imsis literatai. Tokiu būdu literatai formavo didžiumą moksleivių lektūros. Beje, kasmet būrelis suruošdavo bent po vieną literatūros vakarą, kuris lyg apvainikuodavo jų veiklą.[13]

Bronius Krivickas tokiame sūkuryje, matyt, jautėsi lyg žuvis, išplaukianti ir į platesnius vandenis. Kaip Biržų gimnazijos reprezentantas, dalyvavo literatūros vakaruose Pasvaly, Šiauliuose, Panevėžy. 1937.VI.18–30 Giruliuose surengtoje tarptautinėje (Latvijos, Estijos, Lietuvos) moksleivių stovykloje biržiečiai pasirodė geriausiai, o jų leistas humoristinis laikraštėlis „Laužas" (redagavo septintokai Eugenijus Matuzevičius ir Bronius Krivickas) turėjo didelį pasisekimą.[14]

[13] *Biržų žinios*, 1992, sausio 11.
[14] *Ateities spinduliai*, 1937, Nr. 8, p. 146.

Biržiečių gimnazistų leidžiamame „Literate" savo eilėraščius spausdino ne tik saviškiai, bet ir Vytautas Mačernis, Julija Švabaitė, Kazys Bradūnas, Pranutė Aukštikalnytė. Jų kūrybos yra kitų gimnazijų leidinukuose.

1936.XII.20 per kultūrinės propagandos vakarą skaitytą feljetoną „Areštuotas keliautojas", pervadinusi „Areštuotuoju", išspausdino jau „Ateitis". Vėliau – dar keletą (ypač į atmintį daugeliui buvo įstrigęs „Eik namo ir dirbkis grabą"). 1937/38 mokslo metais „Ateities" paskelbto rašinių konkurso „Moksleivija (ir kariuomenė) Lietuvos nepriklausomybės išlaikymo ir stiprinimo darbe" vertinimo komisija (ats. jaunesn. leit. P. Šimaitis, ats. jaunesn. leit. B. Serevičius ir redakcijos narys K. Bradūnas) pirmąją premiją – 30 litų – paskyrė Broniui Krivickui.[15]

1938.VI.18 Biržų P. L. R. P. A. Smetonos valstybinės gimnazijos direktorius ir mokytojų tarybos nariai pasirašė atestatą Nr. 502, skelbiantį, kad Bronislovas Krivickas laikomas baigusiu aštuonių klasių gimnaziją su lotynų kalba, ir teikiantį jam teisę stoti studentu į aukštąsias mokyklas.

Prašyme Jo Magnificencijai Ponui Vytauto Didžiojo Universiteto Rektoriui Bronius Krivickas pareiškė norįs įstoti studentu į Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyrių studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros (pagrindinis dalykas) ir prancūzų kalbos[16] bei literatūros ir pedagogikos (šalutiniai dalykai). Fakulteto dekanas prof. Petras Malakauskis 1938.IX.6 prašymo apačioje užrašė: „Priimtas studentu".

Gimnazijoje nepratusiam gyvent vien mokslais, ir studijuojant atsirado papildomų užsiėmimų. Kaip tik 1938-ųjų rudenį į kariūnų kursus išvyko „Ateitį" redagavęs Kazys Bradūnas – darbas atiteko Broniui Krivickui. Pasak tuo pat metu „Mergaičių ateities" dalį tvarkiusios Elenos Gabulaitės,

> Bronius, kaip redaktorius, buvo labai korektiškas, džentelmeniškas. Įtikdavo jis ir prof. Dovydaičiui, kuriam nedažnas įtikdavo. [...] ... buvo greitos orientacijos. Rašė ryškia rašysena, stambiomis raidėmis – ir šiandien jas matau.[17]

Po metų „Ateitį" perdavęs Eugenijui Matuzevičiui, pats ėmė tvarkyti „Studentų dienas", nes buvęs redaktorius Pranas Rimša buvo išrinktas Studentų ateitininkų sąjungos pirmininku.

1938–1940 metais Bronius Krivickas rašo noveles, kurios rodosi „Ateityje", „Studentų dienose", „Darbininke"; kaip kritikas, bendradarbiauja, be jau minėtų leidinių, ir „Naujojoje Romuvoje", „XX amžiuje". Per „Šatrijos" meno kuopą

[15] Paskutinis premijuotojo rašinio sakinys: „Mes ryžtamės su patvarumu, su valia vykdyti savo pareigas tėvynei, o pavojaus valandai išmušus, dėl jos laisvės nesigailėti savo gyvybės" skamba pranašiškai.

[16] Gimnazijoje, be lotynų, mokėsi vokiečių ir anglų kalbų.

[17] *Sietynas*, IX, 1990, p. 56.

Antrųjų metų studentas, 1939

akivaizdžiai susipažįsta ir bendrauja su iš visos Lietuvos susirinkusiais literatais, kurie vėliau bus pavadinti žemininkų karta. Toje draugėje Mamertas Indriliūnas ir Eugenijus Matuzevičius, Paulius Jurkus, Vytautas Mačernis, Kazys Bradūnas, Pranutė Aukštikalnytė, Alfonsas Čipkus (Nyka-Niliūnas), Henrikas Nagys, Leonas Švedas, Jonas Sereikis...

Žymusis gimnazijos humoristas studentaujant su juo susipažinusiems rodės „karštas ir ne vengiantis, o tiesiog ieškantis susikirtimų" (Kazys Bradūnas);[18] „toks jau gana rūstus, dramatiškas ir labai intensyvus žmogus. [...] Kai jisai ką nors teigdavo arba neigdavo, arba bandydavo paaiškint, visada jautei, kad tuose žodžiuose Krivickas visas – su visu kūnu ir dūšia" (Henrikas Nagys);[19] „gal iš tų, kurių tikrasis 'aš' giliai paslėptas" (Albertas Dilys).[20]

[18] *Sietynas*, X, 1991, p. 49.
[19] Ibid., p. 42.
[20] Ibid., p. 27.

Šatrijiečiai, 1938. II eilėje trečias iš kairės – Bronius Krivickas, trečias iš dešinės – Alfonsas Čipkus (Nyka-Niliūnas). III eilėje antras iš dešinės – Mamertas Indriliūnas, I eilėje vidury – jaunųjų globėjas Česlovas Grincevičius

O atostogų grįždavo į tėviškę.

> Į tikrą studentą, kokius matydavau bažnyčioje, šventoriuje ar kur nors kitur, Bronius Krivickas visiškai nebuvo panašus: basas, vienmarškinis, išblukusia berete, storais akinių stiklais, didele nosim...[21]

Tokį įspūdį, pirmąkart pamatytas, jis paliko Jonui Mikelinskui 1938-ųjų vasarą. Tėvas sugrįžusį sūnų neužmiršdavo ir prie žemės spustelt. Ne vienas iš kaimynų yra girdėjęs studentą traukiant „Pasvarstyk, antele" – tai buvusi jo mėgstamiausia daina prie lauko darbų.[22]

1940-aisiais Krivickų šeimą ištiko netektis.

> Antanas su traktoriu užsimušė, – 1989 metais prisiminė sesuo Ona. – Pakavotas Suoste ant šventoriaus. [...] Norėjo pervažiuot traktorių iš vieno kiemo į kitą. Mokė tokį vokiečiuką važiuot, tai pats atsisėdo ant sparno. O tas kaip leido į duobę traktorių, – Antanui šlaunį prižnybė, perkirto. Nuvežė į ligoninę Bauskėn, bet nebuvo kam prižiūrėt. Gal jei į Rygą, gal jam kraujo būtų įpylę, o dabar nukraujavo ir mirė.

[21] *Sietynas*, IX, 1990, p. 65.
[22] Iš Jono Šerno 1990.XII.24 laiško.

Antano Krivicko laidotuvės. Galvūgaly – tėvai

Ir laimingas numiręs. Tėvai pasikavojo. O jei būtų kur miške, tai būtų įkišę... Paminklą pastatėm. Šalia dar yra vienas mano brolis pakavotas, mažiutis, trejų metų mirė.[23]

Lietuvai atgavus Vilnių, Bronius Krivickas su kolegom persikelia sostinėn studijų tęsti universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos skyriuje. Atkunta „Šatrijos", kurią sutinka globoti prof. Vincas Mykolaitis-Putinas, veikla, vėl ima rinktis prof. Balio Sruogos vadovaujamas Teatro seminaras, o dar ekskursijos po Vilnių ir jo apylinkes, planai, kaip Stepono Batoro universitetą paversti lietuviškumo židiniu...

Tačiau džiaugsmas tęsės labai neilgai. Okupacija, iš pradžių bolševikinė, paskui nacinė, apniaukė ne tik nuotaiką. Kazio Bradūno žodžiais,

> nei jokių buvusių spalvingų korporacijų, nei laisvo žodžio auditorijose bei senojo universiteto koridoriuose. Lengviau atsikvėpdavome tik prof. Vinco Mykolaičio-Putino globojamose literatūrinėse popietėse. Ten skaitydavome savo kūrybą, ją vertinome, dėl jos ginčydavomės. Tačiau visi būdavo lyg ir prikandę liežuvius, tai ir diskusijas

[23] *Sietynas*, X, 1991, p. 139.

Vilniaus universiteto šatrijiečiai: priekyje sėdi Kazys Bradūnas ir Mamertas Indriliūnas, iš dešinės – Paulius Jurkus, iš kairės – Vytautas Mačernis, stovi – Eugenijus Matuzevičius ir Bronius Krivickas

kartais reikėdavo tiesiog kaip nors provokuoti. Indriliūnas ir Krivickas tokiais atvejais būdavo visa ko inspiratoriai. Publikai atrodydavo, kad jau kone kibsime vienas kitam į atlapus. Ir po tokios ugnies visi vėlgi nustebdavo, kai oponentai lyg niekur nieko, draugiškai susikabinę, nueidavome į ramią kavinukę Literatų gatvėje.[24]

Vieną iš tokių popiečių prisiminė prof. Vanda Zaborskaitė 1989 metais, kai Vilniaus universitete viešai vėl buvo paminėti Bronius Krivickas ir Mamertas Indriliūnas:

Ne vieną kartą yra atsiminimuose minėta, kaip Putinas, sakytume, įšventino į poetus V. Mačernį, kaip jam 1942 m. rudenį literatūros popietėje perskaičius „Vizijas", nuščiuvusioje auditorijoje pasigirdo Putino balsas: „tikras lyrikas!" Bet tuokart Mačernio poeziją interpretavo B. Krivickas. Savo apibendrinamajame žodyje Putinas

[24] *Sietynas*, X, 1991, p. 51. Aišku, biržiečiams labai pravertė gimnazijos literatų būrelio „kovose" įgyta patirtis. „Nueidavau ir aš, – prisimena Leonas Gineitis, – tačiau tų renginių atmosfera pirmakursį gerokai slėgė. Po įžanginio žodžio ar referato prasidėdavo tokios ilgos, karštos ir dažnai smulkmeniškos vyresniųjų diskusijos, jog išeidavau skaudančia galva, apdujęs, neką teprisimindamas" (*Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, Vilnius, 1992, p. 399).

Jau Vilniuje, apie 1942

tąsyk kalbėjo: „Kaip gera, kad turime tokių talentingų poetų ir tokių talentingų jų kūrybos interpretatorių!"[25]

Kazys Bradūnas:

Kažkaip atmintyje labai ryškiai yra išlikęs Broniaus Krivicko referatas apie Jono Aisčio (tada dar Aleksandriškio) poeziją. Tai buvo brandžiausias, turbūt ir ligi šiol

[25] *Sietynas*, VIII, 1990, p. 72.

pats geriausias ir išsamiausias ankstesnės Aisčio poezijos aptarimas. Gal šis referatas ir kiti Broniaus Krivicko pasireiškimai šiose popietinėse diskusijose lėmė tai, kad Putinas buvo tada savo asistentu pramatęs kviestis kaip tik šį gabų kritiką, dramaturgą ir beletristą.[26]

Po garsiosios profesoriaus Sruogos ir studento Krivicko „dvikovos" Teatro seminare dėl „Kazimiero Sapiegos" ir „Pušies ant kalno", vokietmečiu Bronius Krivickas ėmė reikštis ir kaip teatro kritikas, išspausdinęs keletą rimtų rašinių apie Panevėžio ir Vilniaus teatrų spektaklius. Ir ne tik rašantis. Po daugelio metų Dana Rutkutė prisiminė:

Bronius buvo pirmas ir vienintelis kritikas, kai aš pradėjau dirbt teatre, kuris visuomet sakydavo griežtą, galbūt nemalonią tiesą. Taip tiesiai į akis...

Vaidinom „Vaidilos" teatre vengro Fodoro „Brandos atestatą". Man teko pagrindinis vaidmuo – abiturientės gimnazistės. Dar buvo tik metai praėję, kai aš pati baigiau gimnaziją, ir vaidinau dar su ta pačia uniforma, kur baigiau gimnaziją, nes teatras buvo neturtingas ir neturėjo pakankamai drabužių. Tai yra ten tokia scena, kai direktorius tardo mokinę dėl meilės laiškelio. Ta „Vaidilos" teatro scenukė nedidelė buvo, aš prie pat rampos stoviu. Mano kvailu supratimu, jei direktorius tardo – aš bijau. Ir net nejausdavau, kaip reaguoju. Bronius, pirmą kartą pasižiūrėjęs spektaklį, staiga manęs klausia: „Klausyk, – sako, – kai tu stovi prie rampos, tau dreba kojos. Pasakyk, ar tu tyčia jas drebini, manydama, kad taip reikia baimę išreikšt, ar tu iš tikrųjų bijai stovėt scenoj ir taip drebi?" Aš ilgai mąsčiau apie tai ir šito niekad jau neužmiršau. Čia buvo man pati rimčiausia pamoka, ko nė vienas režisierius nepasakydavo.[27]

1943 metais uždarius universitetą, padėtis tapo visiškai nebeaiški – kasdien galėjai papult į traukinį, kuriuo būdavo vežami sugaudytieji darbams Vokietijon. Pragyventi Vilniuje irgi nebuvo lengva.

Atsimenu, Bronius atsiveždavo iš kaimo raudonųjų burokėlių stiklainius, pasidėdavo juos virtuvės spintelėje. Atrodė man, kad tik jais ir maitinasi. Valgykloje tik tie Stammgerichtai.[28]

Kad kaip nors apsisaugotų, gal ir markę kitą užsidirbtų, nuo 1944 metų Bronius Krivickas ėmė talkinti „Kūrybos" žurnalą redagavusiam Juozui Keliuočiui

[26] *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 304. Kai tuoj po karo Putinui buvusieji studentai papasakojo, kad Bronius Krivickas ir Mamertas Indriliūnas yra žuvę, pasak Emilijos Kvedaraitės-Mykolaitienės, profesorius labai išgyvenęs, kalbėjęs: „Gabūs vyrai, gabūs vyrai – būtų galėję daug padaryti" (ibid., p. 205). Beje, tuo laiku Krivickas tikrai dar buvo gyvas. Apie 1950 metus jis savo profesoriui netgi siuntė pluoštą nepasirašytos poezijos. Tokį pat laišką gavo ir Dana Rutkutė.

[27] Iš pokalbio 1989.VII.7.

[28] Julija Švabaitė. Iš pokalbio su literatūros kritiku Ričardu Pakalniškiu „Nuo sielos nusiimk, brolau, kepurę...", *Metai*, 1992, liepa–rugpjūtis, p. 118.

kaip redakcijos sekretorius (nespėto išleisti šešto numerio korektūros, esančios Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraštynę, taisytos jo ranka). Karo metų periodikoje paskelbė keletą apsakymų, liudijančių bręstantį beletristo talentą („Vienos vasaros nuotykis", „Mergaitė ir aklasis" ir kt.)

Išskirtinis tų metų Vilniaus kultūrinio gyvenimo įvykis buvo kovo 28-ąją Didžiojoje koncertų salėje įvykęs literatūros vakaras, visų atmintyje likęs kaip Vytauto Mačernio triumfo valanda. Štai kaip šio renginio pradžią aprašo laikraščio korespondentas:

> kaip ir pirmąjį literatūros vakarą, rudenį, taip ir šį pradėjo žymus poetas ir rašytojas prof. Mykolaitis-Putinas, paskaitydamas naujausios savo poezijos. Ji buvo sutikta didžiausiu prielankumu ir giliu įvertinimu. Autoriui buvo padėkota ilgai netilstančiais aplodismentais. Jaunas rašytojas B. Krivickas paskaitė ištraukų iš „Giesmių" ciklo. Jis sukėlė mažesnio dėmesio, bet turėjo gausioje publikoje ir karštų šalininkų.[29]

Savo nuomonę apie išgirstąsias „Giesmes grožiui ir nakčiai" pareiškė ir Mamertas Indriliūnas:

> Tai pas mus neįprastos formos laisvo prozinio ritmo poemos. Su stipria vidujinio ritmo dinamika jose nusakoma besiformuojanti individuali autoriaus estetinė ir filosofinė pasaulėžiūra. Giesmių idėjos ir stilius artimi moderniojo gyvenimo nuotaikai: didelis nervingumas ir stiprių efektų siekimas vaizduose. Tik dėl blyškaus, per maža įtempto skaitymo giesmės nepaliko didesnio įspūdžio.[30]

1944-ųjų vasarą Bronius Krivickas praleido pas seserį Oną, padėdamas lauko darbuos. (Jos vyras Benediktas Mačėnas buvo išvežtas Sibiran 1941 metų birželio 17-ąją.) Pačią nuo tragiškos lemties išgelbėjo liga:

> Nepaėjau dar tuolaik. O mūsų buvo labai geri tarnautojai, tai vis prašė, kad paliktų: kur jūs ją dėsit, vis tiek pakely numirs. Tada lėkė tie politrukai, skambinos į saugumą, saugumas liepė palikt. Palikt trim mėnesiam. Ir tuoj užėjo vokiečiai. Aš vokiečių laike dar pabuvau ten, paūkininkavau.[31]

Tėvų ūkyje darbavos Jonas, Juozas ir Stasė. Veronika buvo ištekėjus ir gyveno atskirai.

Dažnokai Bronius Krivickas apsilankydavo kaimynystėj esančiam Ratkūnų vienkiemy pas Mikelinskus. Pasak Jono Mikelinsko,

> ateidavo pas mus ne tik pasišnekėti su manim, bet ir pasimokyti kartu su mano broliu Petru rusiškai. [...] Bronius jau buvo spėjęs šventai įsitikinti, kad rusai vėl užeis, todėl reikia išmokti su jais susišnekėti. [...]

[29] A. K., „Nepaprastas literatūros ir dainų vakaro pasisekimas", *Naujoji Lietuva*, 1944, kovo 31.
[30] M. I., „Literatūros vakaras Vilniuje", *Kūryba*, 1944, Nr. 5, p. 305.
[31] *Sietynas*, VIII, 1990, p. 140.

D I P L O M A S

Vilniaus Universiteto Rektorius, Senatas ir Profesoriai skelbia, kad ordinariniam profesoriui Dr. phil. MYKOLUI BIRŽIŠKAI rektoriaujant ir ekstraordinariniam profesoriui Dr. phil. JONUI PUZINUI esant Humanitarinių Mokslų Fakulteto Dekanu,

BRONISLOVAS KRIVICKAS

gimęs 1919 m. lapkričio mėn. 17 d. Lietuvoje, Parvalkų km., Pasvalio vls., Biržų aps.,

išėjęs Humanitarinių Mokslų Fakulteto filologijos skyriaus mokslus, labai gerai išlaikęs lietuvių literatūros specialybės baigiamuosius egzaminus ir labai gerai parašęs diplominį darbą „J. Aleksandriškio—Aisčio idėjų pasaulis", 1943 m. vasario mėn. 15 d. baigė aukštąjį mokslą, įgijo visas tą mokslą baigusio teises ir jam suteikiamas diplomuoto lituanisto vardas.

Tatai Vilniaus Universitetas pažymi savo didžiuoju antspaudu, Rektoriaus ir Dekano parašais.

Duota Vilniuje 1943 m. vasario mėn. 15 d.

Rektorius Dekanas

Originalą ir atrinktą nuorašą gavau

B. Krivickas

Vilnius, 1944 IV. 1

Mes su Bronium daug kur sutardavom. Net ir tuo klausimu, kad reikėtų sprukti į Švediją ir ten palaukti, kol sovietai išsikvėps ar ateis į protą. Tačiau labiausiai mums patiko manyti, kad bolševikai jau nebe tie, jau pasikeitę, sužmoniškėję... Juk jie susidraugavo ir kartu kovojo su demokratinėmis valstybėmis, juk jie laimi karą, juk jie jau uždėjo savo karininkams antpečius, o jų maršalas Georgijus Žukovas, kuris jaunystėje piršosi Pasvalio vaistininko Dulevičiaus žmonai, atvirai sako kareiviams, kad po karo nebebūsią kolchozų. Argi visa tai nepranašauja didelių permainų?

Taip, jau daug kas rodo, kad ir bolševikai vieną kartą ateis į protą, – su viltim baigdavom ilgai užsitęsusias diskusijas bei apmąstymus.[32]

O šitų pokalbių metu jau girdėjos nenutrūkstama kanonada, kuri vis artėjo. Ties Biržais Raudonosios armijos puolimas užstrigo, prasidėjo stumdymasis pirmyn atgal. Per Krivickų žemę kaip tik ėjo Biržų–Skaistkalnės kelias, o kadangi trobos stovėjo šalia jo, buvo net kelis kartus padegtos. Paskutiniąkart traukdamiesi, vokiečiai jas visai sudegino. Liko tik klėtis ir dar šis tas. Apie tą laiką Bronius Krivickas vėlėliau papasakojo studijų draugei Elenai Gabulaitei.

... Biržai ėjo iš rankų į rankas, kol virto kaminų miestu – subombarduoti ištisi kvartalai. Pakraščiai teišlikę. Kai kurių gatvių nebeliko nė žymės.

1944-ųjų vėlyvą rudenį ėjau per tuos griuvėsius, dairydamasi namo, kuriame gyvenau, Dvareckienės gatvėj, bet jo tik skardinis stogas riogsojo, ant plikos žemės prisiplojęs. Aplinkui nė gyvos dvasios. Staiga prieš mane išnyra iš kažkur Bronius Krivickas. „Vienintelė laimė, kad likom gyvi". – „O aš ir to nelaikau laime", – liūdnai atsako man Bronius. „Kodėl?" – „Tėviškėje su kaimynais lindėjom apkasuose. Turėjom radijo aparatą. Iš kažkur atšliaužė trys raudonarmiečiai. Apkaltino mus klausymusi užsienio radijo. Liepė stoti prie tvoros: esate nuteisti sušaudyti. Ką gi, pasirengėme mirti. Raudonarmiečiai kažko tarp savęs pasišnypštė. „Vadas jums dovanoja gyvybę, bet už tai turite atiduoti laikrodžius." [...] „Geriau būtų sušaudę... – man ėmus raminti, kad gal viskas greitai baigsis gerai, išgirdau. – Nieko gero greitai nebus, ir nelaukim."[33]

Rugpjūčio pradžioje sovietų armija baigė „vaduoti" Lietuvą ir pasistūmėjo Kuršo link. Bronius Krivickas, gal skatinamas vilties, apie kurią šnekėta Mikelinskų namuose, bandė kabintis gyveniman. Pasak sesers Onos, pats ėjęs kalbėtis į karinį komisariatą, ir jo nepaėmę, palikę dirbti. Gal šį tą reiškė ir tai, jog naujieji mokslo metai buvo jau čia pat, o mokytojų labai trūko. Išsinuomojo Biržuos kambarėlį ir nuo spalio 1-osios ėmė mokytojauti gimnazijoje. Tuo metu broliai jau slapstėsi.

[32] Ibid., p. 67–68.
[33] *Sietynas*, IX, 1990, p. 59.

1944 m. rudenį iš buvusių dviejų berniukų klasių susirinko tik šešiolika septintokų. Prieš pamokas seniūnas kalbėdavo maldą. Jos metu ir įžengė naujas lietuvių kalbos mokytojas Bronius Krivickas. Stabtelėjo. Paskui sėdosi prie stalo ir ramiai ėmė skaityti iš sąsiuvinio paskaitą apie Maironio lyriką, tarytum Vilniaus ar Kauno universiteto studentų auditorijai [...]. Neatsimenu, kad nors kartą būtų ko nors paklausęs. Jam, regis, rūpėjo tik pati dėstomo dalyko esmė, o ne mes – geltonsnapiai klausytojai. Neturėjo jokių mokytojo profesionalo manierų – ramus balsas be įsakančių priegaidžių, geraširdiškas ir naivus žvelgimas į mokinį kaip į jaunesnįjį kolegą, visiškai jaunas veidas, ir jau pliktelėjęs ties kakta, kaip ir K. Boruta antruose „Vainikuose".

Gyveno naujasis mokytojas mažame kambarėlyje netoli kapinių. Stalas apkrautas vokiškomis knygomis ir „Kūrybos" žurnalo numeriais [...]. Ir man davė pasiskaityti E. Poe kūrybos tomelį vokiškai. Tada buvau susižavėjęs E. Matuzevičiaus eilėraščių rinkiniu „Audros paukščiai". Jis atšaldė mano entuziazmą, santūriai prasitaręs, kad šitoji karta turi ir gilesnių poetų. Tik nepasakė, kas jie. Po kiek laiko iš Žemaitijos atklydo V. Mačernio poezijos nuorašai, ir tada supratau, ką jis turėjo galvoje, –

palydėdamas pirmąją savo mokytojo poezijos publikaciją 1989-aisiais rašė dr. Vytautas Kubilius.[34]

Maždaug tuo pat metu kaip ir Elena Gabulaitė, su Bronium Krivicku apskrities mokytojų konferencijoje buvo susitikęs ir bendramokslis Vytautas Vajega.

Sekretorius K. Liaudis kumščiu daužė stalą ir auklėjo mokytojus: „Kas ne su mumis, tas prieš mus. Trečio kelio nėra." Mudu su Bronium buvome likę pagrindiniai lituanistai: jis – Biržuose, aš – Pasvalyje. Gulėdami buv. mūsų gimnazijos klasėje ant šiaudų, svarstėme, kaip čia dabar reikės pataikyti eiti tuo „tikruoju" keliu. Bronius, kaip visada, buvo optimistas. O pavasariop prakalbo, kad jis jau miške.[35]

Išmokytojavo Bronius Krivickas maždaug keturis su puse mėnesio. Kaip liudija Biržų švietimo skyriaus dokumentai, 1945.II.28 įsakymu Nr. 6, § 7 nuo kovo 1 dienos atleistas iš pareigų kaip neatvykstantis į darbą. Kaip vėliau pasakojęs Pauliui Bazarui iš Tylinavos kaimo, pas kurį glaudėsi keletą mėnesių, gavęs šaukimą sauguman aštuntai valandai vakaro ir supratęs, kad jei nueisiąs – nebegrįšiąs, kaip negrįžo nė vienas nuėjęs tokiu laiku. Ir bemat pasitraukęs, palikdamas viską kaip buvę savo kambarėly.[36]

1944-ųjų pavasarį Biržų, Vabalninko, Pandėlio rajonų teritorijoj susikūrusi Šiaurės Lietuvos Laisvės kovotojų partizanų grupė rudenį buvo reorganizuota į Trečiąją Lietuvos Laisvės armiją. Ją sudarė keli būriai po šimtą ar net daugiau kovotojų, taip pat daug grupių po dešimtį–kelias dešimtis dėl įvairių priežasčių savo tėviškes palikusių žmonių.

[34] „Liūdni ir išdidūs eilėraščiai", *Sietynas*, V, 1989, p. 184.
[35] Iš 1990.III.31 laiško.
[36] Iš pokalbio su Paulium Bazaru 1991.III.20.

Partizanų gyvenimą 1945–1946 metais ir Bronių Krivicką prisimena Jonas Kiseliūnas, gimnazijos laikais kartu nuomojęs butą, irgi bandęs plunksną (po karo jis pradėjo mokytojauti Medeikių progimnazijoje, netrukus buvo suimtas):

> Kai mane vežė iš valsčiaus į Biržų kalėjimo rūsį, pastotę (vežė arkliu) prie miškelio apšaudė partizanai, ir aš laimingai pabėgau. Taip atsiradau partizanų stovykloje, kurioje jau buvo, be mano brolio Juozo ir Broniaus, apie 180 žmonių. [...] Rengdavome partizaninius pobūvius, kuriuose Bronius apibūdindavo politine padėtį pasaulyje ir Lietuvoje. [...] Dažnai su Bronium išeidavom į ramų miško kampelį, kur Bronius man skaitydavo savo eilėraščius ir prašydavo įvertinimo. [...] Jo eilėraščiai buvo nepaprastai gilūs ir prasmingi. Tai buvo lyg atsakas į Bernardo Brazdžionio klausimą „Kur tu, Lietuva?"
>
> O mūsų partizaninės jėgos kaskart vis silpnėjo ir sparčiai retėjo. Okupantų daliniai vis daugiau ir daugiau mus guldė prie žemės amžinam miegui... Prošvaistės iš niekur nesimatė. Esant tokioms būties sąlygoms, prasidėjo mūsų dalinė registracija, legalizacija. Jų tarpe buvau ir aš. Bronius tai padaryti atsisakė: „Mane vis vien gyvą pribaigs..." Ir taip mūsų keliai išsiskyrė...[37]

Apie to paties laiko įvykius liudija ir Alberto Dilio atsiminimai:

> 1953 metais Karagandos lageryje, esančiame Karagandos priemiestėlyje Maikuduke, susipažinau su Raginsku (vardo nebeprisimenu), kilusiu nuo Krinčino ar Pabiržės. Dirbo jis dailidžių brigadoj. Buvo tylus, nešnekus, užsidaręs. Labai mažai su kuo bendravo. Bet kai aš paklausiau apie Krivicką, jo veidas nušvito ir jis pats noriai ėmė pasakoti. „Kaipgi. Gerai pažįstu. Dėl jo patarimo likau gyvas." Jis buvo drauge su Krivicku miške. Ir jis perdavė Krivicko žodžius, kuriuos jis pasakė miško vyrams (kada pasakė, nežinau, užmiršau paklausti: gal kai buvo paskelbta amnestija, o gal vėliau?). Krivickas taip kalbėjęs: „Kas galit, eikit registruotis. Juo mūsų bus daugiau, juo bus sunkiau išsilaikyti. Kokio nors greito išsivadavimo nematyti. Praeis ilgas laikas..." Raginskas tuoj pat paklausęs patarimo ir užsiregistravęs. Jeigu būtų nesiregistravęs, būtų seniai žuvęs. [...] Toliau Raginskas pasakojo, kad Krivickas visada buvęs kantrus ir geras. Kai partizanai pradėdavo įtarti kurį nors žmogų, kad jis skundžia, tai Krivickas nueidavęs pas tą žmogų ir gražiuoju įrodinėdavęs, kad jokiu būdu negalima skųsti priešui savų tautiečių. Ir Krivicko geri žodžiai visada paveikdavę.[38]

Sovietų valdžia neužmiršo nė vieno šios giminės žmogaus. Iš Onos Krivickaitės-Mačėnienės pasakojimo:

> ... kai rusai vėl užėjo, man toks berniukas pranešė: „Tave už dviejų dienų išveš." Tai aš vaikus pasiėmiau ir išmoviau iš namų. Palikau viską.

[37] Iš 1990.III.28 laiško. Kitame laiške (1990.V.7) Jonas Kiseliūnas patikslino, kad „partizaniniame gyvenime Bronius labiausiai pasireiškė kaip ryšininkas. Dažniausiai keliaudavo pas kitus partizanų būrius."

[38] *Sietynas*, X, 1991, p. 39.

O vyras taip ir negrįžo iš Sibirijos.

Ai, kiek aš privargau... Niekas nenori priimt gyvent – visi bijo. Vienus metus be dokumentų išgyvenau. Negali parodyt, parodysi – tuoj išveš. Tai aš šiaip taip, šiaip taip metus pragyvenau pas tokią moterį. Nueinu ir stoviu krūmuos per dieną – prie miško gyveno. Velku velku aš tas šakas – šalta žiemą, apie 30 laipsnių šalčio. Tą vieną žiemą baisiai pravargau – nei valgyt ką, nei nieko. Šiaip taip, tuos vaikus žiūrėjau, kad alkani nebūtų. [...]

Stasytę išvežė iš tėvų namų – pačiupo su bliuskele rudenį. Dar buvo atrašius Verutei laišką, sako: „Pažiūrėjo daktaras, sako: tave gydyt reikia, bet tavo broliai miške, tavęs negydysim." Ir mirė.

Verutę irgi baisiai puolė: papjauna kokį gyvulėlį – atlekia skrebai ir viską atima. Primezgė kojinių, sako, vyram miškan nuveš – atlėkė ir išsivežė skrebai visas.[39]

Pirmasis iš brolių žuvo jaunėlis – Juozas, 1945-ųjų vasarą Tylinavos kaime, prie Sodeliškio. Prisimena Paulis Bazaras, gyvenąs per puskilometrį nuo tos vietos:

Vakare jie dar buvo užėję. Buvo jų apie dvidešimt su viršum likę. Vasara, jau šilta, aš ant viršugryčio buvau įsitaisęs gulėt, užgirdau, kad jau šauna. Pamačiau, jau ta daržinė dega. Toks Jonas Vaitaitis, irgi ten buvęs, paskiau, kai paklausiau, kaip pabėgęs, sakė: „Aš ne bėgau, aš žeme čiaužiau. O kurie bėgo, tie visi krito." Jis mat buvo armijoj tarnavęs, žinojo. Vieni pro duris bėgo į miško pusę, o tie kad davė skersą ugnį iš kulkosvaidžių... Kiti, lentas atplėšę, iššliaužė į avižas. Vienuolika, atrodo, jų ten žuvo. Buvo kas skundžia...

Broniaus tada ten nebuvo. Jis man pats yra sakęs: „Yra tiek kartų buvę, kad užpuola, o aš vis esu pasitraukęs. Man vis tokia nuojauta, ir aš pasitraukiu."[40]

Paskui žuvusiųjų lavonai gulėjo numesti Biržuose. (Vienos pažinojusios Juozą Krivicką ir mačiusios tą vaizdą atmintyje liko „gražus, ramus veidas, su šaulio uniforma, ir žaizda prie širdies, kur trispalvė buvo prisiūta".) Partizanų palaikai buvo užkasti prie Biržų miesto ribos, Vytauto gatvės gale esančiose žvyrduobėse.[41]

Netrukus vieną sekmadienį iš Suosto bažnyčios besiskirstantys žmonės pamatė degant dar likusius Krivickų sodybos pastatus. Kaimynystėje gyvenusi Barbora Armonienė, 1948 metais ištremta Sibiran, paskui išvykusi į Ameriką, savo atsiminimuose apie tėvų likimą rašo:

Rusai suėmė Krivicką, bet Krivickienės tą sekmadienį nebuvo namuose ir taip jai pavyko išvengti staigios bausmės. Po dviejų dienų sugrįžus, ji neberado pastogės

[39] *Sietynas*, VIII, 1990, p. 139–140.

[40] Iš pokalbio 1991.III.20.

[41] 1992 metais toje vietoje buvo pastatytas paminklas. Kartu su Juozu Krivicku žuvo ir Stasės Krivickaitės sužadėtinis.

Veronika Krivickaitė-Mikelinskienė su vyru ir Ona Krivickaitė-Mačėniene prie sesers Stasės kapo Kyburių kapinaitėse

1996-aisiais Krivickų žemėje Vlado Jovaišos iniciatyva buvo pastatytas kryžius kritusiems už laisvę atminti (Vilimanto Šmito nuotrauka)

prisiglausti. Pamačiau ją tyliai sėdinčią ant akmens kieme tarp griuvėsių ir pelenų. Priglaudžiau ją pas save kelioms dienoms. Ji niekuo nesiskundė, tik nuolatos kartojo ir kartojo: „Mano vargšai vaikeliai, mano vyreli..." Neįstengiau jos nuraminti.[42]

Ona Krivickienė, kaip ir po keleto mėnesių iš areštinės ištrūkęs jos vyras, prisiglaudė pas vienintelę savo namus turinčią dukterį Veroniką. Kaip ji pati sakė, paliktą tik todėl, kad tikėtasi, jog per ją bus galima susekti partizanaujančius brolius. Kad nekiltų nereikalingų įtarimų, prie svetimų akių motina būdavo vadinama tetule.[43] Nepalyginamai daugiau rūpesčių buvo su tėvu. Po tardymų ir mušimų jo nervai buvo visai pakrikę. Naktimis per miegus šaukdavęs ir šiaip būdavę sunku susikalbėti. Tad teko prašyti, kad jį priglaustų tolimesni giminės. Ten jis, pas gimines, netrukus ir mirė.[44]

1947–1948 metais Bronius Krivickas daugiausia apsistodavo pas žmones – tai vienur, tai kitur, per toli nenuklysdamas nuo buvusių namų, ir „tik vasarą ateidavo į mišką pabūti su partizanais. Bronius mokėjo raminti, deklamuodavo eilėraščius.

[42] B. Armonienė – A. L. Nasvytis, *Palik ašaras Maskvoje*, Clevelend, 1961, p. 39–40. Beje, šių atsiminimų 190 puslapyje perpasakota Broniaus Krivicko žūties versija ir jos priežastys neatitinka tikrovės.

[43] Mirė Ona Čingaitė-Krivickienė 1947-aisiais, išgyvenusi 64 metus. Palaidota Kyburių kapinaitėse. 1991 metais šalia motinos atgulė iš Sibiro parvežti Stasės Krivickaitės palaikai.

[44] Iš pokalbio su Veronika Krivickaite-Mikelinskiene, 1999.II.16.

Prie žuvusio bendražygio karsto. Bronius Krivickas stovi kojugaly. Biržų giria, apie 1947

Todėl buvo labai laukiamas".[45] 1948-aisiais Suosto kunigas slapta jį sutuokė su prieš porą metų Biržų gimnaziją baigusia ir Smilgių pradžios mokykloje pradėjusia dirbti Maryte Ziemelyte. Kurį laiką jie pagyveno kartu mokykloje, paskui glaudės uošvijoj Tylinavos kaime; saugumui ėmus įtarinėti ir sekti žmoną, pagyveno pas Paulių Bazarą, kitur. 1949-ųjų pradžioje pasitraukė į Biržų girią, kur saugiau.

1948–1949-ieji buvo kūrybingiausi Broniui Krivickui. Šiuo laiku parašyta dauguma sonetų, išversta per 70 Goethės eilėraščių (1949 metais visas pasaulis minėjo didžiojo poeto 200-ąsias gimimo metines; ar nebus prasmingiausiai Lietuvoje kūrėją pagerbęs tik vėliais vakarais iš savo slėptuvės išlendantis partizanas?).

1948–1949-ieji buvo tragiškiausi kovotojams. Būtent šiuo laiku ypač suaktyvėjo MVD kariuomenės veiksmai, žuvo daug partizanų, o likusieji atskirais būreliais po keletą žmonių išsiskirstė. Jiems vadovavo Petras Tupėnas (1911–1950), o jo pavaduotoju buvo Bronius Krivickas (žmonių atminty likę, esą už Tupėno galvą valdžia siūliusi 12, o už Krivicko – 5 tūkstančius rublių).

Pasak maždaug tuo metu su Bronium Krivicku susipažinusio Roberto Tučo, kurio atsiminimai pasiekė per antras lūpas, dažniausiai jis vaikščiodavęs vienas.

[45] Iš Stefanijos Greičienės 1990.V.3 laiško.

Bronius Krivickas (vidury) su Pilėnų tėvūnijos vadu Stepu Giedriku-Giriečiu (dešinėje) ir Alfonsu Valentėliu-Bankininku Vailokaičiu. Biržų giria, 1951-ųjų ruduo

Rašydavęs laisvai, prie žmonių: atsisėda nuošaliau, ir rašo, o vakare prie laužo deklamuoja. Dažnai savo eilėraščius perrašinėdavęs ranka ar mašinėle ir dalydavęs žmonėms. Partizanų ryšininkė Eglė prisiminė, kad Broniaus Krivicko bunkeryje, įrengtame pas žmogų Biržų girioje, ne per toliausiai nuo Spalviškių, buvę daug knygų; paklaustas, ką veikiąs, atsakydavęs, kad mokosi. Vadindavę jį „literatūros profesorium". Išmokęs latviškai, ypač domėjęsis rusų literatūra.

> Kartą Br. Krivickas paprašė nupirkti rusų kalba keletą knygų apie Puškino kūrybą. Pirkau Rygoje. Bet netiko. Žadėjo sukritikuoti visą rusų literatūrą. Kartą įsikalbėjom apie Čechovą. Jis pasakė, kad Čechovo kūryba jam nepatinka, nes nė vieno teigiamo herojaus. Aprašyta vien blogosios žmogaus savybės.[46]

Tame pat laiške Jonas Šernas prisiminė, ir kaip jis susipažinęs su Bronium Krivicku apie 1950-uosius:

> Bandžiau rašyti. Parašiau į rajoninį laikraštį keletą eilėraščių apie Stalino saulę, laimingus kolūkius. Po eilėraščiais parašė pilną adresą. Greitai susilaukiau iš miško „svečių". „Tai ką, – sako, – snargliau, rašai? Pasaulyje vyksta klasių kova. Ką tu apie

[46] Iš Jono Šerno 1990.XII.24 laiško.

Jonas Krivickas. Biržų giria, 1951

tai supranti." Žodžiu, grasino rimtai. Prisiekiau daugiau neberašyti. Nepriklausiau nei partijai, nei komjaunimui. Pasigailėjo. Išeidami pasakė: „Jei jau taip mėgsti literatūrą, atvesim tikrą rašytoją. Jis tave pamokys."

Gal po poros savaičių tikrai atvedė. Nakties prieblandoje įspūdingai atrodė skrybėlėtas vyriškis su akiniais ir šautuvu rankose. Pasisveikino, juokaudamas pasakė: „Bendradarbiausime." Tai buvo Br. Krivickas. Kartu tai buvo ir mano pirmoji su juo pažintis. Iki tol nežinojau, kad toks yra pasauly. Jis man negrasino. Liepė parašyti apie ką tik noriu. Žadėjo padėti. Paprašė parašyti keletą eilėraščių, kad galėtų įsitikinti mano sugebėjimu. [...]

Užeidamas kiekvieną kartą primygtinai liepdavo rašyti. Aš buvau eilinis kolūkietis. Išsilavinimas keturios pradinės mokyklos klasės. Nei žinių, nei sugebėjimų, o ir baimė. Namiškiai, vos pasiimdavau knygą į rankas, pradėdavo šaukti: „Vėl rašysi! Nušaus! Išveš!"

Apie 1951-uosius Biržų girioje buvo likę tik kelios dešimtys partizanų, kai kurie glaudėsi Latvijos miškuose. Bronius Krivickas dažniausiai pas žmones užsukdavo su Stepu Giedriku ir Alfonsu Valentėliu.

Matyt, paskutinį kartą viso Biržų krašto partizanų atstovai vienon vieton buvo susirinkę 1951-ųjų rugpjūty, kai į girią atėjo trys pasiuntiniai iš Vyčio apygardos štabo tartis, kad po 1949 metų pakrikę kovotojai įkurtų tėvūniją. Buvo sudaryti penki būriai, Pilėnų tėvūnijos vadu išrinktas Stepas Giedrikas-Girietis (žuvęs vienas iš paskutiniųjų, 1954-aisiais). Šio susitikimo metu tikriau-

siai ir susitarta, kad Bronius Krivickas pereis į apygardos štabą ir rūpinsis spauda, nes šį darbą dirbęs Bronius Kazickas-Saulius (vadintas Sauliuku) ką tik buvo žuvęs.

Tų metų rudenį Jonas Krivickas ir dar trys partizanai įsirengė slėptuvę Latvijoj, Barbalos valsčiuj, Surgienų miške. Ryšys su Lietuva būdavo palaikomas per moterį, kuri užsukdavo pakeliui į Rygą arba atgal. 1953-iųjų antrą Velykų dieną paskui ryšininkę prie slėptuvės atsirado ir MVD kariuomenė. Per susišaudymą Jonas Krivickas žuvo.[47] Kur žemė priglaudė jo palaikus, nežinoma.

1951-ųjų rudenį Bronius Krivickas jau buvo Taruškų miške (Taruškos – apie 15 km į rytus nuo Panevėžio). Iš jo gyvenimo čia tepavyko rasti vienintelį paliudijimą – Jono Matuzevičiaus-Alksnio, Šalnos, priklausiusio Juozo Šomkos-Čerčilio būriui. Kartą jam buvo tekę užklysti į stovyklą Taruškų miške:

> Stovykloje radom 8 vyrus: rinktinės vadą Briedį, jo adjutantą Juozą Galiauską-Martiną, būrio vadą Lionginą Šukį-Vanagą, Broniuką-Klaidatikį. Broniuko pavardės nežinau, jis spausdindavo partizanų laikraštėlius, išleido apie 600 puslapių eilėraščių knygą „Stalino saulė" ir „Raudonasis rojus".[48]

Nuo 1952-ųjų pradžios leistas LLKS Rytų Lietuvos srities organas „Laisvės kova" (sausio–rugpjūčio mėnesiais pasirodė 6 numeriai; pusės rašomojo lapo formato, apimtis – apie 30 puslapių, dauginta mašinėle; LLKS visuomeninės minties organe „Prie rymančio Rūpintojėlio", skyrelyje „Atsiųsta paminėti", nurodyta, kad LK tiražas – 120 egz.). Liepos mėnesį išleidžiamas pirmasis atgaivintos „Aukštaičių kovos" numeris (dauginta rotatoriumi, 4 rašomojo lapo formato puslapiai; greičiausiai jo ir teišėjo vienas numeris). *De jure* šių leidinių redaktoriumi Bronius Krivickas – Rytų Lietuvos srities štabo Visuomeninės dalies viršininkas Vilnius[49] – patvirtinamas 1952.IX.8 vykusiame LLKS Tarybos Rytų Lietuvos sekcijos narių sąskrydyje.[50] Kaip aiškėja iš maždaug tuo metu srities vadui rašyto Broniaus Krivicko laiško, laikraščio „Aukštaičių kova", kuris turėtų būti platinamas žmonėse, leidimui buvo planuojama netrukus gauti spaustuvinį šriftą. Ir niekas net negalėjo įtarti, kad Vilniaus saugumo rūmuose rašomi planai, kuriuose vis minimas redaktorius Vilnius.

[47] Žinios iš Emilijos Lujanienės, 1953-aisiais nuteistos 25 metams, tardymo protokolų (Lietuvos ypatingasis archyvas, BB 26572).

[48] *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sudarė Romas Kaunietis, t. 1, Vilnius: Vaga, 1996, p. 397.

[49] Šis slapyvardis (taip pat ir kapitono laipsnis) greičiausiai buvo suteiktas skiriant Visuomeninės dalies viršininku. Biržų krašto partizanai paprastai vadindavosi vardais ar pravardėm (pvz., Joną Krivicką vadindavo Jonu arba Kryviu, Robertą Tučą-Barzdyla, nes buvo užsiauginęs barzdą, Alfonsą Valentėlį – Bankininku Vailokaičiu, nes pas partizanus atėjo su miškų ūkio darbuotojų mėnesiniam atlyginimui skirtais pinigais).

[50] Ši ir kitos žinios apie Bronių Krivicką bei jo žūties aplinkybes – iš KGB agentūrinės bylos „Vostok" (Lietuvos ypatingasis archyvas, B 397 (5857), t. 5–6).

Atiduok Tėvynei, ką privalai!

AUKŠTAIČIŲ KOVA

LLKS

LEIDŽIA RYTŲ LIETUVA

1952 m. liepos mėn. Nr.1 /-/

KREMLIAUS POLITIKŲ TRAGEDIJA

Pasibaigus antrajam pasauliniam karui, politinėj arenoj viena prie šalės kitą sustojo dvi savo prigimtim vidiškai priešingos sistemos: Vakarų demokratija ir Maskvos bolševizmas. Nors šias abi sistemas karas buvo laikinai sujungęs, tačiau jos abi gerai jutę savo mirtinę priešingumą ... ir žinojo, kad jom abiem siauku sutilpti vienamo pasaulyje. Todėl, vos pasibaigus karui, šios abi sistemos pradėjo tarpusavio varžybas, atsigaudamos kuo labiau sustiprinti savo pajėgas.

Bolševikai praėjusio karo metu laimėjo žymią dalį Europos. Be to, karas leido jiems stiprinti pastatytą savo kojų Tolimųjų Rytuose. Karo metu išaugo Maskvos karinė jėga. Be to, bolševikų propaganda karo metu Vakaruose turėjo didžiausią pasisekimą, nes kaip nors. Bolševikai dėjo pakantrumu pasinaudoti tomis pirmaybėmis tikėdami, kad karas buo sudarąs viską prielaidas realizuoti jų pasaulinę revoliuciją.

Maskva perėjo į puolamą politiką. Pirmiausia baisiausiu teroru ji įtvirtino bolševikinius režimus savo užgrobtuose kraštuose. Laisvąjąsias Europos valstybes ji puolė, ardydama jas iš vidaus per savo paklusnius ir kai kuriuose Vakarų kraštuose /Prancūzijoj, Italijoj/ labai skaitlingas kompartijas. Vietomis buvo provokuojami net pilietiniai karai /Graikijoj/. Šitą didžiąją ofenzyvą bolševikai pradėjo Tol. Rytuose, kur jiems pasiseko parblokšti milžinišką Kinijos valstybę.

Kai kas galvojo, kad Vakarai, nerasdami kito kelio susitvarkyti su bolševikais, greita laiku griebsis ginklo jėgos. Bet Vakarai to daryti nesiryžo. Nat, Vakarų valstybės tam buvo dvasiškai neparuoštos, o kai kurios jų /Prancūzija, Italija/ buvo vidai p... Rutydami, kad ... perėjo į puolamąsis nimąsi ir, apsnikšiuotai veikdami, pirmiausia grindinę Maskvos ginklą - jos propagandą ... ti demokratinius kraštus prieš bolševizmą.

Tokiu būdu pokarinėse tarpusavio ... metodai, kariais abi besivaržančios stovyklos. Komunistai savo siekimus rėmė tik ... ganda, kaip drangus ude pragaro, skyrėsi nu... nors ir pasiekę žymių teritorinių laimėj... vikinę užgrobtuosius kraštus, bolševikai ... sau ir savo pavergtuose kraštuose ir l... tik nuogo ginklo jėgą, visas bolševikų ... namą pastatytą ant smėlio: iš pavirčinę ... grindę ... visai silpną.

Demokratija gi šnesi ... priešingą ... gražiuoja laisvėj žmonių ir tautų palaikus

Atiduok Tėvynei, ką privalai

LAISVĖS KOVA

LLKS RYTŲ LIETUVOS SRITIES ORGANAS

1949 m. gegužės Nr. 5

M. Botvydis

AUDROJ

Kai sudrej girią virėnom tvojas,
Kai įtūžę medžiai liemenim
Plaksėj, o žemė ties šaknim,
Drebančiom ir pertemptm, kilnojas,

Kai lyg tvanas žemon liejas lietus,
Kai liepsnoja sklisutas įstabisi
Ir kai puūys, plyšdamas skambisi,
Puole žaibui žerinčiam palietus,

Pasitempk, kad vėtra nepalenktų,
O jei žaibas pakely partrenktų,
Vėl pakilk ir vėl keliauk toliau,

Nes, jei būsi stiprus ir kietas,
Lyg iš plieno statengtas nulietas,
Tu laimėsi kovą pagaliau.

1949 m.

Broniaus Krivicko redaguoti partizanų leidiniai

1952.VIII.16 KGB agentai išsivedė iš partizanų būrio ir slapta suėmė (*agientami byl uviedion ot banditov i konspirativno zachvačen*) LLKS Rytų Lietuvos srities vadą Joną Kimštą (slp. Žygūnas, Žalgiris, Aukštaitis; buv. Lietuvos Respublikos kariuomenės leitenantas). Neaišku, kaip buvo pasiekta, bet rugpjūčio pabaigoje jis baigia rašyti planą, kaip, jo manymu, reikia likviduoti LLKS ir užmegzti ryšius su VLIK-u. Pasirašo KGB duotuoju slapyvardžiu: Jurginas. Be kita ko, išsamių išsamiausiai pasakodamas, kur kokia slėptuvė yra, nurodo, kad Troškūnų miške iš septynių bunkerių du ypač svarbūs: viename įsikūrę tėvūnijos vadas Rimgaudas ir Liepa, o kitame – srities Visuomeninės dalies viršininkas Vilnius, „kuris turi aukštąjį išsilavinimą ir yra geras organizatorius", ir Nemunas. „Reikėtų Rimgaudą ir Vilnių paimti gyvus, todėl šiai operacijai vadovauti turėčiau aš. Visus tuos bunkerius rasiu."

1952.IX.20 Lietuvos SSR saugumo ministras generolas majoras Kondakovas ir MGB vidaus kariuomenės Lietuvos apygardos vadas pulkininkas Babincevas patvirtina kitądien turėsiančios įvykti čekistinės karinės operacijos („pagal Kimšto duomenis ir panaudojant jį kaip vedlį") planą: 7 val. 110 kareivių apsupa mišką iš visų pusių; 600 blokuoja operacijos rajoną. 8 val. apsuptame plote 400 kareivių pradeda paieškas eidami dviem bangom vienas šalia kito (judėjimo tempas – 1 km/h). Operacijai vadovauja 11 žmonių štabas; dalyvauja keturi kariuomenės būriai (300 + 150 + 450 + 250 = 1150 kareivių). Pabaiga – 20 val.

Greičiausiai tą vakarą ir buvo surašytas šis aktas (versta iš rusų kalbos):

Visiškai slapta

Aktas

1952 m. rugsėjo 21 Troškūnai

Mes, žemiau pasirašiusieji, Liet. SSR MGB 2-H [kovos su banditizmu] valdybos viršininko pavaduotojas, valstybės saugumo papulkininkis Zieniakin, 2–H valdybos I skyriaus viršininkas, valstybės saugumo kapitonas Snakin, to paties skyriaus vyresn. operatyvinis įgaliotinis Staškevičius ir MGB kariuomenės vidaus sargybos 5 komandos 6 būrio grupės vadas leitenantas Tarnovskij, surašėme šį aktą, kad 1952 metų rugsėjo 21, vykdant karinę operaciją Troškūnų rajono Raguvos miške, buvo aptiktas gerai užmaskuotas požeminis bunkeris, kuriame slėpėsi banditai. Kilus susišaudymui, buvo nukauti du banditai. Iš nukautųjų pažinti:

Vad. Šiaurės Rytų banditų srities visuomeninės dalies viršininkas Krivickas Bronius, Antano, slapyvardis Vilnius, 1920 m. gimimo, kilęs iš Kiauliškių k., Biržų r., gaujoje nuo 1944 m.

Vad. Vyties apygardos Aušros banditų rajono visuomeninės dalies viršininkas Blinkevičius Mykolas, Juozo, 1924 m. gimimo, kilęs iš Troškūnų r. Kučkų kaimo.

Mykolas Blinkevičius-Nemunas (kairėje) ir Kazys Šinkūnas-Ožys

Nukautų banditų bunkeryje rasta:

1. Vokiškas automatas	1 (vienas)	
2. Šautuvas ABT	1 (vienas)	
3. Užs. pvz. pistoletai	2 (du)	
4. Įvairių šaudmenų		200 vnt.
5. Rašomosios mašinėlės	2 (dvi)	

ir daug banditų dokumentų.
Dėl to ir surašytas šis aktas.

[Parašai]

1953 metų pačioje pradžioje centriniame LLKS leidinyje „Prie rymančio Rūpintojėlio" buvo išspausdintas Broniaus Krivicko nekrologas, rašytas greičiausiai redaktoriaus Jono Šibailos-Merainio, Dieduko.

A+A

Partizanas kapitonas Gintaras-Vilnius

Garbės ženklai: Laisvės Kovos Kryžius 2-os rūšies [su ąžuolo lapais] II laipsnio.

Išgirdęs šaukiant, ir prieš žiemą vyksta atiduoti pareigos ten, kur tuo metu jis reikalingas. Prie rusenančio laužo kaip broliai spaudžiame rankas, kaip broliai išsikalbame. Žygiavęs daug dešimčių kilometrų, nenusigąsta, jeigu žygio dar kita tiek būtų.

Kadangi savosios kūrybos rankraščius buvo išdalinęs pakeliui, rudens saulutei glamonėjant sėdintį ant kelmo, po kelių darbo dienų ir vėl viskas į popierių perkelta.

Kiek artimas LLKS lietuvio dvasiai, parodo ir tai: nutarus išleisti bent dalį Vilniaus vienišu praleistos žiemos eiliuoto žodžio, po trumpo LLKS statutų, instrukcijų bei turimų raštų nagrinėjimo, jis pats pareiškia:

Ne viskas atitiks laiko dvasią.

Visgi nutariam išleisti, kad būtų ryški ir vienišo lietuvio dalia šioje didingoje kovoje.

Laimingai įsikūrus, darbo marios. Bet neišsenkančios energijos žmogui jis tik džiaugsmą teikia. Pasimainant tarška rašomoji mašinėlė, nes rytiečiai iš partizanų spaudos, tik spaudos reikalauja.

Su atsidėjimu Vilnius nagrinėja nūdienos problemas. Jo svajonė – blaivus ir doras partizanas visuose savo žygiuose. Domina jį ir būsimas laisvos Lietuvos gyvenimas bei LLKS ateities uždaviniai.

Laisvesnę minutę gavęs, kimba į rusų rašytojus, – studijuoja rusų tautos dvasią. Tai ateities didesniam darbui, kas privedė rusų tautą juoda dėme žmonijai likti.

Laisvėje jo svajonė įsikurti Vilniuje ir atsidėti moksliniam literatūriniam darbui.

Žodžio menininką varžo visuomeninis-organizacinis darbas. Juo jis nesiskųstų ir lengva širdimi atiduotų pareigą Tėvynei, bet, taip gausiai Dievulio apdovanotas meniškuoju žodžiu, jaučia pareigą tuo žodžiu įamžinti amžiams šią kovą. Atvykęs kaip karo žurnalistas, žinoma, ne laikraštiniam reportažui, kaip brolis susigyvena su broliais, menininko akimis stebi aplinką. Ausyse skamba rimai, sušvyti idėjos naujam eilėraščių rinkiniui. Šiame rinkinyje numatyta susumuoti šios dienos temas. Tai būtų kartu ir pamatas, ir stogas anksčiau parašytiems.

Tuo pačiu laiku gimsta ir planas herojiniam epui. Laisvės kovos menininkui pateikia didingą medžiagą. Pats menininkas iki ašarų jaudinas medžiagos didybe. Mintyse jau nuškicuota atskiros scenos, epizodai, veikėjų paveikslai. Tai džiugus reiškinys. Pirmasis lietuvių literatūroje epas iš amžiais nemarių kovų. Tik kasdieninis darbas neleidžia susikaupti ir perkelti į popierių.

Kiek gausus, nors ir per trumpą laiką, Vilniaus indėlis LLKS spaudoje, tiek gausūs ir jį slepiantieji slaptavardžiai: K. Rivaišas, M. Būtvydis, Reikvytis, Meldas, R. Kovas, Ringailis, Karingis ir kt.

Bet žmogaus dalia Visagalio valioje. Jo klausė ir Vilnius:

Ar kada, praėję tamsą klaikią,
Mes galėsim, prie tavęs suklaupę,
Siųst Jam skaidrią maldą padėkos?

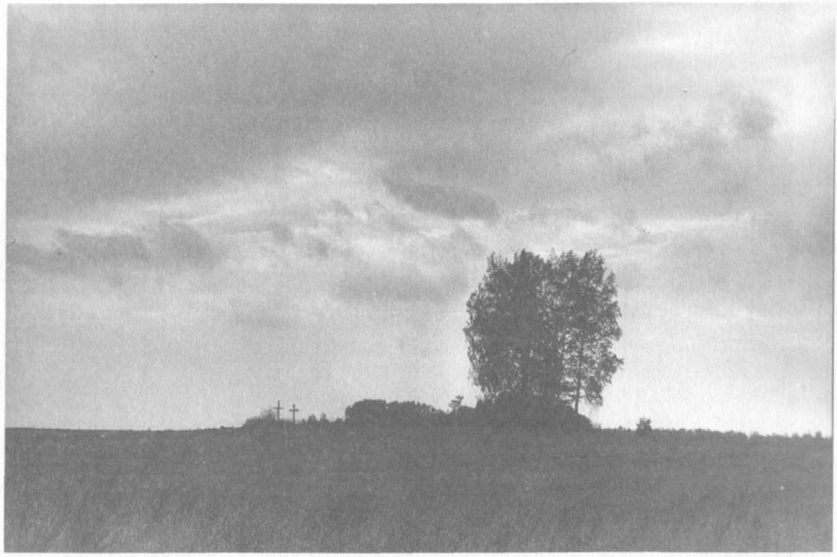

Putiliškių kapinės, 1995-ųjų ruduo (Vido Dulkės nuotr.)

Ir toji tamsa, nepernešdama visko, kas tik siekia gėrio, grožio ir tobulumo, metusi per šimtą mašinų, nutraukė Vilniaus visus užsimojimus.

Toji tamsa nedavė partizanui menininko lūpomis išdainuoti džiaugsmo, ginantis ir ginant savo tautą nuo tapimo žmonijai gėda. Toji pati gamta neleido menininkui pilkųjų artojėlių apvilkti herojų rūbais.[51]

Daug plačiau ši tragiška dviejų partizanų žūtis atsiskleidžia Vlado Strigūno 1993.XI.6 papasakotuose atsiminimuose.

Tai buvo 1952 metų rudenį. Sekmadienį, anksti ryte aš buvau išėjęs į mišką grybaut. Grybaudamas išgirdau keistą ūžesį, kuris sklido nuo miško pakraščio. Buvau jau pilną krepšį prisirinkęs baravykų, matau atbėga švogerka Eigirdienė ir sako:

– Vladai! Visas miškas apsuptas ruskių... Nebevaikščiok. Bėk namo...

Aš palengva, neskubėdamas einu, baigiu išeit prie savo gryčios palei Nevėžį, tik suriko ruskis:

– Stoj! Stoj! – Ir aš sustojau.

Matau telefono laidai netoli nutiesti, o mano namai buvo kitapus Nevėžio. Parvarė tas kareivis mane į namus, čia žiūriu iš Kvetkų atvažiavus tetulė, visi į gryčią suvaryti, į lauką nieko neišleidžia ir taip per dieną.

[51] *Prie rymančio Rūpintojėlio*, 1953, vasaris, Nr. 1(23), p. 15–16.

Vakare nuėmė telefonų laidus, išleido mus į lauką, aš nuėjau bulvių pasikast, kaip pradėjo šaudyt, tik granatos sproginėja ir visai netoli mūsų namų miške. Kitą dieną man pasakė, kad buvo padarytas naujas bunkeris, ruošėsi į tą bunkerį persikelt visi partizanai, bet naujajam tuo metu buvo tik du atėję: Blinkevičius ir „Gintaras".

Kitam bunkery, senesniam, buvo šeši partizanai, visur aplink rusai badė žemę metaliniais virbais, bet jų nerado, o šitie, kurie buvo persikėlę į naująjį bunkerį, pavakariop, manydami, kad rusai praėjo, išlindo iš bunkerio, bet užėjo dar kita rusų vora ir juos nušovė. Nušovę nuo bunkerio maždaug už 20 m užkasė. Suguldyti buvo taip, kad vieno galva, kito kojos, vienas aukštielninkas, kitas kniūbsčias ant pirmojo uždėtas. Ant viršaus dar užsodintos eglaitės, kad nebūtų jokios žymės. Kitą dieną ir kiek vėliau mes vaikščiojom ilgai, ieškojom keliese tų nušautųjų, bet neradom. Tik už metų, per patį bulviakasį tokiam Povilui Šulskiui iš Raguvos prisisapnavo sapnas: atėję pas jį tie du partizanai ir klausia jo, ko nieks jų neatkasa, nes visai netoli bunkerio jie esą pakavoti. Tada mes vėl keliese nueinam į tą pačią vietą ir randam iš po eglučių atkastą žvėrių žmogaus ranką.

Pranešėm tėvui Blinkevičiui, jis ėmė mūsų prašyt, kad mes padėtume jam atkast ir perlaidot sūnų ir tą „Gintarą". Atkasime dalyvavo tėvas Blinkevičius ir mes keturi vyrai: Antanas Morkūnas (gyvena Anykščiuose), Petras Teresevičius (tuo metu dirbo eiguliu, miręs), Vaclovas Bilys-Vizirka (vėliau tapęs partizanu, žuvęs), ir aš.

Kai atkasėm, smarvė tiesiog baisu.

Du vyrai iš vieno šono, du iš kito su basliais, kai paimam gyslos dar laikosi, o mėsos baltos drimba. Sukalta buvo didelė dėžė, ton dėžėn sudėjom ir vežėm ratais arkliu į kapines. Tėvas Blinkevičius dar atpažino sūnaus mėlynos spalvos megztinį, kuriuo jis buvo apsirengęs. Važiavom per mūsų kiemą, dar ant kiemo sustojom, tėvas dar spirito bonkę davė, o kiemas ir per tą dėžę tiesiog visas dvokia. Ant kapų laukė daugiau žmonių. Turėjo karbolio, švęsto vandenio. Duobė buvo jau gatavai iškasta, nuvežėm ir palaidojom.

Netoli kapų gyveno kapų sargas, kuris kitą dieną pakėlė triukšmą, kad be jo žinios atsirado naujas kapas.

Duobė buvo iškasta visai šalia tvoros, įėjus per vartelius dešinėj pusėje. Dabar ten Vainauskų kapas.[52]

1995 metais imta tvarkyti partizanų palaidojimo vieta, o 1996-ųjų rugpjūtį Putiliškių kapinėse buvo pastatytas paminklas.

Lietuvos Respublikos Prezidentas dekretu (1998.XI.18, Nr. 237) Broniaus Krivicko nuopelnus valstybei įvertino 2-ojo laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinu. Apdovanojimas buvo įteiktas 1999-ųjų vasario 16-ąją vienintelei likusiai gyvai seseriai Veronikai Mikelinskienei.

[52] *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, užrašė Romas Kaunietis, d. II, kn. 1, Vilnius: Vaga, 1998, p. 433–434.

Broniaus Krivicko ir Mykolo Blinkevičiaus kapas Putiliškių kapinėse, 1995-ųjų ruduo (Vido Dulkės nuotr.)

Po metų (Vido Dulkės nuotr.)

1996.VIII.17 Putiliškių kapinėse pašventintas Vytauto Ulevičiaus sukurtas paminklas Broniui Krivickui. Kalba poetas Kazys Bradūnas (Vido Dulkės nuotr.)

❖ ❖ ❖

Praėjo dešimtmetis nuo tada, kai Broniaus Krivicko vardas vėl imtas viešai minėti Lietuvoje. Jo kūryba – jau mokyklinės literatūros programos dalykas, atminimas įamžintas paminklu, nuopelnai įvertinti ordinu.

Ką būtų galima pasakyti iš esmės apie Broniaus Krivicko kūrybą palydint susitikiman su ja pačia?

Brandžiausieji jos puslapiai liudija buvus talentą, pajėgų išreikšti (taigi: įamžinti) tragiškiausią ir kartu didingiausią dalyką – jausmus ir mintis žmogaus, šuvokusio, kad laisvė yra ir asmens, ir tautos visavertės egzistencijos pamatas, suvokusio, kad visada yra galimybė rinktis – laisvę, nors ir gyvybės kaina.

1989–1999

Virginijus Gasiliūnas

Feljetonai
Novelės
Poetinė proza
Drama

INTERVIEW SU NUMIRĖLIAIS

Vestuvės buvo nepaprastai linksmos. Svečiai, apsėdę stalus, gėrė, dainavo, šnekėjo. Girdėjosi tik ūžimas ir klegesys.

Neatsiliko nuo kitų ir viešįs kaime poetas. Ir jis gėrė, šnekėjo, dainavo. Kai jau bent kiek įkaušo, pacituodavo kartais kokį posmą savo ar kitų poetų kūrybos. Sužiurdavo tada kaimiečiai. Nutildavo ir klausėsi nustebę, ką čia tas ponaitis iš miesto vienas kalba, rankom mojuoja, kraiposi. Jie nežinojo, ar jį labai gudriu laikyti, ar stačiai pamišėliu.

– Jei jis dar kiek išgertų – laukais lėktų, – kitas pareiškė savo nuomonę.

Bet poetas, žinoma, to negirdėjo ir nekreipė į tai dėmesio.

– Vot alus tai geras dalykas, – kalbėjo jis šalia sėdinčiam ūkininkui. – Išgeri, tuojau fantazija lakesnė pasidaro.

– Aš jau apie tokią „lakstančią pantaziją" tai nieko nežinau, bet alus tai geras dalykas, ir aš pripažįstu.

– Fantazija tai labai nepastovus dalykas, jeigu norite žinoti. Ji visur nukrypsta. Vot kad ir aš, pavyzdžiui, galvoju nueiti į kapus. Su numirėliais pasišnekėti man reikia. Interview padaryti, kitaip sakant, – dėstė poetas.

– Ak, „pantazija" tai bus pasikalbėjimas su numirėliais. Tačiau jūs su šitokiomis „pantazijomis" verčiau neprasidėkit. Kam jau atsitinka kalbėtis su numirėliais, niekad geruoju nesibaigia, – ir senas ūkininkas pradėjo pasakoti, ką tik baisesnio žinodamas apie jaujose, kapuose ir kitose vietose gyvenančias dvasias.

– Netiesa, senos pasakos, – griežtai paneigė poetas. – Jūs turbūt nežinote, kaip, pavyzdžiui, Mickevičius dvasias atvaizdavo. Jos švelnios, begėjės žmogaus formos rūko masės.

– Visokių gal yra, – taikiai prabilo ūkininkas, – bet aš jų bijau. Naktį į kapus neičiau. Geriau padarytumėte, jei ir jūs ten neitumėte.

– O aš vis tiek manau eiti. Dar šią naktį. Jau porą savaičių, kaip ruošiausi, ir vis netenka. Matote, aš žadu parašyti kai ką. Turiu vilties, kad neblogai išeis.

Paskui kalba nukrypo į kitą temą. Tačiau poetas nemetė iš galvos savo sumanymo ir buvo nusistatęs jį vis tiek įvykdyti. Kai po vidurnakčio svečiai pradėjo skirstytis namo, poetas taip pat ilgai nelaukė. Tuoj pro duris ir drožia

svyruodamas vieškeliu į kapus. Naktis nebuvo šviesi, ir jam grėsė rimtas pavojus paklysti. Tačiau gilūs grioviai neleido iškrypti iš kelio. Jo galvoj sukosi mintys apie numirėlius.

„Nueisiu nors kartą į kapus. Seniai jau ruošiausi. Įdomu gi bus pasikalbėti su numirėliais", – mąstė sau.

Iš tikrųjų, jis buvo jau seniai pasiryžęs nueiti naktį į kapus įkvėpimo pasisemti, tačiau tada nedaug turėjo vilties, kad tektų kokį truputį pasišnekėti su numirėliu arba bent tokį išvysti. Dabar jį fantazija daug toliau nešė.

Žengė jis nelygiais ir netvirtais žingsniais į priekį. Pataikęs į griovį, pasukdavo į kitą pusę, kol vėl griovys pastodavo kelią. Žinoma, nieko labai nuostabaus, kad pasitaikydavo ir į griovį įriedėti, nes, kaip anksčiau minėjau, naktis buvo apytamsė. Tokiu būdu varėsi į priekį kapų link. Nors kapai buvo prie pat vieškelio, tačiau būtų buvę visai pateisinama, jei jis tokią tamsią naktį būtų pramovęs pro šalį ir paskui, iki ryto eidamas, jų vis tiek nebūtų priėjęs. Bet, pro šalį einant, kažkaip atsitiktinai jam pasitaikė nukrypti į kapų pusę. Atsimušęs tiesiai į vartus sumurmėjo:

– Ak tai šičia. Čia, vadinasi, kapai...

Atstūmęs vartelius, įgriuvo į vidų ir nusvyravo taku tolyn. Netrukus jis pataikė kažkur suklupti, ir dėl atsargumo nusprendė toliau nebeiti. Atsisėdo, išsitraukė bloknotėlį ir pieštuką manydamas, kad netrukus ateisiančios dvasios. Tačiau įsitikino, kad rašyti jam truputį per tamsu, ir įgrūdo bloknotėlį kišenėn, o pieštuką nubruko pro šalį žemėn.

Kapuose buvo tamsu ir tylu kaip vidunakty bažnyčioj. Poetas, jausdamas spengiančią tylą ausyse, prarado dalį savo drąsos ir girto pasitikėjimo. Jį apėmė mažas nejaukumas.

„Ateis ir stosis akyse, – galvojo. – Jos bus baltos, švelnios, bėjėgės žmogaus formos rūko masės. O kad tik jos nebūtų kitoniškos. Pavyzdžiui, tokios žiaurios, kaip anas ūkininkas pasakojo. Jeigu žmonės pasakoja, gal ir žino. Bet ką jie ten žinos", – kilo naujos mintys.

„Na bet kada gi jos ateis ir stosis akyse? Stačiai nebegalima sulaukti, – mąstė toliau nekantraudamas. – Ar tik šaukti nereikia? Ne, šauksmo gali išsigąsti."

Kuo toliau, tuo jis labiau nekantravo, ir drąsa pradėjo mažėti. Net tokios baisios mintys pagaliau ėmė suktis jo galvoj: „O jeigu atsikels koks savižudys! Piktas, kaip anas ūkininkas pasakojo, ir suleis baisius kaulinius pirštus į mano gerklę!"

Jo fantazija gal būtų ir daugiau baidyklių sukūrusi, bet tuo tarpu pelėda kažko susisvajojo berže betupėdama, ir jos šiurpus balsas baisiai nuskambėjo kapų tyloje. Poetui sustojo širdis. Greit jis pašoko ir atsistojo nežinodamas, ką daryti. Palėdai suklikus antrą kartą, jam kaip žaibas švystelėjo mintis: „Keliasi iš kapų! Galas!"

Instinktyviai pasileido bėgti. Kojos pasidarė greitos ir klusnios. Ne tokios, kaip einant į kapus. Bėgdamas staiga atsitrenkė į medį. Parkrito.

„Griebia jau! Baigta!" – lakstė mintys jo galvoj. Bet greit pašoko ir leidosi į priekį kaip briedis. Netrukus vėl kryžius sugriebė už peties, bet jis laimingai paspruko.

Tik staiga atsimušė į kažkokį tinklą.

„Pančiai! Žabangos! Galas!" – vėl praskrido jo sąmonėj mintys, kai jis per spygliuotų vielų tvorą aistringai veržėsi į priekį. Mirtinos baimės apimtas, nejuto jokių dyglių ir netrukus persirito per įtemptas vielas.

Paskui movė arimais nejausdamas nei pats savęs, nei žemės po kojų. Pagaliau, pataikęs į kažkokį griovį, parkrito ir nebesiryžo toliau bėgti. Kadangi griovy buvo dar vėsaus vandens, tai jis netrukus atsipeikėjo. Pirma mintis, atėjusi į jo pakrikusią sąmonę, buvo tas piktųjų dvasių tinklas. „Ir kaip aš ištrūkau iš jo? – mąstė baimės purtomas. – O gal tik mano dvasia, iš kūno išsinėrusi, paspruko? – svarstė toliau reikalą. – Ne, negalimas dalykas. Dvasia neturėtų širdies, – patvirtino tiesą pajutęs, kaip baisiai širdis trankosi krūtinėj. – O vis dėlto tos dvasios ne tokios padorios, kaip aš maniau ar kaip jas, pavyzdžiui, Mickevičius atvaizdavo. Visiškai tokios pat, kaip anas ūkininkas pasakojo. Gerai, kad nesuplėšė", – ir jis išropojo ant griovio krašto pajutęs, kad vandeny truputį per šalta.

[1937]

ARESTUOTASIS

Keletas draugų jį palydėjo dar už miesto ir labai nuoširdžiai palinkėjo laimingos kelionės. Tačiau jis buvo ir be to laimingas. Džiaugėsi, kad štai dabar pradeda vykdyti savo sumanytąją kelionę, apie kurią visus metus svajojo. Jis apkeliaus visą Lietuvą! Apžiūrės žymiuosius miestus, apvažiuos gražiąsias vietas, matys ir patirs tai, kas tik keliautojui teprieinama! O savimi ir savo nauju dviračiu jis visai pasitiki.

Iš profesijos jis – gimnazistas, tačiau kiekvienas, kuris jo arčiau nepažįsta, bent šiuo tarpu, būtų jį palaikęs jau seniai atsiskaičiusiu su pedagogais. Buvo apsivilkęs pilkais drabužiais, kurie nė kiek nepriminė gimnazistiškos uniformos. O iš stuomens ir veido, kaimiečių žodžiais tariant, jis atrodė lyg būtų jau po „prizavo".

Vakare švelniai pritemo, o vėliau pakilo mėnuo ir pradėjo barstyti žvilgėjimą žemėn. Jis spaudė pedalus, norėdamas pasiekti didesnį miestelį ir ten pernakvoti. Tačiau pasirodė, kad mėnesienoj važinėti nėra jau taip malonu. Kartą, važiuodamas pagrioviu, atsitrenkė į akmenį ir su visu dviračiu nusifotografavo griovio purvyne. Kitą kartą kaimo šunes jį nuvertė nuo dviračio ir bandė kibti į kelnes. Be to, pradėjo jausti nuovargį ir nutarė pasiieškoti nakvynės arčiau. Ūkininkai, žinoma, jau miega – pas juos neįsilauši. Tačiau tai visai nesvarbu. Atras nakvynę miške, lauke.

Bet netrukus pasitaikė geresnė vieta, negu iš karto buvo manęs. Gerokai toli už kaimo, šalia kelio, privažiavo daržinę. Daržinė tik pernai statyta ir ne visos sienos dar lentomis užkaltos. Matyti, laukus išdalijus, ūkininkas ruošėsi keltis į vienkiemį. Dviratį jis įkėlė pro neužkaltą sieną į vidų. Pats išsitiesė pernykščiame šiene ir netrukus užmigo visai nemanydamas, kad kas nors galėtų jam pavydėti šios kuklios nakvynės.

Anksti rytą, vos tik saulei patekėjus, apysenė ūkininkė grįžo iš lauko nuvedusi karvę. Eidama pro daržinę jau iš tolo pastebėjo žibant dviratį, ir su kažkokiu keistu nujautimu nedrąsiai sėlino artyn. Išvydusi šalia dviračio gulint žmogų, stabtelėjo, net aukštyn pašoko. Norėjo šūktelti – išgąstis užgniaužė gerklę. Širdis trumpą valandėlę sustojo. Jos vaizduotėj staiga pasirodė žalsvas skelbimas, kurį pirmadienį buvo skaičiusi prie policijos durų. Žaibu švystelėjo mintis,

kad čia bus tas pats, apie kurį ten rašo, už kurio sugavimą net tūkstantis litų siūloma.

Trumpai stabtelėjusi, pasileido bėgti, lyg ne vieno, o kelių plėšikų būtų vejama. Geroką galą nubėgusi krito dusdama žemėn ir ėmė akimis ieškoti „plėšiko". Nežinojo, ar jis išdūmė, ar dar miega daržinėj. Todėl dabar labai gailėjosi, kad bėgdama pamiršo pasižiūrėti atgal. Pagaliau nusprendė, kad „plėšikas" bus tikrai jos nepastebėjęs, ir pamatė, kad bėgdama ne be reikalo vaizdavosi, jog jis jau siekia ją rankomis. Greitai pakilo ir vėl ristele pasileido į kaimą.

Žinia kaip žaibas aplėkė visą sodžių. Visi ginklavosi nuoširdžiai įsitikinę turį reikalo su tikru plėšiku, nes buvo pasklidę kalbos, kad šis žmogžudys dar vakar buvo pastebėtas netolimam kaime. Čiupo kas kirvį, kas vėzdą, o kiti iš skubotumo šluotą ar kačergą bespėjo nučiupti. Seniūnas suorganizavo įvairiais įnagiais ginkluotą būrį, kuris sustojo gale kaimo pakeliui į daržinę. Vieną drąsesnį vyrą, visoj parapijoj žinomą mušeiką, pasiuntė įsitikinti, ar tiktai tebėra ieškomasis. Bijodamas, kad plėšikas jo neįtartų, įrankio nepasiėmė jokio. Muštynėse, tiesa, jis pasižymėjo dideliu drąsumu, tačiau dabar kinkos gerokai drebėjo. Siena iš kaimo pusės buvo neužkalta, todėl prieiti nebuvo sunku. Netrukus seklys, su didžiausiu atsargumu prisėlinęs prie plyšio, pažvelgė į vidų ir sustabdė savo žvilgsnį ant miegančiojo.

„Miega, – pamąstė, ir iš karto ramiau pasidarė krūtinėj. – Miegok ramus, paukšteli, paimsim mes tave, – nusišypsojo, jau visai drąsą atgavęs. – Ot kad taip šautuvas, taip ir būtų tūkstantis litų rankoj", – svajojo.

Staiga jam kilo mintis, kad tokį žygį galima atlikti ir be šautuvo. Kirstum mietu ir nusvaigintum. Tada jis griebė paranky gulintį miestą ir slinko prie neužkaltos sienos. Širdis prieš tokį pavojingą žygį pradėjo vėl nerimti ir pagreitino dūžius. Atslinkęs prie neužkaltos sienos, iš anksto užsimojo. Paskui pora šuolių! Smūgis! Tačiau iš susijaudinimo blogai nutaikytas. Keliautojas, gavęs į blauzdikaulius, pašoko kaip nuplikytas verdančiu vandeniu ir parodė aiškų norą bėgti. Bet gavo dar priedo į strėnas ir visai apstulbo. Išplėtęs akis, drebėdamas jis žiūrėjo į susijaudinusį klumpėtą ūkininką, kurs, iškėlęs mietą, garsiai sukomandavo:

– Rankas aukštyn!

Matydamas aukštai iškeltą vėzdą, kuriuo buvo taikoma tiesiai į tarpuragį, staigiai pakėlė abi rankas. Jis nebesusigaudė, kas su juo dedasi, ir buvo linkęs tai palaikyti nepavojingu sapnu, bet geliąs skausmas strėnose galutinai įtikino, kad čia nebe juokai.

– Ko jūs iš manęs norite? Kas čia yra? – paklausė jis beviltiškai, kai gavo įsakymą nejudinti rankų ir žygiuoti į kaimą.

– Nejudink rankų! – vėl riktelėjo ūkininkas, iš susijaudinimo nenugirdęs klausimo. – Kad skelsiu į pakaušį, tai nebereiks terliotis čia! Gyvas ar negyvas – vis tie patys pinigai! Sakau, kad marš greičiau!

Keliautojas bailiai žengė jausdamas netoli viršugalvio mietą. Jo visas kūnas, o ypač iškeltos rankos smarkiai drebėjo. Padrikos mintys švaistėsi galvoj. Norėjo šaukti, plūstis, bėgti, bet tas mietas ties viršugalviu baugino. Pagaliau, truputį nurimęs, paklausė:

– Kokią teisę jūs turite mane mušti ir varinėti?

– Ot kad ne vietoj atsigulei. Nemokėjai saugot savo kailio – gausi dar ne tiek. Rankų tik nejudink! – atrėžė ūkininkas, budriai dabodamas suimtojo rankas.

– Jeigu ten buvo jūsų daržinė, aš galiu užmokėti už nakvynę, – bailiai atsiliepė suimtasis.

– Nereikia! Užmokės man ir taip, – plačiai nusišypsojo ūkininkas, ir jo vaizduotėj sumirgėjo 1000-čio skaitlinė.

Tuo tarpu seniūno būrys, pastebėjęs kažką nepaprasto, pasileido į daržinę. Jaunesnieji vyrai, bėgdami prieky, šūkavo ir mojavo įvairiais įnagiais. Suimtajam baimė kelis kartus padidėjo. Jis nebežinojo, kaip apie šį nuotykį begalvoti. Iš karto lyg ir kilo mintis, kad čia bus kas nors panašaus į Amerikos gangsterius, kurie vagia žmones.

„Uždarys dabar į kokį gurbą ir pareikalaus iš tėvo atpirkti", – mąsto susigraudinęs.

Tačiau kai minia prisiartino, jis vos nešyptelėjo iš tokio palyginimo. Šitie petingi raudonskruosčiai vyrai savo ginklais labiau priminė kažkokius priešistorinius medžiotojus, o ne moderniškus Amerikos plėšikus. Jo ausis nuolat pasiekdavo žodžiai: „tūkstantis litų", „razbainikas", bet užvis garsiau aidėjo: „Bravo Taučius!" (Taip vadinosi drąsus suėmėjas.)

Pagaliau kai ties jo iškeltomis rankomis, kurios iš nuovargio beveik nutirpo, iškilo gerokas skaičius įvairių įnagių, išėjo prieš jį orios išvaizdos seniūnas ir pareikalavo dokumentų.

– Neturiu! Aš gimnazistas! Ko jums iš manęs reikia? Gal iš proto kraustotės? – nepakęsdamas šitos kvailos komedijos, drebėdamas ėmė šaukti.

Seniūnas, tokio smarkumo nesitikėjęs, iš karto išblyško, išsigandęs ir įsižeidęs dėl tokio akiplėšiško tono.

– Suriškit vyrai tą „galvariezą"! – davė įsakymą. Paskui dar pridėjo: – Aiškiai matos, kad tas pats. Toks jau bet kam galvą suktų nuo sprando.

Keliautojas, matydamas, kad kiekvienas pasipriešinimas bus apmokėtas basliais ir kumščiais, pasidavė geruoju. Netrukus jis, surištomis rankomis, išsidraikiusiais plaukais, išblyškęs ir mirtinai persigandęs, pulko kaimiečių apsuptas, žygiavo arimais kaimo link. Virvutės veržė rankas. Sudžiūvę grumstai dūrė basas kojas. Mat jis iš vakaro buvo nusiavęs ir, taip staigiai užkluptas, žinoma, nebespėjo apsiauti. Galvoje kaupėsi liūdnos mintys. Dabartis jam buvo neaiški, o ateinančios valandos dar klaikiau atrodė. Žmonės šūkavo, grasino. Iš jų kal-

bos sunku buvo ką nors suprasti. Tik netoli kaimo jis gavo aiškiai išgirsti, kaip seniūnas, eidamas šalia jo, garsiai tarėsi su Taučium. Iš pašnekesio jam paaiškėjo, kad netrukus teks stoti policijos akivaizdoj. Nuo to jo mintys žymiai giedresnės pasidarė. Turėjo prisipažinti, kad iš karto laukė per daug liūdno likimo manydamas, jog šie kaimiečiai suruoš jam baslių pirtį ir išdulkins „dūšią" iš kūno. Dabar jis nebeabejojo, kad gyvas vis dėlto išliks ir galbūt netrukus galės grįžti į namus.

Kaime neteko ilgai užtrukti. Ūkininkai, surišę jam kojas ir grubiai apkumščiavę pašones, įkėlė į ratus ir išvežė į miestelį atiduoti policijai. Jo dviratis, portfelis ir paltas, seniūno žodžiais tariant, kaltinamoji medžiaga, taip pat buvo pristatyti policijai.

Nors policija nebuvo linkusi jo laikyti dideliu plėšiku, tačiau nerado, kad jis būtų nors kiek panašus į gimnazistą. Todėl nutarė išaiškinti jo asmenybę. Taigi keliautojui teko trejetą dienų išsėdėti rūsyje (geresnio kalėjimo ten nebuvo) ir valgyti valdišką duoną. Kai pagaliau paaiškėjo jo asmenybė, rūsio durys atsidarė, ir jis pasijuto laisvas. Atgavo visus daiktus, išskyrus batus ir pinigus, kurių kaimiečiai turbūt nepalaikė kaltinamąja medžiaga ir todėl nematė reikalo pristatyti policijai. Pasiskundęs gavo pažadą, kad dalykas bus ne po ilgo išaiškintas. Tačiau jam buvo aišku, kad iš viso toks dalykas labai sunku išaiškinti. Todėl, nieko nelaukdamas, užsėdo dviratį ir dūmė į namų pusę.

[1937]

EIK NAMO IR DIRBKIS GRABĄ

Gydytojas Trumpeika mėgsta prisiminti savo praeitį. Gražu net pagalvoti: kiek čia seniai, rodos, buvo piemuo, vadovavo dideliam būriui įvairių keturkojų, paskui pasiekė pusbernio „laipsnį", o vėliau ir berno; teko jam dalyvauti kare, tarnavo sanitarijos dalyse, įgijo šiek tiek praktikos, ir štai savo apsukrumo dėka jis dabar gydytojas. O kai prisimena, kad ir banke jo vardu guli dvidešimt tūkstančių litų, Trumpeikai krūtinėje šilčiau pasidaro. Jis net susigraudina ir geraširdiškai pagalvoja: „Ot kad aš mokslo būčiau ragavęs, šiandien gal kitoks žmogus būčiau, gal turėčiau tokią sumą, kuri pasidaro prie dvidešimt tūkstančių prirašius dar vieną nulį. Dabar gyvenk kaime, žmonės tamsūs – ne ką gali uždirbti." Tačiau jis jaučiasi gana patenkintas savo dalia: kiti jo draugai dar ir dabar tebebernauja, o jis jau ponas su kapitalu. Mokslo, tiesa, gyvenimas jam nedavė, bet argi praktika ne svarbiau už teoriją, argi keleto metų teorijos „kalimas" gali atstoti jo penkiolikos metų praktiką?

Gydytojas Trumpeikis anksčiau nebuvo manęs tokio kapitalo sukrauti. Pradėdamas savo praktiką, jis manė tik sutaupyti apie dešimt tūkstančių litų, įsigyti ką nors „pastovaus" ir mesti gydęs žmones. Bet sukaupęs dešimt tūkstančių litų jis panoro sutaupyti penkiolika tūkstančių, o sutaupęs penkiolika tūkstančių sumanė taupyti iki dvidešimties tūkstančių. Čia, žinoma, visai natūralu. Juk sakoma: jei žmogus ranka pasiektų žvaigždes, jis trokštų dar aukščiau iškelti savo ranką. Taigi visai pateisinama, jei jis ir dvidešimt tūkstančių litų sukrovęs buvo nepatenkintas ir troško dar kokį tūkstantį sutaupyti. O taupyti jis moka ir imti moka. Jis žino, kaip išlaikyti autoritetą kaimo žmonių akyse, kaip parodyti savo vertę. Tiesa, tas jo autoritetas po kurio laiko smunka, bet iš karto jis kiekvienoj vietoje išsistato kaip garbinga ir neprieinama asmenybė. Kai tik pajunta, kad žmonės pradeda jį nieku laikyti, keliasi kur nors toli į kitą kaimą. Jau daugelyje vietų jis žmones „gydė". Ir štai dabar atsikėlė į Pamiškių bažnytkaimį.

Žino gydytojas Trumpeika, kad čia žmonės išsiilgę gydytojo, kad tuojau pradės pas jį plaukti ir skųstis kūno negalavimais, o jis žiūrinės, gydys, jo saujon birs brangus ir taip mielai, puikiau už visokią muziką skambantis metalas.

Reikia tik tinkamai pasirodyti, platesnėje apylinkėje pagarsėti. Ir čia Trumpeika žino, ką daryti: rytoj, t. y. sekmadienį, jis laiko mokyklos salėje paskaitą „Sveikatingumo reikšmė tautai". Be abejo, prigužės pilna salė kaimo žmonių. Jie stebėsis jo iškalba, bus sugraudinti, kad nesirūpina savo sveikata ir dideliais būriais eis į jo kabinetą.

Sekmadienį po pietų tikrai susirinko į mokyklą daug žmonių. Ne tiek įdomu jiems buvo paskaita, kiek visi norėjo pamatyti, kas per žmogus yra naujasis gydytojas, kaip jis atrodo. Įėjus gydytojui, stebėjosi žmonės jo mažu ūgiu, tamsiu veidu, kuriam lyg pykčio, lyg niūrumo išraišką davė kelios giliai įsikirtusios raukšlės.

Gana ilgai kalbėjo gydytojas Trumpeika. Ėmė daug pavyzdžių iš gyvenimo. Tas pačias mintis kartojo ir kartojo, niekaip negalėdamas savo kalbai rasti pabaigos. Publikai pradėjo nusibosti. Jaunesnieji ėmė ploti, bet senesni ūkininkai nuramino triukšmadarius. O gydytojas vis šaukė dusliu balsu.

– Kad suprastumėte gydymosi svarbą, – kalbėjo jis, – aš jums papasakosiu vieną nuotykį iš savo praktikos. Gyvenau aš tada dideliame mieste. Žiūriu – ateina jaunas inteligentas ištinusia galva. Ištiriu žaizdą – pasirodo, gangrena. „Ko ateini, – sakau, – kai jau nebegalima išgydyti. Galvos tau nenupjausiu. Eik namo ir dirbkis grabą." Neabejoju, kad jis ilgiau negyveno kaip pusę dienos. Sakykite, gerbiamieji, jeigu tas nevidonas būtų atėjęs pora valandų anksčiau, argi nebūtų jam galėjęs padėti medicinos mokslas, kuris stebuklus daro, argi jis būtų savo mirtimi padaręs nuostolį visam kraštui? Juk Vilnius, Klaipėda, visa mūsų tėvynė laukia jaunų darbo jėgų. Tą vyrą galima pavadinti tėvynės išdaviku. Juk galėjo jis savo jėgas aukoti ant didžiojo tėvynės aukuro, o, nieko gero tėvynei nepadaręs, įlipo į grabą...

Gydytojas Trumpeika dėjo visą savo išmintį, tokiais ir panašiais posakiais norėdamas paveikti auditoriją. Ragino dėl kiekvieno įdrėskimo kreiptis į gydytoją. Tarp ko kita, labai iškėlė ir išgarbino tuos gydytojus, kurie meta miesto gyvenimo patogumus ir eina gelbėti kaimo.

Kitą dieną, anksti rytą, prie gydytojo privažiavo ūkininko vežimas. Ūkininkas įėjo į vidų, papasakojo, kad sergąs jo vaikas, ir paklausė, kiek ponas gydytojas paimsiąs už kelionę.

– Išeikite į priemenę. Ten yra parašyta, – oriai ištarė gydytojas, mostelėjęs į duris.

„Matai, koks pusgalvis", – pagalvojo ūkininkas, eidamas į priemenę. Priemenėj buvo keletas kortelių, prirašytų bjauriai iškrypusių raidžių. Vienoje buvo parašyta: „Už 1 km dieną imu du litus, naktį – 4 Lt. Nepilnus kilometrus skaitau už pilnus."

Ūkininkas, įėjęs vidun, paklausė, kada ponas gydytojas galėsiąs važiuoti.

– Palaukite, aš pavalgysiu, apsivilksiu, – atsakė gydytojas ir išėjo pro duris.

Po gerokos valandos išsiruošė gydytojas Trumpeika į kelionę. Nelabai jam patiko ūkininko ratai. Norėdamas parodyti savo vertę, išdidžiai pareiškė:

– Aš važinėju tik gerais ratais.

– O ko šiems ratams trūksta? – nepatenkintas atrėžė ūkininkas.

– Aš paprastai važinėju tik brička. Šitokių ratų nemėgstu, – lipdamas į nepatogius ratus murmėjo gydytojas.

– Kas nori važinėti brička, tas turi savo, – suskambėjo kietas atsakymas.

Gydytojas dėjosi negirdėjęs, o gal iš tikrųjų nenugirdo, nes jo klausa nuo karo laiko buvo labai nusilpnėjusi.

Susėdo. Gydytojas patogiai išsiplėtė sėdynėje ir užsidegė papirosą. Ūkininkui nepasiūlė. „Tikras kiaulė", – pagalvojo ūkininkas ir, demonstratyviai išsitraukęs pypkę, užsidegė.

– Man labai nepatinka pypkės dūmai, – pareiškė gydytojas.

– O man labai nepatinka papiroso dūmai, – atsikirto ūkininkas, pūsdamas gydytojui į veidą karčius pypkės dūmelius.

Paskui jie abu maža kalbėjo, patylomis niršo vienas ant kito, tačiau dėjosi esą šalti. Pagaliau po ilgos pauzės ūkininkas paklausė:

– Tai koks tamsta gydytojas? Gal „valsčiavas"? Gal felčeris?

– Aš toks pat, kaip jūsų apskrities gydytojas. Mes buvome su juo draugai.

– Ak šitaip. Bet apskrities gydytojas gero vardo žmonėse neturi. Jį „rieznikuˮ vadina. Tai gal ir tamsta „rieznikas"? – pašaipiai paklausė ūkininkas.

„Velnias, ne ūkininkas, – pagalvojo Trumpeika tylomis, – jei čia visi žmonės tokie, tai menkas bus biznis."

Kalba pasibaigė. Jie abu veik visą kelią važiavo tylėdami.

Atvažiavus į vietą, gydytojas parodė pirštu į savo daiktus ir tarė:

– Nešk!

– Nesulauktum! – pyktelėjo ūkininkas. – Tokius skarmalus Purvynan įmurdysiu geriau...

Trumpeika, metęs piktą žvilgsnį į ūkininką, šaltai pasiėmė savo seną paltą, portfelį ir įslinko į gryčią.

Parvežęs gydytoją, ūkininkas ilgai svarstė – pirkti vaistų ar ne.

„Taip supykęs jis jau gero nedarys", – galvojo susirūpinęs ūkininkas ir pasižadėjo, nelaimei ištikus, kreiptis į miesto gydytojus.

Kitą dieną tas pats ūkininkas pieninėj susirinkusiems žmonėms papasakojo (žinoma, pagražindamas) savo nuotykius su naujuoju gydytoju.

– Bravo! – šaukė jam žmonės. – Gerai padarei! Jie mano, kad kaimo žmogų gali mulkinti. Nebe tie laikai...

Gydytojas Trumpeika iš karto turėjo nemaža darbo. Kai kas jį laikė neblogu gydytoju. Tačiau jo šiurkštumas atbaidydavo žmones. Su kuo nors kalbėdamas jis visada liepdavo balsiai šaukti ir pats balsiai šaukdavo. Žmonėms net nejauku būdavo. Bet vėliau paaiškėjo, kad ponas gydytojas kurčias. Tačiau ir atidengus šią paslaptį Trumpeika nesiliovė pro mažą tūtelę klausytis skilvio, smegenų ir kitų svarbiausiųjų organų veikimo. Nuo to Trumpeikis autoritetas pradėjo baisiai smukti. Žmonėse net priežodis pasidarė: „Klauso, kaip Trumpeika pro tūtelę."

Gydytojas Trumpeika turėjo ir mažą vaistinėlę.

– Imk pas mane vaistų, bus pigiau kaip vaistinėj, – patardavo jis savo pacientams.

Žmonės pirko. Ar kiek padėdavo, ar ne – Dievas žino. Bet ir čia žmonėms pavyko susekti gydytojo šunybę. Aplinkiniuose kaimuose pasklido pasakojimas, kad vienam ūkininkui jis pripylęs iš to paties butelio tris mažus buteliukus ir liepęs iš vieno gerti rytą tris lašus, iš kito per pietus šešis lašus, o iš trečio vakare dvylika lašų. Žmogus paklausęs, kodėl taip – juk jie iš vieno butelio esą pripilti.

– Žinai, su kuo turi reikalo?! – įsižeidęs Trumpeika.

– Žinau. Manęs neapmulkinsit, – atrėžęs ūkininkas, eidamas laukan.

– Palauk, palauk, kvaily! Pasiimk vaistus! – rėkęs gydytojas Trumpeika, vydamasis iš paskos.

Ir daug kitokių pasakojimų sklido apie naująjį gydytoją. Pasakojo net, kad jis vienam pacientui nuo kojos skaudėjimo prirašęs tam tikrų vaistų lašinti į ausį. Nežinia, ar šie gandai buvo pagrįsti, ar ne. Tačiau žmonės vis rečiau lankėsi pas naująjį gydytoją.

Po dviejų mėnesių gydytojas Trumpeika pasidarė beveik visai bedarbis. Retai kada iš tolimesnio sodžiaus atvykdavo vienas kitas žmogus. Gydytojas smarkiai nuobodžiavo, neturėdamas ko veikti. Pereina per savo išsinuomotąjį kambarį, pasižvalgo į nuogas sienas, sutrūkusį tinką ir sustoja prie savo knygų spintelės. Ten guli keletas plonų brošiūrėlių: „Kaip praturtėti", „Kelias į turtus ir pasisekimą" ir panašių. Išsitraukia kurią vieną, pažiūri, ir vėl padeda. Kam beskaityti? Juk ir taip jau daug kartų skaitytos. Šalia brošiūrėlių guli kažkokia medicinos knyga ir vienas storas tomelis „Europos kultūros istorijos". Trumpeiką dar ir dabar ima apmaudas pagalvojus, kam reikėjo šią knygą pirkti. Mat jam kažkodėl rodėsi, kad čia bus daug apie pinigus rašyta. Juk kas gi kitas sudaro kultūros ir gerovės pagrindą, jei ne pinigai? Bet nieko panašaus neradęs ir daugelio vietų nesupratęs, padėjo šį nenaudingą daiktą į lentyną, kad puoštų knygynėlį.

Vienintelis laikraštpalaikis taip pat jau daug kartų perskaitytas. Perskaitytas ir „Ūkininko patarėjas", kurį pasiskolina iš savo šeimininkų. Šiek tiek nuramina Trumpeiką banko knygelės vartymas. Šita knygutė jam yra kaip amžinai žavinti nenusibostanti poema, kurią galima vartyti ir skaityti tūkstančius kartų vis su vienodu pasigėrėjimu. Pinigus Trumpeika skaito kasdien. Virpančiais pirštais glosto šlamančius banknotus, džiaugsmingai žarsto sidabro ir vario monetas, pilsto jas iš vienos saujos į kitą.

„Ir taip nebeauga mano kapitalas šitame užkampyje, ir taip nebeauga", – nuliūdęs mąsto.

Jis nieko taip netrokšta, kaip baigti Pamiškiuose surinkti tris šimtus litų. Tada jis važuotų vėl kur nors toli. Bet jo pajamos taip mažėja, taip mažėja, jog atrodo, kad tie trys šimtai yra nepasiekiama riba.

„Kažin ką dar prigyvensiu, – dažnai susimąsto Trumpeika, – juk mano pajamos kasmet vis mažesnės darosi. Sako, kad kaimas kultūrėja, o tie kaimiečiai vis mažiau rūpinasi savo sveikata. O gal per daug jau gudrūs jie pasidarė..."

Vieną rytą gydytojas Trumpeika pastebėjo ant savo lango užkartą didelį popieriaus gabalą.

– Eik, atnešk man tą popiergalį, – parodė įėjusiam pusryčio kviesti šeimininkės sūnui.

Vaikas išbėgo ir įnešė stambiomis anglio raidėmis prirašytą popierių. Trumpeika perskaitė: „Didelis aptiekorius ir daktaras Trumpakojėlis. Gydau šventintu vandeniu ir druska."

– Lauk su tuo popieriu! Ką čia nešioji šlamštą?! – šūktelėjo vaikui.

Vaikas sumišo, prikando pirštą ir žiūrėjo nustebęs gydytojui į veidą savo didelėmis mėlynomis akimis.

– Bėk, – pastūmė gydytojas Trumpeika, ir vaikas išdulkėjo su popieriu pro duris.

– Tai mūsų kaimo kultūra! Barbariškumas! Nieko daugiau! – garsiai keikėsi įnirtęs gydytojas.

Nuo tos dienos Trumpeika kiekvieną rytą rasdavo ant savo sienos ką nors įtartino, dažniausiai ant siūlo užvertą bulvės medalį ir išgijusiojo paciento padėką.

„Baigia ėsti dar nuo karo ir visokių nelaimių išlikusią nervų atsargą", – galvojo gydytojas ir rengėsi kuo greičiau išvažiuoti.

Dar labiau nepakenčiama pasidarė Trumpeikai, kai prie jo buto kaimo bernai pradėjo naktimis rengti koncertus.

Daktarėli Trumpakoji, oi,
Ko į Kauną nevažiuoji, oi... –

užtraukdavo kaimo bernai dainą pritariant armonikai. Pirmą naktį Trumpeika dar mėgino pagrasyti triukšmadariams. Drebėdamas pravėrė langą ir sušuko:

– Och, biesai! Atsiminkite, kad yra teismai ir policija!

– Atsimink, kad tavo langai stikliniai! – riktelėjo kažkas iš būrio.

Trumpeika pasiskubino uždaryti langą ir užlįsti už spintos. Lauke skambėjo dar garsesni rėkavimai.

Pagaliau vieną dieną išvažiavo Trumpeika tolimon kelionėn. Niekas nežinojo kur. Išvažiavo paniuręs, blogo ūpo, nes trijų šimtų litų taip ir nesutaupė. O Pamiškių bažnytkaimis vėl paliko be gydytojo.

[1937]

DIDYSIS IR MAŽASIS

Jonas Varputis savo figūra priminė kubinę dėžę: koks aukštumo – toks platumo, koks platumo – toks storumo. Šiaip jau jam atrodė, kad jo laimei užtektų tik trijų dalykų. Norėjo jis būti tik šiek tiek didesnis, ne taip labai jautrus ir turėti daugiau pinigų. Bet labiausiai jis krimtosi, kad jo ūgis nė kiek nedidėja, kad klasės draugai jį jau visa galva praaugo. Ir tatai jam, nepaprastai jautriam žmogui, baigė gadinti nervus.

Jo buto draugas Jonas Lakštingala visai ne toks buvo. Ūgiu jis toli pralenkė savo draugą, be to, pinigų jam niekada netrūkdavo, o savo jautrumu akmeniui prilygo. Dėl to Varputis laikė Lakštingalą beveik idealiu žmogumi, jį gerbė ir džiaugėsi, kad turi garbės su juo gyventi viename bute.

Jie abu buvo Jonai, todėl draugai, juos išskirdami, Lakštingalą vadino Didžiuoju Jonu, o Varputį – Mažuoju Jonu, arba tiesiai – Didžiuoju ir Mažuoju.

Didysis Jonas su pinigais nė kiek nesiskaitydavo, švaistėsi kiek tinkamas. Bet vieną kartą pradėjo taupyti, pastebimai sumažino savo išlaidas.

– Ką, Jonai? Ir tu pritrūkai pinigų? – paklausė Mažasis.

– Taigi ne taip veikiai mes pritrūksim. Pažiūrėk, vaike, – čia Didysis išsitraukęs pakišo jam po nosim popierinių pinigų pluoštą.

– Siurprizėlį mes čia padarysim. Matysi. Manai, tau sakysiu, vaike? Kam? Kad išplepėtum? Ne, paskui pamatysi, – aiškino toliau Didysis Jonas.

Mažasis Jonas ilgai suko galvą ir gadino nervus spėdamas, koks tai siurprizas bus. Visaip kamantinėjo draugą, bet nepavyko sužinoti, ir gana. Tik netrukus visa klasė pradėjo kalbėti, kad Didysis Jonas darys siurprizą.

Mažasis Jonas būtų laikęs savo draugą beveik tobulybe, jei ne vienas mažutis jo trūkumas. Jam buvo juokinga, kad Didysis Jonas miegodamas kartais imdavo kalbėti, šūkauti ir tokiu būdu pasipasakodavo daug įdomių dalykų. Todėl Mažasis dabar budėjo naktimis ir vis laukė, ar jo draugas ko nors neprasitars. Ir neapsivylė. Vieną naktį Didysis Jonas ėmė visa gerkle šaukti:

– Atsinešam! Užsukam! Ryga – Berlynas – Londonas – Kaunas! Solo – orkestrai – čigonų muzika! Taigi, vaike, čia ne juokai...

Mažasis Jonas pusę nakties laužė galvą ir negalėjo suprasti, ką šie žodžiai reiškia. Paskelbė kitą dieną apie tai klasėje, ir buvo išaiškinta, kad Didžiojo Jono siurprizas bus radijas.

Pagaliau Didysis Jonas nusipirko brangiąją dėžutę. Išdidžiai, išpūtęs apatinę lūpą, įnešė ją į kambarį ir pastatė ant staliuko. Iš anksto perspėjo Mažąjį Joną, kad nečiupinėtų nešvariais pirštais ir, gink Dieve, nieko nesukinėtų. Greitai buvo pašauktas elektromonteris, ir radijas pradėjo šaukti visokiais balsais, kambarys skambėjo nuo visokios muzikos.

Jų bute netrukus pradėjo lankytis svečiai ir viešnios. Didysis Jonas išdidžiai sukinėjo ir keikė stotis, o Mažasis maloniai su priprastu jautrumu šnekino mergaites. Ypatingai jis malonus ir jautrus būdavo, kai radijo klausytis ateidavo Alė. Tada jis vaikščiodavo padaręs saldžią miną ir po kiekvieno sakinio kartodavo:

– Matai, Ale, aš toks jautrus, toks trapus!

Atsidusęs dar pridėdavo:

– Gyvenime sunku tokiam žmogui kaip aš.

Alė šypsojosi, matyt, nerasdama žodžių jam paguosti. Bet netrukus jį pradėjo kankinti pavydas. Jam atrodė, kad ir Didžiajam Jonui Alė krinta į akį.

– Jonai, ar tau patinka Alė? – paklausė jis vieną kartą.

– Taigi koks čia patikimas? Kiek visos, tiek ir ji. Nieko man nereiškia, – atšovė Didysis Jonas.

– O kodėl tu jai vienai apelsinus duodi? Kodėl kitoms ne? – nepasidavė Mažasis.

– Taigi, vaike, geriau užsičiauptum. Mano apelsinai – mano dalykas, – dar griežčiau kirtosi Didysis.

Mažasis Jonas skaudančia širdim nutilo. Nuo to laiko jis buvo dar jautresnis. Jį apniko įvairios svajonės. Jis dar labiau troško šiek tiek paaugti. Todėl pradėjo laužyti savo sąnarius ant turniko ir kiekvieną dieną matuoti savo ūgį. Jo mintyse nuolat buvo graikų padavimas apie Prokrustą, kuris žmones guldo į savo lovą, mažesniuosius ištempia, o dideliems kirviu pritrumpina kojas. Jis dažnai svajojo, kad štai kažkas jį guldo į tą mitologiškąją lovą ir tempia, baisiai tempia už kojų. Jis atsikelia aukštas ir lieknas. Bet svajonės liko svajonėmis. Vieną dieną jis su pasibaisėjimu pastebėjo, kad jo ne tik nebeaugama, bet dargi mažėjama.

– Jonai, eik čia! Žiūrėk! – pasišaukė jis draugą ir susijaudinęs išaiškino reikalą.

– Taigi, vaike, gal užmiršai, kad šiandien naujus batus pirkai? Kiek anų batų „karkos" turėjo aukščio? Penkis centimetrus? Ar ne, vaike? O šitų turi du, – paaiškino Didysis Jonas ir, išpūtęs apatinę lūpą, iš aukšto pažiūrėjo į Mažąjį.

6-00/15018

VB "PEMPININKŲ"
filialas

Šis greitai nusiavė batus ir nunešė pas batsiuvį prikalti dar vienas gumas.

Mažąjį Joną labai erzino, kad Alė per daug rūpinasi jo buto draugu, klausinėja, kas pas jį daugiau ateina, apie ką jis kalba. Mažasis Jonas stengėsi nupasakoti, kad pas jo draugą dažnai atsilankanti šviesiaplaukė Viktorija, kad jis jai negailįs apelsinų ir taip toliau.

– Bet kodėl tu, Ale, taip daug apie jį klausinėji? Žinai, aš toks jautrus, – sakydavo Mažasis Jonas.

– Juk tu, Jonuk, geriausias mano draugas, o jis tavo draugas. Todėl man įdomu, – atsakydavo Alė.

Mažasis Jonas tam kartui šiek tiek apsiramindavo. Pagaliau jis įprato pas ją lankytis, ir jie pakankamai išsišnekėdavo apie Didįjį Joną. Kai viskas apie Didįjį Joną kartais ir apie kai kuriuos kitus draugus būdavo baigta, Alė jam duodavo švelniai suprasti, kad jau laikas namo. Jis, būdamas jautrus ir malonus jaunikaitis, tučtuojau išsirisdavo laukan. Ir vėl eidavo namo, kankinamas slapto nerimo ir pavydo.

„Kodėl jai tas Jonas, tas Lakštingala taip rūpi?" – neduodavo jam ta mintis ramumo.

Mažojo Jono pasakojimai apie Viktorijos lankymąsi jaudino Alę. Vieną dieną ji nutarė galutinai išsiaiškinti reikalą su Didžiuoju Jonu. Ir dar tą patį vakarą, kad pagaliau nors kartą galėtų ramiai miegoti. Parašė raštelį ir padavė savo buto draugei Felei nunešti Didžiajam Jonui. (Ji pati ruošėsi išeiti į vaidinimo repeticiją.) Felė nei Lakštingalos, nei Varpučio nerado namie. Tačiau jų buto durys buvo atsitiktinai neužrakintos, nors šiaip jau, nupirkus aparatą, jos buvo stropiausiai rakinėjamos. Ji paliko raščiuką ant stalo ir išėjo. Gatvėje susitiko Didįjį Joną ir pasakė, kad Alė jį tokią ir tokią valandą tokioje ir tokioje vietoje kviečianti pasivaikščioti.

– Gerai, gerai. Taigi jei bus laiko, – atsakė Didysis Jonas.

Mažasis Jonas, grįžęs namo, rado ant stalo raščiuką: „Mielasis Jonai, šiandie 9-mis būk turgavietėje ties Abremkos krautuve. Turiu su tavim šį tą pasiaiškinti. Alė." Mažasis Jonas neabejojo, kad tai jam.

„Jeigu būtų Lakštingalai, čia ant stalo nesimėtytų. Turbūt žinojo, kad aš greitai pareisiu, tai ir paliko", – galvojo jis.

Nekantriai laukė devintos valandos ir vakaras jam labai prailgo. Pagaliau jis nuėjo į turgavietę ir, apniktas visokių svajonių, šlifavo tratuarą ties Abremkos krautuve. Bet netrukus atėjo ir Didysis Jonas. Jie porą kartų prasilenkė tylomis. Pagaliau Didysis Jonas nebeiškentė. Sustojo, išsitempė lyg pasiryžęs kapotis gaidys ir prabilo:

– Na, ko čia triniesi, vaike? Namo eitum.

– O ko tu triniesi? Lauki ko nors?

– Tai mano dalykas! Supranti, vaike? Sakau, kad eitum namo! – riktelėjo Didysis Jonas ir vėl nuėjo tolyn.

Mažasis Jonas atsišliejo Abremkos durų staktos ir galvojo, kad čia gali būti ir apsirikimas; gal ir ne jam buvo tas raštelis. Tačiau nutarė palaukti ir pažiūrėti, kas bus toliau. Priėjo Didysis Jonas ir atsirėmė į antrąją staktą. Abu laukė ir tylėjo. Tik Didysis Jonas karts nuo karto pertraukdavo tylą:

– Eik, eik, eik namo, vaike!

Greitai pasirodė ir Alė. Didysis Jonas prišoko iš vienos pusės, Mažasis – iš kitos. Atrodė, kad jie susikibs. Bet Alė pasiskubino išaiškinti reikalą:

– Žinai, Jonuk, aš norėjau su juo vienu pasikalbėti. Tu būk toks geras, eik namo.

– Ale, argi?! – sušuko Mažasis Jonas ir vėl norėjo priminti savo jautrumą, bet susivaldė, apsisuko ir, nė žodžio nesakęs, nuėjo.

„Dabar man aišku! Dabar man aišku!" – tvinkčiojo jo galvoje mintis.

Tą naktį jis neramiai miegojo. Sapnavosi jam, kad štai jie stovi abu su Didžiuoju Jonu prie Abremkos durų. Jis pats kad pradeda staiga temptis, kad pradeda augti: jau lig Abremkos stogo, jau lig šelmens! O Didysis Jonas jam vos iki bato auliuko. Tolumoj pasirodo Alė. Ji artinasi. Jis griebia Didjį Joną, iškelia jį virš galvos. Jau taikosi numesti po Alės kojų... Ir staiga pašoka iš miego.

Į kambarį tik įėjęs ir užsižiebęs elektrą Didysis Jonas. Jis visame savo didingume: kailiniukai atsilapoję, ryžtingai išpūsta apatinė lūpa.

– Taigi nemiegi, parše, – išdidžiai prabilo. – Mes čia su tavim susitvarkysim! Palauk, rytoj! Na, galiu ir šiandien... – ir priėjęs keletą kartų skaudžiai pabraukė nykščiu Mažajam Jonui per galvą.

Mažasis Jonas dabar pasijuto labai mažas.

– Jonai, – verksmingai sušuko jis, susispurdino lovoj ir bandė dar teisintis.

– Tylėt! Viskas mums žinoma. Čia juokais nesibaigs, vaike, – atkirto Didysis Jonas, rengdamasis gulti.

Netrukus jis užmigo ir pradėjo garsiai knarkti. O Mažasis Jonas ilgai nesudėjo akių ir galvojo, kad bloga tam, kuris mažas, jautrus ir neturi nei radijo, nei apelsinų.

[1938]

ŽMOGAUS ŠIRDIS

Netikėtai buvau ten pakliuvęs, ir iš visų jaunų žmonių, kurie ten buvo susirinkę linksmai praleisti sekmadienio popietę, man buvo pažįstamas tik pats namų šeimininkas. Aš dar nebuvau suspėjęs pritapti prie tų nepažįstamų žmonių ir laikiausi truputį nuošaliai.

Svečiai buvo išėję į kiemą. Jie čia dainavo ir klegėjo. Aš sėdėjau vienas ant prieklėčio ir buvau patenkintas, kad niekas iš tų įsigėrusių žmonių neprieina prie manęs ir netrukdo mano minčių. Man ir taip buvo gera sėdėti, klausytis dainos, stebėti anų žmonių veidus, judesius ir spėti, apie ką jie galvoja. Bet jie visi tokie jau linksmi, įkaitę nuo alaus. Juokiasi, tarška niekus. Tik anas mažas žmogutis kažko nepritampa prie visų. Gal todėl, kad jo išvaizda tokia menkutė: jis kresnas, truputį susimetęs į kuprą, jo veidas negražus, netaisyklingų bruožų, išsprogusiomis vandeningomis akimis. Jis eina nuo vieno prie kito, slankioja pakampėmis, ir niekas jo neužkalbina, ir niekas su juo nešneka – visi per daug užimti savo džiaugsmu. Iš jo judesių žymu, kad jis truputį įsigėręs. Eidamas jis kartais susvirdikuliuoja ir visą laiką žvalgosi į tą kertę, ten, prie darželio tvoros, kur sėdi smulkaus ir gražaus veido mergaitė. Aš matau, kad jis visą laiką stengiasi netoli jos būti. Matau taip pat iš jo veido, kad jis nelaimingas ir nusiminęs.

Man tai atrodo truputį juokinga. Kodėl jam reikia spoksoti į tą mergaitę? Kodėl jis šlitinėja aplink tuos linksmus žmones tokiu nusiminusiu veidu? Kodėl jis negali kur nors nuošalyje atsisėsti, pasiklausyti dainos, pažiūrėti į smagius ir patenkintus žmones? Aš seku jį ir šypsausi. Ne iš jo vieno, bet iš visų, nes man atrodo, kad aš juos permatau ir atspėju jų mintis. Šit anas jaunas vyrukas vis neramiai kilnoja ranką ties kėdės atrama. Aš spėju – jis nori ją padėti savo kaimynei ant pečių. Ir, pagaliau, jis išdrįsta... O kitas vyras visą laiką stovi prieš tą pačią mergaitę. Dainuodamas jis šaukia visu balsu ir juokingai tamposi, matyt, norėdamas atkreipti jos dėmesį. Bet jai nė vienas iš jų neįdomus. Ji vis žvalgosi aplink ir mėgina užkalbinti aukštą tamsiais plaukais vyrą. Aiškiai matau, kaip ji nervinasi, kai jis jai nieko neatsako ir neprieina artyn.

Bet labiausiai aš seku mažąjį žmogelį. Šit dabar jis slankioja visai netoli anos šviesiaplaukės mergaitės. Staiga kažkas netyčiomis jį pastumia, o šviesiaplaukė mergaitė rikteli ir susiima už kojos.

– Gyvulys! – girdžiu, kaip iš jos burnos išsprūsta piktas žodis.

Mažasis žmogutis kažką sumurma lyg atsiprašydamas ir nueina tolyn. Dabar jis vaikščioja atokiau nuo visų, o jo veide žymu pyktis. Matyt, jį labai įžeidė tas žodis. Kai jis prieina netoli manęs, aš šypsausi ir siūlau jam šalia atsisėsti. Jis sėdasi. Aš kalbinu, klausinėju, ar daug jis čia turi pažįstamų, draugų.

– Visi draugai, bet visi tokie. Nekenčiu... – kalbėjo jis. – Man atrodo, kad jūs geras žmogus. Ir jei lieptumėt, aš bet kuriam jų kirsčiau į ausį. Tiesiog į ausį! Tik sakykite, kuriam... Jie man draugai... – kerštingai jis kalbėjo.

– Nereikia. Ką ten, – raminau jį, širdyje juokdamasis iš tokio įtūžimo.

– Žinote, eime į vidų. Išgersime alaus, pašnekėsime, – pasiūlė jis.

Aš pritariau. Mes sėdėjom už stalo, o jis nuoširdžiai kalbėjo:

– Aš taip noriu, kad kiekvienam žmogui gerai sektųsi, taip linkiu kitiems gero, o man, žinote, niekas, niekas... Aš laikau tamstą geru žmogumi. Išgerkime už tamsos ateitį.

– Gerkime.

Jis kėlė stiklą ir gėrė. Aš neturėjau noro gerti. Man atrodė, kad jis gerdamas nepastebės. Greitai nukėliau savo pilną stiklinę tolyn, o prieš save pastačiau tuščią. Bet jis turbūt pastebėjo. Šito tikrai nežinau. Tik paskui, nė žodžio netaręs, jis išsitraukė nosinę. Mačiau, kad jis pravirko ir šluostėsi ašaras. Paskui staiga pakilo nuo stalo ir nuėjo. Aš buvau truputį nustebęs. Bet nebuvo mano širdy gailesčio. Aš tik stengiausi prisiminti, ar esu kada nors matęs suaugusį vyrą verkiant. Ne, to niekada nebuvau matęs. Ir šitas ašaras aš jam išspaudžiau. O taip lengva buvo nors truputį nuoširdumo parodyti, nors meluoto nuoširdumo, nors tą nuoširdžiai pasiūlytą stiklą išgerti. Taip, bet mes visi be širdies, visi, ir jie, ir aš. Ir aš neturiu širdies.

Mažasis žmogelis tuojau po to dingo. Jo daugiau nebemačiau. Paskui tą vakarą aš įsimaišiau į linksmą svetingųjų žmonių draugę, ir pats stengiausi būti linksmas, bet prieš akis vis stovėjo anas negražus veidas su didelėmis vandeningomis akimis, ir vis dar veltui stengiausi atsiminti, ar esu kada nors matęs verkiant suaugusį vyrą...

Tą naktį miegojau daržinėje. Vidunaktyje nubudau. Turbūt ne pats nubudau. Mane greičiausiai pažadino daina. Ji sklido laukais, dainuojama dviejų vyriškų balsų. Jos vienoda ir paprasta melodija skambėjo nežemiškais garsais kurčioje vasaros naktyje ir mano bundančioje iš miego sąmonėje. Bosas iš lėto pritarė skambiam tenorui, tik priegiesmyje jis stipriau atsiliepdavo. Čia abu balsai susiliedavo, švelniai suliūliuodavo ir sulinguodavo. Paskui vyrai stabtelėdavo atsikvėpti, ir iš kažkur atplaukdavo silpnas aidas. Bet toks švelnus, toks tylus. Rodėsi, lyg jis grįžtų, švelniai palytėjęs krištolinį dangaus skliautą. Toje dainoje buvo kažkas nežemiška, kažkas nepaprastai švelnaus ir graudaus. Aš

jutau – tenai kalbėjo gyva žmogaus širdis, tenai bylojo karšti jausmai, nebetilpę jo sieloj ir išsiveržę į vasaros nakties tylą.

Neiškenčiau. Išėjau laukan. Daina vis skambėjo. Žiūrėjau į mėlyną dangaus skliautą ir begalinę daugybę žvaigždžių. Žvaigždės po vieną krito, puolė žemėn, sužavėtos dainos burtų, užliūliuotos jos priegiesmio aido. Galvojau: jei būčiau žvaigždė, ir aš norėčiau pulti iš aukštybių ir sunykti tos dainos skambesyje ir užgesti kartu su jos aidesiais.

Tačiau mano sąmonėje iš lėto išryškėjo ano žmogaus negražus veidas, didelės ir vandeningos akys, iš kurių riedėjo ašaros.

„Mes visi be širdies", – atsiminiau savo mintį.

„Nejaugi? – kilo naujos mintys. – Tai iš kur ta daina? Tai kaip jos burtai privilioja dangaus žvaigždes?.."

Daina vis silpo. Pagaliau visai nutilo. Bet mano sieloj vis dar skambėjo jos liūliuojantis ir švelnus refrenas, aš vis dar žiūrėjau į mėlyną žvaigždžių prisėtą dangų ir kažkokioj nesuvokiam erdvėj, lyg mėlyname dangaus skliaute, lyg anapus žvaigždžių, lyg ir prieš pat savo akis, regėjau aną negražų veidą didelėmis vandeningomis akimis.

Krūtinę slėgė baisus sunkumas, kažkoks neišreiškiamas jausmas. Nebuvo tai nei ilgesys, nei liūdesys, nei graudumas, taip nepakeliama, jog aš galvojau, kad šitokią naktį gali verkti ir suaugęs vyras...

[1938]

SALKŪNAS

Baras girtas. Ūžesys, triukšmas, stiklų skambėjimas. Piliečiai įsismaginę ir linksmi. Jie kalba, gestikuliuoja, šūkteli po dainos posmą ir dažnai kilnoja prie lūpų žėrinčius nuo šviesos gausybės bokalus.

Kampe prie staliuko sėdi valdininkas Salkūnas. Išvaizda ori. Išsižvilgines, tvarkingai apsirengęs. Veidas liesas, pailgas, taisyklingų bruožų. Tamsūs plaukai žilstelėję. Lyg būtų nubarstyti sidabrinėmis dulkėmis. Svetimas jam visas šis triukšmas. Jis atrodo šaltas ir flegmatiškas. Laiks nuo laiko pakelia prie lūpų bokalą. Padažo lūpas ir vėl pastato ant staliuko. Atsilošia kėdėje ir sėdi ramiai, nesižvalgydamas, šaltu ir nejudriu veidu. Pirštais žaidžia ant staliuko lentos. Pasakytum, jis labai susimąstęs. Tačiau iš tikrųjų jis apimtas kažkokios sustingimo būsenos. Jis apie nieką nenori galvoti ir niekur nekreipia savo minčių. Leidžia savo sąmonėj mintims ir vaizdams tekėti laisvai, padrikai.

Fantazija jį nukelia į vakarykštę dieną. Vakar jis taip pat gėrė šiame bare. Ten, prie ano kampinio staliuko. Kartu su juo buvo Smalskis ir Ada. Salkūno mintys ilgiau sustoja ties Smalskiu. Vaizduotėje iškyla Smalskio paveikslas. Mažas, judrus, tamsaus ir smulkaus veido, neproporcingai stambia knerpta nosimi. Veide visada klastinga ir prisimeilinanti šypsena. Žvilgsnis dirbtinai malonus ir pataikaujantis. Tikras pirklio tipas.

Salkūnas prisimena, kad Smalskis vakar buvo stipriai įsismaginęs. Jis gėrė ir be perstojo šūkavo seno šlagerio posmą: „Pakelkime taures linksmybės..." Neapsiėjo, žinoma, ir be istorijos apie savo širdį. Salkūnui ši istorija jau seniai nusibodusi. Penkeri metai, kaip jie draugauja ir kartu geria, tačiau jis negali atsiminti nė vieno išgėrimo, kad Smolskis nebūtų pasakojęs savo nusibodusios istorijos.

– Jūs žinote, ponai, – paprastai prasidėdavo Smalskio istorija, – man gydytojas liepė labai saugotis. Gerti nė lašo negalima. Širdis, žinote... Širdis... Greitai gali ištikti smūgis, ir nebėra mano širdies, ir manęs nebėr... Bet šit aš geriu kaip latras... Man vis tiek... Tegu... Vis tiek vieną kartą ji sustos... Na, gerkim dar...

Ypač jis mėgdavo savo istoriją pasakoti moterims. Salkūnas prisimena, kad vakar jis net kelis kartus apie tai pasakojo Adai.

– Žinote, panele Ada, – kalbėjo jis, pridėjęs ranką prie širdies, – mano širdis taip netvarkingai plaka, taip netvarkingai... Mane gali šioj vietoj ištikti smūgis, ir šit aš krisiu čia negyvas prie šios žėrinčios linksmybės taurės... Juk tai įspūdis, sensacija, efektas, panele Ada!.. Ar ne tiesa? Tuojau reporteriai... Visi laikraščiai... Straipsnis su stambia antrašte: JIS IŠGĖRĖ PASKUTINĘ SAVO TAURĘ... Šit kaip aš viską įsivaizduoju, panele Ada... Bet aš nesijaudinu, aš šaltas, aš geriu ir nieko nebijau... Na, į jūsų sveikatą, panele Ada!

O panelė Ada sėdėjo gale staliuko ir nepavargdama dalijo jiems savo plačius šypsnius. Salkūnas atsimena, kad ji buvo nepaprastai graži ir viliojanti. Jis slinko vis artyn ir artyn į ją. O Smalskis į ją artėjo iš priešingos pusės, kol pagaliau jie visi trys glaudžiai susispietė viename staliuko gale. Kalbėjo, juokavo. Smalskis dažnai dėliojo ranką ant kairiosios krūtinės pusės, ties širdim... Tarp abiejų vyrų buvo prasidėjusios lyg kažkokios tylios ir slaptos grumtynės. Jie vienas kitą pralenkdami sakė panelei Adai komplimentus. Kits kitam taikydavo mesti pakankamai mandagia forma pakankamai geliantį žodį. Tarpais pažvelgdavo vienas į kitą iš padilbų. Salkūnas keletą kartų sugavo slaptą Smalskio žvilgsnį. Šiame žvilgsnyje visai nebuvo to dirbtinio malonumo ir pataikavimo. Pilkos Smalskio akys žiūrėjo šaltu it plienas ir smingančiu kaip durklas spindėjimu. Šį žvilgsnį Salkūnas pirmiausia prisiminė, pabudęs šiandien rytą iš miego. Ir dabar kažkodėl jo vaizduotėj įkyriai vaidenasi tas nejaukus žvilgsnis. Bet jis žino, kad netrukus čia ateis Smalskis ir vėl jam žiūrės akysna maloniai ir pataikaujamai.

Juodu susitarė trijomis šiame bare susitikti. Tik kodėl jis taip ilgai neateina? Salkūnas pasižiūri į laikroduką. Jau visas pusvalandis po dviejų. Jis vėl pakelia bokalą prie lūpų. Stato atgal ir paskęsta į savo palaidas mintis ir atsiminimus. Praeina dar penkios minutės. Tada Salkūnas keliasi, eina laukan ir sustoja prie pirmojo telefono automato. Skambina. Atsiliepia šaltas ir storas nepažįstamo vyro balsas. Salkūnas pasiteirauja Smalskio.

– Smalskio?! Prašom neišsigąsti – jis šįryt anksti mirė nuo širdies smūgio, – skamba atsakymas.

– Kaip? Kas? Iš kur kalbate?!

Storasis balsas dar kartą viską patvirtino. Lyg norėdamas įtikinti, trumpais žodžiais papasakojo, kad Smalskis šįryt anksti pasijutęs labai blogai; nuvežę į ligoninę, ir jis ten staiga miręs; trijomis jo kūną atgabensią iš ligoninės į namus...

Salkūnas klausėsi trumpą laiką nieko nesuvokdamas iš nustebimo. Staiga jis viską suprato. Šovė į jo galvą nusibodusi Smalskio širdies istorija... „Vadinasi, baigėsi", – žybtelėjo jam mintis. Staiga trenkė telefono ragelį ir pasileido gatve į Smalskio namus.

Jį buvo apėmusi keista nuotaika. Savo širdyje jis nejuto nei gailesčio, nei

susijaudinimo. Tik jo sąmonėj blaškėsi išdrikę vakarykštės dienos vaizdai, prieš akis nuolat rodėsi Smalskio veidas ir įkyriai vaidenosi anas pavydus pilkų akių žvilgsnis, nukrečiąs lengvu ir vėsiu šiurpu. Jis vaizdavosi, kad štai įeis į Smalskio kambarį, o šis jį pasitiks klastingai šypsodamasis lūpų kraštais, kietai paspaus jo ranką. Ir jis bėgo, skubėjo, lyg norėdamas įsitikinti, nejaugi iš tikrųjų...

Nepamatė Salkūnas, kaip atsidūrė prie vienų dviejų aukštų namuko durų. Ties durimis buvo susirinkęs būrelis žmonių. Žmonės atrodė ramūs. Jiems tai buvo paprastas ir kasdieniškas įvykis. Salkūnas grūdosi pro juos artyn prie durų. Minioje buvo girdėti šnibždant: „Šit, šit jo draugas eina... Nebuvo už juos geresnių draugų..." Netoli durų stovėjo Smalskio artimieji. Tarp jų ir jo motina ir sesuo. Motina kartais sukūkčiodavo visa krūtine, lyg valdydama smaugiantį verksmą. Smalskio artimuosius Salkūnas pasveikino tyliu ir santūriu galvos linktelėjimu.

Dabar jam buvo aišku, kad draugo nebėr... Ir jis stebėjosi savo šaltumu... Juto, kad jo krūtinėj nesuvirpa nė viena skausmo stygelė. Tačiau buvo kupinas kažkokio nervingumo.

Įsižiūrėjo į minią. Jo dėmesį patraukė mažas žmogus. Stovėjo jis susitraukęs, it sulytas viščiukas, ant šlapio grindinio, o iš jo didžiulio portfelio kyšojo skėčio rankena. Ankstyvo pavasario dangus iš lėto snyguriavo. Tarpais tikšdavo iš debesų lėti ir sunkūs lašai. Žmogelis atrodė perlytas. Salkūnas žiūrėjo į jį, ir jo lūpos virpėjo, norėdamos išsikreipti į šypseną. Jam buvo labai keista ir juokinga, kad šis menkutis žmogelis lietui lyjant pakeldavo akis, apžvelgdavo niūrią gatvę. Vaizduotėj pralėkė daug padrikų scenų iš Smalskio gyvenimo. Tačiau į viską jis reagavo taip šaltai, taip šaltai... Net pats stebėjosi.

Staiga kažkas sušvilpė. Pasirodė juodas automobilis su pritvirtintu ant viršaus šviesiu karstu. Minia subruzdo. Pasigirdo širdį veriantis moteriškės klyksmas. Salkūnas pajuto, kad jam per nugarą perėjo šaltas šiurpas. Jis nežinojo, ar tai nuo klyksmo, ar nuo laukto ir baisaus reginio.

Keturi vyrai nukėlė karstą nuo automobilio viršaus, ir keturi karsto kampai atsirėmė į jų pečius. Minia persiskyrė, lyg kas būtų davęs ženklą tyliu rankos mostu, ir padarė taką iki durų.

Salkūnas žiūrėjo, kaip keturi vyrai palengva žengia su šviesiai dažyta ir sunkia našta, stebėjo, kokie lėti ir rimti nešikų judesiai. Savo sieloje juto tik kažkokį nejaukumą ir nervingą nerimą. Karsto lentos netrukdė jo vaizduotei regėti išbalusio savo draugo veido, sustingusiais bruožais ir užmerktomis akimis. Staiga jam ir vėl įkyriai pasivaideno anas pilkas ir žiaurus vakarykštis Smalskio žvilgsnis. Jis dabar visa savo valios jėga stengėsi vaizduotis Smalskio veidą kietai kietai užmerktomis akimis. Bet negalėjo, ir anas žvilgsnis dar skaudžiau smigo jo sielos gilumon.

Karstą įnešė į vidų. Salkūnas taip pat ten atsekė. Nuotaika graudi, pragariškai liūdna ir šiurpi. Verksmas. Skausmingas kūkčiojimas. Rankų laužymas... Salkūnas suprato, kad jis turi raminti Smalskio artimuosius, bet nerado žodžių. Jis juto, kad visa, ką jis sakys, bus dirbtina, nenuoširdu, įžeidžiama. Tačiau tos ašaros ir kūkčiojimai, ši visa skausminga scena jį vis labiau erzino. „Kaip beprotnamy... Čia iš proto galima išeiti..." – galvojo jis tylomis, norėdamas susiimti rankomis galvą ir bėgti iš šio kambario. Dar trumpą valandėlę pastovėjo prie karsto nuleista galva ir susimąsčiusiu veidu. Šaltu žvilgsniu tyrinėjo mirusiojo veido bruožus. Ir jam rodėsi, kad tame veide yra sustingęs kažkoks šiurpas, kad iš mirusio bruožų dvelkia klaikus ir gąsdinantis pražuvimo siaubas. Savo širdy jis juto kažką nenusakomo ir baisaus. Taip pasijunta kiekvienas žmogus, išvydęs kito žmogaus lavoną ir pajutęs slaptingą ir šaltą kaip kapas neišvengiamos mirties dvelkimą.

Parėjęs į savo butą, Salkūnas atsigulė aukštielninkas minkštasuoly ir užsirūkė. Pūtė aukštyn dūmus ir sekė jų mėlyną bei nykstantį žaidimą. Grįžęs iš miesto, jis veik visada guldavo į minkštasuolį, rūkydavo ir duodavo valią savo vaizduotei. Tada jį apsiausdavo ramumas ir apimdavo kažkokia saldi neveiklumo ir aptingimo palaima. Į jo fantaziją ateidavo daugybė svajonių, kurios jį taip toli nunešdavo nuo realaus pasaulio, kad kartais, jas atsiminęs, juokdavosi pats iš savęs. Ypač šviesios svajonės apsupdavo jį tada, kai grįždavo įsigėręs ir smagus. Tuomet jis užmigdavo rožinių svajonių apsuptas ir sapnuodavo laimingus sapnus...

Bet šįkart jis buvo neramus. Jam vėl pasivaideno pora pilkų akių. Kambaryje buvo prieblanda, ir jam rodėsi, lyg tos akys slypėtų tamsumoje, vertų jį aštriu sminganču žvilgsniu ir prikaišiotų jo šaltumą ir nejautrumą. Jam darėsi taip nejauku, kad nenoromis pakilo ir užžiebė šviesą.

Jis galvojo, kad prie Smalskio duobės išpirks savo šaltumą. Juk, be abejo, leidžiantis karstui duobėn, jis susigraudins, pravirks... Galės tada visuomenė matyti, kokia brangi jam buvo ši laidojama draugystė.

Tačiau vis tiek visą tą vakarą Salkūnas negalėjo atsikratyti nemalonių ir kankinančių vaizdų. Vienu metu jis prisiminė turįs jau 40 metų ir daug žilų plaukų galvoje. Ir jį įkyriai ir kankinamai graužė mintis, kad nežinia kada ir jo karstą veš juodu automobiliu nežinia kokiais keliais ir gatvėmis. Jis kratėsi tos minties, bet ji atėjo ir lyg žiaurus teisėjas rodė jo gyvenimo tuštumą ir beprasmiškumą.

„Na, pagaliau, jei aš mirčiau... Kokia nyki būtų mano mirtis! Smalskis turėjo motiną ir seserį. Jos amžinai jį minės... O aš, Salkūnas, neturiu nei motinos, nei sesers, nei brolio, nei tėvo, nei žmonos... Niekas manęs neminėtų... Nebent tik koks nors dienraštis įsidėtų mano atvaizdą ir parašytų, kad X įstaigos Y sky-

riaus viršininkas, nusipelnęs, pasidarbavęs, pavyzdingai ėjęs pareigas ir t.t. išbrauktas iš gyvųjų skaičiaus. Kartu su tuo laikraščio numeriu nusimėtytų ir mano atminimas..."

Paskui jis prisiminė savo skyriaus valdininkus, žmones, su kuriais jis kartu dirba ir kasdien susitinka. Jo veide atsirado paniekos šypsnys. Jie visi tokie... Visada jo nuolankiai klauso, pataikauja. Žinoma, iš baimės. Jam malonus jų pataikavimas. Jis jaučiasi bent tikras viršininkas esąs. Tačiau jis kartu nekenčia jų dėl to veidmainiavimo ir bailumo. Jis jaučia, kad ir jie savo širdyse nešiojasi jam slaptą pagiežą. Žinoma, jie kada nors nudžiugs, sužinoję, kad iš jų viršininko liko tik jo didybės atminimas...

Paskui Salkūnas prisiminė dar porą žmonių, kuriuos jis savo pastangomis pašalino iš tarnybos.

Pirmasis buvo mažas, suvargusios išvaizdos žmogutis, didelės šeimos tėvas. Salkūnas atsimena jį kaip gyvą. Jis buvo be galo stropus, sąžiningas ir be galo bijojo savo viršininko. Būdavo, pašauks Salkūnas jį pas save. Jis įeina pasilenkęs, sustingęs, bijodamas padaryti kokį nors laisvesnį judesį, kad jo neįžeistų. Salkūno žodžius jis ryte rijo ir savo ausimis, ir visais kvailai iškreipto veido bruožais, ir visa priekin iš pagarbos palinkusia figūra. Rodės, jis stengės atspėti kiekvieno judesio, kiekvieno smulkiausio veido raumens virptelėjimo prasmę. Į kiekvieną Salkūno įsakymą jis teturėjo vieną atsakymą, lydimą žemu galvos ir visos figūros linkčiojimu: „Gerai. Klausau, klausau, pone viršininke..."

Salkūno skoniui netiko šio žmogučio vergiškas nuolankumas. Jis mėgo truputį meniškesnį, artistiškesnį pataikavimą. Kalbėdamas su juo, jis jusdavo gilų pasišlykštėjimą, ir jį imdavo noras ką nors paleisti į kvailai persikreipusį iš pagarbos mažojo žmogaus veidą. Tik dėl tos instinktyvios neapykantos jis ir pasistengė, kad mažasis raštininkas nebelįstų jam į akis...

Į jo vietą priėmė kitą. Tai buvęs, sako, rašytojas. Jo dailus aukštas liemuo, tiesus ir drąsus žvilgsnis darė Salkūnui gerą įspūdį, nors rašytojo vardas ir apsitrynę drabužiai kėlė tam tikrą nepasitikėjimą. Bet netrukus Salkūnui anas rašytojas pasidarė nepakenčiamas. Knygų gamintojas... Apsitrynusiu švarku, gal visą gyvenimą nematęs tiek pinigų, kiek jis gauna mėnesinės algos... O tačiau jis visada elgėsi su savo viršininku, lyg jie būtų lygaus rango seni draugai... Jokio nusižeminimo, jokio nusilenkimo... Iš tikrųjų naujasis raštininkas neparodė nė lašo to pataikavimo ir vergiškumo, kaip kiti jo skyriaus draugai. Salkūnas degė iš neapykantos, kad tas raštininkėlis drįsta laikyti save lygios su juo vertės žmogum. Jis kentė ir tik laukė patogios progos. Kartą jam pavyko sužinoti, kad naujasis jo skyriaus raštininkas skaito nepageidaujamos krypties spaudą. Buvo įspėtas. Kategoriškai atsisakė klausyti. Taigi netrukus jis ir išlėkė...

Salkūnas dabar kartais susitinka jį mieste. Jis praeina šaltai ir ramiai su savo nuzulintais drabužiais ir mandagiai nukelia seną skrybėlę. Jokio pykčio, jokios pagiežos... Salkūną erzina ir įžeidžia tas šaltumas. Jis instinktyviai bijo buvusio savo raštininko ir, jei iš tolo jį pamato, suka į kitą gatvę. Pats nežino, kodėl to knygų gamintojo (kaip jis su panieka jį vadina) akivaizdoj pasijunta pažemintas ir menkas.

Susitinka jis kartais ir aną mažąjį raštininką. Jis paprastai prabėga greitais skubiais žingsniais, nesidairydamas į šalis, lyg vejamas didelių rūpesčių, ir visai nepamato einančių pro šalį žmonių.

Mintyse Salkūnas prisistatė visus, kuriuos pažino. Ir nebuvo tarp jų nė vieno nuoširdesnio draugo. Salkūnas suprato kodėl. Juk jis niekada nesistengęs kam nors gera daryti. Niekada... Ir jam darėsi baisu. Tiek atgyventa... Nejau jis ir mirs nieko gero žmonėms nepadaręs, niekieno pagarbos nenusipelnęs?..

Patogiai begulint minkštasuoly, galvoje gimė daug svajonių ir pasiryžimų. Svajojimai kaip paprastai, taip ir šįkart nešė jį toli toli... – Jis pasidarys draugiškas savo pavaldiniams... Mažajam žmogučiui, buvusiam savo raštininkui, pasistengs suieškoti tarnybą, kad nebevargtų jo didelė šeima. O prie ano rašytojo jis prieis ir draugiškai jam pasakys: „Aš buvau tavo viršininkas. Mes kartais nesugyvendavom. Bet dabar viską užmirškim. Jeigu sunkiai vertiesi, aš suieškosiu tarnybą..." Ir jie išsiskirs kaip tikri draugai, šiltai paspaudę viens kitam rankas.

Taip, tokiu būdu jis nusipelnys žmonių pagarbą. Jie pamils jį. O jeigu tada jis mirs... Dieve Dieve, kiek bus skausmo ir ašarų!.. Ir jis, beveik svaigdamas svajonėse, regėjo, kaip prie jo kapo rauda jo skyriaus valdininkai ir linguodami galvas šnabžda: „Jis mums buvo kaip tėvas... Mes netekome geriausio savo tėvo..."

Tą vakarą Salkūnas užmigo laimingas, svajonėse regėdamas jaudinančią savo laidotuvių sceną. Užmigdamas jis matė prie savo duobės krašto senąjį sargą Andrių, kuris įstaigos koridoriais nešiojasi krūvą raktų. Į senio žilus ūsus įstrigusios blizgėjo kelios didelės ašaros...

Rytą nubudo Salkūnas. Tuojau atsiminė Smalskio mirtį. Ir jam rodėsi, lyg būtų sapnavęs klaikų ir nejaukų sapną.

Priėjęs prie lango pažvelgė į gatvę. Ant miesto buvo nusileidęs neperregimas rūkas. Bjaurus ir lynojantis. Ant žmonių drabužių jis iš smulkių lašelių suaudžia tankų sidabrinį audinį, padaro šlapius ir varvančius.

Salkūnui gėlė kelį. Tai chroniškas reumatizmas vėl jį pradeda kankinti. Visada ši liga jo sąnaryje atsiliepia kaip tikslus barometras, kai oras pasidaro drėgnas ir ūkanotas.

Pamažu Salkūno atminty iškilo visi laimingi ir rožiniai vakarykštės dienos svajojimai. Jo veide blykstelėjo piktas šypsnys, ir jis mostelėjo ranka, paniekinamai tardamas savo mintyse: „Niekai, svajonės!.."

Jį slėgė blogas ūpas ir kažkoks nejaukumas. Užsirūkė. Sėdėjo ramiai, rankomis susiėmęs geliantį kelį. Su apmaudu galvojo, kad tokią bjaurią dieną teks eiti į kapus, šalti... Reumatizmas, žinoma, paaštrės... Vėl teks bjaurotis su karštais kompresais... Ir jo veidas buvo nelaimingas, apniukęs, susirūpinęs... Iš visų jo ištižusių bruožų, rodos, buvo galima išskaityti vieną mintį: „Ar nebūtų galėjęs tas Smalskis mirti, kai buvo gražesnis oras..."

[1939]

PASLAPTIS

– Tu eik, maudykis. Aš pasėdėsiu ant kranto. Šiandien nesimaudysiu. Turbūt sergu. Kažko galva labai sunki, lyg švino pilna. Ir baisiai ima miegas. Toks, žinai, saldus. Rodos, užmigtum ir niekada nebepabustum, – šnekėjo Antanas.

Bandžiau jį prikalbinti, bet jis buvo apsiblausęs ir tingiai atsakinėjo.

– Gerai, – pagaliau tariau, – palauk, pasėdėk čia. Aš maudysiuos, o paskui mes pasišnekėsim.

Su Antanu susitikdavom kasdien. Mūsų tėvų sodybas tik upė teskyrė. Kiekvieną popietį aš ateidavau prie upės ir garsiai sušvilpdavau. Iš antros pusės ateidavo Antanas ir persikeldavo valtim. Mes maudydavomės ir plepėdavom apie paprasčiausius menkniekius. Buvo atostogų metas. Draugų toj apylinkėj daugiau neturėjau, ir jei ne Antanas – laikas būtų nuobodžiau slinkęs.

Tą dieną mes ilgokai gulėjom aukštoj pievos žolėj ir šnekėjom apie daugelį smulkmenų.

– Žinai ką? – po kurio laiko ištarė Antanas. – Aš turėčiau tau papasakoti vieną įdomų dalyką, labai įdomų... Bet ne... Geriau nepasakosiu. Tu gali išsiplepėti. Bus man nemalonu.

– Tai ką čia pradedi ir nebaigi? Pasakok! Arba jau geriau reikėjo visai burnos neaušinti, – pradėjau aš karščiuotis. – Išsiplepėsi... Pasakė... Lyg mes ne draugai.

– Na, gerai. Nesikarščiuok. Papasakosiu kada nors. Tik jau ne šiandien.

– Na, na? Ir kodėl ne šiandien? Lyg tau ne vis tiek.

– Ot todėl, kad tu greičiausiai šiandien sutiksi vieną žmogų, kurį tas dalykas liečia. O tau tik papasakok. Įsikarščiuosi ir neiškęsi. Užsipulsi paskui. Triukšmo pridarysi. Žinau tave... – numojo ranka.

– Tai ką, rezgi vis kažką? Šnekėk aiškiai. Dabar nei šį, nei tą... – ėmiau aš nejuokais pykt.

Bet Antano veidas buvo šaltas. Mačiau, kad jis su ironija žiūri į mano pasikarščiavimą. Žinojau jo atkaklumą ir nusprendžiau – pykčiu jo nepaveiksi. Susivaldžiau ir mėginau imtis naujos taktikos:

– Na, papasakok, Antanėl. Matai, aš visą dieną neturiu ramumo. Pradėjai, suintrigavai, – kalbėjau truputį santūriu ir prašančiu balsu.

Bet Antanas buvo nepajudinamas.

– Gerinies... Nieko nepadės. Sužinosi vėliau. Ne taip jau ypatingas dalykas. Dėl to nemirsi, nebijok. Baisus tavo smalsumas... Bobiška taip...

Nei piktuoju, nei geruoju – tatai jau truputį siutino mane. Nutariau pabandyti aplinkiniu keliu:

– Tai pasakyk, kiek ta tavo paslaptis liečia žmonių? Ar tik mane vieną?

– Ne, du.

– Kas tas antrasis: vyras ar mergaitė?

– ...

– Kur ji gyvena?

– Na, per daug nori žinot. Pasakysiu – tuoj suprasi. Nė žodžio daugiau iš manęs neišgausi. Sakau, rytoj viską sužinosi. O dabar aš einu namo. Galva sunki, ir miegas baisiai ima. Atrodo, gerklėj kažkas keliasi...

Buvau labai suintriguotas ir įnirtęs. Vieną momentą tylėjau ir rinkau žodžius, kuriais galėčiau Antaną tinkamai išplūst. Tuo tarpu jis pakilo nuo žemės. Bet staiga pasverdėjo ir pridėjo ranką prie kaktos.

– Oi, žemė svyra... Galva sukasi... Na, ir kas čia būtų? Sirgsiu... – kalbėjo keistai ramiu balsu.

Man jo pagailo. Sulaikiau iš burnos besiveržiančius smarkius žodžius.

– Tu tikrai sergi? Galva sukasi... Nieko, ir man kartais taip užeina, – pradėjau ramint. – Rytoj susitiksim, ir jei dar man nepapasakosi – tai ir žinok...

– Gerai, gerai... – kalbėjo Antanas, lipdamas į valtį.

Ėjau namo įnirtęs. Kažkoks nerimas graužė mane. Kas per paslaptis? Kodėl jos galima sakyt? Ką ji ten, be manęs, liečia? Bandžiau prisimint, ar nieko nesu ypatingesnio padaręs, ar su nieku nesusipykau. Viskas buvo veltui. Paslapties atspėt negalėjau. Kiek kartų nuspręsdavau, kad tai tik kokia nors nereikšminga smulkmena; ją sužinojęs greičiausiai nusijuoksiu. Ir nutardavau apie tai visai nebegalvot. Bet kuo labiau aš jos kračiaus, tuo ji buvo įkyresnė. Jei būčiau tą dieną turėjęs darbo, galbūt viską būčiau užmiršęs. Bet mano mintys sukosi tik apie vieną dalyką – buvo tai svarbiausias visos mano dienos įvykis.

Pavakary eidamas vieškeliu sutikau Stasę.

Ar tik nebus ji?

Juk Antanas pasakė – mergaitė, kurią aš šiandien turiu sutikt. Sustojau ir užšnekinau. Gaudžiau kiekvieną žodį ir stebėjau jos veidą. Ji buvo linksma ir atvira. Nepastebėjau jokio šešėlio jos veide. Neatrodė, kad ji turėtų kokią nors paslaptį, kurios nenorėtų sakyti.

Ir tatai dar labiau suintrigavo mane. Aš bariau save, kad esu nekantrus ir smalsus kaip mažas vaikas. Bet negalėjau atsikratyt įkyrios minties. Tylomis keikiau Antaną ir veltui bandžiau spėliot.

Kitą dieną atėjau prie upės visu pusvalandžiu anksčiau negu paprastai ir bandžiau prisišaukt Antaną. Laukiau, kada pamatysiu jį vienmarškinį ir vien-

plaukį ateinant lauko takeliu, kada jis lėkštu šlaitu nusileis prie vandens ir sės į valtį irtis. Aš turėjau pasiruošęs jam degantį klausimą – ta paslaptis jau per daug mane nervino.

Nesulaukiau.

„Serga", – nusprendžiau ir pakilęs leidausi lieptų link.

Per lauką bolavo takas į Antano sodybą. Nespėjau prieit sodybos. Take sutikau jauniausiąją Antano seserį, mažą ir dailią septynerių metų mergytę.

– Sveika, Ritut. Ar Antanas namie?

– Ne, nėra, išvažiavo...

– Tai kur jis važinėja? – pyktelėjęs pertraukiau.

– Jis ne pats išvažiavo. Jį išvežė. Pradėjo kliedėt. Serga mūsų Antanas. Tėtė užkinkė arklį ir išvežė. O mama verkė...

Mergaitės veiduke ir akutėse buvo susimąstymas.

– Ar tėtė grįžo?

– Grįžo jau. Antano neatvežė. Sakė, ligoninėj paliko. Mama vėl verkė...

Norėjau eit tiesiog į Antano namus, bet susilaikiau ir pasukau atgal. Vis tiek aš ten jaukiai nesijausčiau. Jie, žinoma, visi nusiminę ir susirūpinę. Nėra man ko tenai maišytis.

Eidamas namo, galvojau apie Antaną ir smerkiau save. Man dabar pasirodė kvailas ir naivus visas mano rūpestis. Žmogus serga, gal mirštamai, o aš tuo tarpu kažkokiais menkniekiais rūpinuos, lyg tai būtų iš tikrųjų dėmesio verti dalykai.

Nutariau netrukus važiuot į miestą. Aplankysiu Antaną, pažiūrėsiu, kaip jo sveikata. O šnekos bus tiek dienų nesimačius. Pasisakysiu, kiek kvailo rūpesčio turėjau dėl tos jo paslapties. Jis, žinoma, viską, viską papasakos...

Už poros dienų išsirengiau važiuot į miestą. Tačiau tuo metu sužinojau, kad Antaną parvežė namo.

Man keista ir neįtikėtina atrodė viskas, ką kalba žmonės.

Skubėjau įsitikint. Ėjau paupiu.

Argi ne mes aname lygiame ir smėlėtame krante prieš keletą dienų sėdėjom ir pasakojomės daug nereikšmingų smulkmenų? Argi ne jis tada šituo baltu taku nuėjo, nepasakęs man kažkokios paslapties?

Argi gali būti tiesa, ką kalba žmonės?

Priėjau Antano namus. Visoj sodyboj buvo be galo ramu. Nei žingsnių kaukšėjimo, nei žmogaus balso, nei šuns balso, nei šuns lojimo. Pro langą pastebėjau plevenant žvakių liepsneles. Tai jis tenai.

Įėjau.

Nieks manęs nesutiko prieangy. Nepasibeldęs žengiau į tą kambarį, kur mačiau plevenant žvakių liepsnas.

Po dvi žvakes degė prie jo kojų ir galvos. Jis buvo visai toks pat. Tik pabalęs ir užmerktom akim. Žiūrėjau į jo lavoną, kuris buvo mano paslapties kapas, ir kaip žaibas blykstelėjo man viena mintis: „Viešpatie, kaip aš tada nenujaučiau ir kaip neatspėjau, kad yra tarp mūsų kita didelė ir baisi paslaptis..."

Stovėdamas prie karsto stengiaus prisimint, ar neregėjau tą dieną ant jo lūpų, ant jo kaktos kokios nors žymės, kuri būtų buvus tos paslapties žymė. O Viešpatie, kaip nieko, nieko tada aš nepastebėjau ir nenujaučiau...

Kitą dieną jį palaidojo. Nuo to laiko dabar praėjo jau keletas metų. Bet aš niekuomet nesužinojau, kokią paslaptį man norėjo pasakyti Antanas aną kaitrią vasaros dieną prie upės.

Kartais nueinu į kapus. Toje vietoje, kur Antanas palaidotas, pastatytas kryžius ir kas vasarą pražysta keletas gėlių. Kai sustoju prie kryžiaus, visada atsimenu paslaptį, kuri kažin kada vieną dieną buvo atėmusi man ramybę. Ją prisiminęs, dabar aš nesijaudinu, nesinervinu ir nesistengiu atspėt kaip anuomet. Mane tik apima mažas nejaukumas. Man rodos, aš prisiliečiu mirusio daikto. Juk ta mano paslaptis mirus, mirus ir palaidota.

[1939]

AŠ TURIU GARANTUOT SAVO ATEITĮ

– Žinotumėt, ponas Jasy, koks puikus ūkis! Gražus ūkelis! Žemė labai gera. Ant upės kranto. O lankos kokios! Kviečiai kaip auksas. Suvirtę, susisukę iš trąšumo, – taip šnekėjo vienos užsienio mašinų firmos agentas Balsius jaunam teisininkui Jasiui, kai jie abu sėdėjo už stalo, apkrauto šaltais užkandžiais ir svaigaus gėrimo buteliais.

Jasys atostogavo viename apskrities miestelyje pas savo tėvus. Jo tėvai palaikė artimus santykius su Balsiu. Ta aplinkybe pasinaudodamas Balsius prašėsi, kad Jasys sutiktų kartu su juo nuvažiuoti į kaimą, kuriame jis ketino pirkti ūkį, ir surašytų laikiną pirkimo sutartį. Dabar, prieš išvažiuojant į aną ūkį, Balsius suruošė kuklias vaišes.

– Ponas Jasy, tamsta būk drąsus. Nesivaržyk! Valgyk! O dabar išgerkime. Ot taip! Tamsta atleisk – baisiai kuklus mano stalas. Ką darysi – taip sakant, viskas viengungiška, – teisinosi Balsius, pertraukdamas savo begalines šnekas apie naujojo ūkio puikumą.

– Žinoma, kai turėsite ūkį, teks turbūt baigti savo viengungiškas dienas, – pagaliau įterpė tyliu ir švelniu balsu Jasys tik todėl, kad ir jis ką nors pasakytų. Jasys buvo šviesiaplaukis, švelnių veido bruožų, žemo ūgio, menkutės figūros, be to, iš prigimties labai tylaus būdo. Bet šnekėti jam dabar ir nebuvo reikalo. Balsius džiaugėsi radęs tylų ir kantrų klausytoją, ir atkalbėjo už save ir jį.

– O taip. Teisingai tamsta šneki. Prisipažinsiu – ir aš taip pat galvojau. Ankščiau ką gi... Juk reikia turėti pagrindą. Žmona vėliau... Pirmiausia aš turiu garantuot savo ateitį. Tada... – atpyškino vienu atsikvėpimu Balsius. – Matai tamsta, čia tik mano gyvenimo pradžia. O aš manau, cha cha, dar daug pasiekti! Dar pažiūrėsim, kaip čia viskas klosis. Matysim... – ir jis juokėsi plačiai išsišiepęs, rodydamas dvi eiles savo baltų sveikų dantų, o jo pilkos ir mažos akys žybčiojo tamsiame saulės įdegtame veide.

Jie sėdėjo vienas vienoj stalo pusėj, kitas – kitoj. Tačiau Balsius, šnekos antplūdžio pagautas, lenkėsi per stalą artyn į Jasį. Rodės, kad savo priekin palinkusia figūra, įtemptais nuo gyvo šnekėjimo veido bruožais ir nenuilstamai mosikuojamom rankom jis buvo pasiryžęs pritraukt mažą Jasio figūrą artyn į save

ir azartiškai rėkt, rėkt jam viską tiesiog į veidą. Jasys instinktyviai lenkėsi atgal ir stebėjo savo šeimininką. Galinga, atletiška Balsiaus figūra, aštrūs veido bruožai, griežti ir staigūs judesiai, stipriai kirčiuojami ir smarkiai pabrėžiami žodžiai – visa tatai buvo kupina trykštančios energijos ir kalbėjo apie didžiulius neišeikvotos jėgos išteklius. „Iš tikrųjų, toks žmogus gali labai daug pasiekti", – patylom galvojo sau Jasys.

Vienu metu Balsius nutilo ir truputį susimąstė. Paskui vėl prašneko ir iš karto kalbėjo tyliau ir lėčiau:

– Tamsta nemanyk, ponas Jasy, kad visa tai, ką aš dabar turiu, lengvai pasiekiau. Ne... Tiek vargo... Bet aš niekada nenusiminiau. Galėčiau tamstai daug ką papasakoti. Gal vėliau kada nors. Dabar ir laiko nebėr...

– Bet praeitis nesvarbu, – vis gyviau kalbėjo Balsius, – svarbu, kas yra ir kas bus. Svarbu tai, kad aš šiandien turiu sumą pinigų ir tuojau turėsiu savo ūkį. Išsiėmiau veik visas savo santaupas iš banko. Nauji banknotai. Šlama kaip šilkas. Tik šimtinės ir tūkstantinės, – jis ištraukė staigiu mostu iš kišenės piniginę ir laikė ją ant delno lyg sverdamas. – Matai tamsta, kokioj mažoj piniginėj telpa visas didelis gražus ūkis. Penkiasdešimt tūkstančių. Popiergaliai. O laikai dabar neramūs. Ką gali žinot – užeitų karas, ir nebėra. O čia juk viskas, ką aš per savo gyvenimą uždirbau. Taigi nesnaudžiu: skubinuos juos išmainyt į ką nors pastovaus. Matai tamsta, o žemė tai amžinas dalykas. Pinigas gali prapult, namus – karas gali sugriaut, sudegint, o žemės niekas nesunaikins – ji amžina. Šiais laikais turi ūkį – tavo ateitis garantuota.

Už lango saulė pradėjo linkt vakarop. Jos spinduliai įtryško pro stiklą ir plykstelėjo rausvom šviesom ir žaidžiančiais atspindžiais nepabaigtuose gerti buteliuose. Abu vyrai nutarė, kad nebegalima ilgiau gaišt ir reikia skubintis važiuot.

– Tai tamsta, Jasy, ketini važiuot savo dviračiu, – kalbėjo Balsius. – Gaila, mano motociklas vienavietis. Tai važiuotumėm abu. Dabar prisieis pavargt tamstai.

– Ale nieko, – gynėsi antrasis, – kiek čia to kelio. Būsim ten bežiūrint.

Jie išėjo laukan. Jasio dviratis stovėjo atremtas į namo sieną. Balsius išvežė iš pašiūrės savo motociklą. Tada jie išsistūmė iš kiemo į gatvę, kurios bjaurus ir duobėtas grindinys už kokio šimto metrų baigėsi, virsdamas lygiu ir plačiu laukų vieškeliu.

Balsius paleido savo mašiną. Motociklas tankiai šaudydamas, pasišokėdamas nėrė į priekį. Jį lydėjo nykstantis, išsisklaidantis dulkių kaspinas. Jasys spaudė dviračio pedalus, bet turėjo atsilikt. Motociklas tolo. Tačiau dar aiškiai matėsi, kaip tamsiai dažytos jo dalys atplieskia saulės spindulius, kaip žvilga Balsiaus juodas šalmas ir odinis švarkas ir kaip sukelto vėjo plėšiami plevėsuoja ir plakasi jo skvernai. Atrodė, kad žmogus ir mašina susilieję į vieną galingą sparnuotą būtybę, pasiryžusią siaubingu greičiu aplėkti visą pasaulį.

Jasiui truputį svaigo galva. Buvo per daug išgerta. Jis juto, kad jo judesiai yra pasidarę gerokai netikslūs. Prisisaugodamas važiavo viduriu kelio. Spaudė pedalus. Švilpė pro ausis vėsus gaivinantis vėjas, o po gumomis gurgždėjo ir dejavo kelio žvirgždas.

Kelias Jasiui buvo pažįstamas. Žinojo jis ir ūkį, kurį Balsius ketina pirkti. Jau iš tolo pamatė šviečiant jo raudonus stogus. Jis prisiminė, kad reikia dar apie kilometrą pavažiuoti iki staigaus vieškelio pasisukimo. O tenai jau turėjo prasidėt ano ūkio laukai. Jis vaizdavosi, kad nuvažiavęs ras Balsių tenai. Vaišingi ūkininkai bus apkrovę stalą užkandžiais ir pastatę didžiulį pilvotą ąsotį alaus.

Tačiau prie ano staigaus vieškelio pasisukimo jis jau iš tolo pastebėjo kažką įtartino. Privažiavęs artyn, aiškiai pamatė antrame griovio krašte gulint motociklą. Buvo numuštas vairas ir priekinis ratas atlaužtas į šalį. O griovyje kniūbsčias gulėjo žmogus odiniu švarku ir juodu šalmu.

„Susižeidęs", – pagalvojo Jasys, skubiai stabdydamas dviratį.

Įlipęs į griovį paėmė gulintį už pažastų ir vilko aukštyn, norėdamas paguldyt ant kelio krašto. Balsiaus galva bejėgiškai atlūžo atgal, visas kūnas buvo sudribęs ir sunkus, be gyvybės ženklų. Griovyje riogsojo išmėtytos smailios granito atbrailos, nes čia ruošėsi tiesti plentą ir šalia kelio buvo skaldyti akmenys. Jasys paėmė ranką patikrint pulsą. Ranka buvo šąlanti. Tada jis nutraukė odinį Balsiaus šalmą, kuris buvo perplėštas ir iš viršaus kruvinas. Šalmo vidus pilnas kraujo, ir juodi plaukai suteršti. Jasys atsistojo ir stovėjo minutėlę nesusivokdamas, kas daryti. Buvo didi pavakario rimtis. Kažkur begalinės lygumos pakrašty ant mėlynų miško viršūnių ilsėjosi pasirėmus saulė. O čia ant kelio gulėjo nurimęs, pusiau primerktomis akimis žmogus. Atletiškas, galingas liemuo buvo išsitempęs ir ramus, o atgal atmesta galva rodėsi grakšti ir daili. Tamsiai rudame veide žaidė saulės spindulių atspindžiai. O veidas buvo toks ramus ramus. Kaip atlietas iš tamsaus ir negyvo žalvario.

Jasiui atėjo viena mintis. Nejau niekas anksčiau nepastebėjo čia gulinčio žmogaus? Galėjo kas nors keliaut pro šalį, apiplėšt mirusį žmogų ir nueit tolyn. Jis matė, į kurią kišenę Balsius buvo įdėjęs savo piniginę. Įkišo ranką patikrinti. Ištraukė piniginę laukan. Ji buvo išsipūtusi nuo popierinių banknotų. Jasys laikė ją rankoj ir tuo metu netyčia prisiminė Balsiaus žodžius: „Juk čia yra viskas, ką aš per savo gyvenimą uždirbau."

[1939]

NUBUDIMAS

Į barą įėjo du vyriškiai, kurie savo išvaizda ir apsirengimu atrodė panašūs į vidutinius miesčionis. Baras buvo sklidinas dūmų ir girto ūžesio. Visi staliukai jau apsėsti. Vyriškiai susižvalgė ir jau norėjo eiti laukan, bet netoliese jie pastebėjo didelį staliuką, už kurio sėdėjo tik vienas žmogus. Jie priėjo artyn, atsiprašė ir, gavę sutikimą, susėdo. Atsisėdę su nusistebėjimu apžiūrinėjo savo naująjį kaimyną, kuris jiems pasirodė gana ypatingas ir keistas. Pasižiūrėjus buvo galima spėti, kad tas žmogus arba labai nuskurdęs, arba labai apsileidęs. Jo tamsūs ir purūs plaukai buvo netvarkingai sušiaušti ir, matyt, seniai beregėję kirpėjo žirkles. Ant sprando jie žėlė it karčiai ir siekė apykaklę. Švarkas, seniau buvęs ruožuotas, dabar visas iš vieno blizgėjo. Pakaklėj, toli atšokęs nuo apykaklės, karojo senas kaklaryšis. Ant nosies buvo užkarti akiniai pajuodusio ir apmusijusio metalo rėmais. Šis keistas vyras būtų atrodęs pasibaisėtinas ir įtartinas, jeigu jo veide nebūtų buvę kažkokio gero išmintingumo, kuris spindėjo švelniuose bruožuose ir tamsiose akyse.

Abu miesčionys šį žmogų ėmė tėmyti per daug nesivaržydami ir pasikeisdami pašaipiais žvilgsniais bei mirktelėjimais. Šiam, matyt, tai sudarė nesmagumą. Jis keletą kartų neramiai sujudėjo ir pasižiūrėjo į abu vyriškius tvirtu provokuojančiu žvilgsniu, tarsi kviesdamas pradėti kalbą. Kai miesčionys tylėjo, jis ištarė:

– Ponai, jūs stebitės?

– O ne... Atleiskite, mes niekada... Mes čia savo reikalais užimti. Leiskite paklausti, pone, kodėl būtent atrodo, kad mes stebimės, – atsakė vienas jų nė kiek nesutrikęs, nes prieky sėdinčio žmogaus išvaizda kalbėjo, kad iš jo galima laukti dar keistesnių klausimų.

– Aš matau iš jūsų akių ir nė kiek nesistebiu. Žinau, kad galiu jus stebinti... Jūs kreipiate dėmesį į mano išvaizdą. Aš juk nesistengiu apsirengt pagal paskutinę madą ir nesidomiu, kada baigiasi vasarinis ir kada prasideda rudeninis sezonas. Jūs, aš matau, tai atitaikote nuostabiai tiksliai...

Kai keistasis pilietis nutilo, vienas jo kaimynas numojo ranka lyg norėdamas baigti visas kalbas, tačiau antrasis atrodė susidomėjęs ir prabilo:

– Matote, aš mėgstu originalumą ir sąmojų. Ir, žinote, jūsų kompanija todėl

man gali būti įdomi. Jūs kalbate labai atvirai, tik jūsų kalbos tonas truputėlį lyg ir per drąsus. Įdomu būtų išgirst, iš ko, vadinasi, apie viską sprendžiate...

– Iš ko sprendžiu? Sprendžiu iš žmogaus, iš to, kaip jis atrodo. Man rodosi, kad aš kartais permatau žmogų, ir rodosi, kad neklystu. Sakysim, aš žiūriu į jus, – kreipėsi jis į anksčiau kalbėjusį savo kaimyną, – ir galvoju, kad tamsta esi vidutinis valdininkas ir tipiškas miesčionis. Tamstos bruožai apvalūs ir neryškūs, ir tamsta linkęs į nutukimą. Tokie žmonės paprastai mėgsta patogumus, esti silpnavaliai ir turi gerą širdį, jei jos nenužudo gobšumas ir prisirišimas prie pinigo. Bet tamstos veide aš lyg sugaunu suktumo ir atsargumo bruoželį. Man rodosi, tamsta jau ruošies senatvei ir, galimas daiktas, jau turi apvalią sumelę pinigų arba namuką.

Vyras, kuriam šie žodžiai buvo taikomi, jautėsi truputį nesmagiai. Lyg viešumoje apnuogintas.

– Jeigu tamsta būtum panašus į padorų žmogų, mes galėtumėm dėl to pasiginčyti, – atkirto jis. – Dabar... Kalbėk tamsta kiek nori...

Tačiau antrasis vyras nerimo ir beveik šokinėjo kėdėje. Jis džiaugėsi, tarytum radęs burtininką, kuris veltui buria ir pasako ateitį.

– Na, na, – nerimavo jie, – o ką apie mane galėtumėt pasakyti? Jūs sakot daug tiesos...

– Apie tamstą? Tamstos bruožai aštresni, veidas kampuotas, platūs pečiai... Judesiai tikslūs ir galingi... Tamsta esi sportininkas arba gali juo būti. Be to, tamstos veidas atviras ir naivus... – bandė dar pasakoti žmogus, bet vyras, apie kurį buvo kalbama, staiga jį nutraukė ir ėmė šaukt užsidegusiu veidu:

– Tamsta nuostabiai spėji! Tiksliai! Tamsta mane, be abejo, matei ringe. Tikra tiesa – aš boksininkas. Šit ir mano ranka čia buvo sulaužyta... Na, už tamstos spėjimą – aukštyn! – ir jis pakėlė bokalą prie lūpų.

Visi trys vyrai gėrė. Kai bokalai buvo tušti, jie pajuto, kad jų kalba yra nutrūkusi. Norėdami suardyti nejaukią tylą, jie ištuštino dar po vieną bokalą. Tada į savo kaimyną prabilo tas žmogus, kuris buvo pavadintas valdininku:

– Tamsta apytiksliai atspėjai mūsų profesijas. Tai įdomu, labai įdomu... Ir galbūt leisi paklausti, kuo tamsta užsiimi?

– Aš filosofijos studentas. Neturtingas studentas, – ramiai ir tiesiai atsakė vyras.

– Tamsta studentas! – riktelėjo nustebęs boksininkas. – O norėjau galvą dėti, kad tamsta esi toks, kuris spėja ateitį iš žmogaus rankos.

Ilgainiui tarp jų ėmė megztis nuoširdesnė kalba. Valdininkas dar bandė žiūrėti į filosofijos studentą su ironija, kaip į nepribrendusį ar šiaip originalą vaidinantį žmogų. Boksininkas į studentą žiūrėjo naiviom ir truputį kvailom akim. Žiūrėjo kaip vaikas, pirmąsyk išvydęs neregėtą ir įdomų daiktą. Matydamas geru išmintingumu spindintį studento veidą, jis galvojo, kad naujas pažįstama-

sis turi būti nuoširdus žmogus, kuriam galima daug ką papasakoti apie savo žygdarbius ringe. Beeinant pašnekesiui, jis vis susižavėjęs bandė pasakot apie savo nuotykius ir kovas ir, atsmaukęs rankovę, keletą kartų rodė vietą, kur buvo perlaužta jo ranka.

Naujieji studento draugai gėrė daug. Begerdami jie darėsi vis kalbesni ir atviresni. Tačiau studentas, išgėręs vieną kitą bokalą, pradėjo atsisakinėt.

– Tamsta gerk, – ragino jį valdininkas, – tam čia mes juk ir atėjom.

– Aš ne visai tam, – atsakė studentas.

– Ir aš čia atėjau ne tam, kad gerčiau, bet tam, kad gerdamas smagiai praleisčiau laiką.

– O aš čia ateinu pažiūrėt, kaip kiti smagiai leidžia laiką, – kalbėjo užsidegdamas studentas. – Aš ateinu čia pažiūrėt, kaip žmonės ieško apsisvaiginimo ir užsimiršimo. Jie nori čia pabėgt nuo gyvenimo. Jie geria. O jų mintis siaurėja ir mąžta jų akiratis, kol pagaliau apsiriboja stalo briauna. Jie gali tada nieko nebematyt ir nebegalvot, ir tada jie laimingi. Jie trokšta užsimiršimo, kuris yra panašus į miegą. Jie trokšta tikro miego... Juk ar ne tiesa, ponai, jūs norite, kad visas jūsų laikas būtų užimtas kokiais nors mažmožiais. Jūs norite, kad jis praslinktų kaip sapne. Jūs norite miegoti ilgai. Aš manau, rytą nubudę gailitės, kad žmogus tiek maža tegali išmiegoti. Bet jūs miegate ir tada, kai esate nubudę...

– Labai keistus dalykus tamsta čia dėstai, – prabilo valdininkas, – nors, tiesą sakant, ir aš, kai jaunesnis buvau, tai, žinote, visokių tų minčių... Vieną dalyką dar ir dabar vis prisimenu. Nereikšmingas, žinote, dalykas, bet ot kažkaip vis negaliu užmiršti. Bus jau keletas metų. Žinote, aš miegu vieną naktį. Miegu ir nubundu. O pasirodo – mano užmiršta uždengti langą. Pasižiūriu – ogi daugybė žvaigždžių, vadinasi, už lango. Ir tokios aiškios... Nepaprastai... Na, žinot, aš ir pradėjau galvot: žvaigždės tai žvaigždės, bet kas yra anapus žvaigždžių? O paskui aš kažkaip pradėjau mąstyt, o kas gi yra anapus gyvenimo? Ir kai užsigalvojau, paskui kad tau užmigčiau. Niekaip negaliu... Lenda mintys – taip ir išsiblaškiau iki ryto. Dabar tai jau niekada nebeužmirštu užsidengt langą, – baigė pasakot valdininkas.

Studentas pažiūrėjo į jį rimtu žvilgsniu ir tarė:

– Taip. Tamsta buvai tikrai nubudęs.

– Nubudau, žinote, ir nebegalėjau užmigti.

– O kad tamsta niekada nebūtum užmigęs!

– Ponai, jūs čia ginčijatės apie miegą, – prabilo boksininkas. – Aš jums patarsiu, kaip galima gerai miegot. Visokių kvailų minčių nereikia imt į galvą. Svarbu perdien nuvargt. Fiziškai nuvargt. Vakare išgeri alaus – miegi kaip užmuštas. Rytą nubundi – energijos daugybė. Ir gali puikiausiai kirst iš kairės ir iš dešinės.

Boksininkas kuo daugiau gėrė, tuo labiau karščiavosi ir vaizdingiau piešė savo žygdarbius. Trankydamas stalą ir mojuodamas studentui kumštimis apie galvą rodė, kaip vienam savo priešui sulyginęs nosį su bendru veido paviršium. Ir paskui kvatojo savo dideliu nuoširdžiu juoku.

Valdininkas begerdamas neteko dirbtinai mandagaus tono ir darėsi nuoširdesnis.

– Dabar tamsta išgėrei ir daraisi atviresnis, – kalbėjo jam studentas. – Iš tamstos veido ir akių ima šviest gerumas. Aš neapsirikau, kai pasakiau, kad tokie žmonės kaip tamsta turi gerą širdį... Jau tamsta nebežiūri į mane su ironija, kaip žmonės mėgsta žiūrėt į tuos, kurie į juos nepanašūs. Iš tikrųjų, mes galime dabar kalbėt iš širdies ir nesislapstyti po jokiomis oficialaus mandagumo kaukėmis...

Boksininkas žaidė bokalo ąsele ir, matyt, nenorėjo kištis į savo draugų šneką. Jis iš viso nemėgo neaiškių dalykų. Valdininkas sėdėjo nuleidęs galvą ir kietai sučiaupęs lūpas. Buvo sunku spėt, kokios jo mintys, bet jis pakėlė galvą ir prabilo:

– Tamsta esi keistas, labai keistas žmogus. Tikras originalas. Iš tikrųjų, tamsta taip kalbi... Ir tamstos akyse yra, vadinasi, kažkas...

– Kvailybės, – numojo ranka boksininkas. – Geriau aš jums papasakosiu apie savo įdomiausią kovą užsienyje.

Tačiau valdininkas jį pertraukė ir tęsė toliau:

– Nežinau kodėl, kai aš žiūriu į jus, man ot dabar prisimena tas mėlynas dangaus gabalas, užkryžiuotas lango rėmais... Ir tos žvaigždės... Man rodos, tamsta turėtum nuvokt, kas gi yra anapus tų žvaigždžių ir kas anapus gyvenimo. Juk tamsta galvoji apie tokius dalykus. Ar ne tiesa? Aš negaliu dabar atsikratyt anos minties. O, žinote, vargina žmogų didelės mintys. Ir nuo realybės atitraukia. Nepakeliamos jos... Aš saugaus tokių dalykų... Bet ot ateina kokia kvailybė, ir negali atsikratyt. Tai sakyk pagaliau tamsta, jei esi protingas: kas yra anapus žvaigždžių ir anapus gyvenimo? Esi filosofas – išaiškink, ar yra prasmė gyventi. Man rodos, geriausia apie tai iš viso negalvoti...

Ilgainiui begeriant valdininko filosofija darėsi vis neaiškesnė ir pradėjo nesustabdomai suktis apie tuos pačius dalykus. Jo visą būtybę buvo užliejęs šiltas girtumo svaigulys ir jis juto savyje kažkokį dvasios pakilimą. „Kas yra anapus gyvenimo ir kas yra anapus žvaigždžių", – kartojo jis dabar po kiekvieno savo posakio, ir jo apvalus blizgantis veidas tada būdavo pilnas komiško tragizmo.

– Žinai ką tamsta? Užeik kada nors pas mane. Juk labai įdomu su tamsta, vadinasi, vieną kitą valandėlę... Aš labai nuoširdžiai to prašau. Mano adresas: Kalno 27. Įsidėmėk tamsta, Kalno 27, – kvietė valdininkas.

– Iš tamstos veido ir akių matyt, kad tamsta nuoširdžiai kvieti. Aš užeisiu. Bet nežinau, kaip tamsta rytoj į tai pažiūrėsi...

Buvo jau vėlyva naktis, kai jie išėjo iš baro. Gatvėje atsisveikino. Boksininkas tvirtai suspaudė studento ranką ir kalbėjo:

– Mesk tamsta tą savo filosofiją iš galvos. Tamstos laukia didelė ateitis. Reikia tik tinkamai išsireklamuot. O gabumų tamstai pakaks. Vienas mano pažįstamas irgi spėja iš veido, iš rankos bruožų ir žeria pinigus saujom. Aš būčiau pirmas tamstos klientas. Mane ypatingai sužavėjo, kad tamsta iš pirmo įspūdžio tiesą pasakai, – boksininko balse buvo nuoširdumas ir nė lašo ironijos.

Valdininkas atsisveikindamas pasakė:

– Man vis neišsimuša iš galvos tos mintys... Būk tamsta malonus užeiti. Kalno 27. Nepamiršk...

– Dėkoju. Aš neatsisakau, nes tamstos akyse yra geras nuoširdumas. Manau, tai retai pasitaiko. Ir aš tuo džiaugiuosi...

Jie visi trys išsiskyrė. Studentas matė, kaip valdininkas, darydamas zigzagus, tolo tuščia gatve. Beeidamas jis pataikė į telefono stulpą. Apsikabino medį abiem rankom ir pusbalsiu murmėjo:

– Kas yra, vadinasi, anapus žvaigždžių ir kas anapus gyvenimo? Na ir kas gi pagaliau?.. Sakykit?.. A...

Kitą rytą filosofijos studentas paskambino prie valdininko Kinslio durų. Duris atidarė jis pats.

– Aš atėjau, – pasakė studentas.

– O ko tamsta nori? – kietas ir oficialus klausimas.

Minutėlę jie žiūrėjo vienas kitam į veidą.

Studentas prabilo tyliu ir gąsmingu balsu:

– Vakar tamsta buvai pradėjęs bust. Aš ir maniau, kad tai tik momentui. Taip. Tamsta vėl miegi. Tai miegok. Miegok, – ir jis žengė durų link. Tačiau duryse stabtelėjo, pažvelgė į valdininko veidą ir ištarė: – Tamsta miegok. Ir niekada neužmiršk užsidangstyti savo langų, kad nematytum nė vienos žvaigždės. Bet žinok: vieną sykį dar teks tamstai nubusti, nes amžinasis miegas kiekvieną nubudina.

Jis buvo jau beužveriąs duris, kai valdininkas iš antros pusės jas visa jėga stumtelėjo, ir girdėjosi jo šnypščiantis iš piktumo balsas:

– Visokie valkatos! Bepročiai...

[1940]

SENO DRAUGO NAMUOSE

Buvo atodrėkis. Miesto gatvėmis lakstė padūkusiai smagūs ir drungni vėjai. Padangėje džiaugsmingai šaukdamas mušėsi prieš vėtrą varnų būrys.

Džiaugsmingai nusiteikiau beeidamas gatvėmis, kurios man buvo taip gerai pažįstamos. Tai buvo mano gimtasis miestas, kuriame praleidau didesnę dalį savo vaikystės ir jaunystės. Dabar po dvejų metų nebuvimo grįžau čia vėl praleisti keletą dienų.

Siauroje mažytėje gatvelėje jį sutikau. Ten, kur buvo pats skurdžiausias miestelio kvartalas. Jis stabtelėjo ir griebė mano ranką. Nepažinau iš karto, bet tai tęsėsi tik trumputį momentą.

– O! Kazimieras! – šūktelėjau, ir mano balsas turėjo būti džiugus.

– Tai kaip? Kokiais reikalais čia? Nebesitikėjau kada nors bepamatyti.

– Atvažiavau pas gimines. Keletą dienų manau praleist, – atsakiau.

Dabar tarp mūsų buvo tyla. Dažnai taip būna, kai susitinki seniai matytą ir artimą žmogų: yra daug klausimų, bet trūksta žodžių.

– Na, tai užeinam pas mane. Neįsivaizdink. Aš čia visai netoli gyvenu, – prakalbo Kazimieras. Pajutau, kad iš jo burnos dvelkia stiprus degtinės kvapas.

Sutikau. Ėjom persimesdami vienu kitu nereikšmingu žodžiu. Trūko kalbos, ir nė vienam nepavyko pasakyti ką nors reikšmingesnio. Tuo laiku, kol jis mane vedė į savo butą, aš paskendau mintyse. Net keista – per tas kelias minutes mano galvoj prabėgo šimtai praeities vaizdų. Prisiminiau dar tuos laikus, kai lankiau gimnaziją ir gyvenau su Kazimiero tėvais vienam name. Kazimieras buvo gabus ir geras berniukas. Labai mėgo muziką ir knygas. Jis buvo perskaitęs visą mano knygynėlį ir iš mano vadovėlių mokėsi prancūzų kalbos. Aš tada gailėdavausi, kad jo tėvai yra vargšai darbininkai ir negali jo leisti mokytis. Paskui keletą metų tame pat mieste valdininkavau. Kazimieras tada buvo vedęs ir pradėjęs savarankišką gyvenimą. Jo žmona buvo jauna ir graži moteris, o jo sūnus Kaziukas nepaprastai gyvas ir smagus vaikas, smulkučio sudėjimo, kaip degančiom angliukėm akim. Kai aš ateidavau pas Kazimierą, jis paprastai triukšmaudavo po kambarį ir vis taikydavo užsikarti man ant kelių. Tą vaiką aš labai mylėjau už jo gyvumą.

– Tai sakyk, Kazimier, kaip tavo Elė? Kaip Kaziukas?

Jis nė kiek nenudžiugo, tik numojo ranka:

– Nieko gero. Nueisi – pamatysi...

– Tai šit, suk čia, Juozai, aš čia gyvenu, – pratarė, kai mes buvom priėję skurdžios išvaizdos susmegusį į žemę namuką.

Pasilenkęs įlindau pro duris ir pasijutau besąs apytamsiame ir žemučiame kambarėlyje. Mano galva beveik rėmė lubas. Oras buvo labai tvankus.

– Tai ką? Nieko nėra namuose? – paklausiau.

– Yra, – atsakė, – gali užeiti.

Atidarė dureles į kitą kambarį. Lovoj gulėjo moteriškė: Elė, Kazimiero žmona. Šalia lovos stovėjo kėdė, apkrauta vaistų bonkutėmis. Pasisveikinau. Vargšė Elė! Ji jau seniau buvo tokia išbalusi, ir jos akys tokios didelės ir mėlynos. O dabar jos veidas buvo dar labiau sunykęs ir visiškai baltas. Akys nuo sunykimo pasidariusios dar didesnės ir gražesnės. Išbalusiame veide jos švietė kaip dvi vaiskios ir mėlynos žvaigždės. Aš krūptelėjau prisiminęs pasakojimą, kad džiovininkų akys visada pasidaro didelės ir gražios; ir kuo labiau ligonis menkėjąs, tuo labiau gražėjančios jo akys...

Elė buvo nedrąsi, ir mums visada sunkiai rišdavosi kalba. Prisiminiau – kai aš anksčiau ateidavau pas Kazimierą, ji nedalyvaudavo mūsų pašnekesiuose: visada užsidarydavo savo kambary, ką nors siuvinėdavo ir tyliai niūniuodavo. Pagal seną papratimą persimečiau su ja keliais žodžiais, paklausinėjau apie jos sveikatą. Kazimieras greitai įsitempė mane atgal į savo kambarį ir uždarė duris.

– Tai sakyk, kas Elei atsitiko, – paklausiau patylom.

– Didelė istorija... – pamojo jis ranka ir valandėlę tylėjo, lyg norėdamas susikaupt prieš pasakojimą.

Bet tuo tarpu trinktelėjo durys ir vidun įsiveržė vaikyštis.

– Kaziuk, – prabilo tėvas, – ar nematai? Eik pasisveikink su dėde Juozu.

Berniukas priėjo ir nedrąsiai pratiesė man rankutę. Stebėjausi, kad jo judesiuose visai nebebuvo to vaikiško gyvumo, o veidelis atrodė melsvai pabalęs. Tik akys, akys kaip ir jo motinos buvo tapusios dar didesnės, tačiau nebuvo jose vaikiško džiaugsmingumo kaip anksčiau, bet melancholija, kurią galima įžiūrėti tik sergančių vaikų akyse.

– Na, Kaziuk, – prabilau, – nusirenk. Eik čia, sėskis ant mano kelių. Pasišnekėsim... Kur tavo automobilis, kurį buvau tau nupirkęs?

Vaikyštis nusirengė ir nedrąsiai artinosi prie manęs. Tik dabar aš pastebėjau, kad jo krūtinė giliai įdubusi, o nugara sulinkusi kaip seno ir suvargusio žmogaus. Jutau, kad mane kažkas vis labiau slegia: ir tas sunkus oras, ir tos ankštos sienos, ir tos nelaimės, kurios mane pasitiko, žengus pirmą žingsnį į šį namą.

– Kazimier, ateik, – suskambėjo iš ano kambario Elės balsas.

Kazimieras pakilo į įėjo. Per plonutę lentų sieną puikiai girdėjau jų pašnekesį.

– Tai vėl įsigėręs grįžai? Kaip tau negėda, – šnabždėjo tylus ir verksmingas Elės balsas.

– Mano pinigai – mano reikalas! Užteks ašarų, – atsiliepė Kazimieras, iš susijaudinimo pamiršęs prislopint balsą.

Grįždamas atgal, jis smarkiai trinktelėjo dureles ir, pagriebęs Kaziuką už rankos, įtempė į žmonos kambarį.

Bet tarp mūsų abiejų vėl buvo tyla. Aš pastebėjau ant staliuko gulinčią prancūzišką knygą.

– Tai dar neužmiršai, Kazimier? – paklausiau, rodydamas pirštu į knygą.

– Viską baigiu pamiršt. Nėra kada...

– O klausyk, Kazimierai, tu pradedi po truputį gert? – paklausiau labai atsargiai. – Juk seniau tu niekados negerdavai.

– Gertum ir tu mano vietoj, – jo balse suskambėjo priekaišto ir susierzinimo gaida.

– Geriu, mielas Juozai, – po valandėlės vėl prabilo, tik jo balsas jau buvo minkštas ir virpantis iš nuoširdumo, – geriu ir jau nebe pirmą kartą. Ir dar blogiau būna. Užeina kartais toks ūpas, kad nebežinai kur dėtis... Grįžau anądien įsigėręs... Iš nusiminimo... Įeinu pro duris – pasipainiojo po kojų Kaziukas. Paėmiau už rankų pasūpuoti, o jis, pajutęs degtinės kvapą, kad stums mane rankutėm, kad pradės pūsti dūdą. „Nutilk", – sakau, o jis vis šnirpščioja. Užėjo žinotum toks pasiutimas: aš jam duoną uždirbu, o jis mane... Kad griebiau, tai mušiau, mušiau... O jis toks tylus ir geras vaikutis... Ir nesveikas... Įlindęs kamputyje raudojo kokią pusę dienos. Bet nieko negali padaryt... Pasiutęs gyvenimas...

Kazimieras nutilo. Tik dabar įsižiūrėjau, kad jis jau gerokai pasenęs per tuos dvejus metus, kol jo nemačiau: pražilę paausiai, aukštoj kaktoj ir kaulėtam veide įsirėžusios gilios raukšlės, o jo judesiai pasidarę sunkūs ir panašūs į seno arba labai prislėgto žmogaus judesius.

– Taip kaip, Kazimier? Sakyk, iš kur visa tai...

Valandėlę mes vėl tylėjom, abu paskendę savo mintyse. Aš rinkau žodžius ir norėjau pasakyt ką nors paguodžiančio ir padrąsinančio, bet nesiryžau pravert burnos. Bijojau, kad mano žodžiai bus maži ir juokingi palyginti su to žmogaus skausmu. Bet tuo tarpu Kazimieras nusijuokė, lyg pabudęs iš savo sunkių minčių, ir prabilo:

– Tai pasakok, Juozai, kaip tau sekasi. Geriau, žinoma, negu man. Na, nebekalbėkim apie tai...

Dabar mes šnekėjomės. Aš pasakojau apie savo gyvenimą. Jis šį tą įterpdavo. Tačiau nė vienu žodžiu nebeužsiminėm apie tų namų nelaimes, nors kalbė-

dami jutom, kad visas tas skausmas yra aplink mus susitvenkęs ir mūsų mintys sukasi visiškai ne apie tuos dalykus, apie kuriuos mes kalbame.

Atsisveikindamas prižadėjau užeit. Kai jis išlydėjo mane pro duris, aš jam pasakiau:

– Niekada nereikia nusimint, Kazimierai... Reikia drąsiai žiūrėt gyvenimui į akis. Nereikia ieškot kažkokio užsimiršimo... Gert... Juk paskui dar blogiau būna.

– Galbūt tu tiesą sakai, Juozai, – atsiliepė jis, bet jo balsas buvo panašus į balsą žmogaus, kuris yra netekęs vilties.

Gatvėje vėl mane pasitiko smarkus ir džiaugsmingas vėjas ir aš girdėjau virš galvos linksmai šūkaujant varnas. Tačiau tatai neišblaškė mano sunkios nuotaikos. Aš ėjau ir galvojau apie prancūzišką knygą, kurią mačiau ant stalo, apie sergančią moteriškę ir ligotą kūdikį ir apie vyrą, kuris atrodė netekęs vilties.

[1940]

NAKTIES SVEČIAS

„B-b-b-bum! b-bum! b-bum-bum-b-b-b-bum!" – skambėjo trankomos durys. Pašokau iš miego prikeltas šito keisto trenksmo ir nežinojau, ką daryt... Bet durys dundėjo kaip būgnas ir koridoriuj pasigirdo maldaujantis duslus riksmas: „Leiskit! Leiskit! Gelbėkit!"

Žibtelėjau lempą ir užsimečiau drabužį. Priėjęs atsargiai pravėriau duris. Pro jas su baisia jėga įsiveržė mano kaimynas, gyvenantis gretimame kambaryje. Mane išpylė prakaitas. Iš baimės sustingau. O jis įsikibo į mano ranką ir šaukė dusliu nepaprastai išsigandusio žmogaus balsu:

– Gelbėkit!.. Mane puola! Aš negaliu užmigt... Jis ateina pas mane! Nevarykit manęs! Jis! Jis liko ten, tamsoje!

– Kas? Kas jis? Dėl Dievo, nesijaudinkit, – vos išstūmiau iš burnos žodžius jausdamas, kad balsas kliūva man gerklėje.

– Kas? Kas jis? Nejau jūs nepažįstat? Tai jis – juodasis demonas!.. Jis tiesia į mane rankas ir nori suplėšyt mano sielą... O kaip aš išsigandau! Jūs pažiūrėkite, kaip virpa mano rankos! Tik pažiūrėkit! – jis ištiesė pamėlusią ranką, kuri visa virpėjo. – Jau mažiau virpa. Matot, aš tik tam kartui... – ėmė jis kalbėt ramesniu balsu. – Aš taip išsigandau! Aš prikėliau jus vidurnakty... Atleiskite. Bet mane vijosi... Kai aš trankiaus prie jūsų durų, jis stovėjo patamsyje... Aš jutau užpakaly degant jo akis!.. Jūs neišvarykite manęs! Leiskite man truputį pabūt!.. Jis laukia manęs patamsyje prie durų!..

Aš tebestovėjau sustingęs ir žodžio negalėjau pratart.

– Jūs pervargsit! Miegokit! Tik nevarykit manęs iš čia, – jis maldaujamai kibo man į ranką. – Aš čia galiu pasėdėt, o jūs miegokit... Arba aš galiu jums papasakoti įdomių dalykų... Niekas kitas pasaulyje negali papasakot, tik aš vienas... Tikėkit man...

Nesąmoningai priėjau ir atsisėdau ant savo lovos krašto.

– Būtų labai įdomu, – pasakiau kažkaip automatiškai.

– Taip, jums gal įdomu. Bet jūs to nesuprasit... aš sakau, nesuprasit! Ne! – staiga be priežasties pakilo jo įsiutimas, ir jis virpėdamas rėžė kumščiu į stalą. – Niekados nesuprasit! Niekas jūsų to suprasti negali! Jūs nepažįstat savo sielos! Jūs nebuvot jos prisilytėję! Ji įaugusi į jūsų kūną kaip medžio šaknys į žemę... Ji

aptraukta voratinkliais! Ji užpilta šiukšlėm! Jūs nesuprasit manęs! Manęs, kuris savo sielą yra lytėjęs savosiom rankom! Jūs tikėkit, ji patamsyje stovi šalia manęs kaip baltas šešėlis. Aš pakeliu rankas – ji aplink mano rankas šiušena kaip lengvas vėjelis... Jūs negalit suprasti, ne, kaip aš kentėjau, kol ją atkasiau iš savo gyvybės patamsių, kad galėčiau ją iškelti ir paliesti savo rankomis, kad ji visa man būtų permatoma ir aiški! Bet... ją puola! Ją puola juodas demonas! Jis nori suplėšyt ją, kad aš likčiau amžinoje tamsoje! Jis stovi ten! Jis laukia už durų! Jūs nevarykit manęs tenai! – jis vėl kabinosi į mano ranką.

Kiekvienas jo prisilietimas per mano kūną ėjo kaip šalta ir stingdanti srovė. Jo akys buvo tikrai paklaikusios, o plaukai ištaršyti ir uždribę ant kaktos. Aš mačiau, jis visas virpėjo ir degė. Jo judesiai buvo staigūs ir pakrikę, kaip žmogaus, kuris per miegą mostaguoja rankomis, sapnuodamas baisingą sapną. Retkarčiais jis užsišaukdavo nežmonišku balsu užspringdamas. Tada pamėlynuodavo jo veidas ir visos gyslos taip išsprogdavo, kad, rodės, plyš, ir išsiveržęs kraujas užlies jo akis ir skruostus.

Kai praėjo pirmasis klaikumos įspūdis, aš truputį nurimau ir paprašiau sėstis.

– Sėstis, taip, sėstis! Gerai! Dėkoju. Bet aš negaliu čia sėdėt! Negaliu! Tai jūs, kurių sielos tamsios ir įaugusios į kūną, tai jūs galit būti ramūs! Aš iškėliau savo sielą ant savo rankų, aš ją išlaisvinau, o ji išsigando šito pasaulio! Ir dabar aš negaliu! Aš negaliu nurimt! Aš niekados nenurimsiu! Aš pasijutau amžinoje naktyje, apsuptas tamsių paslapčių. Aš pasijutau tamsiame urve tarp jūsų, jūs ramūs ir plėšrūs žvėrys. Man klaiku! Klai-ku! – jis vėl užsišaukė springstančiu riksmu, ir jo veidas baisingai pamėlynavo. – Taip, jeigu jūs galėtumėt išlaisvinti savo sielą ir viską paregėt. Jūs išeitumėt iš proto. Bet aš! Aš esu mažytė liepsnelė tarp jūsų visų tamsių! Aš turiu eit! Eit! Bet jis ten laukia už durų manęs! Aš negaliu, negaliu! O turiu eit... Tuojau, tuojau... Ir aš seniau galėjau būti ramus! Galėjau tylėt ir kęst... Bet aš tada buvau beprotis, kaip ir jūs visi... O dabar aš laikau savąją sielą savo rankose, ir ji kužda viską man... Aš tuoj, tuoj einu parodyt visiems, visiems akliesiems, kokiame pragare jie gyvena. Cha cha! Jie atmerks akis.. Išvys, kokia sutema ir pelkės aplink juos. Jų sielos nubus ir ims blaškytis iš baimės kaip siaubo apimti paukščiai. Taip, aš einu! Aš nieko nebijau! Tik jo, tik to juodo demono! Bet žiūrėkite, ten žvaigždės ir mėnuo... Bet jūs nieko, nieko apie tai neišmanot... Jūs esat apgailėtini kvailiai. O aš esu protingiausias žmogus pasaulyje. Štai mano siela... Ji tupi ant mano rankos kaip baltas paukštis. Aš ją paleisiu skrist į aukštybes, ir ji atneš man visą dangaus paslaptį. O jūs išeisit iš proto, besistengdami ją atspėti, arba mirsite savo kasdienybėj! Šit aš paleidžiu savo sielą kaip baltą paukštį... Bet ją tyko! Ją tyko juodas vanagas... Jo akys dega... Jis nori suplėšyt ją... Gelbėkit mane!

Valandėlę jis tylėjo susiėmęs rankomis galvą.

– Bet juodasis paukštis bijo šviesos... O lauke mėnesiena. Jūs palydėkite mane per tą tamsų koridorių, kad jis neužpultų manęs... O aš turiu eit ir šaukt visam juodam pasauliui! Visam! Ir jūs visi šauktumėt kaip bepročiai, jeigu regėtumėt, ką aš regiu... Bet jūs esat akli ir kvaili...

Jis sugriebė mane už rankos ir dusliai šnabždėjo, tempdamas durų link:

– Jūs palydėkit, palydėkit mane... Jūs pamatysit, kaip dega jo akys... O aš turiu eit ir šaukt...

Ėjau kartu. Atidariau duris. Jis šoko į koridorių. Kažką siaubingo riktelėjęs, paleido mano ranką ir išbildėjo laukan.

Užsirakinau duris ir nutariau nieko nebeleist, nors ir kažkaip belstųs. Vėl atsiguliau, bet įspūdis buvo toks stiprus, kad negalėjau užmigt.

Taip, tai buvo jis, mano kaimynas. Aš jau ir anksčiau spėjau, kad su juo atsitiks tai, kas turėjo atsitikti... Iš jo nepaprasto akių degimo ir be galo nervingų judesių aš tai spėjau. Ir visada vengdavau jo, nes jis susitikęs tuojau imdavo kažką filosofuot ir aiškint, bet tokiu baisiu vidujiniu įsivirpinimu ir iškrikusiais judesiais, kad mane imdavo siaubas... O dabar atsitiko...

Šitą įvykį po kelių metų buvau visai užmiršęs. Ir nebūčiau čia papasakojęs, jei vienas mažas nuotykis nebūtų jo vėl priminęs.

Man teko dirbti vieno laikraščio redakcijoj reporteriu. Stengiaus savo skaitytojams prirankiot keisčiausių ir sensacingų dalykų. Tarp kitko kartą man užėjo mintis aplankyt psichiatrinę ligoninę ir pagamint įdomų reportažą.

Į ligoninę įsibrauti pavyko. Gavau palydovą, kuris mane vedžiojo po įvairius skyrius.

– Čia yra vienas nuostabiausių mūsų ligonių, – kalbėjo vadovas, parodydamas į vieną ligonį. – Jis išsėdi ištisas dienas be judesio. Pamanytum, kad jis negyvas. Bet žiūrėkit, kaip spindi jo akys... Iš pradžių tai buvo neramiausias ligonis, tačiau pamažėli jis tapo ramus kaip sfinksas.

Labai sunkiai teatpažinau tą žmogų. Sėdėjo jis be jokio judesio. Ir jo veidas atrodė toks atbukęs, toks apsiblausęs. Buvo panašus į daiktą, kuriame nėra jokios sąmonės ir gyvybės kibirkšties. Ir aš būčiau išsigandęs, jei tas žmogus būtų padaręs nors vieną judesį. Būčiau be galo nustebęs. Lygiai taip pat, jeigu dykumoje, stovėdamas prie sfinkso, pamatyčiau jį purtant savo akmeninę galvą.

Tik vienas dalykas išdavė to žmogaus gyvybę. Tai buvo akys. Jos žibėjo, klaikios ir beprasmiškos. Taip, galvojau aš, tai ano demono, juodojo demono akys žiūri iš šito žmogaus veido, bet kas, kas yra dabar su jo siela, kurią jis kaip baltą paukštį galėjo laikyti savo rankoje?..

[1940]

VIENOS VASAROS NUOTYKIS

Jis atvažiavo praleisti vasaros atostogų pas tolimus gimines.

Vos tik įžengė į namus, jį iš visų pusių apstojo triukšmingas žmonių būrys. Jie čia buvo susirinkę truputį įsigerti, nes rytojaus dieną mažoje jų parapijos bažnyčioje turėjo būti atlaidai. Todėl buvo padarytas šviežias alus ir pagal seną paprotį reikėjo jo iš vakaro paragauti.

Jis turėjo išgerti kartu su visais ir papasakoti apie savo kelionę. Suprantama, jis pasidarė visų dėmesio centras, ir praėjo gal pora valandų, kol jis gavo nuo jų pasprukti į laukus.

Tose vietose jis viešėjo jau vieną kartą. Bet tai buvo labai seniai ir jis nieko iš to laiko nebeprisiminė. Todėl dabar įdėmiai žvelgė į apylinkę ir jam labai patiko jos peizažas: ramiai ir vienodai besidriekianti lyguma, kurią iš visų pusių supo mėlyna miškų grandinė, nepertraukiama ir apvali kaip žiedas.

„Kaip gera, kad aš čia galėjau atvykti, – pagalvojo jis. – Pro šitą mėlyną ir nepertraukiamą girių žiedą pas mane neateis tolimo pasaulio triukšmas, nuo kurio aš pabėgau. Man bus ramu šitoj lygumoj, kuri, perkirsta baltos kelio linijos, atrodo kaip apvalus ir žalias skydas, perjuostas baltu kaspinu. Kokie jaukūs čia namai ir maža bažnyčia, ir stambiu medžių kupstu rytiniam horizonto pakrašty prasikišusios kapinės. Kaip visa tai gražiai išdėliota šioj lygumoj. Lyg maži žaislai ant didelio skydo..."

Buvo pavakarys, ir saulė, nuėjusi ilgą dienos kelią, prisilietė mėlynųjų horizonto miškų. Ji ruošės nusileisti kažkur toli toli, šalia šiaurinio dangaus pakraščio.

Jis tebejuto kelionės nuovargį. Ausyse tebeskambėjo jį vežusių traukinių stuksenimas. Ir visuose nervuose tebevirpėjo aidas tolimo ir didelio dienų dienas gyvento triukšmo ir nerimo.

Turbūt todėl šita saulėlydžio rimtis apsupo jį kaip didelė ir labai išsiilgta palaima. Jo dėmesys, kuriuo jis tarp keturių tuščių kambario sienų ir ankštose, namų suspaustose gatvėse buvo įpratęs visą laiką save stebėti, dabar staiga pasiklydo nurimusiuose laukuose ir klajojo be tikslo. Sąnariuose glūdėjo tingus neveiklumas, ir jam rodės, kad jis tiesiog fiziškai jaučia, kaip iš visos saulėlydžio tylumos saldžiais lašais liejasi ramybė į jo sielą.

Pirmą kartą po daugelio dienų tas ramybės atėjimas buvo toks vaiskus. Ir jis troško, kad ji ilgai glūdėtų jo širdy ir nedingtų nė vienai valandai, kol jis gyvens šitoj lygumoj.

Kitą dieną nuo atlaidų klegesio skambėjo laukai ligi pat mėlynosios girių juostos.

Pievoje, po medžiais, ant paaukštinimo, padaryto iš paprastų lentų, susėdo muzikantai ir, atsivertę natas, grojo šokių melodijas. Aplink buvo pilna žmonių. Jie norėjo visą dieną ir visą naktį linksmintis ir šokti, nes tai buvo didžiausi jų bažnytkaimio atlaidai. Kita tokia pat didelė šventė bus tik lygiai po metų... Todėl klegėjo, sukosi aplink aikštę ratu. Galva svaigo bežiūrint į jų sukimąsi.

Jis nenorėjo įsijungti į šokančiųjų ratą. Per didelis triukšmas kankino ir erzino jį. Jis atvyko čia poilsio, nes buvo išvargęs ir ligūstai jautrus.

Jam buvo geriausia sėdėti atokiai minios ir stebėti šventės vaizdus. Jo dėmesį nesulaikomai patraukdavo visa, kas buvo toj minioj dailaus ir gražaus. Jis tuojau įsistebėdavo taisyklingus veidus, grakščius liemenis ir ryškius moterų drabužius. Bet matė tenai ir charakteringai netaisyklingų veidų ir stuomenų, kurių savotiškas grožis dingdavo nerūpestingame drabužių susmukime. Jam pačiam buvo keista, kad tokie vaizdai jį tiesiog vertė kentėti.

Kai jis įsižiūrėjo į vaikščiojančias pievoje ar šokančias mergaites, jos jam pasirodė panašios į gėles. Stebėdamas kiekvieną jų galvojo, kokios gėlės vardas jai pritiktų. Kurių veidai buvo apvalūs ir skaistūs ir drąsiai besijuokią, tos jam priminė rožes. Kitos buvo lieknos, tyliai besišypsančios, truputį palenkusios žemyn savo baltus ir švelnius veidus. Tos atrodė panašios į lelijas. Trečios buvo paprastos ir kuklios kaip pirmos pavasario žibutės. O kai kurios priminė tulpes, nes turėjo laibus ir tiesius liemenius, su drąsiai aukštyn pakeltais veidais. Ir dar buvo mergaičių, panašių į pinavijas, į ramunes ir pienes ir daugelį kitų gėlių.

Minios maišaty mirgėjo daugybė vaikų savo spalvotais drabužėliais. Jie atrodė kaip margaspalvės peteliškės. Juos vedė už rankų moterys. Daugelis jų turėjo peržydėjusius veidus. Kaip vystančios gėlės. Buvo jau ir visai sulinkusių liemenų ir aptemusių veidų. Tie atrodė lyg šalnos nužudyti žiedai, pajuodę ir sugniužę. Net skaudus gailesys ėmė į juos bežiūrint.

Jis stebėjo visus ir šitos margaspalvės minios vidury pamatė vieną mergaitę, aukštą ir trapią su šviesiu veidu. Nors ji buvo graži, bet jis nežinojo, kokios gėlės vardu ją pavadinti. Ji buvo nepanaši į jokią gėlę. Jis žiūrėjo į ją ilgai ir atidžiai, kol ji pajuto jo žvilgsnį ant savo veido, ir vis galvojo: „Ak, į kokią gėlę ji panaši?"

Ir kai jis pastebėjo saulės spindulius, įsipynusius ir mirgančius jos plaukuose, jam staiga atėjo viena mintis: „Ji panaši į saulės spindulį... Šitoj minioj ji yra kaip žaidžiantis saulės spindulys tarp gėlių..."

Ir visą dieną jis nepaleido jos iš akių tik todėl, kad ji jam pasirodė kaip žaidžiantis saulės spindulys.

Kai atėjo vakaras ir virš muzikos pripildytos lygumos išryškėjo žvaigždės, o rytiniam skliauto pakrašty tolimuose ūkuose gimė jaunas mėnuo, jo šviesoje ji pasirodė dar aukštesnė ir trapesnė. Ir jisai žiūrėdamas į ją galvojo: „Ji dabar panaši į sidabrinį mėnulio spindulį. Ji yra kaip mirgantis mėnulio spindulys tarp gėlių."

Kai jam atėjo mintis pasiklausti, koks jos vardas ir kur jos namai, tada jis įėjo į lentiniais suolais apstatytą plotmę ir šoko su ja.

Išbuvo jis ten neilgai. Jį visada slėgdavo nepažįstamų žmonių artumas. Greit jis iškalbėjo visus galvon atėjusius žodžius. Ir kai ėmė trūkti jų pašnekesys, paliko ją bijodamas, kad tarp jų neatsirastų nejauki tyla, ir pasileido namo.

Bet dabar jis žinojo, koks jos vardas ir kur jos namai.

Virš galvos šviesiame vasaros danguje pasibėrusios žvaigždžių grupės jo fantazijai pasirodydavo panašios į kurį nors daiktą ir jis duodavo joms to daikto vardą. Taip vieną žvaigždyną jis pavadino Milžino Svaidykle, kitą – Aukso Sagtim, trečią – Lanku, ketvirtą – Vėduokle, penktą – Medžiotojo Ragu...

„Aš esu žvaigždžių krikštytojas", – pagalvojo jis sau ir tylomis nusijuokė iš tos minties.

Kažkur iš tolumos vis liejosi muzika. Pasisiūbuodama ir liūliuodama.

... Ten šoka ir ji, kaip mirgantis mėnulio spindulys...

Kai tarpais muzikos garsai nutildavo, jis pajusdavo savo ausyse spengiant gilią tylumą. Jam rodėsi, kad šitos lygumos, nutirpusios savo tylėjime, laukia naujos melodijos.

Ir vienu metu, kai jis ėjo per atvėsusią, permatomais ūkais ir gilia tyla susisupusią žemę, jis pagalvojo, kad visi paukščiai miega gūdžiame nakties patamsyje. Ant jų gula erdvių vėsuma ir jie savo šiltais gūžiais spaudžiasi į žemę. Jie miegos pernakt. Ant jų atvėsusių plunksnų užkris nakties rasa. Rytą jie pasistos savo šiltuose lizduose ir pasipurtys. Nuo jų plunksnų nuriedės stambūs rasos lašai kaip sunkūs sidabro karoliai ir jie, ištiesę kaklus, klykdami pasileis į saulę, atnešančią naują dieną.

Tada šventė bus baigta.

Nuo atlaidų dienos jo širdy liko prisiminimas. Ir ilgesys jį atvedė į jos namus.

Pirmojo apsilankymo metu jam buvo sunku. Jis pamatė, kaip vis dėlto jie tolimi ir svetimi vienas kitam. Ir vėl ieškojo žodžių, kaip anąsyk šventėje, nes bijojo, kad neateitų tylos minutė ir nereikėtų suvokti, kokia gili bedugnė tarp jųdviejų.

Ir jis kalbėjo žodžius. Jie abu kalbėjo. Paprasti ir nereikšmingi buvo tie žodžiai. Galėjo jie likti ir nepasakyti. Tik jam rodėsi, kad jų sielos lyg švelnūs žmogaus pavidalo šešėliai stovi už jų žodžių. Iš savo žodžių jos pinasi tinklą ir slepiasi už jo. Ir pasislėpusios atsargiai ir tyliai stebi viena kitą, nes jos trokšta pasižinti, bet iš drovumo nedrįsta pakelti savo veidų uždangos ir pasirodyti visame nuogume.

„Kas yra už jos žodžių tinklo? – galvojo jis. – Greičiausiai ten slepiasi siela, užsidariusi ir tyli. Kaip baikštus paukštis, kurį reikia glostyti atsargiu ir švelniu mostu, kad įgytum jo pasitikėjimą."

Tik jis juto, kad tą mostą surasti jam nesiseka. Ir kentėjo. Jo vienuma niekados nebuvo tokia gili kaip tada, kai jinai buvo taip arti jo ir vis dėlto atitolusi per visą bedugnę.

Pro jos langus buvo matyti visa plati ir rami lyguma, su balto kelio kaspinu, su sodybom ir kapais.

Kalbėdamas kažką tik tam, kad netylėtų, jis galvojo vienas sau: „Tai ta pati lyguma. Ji apvali ir gera, kaip lopšys. Tik dabar aš praradęs savo ramybę. Ji nebeateis pas mane į šiuos laukus kaip ano saulėlydžio metu, nes štai kokia sunki tampa man mano vienuma."

Jis gailėjosi atėjęs. Su sunkumu širdy ryžosi atsisveikinti. Ir visam laikui.

Bet kai atsisveikindama ji ištiesė jam ranką, iš jos žvilgsnio ir mosto jis pajuto, kad josios širdyje staiga krustelėjo kažkas draugiško ir nuoširdaus.

Jam tada pasirodė, kad jų sielos, ilgai ir įtemptai stebėjusios viena kitą besidangstydamos už žodžių tinklo, staiga atidengė savo veidus ir kažkokiu išvidiniu akių ir šypsenos suspindėjimu pasiuntė viena kitai draugišką pasveikinimą.

Eidamas namo jis juto, kaip tas vienas mostas atėmė iš jo sielos vienumos skausmą ir liūdesį.

Praėjo kiek laiko. Ir jie, būdami vieni du, jau nebebijojo tylos. Žodžiai ateidavo savaime, o jei neateidavo – buvo gera ir nekalbant.

Ta sutartinė tyla buvo tikros draugystės prisipažinimas. Jų sieloms jau nebereikėjo žodžių tinklo, už kurio jos pirma slapstėsi savo drovume. Dabar jos viena kitą buvo pažinusios ir, netoliese stovėdamos, juto, kaip iš jų, lyg iš dviejų šviesos šaltinių, plūsta draugiškumo spinduliai ir pripildo visą juos supančią erdvę. Tik tarp jų buvo lengvas ilgesys, – jos troško būti visiškai arti viena kitos.

Ir vieną kartą jos pasidavė savo ilgesio traukimui...

Kai jų liemens pasviro viens į kitą, tuo pačiu metu jis juto, kad jų sielos ir švelniai besišypsą siluetai pasilenkė ir žiūrėjo viena kitai į veidą lyg stengdamosios atpažinti, ar jau iš tikrųjų surasta tai, ko buvo ilgai ieškota. Ir savo atpažinime jos prisiglaudė viena prie kitos ir paskendo užsimiršiman ir visiškon ramybėn.

Kažkokia lengva atmosfera juos buvo apsupusi. Jam rodėsi: nei jie patys, nei daiktai neturi svorio. Jis užmiršo laiko bėgimą, o mintys nutrūko ir neateidavo. Jei ir ateidavo – jos būdavo svetimos ir nereikalingos viešnios, atklydusios iš kitos sferos į jų mažą tikros draugystės ratu apsiribojusį pasaulį.

Galbūt jis vienu tarpu buvo ir užmigęs. To jis negalėjo prisiminti. Mažame jųdviejų pasaulyje viešpatavo tokia didelė ramybė, kad budėjimas buvo panašus į miegą ir miegas į budėjimą.

Tik kai jis išėjo iš josios namų, pamatė, kad laiko buvo jau iš tikrųjų daug praslinkę ir saulė pasvirusi vakarop.

Jis tebejuto tą patį lengvumą. Kai traukė vėsų pavakario rasa kvepiantį orą, jam rodėsi, kad jis savo krūtinėn įkvepia visą plačią ir ramią erdvę. Ir rodėsi, jo kūnas yra toks lengvas ir tyras, lyg krištolinis kambarys su atdarais langais. Jame sutelpa jo įkvėptoji erdvė ir vaikšto rasota vėsuma gaivinančiais žingsniais, o per atvirus langus ir krištolines sienas įpuolę į vidų dega vėsios pavakario saulės šviesos pluoštai.

Paskui visos dienos buvo žalios ir žydinčios. Ir kasdieną tokios pat. Jam rodėsi: laikas atėjo į šitą lygumą ir pripildė ją sklidiną, kaip apvalų ir didelį indą, ir sustojo, nes negalėjo išsilieti pro jo aukštus kraštus, pro tą mėlyną ir nepertraukiamą miškų žiedą.

Ir jis troško vieno, kad jo mintys neberastų kelio pro tą girių grandinę. Savo poilsiui ir ramybei jis norėjo, kad visi jo troškimai pradėtų tilpti mėlynajam miško rate ir niekur neišeitų iš šitos lygumos.

„Kaip giliai giliai aš pagrimzdau į užsimiršimo bedugnę, – galvojo jis pats sau. – Aš kaip vandens lašas, kurs keliavo po žemę, plaukė upėmis ir nusileido poilsiui į jūros dugną, kad paskęstų jos gelmių ramybėje."

Kai jos artumas apsupdavo jį užmarštim, jam tada rodės, kad pati ramybės dvasia jį apsiaučia savo tyliai plazdančiu sparnu.

„Tai jinai yra šitų laukų ramybės deivė, – sakė jis pats sau ir svajojo: – Aš noriu, kad nuolatos ties manim plazdėtų jos raminantieji sparnai. Todėl aš pasiliksiu šitoj lygumoj, kuri panaši į apvalų ir žalią skydą. Aš niekur neiškeliausiu, nes iš čia išeiti kelių nėra. Tas vienintelis kelias taip toli nusitiesia į vakarus, kad, beeidamas į tolumą, visiškai susiaurėja ir užsibaigia ilgu, labai aštriu smaigaliu, atsirėmusiu į patį vakarinių girių kraštą. Jis yra kaip labai ilgas ir labai iš lėto susiaurėjąs durklas. O rytuose tas pats kelias užsisuka ir, rodos, baigiasi ties aukštu medžių kupstu, kur yra kapinės. Aš niekur toliau neisiu. Aš praleisiu savo dienas šitoj lygumoj..."

Ir jis vaizdavosi, kaip slinks čia jo dienos, kaip iš lėto, lyg kažkokiame ramybės sapne, prakeliaus vasara. Ir kai vėlyvo rudens gilios ūkanos susups jų namus, jie bus vienintelė jauki sala visuose pasruvusiuose vandeniu ir skęstančiuose purvu

laukuose. O kai žiema su savo šalčiais guls jų namus, ten, viduj, degs maloni ugnis, ir gera bus stebėt jos liepsną ir žiežirbų žaidimą.

Besvajodamas jis prisiminė vieną momentą iš tų laikų, kai jo senosios mintys nebuvo užsnūdę poilsiui, kaip snaudžia dabar.

Tai atsitiko vieną naktį, kai erdvė buvo tokia bekraštė ir šviesi. Jos skaidrumas ir begalybė viliojo jo mintis. Ir jos pakilo, kaip pakyla stiprūs paukščiai iš savo lizdo, ir troško nulėkti ligi pat žvaigždžių. Jos lėkė ir lėkė, bet žvaigždės buvo tolimos ir dangaus gelmė begalinė. Ir jos matė paslaptį toj gelmėj, gilią ir didelę, neaprėpiamą pasaulio erdvę. Jos lėkė ir lėkė ir pavargo. Ir pamatė, kad jų sparnai buvo per silpni jų troškimams. Jos tapo piktos ir kerštingos savo nusivylime ir vėl įnirtusiai mojosi sparnais. Bet iš nuovargio stingdavo ir užlūždavo jų sparnai, ir jos, nepasiekę žvaigždžių paslapties, – kaip piktų paukščių būrys savo kumpais snapais ir nagais, krito atgal į jo smegenis ir plėšėsi, norėdamos pasotinti savo kerštą. Ir jis leido joms sotintis savo krauju ir kančia, nes norėjo, kad jos būtų lakios ir išdidžios kaip plėšrūs medžioklės sakalai. Bet kartais jos taip siausdavo ir plėšydavos visą naktį, kad jis savo kančioj blaškydamasis laukdavo aušros, kad jos šviesa išvaikytų jas lyg piktų demonų būrį.

Ir tai nebuvo vienintelė naktis iš jo visų naktų.

Tačiau dabar šitos mintys miegojo. Ir jam buvo gera, kad jos miega. Jis mąstė: „Aš jas užliūliuosiu ir užmigdysiu mirtinai. Aš jas parduosiu už ramybę".

Bet tuo pačiu metu žinojo, kad jo sielos dugne parašyta *niekados*.

Tik dabar jis turėjo laiko svajoti. Dar nebuvo atėjus diena apsispręsti. Tai kodėl gi jam buvo nepapuošti savo dienų dar viena svajone apie amžiną pasilikimą ramybės lygumoj? Ir kodėl jis negalėjo ta svajone bent laikinai įtikėti, kad ji atrodytų dar gražesnė?

Tai todėl jis svajojo ir tikėjo. Ir neskaitė savo sielos dugne parašyto *niekados*.

Vasara brendo taip iš lėto, kad sunku buvo pastebėti jos brendimą. Dienos ėjo po dienų, kol žalias ir gležnas javo šiaudas pabalo ir nulinko po sunkia varpa.

Vieną kartą jis apsižvalgė ir pamatė: laukuose javas bąla! Patrynė akis tartum prabudęs iš miego, nes jis iš tikrųjų miegojo laiko bėgimui. Ir kiek dienų nepastebimai pralėkė pro jį! O gal ne pro jį dienos lėkė – gal jis pro dienas? O gal ir dienas, ir jį nešė ta pati laiko srovė, kuri per visus amžius buvo pasiliejusi ir tekėjo pirmyn kaip monotoniška muzika savo vienodu dienų ir naktų ritmu.

Jo kūnu perlėkė šiurpas pagalvojus, kokia trumpa akimirka yra jo dienos toje laiko srovėje. Ir ji ėjo trumpyn ir trumpyn, nes kažkas vogė iš jo kasdien po vieną dieną... Negrąžinamai. Gal jis galės kada nors grįžti į tuos pačius laukus, bet į tas pačias dienas – niekados...

Pirmą kartą po ilgo laiko jį apėmė gili melancholija. Susimąstęs ir užmerkęs akis sėdėjo, ir jam rodėsi, kad jis regi pro pat savo kojas plaukiančią laiko srovę. Ji plaukia taip tyliai ir vienodai, – nebūtų galima pastebėti jos plaukimo. Bet štai tolumoj jis mato sidabrinę valtį atliūliuojant srovėje. Ji didėja, ir pagaliau ant sidabrinio jos šono jis perskaito: *kelionė*. Taip, ta valtis greit atplauks ir sustos prie jo kojų. Jis turės sėstis į ją. Ne po ilgo. Po keleto dienų. Jo laikas čia viešėti baigės.

Tą pačią dieną jis buvo jos namuose ir pasakė:

– Aš greit išvažiuosiu.

Ji susimąstė ir pratarė tylomis, tarytum pati sau:

– Kad ir aš galėčiau važiuoti kartu...

Jis neturėjo jai ko atsakyti. Todėl tylėjo lyg nenugirdęs ir galvojo vienas sau: „Ne. Tai negalima. Aš ją mylėjau, nes ji buvo man kaip ramybės dvasia šioje lygumoje. Turbūt aš ir nebemylėčiau jos kur nors kitur, nes niekur ji nebūtų tokia graži kaip čia. Bet aš buvau čionai svečias. Ir toji lyguma netrukus liks man tik atminimas. Ir dienos čia praleistos taip pat... Tik ją aš nešiosiu gražią savo atminime, nes jos paveikslas žalios lygumos fone ir apvaliuose mėlynų girių rėmuose yra toks nuostabus."

Jam rodės, kad sidabrinė valtis atplaukė ir sustojo prie jo kojų.

Jis turėjo atsisveikinti. Matė, kaip ji savo slaptame nujautime baugiai žvelgia į jo sielą ir spėja jo nepasakytus žodžius ir nežinomus sprendimus. Gal jam būti atviram ir pasakyti, jog jis išvažiuoja iš čia visam laikui, kad jis negali čia pasilikti ir jaučia, jog laiko bėgimas ir nauji būsimų dienų įspūdžiai visa paskandins užmarštin ir liks tik atminimas? Bet jam buvo sunku apie tai kalbėti. Ir todėl nei sau, nei jai jis neleido užsiminti apie ateitį, nors žinojo, kad jie abu tik apie tai tegalvoja.

Jis jautė: juo greičiau atsisveikins, juo bus geriau. Bet jį buvo apėmusi tokia rezignacija, kad jis tiesiog nebeturėjo jėgų pakilti ir ištiesti jai ranką atsisveikinti. Ir bijojo, kad savo bejėgiškume jis sėdės tol jos kambary, kol praeis jo iškeliavimo valanda.

Tačiau jis žinojo, kad turi iškeliauti, ir žinojo, kad niekas negalėtų jo sulaikyti nuo kelionės.

Bet iš kur imti jėgų nusviesti tą sunkumą, kuris gulėjo ant širdies?

Pagaliau jis ryžosi. Pakilo ir prisiartino prie jos atsisveikinti. Ir tuo metu pajuto, kad įveikė save ir kad visas skausmas staiga atitrūko nuo jo širdies ir leidžiasi kažkur gilyn.

Ji su beviltiškumu metėsi prie jo. Jis suprato, ką jai reiškia ta akimirka. Bet buvo jau įveikęs save, ir savo sielvarto sutramdymas jį padarė šaltą.

Kai jis atsargiai išsivadavo iš jos rankų ir pasiruošė eiti, pajuto, kad pirmykščio sunkumo nėra nė lašo širdyje. Jis stebėjosi ir galvojo sau: „Ką tai

reiškia? Juk ar ne šiuo momentu aš palaidojau tai, kas man buvo taip brangu?"

Kartą gyveno medžiotojas, kuriam brangiausias dalykas pasaulyje buvo jo šuo. Ir vieną dieną, neprisiminė kodėl, tas medžiotojas turėjo nužudyti savo šunį. Kai pakėlęs iš valties ruošėsi jį paleisti į ežero gelmę, jisai buvo toks nuliūdęs, kad pats troško būti akmeniu, parištu po savo šuns kaklu. Bet jis buvo medžiotojas ir žinojo, kad jo širdis turi būti tvirta. Kada ištikimasis šuo, jo rankų išmestas, skendo į vandenis, jam pasirodė, kad jis ir savo skausmą tuo pačiu tvirtu mostu paleido į gelmes. Ir tapo išdidus dėl savo mosto tvirtumo ir, kai stebėjo virpuliuojantį vandenį, kurs prarijo tai, kas jam buvo brangiausia, jis jau juto plazdantį džiaugsmą.

Nežinojo, ar jis tai buvo kažkur skaitęs, ar šiaip sau jam atėjo tai į galvą. Tik jausdamas, kad jo skausmas kažkur staiga pradingo, jis galvojo: gal ir jo mostas buvo toks pat tvirtas, kad visą savo sielvartą lyg sunkų akmenį vienu smūgiu pasiuntė į gelmes? O gal ne? Gal jo siela šalta ir žiauri, gal jis visai jos nemylėjo?

Peržengęs namų slenkstį, jis norėjo šūktelėti: „Štai! Dabar aš iškeliauju!"

Jo širdyje suvirpėjo keistas džiugesys, kaip paprastai esti pradedant kelionę, kol dar nespėjama ja nusivilti ir tikima, kad ji neša nežinomo džiaugsmo viltis. Savo nudžiugime jis nejučiomis paspartino žingsnius ir ėmė skubėti, lyg kažkur toli kažkas nežinomas jo ilgėtųsi ir lauktų.

Ėjo tiesiai vakarų link. O saulė, artėdama savo laidon, pasislėpė debesyse. Jo šviesa siauru brūkšniu nuauksino vingiuotą vieno debesio kraštą. Jam pasirodė, lyg tas šviesos vingis būtų žaibas, kurs pasiliejo ir sustingo debesyse.

„Iš tikrųjų, tai negęstantis žaibas stovi tiesiai ties šituo keliu. Kaip pasveikinimo ženklas mano kelionei, – pagalvojo jis. – Be reikalo aš, iš tolo žiūrėdamas, seniau galvojau, kad tas kelias, kaip siauro durklo smaigalys, užsibaigia prie mėlynosios miškų sienos. Aš eisiu tolyn – jis laisvas ir platus ir išves mane per šitas girias į tolimąjį pasaulį."

Bet pamažu jo žingsniai ėmė lėtėti. Jis susimąstė ir pažvelgė atgal: ten jos namai. Kažin ar jam dar teks kada nors peržengti jų slenkstį? O dar toliau, kitame horizonto pakrašty, matyti didelių medžių kupstas: kapinės.

„Aš einu tolyn nuo jų, bet vis tiek jas prieisiu iš kitos pusės, – kažkodėl pagalvojo jis. – Aš mielai eičiau tokiu keliu, kurs nenuveda į tą tašką..."

Bet jis žinojo, kad tokio kelio nėra. Todėl šaltai ir abejingai leidosi pirmyn.

Vėl žiūrėjo į žaibo vingį, sustingusį debesyse, ir dabar jam rodėsi, kad tas žaibas stovi ties jo kelio linija kaip piktas grasinimo ženklas.

Taip atsitiko, kaip jis buvo galvojęs. Negrįžo jis daugiau niekados į tą lygumą ir laiško neparašė. Viskas liko tik atminimu.

Vieną giedrą rudens vakarą jis buvo miesto parke ir beklajodamas įsižiūrėjo į erdvę. Negalėjo atitraukti akių: toks tamsiai mėlynas buvo dangus ir tokios aiškios žvaigždės.

Ir, bestebėdamas erdvę, jis atpažino tuos pačius žvaigždynus, kuriuos vieną vasaros naktį buvo pakrikštijęs. Štai ten plačiai išsidriekusi karojo Milžino Svaidyklė. Degė Lankas, o per jį buvo permesta žaižaruojanti Strėlė. Žėrinčiais brangakmeniais spindėjo Medžiotojo Ragas, bet aiškiausios ir brangiausios žvaigždės buvo Aukso Sagtyje.

Jis prisiminė, kaip vieną vasaros naktį ties tolima ir apvalia lyguma visi tie žvaigždynai švietė mažo bažnytkaimio šventei. Jo mintis pakilo ir, pasileidus atminimų keliu, sūpavosi ir skraidžiojo ties seniai buvusia švente ir iš naujo stebėjo jos vaizdus.

Štai užsimerkę ir nerūpestingi šokėjai lekia ir sukasi, sukasi ir lekia dideliu ratu. Ir bežiūrint į tą apkvaitusį sukimąsi atrodo, kad bešokančiųjų masė su savo degančiais veidais ir skriejančiais drabužiais yra susiliejusi į vieną didelį žiedo pavidalo kūną, kurs keistame pasiutime trokšta kažką pavyti, bet, negalėdamas ištiesti savo stuburo spiralės, lekia ir lekia ta pačia vieta pats aplink save.

Bet staiga jo apsvaigusiai minčiai pasirodė, kad lekiantis aplink save kūnas ima tiestis ir žaidžiančiųjų ratas sukas vis didesniu ir didesniu spinduliu. Pradeda lėkti vis tolimesnėn lygumon. Ir lekia, ir lekia... Ir štai: jis jau sukas ir skrieja, skrieja ir sukas aplink visą apvalią žemę. Į tą ratą įsisuka ir lekia visi, visi... Ir lekia iš dienos naktin, iš nakties dienon.

Nustebus jo mintis plazdena aukštai erdvėje ir žvelgia į didįjį žaidimą.

„Gyvenimo šventė, – galvoja jis. – Štai visi į ją susirinko. Visi šūkauja ir lekia, nešami laiko srovės. Ir vienų galvos papuoštos šviesiais vainikais. Vieni neša brangias dovanas savo rankose, skaisčias ir trapias kaip iliuzijos: jaunystę ir jėgą, meilę ir draugystę, išmintį ir garbę... Tie lekia džiūgaudami ir užsimiršę, kad jie čionai susirinko tik vienkartiniam įėjimui. Bet daugelis čia yra jau tuščiom rankom ir nebeturi vainikų ant galvų. Tie susimąsto, belėkdami galingam laiko nešime, ir žvelgia atgal, ieškodami savo žuvusių dovanų. Ir tada jie mato, koks skirtingas buvo kiekvieno jų kelias. Kaip daug yra keliaujančių ir kaip daug kelių! Ir eina tie keliai priartėdami ir nutoldami, kol laikas užfiksuoja paskutinį bekeliaujančių žingsnį. Ir nėra dviejų kelių, kurie eitų viena ir ta pačia linija. Kaip žvaigždės, šviečiančios didžiajai gyvenimo šventei, artėdamos ir toldamos lekia kiekviena savo orbita, taip ir mes skriejam kiekvienas savo keliu."

Jo mintis buvo toli nuo jo. Kaip didelis paukštis savo plačiais sparnais vis suposi aukštai erdvėje ties apvaliu žemės rutuliu, kad galėtų apregėti visą didelę gyvenimo šventę.

Ir tada jisai pamojo savo minčiai skristi ir pažiūrėti to kelio, kurį jis pats buvo pralėkęs negailestingai nešančiu laiko ritmu. Ir jo mintis skrido, ir beskrisdama nulėkė į aną apvalią atminimų lygumą, ir sustojo vienam momentui surinkti prisiminimų: čia jis savo svajonėse buvo kažkada išsijungęs iš laiko bėgimo, čia jis pamatė ją, einančią savo keliu, ir norėjo, kad jų keliai eitų kartu...

... Jo mintis vėl pakilo į erdvę ir išvydo ten savo orbitomis beplaukiančias dvi vienišas žvaigždes. Štai jos artėja viena į kitą tūkstančiais metų ir pagaliau ateina į tą tašką, kur jų keliai arčiausia susisiekia. Kai jų ugniniai veidai savo liepsnomis paliečia vienas kitą, jos iš džiaugsmo sudreba savo orbitomis. Bet jų keliai eina apvalia linija, ir jos neatšaukiamai ima tolti viena nuo kitos... Tik savo ilgesy jos tiesia viena į kitą daugybę ugninių rankų juoda erdve. Beviltiškai tiesia: jų keliai neša jas tolyn. Ir nežino jos, ar dar kada nors susitiks savo begalinėj kelionėj.

Vilnius, 1942.X.27

GIESMĖS ŽAISMUI, GROŽIUI, LAISVEI IR NAKČIAI

Žaismui

Didžiajame pasaulio žaisme aš drebėjau kaip mažas rasos lašelis didelėje lankoje, kaip rasos lašelis, kurį įvirpina rytmetinė paukščio giesmė.

Ritmingame vasarų ir žiemų pasikartojime, nuolatiniame dienų ir naktų ritme aš drebėjau kaip mažas rasos lašelis didelėje lankoje.

Didžiųjų pasaulių ritmingame žaisme (aš savo svajonėse mačiau, kaip gigantiški degą ir užgesę rutuliai ritmingai švaistėsi erdvėje, ir mačiau, kaip kažkokio milžino didelės ir švelnios akys glūdėjo anapus erdvės ir stebėjo didįjį žaismą, kaip stebi vaiko akys lakstančių ties jo galva sviedinių žaidimą) – ir šitame didžiųjų pasaulių ritmingame žaisme aš drebėjau mažas, mažesnis už mažą rasos lašelį begalinėje lankoje.

Ir, sekdamas ir stebėdamas didįjį pasaulio žaismą, aš įpratau drebėti į jo ritmą ir ieškau žaismo, ir ieškau nuolatinio žaismo.

Aš ieškau žaismo auksinių rudens lapų marguliavime ir kruvinų saulėlydžių liepsnose.

Aš ieškau žaismo mažos peteliškės sparnų plevenime ir didelio audrų debesies triukšme.

Aš ieškau žaismo didžiųjų medžių šakose, kai jas lanksto audra, ir ieškau žaismo trapiame mylimosios rankos pamojavime.

Aš ieškau žaismo, aš visur, visur ieškau žaismo, ir mano siela džiaugsmingai dreba į jo ritmą.

Ir aš bijau užkeiktų šalių, kur gyvena nepažįstą žaismo vergai. Nes tolimos erdvės dreba ir ūžauja nuo didžiųjų žvaigždynų žaidimo, ir maži paukščiai žaisdami krauna sau lizdus, ir silpna žolė augdama virpa vėjo žaisme. Bet yra tamsių šalių pasaulyje – jos žaismą pardavė už duoną ir laisvę už auksą.

Ir aš bijau šitų užkeiktų šalių ir ieškau prieglobsčio ten, kur laisvos sielos džiūgauja aukštuose ir skaisčiuose viršukalniuose ir drąsios ir išdidžios šoka ties atvirom bedugnėm.

Aš ieškau prieglobsčio jų šešėlyje ir mano siela supas ir liūliuoja jų žaisme kaip mažas smilčių akmenėlis, ošiamas ir siūbuojamas didžiųjų okeanų.

Ir mano siela supas ir liūliuoja, nes aš myliu žaismą.

Aš myliu žaismą, nes žaismas yra sutapimas su Visatos ritmu.

Aš myliu žaismą, nes žaismas yra laisvė.

Aš myliu žaismą, nes žaismas yra grožis.

Ir myliu žaidžiantįjį, kurio mostuose jėga.

Ir myliu žaidžiantįjį, kurio akyse laisvė.

Ir myliu žaidžiantįjį, kurs, grodamas savo likimo dainą, išdidžiu nerūpestingumu siūbuoja jos taktan ir žaidžia savo viltimis ir mintimis, ir savo žodžiais ir pažadais.

Bet visų labiausiai aš myliu tąjį žaidžiantįjį, kurs drąsiomis akimis išmatuoja bedugnę ir laisva širdimi šoka ant jos kranto, o aštrios uolos tyko bedugnės prieblandose kaip plėšrūs dantys milžino slibino nasruose ir ilgisi šokančiojo kūno, ir ilgisi šokančiojo kūno...

Grožiui

Man kažkas sakė: dabar ruduo, ir šitas vieškelis yra bjaurus kaip skysto purvo upė.

Man kažkas sakė, kad negali būti grožio rudenio purve.

Bet iš dangaus švietė blyškioji rudens saulė ir skystu purvu aplietas kelias man blizgėjo kaip sidabro upė.

Aš nebuvau matęs gražesnės upės pasaulyje.

Man kažkas sakė: naikinimo pirštas paliečia mirusįjį, ir jo veidas pasidaro bjaurus.

Man kažkas sakė: nežiūrėk į lavono veidą, nes jame nebėra grožio.

Bet aš mačiau mirusią mergaitę, kurios veide nebuvo nė lašo kraujo. Jis atrodė baltas kaip platus ir nesuterštas žiemos peizažas, o juodieji plaukai ant jos kaktos buvo kaip tamsi ir artimi giria, stovinti baltojo žiemos peizažo pakrašty ir metanti į jį švelnų šešėlį.

Aš niekur nemačiau gyvos mergaitės, gražesnės už mirusią mergaitę.

Ir rudenio purve, ir lavono veide yra grožis, nes ieškantysis jį visur randa.

Jis lekia kaip saulės spindulys. Jis plaukia kaip vėjo dvelkimas. Jis yra visose spalvose ir visuose garsuose. Jis yra dienoje ir naktyje. Jis ateina iš rytų kaip aušra. Jis ateina iš vakarų kaip sutema. Jis ateina iš šiaurės kaip žiema. Ir ateina iš pietų kaip pavasaris.

Ir ateina ir užburia...

Ir užburtasis, užmiršęs viską, pasikelia ir eina per žemę.

Ir, eidamas per žemę, jis sustoja ties mažais ir dideliais daiktais, nes jis ieško juose grožio ir pasakos, ir svajonės...

Jis eina per žiemos apsnigtą girią. Randa paukštį nušautą. Ir sniege tris kraujo lašus. Jis sustoja, nes ant nušauto paukščio krūtinės kaip tūkstantis mažų vaivorykščių žaidžia saulė visomis spalvomis, nes trys kraujo lašai yra kaip trys maži ir raudoni žiedeliai baltame sniege.

Jis eina per baltus miestus sidabrinių mėnesienų naktimis, kur lengvos katedros, pasirėmusios skambančių ir galingų kolonų, rymo kaip šviesūs sapnai. Kaip sapnai, nes pirmiausia jos buvo didžiųjų sapnuotojų sapnai... Bet kažkas įsakė tūkstančiams vergų išmūryti eiles kolonų, kad ant jų, lyg ant šimto baltų ir grakščių kojų, galėtų pasiremti ir stovėti žemėje amžinieji sapnai.

Tai užburtasis sėdasi akmeninių sapnų pavėsyje ir sapnuoja savuosius sapnus.

Jis sapnuoja apie mažus ir didelius, apie švelnius ir žiaurius dalykus. Jo sapnų daug. Jų užtektų jam tūkstančiui metų.

Bet labiausiai jis mėgsta sapnuoti apie svaigias varinių orkestrų melodijas, kurios grojamos ant sužeistų ir mirštančių laivų, iš lėto ir didingai benyrančių į jūros vandenis savo pražuvimui.

Ir mėgsta jis sapnuoti žiemos mūšio laukus, kuriuose krito dešimt tūkstančių karių. Jis nemyli sumaitotų lavonų, nes jie guli nedarniomis ir bjauriomis pozomis. Ir jis šaukia vilkus, kad jie išeitų iš miškų, ir plėšriuosius paukščius, kad jie atskristų iš kalnų ir sunaikintų nedarniomis pozomis gulinčius lavonus. Ir paliktų sniege tik dešimt tūkstančių kraujo dėmių. Jis stovėtų ant kalnų ir stebėtų balčiausius sniego laukus, kuriuose žydi dešimt tūkstančių raudonų dėmių kaip dešimt tūkstančių raudonų orchidėjų žiedų, kaip dešimt tūkstančių purpurinių ir didelių peteliškių, kaip dešimt tūkstančių netaisyklingos formos ir kruvinų žvaigždžių.

Jis sapnuoja... Didįjį ir baisųjį grožį jis tik sapnuoti tegali, nes kažkas davė jam per siauras ir per silpnas akis: dieną jį apakina žemės saulė ir jis negali regėti milijonų erdvės žvaigždžių; naktį erdvės ugnys į jo siauras akis atsimuša tik kaip mažyčiai žiburėliai.

Bet iš žvaigždžių ir iš anapus žvaigždžių į jį krinta didžiojo grožio spinduliai ir nukritę sužėri jo sapnuose. Ir sužėri gražia ir baisia liepsna, o jis dreba iš baimės ir iš nusižeminimo nepakelia akių, nes jis jaučia, kad didysis grožis turi būti Dievas!

Laisvei

Tie paukščiai, kurie nardo padangėse, jie nėra laisvi, nes ateina ruduo, ir jie turi skristi į pietus, o atėjus pavasariui, turi traukti atgal į šiaurę.

Tik tas paukštis buvo laisvas, kurs, turėdamas sveikus sparnus, nepaklausė savo kraujo balso: atsiskyrė nuo būrio, lekiančio pietų link, ir, nutūpęs medžio šakon, žvilgsniu palydėjo išlekiančius.

Tie medžiai, kurie auga girioje, jie nėra laisvi. Jų šaknys neatskiriamai susipynė tarpusavy ir lyg tūkstančiai šakotų nagų įsikibo į seną dirvožemį. Tie medžiai amžinai čia stovės savo šaknimis įsirakinę į žemę.

Bet vieną medį iš visos didžiosios girios staiga pagauna audra, apkabina ir išplėšia iš šaknų. Tas medis tampa laisvas ir sukasi baisiu ir beprotišku sūkuriu, kaip žvėris, sutraukęs grandines, ir lekia vėtros glėbyje per žemę, ir lėks tol, kol jį neš audra.

Laisvasis yra tas, kurs yra kaip paukštis, neišskridęs į pietus, kurs yra kaip medis, išplėštas audros ir lekiąs per žemę.

Laisvasis yra tas, kurs nutraukė senąsias grandines, ir jo šaknys yra išsivadavusios iš seno dirvožemio.

Jam nėra praeities. Jo nevaržo tai, kas buvo. Jis niekam nepriklauso. Jis niekam neskolingas. Jis niekam nedėkoja ir niekam nesimeldžia.

Laisvas ir lengvas jis lekia per žemę audros ir žaismo taktu ir savo ausimis ir akimis renka grožio mirksnius iš jos daiktų ir garsų.

Jis turi lėkti toli. Jis negali sustoti, nes nėra žemėje nė vieno daikto, kurs jam priklausytų. Po juo yra tik tuštuma. Jis yra kaip paukštelis, kurs nenusileidęs turi perlėkti marias.

Bet jis lekia lengvai, nes nieko savo rankose neturi, o nešas tik savo baugią ir sunkią laisvės naštą.

Nuvargęs paukštis trokšta nutūpti. Siautusi audra trokšta nurimti. Perdien kovojęs karys trokšta ramiai miegoti naktį ir kalba savo vakaro maldas.

Bet laisvasis turi lėkti kaip paukštis nenutūpdamas, turi skristi kaip audra nenurimdamas, turi kautis kaip karys už savo laisvę dieną ir naktį.

Nes jį amžinai puola silpnumas ir nuovargis ir baimė, jo akių šviesą aptemdo paveldėtojo kraujo tamsa, jį įspėdamos mirkčioja žvaigždės, nes kažkieno nematomas pirštas grūmoja iš aukštumų.

Ir laisvasis dieną naktį kaunasi ir pralieja savo kraujo marias, ir eina nugalėdamas ir perblokšdamas, ir myli savo laisvę, ir lekia jos sūkury, amžinai kovodamas ir svajodamas.

Ir didžiausia jo svajonė yra svajonė apie didįjį siluetą, kurs kovos pozoj stovi ant apvalaus žemės rutulio, savo dešinę koją sulenktu keliu pastatęs ant aukščiausio jos apvalumos taško ir savo ranką iššaukiančiu mostu pakėlęs į aukštybes!

Nakčiai

Būkit sveikos, nakties sutemos! Jus sveikina žaidžiantysis ir laisvasis, keliaująs per pasaulį atvirom akim.

Jis labiau myli dienos spindėjimą, bet žino, kad saulė ne amžinai žydi danguje. Dabar ji nusileidus, ir prieš jo akis yra juodoji sutema.

Kažkas išsigando nakties tamsos. Kažkas susigūžė ir pasislėpė. Kažkas pakabino mėlynos spalvos uždangą ir prisegė jos vidury paauksuotą sagą. Ir įtikino save, kad mėlyna uždanga – tai dienos dangus, o paauksuota saga – nenusileidžianti saulė.

Tie, kurie susigūžė už mėlynosios uždangos, jie nedrįsta pažvelgti pro jos viršų ir kraštus ir garbina savo paauksuotąją sagą.

Bet laisvasis nesilenkia jų saulei. Jam geriau naktis.

Jis eina savo keliu ir palieka anuos, ir linki jiems tik vieno: mirti anksčiau, negu nusitrins jų sagos paauksavimas, nes kaip jie paskui išdrįstų numirti, jei pamatytų, kad jų saulė – paauksuota saga!

Nueinančiojo žingsniai skamba tuščioje naktyje. Jis eina ir eina, įsiklausęs jų skambėjimo.

Jis eina, kur nori, ir jis nežino, kur eina: prieš jį ir už jo yra viena tamsuma ir viena tuštuma.

Naktis tamsi, gūdi naktis, naktis be vienos žvaigždės!

Gal niekados nebebus dienos? Gal tai žemė pasviro iš savo orbitos ir ėmė kristi?.. Gal ji jau pralėkė žvaigždžių sritis ir dabar krinta ir krinta didžiosios tuštumos ir tamsumos sferomis ir kris amžinai...

Gal žemė pasviro iš savo orbitos ir ėmė kristi... Bet kaimai, pro kuriuos praeina keleivis, miega, ir ten nėra žiburių nei šuns lojimo. O paauksuotos sagos garbintojai savo stabui kažkur yra uždegę dvi naujas žvakes.

Gilioj gūdumoj pasikelia siaubas ir baimė: lyg šmėklos tiesia į keleivį piktas rankas. Jis pasmaugia jas. Ir eina tolyn. Ir myli nakties tamsumą ir tuštumą: jo nevaržo nei takai, nei keliai – jis keliauja laisvai ir drąsiai žvelgia į juodą nakties veidą.

[1942]

MAŽA ŽIEMOS PASAKA

Aplietas besileidžiančios saulės šviesos, aš trankausi po baltus laukus, o po pašliūžom krykščia sniegas.

Šiandien žemę kažkas užtiesė dideliu ir baltu karališkųjų šermuonėlių kailiu, kurio vilnose mirga brangakmeniai kaip tūkstančiai šviesių žvaigždžių.

Šiandien dangui kažkas suteikė švelnų ir mėlyną žibėjimą: jo skliautas kaip lengvo šilko audinys dengia nuo žemės tamsių ir tolimų erdvių klaikumą.

Šiandien ant medžių, ant miškų ir skurdžių krūmokšnių puolė iš dangaus trapi ir balta šarma.

Šiandien vėjui kažkas įsakė į šią šalį nepaleisti anei vieno atodūsio, kad didelėje sniego laukų platybėje viešpatautų nuostabi rimtis.

Aš sustoju sniego laukuose kaip baltos ir trapios pasakos vidury. Aš sustoju ir drebu, nes bijau, kad neateitų mažytis vėjelis ir nesudaužytų mano baltųjų miškų taip, kaip mažiausias netikėjimo dvelkimas sudaužo pasakos burtus.

Aš sustoju ir drebu ir žiūriu į saulę, kuri stovi apačioj ant dangaus ir žemės linijos ir spindi kaip auksinė sagtis, seganti baltuosius šermuonėlių kailius prie mėlyno šilko audinio. Jos ilgi auksiniai spinduliai kaip rudens voratinklių siūlai duzgendami nutiesia ilgą taką per baltus laukus iki mano kojų. Ir jos spindulių dūzgenime kaip švelnių stygų skambesy aš girdžiu kartojant:

– Aš nesu sagtis, aš nesu sagtis, seganti baltuosius šermuonėlių kailius prie mėlyno šilko audinio. Aš esu auksinė tavo pažadų taurė... Aš tau nutiesiau taką į save...

Ir aš bėgu, aš bėgu taku, kurį saulė nutiesė po mano kojų, o sniegas krykščia ir klykia ir verkia po pašliūžom. O sniegas krykščia ir klykia ir verkia, kad auksinė mano pažadų taurė skęsta į tolimas gilumas, ir aš jos niekados nepasieksiu.

[1942]

MES ESAME KALNAI

Mes esame kalnai. Mes esame aukštieji kalnai. Mūsų viršūnės kaip aštrūs bokštai baltuoja virš debesų, kurie laižo mūsų šlaitus ir glausdamiesi prie uolų šliaužia mūsų papėdėmis.

Mes esame kalnai. Mes esame nykieji kalnai. Keleivių žingsniai mūsų nepasiekia. Vasarų džiaugsmas iki mūsų neatplaukia. Žalieji miškai mirė mūsų snieguose. Sravūs upeliai sustingo į ledą, ir jų sidabrinis skambėjimas virto tyla.

Mes esame kalnai. Mes esame vienišieji kalnai. Mes negalim susisiekti savo viršūnėmis, nes mus skiria tamsios bedugnės ir šalta vienuma.

Mes esame kalnai. Dieną ties mūsų viršūnėmis kaip ugninė aureolė spindi saulė, kurios niekada netemdo debesys. Naktį žėri didelės žvaigždės kaip sunkūs brangakmeniai mūsų karūnose.

Mes esame kalnai. Mes esame tvirtieji kalnai. Mus plėšo pačios didžiausios žemės vėtros. Mūsų krūtinės stovi nuogos prieš jas ir nėra pasaulyje daiktų, kurie pasiektų mus nuo jų uždengti.

Mes esame kalnai. Mes esame aukštieji, nykieji, vienišieji, tvirtieji kalnai.

[1943]

KALIFORNIJA

Negera, kai sienos, skiriančios kambarius, esti per daug plonos. Tada nori nenori esi priverstas girdėti, kas darosi pas tavo kaimynus.

Man kartą kaip tik pasitaikė apsigyventi tokiam kambary. Ir todėl turėjau išklausyti dalį vieno žmogaus gyvenimo istorijos.

Laimė, mano kaimynystėj gyvenanti būtybė buvo gana savotiška. Todėl visa, kas dėjosi jos kambary ir ką aš noromis ar nenoromis turėjau išklausyti, mane ne tik erzino, bet ir truputį domino.

Buvo tai jauna mergaitė. Tik, matyt, ne tos pačios pirmosios ir naiviosios jaunystės. Man rodės, ji yra daug išgyvenusi ir spėjusi kai kuo nusivilti.

Ją vadino panele Katryte. Bet kai aš pirmą kartą pamačiau jos aukštą stuomenį, ilgus ir puikius plaukus, o svarbiausia – akis, kuriose spindėjo nuolatinis ir liguistas ilgesys – man pasirodė, kad tas vardas jai per daug paprastas.

Tačiau visi mūsų aukšto gyventojai ir visi jos svečiai vadino ją panele Katryte. Todėl ilgainiui ir aš prie to vardo pripratau.

Svečių pas ją būdavo dažnai. Tik aš nebuvau girdėjęs, kad pas ją užeitų moterys. Matyt, dėl savo keistumo draugių ji neturėjo. Kartais pas ją ateidavo visa vyriškių kompanija. Smagi ir ciniška. O vakarais iki nakties dažnai girdėdavosi pas ją kurio nors vieno svečio balsas. Paprastai kiekvieną kartą ne tas pats. Kiek pastebėjau, tie svečiai kai kada išeidavo tik ryto metą.

Nuo žmonių nepasislėpsi. Gavau įsitikinti, kad visi mūsų aukšto gyventojai panelės Katrytės nemėgsta ir atsiliepia apie ją su panieka, nepraleisdami progos pabrėžti savo dorovinį pranašumą. Bet ne tai buvo svarbiausias dalykas, dėl kurio jos nemėgo kaimynai. Juos labiausiai erzino panelės Katrytės patefonas, kurs paprastai niekada netylėdavo, kol ji būdavo savo kambary.

Man turbūt daugiausia teko prisiklausyti jos muzikos. Įsidėmėjau, kad mėgstamiausioj jos plokštelėj buvo dainuojamas šlageris apie Kaliforniją:

O Kalifornija, o tolima,
Tu amžinai žaliuojanti šalie.

Kartais ji ištisom dienom tegrodavo tik tą vieną dalyką. Galbūt iš tikrųjų tai buvo įkyru. Vienas pilietis, kurs gyveno antroj pusėj jos kambario, skundėsi man, kad nuo tos muzikos baigią pakrikti jos nervai.

Bet aš kažkaip apsipratau. Ir net pamėgau tą nuolatinę dainą. Man patiko ilgesys, kuris buvo toj plokštelėj. Kai kuriose gaidose jis suskambėdavo labai stipriai ir tikrai, bet kartu pasigirsdavo banalus ir pigus motyvas. Man rodėsi, kad kalba siela, kuri ilgisi tolimų ir saulėtų kraštų, bet iš savo ilgesio staiga pabunda, pajutusi, kad jos svajonės sudužo į keturias tuščias ir nuobodžias sienas. Man buvo artima ta nuotaika. Ir aš pajutau simpatijos būtybei, kuri gyveno už mano sienos ir, matyt, turėjo savo širdy tokią pat nostalgiją.

– Ar jums neįgrįsta mano muzika? – paklausė kartą manęs panelė Katrytė. – Visi dėl jos pyksta. Tik jūs nieko nesakot.

– Ne, – atsakiau, – man net patinka. Ypač daina apie Kaliforniją.

– Tai keista, – sako ji. – Ta daina visus erzina. Net mano svečiai iš jos juokiasi. Todėl aš niekada negroju tos melodijos, kol jie neišeina. Aš groju ją tik sau. Ir grosiu, kol...

Ji nebaigia sakyt ir nori eiti. Tačiau aš ją sustabdau:

– Bet, panele Katryte, man įdomu, kodėl jūs įsimylėjote tą dainą?

– Matot, aš greit važiuosiu į Kaliforniją. Man turi atsiųsti laivakortę. Ten gyvena mano giminės. O čia man taip nusibodo... kad nieko daugiau nebereikia, tik laukiu diena iš dienos ir galvoju apie Kaliforniją. Mano ir dokumentai sutvarkyti... Kai tik sulauksiu laivakortės, išvažiuoju pirmu traukiniu... Ilgiau pasilikti čia negaliu... O žinot, ten tolimas ir gražus kraštas. Ten jūra ir kalnai... Ir viskas amžinai žaliuoja... Gaila, aš negaliu jums visko apsakyti. Bet aš daug skaičiau knygose ir man rašė apie tai...

Man kai kas paaiškėjo. Vadinasi, ji trokšta išvažiuoti. Ir turbūt išvažiuos.

Kai už mano sienos ilgą laiką būdavo tyla, aš pagalvodavau sau: „O gal jau išvažiavo?"

Bet mano spėjimas visada pasirodydavo netikras, nes paprastai ilgai netrukus iš jos kambario vėl pasiliedavo daina:

O Kalifornija, o tolima,
Tu amžinai žaliuojanti šalie...

Sutikęs panelę Katrytę, kartais užklausdavau:

– O kaip jūsų laivakortė? Dar nėra?

– Nesulaukiau...

– O gal jūsų giminės savo pažado neištesės?

– Tai negali būti. Anksčiau ar vėliau jie ištesės... Aš rašysiu jiems vėl ir sakysiu, kad mirsiu iš nuobodumo ir ilgesio...

Pasirodo, visas aukštas žinojo, kad panelė Katrytė laukia laivakortės. Tik niekas tuo netikėjo.

– Nei ji turi ten giminių, nei kas jai atsiųs tą laivakortę. Taip yra – ir tai didžiausiai mūsų nelaimei, – tikino mane kartą jos kaimynas, kuriam nuo muzikos buvo ėmę krikti nervai. – Ar jūs nematote, kad ji pamišusi? Iš sukvailėjimo įsikalė tą prakeiktą Kaliforniją...

Man neatrodė, kad ji būtų pamišusi. Tiesa, tas jos ilgesys buvo nenormaliai didelis. Ir kai aš girdėjau jos pokalbius su svečiais – man rodėsi, ji kiek isteriška.

Kas gali žinoti? Iš tikrųjų, gal ir gali kiek susimaišyti protas nuo nostalgijos. Arba gal kartais galima iš pamišimo įsikalbėti sau tokią didelę nostalgiją. Nežinau. Aš ne psichiatras.

Ne po ilgo kažkas pasikeitė panelės Katrytės gyvenime.

Pastebėjau, kad pas ją vis mažiau lankosi svečių ir vis dažniau ir ilgiau prasėdi jos kambary vienas vyriškis, kuris pas ją anksčiau neateidavo.

Kai jie vieną vakarą patylomis šnabždėjosi, aš išgirdau, kad jinai tą vyriškį vadina Iramido vardu.

– Nežinau, ar gražus tavo vardas, Iramidai, – kalbėjo ji, – bet tokį vardą aš pirmąkart girdžiu. Jis skamba nepaprastai ir keistai, ir todėl patinka man. Ar tu žinai: aš kenčiu dėl to, kad mano vardas per daug banalus. Aš nemėgstu jo, kaip šitos vietos, kurioj dabar gyvenu. Kai nuvažiuosiu Kalifornijon, ten pasivadinsiu kitu vardu, kad niekas man neprimintų čia gyventų dienų. Aš pasivadinsiu ten Atalija. Man patiktų, jei tu jau dabar pradėtum mane taip vadinti. Ir mes būtume du keisti ir negirdėti vardai: Iramidas ir Atalija.

– Taip, – skambiu balsu nutęsė vyriškis, – aš dabar tave vadinsiu Atalija. Tik sakyk, ar tu tikrai manai važiuoti į Kaliforniją?

– Taip, Iramidai... Manau... Bet dar nežinau... Aš pasakysiu kada nors vėliau...

Aš ir buvau spėjęs, kad ji baigia pamiršti apie Kaliforniją, nes savo pamėgtąją dainą ėmė grot labai retai.

O nuo to vakaro pastebėjau, kad panelė Atalija (man patiko tuo vardu ją vadinti) visiškai nebegroja.

– Sakykit, – paklausiau kartą, – kodėl jūs nebegrojate dainos apie Kaliforniją? Aš jos pasiilgau.

– Tos dainos aš nebegrosiu, – atsakė jinai paslaptingai šypsodama. – Man ji nebereikalinga dabar.

– Suprantu, – atsakiau, – bet aš truputį pažįstu jus ir man rodos, tai neilgam...

Tą kartą su gailesčiu pastebėjau, kad jos akyse nebebuvo ano nostalgiško ilgesio, kurs taip patiko man, kai pirmą kartą pamačiau. Dabar ji atrodė tokia pat paprastutė, kaip visos įsimylėjusios mergaitės.

Vieną vakarą girdėjau jų pašnekesį.

– Aš nutariau, Iramidai, – kalbėjo panelė Atalija, – nebevažiuoti į Kaliforniją. Gerai, kad man niekas neatsiuntė laivakortės. Kam reikalinga dabar toji kelionė, jeigu mano Kalifornija atplaukė pas mane? Ar tu žinai, Iramidai, kas yra ta atplaukusioji Kalifornija? Bet pirmiausia sakyk: tu matei Kaliforniją žemėlapyje?

– Taip, – skambiai nutęsė Iramidas, – mačiau. Tai yra pusiasalis prie Amerikos žemyno. Per jį išilgai eina kalnų grandinė.

– Tai žinok, Iramidai, kai tu esi arti manęs, aš galvoju, kad mano svajotasis pusiasalis atitrūko nuo žemyno, perlauždamas kalnų grandinę, ir atplaukė pas mane.

– Tu keistai kalbi šiandien, mano miela Atalija.

– Taip, nes šiandien aš galutinai laidoju savo senąją svajonę todėl, kad yra gimusi nauja. Aš su džiaugsmu ją laidoju, bet man gaila jos. Leisk man, Iramidai, šiandien paskutinį kartą sugroti dainą apie savo senąją svajonę. Daugiau aš nebegrosiu ir mylėsiu tik tave.

– Taip. Grok, – abejingai atsakė Iramidas.

Ji paleido patefoną. Man rodėsi, aš girdžiu, kaip ji nupučia dulkes nuo užmirštos plokštelės. Ir netrukus pasiliejo seniai negirdėta daina apie Kaliforniją.

Kai daina baigėsi, jie tylėjo. Pirmasis prašneko Iramidas:

– Kokia tu keista šiandieną. Iš kur šitas ūpas? Kodėl tu sėdi dabar rankomis užsidengusi veidą?

– Aš imu pastebėt, Iramidai, kad ir tu tiek pat tesupranti apie tai kaip visi.

– Taip, Atalija, bet kodėl aš turėčiau daugiau suprasti negu visi?

– Tada be reikalo aš išmainiau tave į Kaliforniją, – jos balse išgirdau skambant priekaišto ir susierzinimo gaidą. Niekados prieš tai jų tyliuose pašnekesiuose to nebūdavo.

Nuo to vakaro atsirado kažkas naujo jų santykiuose. Atalijos balse aš girdėjau vis dažniau skambant susierzinimą ir neapykantą. Jis karts nuo karto vėl pradėjo groti savo dainą apie Kaliforniją ir grojo vis dažniau. Kai kada jos kambary ėmė girdėtis balsai tos kompanijos vyriškių, kurie anksčiau ją lankydavo. Ir pas ją būdavo vėl taip pat triukšminga kaip seniau.

Iš pašnekesių, kurie ateidavo pas mane pro sieną, aš supratau, kad Iramidas yra labai nusiminęs.

– Tu manai, man lengva, Atalija, – kalbėjo jis kartą kažkokiu ypatingu graudžiu balsu. – Tu manęs nebemyli. Pas tave ateina kiti vyrai. Ir tu vėl ėmei grot savo dainą apie Kaliforniją. Kiek aš turiu dėl tavęs kentėti, Atalija!

– Kokį liūdną veidą tu padarei, mano mielas Iramidai. Gaila, kad tu toks nelaimingas ir toks kvailas. Nusibodo man klausytis, kaip aš kankinu tave. Iš tikrųjų, koks didelis budelis iš manęs! – ji juokėsi isterišku juoku. – Tada tu padaryk, mano mielas Iramidai, taip, kad aš nebekankinčiau.

– Tai aš turiu pas tave nebevaikščioti? Taip? – nutęsė jis liūdnu skambumu.

– Gal ir taip. Nors užeiti aš nedraudžiu. Žinau, tu neiškęsi neatėjęs pas mane. Tik stenkis kaip galima rečiau. Man nepatinka, kad tu kiekvieną dieną sėdi mano kambaryje. Nusibodo! Ir aš baisiai nemėgstu, kai tu amžinai skundiese savo nelaimėmis ir į viską man atsakai savo dainuojančiu „taip". Be to, mane erzina, kad tu savo kaire ranka amžinai skambini į stalą, mano karalaiti iš sapnų šalies.

– Atalija! – patylomis sušuko jis. Jo balse buvo maža išgąsčio gaida.

– Neišsigąsk per anksti – aš dar nebaigiau. Sakyk, kodėl tave pakrikštijo Iramido vardu? Man patiko tas vardas: jis buvo negirdėtas ir nepaprastas. Bet dabar aš stebiuos, kodėl tavęs nepakrikštijo Jonu ar Petru. Tais vardais vadinas tūkstančiai žmonių. Tu niekuo nuo jų nesiskiri. O dar žinai, ko aš labiausiai nemėgstu tavyje, mano mielas Iramidai? Tai tavo bruožo, kuris yra pagal tavo tobulai gražias lūpas. Gal aš tik taip įsikalbėjau, bet esu įsitikinus, kad tai yra tavo kvailumo bruožas. Nes man tu esi pakankamas kvailys!

Aš bijojau, kad ji visiškai nepultų isterikon.

Iramidas nieko neatsakė. Tik girdėjau: jis pasikėlė ir ėjo durų link. Išeidamas pratarė:

– Aš daugiau pas tave nebeateisiu.

O ji juokėsi pasilikusi viena. Paskui užsuko patefoną ir grojo, ir grojo nenustodama savo dainą apie Kaliforniją.

Turbūt Iramidui buvo sunku iškęsti jos nemačius, nes po dviejų dienų vėl atėjo pas ją. Jų pašnekesys buvo panašus kaip paskutinį kartą. Ir jis vėl išėjo pasižadėjęs jos nebelankyti. Bet ateidinėdavo ir vėliau.

Vieną kartą jie lyg susitaikė. Iramidas išeidamas pasakė:

– Gal iš tikrųjų aš esu labai žemas, Atalija. Kad ir kaip tu mane išvarytum, matau, kad vis tiek turėsiu vėl ateiti pas tave. Ir ateisiu. Žinau, greit bus tavo gimimo diena. Aš norėsiu pasveikinti tave. Lauk manęs.

– Tu gali pas mane geriau ateiti kitą kartą. Aš nešvęsiu savo gimimo, nes visos dienos man čia yra paprastos ir pilkos. Man niekados nebus švenčių, kol iš čia neišvažiuosiu. Bet šiandien, aš pasakysiu tau tiesą, gavau laišką iš Kalifornijos. Už kelių dienų jau turi ateit laivakortė. Tada, Iramidai!.. Tada visas mano gyvenimas bus kaip šventė...

Savo gimimo dienos išvakarėse įbėgo Atalija mano kambarin.

– Sulaukiau! Laivakortė! – šaukė ji man kaip drugio krečiama ir rodė savo laivakortę. – Pažiūrėkit! Pažiūrėkit! Ar neatsiuntė? Niekas netikėjo! Ir jūs taip pat!.. Bet štai – jau mano rankose!

– Tai reiškia, greit išvažiuosit?

– Taip, taip! Tuojau! Per naktį susitvarkysiu bagažą. Rytiniu traukiniu!

Rytą aš buvau vos pakilęs, kai ji užėjo pas mane.

– Aš atėjau atsisveikinti.

– Kodėl taip anksti, panele Atalija? Traukinys dar negreit išeis.

– Žinau. Bet aš turiu skubėti. Šiandien mano gimimo diena. Čia kiekvienu momentu gali užeiti vienas vyriškis pasveikinti manęs. Tarp kitko, aš spėju: jis atneš man raudonų rožių, kaip paprastai. Bijau, kad manęs nesutrukdytų. Todėl skubu, – ištiesė ranką atsisveikinti, bet tuo pačiu momentu kažką prisiminė ir pasakė: – Tiesa, ten mano kambary paliko patefonas su plokštelėmis. Aš dovanoju tai jums, nes kartą pasakojot man, kad mėgstat šitą muziką.

– Bet kuo jūs grosite Kalifornijoj, panele Atalija, jei paliksite man savo patefoną – jūs imkitės jį kartu. Aš esu tikras, jums ir tenai užeis noras groti. Tada parašykite man ir aš pasiųsiu jūsų patefoną.

Bet ji atsisveikino ir turbūt mano žodžius palaikė juoku.

Po keleto valandų pas mane įėjo vienas vyriškis. Aš pažinau: tai buvo Iramidas. Rankose jis iš tikrųjų turėjo puokštę raudonų rožių.

– Gal jūs galėtumėt pasakyti, kur dingo panelė Atalija. Kas yra, kad jos kambarys visiškai tuščias?

– Ji išvažiavo.

– Kur?

– Į Kaliforniją.

– Į Kaliforniją... – ir gėlės pabiro iš jo rankų. – Ar seniai?! Gal dar pavyčiau?

– Būtų nereikalingas vargas, pone. Traukinys, kuriuo ji turėjo išvažiuoti, yra išėjęs prieš dvi valandas. Greitieji traukiniai niekada nesivėlina.

– Bet aš bėgsiu!.. Gal kartais... – ir jis išbėgo, palikęs mano kambary pabertas gėles.

Mačiau pro langą, kaip jis lėkė gatve, pasikėlęs palto skvernus. Tai nelabai tiko prie jo lėtos ir išdidžios elegancijos.

Bet ko gi jis bėga? Gal tiki, kad šitą vienintelį kartą iš daugelio šimtų kartų gali įvykti stebuklas: atsitikti kur nors katastrofa ir dėl tos priežasties pavėluoti traukinys? Pagaliau gal tai kartais ir atsitinka, bet tik ne tada, kai mes norim.

Iš viso: keisti tie žmonės ir keistos jų viltys.

Įeinu panelės Atalijos kambarin. Ant jos stalo guli patefonas. Viena plokštelė uždėta. Paleidžiu groti ir visas kambarys suskamba nuo dainos:

O Kalifornija, o tolima,
Tu amžinai žaliuojanti šalie.

Ar esu tikras, kad tas patefonas bus pas mane tik laikinai. Kai panelė Atalija pasieks savo išsvajotąją šalį, ji iš tikrųjų vėl norės groti. Bet šį kartą nebe apie Kaliforniją. Turbūt ji tada man parašys, kad nusiųsčiau jos patefoną. Ir aš pasiųsiu. Tik šitas plokšteles paliksiu čia. Jai paieškosiu naujų.

Stengiuosi prisimint visus gražiausius ir įdomiausius kraštus, apie kuriuos tik kada nors esu skaitęs, kad žinočiau, kokių plokštelių nupirkti panelei Atalijai.

Iš tikrųjų, gal man pavyks rasti plokštelių apie tą Afrikos kraštą, kur yra dainuojančio smėlio kalnai.

O gal apie tolimas Havajų salas, gulinčias Ramiojo vandenyno vidury, kur amžinai skamba gailus ir melodingas savotiškų gitarų vaitojimas.

Bet geriausiai aš ieškosiu plokštelių apie tas pasakiškas ir stebuklingas šalis, kurių pasaulyje nėra. Jos niekada neapvilia, nes yra nepasiekiamos.

[1943]

MERGAITĖ IR AKLASIS

Panelė Irutė buvo viena tų būtybių, kurios paprastai eina savo gyvenimo keliu beveik nepastebimos kitų žmonių. Galėjai pamanyti, kad ji neturi jokių reikalų į kitus, nei kiti į ją. Rytais ji tyliai įeidavo įstaigon, tyliai pasisveikindavo ir tyliai prasėdėdavo savo darbo valandas. Retas kas ją užkalbindavo. Turbūt ne dėl to, kad jos vengtų, bet dėl to, kad paprasčiausiai jos nepastebėdavo. Neryškaus ir išbalusio veidelio, tarytum visą laiką besitraukianti ir besislepianti nuo kitų, ji neatkreipdavo niekieno dėmesio. Daugelis tos pačios įstaigos tarnautojų nežinojo nei jos vardo, nei pavardės. Jiems ir neateidavo į galvą to pasiteirauti.

Galėjai būti su ja ilgą laiką viename kambaryje, galėjai matyti ją daug kartų praeinančią pro tave, ir niekada nepajusdavai reikalo ją užkalbinti. Ji niekada nesistengė išprovokuoti pašnekesio. Atrodė, kad jos visiškai nedomina išorinis pasaulis ir kad ji paprastai nieko nemato, kas dedasi aplink ją. – Taip labai ji būdavo įsigilinus į savo darbą arba pati į save.

Kai ji grįždavo iš įstaigos, niekas jos nepalydėdavo. Ir jos kambarin niekada neužeidavo svetimi žmonės. Ji kartais žiūrėdavo į tris kėdes, kurios stovėjo aplink jos mažą stalą, ir galvodavo: „Kodėl man reikalingos trys kėdės? Aš galėčiau dvi kam nors dovanoti. Man užtenka vienos."

Tačiau jai buvo savotiškai gera savo vienumoj ir ramybėj. Tada ją tyliai užplūsdavo jos mintys ir svajonės. Tokios kuklios ir trapios. Ji buvo įpratusi slėpti jas tarp svetimų žmonių, nes svetimos akys ir svetima šypsena nubaidydavo jas kaip baikščius paukščius.

Apie ką ji svajojo? O! Jos svajonių buvo daug, nes ji priklausė prie tų, kurie gimsta svajoti, ir buvo dar tokia jauna. Pirmiausia iš visų svajonių į jos kambarį ateidavo jaunas Princas. Iš tikro jis niekada nebuvo atėjęs į jos kambarį. Net ir prakalbėjęs niekada nebuvo į ją, nors įstaigos koridoriuose jie susitikdavo kasdien po kelis kartus. Kiekvienąkart, kai jis eidavo pro šalį, ji nuleisdavo akis, kad iš akių jis neįspėtų jos sapno. Bet jis niekad nepastebėdavo nei jos akių, nei sapno jos akyse. Tik praeidavo pro šalį ir nepažvelgdavo į ją. Ir turbūt tik todėl jis atrodė toks tolimas ir gražus.

Jos svajonėse jisai vadinosi Princo vardu.

Jai rodėsi, kad tai būtų buvę nuostabu ir nepaprasta, jei Princas būtų kada nors užkalbinęs ją. Ir kai jis praeidavo pro šalį, ji nutirpdavo iš laukimo, ir širdis jai sustodavo iš baimės.

„Kaip gera, kad jis nesustojo ir nieko nepasakė man", – pagalvojo ji, kai jie būdavo jau prasilenkę, nes jai rodėsi, jei Princas sustotų ir užkalbintų, jos veidas užkaistų ir išduotų ją. Ir Princas tada įspėtų jos didžiausiąją ir niekam nežinomą svajonę.

Ji niekad negalėdavo net pagalvoti, kad Princas kada nors ateitų į jos kambarį ir atsisėstų už mažo stalo. Bet jos svajonėse jis būdavo čia visados.

Ir kai ji tylomis sėdėdavo arba vaikščiodavo savo kambaryje iš lėto niūniuodama, jos galvon dažnai ateidavo mintis: „Argi ne jam turėtų priklausyti mano širdis ir mano svajonės, ir maži daiktai, kurie yra mano kambaryje? Jis galėtų ateiti čia, kur aš gyvenu, ir būti viešpats, nes čia yra jo karalystės dalis. Bet ar jis žino, kad vienoj šaly jis yra laukiamas kaip princas?"

Jai buvo aišku, kad jis nieko apie tai nežino, ir jai rodėsi, kad ir žinoti jis to nenorėtų.

Su tokiomis mintimis ji prieidavo prie savo knygų spintelės, kur buvo keletas svajingos ir liūdnos poezijos tomelių. Pro jos akis bėgdavo žodžiai kaip liūdnų upelių srovės, ir jos imdavo nešti ją kaip mažą luotą, linguodamos ir supdamos iki užsimiršimo.

Ji dar turėjo gėlių. Gėlės buvo gyvos. Jos augo mažuose vazonuose ir žydėjo mėlynai. Ant jų lapų tupėjo margaspalvės peteliškės, kurių sparnai buvo padaryti iš perregimo ir žibančio šilko juostelių.

Ji mėgo savo knygas, savo gėles ir peteliškes. Be savo svajonių, ji nieko taip gražaus, kaip šitie daiktai, neturėjo.

Tiesa, dar buvo muzika. Ji ateidavo iš kito kambario kaip paslaptinga viešnia. Ateidavo tyliai pro uždarytas duris ir, prisilietusi širdies, ją skaudžiai sužeisdavo. Ir širdis imdavo verkti kartu su smuiku (ten už sienos juo grodavo kažkokia jauna mergaitė). Jai rodėsi, lyg ta melodija, atspėjusi jos vienumą ir liūdesį, ateina paguosti, o beguosdama ją dar labiau pravirkdo. Ir ji juto, kad smuikas kalba apie jos pačios skausmą, kurio ji iki tol nežinojo. Ir tas skausmas būdavo toks didelis, kad jai darėsi kaskart sunkiau jį pakelti. Tada ji galvodavo: „Mano Princas neateis čia. Ir mano liūdesys – nepražus. Ir todėl gera būtų, jei ateitų čia kas nors ir atisėstų šitoj kėdėj, kurioj niekas neatsisėda be manęs. Gal mano vienuma būtų mažesnė, ir liūdesys, išvydęs kitus svečius, varžytųs taip dažnai ateiti pas mane..."

Vieną sykį pas ją užėjo svetimas vyriškis. Jis gyveno tame pačiame name ir prieš tai keletą kartų buvo ją užkalbinęs. Vėliau sužinojo, kad jo vardas Antanas. Jis buvo pusėtinai jaunas. Jo veidas iš pirmo įspūdžio atrodė atviras ir links-

mas. Jis daug kalbėjo ir jo visiškai nestebino, kad panelė Irutė tokia tyli ir jo, kaip nepažįstamo žmogaus, visą laiką varžosi. Negalėjai žinoti, ar jis to visiškai nepastebi, ar nenori pastebėti.

Panelei Irutei buvo gera, kad jis nekreipia dėmesio į jos sumišimą ir, neversdamas jos šnekėti, pats kalba už save ir už ją.

Per pirmąjį apsilankymą ponas Antanas spėjo daug papasakoti apie save. Teisingiau pasakius, jis pasakojo ne apie save, bet apie tą įstaigą, kurią jis administravo. Panelė Irutė sužinojo apie remontus, kurie yra numatomi padaryti jo įstaigos namuose, apie jo įstaigos darbą ir apie tarnautojus: dalis jų tinginiai, kita dalis girtuokliai, o trečia ir labai maža dalis, anot pono Antano, visiškai sąžiningi žmonės.

Užėjo jis pas ją antrą kartą ir trečią, ir ketvirtą, o vėliau pradėjo užeidinėti kasdien. Ir visą laiką tekalbėjo apie tuos pačius dalykus. Ilgainiui Irutė pasijuto nepaprastai gerai pažįstanti pono Antano įstaigą, daug geriau negu tą, kurioj ji pati dirbo. Žinojo ji smulkiausius tos įstaigos nuotykėlius ir barnius. Pusėtinai gerai pradėjo pažinti jos tarnautojus, nors niekada jų savo akimis nebuvo mačius.

Irutė paprastai klausėsi Antano kalbų nieko neatsakydama ir lyg tylomis pritardama. Iš tikrųjų tos kalbos jos visiškai nedomino. Bet kartais juk būna labai gera, kad kas nors ką nors kalba, nors mums visiškai nesvarbu apie ką.

Kai ponas Antanas taip kalbėdavo, Irutė žiūrėdavo į jį ir galvodavo: „Jo sieloje, matyt, niekas daugiau netelpa, kaip visa įstaiga su jos tarnautojams, su jos baldais ir reikalais. Jo siela panaši į pilką ir nuobodų namą, kuriame yra uždaryta pilka ir nuobodi įstaiga." Tačiau jis neatrodė jai per daug įkyrus. Ji įprato, kad jis kasdieną užeitų ir kalbėtų apie savo įstaigą, nes jis būdavo vienintelis, kuris ateidavo į jos vienumą. Nors šiaip ji juto, kad ponas Antanas jai tebėra toks pat svetimas kaip ir tada, kai jie pirmą kartą pasimatė.

Ji kaip ir seniau tebemylėjo savo tolimą ir gražų Princą, savo gėles mažuose vazonėliuose ir žėrinčiais sparnais peteliškes, savo knygas ir liūdną muziką, kuri ateidavo iš kito kambario pro užrakintas duris. Tik apie šituos dalykus ji niekad nebandė pasakoti ponui Antanui, nes juto, kad tai būtų toks pat tuščias darbas, kaip aklam kalbėti apie septynias vaivorykštės spalvas.

Vieną dieną ponas Antanas prisipažino ją mylįs. Jis kalbėjo apie tai su tokiu paprastumu, kaip jis buvo įpratęs kalbėti apie savo įstaigos reikalus. Irutė sumišo ir nieko neatsakė, bet kai ponas Antanas išėjo, ji galvojo sau: „Ne, aš niekados jo nemylėsiu. Jis nieko nežino apie mano knygas, nei apie mano muziką, nei apie mano gėles, nei peteliškes. Tai argi aš galiu mylėti jį, jei jis negali mylėti to, kas man brangu?"

Bet ji niekados nepasakė ponui Antanui jo nemylinti. Ir kai jis klausdavo šito, ji pagalvodavo: „Aš geriau nepasakysiu tiesos. Jis gali įsižeisti ir niekad nebeateis pas mane..."

Ir į jo klausimą ji atsakydavo: „Nežinau." Ponui Antanui tai nekeldavo jokio nusiminimo. Tokiu atsakymu jis atrodydavo visai patenkintas. Gal jis manė, kad tai sakoma iš nedrąsos? Ir ilgainiui ponas Antanas pradėjo kalbėti, kad jis atnešiąs žiedus ir vieną dovanosiąs jai ir kad po to netrukus turėsiančios įvykti jų vestuvės.

Panelei Irutei iš karto tai atrodė labai keista, bet ilgainiui ji ėmė apsiprasti su ta mintimi. Ji žinojo, kad jos Princas niekados čia neateis, ir todėl jai viskas rodėsi tik tiek. Ir į pono Antano pasiūlymus ji neatsakė nei „taip", nei „ne".

– Rytoj aš būtinai atnešiu žiedus, – pasakė vieną vakarą išeidamas Antanas.

– Nežinau, – atsakė Irutė kaip paprastai, nes jai buvo viskas vis viena...

– Na, nieko, nieko... Vis viena aš atnešiu. Žinau tavo kuklumą... Tiesa, o sužieduotuves mes atšvęsime kiek vėliau, ir aš į jas pasikviesiu visą savo įstaigą.

Jis išėjo. Irutė buvo tikra, kad žiedus jis vis viena atneš. Ir ji žinojo, kad negalės atsakyti jam „ne", bijodama netekti to vienintelio žmogaus draugystės.

„Turbūt aš pasakysiu jam „taip", – galvojo ji. – Juk mano Princas niekada neatras tos šalies, kuri jam norėtų priklausyti. Todėl tegu ji priklauso tam, kuris ją pirmas atrado, nors nieko nesuprasdamas, kokį grožį ir turtą slepia jo atrastoji šalis."

Tą vakarą vėl jos kambary viešėjo sapnas apie Princą, ji vėl žiūrėjo į savo knygas, į savo gėles ir peteliškes. O muzika vėl atplaukė pas ją kaip mėlyna ir virpanti migla, ir savo virpėjimais skaudžiai užgavo jos širdį.

Ji juto visa tai tebemylinti panašiai kaip ir pirma. Tik daug stipriau. Ir jai buvo be galo liūdna.

Tą naktį Irutė sapnavo. Eina ji drėgnu ir siauru urvu, nušviestu neryškios peleninio atspalvio šviesos. Eina ji vieniša. Atskirta nuo viso pasaulio. Ir nešasi rankose mažą vazonėlį gėlių, ką tik pražydusių mėlynais žiedais. Ant žiedų nutūpusios margos šilkinės peteliškės. O muzika plaukia kartu su ja ir, virpėdama kaip mėlyna migla, glaustosi aplink jos veidą ir krūtinę. Ir dar vieną dalyką ji nešas. Tik ne rankose, o širdyje. Tai yra sapnas apie Princą, pats trapiausias ir slapčiausias iš visų sapnų. Tas sapnas per daug šviesus, ir ji žvelgia į savo rūbus ties širdimi, nes bijo, kad pro juos neatsispindėtų jos sapno žėrėjimas... Tačiau ji be reikalo bijo, nes kas galėtų tai pastebėti, jei ji eina visai vieniša ir nieko nesutinka savo kelyje.

Bet netikėtai ji išvysta tamsią vyriškio figūrą stovint urvo gilumoje. Jai rodos, lyg tas vyriškis ten lauktų. Ir kai ji prieina artyn, jis išskečia rankas ir apkabina ją. Ji iš karto tik nustemba, bet paskui užsigąsta, nes pastebi, kad to vyriškio akys yra aklos. Ji nori ištrūkti iš jo glėbio ir kalba jam:

– Ach, paleisk mane... Tavo akys yra aklos, o rankos ir aklos, ir šaltos. Tu juk nematai, kad aš nešu gėles, žydinčias mėlynai, ir peteliškes, padarytas iš žibančio šilko. Tu sugniauši mano gėles ir mano peteliškes nubaidysi. Mano melsvą muziką tu išgąsdinai, ir ji virpėdama ima bėgti nuo manęs. Ir mano šviesus sapnas, mano nuostabiausias sapnas apie tolimą ir gražų Princą mirs, – štai jis ima gesti bijodamas savo aklo ir tamsaus apkabinimo. Ach, leisk mane, svetimasis!..

Bet veltui ji stengėsi ištrūkti. Svetimasis vyriškis nepaleido jos iš savo glėbio. Ir kai ji nubudo, jos širdis drebėjo ir prakaitas buvo išpylęs kaktą.

Tą dieną ponas Antanas atėjo ir atsinešė žiedus.

Kai jis priėjęs apkabino Irutę, ji visa suvirpėjo iš baimės. Jai pasirodė, kad per jos kūną perėjo visai toks pat šiurpas, kokį ji juto, kai sapne ją laikė apkabinęs svetimasis vyriškis. Ji išslydo iš Antano glėbio ir atrodė tokia išsigandusi.

– Kas tau? Ko taip išsigandai?

– Aš šiąnakt sapnavau, kad mane buvo apkabinęs svetimas vyriškis, kurio akys yra aklos, o rankos ir aklos, ir šaltos.

– Kokie niekai, – atsako jis ir niekinamai numoja ranka. – Sapnas... Tie sapnai tikra kvailystė.

Irutė stovi. Ji tebėra tokia pat išsigandusi.

„Argi aš nepriimsiu jo žiedo? – ima galvoti ji. – Kaip bus tada su mano vienuma? Juk mano Princas yra tik sapnas. Iš tikrųjų jis niekada neateis pas mane..."

Jos svarstymas yra kankinantis, nes ji žino, kad dabar paskutinės sekundės pasakyti „taip" arba „ne". Bet ji vis negali apsispręsti ir tai ją kankina.

Bet ponas Antanas prieina prie jos ir, nieko nesakydamas, užmauna žiedą jai ant piršto. Ji nesipriešina ir galvoja su palengvėjimu širdyje: „Pagaliau nuspręsta."

[1944]

MANĘS LAUKIA UŽ DURŲ

Anksčiau Valerija man paskambindavo kas dieną. Tai buvo tol, kol mes iš tikrųjų mylėjomės ir nepasitaikydavo jokių stambesnių nesusipratimų. Bet dabar... Tiesą sakant, aš ją tebemyliu taip pat, kaip ir pirma. Ir galbūt dar labiau... Taip bent man atrodo, nes paskutinėmis dienomis aš dėl jos smarkiai kankinuosi. Gerai nujaučiu: ji manęs nebemyli... Žinau: pas ją ateina kitas vyriškis. Jis greitai ten visiškai užims mano vietą... Kartais kalbu sau:

– Tegu jie mylis! Kas man? Ko aš turiu jaudintis?

Bet kai prisimenu visas drauge praleistas dienas ir ją, anuomet tokią gerą ir švelnią, jaučiu širdyje žudantį skausmą – ir man rodos: aš to nepakelsiu.

Būtų gera pas ją užeiti. Bet aš negaliu. Paskutinį kartą buvau pas ją prieš tris dienas. Tas mūsų pasimatymas toli gražu nebuvo malonus. Aš visą laiką buvau niūrus ir susikrimtęs.

– Nebe tokia tu, kaip pirma buvai, – kalbėjau įnirtęs. – Žinau, kas čia kaltas. Ir tu žinai... Abu žinom! Nesiginčysim...

– Tai ir puiku, kad abu žinom, – atsakinėjo ji man visiškai šaltai.

Mačiau, kad jai dėl mano karščiavimosi nei šilta, nei šalta. Lyg tai jos visiškai neliestų. Iš to man darėsi aišku, kad esu pralaimėjusiojo padėtyje. Ir tai mane kaip tik labiausiai nervino.

– Kada aš galėsiu užsukti pas tave? – paklausiau išeidamas ir jutau, kad mano klausimas nedrąsus. Bijojau, kad ji, įžeista mano pasikarščiavimų, atsakys: „Gali ir visiškai nebeužeiti."

Bet vis dėlto jos sprendimas nebuvo toks žiaurus. Ji atsakė:

– Aš tau paskambinsiu telefonu.

Ir štai dabar laukiu keturias ilgas dienas. Telefonas jau daug kartų skambėjo. Ir su kiekvienu skambučiu aš galvojau: „Tai ji."

Jeigu būdavo moteriškas balsas, jo tembras pradžioj pašnekesio visada pasirodydavo tas pats – laukiamasis, ir aš vos nesušukdavau: „Tai tu, Valerija?"

Bet kiekvieną kartą nusivildavau, nes reikėdavo konstatuoti savo apsirikimą. Žinoma, tai buvo smulkmenos, bet jos išnervino ir iškankino mane taip, kad kiekvieną kartą, imdamas telefono ragelį, jusdavau drebant savo ranką.

Laukdamas jos paskambinimo, specialiai vengiau išeiti iš namų. Ir tai mane dar labiau kankino: sėdėdamas savo kambaryje ir niekur neišsiblaškydamas, aš visą laiką galvojau ir galvojau apie vieną ir tą patį dalyką. Mano fantazijoj lyg šimtą kartų iš naujo sukamame filme bėgo paskutiniųjų mūsų susitikimų vaizdai. Ir, darydamas iš jų išvadas, turėjau pripažinti, kad Valerijos jau esu netekęs. Nuo šitos minties man buvo taip sunku, kad pats nejusdamas keletą kartų kruvinai susikramčiau sau rankas.

„Koks žiaurumas iš jos pusės, – galvojau visą laiką. – Argi ji nenujaučia, ką aš išgyvenau? Iš pasigailėjimo, iš žmoniškumo galėtų man nors keletą žodžių pasakyti..."

Kai susitiksiu, žinoma, aš jai vaizdingai nupasakosiu savo išgyvenimus. Apgalvojau ir žodžius, kokius jai pasakysiu. Man rodos, tai turės ją sugraudinti. Taip, galės įsitikinti, kokia ji žiauri ir nežmoniška... Ir galės tai apgailėti.

Buvo mane apsėdusi net visiškai absurdiška mintis. Man vis rodėsi: imu aš ir nusižudau. Tik dėl to, kad ji pamatytų, kaip baisiai aš ją mylėjau ir kaip dėl jos kankinaus. O! Tada ji tikrai susigraudintų. Ir verktų manęs. Žinoma, paskui niekados per visą savo amžių negalėtų sau atleisti to, kad buvo man tokia negailestinga...

Skambutis. Krūpteliu. Bet tai ne telefono. Durų.

Pas mane į kambarį įeina mergaitė. Aneta. Mano gera pažįstama. Seniau kartais pas ją užeidavau, kol dar nemylėjau Valerijos. Ji labai įdomi. Be galo nervinga. Jos judesiuose visą laiką yra kažkas pertempto ir nenatūralaus. Ir veido bruožuose žymu tas pats įtempimas. Kai aš žiūriu į ją, man rodos, – vienas neatsargus mostas – štai jos veidas staiga sudrebės ir ją ištiks isterikos priepuolis.

Man rodos, yra žmonių, kurie su tam tikru skausmingumu turi justi kiekvieną dulkę, kuri užkrinta ant rankos. Jie yra taip jautrūs įvairiems įspūdžiams, tarsi neturėtų odos, ir kiekvienas prisilietimas, grubus ar švelnus, juos skaudintų. Tokių žmonių gyvenimas yra nuolatinė ir nesibaigianti kančia.

Panelė Aneta, man rodos, kaip tik tokia ir yra. Taip bent aš apie ją galvoju.

Tarp kitko, žmonės pasakojo, kad ji simpatizuojanti man. Nežinau. Galbūt... Niekada šito dalyko nebandžiau išsiaiškint. Man tai nebuvo įdomu.

Štai dabar ji stovi prieš mane ir stengiasi atrodyti rami, bet aš matau, kad nedaug trūksta – ir ims virpėti jos veidas.

– Nesutrukdysiu? – klausia.

– Ne. Sėsk.

– Aš užėjau pas tave vienos knygos.

– Kokios tau reikia?

– Bet kokios... Aš noriu paskaityti. Neturiu šį vakarą ką veikti.

– Na, gerai. Paieškosim. O dabar sėsk.

Ji lyg nenorom atsisėda ir sako:

– Sėst... Tik labai trumpam. Žinai, manęs laukia už durų.

– Ko neužėjo čia?

– Palauks, – numoja ji ranka ir keistai nusijuokia.

– Tai kaip sekas?

– Puikiai. Man visada kuo puikiausiai sekas... – ji taip mostaguoja rankomis ir taip juokiasi, kad galėtų būti baugu. Bet aš ją seniai pažįstu.

– O žinai, kaip kartais būna? – staiga ji užklausia.

– Kaip?

– O taip, kad viena mintis žmogų vadina ir vadina kur nors. Ir rodos, ji paima už rankos ir veda. Ir atveda pagaliau...

– Kur atveda? Kokia mintis?

Ji nieko neatsako. Tik žiūri į mane tokiu žvilgsniu, tarytum aš pats turėčiau įspėti, kokia yra ta mintis ir kur ji atveda. Bet mane nervina tokia jos laikysena ir aš piktai sakau:

– Kalbėk aiškiai, kad suprasčiau! Nenoriu sukt sau galvos svetimom mįslėm. Aš ir be to turiu rūpesčių.

– Aš aiškiau nekalbėsiu. Ir taip aiškiai pasakiau. Aiškių aiškiausiai... – ji juokiasi.

– Tik, tiesa, – sako vėl staiga, – tu nemanyk, kad aš be reikalo pas tave užėjau. Man iš tikrųjų reikia kokios nors knygos. Duok, ir aš eisiu. Manęs juk laukia už durų...

Man atrodė, kad jai bus vis tiek, kokią knygą paduosiu. Išėmiau iš spintelės pirmą pasitaikiusią ir padėjau ant stalo.

– Galėsi pasiimt šitą. Bet dar palauk. Pašnekėsim.

Ji tylėdama pasikelia. Pastovi. Susijuokia savo keistu juoku ir vėl atsisėda.

Mes sėdime sofoj visiškai arti vienas kito. Ji žiūri į mane stipriu ir giliu žvilgsniu. Man rodos, tame žvilgsnyje yra kažkas pamišėliškai degančio. Bet aš jaučiu, kad jos akys ir veidas yra labai traukiantys, tarytum ten būtų susikoncentravusi didelė jėga. Pajutau savo kūnu plūstant šildantį jausmą. Rodės, tas jausmas apsemia ir skandina aitrią ir šaltą mano širdies kančią ir neša sąmonei lengvą svaigulį bei užsimiršimą. Buvo gera just šitą išsivadavimą iš kančios, ir aš tam svaiguliui pasidaviau. Apkabinau ją ir ėmiau bučiuoti. Ji pasidavė be jokio priešinimosi. Tarytum būtų to laukusi.

Kai ją paleidau, ji sėdėjo sofoje išsitiesusi, pusiau gulėdama ir atrodė tokia leina. Jos veide tarytum ištirpo pirmykštis įtempimas ir bruožuose atsirado kažkas švelnaus ir šilto.

– Aš dabar galėčiau užmigt, – sako ji, – man dabar baisiai ramu. Bet už durų laukia manęs...

Manyje tebėra tas pats svaigus šilimos jausmas. Aš nieko neatsakau. Tik staiga pašoku: kitame kambary suskamba telefonas. Kai paimu ragelį atsiliepti, man dreba ranka.

„Ji?" – tokia yra mano mintis.

Bet girdžiu vyrišką balsą. Apsirikta! Vienas pažįstamas užsimanęs su manim paplepėti. Kalbam keletą minučių. Pačius didžiausius niekus. Aš norėčiau, kad jis greičiau baigtų, nes mano sąmonėj tvinksi ta viena mintis: „Tai ne ji, tai ne ji!"

Grįžtu pas Anetą. Jinai sėdi ta pačia veido išraiška kaip ir pirma.

– Sakyk, – klausia, – ar tau neatrodo keista, kad aš pas tave atėjau? Ir kad čia taip sėdžiu? Juk dabar jau vėlu.

– Tokios smulkmenos manęs niekada nestebina.

– Ar tu žinai, kas yra laukimas? – vėl sako ji. – Ar tau teko laukt ateinant to, kuris... niekad neateina? Girdėt svetimus žingsnius prie durų ir visada galvot, kad tai tie žingsniai, kurių laukei? Ir girdėt žingsnius prie savo durų, kada ten nėra jokių žingsnių, ir galvot, kad tai tie žingsniai, kurių laukei?

Mano širdin yra grįžus pirmykštė kančia ir dar didesnis apmaudas. Svaigulio jausmas visai išnyko. Sėdžiu ir tylėdamas sau galvoju: „Ar ne kvailystė buvo ją bučiuoti? Ji dar kažką pamanys."

– O kodėl tu niekados nebeužeini pas mane? Aš tavęs laukiu... – sako ji po pauzės.

Į šituos jos žodžius aš visiškai neatsakau. Tik tariu:

– Tu ką tik klausei, ar aš žinau, kas yra laukimas. Galiu tau pasakyt, kad puikiausiai pažįstu šitą jausmą. Štai dabar keturios dienos, kai sėdžiu namuose ir laukiu, kad man paskambintų. Ir niekas neskambina... Ir vis laukiu... Tu supranti, kada žmogus gali taip laukti?

Aš tai kalbu visai ne todėl, kad norėčiau išsipasakoti, bet dėl to, kad jinai nepagalvotų, jog anas mano pasielgimas buvo padarytas iš kokios nors ypatingos simpatijos jai.

Ji pasižiūri į mane ir klausia:

– Turbūt tu su kiekviena mergaite būtum taip pasielgęs kaip su manim?

– Labai galimas dalykas, – atsakau.

Ji užsiima rankomis veidą ir tyli. Ir kai nuleidžia rankas, jos veidas labai pasikeitęs.

– Niekur negalima sustot, – ima ji kalbėti greitai ir nervingai, – reikia bėgt ir bėgt... Rodos, po kojų ugnis ir ugnis... Nebėra nedegančios vietos pasaulyje... Aš einu! – staiga pašoka ji. – Manęs juk laukia už durų.

– Jeigu laukė tiek, palauks ir dar, – atsakau.

Ji eina durų link, bet vėl sustoja ir klausia manęs:

– Ar aš neatrodau tau keista?

– Aš įpratęs prie tavo keistumo.

– Bet patikėk: dabar man dažnai ima rodytis, kad su manim kažkas atsitiks... Man kartais taip gera, taip linksma, aš einu gatve dainuodama... O paskui lyg nubundu... Ir man baisu...

Ji stovi bejėgiškai atsišliejusi į sieną. Ir staiga sako:

– Man vis dėlto gera pas tave. Aš dar pabūsiu čia ir padainuosiu tau vieną dainą.

Grįžta prie sofos, atsisėda ir ima dainuoti keistą dainelę. Paskui ima juoktis. Tarpais dainuoja ir tarpais juokiasi. Paskui kalba. Jos sakiniai keisti. Lyg poetiški. Ir panašūs į mįsles.

– Sakyk, Aneta, tu vaidini? Būk gera ir nustok, – imu aš jai kalbėti, nes man iš tikrųjų truputį nejauku.

Netikiu, kad su ja būtų kas nors labai blogo. Ji visada panašiai elgdavosi. Tik anksčiau būdavo kiek santūresnė.

Iš tikrųjų, ji daug geriau padarytų, jei valdytųsi. O dabar ji pati nežino, kaip atrodo jos elgesys. Jos juokas darosi visai nepakenčiamas, nes besijuokiant ima kažkaip liguistai trūkčioti jos veidas. Tai darko bruožus ir daro labai atstumiantį įspūdį. Ir mane kankina savotiškas jausmas, panašus į koktumą ir į pasišlykštėjimą, nes visą laiką turiu prisiminti, kad šitą žiauriai darkomą veidą ką tik bučiavau.

Ji pakankamai ilgą laiką kankinasi pas mane, kol pagaliau aš netenku kantrybės ir sakau:

– Žinai, Aneta, eik tu pagaliau namo, nes paskui pasidarys labai vėlu.

– Tiesa, – susigriebia ji, – iš tikrųjų laikas. Sudievu... – ir ištiesia man ranką.

– Tai palauk, – sakau, – kurgi tu viena? Palydėsiu.

– Ne, ne! Nereikia... Argi aš nesakiau, kad manęs laukia...

Pasižiūriu į laikrodį ir sakau:

– Netikiu, kad kas nors tavęs belauktų. Tu čia išbuvai apie porą valandų.

– Aš neabejoju, kad laukia. Dar tik porą valandų. O manęs laukia po tris ir po keturias valandas... Ir labai ilgai laukia.

Imu savo paltą, bet jinai jau eina pro duris. Galėčiau nebent jėga sulaikyti. Bet leidžiu – tegul eina. Ką aš žinau, gal iš tikrųjų yra pasaulyje tokių kvailių, kurie laukia už durų po dvi valandas. Nors šį kartą aš tuo visiškai netikiu.

Girdžiu, kad ji, kopdama laiptais žemyn, ima juoktis. Tas juokas be pertraukos ir vis stipresnis. Labai nenatūralus juokas. Man pasirodo, lyg tame juoke būtų kažkas panašaus į lojimą.

Atidarau duris, kurias ji buvo už savęs užtrenkusi, ir imu šaukt ją vardu. Bet ji vis juokiasi ir neatsiliepia.

– Tu čia? – išgirdau iš apačios laiptų jos žodžius. – Kokia tu gerutė! Tu visados lauki manęs...

Ir girdėjos: ji atidarė duris ir išėjo į gatvę.

Stovėjau nežinodamas, ką daryti. Gal iš tikrųjų kas nors jos ten laukė. Bet greit supratau: tai galėjo būti tik kliedėjimas. Pasiėmiau paltą ir pasileidau laiptais žemyn. Dabar aš buvau įsitikinęs, kad su ja yra kažkas rimto. Vijausi greit. Ne todėl, kad būčiau susijaudinęs, bet tik dėl to, kad jutau kažkokią pareigą.

Lauke buvo visiškai tamsu. Nežinojau, kurion pusėn ji galėjo eiti. Pasukau tom gatvėm, kurios artimiausiu keliu vedė į jos namus. Nieko nepavijau. Jos kambarin užeiti nenorėjau. Gal visiškai nieko – tada mano žygis pasirodytų labai keistas. Pagaliau jei iš tikrųjų... – tame bute yra daugiau žmonių. Pasirūpins.

Grįžau. Pirmykštis įspūdis ėmė praeiti. Ir man pasirodė, gal visai be reikalo aš čia lakstau gatvėmis. Tačiau širdyje tūnojo kažkoks nujautimas. Nusprendžiau ryt iš ryto pas ją užeiti.

Parėjęs į savo kambarį, negalėjau užmiršt Anetos apsilankymo. Tiesą sakant, jos kančia manęs nė kiek nesukrėtė. Ir man buvo gėda tai prisipažinti. Norėjau visai negalvoti apie šį nuotykį. Bet įspūdis buvo per daug ryškus. Jutau, kad kažkur mano sielos gilumoj yra slapta mintis: „Štai, nors Valerija ir nustojo mylėti mane, bet yra kita moteris, kuri kankinasi dėl manęs iki beprotybės."

Turėjau prisipažint, kad ta mintis man teikia savotiško džiaugsmo ir už tai nekenčiau pats savęs. Bet to, mane erzino tai, kad iš mano sąmonės nenyko Anetos veidas, konvulsiškai tampomas išvidinės kančios. Aš visą laiką turėjau prisiminti, kad tą veidą bučiavau...

Ryto metą užėjęs pas Anetą, radau ją namie. Kambary buvo dar keletas jos pažįstamų. Kai įėjau vidun, Aneta sėdėjo nuleidusi galvą ir primerkusi akis. Taip atrodo žmonės, kurie yra mirtinai išsikankinę. Mano įėjimo ji, matyt, visiškai nepastebėjo.

Iš karto supratau, kad čia yra atsitikę kažkas nepaprasto. Buvo sunku pratarti pirmąjį žodį. Aš turėjau iškęsti trumpą ir sunkią tylą.

Bet Aneta staiga pakėlė galvą. Jos žvilgsnis sustojo ant mano veido. Ji pašoko, pribėgo prie manęs ir, įsikibusi man pečių, pradėjo tankiai šnekėti:

– Ak, tu?.. Pagaliau atėjai. Bet sakyk – turbūt nežinai, kas vakar laukė manęs už durų? Nežinai?.. Gal manai, kad niekas nelaukė?.. O vis dėlto laukė. Spėk kas! Spėk!.. – ji kvatojosi man tiesiog į veidą.

– Iš kurgi aš galiu įspėti? Geriau pati pasakyk, – atsakiau. Turėjau valdytis, kad nevirpėtų mano balsas.

Anetos veide ir akyse ėmė ryškėti vaikiškas švelnumas. Ir ji pradėjo kalbėt tyliai, lyg sakydama kažkokią paslaptį:

– Žinai, manęs laukė už durų viena mergytė. Maža mergytė... Silpna... Ji man kaip sesuo. Daugiau negu sesuo... Mes esam panašios viena į kitą kaip du vandens lašai. O kai mes esam vienos, mes esam abi viena ir ta pati. Bet kai aš užeinu kur nors, ji niekados nedrįsta užeiti kartu su manim. Ji palieka už durų ir kantriai laukia manęs. Ji bijo žmonių... Žinai kodėl – jai priklauso trapiausia ir švelniausia mano sielos dalis. O žmonės žiaurūs! Aš tau sakau, jie labai žiaurūs. Vakar ji ir pas tave bijojo užeiti – pasiliko už durų ir laukė manęs. Ji gerai padarė, kad neužėjo... Nes žmonės žiaurūs. Ar ne tiesa? – ji klausiamai žiūri į mane.

– Taip. Tai tiesa. O kur dabar ta mergytė? – klausiu tik todėl, kad ką nors kalbėčiau.

– Dabar? Ji čia pat. Stovi už manęs. Slepias už mano nugaros. Kai aš susitinku žmones, ji visada slepias už manęs. Aš ją užstoju, nes esu stipri, labai stipri... Aš nebijau žmonių... Aš moku juoktis ir dainuoti ir kalbėti daug niekų... O ji visai silpnutė. Ji tik slepias už manęs.

Paskui jos kalba ima vis labiau painiotis. Ji vaikščioja po kambarį, sukas ratu ir dainuoja, klykauja. Pagaliau ima daužytis taip, lyg paukštis, ką tik įleistas į narvą.

Viena jos draugių prieina prie manęs ir sako:

– Mes iššaukėm gydytoją. Jis turbūt greit ateis.

– Ar ji visą laiką tokia nerami? – klausiu.

– Ne. Prieš jūsų atėjimą ji buvo visai aprimusi. Jūsų buvimas ją, matyt, erzinančiai veikia.

– Aha, – susigriebiau, – tai gal geriau aš išeisiu. Užsuksiu pažiūrėt vėliau.

Tyliai nešdinuos pro duris. Aneta pastebi mane išeinant ir ima šaukt:

– Tu išeini? Tik atėjai... Ir vėl išeini? O aš laukiau – laukiau tavęs...

Uždarau už savęs duris. Girdžiu, ji šaukia mane vardu. Kambary triukšmas. Atrodo, lyg ji veržtųs pro duris, o ją laikytų. Lipu laiptais žemyn ir vis girdžiu: ji šaukia mane vardu.

Einu gatve. Norėčiau būt susigraudinęs. Bet esu šaltas. Toks pat, koks buvau vakar vakare. Ir tas šaltis slegia mano sąžinę. Gal galėčiau sau įsikalbėt gailestį. Bet nenoriu įsikalbėti to, ko neturiu. Ji stovi mano akyse. Apgailėtina. Išdrikusiais plaukais. Vėl tartum girdžiu, kaip jin mane, išeinantį pro duris, šaukia vardu. Bet tas manęs visiškai negraudina. Stebiu visus savo sielos krustelėjimus ir pagaliau sugaunu save begalvojant: tai vis dėlto poetiška, kai pamišusi mergaitė taip šaukia jūsų vardą. Ir turiu nenoromis prisipažint, kad kažkur, pačioje sielos gilumoj, pačiuose jos patamsiuose aš džiaugiuosi šita mintim. Norėčiau savęs nekęst už tai. Bet jaučiu: sukelti savyje tokį jausmą man nesiseka.

Pareinu namo. Ant stalo stovintis telefonas man primena, kaip aš paskutinėm dienom kankinaus dėl Valerijos. Ir net nusižudyti norėjau. Vien todėl, kad ją sugraudinčiau ir kad ji dėl manęs kankintųs visą amžių... Kokia kvailystė!

„Ir vis dėlto, – galvoju sau, – kokie šalti mes esam svetimam skausmui. Tai kokią teisę turim reikalauti pasigailėjimo iš kitų?"

Pasiryžtu būt nejautrus savam skausmui, koks esu svetimam. Ir dėl savo meilės aš daugiau nebesikankinsiu. Geriausia būtų, jei Valerija man visiškai nebepaskambintų ir aš jos visiškai nebesusitikčiau.

Tačiau man taip besvarstant, suskamba telefonas. Šįkart iš tikrųjų tas balsas, kurio visą laiką buvau taip laukęs. Kviečia šiandien užeiti.

– Ne, – atsakau, – šiandien aš užsiėmęs.

– O kada užeisi?

– Tai... kada nors... Progai pasitaikius...

Vilnius, 1944.III.12

PASAKA APIE KARALAITĘ

Scenovaizdis

Ūkininko trobos galas su dviem kambariais. Per vidurį scenos plona siena, skirianti abu kambarius. Sienoje durys. Pirmajam kambary vaikų lovelės. Antrajam – karstas, kuriame guli mirusi piemenaitė. Prie karsto degančios žvakės ir žolynai. Vasaros pavakarys

1 scena

Ūkininkė pasilenkusi ties lenta, ant kurios guli piemenaitės kūnas, taiso išsiskėtusias laukinių gėlių puokštes. Jos lūpos juda. Ji patylom meldžiasi. Antrajam kambary vaikai. Danutė patraukia lipantį lovutėn savo jaunesnįjį brolį Jonuką. Pasigirsta verksmas

ŪKININKĖ (*pertraukusi savo maldą*). Vaikai?!

Jonukas bėga pas motiną. Danutė vejasi jį iš paskos

JONUKAS (*dar iš kito kambario šaukia*). Mane mušė... (*Verkdamas pribėga prie motinos ir įsikabina jos sijono*)

DANUTĖ (*atsiliepia iš kito kambario*). Jis pats kaltas. (*Bėga pas motiną ir staiga sužiūra į piemenaitės kūną, gulintį ant lentos. Matyt, ji buvo laikinai tai pamiršus. Staiga nutyla ir žiūri prieš save didelėm nustebusiom akim*)

ŪKININKĖ (*patylom pagraso Danutei pirštu ir, glostydama Jonuko galvą, jį ramina. Paskui, matyt, baigus maldą, persižegnoja*). Tss, vaikai... Netinka prie mirusio triukšmauti...

Danutė vis stovi ir žiūri tylėdama. Paskui atsargiais žingsniais prisiartina prie motinos

JONUKAS (*paleidžia motinos sijoną ir, priėjęs prie lentos, pradeda glostyti mirusios ranką ir tempti už rankovės*). Kelkis, Levut. Nebemiegok... Kelkis.

ŪKININKĖ. Neliesk, Jonuk.

JONUKAS. O ko ji nesikelia, mama?

ŪKININKĖ. Ji nebesikels, Jonuk. Nebėra mūsų Levutės, vaikai.

JONUKAS. Yra. Va, aš matau Levutę. (*Rodo pirštu*)

DANUTĖ. Nežinai, Jonuk. Mes ją palaidosim po žemėmis ir nebebus. Aš mačiau, kaip pavasarį kapuose laidojo mažą berniuką... (*Susimąsto*) Geriau nelaidokim Levutės. Jai bus baisu po žemėm...

ŪKININKĖ. Nebus baisu, vaikai... Ji seniai pas Dievą... Džiaugiasi su angelėliais, palikus šią ašarų pakalnę.

DANUTĖ. Kad ji čia, mama.

ŪKININKĖ. Jos tik kūnas čia. O siela kaip paukštelis išskrido ir nulėkė pas Dievą.

DANUTĖ. Siela? Ar jai ten gera pas Dievą?

ŪKININKĖ. Gera, vaikeli... Tūkstantį kartų gražiau negu šičia. Ji su angelėliais žaidžia ir gieda giesmeles Dievui. Ir pati ji dabar kaip angelėlis.

DANUTĖ. Ar ten tokie pat angelėliai kaip bažnyčioj?

ŪKININKĖ. Tokie pat. Tik dar gražesni.

DANUTĖ. Ar Levutė mato mus iš dangaus?

ŪKININKĖ. Mato, Danut. Gal ji ir dabar žiūri čia. Pasimelskim, vaikai, kad ji už mus prašytų Dievą. (*Žegnojasi*)

DANUTĖ. Aš, Tėve mūsų... (*Žegnojasi*)

Ūkininkė su dukterimi meldžiasi patylom

JONUKAS (*slankinėjęs pakampiais, prieina prie mirusios ir, įsikabinęs rankomis lentos, siūbuojasi*). A-a-a, Levute, a-a-a, Levute...

2 scena

Įeina studentė Stasė, atsistoja prie lango ir tyli. Baigusi maldą, ūkininkė žegnojasi. Jos akyse pasirodo ašaros

DANUTĖ. Mama, tau gaila Levutės? Tu verki...

ŪKININKĖ. Gaila, vaikeli...

DANUTĖ (*bežiūrint į motiną, ir jai iš akių ima veržtis ašaros*). Kodėl tu verki, mama? Levutei dabar taip gera pas Dievą...

ŪKININKĖ. Gal ir gera. O vis tiek gaila...

DANUTĖ. Jeigu aš mirčiau, tu verktum, mama?

ŪKININKĖ. Ašarų man neužtektų...

DANUTĖ. Bet man ten gera būtų... Aš žiūrėčiau į tave iš dangaus ir melsčiaus už tave. Vis tiek, mama, aš eisiu. Mes abu su Jonuku eisim pas Levutę.

ŪKININKĖ. Eisit, vaikai, eisit... Tik niekas nežino, kada Dievas pašauks... (*Jos akyse vėl pasirodo ašaros*).

DANUTĖ (*apsikabina Jonuką*). Eisim, Jonuk, pas Levutę? Eisim? (*Pastebėjusi motinos ašaras*) Tu nenori, mama, kad mes eitumėm? Tu sakei, ten tūkstantį kartų gražiau. Eikime visi, mama... Negi tu neleisi mūsų?

ŪKININKĖ. Jeigu būtų mano valia, aš niekad jūsų neišleisčiau, vaikai...

DANUTĖ. Tai kodėl, mama?

Motina tyli

JONUKAS. Aš neisiu. Aš geriau pas mamą...

ŪKININKĖ. Taip geriausia, Jonuk. (*Glosto jam galvą*)

DANUTĖ (*kažką mąsto*). Žinai, mama, ir aš neisiu... Gal ten labai toli. Aš bijau. O jeigu mes išeisim, paklysim ir nesurasim to dangaus, kur dabar Levutė.

STUDENTĖ. Taip, Danut. O jeigu mes išeisim ir nesurasim to dangaus...

Ūkininkė ir vaikai staiga pakelia akis į studentę ir vieną momentą žiūri į ją tylėdami. Nežinia, ar juos nustebina jos žodžiai, ar tai, kad ji, visą laiką tylėjusi, staiga prabyla

3 scena

Įeina ūkininkas

ŪKININKAS. Tai reikės dirbti grabelį. Kuo čia pamatavus? Nužiūrėsiu gal ir iš akies. (*Matuoja akimi*) Didelio ir nereiks. Plonutė ir trumputė. Nereikėjo mums jos imti. Rūpestis tik dabar. Aš iš pat pavasario sakiau, kai tik pasamdei: ne į gyventoją panaši.

ŪKININKĖ. Reikėjo priglausti. Kurgi būtų pasidėjusi silpna našlaitė.

ŪKININKAS. Priglaudei, ir kas iš to. Rūpestis tik. Kur gaut dabar, vidurvasarį, kas gano? Geriau jau iš karto apsižiūrėti. Na, eisiu dirbt. Greit ir laidosim. Nei tėvų, nei giminių. Mokėk dabar. E... kur mūsų neprapuola. (*Mosteli ranka ir eina. Ties durim stabteli ir atsigrįžta*) Ale geso, geso pamažėl, ir nebėr... Ir nebėr... Hmm... Keistas tas žmogaus gyvenimas... (*Kreipiasi į studentę*) Sakyk, Stase, kodėl tie mokslo žmonės nesugalvoja, kaip apsisaugot nuo mirties. Visokių gudrybių išgalvoja, o čia ne...

STUDENTĖ. O čia ne...

ŪKININKAS. Taip jau Dievo surėdyta. (*Išeina*)

4 scena

Valandėlė tylos. Ūkininkė atsistoja šalia studentės, ir jos abi žiūri pro langą

ŪKININKĖ. Ko taip žiūri, Stase?

STUDENTĖ (*tylomis, lyg pati sau*). Tik dabar saulė leidos. Tylus vakaras... Ar ne gražu?..

ŪKININKĖ. Gražu būtų, jei taip amžinai...

Pauzė

5 scena

ŪKININKĖ. Stase, pasaugok vaikus. Jiems laikas gult. Vesk į loveles. Aš eisiu ruoštis. Čia greit moterys žadėjo ateit giedoti. (*Išeina*)

STUDENTĖ. Gerai. Vaikai, čia! Jonuk, Danut, duokit rankutes – eisim miegelio.

Veda vaikus. Vaikai atsigręžia ir žiūri, atsukę galvutes, į piemenaitės kūną, kol juos studentė įtempia į kitą kambarį ir uždaro duris

STUDENTĖ. Lipkit į lovutes, vaikai, ir miegučio. A-a-a... (*Įkelia Jonuką į lovutę*)

DANUTĖ (*nuėjusi atsistoja pas langą*). Aš dar neisiu miegučio.

STUDENTĖ. Eik, Danut. Eik... Jau saulutė nusileido – laikams vaikams miegoti.

DANUTĖ. Aš laukiu žvaigždelės, kol nukris...

STUDENTĖ. Kokios žvaigždelės?

DANUTĖ. Levutės žvaigždelės... Mama sakė, šiąnakt nukris.

STUDENTĖ. Netiesa, Danut... Dėl to nekrinta nė viena žvaigždė.

DANUTĖ (*abejodama*). O gal mama nežino... (*Prieina prie studentės ir padeda galvą ant kelių*) Aš nenoriu miego...

JONUKAS. Aš noriu pasakos.

DANUTĖ. Pasaką, mums pasaką pasekit...

STUDENTĖ. Lipk ir tu, Danut, į lovutę. Gal ir paseksiu. Apie ką jūs norit pasakos?

DANUTĖ. Apie septynias žvaigždes, apie karalaitę, apie našlaitę Onutę... Kokias tik mokat... Kaip mama mums pasakų pripasakoja...

STUDENTĖ. Gerai, vaikai, aš paseksiu jums pasaką apie karalaitę. Tik mano pasakos jūs gal nesuprasit.

DANUTĖ. Mes visas pasakas suprantam. Suprasim.

JONUKAS (*pritardamas*). Suprasim. Pasaką...

STUDENTĖ. Gerai, vaikai. Dabar aš jums seku pasaką. Gyveno kartą karalius. Jam gimė duktė. Karalius norėjo sužinoti jos likimą. O toje karalystėje buvo didelis raganius, kuris galėjo įspėti kiekvieno žmogaus ateitį. Tat karalius įsakė pašaukti raganių ir liepė jam burti. Raganius metė savo burtus prie kara-

laitės lopšio. Ilgai žiūrėjo į juos ir pasakė karaliui: „Ji dailiai augs. Bus gera ir labai graži. Bet kai sulauks dvidešimtosios vasaros, piktoji laumė Mirtis, kuri siaučia tavo karalystėje, pabučiuos ją, ir ji užmigs amžinu miegu."

Karalaitė dailiai augo. Ir buvo gera ir labai graži. Bet šalies karalius neturėjo ramybės: kuo didesnė augo jo vienintelė duktė, tuo labiau slėgė jo širdį senojo raganiaus pranašystė.

Kai duktė sulaukė dešimties metų, karalius liepė pastatyti didžiulį laivą ir išausti milžiniškas bures. Tada jis sušaukė geriausius savo šalies jūreivius ir, atidavęs karalaitę jų globai, liepė jiems plaukti ir plaukti per marias iki paties pasaulio krašto. Jis manė, kad jūreiviai galės priplaukti tokią tolimą vietą, kur niekad neužklysta piktoji laumė Mirtis.

Jūreiviai paklausė karaliaus ir išplaukė. Plaukė metus, ir antrus, ir trečius... Ir kai atėjo dvidešimtoji karalaitės gimimo vasara, jie pasiekė tas marias, kurios yra pačiame pasaulio pakrašty. Tos marios buvo visiškai tuščios ir tylios. Į jas nei žuvys neatplaukdavo, nei paukščiai neatskrisdavo, nei vėjai neatlėkdavo. Jūreiviai pagalvojo, kad jų čia niekas nesuras. Pirmą kartą po savo ilgos kelionės jie sustojo, įmetė inkarą ir pradėjo švęsti karalaitės gimimo sukaktuves. Jų laivas stovėjo nurimęs ant juodų ir tylių vandenų, o jie ūžė ir gėrė, ir dainavo.

Bet pačiame puotos viduryje jūreiviai pastebėjo lengvą šešėlį, lekiantį tyliomis ir tuščiomis mariomis. Jie šoko nuo stalų, pakėlė inkarą ir bures, nes pažino, kad juos vejasi laumė Mirtis. Bet jūroje nebuvo jokio vėjo, ir burės kabojo subliuškusios. Tada jūreiviai išsigandę griebėsi irklų, ir laivas kaip paukštis pradėjo skristi vandenimis. Bet lekiąs šešėlis vis artėjo, o jūreivių rankos ilso. Savo irklais jie įsiutusiai kapojo vandenį ir, regėdami artėjančią šmėklą, kalbėjo: „Mes nepabėgsime, nes ta, kuri mus vejasi, yra Mirtis. Joks paukštis taip greit neskrenda. Jokia vėtra taip greit nelekia. Mūsų karalaitė yra pražuvusi." Ir dar stipriau jie gulė ant irklų, ir dar labiau ilso jų rankos. Bet kai atėjo valanda, laumė Mirtis pasivijo laivą ir pabučiavo karaliaus dukterį. Ji užmigo amžinu miegu ir miegojo graži ir išbalus savo karališkame apdare. (*Nutyla. Pauzė*) Baigiau pasaką. Miegat, vaikai? Jonukas jau miega. O tu, Danut?

DANUTĖ. Nemiegu. Aš galvoju.

6 scena

Pro duris įeina senelis. Jis visas žilas ir sulinkęs. Rankoje lazda

STUDENTĖ. Parėjai, seneli?

SENELIS (*padeda lazdą į šalį ir tuoj sėdasi*). Parėjau, vaikel. Bet taip nuvargau, taip nuvargau... Einu ir galvoju: tai jau paskutinį kartą lankau savo artimuosius. Tie keli kilometrai seniau būdavo tik švilpt – pačios kojos nuneša. O dabar einu ir sėduos, einu ir sėduos... Pusę dienos keliavau, ir kojas pakirto...

DANUTĖ. Tu nežinai, senel: Levutė mirė.

SENELIS. Levutė?

Studentė tuo tarpu prieina ir atidaro užvertas duris į tą kambarį, kuriame pašarvota Levutė

SENELIS (*stovi valandėlę lyg sustingęs. Tyliai, lyg pats su savim kalbėdamas*). Jau ant lentos... (*Smulkiais ir bailiais žingsniais įeina kitan kambarin. Žegnojasi ir patylom meldžiasi*)

Studentė keliasi ir eina paskui senelį. Danutė irgi nori pasikelti iš lovutės

STUDENTĖ. Miegok, Danut, nesikelk. (*Pagraso jai pirštu*)

Danutė gulasi atgal. Studentė įeina ir tyliai stovi už besimeldžiančio senelio

SENELIS. Silpnutė jau buvo, kai išėjau. Bet nė galvot nepagalvojau, kad rasiu, kaip dabar... (*Klausiamai pasižiūri į studentę*) Kada?..

STUDENTĖ. Šiandien rytą.

SENELIS. Rytą... (*Žiūri lyg akimis matuodamas mirusiosios kūną*) Kiek čia tebuvo tos mergytės... O mirė... Vaikystės nespėjus praleisti... Man reikėjo jos vietoj... Vis tiek už dienos kitos... Dabar tik smilkstu, smilkstu, kaip gęstanti ugnelė... Užpūs vieną dieną vėjas. Eisiu ir aš pas Levutę. Aha... Greitai, greitai, greitai... (*Pasiremia rankomis ir tyli susimąstęs*)

STUDENTĖ (*norėdama pertraukti tylą*). Ką mąstai, senel?

SENELIS. Mąstau, kas bus tenai... Kur mes tada būsim?.. Tu mokyta, vaikel, tai sakyk, ką mokslo žmonės sako.

Studentė tyli palenkus galvą, lyg negirdėjusi klausimo

7 scena

Iš lovelės pasikelia ir pas juos atbėga Danutė

STUDENTĖ. Danut, ko nemiegi?

DANUTĖ. Aš negaliu užmigt.

STUDENTĖ. Kodėl?

DANUTĖ. Jūs nebaigėt pasakos, teta Stase... Kodėl jūs nepasakėt, kur dabar yra mieganti karalaitė? Ar ji dar nubus?

STUDENTĖ. Pasaką baigiau, Danut... Aš tik tiek tebuvau girdėjus... Daugiau nieko nežinau...

DANUTĖ. Tai kas žino? Gal tu, senel, žinai?

STUDENTĖ (*parodo į Levutę*). Gal tiktai ji gali ką nors žinoti.

DANUTĖ (*nustebusiai ir klausiamai žvelgia į senelį ir studentę*). Ji?

U ž d a n g a

[1944]

Straipsniai
Recenzijos
Teatro kritika

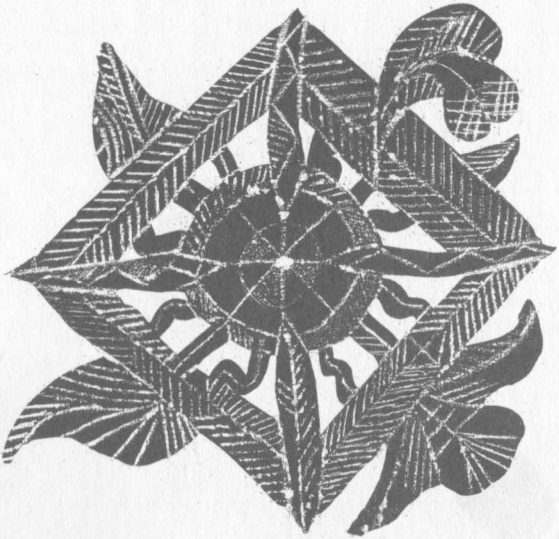

Keletas Antano Vaičiulaičio stiliaus bruožų

Kiekviena meno sritis turi savo medžiagą, kurioje menininkas įkūnija, suvokiamomis formomis išreiškia mintį. Skulptorius apipavidalina granito gabalą, suteikia jam prasmingą formą, ir iš šalto akmens ištrykšta gyvybė, judesys, vaizdas. Rašytojo medžiaga yra žodis. Tačiau ne visi rašytojai vienodai tą medžiagą – žodį – vartoja. Kiekvienas jų savotišku būdu duoda išvysti kuriamą pasaulį, pajusti jo žmonių mintis ir jausmus. Tas *savotiškas būdas* kurti savo pasaulį (ar savo mintis reikšti) raštu ir yra *rašytojo stilius.*

Jeigu skulptorius nesugeba savo kūriniui duoti *tinkamos formos*, jo kūrinys esti be gyvybės, sustingęs, nedaro įspūdžio ir netraukia žiūrovo. Tas pats ir su literatūra. Jei rašytojas nemoka tinkamai pavartoti žodžio, suteikti jam gyvybės, veikalas neturi meninės vertės, netraukia skaitytojo ir neužkrečia jo savo skelbiamomis idėjomis. Todėl teisingi yra šitie Chateaubriand'o žodžiai: „Geriausio turinio veikalas, pilnas išmintingiausių samprotavimų, yra negyvas gimęs, jei jam trūksta stiliaus."

Kai kurios literatūros srovės, ypač realizmas ir natūralizmas, mažiau dėmesio kreipia į stilių. Tačiau stiliaus svarbos niekas neužginčija. Iš naujųjų literatūros srovių estetai ypač rūpinasi stilium.

Mūsų (lietuvių) naujoji literatūra šiandien jau rodo subrendimo žymių ir užima vyraujančią vietą. Ji skaitoma jau ne vien dėl tautiško idealizmo, bet ir dėl savo meniškos vertės, kuri gali lygintis net su užsienio literatūros veikalais. Toje literatūroje yra vardų, kurie niekad nebebus išbraukti iš mūsų literatūros istorijos. Vienas tokių yra ir Antanas Vaičiulaitis. Jis jau anksčiau mūsų literatūroj pasižymėjo kaip geras stilistas. Tačiau du paskutinieji veikalai parodė visą jo stiliaus galią, atskleidė visą jo kūrybinį pajėgumą. Jei palyginsim pirmuosius jo beletristikos veikalus („Vakaras sargo namely" ir „Vidudienis kaimo smuklėj") su paskutiniaisiais („Mūsų mažoji sesuo" ir „Valentina"), matysime, kad tie veikalai labai artimi savo stiliumi: toks pat sakinio sudarymas, toks pat platus žodynas, išdailintų vaizdų gausumas, panašus gamtos ir žmonių vaizdavimas. Kartu galėsime sekti, kaip brendo ir stiprėjo šio rašytojo išraiškos galia, kol pasiekė dabartinį savo meistriškumą.

Daikto vardą, jo ypatybę, veiksmą pasakome žodžiais. Kuo rašytojo kalba

žodingesnė, tuo tiksliau, vaizdingiau ir naujau jis gali išsireikšti. Kalbos žodingumu Vaičiulaičiui mūsų literatūroje vargu prilygs bent vienas rašytojas. Vienam veiksmui ar daikto ypatybei pažymėti jis suranda kartais net keletą naujų žodžių. Jo kalbai gyvumo teikia veiksmažodžių gausumas. Šunytis, pavyzdžiui, bėgdamas per kiemą, ir sliūkina, ir čėpoja, ir bindzina, ir kuduliuoja.

Kad skaitytojas galėtų tiesiog pajusti ir suvokti, ne tik suprasti, rašytojo mintis ir jausmus, kad jo sąmonėje daiktai stotųsi visapusiškai ryškūs ir pilni gyvybės, rašytojas į jo sielą prabyla vaizdais. Tačiau vaizdas nelygu vaizdui. Yra „rašytojų", kurių vaizdai paprastai turi tik neryškius ir tamsius kontūrus, jiems trūksta gyvybės. Visai kitoks Vaičiulaičio vaizdas. Vaičiulaitis kartais jį brėžia labai smulkmeniškai. Šitas smulkmeniškumas gali pasirodyti nereikalingas, tačiau jis vaizdui teikia gyvumo, spalvingumo ir šviesos. Rodos, tikrovėj visa pats regi. Vaičiulaitis moka pastebėti svarbiąsias daiktų linijas, todėl jo vaizdai esti reljefingi ir ryškiais kontūrais. Be to, visi jo vaizdai nepaprastai išdailinti, išryškinti ligi pačių smulkmenų:

> Smulkūs lašeliai gulė ant drabužių, glaudėsi į tankų sidabrinį audinį, kuris paskui neišturėdavo, plyšdavo, ir stambi rasa riedėjo žemyn, palikdama juodą pėdsaką. (*VKS**, p. 39)

Tačiau Vaičiulaitis moka ir trumpu sakiniu, ir keliais žodžiais atidengti didingą ir platų vaizdą:

> Iš tos vietos puolė žemyn didelė gelmė, ir apačioje buvo matyti kloniai su miestais (*VKS*, p. 201)

Visi Vaičiulaičio vaizdai pasižymi šviežumu. Jam vyksta surasti naujų ryšių tarp daiktų, sudaryti naujus žodžių junginius, gyvai ir ryškiai atskleidžiančius vaizdą. Rodos, labai banalus žodis yra „juoktis". Tačiau kai rašytojas pasako: „Aušra juokėsi kalnų keterose" (*VKS*, p. 198), toji „aušra" mus žavi, su ja mes patys norim juoktis. „Varvėti" yra paprastas, nedaug sakantis žodis. Tačiau kai Vaičiulaitis pasako: „Sode jos spinduliai varvėjo pro šakas lyg medaus čiurkšlės iš korio" (*MMS***, p. 93), mes susižavime šito posakio vaizdingumu ir naujumu.

Vaičiulaitis labai daug vietos skiria gamtai vaizduoti. Ypač puikių gamtos vaizdų yra „Valentinoje". Čia ir medžių kamienai prakaituoja aitriais sakais, ir gėlės leipsta nuo kaitros, ir žolė skamba nuo susislėpusių žiogų. Gamta aprašinėjama ligi mikroskopiškų detalių. Neužmirštamas nei žiogas, nei peteliškė dėmėtais sparnais, nei menkas vabalas. Vaičiulaičio gamta paprastai rami, kažkokiu apsnūdimu dvelkianti, susikaupusi ir įsiklausiusi į savo bežadės gyvybės

* Sutrumpintai – *Vidudienis kaimo smuklėje*, Kaunas, 1933.
** Sutrumpintai – *Mūsų mažoji sesuo*, 2 leidimas, Kaunas, 1937.

plazdėjimą. Tačiau gamtos nuotaika dažniausiai tokia pat kaip žmogaus. „Valentinoje", kol žmonių gyvenimas idiliškas, be sukrėtimų, tol ir gamta rami. Kai žmogaus širdyje prabyla gilus skausmas, ir gamta apsiniaukia, kyla vėtra, danguje kryžiuojasi stačiais kampais sulūždami žaibai.

Gal dėl to ramios gamtos aprašymuose daugiausia vyrauja optiniai vaizdai. Akustinių ir motorinių mažiau. Tačiau visos vaizdų rūšys Vaičiulaičiui vienodai puikiai vyksta. Štai kaip įspūdingai aprašoma kun. Motiejaus muzika:

> Nuo viškų vargonai drebėdami šaukė vienišo žmogaus skausmą. Rodėsi, kad didžiam tyrlauky stovėtų vyras ir vis garsiau pasakotų savo sopulį aplinkiniams smiltynams, kuriuos vėjas ardo ties juo, išdegusiems krūmokšniams ir akmenų uoloms. Garsai vis augo, plaukė į vieną maištingą srovę, kuri vis tvino didyn, nenumaldomai daužėsi ir griovė. (*V****, p. 216)

Žmogaus išorės, kaip daro realistai, Vaičiulaitis nesistengia plačiai vaizduoti. „Išėjo vyras – drūtas, su tirštais ūsais ir vanago nosim" (*V*, p. 83). Tiek jis tepasako apie savo veikėjo išvaizdą. Tačiau žmogaus sielai, jo išgyvenimams vaizduoti skirta daug vietos. Čia, ypač „Valentinoje", pagaunami subtiliausi sielos išgyvenimų virpėjimai, nusileidžiama net į pasąmonės sritį. Daugelis rašytojų (ir psichologų) kalba paprastais ir sausais sąvokų žodžiais, neįstengia vaizdingai išreikšti žmogaus išgyvenimų. Vaičiulaičiui jo veikėjo siela aiškiau regima kaip bet kuris regimo pasaulio objektas. Gamtos aprašymuose jis byloja vaizdais ir žmogaus išgyvenimus taip pat išreiškia vaizdais.

> Šitoj tamsybėj niūksojo skausmas – jo skausmas. Jis neturėjo aiškių bruožų, neprimine jokio daikto, jokio žvėries nė žmogaus. Tačiau galėjai nuspėti, kad jis vis šiek tiek ten slypi prieblandose, kad jis nakčia išrėplios iš savo tinklų, išties šlykščias kojas ir čiulps tave, kankins ir marins ir vėl gyvą paleis, kada ims aušti rytas. O, rytas, didžioji aušra jau dingo, jau nuėjo – negrįš ji, negrįš... (*V*, p. 199)

Įdomi savo stilium Vaičiulaičio apysaka „Mūsų mažoji sesuo". Ten autorius moka pažiūrėti į pasaulį mažos ir neprityrusios būtybės akimis. Visi įspūdžiai, visa gamta ten vaizduojama taip, kaip atrodo vyriausiajai apysakos veikėjai Marytei, kuri visus pasaulio reiškinius aiškinasi pasaka ir savo vaikiškai lakia vaizduote. Puikus stilius padaro tuos įspūdžius tokius gyvus, ryškius ir nuoširdžius, kad verčia jais žavėtis ir jauną ir seną, ir didelį ir mažą skaitytoją:

> Štai! Per marias brido trys vyrai. Gal jie ir buvo milžinai, kad neskendo. Mergaitė net kvapą sulaikė laukdama, kada jie ims grimzti. Ne, jie turbūt labai ilgi, sulig stogais aukšti. Greičiausia jie bus iš būrio tų milžinų, kurie gaudo laivus ir žaidžia jais, prisirišę už siūlo. (*MMS*, p. 33)

*** Sutrumpintai – *Valentina*, Kaunas, 1936.

Siekdamas kuo didesnio vaizdingumo ir įspūdingumo, Vaičiulaitis pavartoja visas galimas poetines priemones. Turtingas ir įdomus jo poetinis žodynas. Randame čia ir puikiausių palyginimų, ir epitetų, ir įvairių tropų ligi ryškiausių hiperbolių. „Ir *vienplaukė* jos galva buvo *šviesi* kaip ta *nokstanti žiemkenčių jūra* (*V*, p. 81). „... ar nepradės šaukti lyg patrakę, net žvaigždės krūpčiojo aukštame danguje" (*MMS*, p. 142).

Kad vaizdas nenustotų savo gyvumo, kad būtų galima jį lengvai įsivaizduoti, tarsi savo pojūčiais pajusti, Vaičiulaitis vartoja tik konkrečius žodžius ir vengia suabstraktinti vaizdą.

Vaičiulaičio stiliaus meistriškumą rodo ne tik mokėjimas pasinaudoti poetinėmis priemonėmis, naujų ir įspūdingų vaizdų kūrimas, bet net ir sakinių technika.

> Vasara brendo laukuose. Soduose bei dirvose krovėsi derlius. Rugiai linko nuo grūdo, miežių lysėse, kaip dūmas, kilo balzgani tiesūs akuotai. Žvangučių buoželės buvo pilnos sėklų. Jau gegės nešaukė viena kitai iš liepyno į liepyną, iš šilo į šilą. (*V*, p. 175)

Čia kas sakinys – vaizdas. Perskaitom vieną sakinį. Mūsų akyse stoja reginys. Padarom pauzę. Skaitom kitą. Vėl naujas reginys. Tokiu būdu vaizdai rikiuojasi į vieną grandinę, liejasi į vieną peizažą, bet neužstelbdami vienas kito. Ilgumo atžvilgiu Vaičiulaičio sakiniai nevienodi. Sakinys pritaikomas prie vaizdo ir minties.

> O vilnys mušėsi aukštos, apsiputoję – bėgo jos rykaudamos per visą ežerą, plačiai dūsaudamos ir šniokšdamos, griuvo į krantus, šoko į pakriaušes, paskui gi lūžo, kniubo atgalios ir eižėdamos nyko gelmėse. (*V*, p. 213)

Šio periodo ritmas, bangavimas atitinka ežero vilnijimą. Skaitai ir, rodos, regi bėgančias vienodai aukštas vilnis ir vienodu ritmu sudūžtančias į krantą – labai tatai primena trumpi, vienas kitą veją sakinėliai ir vienodu atstumu stovinčios pauzės.

Ryškiausios Vaičiulaičio stiliaus savybės yra nepaprastas vaizdingumas ir išdailinimas. Svarbu surasti kuo daugiausia gerų vaizdų. Puikūs vaizdai – tai deimantai, puošią veikalo puslapius. Bet ir deimantai randami ne tokie puikūs, kaip jie atrodo juvelyrų vitrinose. Jie tik nušlifuoti sužėri visu puikumu ir svaido ugnis. Vaičiulaitis visus sakinius, visus posakius dailina taip rūpestingai ir atsargiai, kaip tas prityręs deimantų šlifuotojas. Todėl jo stilius spindi, iš jo trykšta tyra jėga, kuri verčia stebėtis tuo darnumu ir visišku kūrinio išbaigtumu.

P.S. Čia vengiau daug cituoti, kad rašinys labai neišsiplėstų. Be to, paliečiau tik keletą mano pastebėtų Vaičiulaičio stiliaus bruožų. Taip pat reikia atminti, kad viena yra nagrinėti kokį vyresnės kartos rašytoją, kurs įeina ir į mokyklų programą, kurio raštai literatūros teoretikų jau yra nagrinėti visoj eilėj straipsnių ar net atskirose studijose, o kita – jauną rašytoją, apie kurio kūrybos nagrinėjimą dar nėra jokios medžiagos, išskyrus keletą (tegu ir keliolika) recenzijų. Tarp Vaičiulaičio beletristikos veikalus teigiamai vertinusių randame ir Adomo Jakšto, Juozo Ambrazevičiaus, ir kitų vardus, jo pavyzdžių randame jau ir skaitymų chrestomatijose, tat, manau, bus daug naudos, jei jaunieji literatai moksleiviai pasistengs ir labiau į šio rašytojo kūrybą įsigilinti ir plačiau ją pažinti.

[1937]

MAIRONIO „PAVASARIO BALSAI“ IR ANTANO MIŠKINIO „VARNOS PRIE PLENTO“

Maironis, be abejo, žymiausias ir ryškiausias lietuvių senesniosios poezijos atstovas. Jo „Pavasario balsai“ – didžiausias mūsų prieškarinės lyrikos reiškinys. Nors „Pavasario balsuose“ tilpusi kūryba yra daugiausia poeto jaunystės darbo vaisius, tačiau šis rinkinys rodo visišką Maironio talento subrendimą. Tame rinkinyje Maironis pasiekia didžiausią savo formos aukštumą ir išreiškia kilniausias ano meto lietuvio šviesuolio idėjas. Tenai mes matome žmogų kovotoją, su milžiniška jėga, su didžiu patvarumu ir pasiaukojimu einantį idėjos link, didvyriškai atsisakantį visų vilionių, pastojančių kelią į tikslą, šventai tikintį savo idėjomis. Tačiau matome tenai ir Maironio tragedijos bei nusivylimo užuomazgą.

Miškinį tenka skirti prie pačių naujųjų mūsų lyrikų, kurie dabar ir užima vyraujančią poziciją lietuvių poezijoj. Jo „Varnos prie plento“ yra vienas didžiausių mūsų naujosios lyrikos reiškinių. Ten telpa autoriaus jaunystės metų ir kartu jo aukšto poetinio subrendimo kūryba. „Varnose prie plento“ mes jau matom dabartinio laikotarpio žmogų, jo idėjas ir jo tragediją. Iš šio rinkinio mes galime šį tą spręsti apie naujosios lietuvių poezijos kryptį ir jos pasiektus laimėjimus.

Apskritai motyvais abu poetai būtų panašūs: ir vienas, ir kitas dainuoja apie tėvynę, apie jos gamtą ir žmones, apie jos vargus, dainuoja taip pat ir apie savo asmeninius išgyvenimus. Tačiau vis dėlto bendras jų kūrybos pobūdis labai skirtingas. Tas skirtingumas gimsta dėl gyvenamųjų laikotarpių nevienodumo ir dėl skirtingų poetų charakterių. Jeigu mes Maironį charakterizavom kaip nepalaužiamą asmenybę, kaip didį kovotoją, tai Miškinį galėtumėm charakterizuoti kaip žmogų, atvira širdimi keliaujantį Lietuvos laukais, kaimais ir miestais, viską stebintį ir į viską reaguojantį savo gyvu ir dideliu jausmu. Poetų gyvenamuosius laikotarpius puikiai charakterizuoja patys veikalų vardai. „Pavasario balsai“ simbolizuoja Lietuvos budimą, šimtmečiais slėgusių mūsų kraštą ledų susprogdinimą ir nesulaikomą tautinio judėjimo srovės išsiveržimą. „Varnos prie plento“ rodo mūsų kraštą jau pažengusį pirmyn, jau plentais pasipuošusį. Tačiau „varna“ Miškiniui yra rudens ir nykumos simbolis. Juk mes varnas

ir jų klaikų kranksėjimą pastebime tik tada, kai gamtoje išnyksta žaluma ir džiaugsmas, kai žemę apgaubia rudens ar žiemos nykuma. Taigi „Varnos prie plento" simbolizuoja laisvosios Lietuvos gyvenimo nykumą, susidariusią dėl įvairių priežasčių.

Ir Maironis, ir Miškinis yra kaimo vaikai. Pirmąją tėvynės meilę jiems turėjo sužadinti savo krašto miškai, laukai, pievos, upės ir visas jo gamtos grožis. Tą meilę savajam kraštui jie taip pat pajuto mylėdami savo tėvus, brolius, seseris ir kitus pažįstamus savo kaimo žmones. Betgi ši meilė buvo nesąmoninga, nors ji vėlesniam abiejų poetų gyvenimui ir kūrybai turėjo daug reikšmės. Kai poetams teko išeiti į platesnį gyvenimą, jie, be abejo, pamatė, kad Lietuva yra daug platesnė už jų kūdikystėje regėtą apylinkę, kad joje daug daugiau girių ir upių, negu jie savo akimis buvo matę. Jie turėjo įsitikinti, kad, be keleto tikrųjų brolių ir seserų, jie turi dar milijonus brolių – lietuvių, kurie veržiasi į laisvę ir į šviesesnį gyvenimą. Poetai negalėjo neišgirsti jų šauksmo.

Maironis jau „Aušros" laikais pasirodė susipratęs lietuvis. Jis uoliai bendradarbiavo „Aušroj" ir buvo užsidegęs jos tautinio romantizmo idėjomis, kurios pirmiausia reiškėsi savo tautos praeities garbinimu, jos didybės iškėlimu. Savo dainose Maironis dainuoja apie didžią ir gražią Lietuvos praeitį, mini didžiuosius jos kunigaikščius, jų žygius ir kovas. Bet praeitis nesugrąžinama, jos didybė praėjus kaip sapnas. Tačiau ta praeitis neturi kėsintis į tą kraštą, kuris yra lietuvių krauju aplaistytas ir jų didžių žygių išgarsintas:

Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
Ties Žalgiriu mušė kryžiokus piktus;
Čia bočiai už laisvę tiek amžių kariavo;
Čia mūsų tėvynė ir buvo, ir bus. (*PB**, p. 21)

Aušrininkai buvo taikingo nusistatymo. Jie dar nedrįso stoti į atvirą kovą ir griežtai reikalauti savo kraštui laisvės. Tačiau Maironis nuėjo daug toliau. Tiesa, „Aušros" laikais jis dar tik nedrąsiai pranašauja:

Atsibus tėvynės sūnūs,
Didžią praeitį atminę;
Pagimdys vargai galiūnus,
Ugnimi uždegs krūtinę. (*PB*, p. 11)

Tačiau ilgainiui jis pasireiškia kaip didelis kovotojas, stoja net viso tautinio sąjūdžio priešaky, savo poezija įkvepia naujus kovotojus ir rodo jiems veikimo kelius. Jis gieda apie „naujos gadynės aušros užtekėjimą", pranašauja, kad „sušvis ir saulės spinduliai". Reikia tik traukyti nelaisvės pančius, reikia

* Sutrumpintai – Maironis, *Pavasario balsai*, Kaunas, 1920.

kovoti prieš geležinę spaudėjų ranką. Jis pats visu audringumu metasi į kovą ir aukoja visą savo asmeninę laimę idėjos siekimui. Nors

Daug puikių ir gražių žemės dukterų
Jo širdį pasavint norėjo... (*PB*, p. 3)

tačiau jo niekas nesuvilioja: nei moters meilė, nei jaunystės laisvė. Tik tėvynės meilė atveria jam naują pasaulį ir neša įkvėpimą:

Nes jam užtekėjai tu veidu aušros,
Ir naują pasaulį jis mato. (*PB*, p. 4)
Nes švieti tu jam lyg iš aukšto žvaigždė,
Ir šventą neši įkvėpimą. (*PB*, p. 4)

Liepsnodamas tėvynės meile, jis šaukia jaunimą prie naujos giesmės ir naujų darbų:

Dvasia uždekim krūtinę!
Į kovą stokim milžinais! (*PB*, p. 13)

Taip, reikia milžinu stoti į kovą, nes ji tokia nepaprastai ilga ir sunki, kad ją gali pakelti tik dvasios milžinai. Ta kova sunkesnė už pačią mirtį, o viltis šviečia tik kaip tolima ir nepasiekiama žvaigždė, o rytojus tamsus ir nežinomas! Poetas kartais net suabejoja, ar Dievas nebus visai užmiršęs kenčiančios tautos, ir skundžiasi:

Tarp vargų, sopulių, be rasos ir žvaigždės
Mūsų mėlynos akys apteko kraujais. (*PB*, p. 40)

Bet tikras kovotojas niekada nenusimena. Jis užmiršta savo skausmą, jis tildo savo sukruvintos širdies raudą, be atodairos eina pirmyn ir laimi arba žūna:

Nei vaitoti, nei verkti nepratę visai,
Vien atstatom krūtinę, apkaltą ledu! (*PB*, p. 41)

Maironio ir jo bendraminčių kova buvo sėkminga. Jau „Pavasario balsuose" poetas galėjo su džiaugsmu pranašauti:

Nebeužtvenksi upės bėgimo... (*PB*, p. 57)

Tai pradžia laimėjimo, tai ilgos kovos ir pasišventimo vaisius. Bet kažin ar poetas būtų šią didelę kovą ištesėjęs vien savo jėgomis, ar nebūtų pritrūkę vilties ir pasitikėjimo? Atrodo, kad Maironiui šią kovą lengvino gilus įtikėjimas į Dievo globą ir teisingumą:

Juk Dievas teisingai ir valdo, ir duoda
Laikus iš malonės šventos. (*PB*, p. 8)

Keista, nors Maironis manė galįs pranašauti, kad jau nebesulaikomas naujas kilimas, kad jau švinta saulės spinduliai, tačiau tuo laiku jis pradėjo po truputį nusivilti. Mat kylanti tautinio judėjimo srovė negalėjo nušluoti visų savanaudžių parazitų ir savo tautos išgamų. Jie virsta Maironio pasipiktinimo objektu ir nusivylimo priežastimi. Tatai Maironio patriotinę lyriką paverčia piktomis satyromis, kuriomis jis plaka išgamas:

Žinau, dabar jums daug nereikia:
Pavalgius atilsio saldaus!
Ir nieko pikta lyg neveikę,
Po smerčio laukiate dangaus. (*PB*, p. 53)

Kai Miškinis su savo lyrika išėjo į gyvenimo viešumą, laisvės saulė jau buvo švietusi keliolika metų. Tačiau per tą laiką ji nepajėgė išnaikinti visų tautos parazitų, kurie nuo jos spindulių susislapstė po patriotizmo ir aukštų idėjų skraistėmis. Miškinis, prisiminęs Maironio laikus, gėrisi:

Vai linksma buvo ir smagu, kol ėjome
Su Lietuva, kai kėlėsi gyvent iš naujo... (*VPP***, p. 39)

Tačiau, palyginęs anuos laikus su dabartiniais, nusivilia:

Dabar – mes pūstame dienų kalėjime;
Dabar – užmiršome, kad ašaros ir kraujas... (*VPP*, p. 39)

Tiesiog pasibaisėjimas apima poetą, pažvelgus į dabartinį mūsų gyvenimą, į šviesuomenės ir miesčionijos susmulkėjimą, nutolimą nuo savo tautos reikalų ir nuo nuskurdusios liaudies:

O Dieve, Dieve mano! Kur mūsų upės liejas?
Kur, mieli broliai, einat užsimerkę? (*VPP*, p. 39)

Viena svarbiausių Miškinio skausmo priežasčių ir yra susirūpinimas savo krašto vargu, pajutimas bedugnės tarp miesto ir kaimo. Miškiniui Lietuva nebėra išsvajotos laisvės kraštas, kaip Maironiui, bet pilka ir paprasta mūsų tėvynė:

Stumiesi, Lietuva Tėvyne,
Tau kelias purvinas arba per grubų gruodą. (*VPP*, p. 39)

Pats Miškinis nebėra aktyvus kovotojas, kaip Maironis, jis yra tik savo krašto likimo išdainuotojas. Norėtų jis gražiai dainuoti apie mielą Lietuvą, tačiau tėvynė anaiptol ne tokia, kokią jis norėtų matyti. Todėl jį apima susikrimtimas:

** Sutrumpintai – Antanas Miškinis, *Varnos prie plento*, Kaunas, 1935.

Aš paskandinsiu lyrą Nemuno bangavime,
Nes negaliu dainuot gražiai Tėvynės vargo. (*VPP*, p. 40)

Kartais jis ir gana piktą ir kartų žodį teškia. Sakysime, žiauriai atidengia dalies mūsų šviesuomenės tėvynės meilės priežastį:

Be jos, išvargusios, dabar
Visi išeitų ubagais. (*VPP*, p. 49)

Tačiau paprastai apie savo krašto vargą jis kalba su tylia rezignacija ir švelnia ironija. Dainuoja, kaip kaimo duktė, atėjusi į miestą, pamėgsta sotų gyvenimą, užmiršta jaunystės svajones, o puikus rudeninis paltas su sabalų kailiukais ir turtas, nupirktas už meilę, priverčia ją užmiršti „savo seną močią, kuri lyjant basa bulves kasė". O karminuotomis lūpomis taip pat galima juoktis ir nežinoti, kad artojas kur nors po žagre klumpa:

Įklausiau aš, kaip artojas po žagre suklupo –
Pasijuokt valia valužė karminuotom lūpom! (*VPP*, p. 43)

„Tautiškoj dainoj", skirtoj broliams poetams, Miškinis su švelnia ironija prisipažįsta savo kraštui:

Mes paliekam, mes užmirštam Tave pakelėje
Ir vis norim dar įtikint, kad įsimylėję... (*VVP*, p. 44)

Miškinio tėvynės meilė tarp kitko reiškiasi didele gimtojo kaimo meile. Maironis taip pat dainuoja apie savo gimtinę:

Ten užaugau, iškentėjau
Aš kančias visas
Ir pamėgau, pamylėjau
Vargdienio dūmas. (*PB*, p. 15)

Tačiau tokių eilėraščių, kurie būtų skirti specialiai kaimui, Maironio kūryboj labai maža. Jis dainuoja ne apie kaimą, bet apie visą plačią savo tėvynę su Nemunu, Nerimi, Šešupe, Dubysa. Ta tėvynė jam visada graži, visada maloni. Graži ji savo gamta, savo rūtų darželiais, maloni savo garsia praeitimi. Maironiui gimtinė visa plati Lietuva, ir savo gimtinėj jis neskiria tokių dviejų skirtingų pasaulių, kaip miestas ir kaimas.

Kitaip daro Miškinis. Patekęs į miestą, miestu nusivylęs, bent savo mintimis bėga į kaimą, nes jis tik kaime galįs jaustis tikru poetu ir žmogum:

Paukščių šauniam repertuare
Jauties poetas ir žmogus. (*VVP*, p. 22)

Jo mintyse atgimsta ne tik gimtojo kaimo gražumas, kaip Maironio poezijoj, ne tik išklajoti vasaromis laukai, bet visas gyvas kaimas su savo vargu ir

grožiu. Kaimo grožis ir poezija išreiškiama nuostabaus puikumo ir giedrumo posmais:

Tik neviliok manęs šiąvasar,
Neišviliok dar iš namų –
Aš sudūmojau margą raštą
Iš saulės krintančių dimų. (*VVP*, p. 115)

Tačiau šalia tokių giedrių posmų randame ir kitokių išsireiškimų, kurie kalba apie sunkią kaimo dalią ir didį jo vargą:

Yra tokis dalies paskyrimas:
Kenčia šaltį, ligas, kenčia alkį –
Tau palangėj pavasaris rymo,
O čia reikia kabintis po balkiu... (*VVP*, p. 11)

Tas kaimo vargas būtų nepakenčiamas, jeigu neatgaivintų žmogaus gamta, miškų ošimas, vėjo švokštimas, gelsvo vasarojaus laukai, pavasario žaluma. Gamta ramina žmogaus skausmą, verčia užmiršti vargą, tildo jo liūdesį:

Plačių laukų žaliasai šilkas
Pridengs tau liūdesį žaliai. (*VVP*, p. 116)

Taigi Miškinio patriotinė poezija daugiau remiasi į du punktu: į miestą ir į kaimą. Šalia patriotinio motyvo Miškinio poezijoj eina kariškasis motyvas. Kariškų motyvų eilėraščiuose byloja poeto jaunas kraujas ir didelė tėvynės meilė. Tenai daugiausia kalbama apie žygį į pavergtą kraštą, apie žalių bromų miestą ir būsimas kovas Paneriuose:

Iškeliausim ginklus pasiėmę.
Iš ten šiandien upės tik ateina.
Parašysim šautuvais poemą
Ir sudėsim iš granatų dainą. (*VVP*, p. 105)

Pažymėtina, kad Maironio poezijoj kariško motyvo beveik nėra. Maironis kalba ne apie fizinę savo tautos kovą, bet apie dvasinę, kur turi nulemti didžiosios dvasios vertybės, o ne kumščio jėga.

Savo kariškuose eilėraščiuose Miškinis kupinas entuziazmo. To entuziazmo ir giedrumo galima rasti ir tuose patriotiniuose eilėraščiuose, kur jis kalba apie praeitį. Tačiau Miškinio apdainuojamoji Lietuvos praeitis yra kitokia negu Maironio. Maironis dainuoja apie žilą Lietuvos senovę, apie didžiuosius kunigaikščius, o Miškinis kalba tik apie tą Lietuvos praeities laikotarpį, kai tauta veržėsi į laisvę, kai knygnešiai nešė mūsų liaudžiai šviesą, kai žagres laukuose palikę ėjo į laisvės kovą vyrai.

Kaip anksčiau minėta, Maironio poezijoj šalia patriotinio motyvo eina religinis motyvas. Šie abu motyvai jo kūryboj labai glaudžiai jungiasi. Maironis tiki, kad Lietuvą išgelbėsiąs Dievas, kad, amžiais ją baudęs, pasigailėsiąs ir ištiesiąs paguodos ranką:

O Tėvas Aukščiausis, kurs amžiais mus plakė,
Paguostančią ranką išties. (*PB*, p. 9)

Todėl Dievu reikia pasitikėti, reikia dirbti ir laukti jo pagalbos. Dievas tvarko visos žmonijos ir tautų likimą, tačiau jis neužmiršta ir kiekvieno žmogaus. Todėl Maironis ne tik maldauja jo Lietuvai gerovės, bet kreipiasi į jį su savo skausmu. Jis sakosi, kad jo siela esanti tokia nerami ir tokie platūs jos troškimai, jog ją tik vienas Dievas galįs suprasti:

Aukščiausi, davei širdį man begalinę,
Ją vienas suprasti gali. (*PB*, p. 40)

Maironio religinėj lyrikoj yra nemaža protinio, galvojamojo elemento, tačiau daug kur prabyla labai gilus ir stiprus religinis jausmas („Kad skausmas tau širdį kaip replėm suspaus" ir kiti eilėraščiai). Savo religinėj lyrikoj Maironis garbina ir Mariją („Marijos giesmė").

Maironis atstovauja prieškarinei religingosios inteligentijos srovei, o Miškinis, sprendžiant iš jo kūrybos, religingumu nepasižymi. Kalba jis vietomis apie Dievą, tačiau Dievas nėra jam galybių Viešpats, kaip Maironiui, o tik kuklus pakelės Rūpintojėlis, kuris vakarais nusileidžia nuo kryžiaus, klaidžioja laukais ir liūdi regėdamas žemėje tiek nuodėmių.

Būdamas kaimo vaikas, Miškinis, be abejo, iš mažens turėjo įskiepytą religinį jausmą, bet jo neišsaugojo gyvenime:

Išėjo Dievas kažikur.
Ir nemačiau, kada išėjo iš namų. (*VVP*, p. 51)

Taigi Miškinis sakosi nepastebėjęs, kada jo religinis jausmas (greičiausiai vaikiškas, naivus) nublukęs. Ir tik tada, kai „Dievas išėjęs iš namų", jis pajutęs didelį nejaukumą:

Vėliau tik pajutau, ko baisiai nejauku –
Vis vien kuriom elegijom dainuot imu? (*VVP*, p. 51)

Tas nejaukumas Miškiniui ypač sustiprėja tada, kai jis pajunta ir pagalvoja, kad čia viskas praeina, kad nesulaikomai artėja amžinybė:

Kur einame, ko siekiame, kur plakamės,
Ašai senai gerai žinau jau... (*VVP*, p. 20)

Tas amžinybės motyvas Miškinio lyrikoj dažnai kartojasi ir visur reiškiamas gilaus susikaupimo ir labai meniškais posmais. Maironis taip pat jaučia amžinybės artėjimą:

Išnyksiu kaip dūmas, neblaškomas vėjo... (*VVP*, p. 33)

Tačiau gilus tikėjimas į Dievą teikia jam amžinojo gyvenimo viltį. O Miškinis jaučia, kad jis artėja į nežinią, į didžią ir baisią paslaptį, kurios jis neįstengia atspėti. Todėl jis sakosi – norėtų būti kaip žiedas, kaip bijūnas, lengvai suvysti ir nesirūpinti, kas yra anapus mirties:

Negi žiedas esu, ne bijūnas,
Tai suvysčiau lengvai gale daržo... (*VVP*, p. 12)

Egoistinis motyvas Maironiui necharakteringas. Maironio laikai buvo kovos laikai, nebuvo kada dūsauti ir skųstis, reikėjo žengti idealų keliais, reikėjo ir kitus tais keliais vesti. Maironis ir šaukia:

Šalin, nusivylę dūsavimai skaudūs:
Jie silpnina dvasią tiktai. (*PB*, p. 8)

Vis dėlto vietomis prasiveržia ir iš jo širdies nusiskundimas. Jis užsimena apie didelį skausmą, tačiau nepasakoja nei dėl ko tas skausmas kilęs, nei kaip jis pasireiškia. Maironis tiesiog vengia atverti savo širdį ir ją visą parodyti. Jam atrodo, kad žmonės jo nesupras:

Apsiverkti nemoku, pasiskąst negaliu:
Nesupras žmonės mano kančios!
Ir nužengsiu į kapą su tuo skausmu giliu,
Kurs be vardo paliks visados!.. (*PB*, p. 23)

Galbūt to skausmo priežastys labiau aiškėja iš jo lyrinės poemos „Jaunoji Lietuva"? Tačiau Maironis dėl savo skausmo nepuola į nusivylimą. Jam atrodo, kad tai tokia jau Dievo valia:

Gal taip Dievo žadėta, kad nešviestų žvaigždė
Man, nuklydusiam skausmo keliais,
Kad per tai galingesnė gimtų mano giesmė,
Ausį lepintų žodžiais giliais. (*PB*, p. 23)

Maironis jaučia, kad tas skausmas jį verčia užmiršti save ir skatina į kūrybą ir kovą. Tik kova, tik audra arba kita didelė gamtos stichija šiek tiek suramina jo neramią dvasią („Įsisupus plačiai vakarų vilnimis"). Kovotojiškumas ir kūrybingumas – tai dvi svarbiausios Maironio asmenybės žymės. Be kovos ir kūrybos jis turėtų nusivilti ir pasijusti lyg žuvis, ištraukta iš vandens į krantą. Todėl jis bijo nykumos ir dvasios sumenkėjimo:

Tik atilsio vieno kaip smerčio bijau,
Tik norai užmigti negali! (*PB*, p. 53)

Kaip matome, Maironis visas jėgas aukoja kovai dėl idėjos, dėl aukštesnių dvasios polėkių. Todėl didelis buvo jo džiaugsmas, kai jis matė galįs pranašauti savo idėjų išsipildymą. Tačiau, iš kitos pusės, buvo ne mažesnis nusivylimas, kai daugelis lietuvių šviesuolių pasirodė esą tikri išgamos. Čia jau ir galima konstatuoti Maironio tragedijos užuomazgą, kuri galutinai išsiplėtė jau vėlesniu laiku, kai jo svajonės realizavosi, bet ne taip, kaip jis svajojo. Reikia betgi pasakyti, kad Maironio gyvenimo tragedija nebuvo tokia gili. Jam neleido nusivilti gilus religingumas ir žinojimas, kad žmogaus dvasia neranda nusiraminimo tarp žemės melų:

Tarp žemės melų ji ko kioto ieškojo,
Ko čia neatras niekados. (*PB*, p. 39)

Miškinio kūryba taip pat kalba apie savotišką jo asmens tragediją. Jis sakosi išėjęs į gyvenimą su atvira ir jautria širdimi:

Nuo mažens visą svietą mylėjau,
Jaučiau užu žmogų ir žvėrį. (*VVP*, p. 16)

Ir jam atrodė, kad gyvenimas gražus kaip vaikystėje tėvo sekta pasaka. Tačiau vėliau jis pamato žemėje tiek vargo, neteisybės, skriaudų ir veidmainiavimo. Nusivilia miestu. Kaimas toli, nepasiekiamas, bet ir tenai daugiau vargo ir skausmo negu džiaugsmo. Tą žmonių vargą jis giliai atjaučia ir iš karto dar gyvena svajonėmis, tikisi būti pasaulio neteisybių taisytoju, bet pasirodo, kad jis nėra kovotojas. Begyvendamas įsitikina, kad ir laimės gyvenime nėra, o yra tik „tokia daina apie laimę".

Čia ir prasideda jo nusivylimas:
Svajojome net pataisyt pasaulį
Ir laimę susikurt nemarią, didelę.
Taip manėme ir nežinojome,
Kad liksim kaip tikri paklydėliai. (*VVP*, p. 20)

Ir klaidžioja be tikslo poetas asfaltuotais keliais, vaikščioja parugėmis, ramina širdies gėlą laukų žaluma ir svaigaus gėrimo stiklu.

Verta paminėti Miškinio erotinį motyvą („Pavasario balsuose" jo nėra). Miškinis galvoja apie didžią ir kilnią meilę. Norėtų jis su savo mylimąja atitrūkti nuo niekingo pasaulio, keliauti ten kažkur į šviesias sritis, kur nėra rudens rūkų:

Aš tave norėjau išnešti iš rudenio.
Ir iš svieto ryžaus išnešti ant rankų. (*VVP*, p. 61)

Bet ji apsvaigusi menkais žemės džiaugsmais, ištroškusi „jaunai" pagyventi. Todėl ši meilė „laimingai baigiasi", „kaip smilgų žydėjimas praeina". O poeto sieloj lieka didelės ir tyros meilės troškimas.

Savo skausmą ir nerimą Miškinis daug kur slepia po ironija ir juoku. Tiesa, gana dažnai padvelkia jo sieloj jaunas gyvybingumas, pasiryžimas dideliems žygiams:

Ant pečių nešim žemę ir dangų,
Pakol ant svieto aš tebesu;
Iš vaivorykščių nersim žabangas
Ir pasisupsim ligi debesų! (*VVP*, p. 119)

Tačiau čia neįvykdomi dalykai, čia tik gražios svajonės. Jos kaip trapus stiklas turi sudužti į realybę. O paskui, kad ir kaip slėptum savo liūdesį po juoko skraiste, vis tiek jis prabyla į širdį, vis tiek atsiveria baisi gyvenimo nykuma ir neapsakomas tuštumas:

Kur tas džiaugsmas pakalnių plačių?
Anei žodžio neliko, nei juoko smagaus.
Tiktai liūdesį didį jaučiu –
Nuo pat žemės juodos ligi balto dangaus! (*VVP*, p. 26)

Miškinio nepatenkina nei sotus bei apsnūdęs gyvenimas, „jo širdies nesotina duona ir akių niekad nedžiugina valgis". Ir jo širdyje palieka tik didelis veržimasis į kilnesnį ir pastovesnį džiaugsmą. Tačiau į ten kelių jis neranda. Neatneša jam to džiaugsmo nei tėvynės meilė, nes jis neranda konkrečios formos tai meilei pareikšti, Dievas „išėjęs iš namų", o išganymo kūryboj, kaip tai daro Kossu-Aleksandravičius, jis taip pat neieško. Nenuostabu, kad apsvarstęs gyvenimą Miškinis pasisako:

Jeigu taip mirtimi viskas baigtųs,
Tada – kas gyventi pamonijo? (*VVP*, p. 12)

Vadinasi, gyvenimas nieko gero negali duoti, ir jeigu viskas mirtim baigiasi – nėra jokios prasmės gyventi. Tačiau Miškinis, kaip anksčiau matėm, negali išrišti nei amžinybės klausimo. Taigi atrodo, kad jam begali likti tik galutinis nusivylimas, tik sunki gyvenimo tragedija. Tačiau Miškinį gelbsti jo prigimtas aukštaitiškas linksmumas ir dvasios gaivalingumas.

Be to, reikia atsiminti, kad tas žmogus, kurio gyvenimo troškimų neapribojo duona ir kuris jaučia tokį didelį aukštesnio gyvenimo troškimą, dar nėra žuvęs, dar gali atrasti kelią į tikresnę ir pastovesnę laimę.

Maironio forma „Pavasario balsuose" pasiekia didžiausią savo aukštumą. Apskritai jo forma yra klasiška ir griežta. Visur griežtai laikomasi ritmo ir to

paties eilučių skaičiaus. Jo lyrika klasiška ir savo formos paprastumu bei minties aiškumu. Be to, jo eilėraščiai pasižymi gera kompozicija. Maironis nesirenka labai rūpestingai poetinių priemonių. Tačiau jis ir paprastais žodžiais moka išlieti didžiulį jausmo antplūdį. Apskritai jam charakteringas jausmo stiprumas ir audringumas. Jo geriausieji eilėraščiai („Įsisupus plačiai vakarų vilnimis", „Kad skausmas tau širdį kaip replėm suspaus" ir kt.) pasižymi jausmo ir jo išreiškimo galingumu.

Be kitko, Maironio forma pasižymi skambumu ir lengvumu. Todėl daugelis jo eilių tapo dainomis ir pasklido po visą kraštą. Pasklido turbūt ne vien tik dėl išviršinės formos lengvumo, bet ir dėl savo artimumo liaudžiai. Jo dainose randame daugelį žodžių, kurie charakteringi liaudies kūrybai: rūta, raiboji gegutė, senoji močiutė, juodbėrėlis žirgas ir kt. Galėjo liaudį patraukti ir ta gili meilė, kuri reiškiasi jo kūryboj kalbant apie Lietuvos laukus, pievas, upes, apie darbymetes tėviškėj, apie tėvynės vargą ir t.t. Tokio pobūdžio yra visiems gerai žinomos jo dainos: „Kur bėga Šešupė", „Už Raseinių ant Dubysos" ir kt.

Taigi Maironio lyrikoj yra daug nuoširdžių, stipraus jausmo ir puikios formos eilėraščių, tačiau randame ten gana ir tokių dalykų, kurie yra ne kas kita, kaip suritmuota ir surimuota sausoka proza. Reikia pasakyti, kad Maironio satyros taip pat nėra nusisekusios. Nerandame jose to humoro, kuris verstų juoktis pro ašaras, yra tik atviras pyktis. Daugiau humoro yra „Vinte".

Miškinis savo lyrikos forma daug liaudiškesnis už Maironį. Jo lyrika turi labai daug liaudies formos savybių, tačiau jos yra savotiškai persidirbę ir puikiai derinasi su įprastu Miškinio formos lengvumu ir įmantrumu. Kai kur ištisas eilėraštis visai primena liaudies dainos nuotaiką, jos paprastumą ir nuoširdumą:

– Kelkis, motinėle, su variniais raktais!
Užrakinsim rankom dalią gedulingą.
Paviešėsi dieną ir vos vieną naktį,
Pasupsi man vargą ant žilvičio lingės... (*VVP*, p. 45)

Apie Miškinio formos liaudiškumą šit ką sako Antanas Vaičiulaitis: „Šis pritaikymas [liaudies formos savybių, – *B. K.*] yra ištirpdytas poeto individualybėje, ir dėl to A. Miškinio kai kurios liaudiškosios stiliaus priemonės nėra išviršinis pasinaudojimas ar sekimas, ne nusižiūrėjimas į atskiras frazes, bet artėjimas prie liaudies kūrybos esmės."[1]

Miškiniui, kaip ir Maironiui, sukelti įspūdį ir išreikšti bei paryškinti nuotaiką dažnai patarnauja gamta, nors kartais ta gamta jam yra tiesioginio gilaus

[1] *Židinys*, 1936, Nr. 5–6.

susižavėjimo priežastis. Dar daugiau, Miškiniui gamta yra tiesiog įaugusi į širdį ir neatskiriamai lydi jo visus jausmus.

Miškinis, matyt, daug dėmesio kreipia į vaizdą, į poetines priemones, į eilėraščio muzikalumą. Dėl to jo lyrikoj randame tokių skambių, gausių aliteracijomis ir asonansais posmų:

Abu tą džiaugsmą žingsniais
Lygiom dalim dalijom –
Žaibai žiedais žėrėjo,
Lietus lelijom lijo! (*VVP*, p. 65)

Bendra Miškinio poezijos nuostata yra gilaus lyriškumo, daug kur dvelkianti aštresne ar švelnesne ironija, paryškinta sąmoju. Miškinis nėra pasiekęs tokio nepaprasto formos subtilumo kaip Kossu-Aleksandravičius, tačiau jo forma turi daugelį kitų puikių savybių ir savo pasiektu aukštumu visai tinka reprezentuoti mūsų naujajai lyrikai.

Maironis ir Miškinis yra charakteringi savo laikotarpių žmonės. Maironis – tvirtų principų ir aukštų idealų žmogus, didis kovotojas ir laisvės pranašas. Jis jungia savyje visas gerąsias prieškarinio lietuvio inteligento žymes. Miškinis charakteringas mūsų laikų žmogus. Tačiau jis ne iš tų žmonių, kurių „širdį pasotintų duona". Jo širdis didelė ir kilni, ji veržiasi į aukštesnį gyvenimą ir šviesesnį džiaugsmą. Tačiau Miškinis į aukštesnį gyvenimą veržiasi tik širdimi. Pastovaus veržimosi tiesos ir prasmės link, veržimosi, kuris apimtų ir širdį, ir protą, o, svarbiausia, valią, čia nežymu. Todėl jis blaškosi, iš vieno nusivylimo krinta į kitą. Tiesa, jis moka į viską numoti ranka, susitaikyti su likimu, slapstytis po juoko ir ironijos skraiste. Tačiau vis dėlto į jo sielą nuolat prabyla neužmigdytas vidujinis nerimas, kuris skatina ieškoti kažko didesnio, veržtis į aukštumas jei ne veiksmais, tai bent svajonėmis.

[1937]

[ESPERANTO KALBOS VADOVĖLIS]

Lietuvių kalba jau anksčiau turėjom keletą vadovėlių pramokti esperanto kalbai. Tačiau šis vadovėlis* yra už anuos visus platėlesnis. Jis nuodugniai ir visiems prieinamai išaiškina esperanto gramatikos taisykles, po kiekvieno skyrelio duoda šiek tiek esperanto kalbos teksto ir reikalingą žodynėlį. Be to, pažymėtina, kad šiame vadovėlyje, be gramatikos taisyklių, nurodomos ir svarbesnės sintaksės taisyklės. Vadovėlio gale yra chrestomatija, kur duodama skaitymui keletas vertingų ir įdomių prozos ir poezijos dalykų. Vadovėlių blogoji pusė – tai korektūros klaidos, kurių yra apstoka.

Moksleiviai šiuo vadovėliu turėtų susidomėti. Jį įsigyti nesunku, o įsigijus per trumpą laiką galima pramokti tiek esperanto kalbos, kad galėtum su didesnio žodyno pagalba skaityti bet kokį esperantišką veikalą.

[1938]

* Juozas Audronis, *Tarptautinė esperanto kalba*, Marijampolė: Marijonai, 1938, 93 [3] p.

[LIETUVIŲ POEZIJA ESPERANTIŠKAI]

Iš lietuvių literatūros ir tautosakos jau seniai šis tas buvo verčiama į esperanto kalbą. Čia ypač pasidarbavo a. a. Adomas Jakštas-Dambrauskas, išvertęs nemaža liaudies dainelių ir mūsų poetų kūrybos.

O dabar esperanto kalba turime jau puikią lietuvių poezijos antologiją*. Antologijos įžangoje Antanas Vaičiulaitis skaitytoją supažindina su visa lietuvių poezija, pradedant liaudies dainomis ir baigiant pačia naująja mūsų poetų kūryba. Čia ryškiai ir objektingai apibūdinami visi mūsų poezijos periodai ir trumpai bei aiškiai nušviečiama svarbesniųjų jų atstovų kūryba.

Antologijoj, be Lapienės vertimų, yra dar keletas a. a. Dambrausko ir kt. vertimų. Tiek redagavimo darbas, tiek vertimo yra puikiai nusisekęs. Vertėjui pavyko perduoti mūsų poezijos turtą svetima kalba maža nusikalstant tiek formai, tiek turiniui. Net tokie skambūs ir nepaprastai lanksčios formos eilėraščiai, pvz., Tysliavos „Mano deimantas" ar Binkio trioletai, ne blogiau skamba kaip lietuvių kalba. Vertėjas, matyt, yra stipriai įsigyvenęs į kiekvieną verčiamą dalyką, įžvelgęs net labai subtilius nuotaikos, minties ir formos niuansus. Todėl vertimuose liko nesužalotas mūsų poetų stiliaus individualumas. Skaitai, sakysim, Putiną, Brazdžionį, Aleksandravičių, ir atrodo, lyg originalą skaitytum – ta pati nuotaika, visai tie patys vaizdai, daug kur jaučiamas net tas pat vidujinis ritmas, tos pačios pauzės ir tų pačių žodžių pabrėžimas.

Džiugu, kad Lietuvos esperantininkai imasi žygių parodyti kitoms tautoms mūsų literatūros laimėjimus. Greitu laiku laukiama daugiau lietuvių poezijos šia kalba. Be to, yra nutarta išleisti lietuvių prozos antologiją esperantiškai.

[1938]

* *El litova poezio*, redagavo ir vertė P. Lapienė, Kaunas: „Sakalas", 1938, 198 p.

[JURGIO JANKAUS „EGZAMINAI"]

Gali kilti klausimas, kodėl autorius pasirinko vaizduoti moksleivių gyvenimą. Juk jis toks vienodas ir paprastas. O autorius jį tokį ir vaizduoja: moksleivių kovos dėl pažymio, santykiai su draugais ir mokytojais, egzaminų vargai ir nelaimės ir kt. Atrodo, kad tai gali būti nereikšminga ir neverta dėmesio. Taip, bet ir rasos lašelis savaime yra menkas ir nevertas dėmesio. Tačiau kai jį perveria saulės spindulys, jis nušvinta nuostabiomis spalvomis ir sužėri deimantu. Taip pat ir šio veikalo* pasaulis, sukurtas iš paprasto gyvenimo didesnių ar mažesnių smulkmenų ir nušviestas kilnios bei jautrios autoriaus sielos spindulių, trykšta savotišku ir tokiu patraukliu grožiu.

Čia kiekviena smulkmena pasakojama su nepaprastu atvirumu ir nuoširdumu. Su giliu lyrizmu ir pasiilgimu kalbama apie kadaise buvusią kilnią meilę, apie negrįžtamai praėjusias jaunatvės dienas, kuriose tačiau nemaža skausmo iškęsta, daug kentėta dėl mokyklos gyvenimo rutinos ir susmulkėjimo, o už kilnumą ir meilę iš mokytojų ir draugų patirta tiek paniekos ir neapykantos.

„Egzaminai", be to, iškelia svarbią problemą, parodo tikrą ir liūdną dabartinės mokyklos veidą, kuris ypač ryškėja egzaminų metu. Pasirodo, kad čia žmogaus ateitį nulemia smulkmenos ir atsitiktinumas, kad moksleivis auklėjamas ne pilnutiniu žmogumi, o automatu ir smulkmenų vergu. Ryškiausiai to auklėjimo rezultatai pasirodo egoisto Žento asmenyje. Šią skaudžią problemą dar labiau paryškina Valentino gyvenimo ir mirties tragedija.

„Egzaminai" – atsiminimų romanas. Tai ir autorius pasisako veikalo pradžioje. Viso romano centre stovi vyriausiasis veikėjas Jeronimas Ramūnas (jo asmenyje aiškiai įžiūrimas pats autorius). Vaizdavimas subjektyvus. Autorius tinkamai nušviečia aplinkumą, vykusiai perduoda įvairių momentų nuotaiką, tačiau į kitų veikėjų sielas nesigilina. Sakysime, ir Valentino tragedija vaizduojama ne taip, kaip ją išgyveno Valentinas, bet taip, kaip ją išgyveno Ramūnas. Tačiau veik kiekvienas svarbesnis veikėjas turi savo vietą ir charakteringus būdo bruožus.

* Jurgis Jankus, *Egzaminai*: Romanas, „Mokytojo palikimo" d. I, Kaunas: „Sakalas", 1938, 206 [1] p.

Veikale atrinkti tik būdingi ir verti dėmesio autoriaus ir mokyklos gyvenimo epizodai. Fabula neparemta įvykių priežastingumu. Veiksmą stumia pirmyn kasdieniškas ir paprastas įvairių įvykių pasikeitimas.

Apskritai šis veikalas ypač vertintinas dėl savo nuoširdumo ir lyrizmo, dėl originalaus, patraukiančio ir kartu paprasto vaizdavimo būdo, dėl skaudžios tikrovės atidengimo ir dėl iškeltų svarbių problemų.

Nors autorius šiuo romanu tik debiutuoja, tačiau jis iš karto atsistoja į pačių pirmųjų beletristų eilę. Šis jo romanas – didelis mūsų prozos šuolis į priekį.

„Egzaminais" yra pavadinta pirmoji dalis didesnės apimties romano „Mokytojo palikimas". Reikia tikėtis, kad antroji šio romano dalis („Be krantų") bus dar meniškesnė ir įdomesnė. Taip pat reikia tikėtis, kad vyriausiasis veikėjas Jeronimas, kurio neįstengė palaužti mokyklos rutina, bus susiradęs sau prasmingesnį gyvenimo kelią.

[1938]

[JURGIO JANKAUS „BE KRANTŲ"]

Šioje „Mokytojo palikimo" dalyje* matome vyriausiąjį veikėją Jeronimą Ramūną jau bemokytojaujantį. Nors jis mokytojauja jau dešimtį metų, tačiau dar nėra susigyvenęs su savo darbu ir visa mokyklos gyvenimo aplinka. Jis blaškosi, nerimsta ieškodamas tikrojo savo gyvenimo kelio, kurį, kiek iš veikalo pabaigos matyti, pagaliau susiranda. „Buvau kaip krantų nerandanti upė..." (p. 270), – taip sako Jeronimas apie veikale vaizduojamąjį savo gyvenimo laikotarpį.

Jeronimas ateina į mokyklą su meile. Jis stengiasi suprasti vaiko sielą, duoti jai kuo daugiau džiaugsmo, skiepyti joje žmoniškumą. „Aš noriu, kad mokyklos gyvenimas būtų vienas džiaugsmas ir susižavėjimas" (p. 108).

Jam rūpi ir apylinkės žmonių gyvenimas. Jis padeda jiems varge, juos šviečia, organizuoja jaunimą. Savo apylinkės žmonėms jis ir teisėjas, ir gydytojas. Nuolatinis darbas ir sielojimasis svetimų žmonių reikalais baigia iščiulpti jo jėgas. Tas darbas ypač sunkus todėl, kad negalima matyti jo vaisių. Be to, darbą baisiai sunkina ir numuša visą entuziazmą draugų mokytojų, ypač jo padėjėjo Stasiaus, pavydas. „Kas tau! Tegu jie [kaimo žmonės, – *B. K.*] mušasi, pjaunasi, tegu kariasi..." (p. 78), – taip moko savo jaunesnįjį kolegą Stasius, kuris mokyklos gyvenimo jau visai iščiulptas ir išmokęs į viską numoti ranka. Jis ne tik „moko", bet sąmoningai trukdo Jeronimo darbą, visur kur stengiasi jam pakišti koją.

Jeronimas jaučia, kad norint tokiomis sunkiomis sąlygomis dirbti mokytojo darbą taip, kaip sąžinė liepia, reikia išsižadėti savęs, reikia visą save atiduoti kitiems.

Betgi jo širdyje stiprus ir asmeninės laimės troškimas. Jis myli gretimo kaimo mokytoją Petrūnėlę, norėtų su ja bendrai gyventi, dalytis vargu ir džiaugsmu. Tačiau Stasius iš pavydo (jis taip pat myli Petrūnėlę) paleidžia apie Jeronimą pramanytas kalbas. Tai įžeidžia Petrūnėlę, kuri pradeda dėtis Jeronimui abejinga. Dabar jie šalinasi vienas kito. Jeronimą visą žiemą kankina meilės ilgesys ir sunki vienuma.

* Jurgis Jankus, *Be krantų*: Romanas. „Mokytojo palikimo" d. II, Kaunas: „Sakalas", 1939, 270 p.

Tačiau pavasarį Petrūnėlės liga vėl suartina ją su Jeronimu. Dabar jų meilė pražysta visu savo galingumu, tyrumu ir skaidrumu, bet... tik trumpam akimirksniui. Petrūnėlė netrukus miršta, nusinešdama visą Jeronimo džiaugsmą ir jo laimės viltis. Ta Petrūnėlės mirtis – tai lyg simbolis žmogaus laimės trapumo ir nepastovumo. Iš to mums paaiškėja ir knygos motto: „Suduš laimė, kaip seklyčios langas, / Kaip akordas seno, liūdno madrigalo" (Bernardas Brazdžionis).

Jeronimas nepaprastai pritrenktas. Jis išvažiuoja toli iš tos vietos. Bando studijuoti, bet pagaliau meta studijas ir gyvena vien anų metų atsiminimais. Dažnai jis prisimena šimtus džiaugsmu degančių vaikų akių, ir jį pagaliau apima nenumaldomas noras grįžti į mokyklą. Veikalas maždaug tuo ir baigiasi.

Šiame veikale jau visai kitokia gyvenimo aplinkuma negu „Egzaminuose", taip pat ir visai kiti veikėjai (išskyrus vyriausiąjį veikėją Jeronimą Ramūną). Nebėra čia to jaukaus mokyklos gyvenimo draugiškumo. Mokytojai dažnai vienas kitam svetimi ir nedraugiški. Tačiau apskritai visi vaizduojamieji asmenys yra simpatiški. Autorius supranta žmones ir juos pateisina. Net toks Stasius, kuris iš karto atrodo neturįs jokio žmoniškumo, vis dėlto turi žmonišką sielą ir kilnių jausmų, kurie gyvenimo sunkumo ir šiurkštumo yra apmarinti.

Įdomiai vaizduojami kaimo žmonės, kurie iš pirmo pažvelgimo atrodo „taip įsižiūrėję į šiurkščią kasdienybę ir daugiau nieko nemato ir nejaučia" (p. 107). Tačiau iš tikrųjų kaimo žmonės pasižymi sielos gilumu. Tatai įrodo Jeronimo tarnaitė senutė Ona, kuri visą savo gyvenimą lieka ištikima savo mirusiam mylimajam. Gedėdama jo, ji atsisako tekėti už kito ir kiekvienais metais vyksta į tolimą parapiją aplankyti savo mylimojo Sotero kapo. Taip pat šiurkščioje kasdienybėje pražydusi Sabienės meilė Jeronimui kalba, kad kaimo žmogus giliai jaučia ir turi didelę sielą. Anot Jankaus, „joms [sieloms, – *B. K.*] nereikia mokslo išgyventi džiaugsmui arba skausmui".

Įdomiausias veikėjas yra pats Jeronimas. Jis vienas čia tėra visapusiškai atvaizduotas. Visas veikalas savo forma – tai lyg jo dienoraštis. Jis čia pasakoja apie save, apie kitus žmones ir apie gamtą. Ir kiekviename epizode spindi jo didi ir kilni siela, pilna meilės, žmoniškumo ir taurumo, ieškanti tiesos ir tikrojo gyvenimo kelio.

Veikalas neturi vieningos fabulos, jis sudėstytas iš atskirų epizodų, kurių įvykiai dažnai nedaug teturi tarpusavy ryšio. Tačiau tie epizodai yra organiškai įjungti į patį veikalą, jie būdingi jo turiniui ir paryškina jo idėjas.

Autorius su didele meile vaizduoja gamtą. Vyriausiasis veikėjas Jeronimas nepaprastai susigyvenęs su gamta. Jis pats jaučiasi tos galingosios gamtos smulkutė dalelė, įsiliejusi į didžiąją jos visumą. Jis junta ne tik išviršinį gamtos grožį, bet visą jos gaivalingumą ir slaptą gyvybės plazdėjimą. „Stoviu ir juntu, kaip

miškas kvėpuoja ir kaip tvaksi jo širdis" (p. 69). Nenuostabu, kad jis gamtą net Dievu palaiko. Bet vėliau, beieškodamas kelio į Dievą, jis suranda Jį kitur.

Jankus turi originalų stilių. Jo stilius nepasižymi puošnumu ir ypatingu nušlifavimu, bet jis labai vaizdingas. Todėl autoriui puikiai sekasi vaizduoti gamtą ir įspūdingai, su galingu jausmu išreikšti net labai subtilų žmogaus sielos išgyvenimą. Autorius paprastai nedaugeliu žodžių daug pasako. Pavyzdžiui: „Pro debesis teka priešpilnis mėnuo *kaip gaisras*" (p. 120–121). Tas vienas palyginimas be jokių smulkmeniškesnių aprašinėjimų paveikia skaitytojo vaizduotę, ir jis iš karto išvysta raudonumu nupliekstą padangę ir rausvai nušvitusius debesis.

Apskritai Jankus puikiai valdo žodį. Todėl jam visai laisvai sekasi atskleisti gilų ir originalų savo veikalo turinį ir viską apgaubti kažkokia savotiška nuotaika, kuri smelkiasi į skaitytojo širdį, jaudina jį ir verčia visa išgyventi su nepaprastu nuoširdumu ir susižavėjimu.

[1938]

[K. VINVOS „MUSELE, GREIČIAU...“]

Knyga vaizduoja mūsų miesčioniją. Veiksmas veik ištisai eina miesto plotmėje. Svarbiausieji veikėjai – mūsų „inteligentai“. Jiems atstovauja turtingas valdininkas Keltys, jo žmona, dabita Žvirblis ir kt. Be to, vienas svarbiausių veikėjų yra Amerikos lietuvis advokatas Jonaitis.

Turinys paprastas ir aiškus. Valdininkas Keltys turi keturių aukštų namuką, du vaikus ir žmoną, kuri įsimyli Jonaitį ir pabėga paskui jį į Ameriką.

Knyga mūsų miesčionijos veidą neblogai atidengia. Kraštutinis materialistas, jokios dvasinės kultūros, jokio žmoniškumo neturįs Keltys yra gana vykęs atvaizdas tam tikros mūsų inteligentijos grupės. Jo žmona turi vieną kitą šviesesnį bruožą, bet vis dėlto ir ji visa savo „asmenybe“ puikiai iliustruoja miesčioniškos moters dvasios tuštumą. Referentas Žvirblis, kuris gyvena vien anekdotams pasakoti, viceministeris ir kiti taip pat atidengia ne vieną charakteringą mūsų „inteligentijos“ bruožą.

Autorius bando spręsti šeimos problemą, tačiau, reikia pasakyti, jam tatai visai nevyksta. Ir štai kodėl.

Į mūsų miesčioniją veikale pažvelgta daugiau iš komiškosios pusės. Toks Keltys, Žvirblis ir kiti išjuokiami be pasigailėjimo. Autorius iki soties šaiposi iš jų menkystės. Tačiau Keltienei ir Jonaičiui jis kažkodėl rodo nemaža simpatijos ir nori būtinai įtikinti skaitytoją, kad tai tokios aukštos asmenybės, kurių „didžiadvasiškumui“ tikrai galima patikėti šeimos problemos sprendimą. Skaitytojas, žinoma, nieko prieš, jei autorius su simpatija pažvelgia į savo herojus. Juk ir į menkiausią žmogų galima pažiūrėti su simpatija ir jam atskleisti jo silpnumą. Tačiau bloga tai, kad autorius nori skaitytoją įtikinti, kad tie menkos dvasios žmogeliai yra tikros asmenybės, tad į jų lūpas deda taip puikiai skambančias frazes. Skaitytojui vis dėlto truputį juokingas ir neaukštos moralės žmogus atrodo tas utopiškas Jonaitis, svajojęs įsteigti „koporeišen“ su šimtu milijonų dolerių pagrindinio kapitalo auklėti viso pasaulio lietuvių vaikams, skleidžiąs kažkokius neaiškius naujojo šeimos gyvenimo principus ir bandąs juos pionieriškai vykdyti gyvenime viliodamas moterį, turinčią savo šeimą ir vaikus. O

* K. Vinva [Vincas Kviesta], *Musele, greičiau...*: Romanas, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, 272 p.

Keltienė ne geresnė už savo drauges. Per dienas trankosi po kavines, nesirūpina vaikais, jokio rimtesnio darbo nenusitveria. Išteka ji ne už vyro, bet už jo turto. Tačiau vėliau pasijunta vyro išnaudojama ir moraliai skriaudžiama. O skaitytojas, sekdamas tos istorijos išsivystymą, logiškai galvoja, kad turtas niekada nėra veltui įgyjamas; jis nejunta dėl to Keltienei jokios simpatijos, jo logika diktuoja: ko Keltienė norėjo, tai ir gavo. Tat nenuostabu, kad, Jonaičiui žavintis Keltienės „asmenybe", skaitytojas priverstas iš to viso šypsotis.

Taip pat nustebina ir istorijos pabaiga. Keltys kažkaip netyčia sužino vieną savo žmonos „meilės" nuotykį ir ją išgena iš namų. O ji pabėga pas savo mylimąjį. Tai toks šios rimtos problemos sprendimo epilogas...

Tiesa, autorius bando Keltienę teisinti. Jis stengiasi pavaizduoti jos vidujinius konfliktus, jos troškimus ir nelaimes. Skaitytojui dėl to gali kilti užuojautos jausmas, gailestis dėl jos silpnumo, tačiau vis dėlto tai jo neįtikina, kad Keltienė yra tokia asmenybė, kuri reikalinga autoriaus iškeltai problemai išspręsti.

Veikale, kaip jau minėta, nemaža komizmo, kuris vietomis visai vykęs. Tačiau pasitaiko ir nevykusių „numerių". Pavyzdžiui: „Keltys ėmė skaityti: Direktorius Lapė, viršininkas Meška, advokatas Arklys... Perskaitęs žvėris, įvairius gyvulius, priėjo prie paukščių ir užbaigė vabzdžiais" (p. 44). Tokie juokai, aišku, gali tikti tik kokiam feljetoniukui. Atrodo, kad veikalas būtų daugiau laimėjęs, jei jam būtų duotas grynai komiškas pobūdis, jei visi veikėjai autoriaus būtų traktuojami kaip komiški asmenys arba šiaip menki žmogeliai (kokie jie iš tikrųjų ir yra).

Apskritai veikalas savo turiniu plokščias.

Veikėjai turi kiekvienas sau charakteringus bruožus, tačiau charakteriai ne visur kaip reikiant išryškinti ir įtikiną. Šiaip jau į žmogaus dvasią autorius neįstengia giliau pažvelgti. Psichologiškumo pasigendame tiek vaizduojant žmonių vidaus gyvenimą, tiek atskiras situacijas. Net tokie Keltienės išgyvenimai ir vidaus kovos atvaizduota schematiškai ir šaltai. Susidaro įspūdis, kad ji visa taip išgyvena tik todėl, kad autorius būtinai nori, kad ji tai ir tai galvotų, tokias ir tokias išvadas padarytų.

Randame šioje knygoje daug tokių dalykų, kurie literatūros veikale visai nereikalingi ir nepateisinami. Pavyzdžiui, p. 108 skirtas filosofiškam ar publicistiškam vaikų auklėjimo taisyklių nagrinėjimui, o p. 106–107 visu mokslišku rimtumu nagrinėjama senmergių psichologija.

Veikalo stilius pasakojamasis, pasižymįs blyškumu ir nevaizdingumu.

Apskritai veikalas silpnokas. Tačiau jis yra įdomus dokumentas ne tik mūsų miesčionijos smukimo, bet kartu ir rašytojo, kuris, pasirodo, kartais jau nebepajėgia iškilti aukščiau mūsų susmulkėjusios miesčionijos idealų.

Jei autorius, kaip kai kur buvo skelbta, yra žinomas mūsų rašytojas, tai jis, pasirinkdamas slapyvardį, parodė nemaža autokritikos, nes, matyt, nujautė, kad šiuo veikalu laurų pelnyti negalės. Jei jis tik debiutantas, tai debiutą galima laikyti maždaug vidutiniu – pasitaiko mūsų literatūroj ir kur kas silpnesnių debiutų.

[1939]

PREMIJUOTOJI LITERATŪRA

Jau kelinti metai, kaip mūsų rašytojams skiriamos premijos. Jos skatina pačius rašytojus tobuliau atlikti savo darbą, teikia jiems moralinę ir šiokią tokią materialinę paramą, taip pat kelia ir didesnį visuomenės susidomėjimą literatūra.

Praėjusių metų **valstybinė** literatūros premija (5000 Lt) buvo paskirta **Salomėjai Nėriai-Bačinskaitei** už eilių rinkinį „DIEMEDŽIU ŽYDĖSIU". Pažymėtina, kad jau antri metai iš eilės kaip lyrika nusipelno valstybinę premiją. Be to, Nėris yra antroji moteris valstybinės premijos laureatė.

Salomėja Nėris yra, be abejo, pati stipriausia visų Lietuvos moterų lyrikių. Visi keturi iki šiol pasirodę jos eilėraščių rinkiniai yra didelis mūsų lyrikos turtas. Ypač vertingas ir įdomus yra paskutinysis rinkinys. Šiame rinkiny jau veik neužtinkamas jaunystės nerūpestingumas, lengvas žaismingumas ir meilės motyvas, nors pirmieji jos rinkiniai („Anksti rytą" ir „Pėdos smėly") tuo ypač pasižymi. „Diemedžiu žydėsiu" savo pobūdžiu yra artimesnis trečiajam jos rinkiniui „Per lūžtantį ledą", tačiau šiame, premijuotame, rinkinyje daugiau ramumo ir giedros, įvairesnė eilėraščių tematika ir meniškesnė forma.

Paskutiniame savo rinkinyje autorė švelniai melancholinga ir susimąsčiusi, kai ji kalba apie gyvenimo praeinamumą ir apie mirtį. Čia pasireiškia aistringa ir didi gyvenimo meilė, prisirišimas prie žemės ir jos daiktų. Gamtos gyvenimas Nėries lyrikoj labai ramus ir giedras. Be to, Nėris ypač giedra ten, kur ji dainuoja apie „motiną su kūdikiu ant rankų", „apie saulės kūdikėlį, drugeliu plasnojantį". Gilia užuojauta skamba jos daina apie vargšus ir benamius klajūnus, apie mažytę gėlių pardavėją, mirštančią badu, apie menininkės vargo ir skurdo tragediją (dedikuota a. a. dail. Katiliūtei) ir panašius dalykus. Autorė drąsiai protestuoja prieš pasaulio neteisybes, prieš silpnųjų skriaudas, prieš blogą socialinę santvarką. Tokiose vietose Nėries daina kartais virsta audringa kovos giesme („Prakeikimas"). Tačiau tiek savo giedriuose ir idiliškuose, tiek audringuose, kovos gaida skambančiuose eilėraščiuose Nėris išlieka nuoširdi, meniška, originali ir simpatiška.

Nėries forma paprastutė, poetinės priemonės negausios ir nesudėtingos. Tačiau autorė ir labai paprastomis priemonėmis moka meniškai reikšti savo mintį

ir jausmą. Galbūt todėl jos lyrika tokia aiški ir kiekvienam lengvai suprantama. Nėris kalba suglaustais, sintetiškais vaizdais. Sakysime, trumpučiame vienos strofos eilėraštyje „Alyvos" ji keliais suglaustais vaizdais sugeba nupiešti visą žmogaus gyvenimą nuo gimimo iki mirties. Eilėraščių ritmika įvairi, pritaikyta atitinkamai nuotaikai reikšti. Autorė vykusiai panaudoja muzikines žodžio ypatybes, todėl jos eilėraščiai tokie skambūs.

Apskritai šis rinkinys įdomus savo turiniu ir forma, simpatiškas savo nuoširdumu, paprastumu ir aiškumu.

Akcinės bendrovės **„Spindulys"** premija (2000 Lt) buvo paskirta **Antanui Miškiniui** už jo poemas „KETURI MIESTAI".

Jau paskutiniame Miškinio lyrikos rinkinyje „Varnos prie plento" buvo labai ryškus patriotinis-visuomeninis motyvas, o formoj žymėjo aiškus pasinešimas į liaudies kūrybą. „Keturiuose miestuose" šios ypatybės dar labiau išryškėja.

Miškinio poemos, palyginti jas su Nėries lyrika, daro, pasakytumėm, kažkokį masyvumo ir didingumo įspūdį. Veikalas labai svarus idėjų atžvilgiu. Tai ryškus veidrodis nūdienės Lietuvos tikrovės su praeities kovų atošvaista ir perspektyva į ateitį. Miškinis su pamėgimu dainuoja apie netolimą mūsų tautos praeitį, apie laisvės kovų laikotarpį. Paskui grįžta į pilką dabartį. Meta žvilgsnį į miestą ir kaimą. Su skausmu išdainuoja kaimo vargą, savanorių ūkių varžytynes ir su ironija stebi Lietuvos „inteligentą", kuris „laiku pamilęs tėvynę", įsigijo dvarą, tą patį dvarą, kur išvaržytų savanorių tėvai ne taip seniai vilko vergijos grandines... Miestas Miškinio poemose tamsus: melas, nedorybės, dvasinis smukimas. Miškinis pažvelgia ir giliau į sumiesčionėjusio žmogaus dvasią. „Dirbtinėse gėlėse" jis atidengia miesčioniškumo purvo apneštos, netekusios kilnumo ir tauriųjų žmoniškumo jausmų sielos tragediją. Dainuoja Miškinis apie mūsų keturis miestus: Vilnių, Kauną, Klaipėdą ir būsimąjį ateities miestą Naujapilį. Su dideliu skausmu konstatuoja lietuvio šviesuolio dvasinį sumenkėjimą, bet į ateitį žvelgia optimistiškai. Tiki, kad Lietuva dar prisikels, nors ir „krauju reiktų nusiprausti", ir žengs į gražesnę ateitį kurti šviesaus miesto Naujapilio, kur neviešpataus dabartinio gyvenimo smukimas, kur nebus vietos niekšams ir mūsų tautos parazitams.

Miškinio poemose vyrauja lyrinis elementas, nudažęs jas giliu jausmu, teikiąs nuotaikos ir šilumos. Kaip minėta, jo forma linksta į liaudiškumą. Ypač tai žymu poemoj „Lietuva", kuri visa alsuoja liaudies kūrybos dvasia, vietomis dvelkia tokiu lyrizmu, koks tik gražiausiose liaudies dainose tesutinkamas. Be minėtos poemos, ne mažiau svarios idėjiniu atžvilgiu ir formos meniškumu yra „Dirbtinės gėlės", „Keturi miestai", „Ant Ligajo ežero kranto".

„Sakalo" knygų leidyklos premiją (2000 Lt) gavo **Petras Cvirka** už savo noveles „KASDIENĖS ISTORIJOS".

Petras Cvirka, be to, mūsų literatūrai yra davęs vieną eilių, vieną novelių rinkinį ir tris romanus.

Pas mus anksčiau nebuvo išvešėjęs novelės žanras. Ankstesnėje prozoje vyravo apysaka, o pastaruoju laiku rašytojų buvo labiausiai mėgstamas romanas. Tačiau dabar mūsų rašytojai kreipia daugiau dėmesio ir į novelę. Jau pernai Juozas Grušas savo „Sunkioj rankoj" davė keletą visai puikių novelių. Cvirkos „Kasdienės istorijos" taip pat kalba apie mūsų novelės kilimą.

Cvirka daugiausia vaizduoja mūsų liaudį, nors yra keletas novelių ir iš valdininkijos gyvenimo. Tiek vienu, tiek kitu atveju novelėse piešiamas gyvenimas yra tamsus. Cvirka mėgsta mums rodyti nekultūringą kaimo žmogų, kuriame godumo aistra yra visai nuslopinusi žmoniškumą, mėgsta pavaizduoti ir mūsų „inteligentų" išsigimimą ir kraštutinį susmulkėjimą. Cvirkos personažų psichika nesudėtinga ir aiški; jo veikėjai eina tiesiai, be jokių vingių, ten, kur juos veda beribis egoizmas. Simpatingų veikėjų retai pasitaiko. Autorius jų randa nebent tik tarp nuskriaustųjų žmonių (elgeta novelėje „Šventasis", atleistas dėl savo gerumo iš tarnybos eilugys novelėje „Simanas"). Apskritai knygos nuotaika nejauki ir baugi, nors yra ir viena kita truputį kitokio pobūdžio novelė.

Atrodo, kad Cvirka daug dėmesio kreipia į formalią novelių pusę. Jis sugeba iš gyvenimo pasiimti įdomų epizodą, kuris nėra per didelis novelės siužetui ir neapsunkina jos kompozicijos. To epizodo jis neišplečia, o viską pasakoja suglaustai, be nukrypimų į šalis, kaip to reikalauja klasiška novelės kompozicija. Be to, Cvirka puikiai valdo stilių.

Tačiau ne visos Cvirkos novelės vienodo stiprumo. Cvirka vietomis per daug nučiuožia paviršium ir pasidaro psichologiškai ne visai įtikinamas. Kai kurioms jo novelėms trūksta išbaigtumo ir gilesnio įsigyvenimo. Silpnokas dalykas yra „Siena", keistokos ir per daug neišbaigtos anekdotiškosios „Vedybų istorijos", nesimpatiški savo nešvankiais juokais „Mirusiųjų reikalai".

Tačiau tokie dalykai kaip „Simanas", „Tėvas", „Šventasis", „Broliai" ir kiti atestuoja Cvirką kaip puikų novelistą.

Katalikų veikimo centro romano premiją (2000 Lt) gavo **Jonas Marcinkevičius** už dviejų tomų romaną „KRAŽIŲ SKERDYNĖS".

Marcinkevičius jau anksčiau yra gilinęsis į mūsų tautos praeities įvykius ir, juos vaizduodamas, parašęs trijų tomų romaną „Mes ateinam". „Kražių skerdynės" taip pat vaizduoja vieną nelabai senos mūsų praeities įvykį, kuris turbūt visiems yra girdėtas ir žinomas. Rusai nori uždaryti Kražių bažnyčią. Dvasinė vyriausybė jiems nusileidžia. Bajorai neišdrįsta atvirai kovoti. Todėl savo teisių ginti stoja vieni pilksermėgiai žemaičiai. Jie atkakliai pasipriešina prieš brutalią jėgą, bet caro pakalikai juos žiauriausiu būdu numalšina.

Autorius sugeba mūsų praeitį prikelti gyvą ir ryškią prieš skaitytojo akis. Gerai atvaizduoja anuometinį kaimo žmonių gyvenimą, vykusiai pagauna jų psichologiją. Jo veikėjai yra gyvi ir ryškūs žmonės.

Pirmasis romano tomas yra vykusiai sukomponuotas. Ten matome, kaip pamažu kyla įtampa, kaip vis labiau užverda žemaičių maištingumas. Antrasis tomas kompozicijos atžvilgiu silpnas. Marcinkevičiui nepavyko romano taip gerai užbaigti, kaip buvo pradėjęs. Ypač per giliai jis nuklimpo, veik protokolišku tikslumu aprašinėdamas kražiečių teismo bylą. Būtų užtekę tik pačius ryškiuosius bylos epizodus aprašyti. Tada ir visas veikalas būtų trumpesnis.

Marcinkevičiaus stilius paprastas, be jokių ypatingų puošmenų ir pagražinimų. Stiliaus nelygumų vis dėlto pasitaiko. Kai kur autorius prabyla grynai istoriko ar publicisto tonu. Tatai, žinoma, rašytojui netinka.

Parodyti praeitį gyvą, realią, atkurti ryškų ir tikrą jos vaizdą yra didelis ir sunkus uždavinys. Tačiau, reikia pasakyti, Marcinkevičius šį savo pasirinktąjį uždavinį atliko gerai.

Spaudos fondas premijavo (2000 Lt) **Vinco Krėvės** „SKIRGAILĄ".

Apie Krėvę nėra reikalo plačiau kalbėti. Jį mes ir taip pažįstame iš mokyklos literatūros kurso. Jis yra turbūt didžiausias mūsų senesniosios kartos rašytojas, o „Skirgaila" yra vienas pačių geriausių jo kūrinių.

„Skirgaila" – drama, vaizduojanti mūsų tautos persilaužimą iš pagoniškosios kultūros į krikščioniškąją. Tai aukšto meniškumo ir vertingo turinio veikalas, kur sprendžiamos gilios filosofinės ir psichologinės problemos. Apskritai „Skirgaila" pasižymi puikia kompozicija, giliu dramatiškumu ir ryškiais charakteriais.

„Skirgaila" parašytas jau gana seniai. Šįmet Spaudos fondas išleido antrąjį šio veikalo leidimą ir jį premijavo. Truputį keistoka, kad pradedama premijuoti senų klasikų veikalų nauji leidimai...

Raudonojo Kryžiaus premija (1000 Lt) teko **Pranui Mašiotui** už knygelę „IR AŠ MAŽAS BUVAU"; atsižvelgiant į jo bendrus nuopelnus jaunimo ir vaikų literatūrai.

Pranas Mašiotas pernai šventė savo 75 metų sukaktį. Per savo ilgoką amžių jis daug pasidarbavo mūsų jaunimo literatūrai: yra išvertęs apie 100 geresniųjų užsienio autorių veikaliukų ir pats yra parašęs apie 25 knygutes.

Tiesą sakant, jaunieji vaikų ir jaunimo literatūros autoriai Mašiotą yra gerokai pralenkę savo veikaliukų meniškumu, tačiau atsimintina, kad Mašiotas yra buvęs šioj srity pirmųjų takų mynėjas ir anksčiau beveik tik jis vienas parūpindavo vaikams tinkančių pasiskaitymų.

Kazio Borutos romanui „MEDINIAI STEBUKLAI" buvo paskirta **Ukmergės miesto visuomenės** premija (500 Lt).

Apie Borutos „Medinius stebuklus" šit ką rašo Vincas Mykolaitis-Putinas „Lietuvos aido" 1939 m. Nr. 79: „Užvožiame rūpintojėliu papuoštą knygą ir nustebę klausiame: tai puikųjų kūrinių, graudžiųjų sopulingųjų, liūdnųjų smūtkelių didžiojo meisterio gyvenimas"? Ne, turbūt pasijuokė Boruta iš savo Dovinės ir skaitytojo! Juoktis gal ir nesijuokė, bet jei norėjo tokio dievdirbio pavyzdy parodyti menininko sielos tragizmą, tai jam tas nepavyko. Boruta nesuprato savo Dovinės, o jo kūrinius, nors vadina gražiais vardais, knygos pabaigoje išniekino ir padarė kažkokio antireliginio farso priemone."

Katalikų veikimo centro dramos premija (1000 Lt), neatsiradus tinkamo veikalo, liko nepaskirta.

Be šių premijuotųjų veikalų, yra šiais metais pasirodę ir daugiau vertintų dailiosios literatūros knygų. Iš poezijos veikalų minėtinas mūsų išeivio **Venancijaus Ališo**, gyvenančio Pietų Amerikoj, eilėraščių rinkinys „SAO BENTO VARPAI", **Fausto Kiršos** „PELENŲ" II dalis, **Kazio Inčiūros** „BALTIEJI RAITELIAI" ir **Kazio Borutos** „EILĖS IR POEMOS" (meniniu atžvilgiu šis veikalas daug svaresnis už to paties autoriaus „Medinius stebuklus"). Iš prozaikų minėtinas tik praėjusiais metais mūsų skaitančiajai visuomenei pasirodęs **Jurgis Jankus**. Jo „EGZAMINAI" ir „BE KRANTŲ" rodo autorių esant visai subrendusį ir talentingą rašytoją. Be to, minėtinas **Kazio Jankausko** romanas „VIEŠKELY PLYTŲ VEŽIMAI" ir **Ievos Simonaitytės** romanas „PAVASARIŲ AUDROJ".

Mūsų literatūra kasmet kyla, auga ir ieško jaunų kelių. Pažymėtina, kad dabartinė lietuvių literatūra vis labiau artėja prie visuomenės gyvenimo. Tatai ypač ryšku poezijoj. Beveik visi mūsų poetai pirmiausia dainuoja patriotiniu-visuomeniniu motyvu, kritikuoja dabartinį Lietuvos gyvenimą ir viliasi geresnės ateities. Beletristai beveik neiškelia naujesnių temų, bet ir čia galima įžiūrėti platesnių užsimojimų. Sakysime, Marcinkevičius parodė nemenką užsimojimą, ryždamasis atkurti mūsų tautos praeities gyvenimo vaizdą, Jankus pasiekė geresnių laimėjimų vaizduodamas lietuvių mokyklą ir mokytojo gyvenimą negu kiti mūsų rašytojai, anksčiau bandę šią sritį vaizduoti. Cvirka mėgino pakelti mūsų novelės lygį kreipdamas dėmesį į jos formalią pusę, kompoziciją, stilių. Ir jam tatai neblogai pavyko. Žodžiu, mūsų literatūra, kaip ir kiekvienais metais, taip ir šįmet yra pasiekusi naujų laimėjimų. Mūsų rašytojai, kad ir sunkiomis sąlygomis dirbdami, kasmet praturtina mūsų literatūros lobyną naujais vertingais veikalais ir tuo nusipelno visos tautos padėką. Deja, mūsų visuomenė dar per mažai domisi savąja literatūra ir nemoka kaip reikiant įvertinti savo rašytojų kūrybinių pastangų.

[1939]

[NAUJOSIOS SUOMIŲ PROZOS ANTOLOGIJA]

Suomių literatūrą anksčiau mes pažinome tik iš kun. Adolfo Sabaliausko išversto jų tautos epo „Kalevalos" ir kelių A. Žagrakalienės verstų Maila Talvio romanų. To, aišku, negalėjo pakakti, norint susidaryti nors šiek tiek ryškesnį vaizdą apie Suomijos literatūrą, kuri iš tikrųjų yra pasiekusi gražių laimėjimų. Svarbiausia kliūtis, trukdanti mums geriau pažinti suomių literatūros turtus, be abejo, yra tai, kad mes neturime veikėjų, gerai mokančių abi kalbas. Šioj antologijoj* telpą kūriniai yra versti ne iš suomių, bet iš vokiečių kalbos. Tai jau vertimo vertimas. Aišku, kad tokiu būdu perduoti į lietuvių kalbą kūriniai smarkiai nukentėjo. Tačiau susipažinę su šia antologija mes vis tiek galime įsitikinti, kad suomių jaunųjų rašytojų eilėse yra didelio talento kūrėjo.

Suomių naujajai literatūrai šioje antologijoje atstovauja šeši rašytojai. **Henry Parland** pasirodo su savo novele „Aš ir mano tėvo akinių stiklai". Novelė įdomi vykusiu žmonių psichologijos pagavimu, tačiau joje jausti dar tam tikro nesubrendimo – vietomis per daug dirbtinumo ir futuristų mėgto manieriškumo. Pažymėtina, kad Henry Parlandas mirė labai jaunas (vos 22 metų), nespėjęs išvystyti savo gabumų. Į antologiją jis pateko tik todėl, kad buvo geras Lietuvos bičiulis, porą metų išgyvenęs Kaune ir palaikęs glaudų ryšį su mūsų jaunaisiais rašytojais.

Iš **Pentti Haanpää** kūrybos antologijoj telpa dvi trumputės novelės („Senoji ūkininkė" ir „Jėga"). Abiejose novelėse parodomas skurdus likimas pasenusių žmonių, kurių vietą stengiasi užimti jaunoji karta. Novelės pasižymi puikia klasiška kompozicija. Pentti Haanpää prasimušė į gyvenimą vien savo darbštumu ir gabumais. Jis yra buvęs paprastas bernas ir sielių plukdytojas, todėl gerai pažįsta liaudies gyvenimą.

Kitas toks pat savamokslis, iš paprastų darbininkų kilęs, yra **Tolvo Pekkanen**. Jo apysaka „Žmonių pavasaris" pasakoja apie dviejų jaunų fabriko darbininkų gyvenimą. Realistiniu tikslumu ir giliu psichologiškumu atkuriamas paprasto žmonių gyvenimo vaizdas su kasdieniškais jų rūpesčiais, nepritekliais, aistromis, džiaugsmais ir kentėjimais.

* *Šeši suomiai*: Naujosios suomių prozos antologija, vertė ir redagavo J. Šimkus, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, 270 [1] p.

Iš rašytojo **Heikki Toppila** kūrybos antologijoj telpa šiurpi novelė „Testamentas". Čia vaizduojama žmogaus mirties agonija. Skaitytoją baime nukrečia paskutinių mirštančio žmogaus kentėjimų vaizdas.

Visai kitokia nuotaika dvelkia **Mika Valtari** novelė. Joje atsispindi didelė žemės meilė ir gailestis dėl mūsų gyvenimo trumpumo. Novelę gaubia gili lyrinė nuotaika ir jaudinantis graudumas.

Labai įdomi, pilna paslaptingumo ir baugumo **Unto Seppänen** novelė „Dievas vaikšto". Ten vaizduojamas aklos senutės gyvenimas ir jos mirtis. Novelė pasižymi puikiu stilium. Ypač gražiai perduodami įvairūs girdimieji vaizdai, kurie aklajai senutei kalba apie paslaptingą ir gražų žemės gyvenimą.

Šios rūšies antologija nebe pirmoji mūsų literatūroj. Turime, be to, latvių ir čekų literatūros antologijas. Tačiau panašių leidimų būtų lauktina ir daugiau, nes jie gali neblogai patarnauti mažųjų tautų literatūros pažinimui.

[1939]

[Jono Marcinkevičiaus „Kražių skerdynės"]

Mes buvom linkę įsivaizduoti, kad Kražių didvyriai turėjo būti nepaprasti maištininkai, idealistai arba, mažiausia, – sąmoningi ir tautiškai susipratę lietuviai.

Jonas Marcinkevičius savo romane „Kražių skerdynės"* išrikiuoja prieš mūsų akis anuos įsivaizduotus didvyrius. Nustembam. Visi šie didvyriai – paprasti žemaičiai: ūkininkai, dvaro bernai, kampininkai, žmonės, nuo amžių pripratę arti savo arba dvaro laukus ir kantriai kęsti sunkią priespaudą, menkai apsišvietę ir žemo tautinio susipratimo laipsnio. Mes suabejojam ir klausiam: kažin ar pavyks Marcinkevičiui įtikinti skaitytoją, kad šie pilki žmoneliai galėtų suvaidinti tokį didelį vaidmenį toje kruvinoje ir baisioje dramoje.

Tačiau skaitant nyksta ši abejonė. Mes įsitikinam, kad Marcinkevičius yra įsigilinęs į savo romano medžiagą, kad yra supratęs anų laikų žmogų, jo psichologiją, jo pasaulį ir siekimus.

Anų laikų ūkininkas buvo menko apsišvietimo ir neturėjo tautinio sąmoningumo, dar nemokėjo kaip reikiant pajusti savo žmogiškosios vertės, bet jo religinis jausmas buvo labai stiprus. Anų laikų ūkininkui vienintelė paguoda buvo malda, vienintelė iškilmių salė ir džiaugsmo namai buvo bažnyčia, vienintelis giedros spindulys jo niūriame gyvenime – tikėjimas. Todėl jeigu pilkas anų laikų žmogelis galėjo ką nors didesnio padaryti, tai tik religinio jausmo vedamas. Marcinkevičius pagavo šią būdingą anuometinės liaudies psichologijos ypatybę.

Prieš rodydamas, kaip šitas natūralus religingumas pastūmėjo kražiečius į pasipriešinimą, jis rodo, kaip Monika ir Polikarpas sunkiomis savo gyvenimo valandomis atsiduria ne kur kitur, kaip prie bažnyčios. Šitokiu būdu autorius prirengia skaitytoją tikėti, kad kražiečiai instinktyviai sukilo savo šventovės ginti. Bažnyčios gynimas, gynėjų kankinimas, paskui teismas ir sudaro viso romano griaučius. Juos autorius užpildė būdingomis ano meto gyvenimo scenomis, kuriose veikia gyvi realūs žmonės.

* Jonas Marcinkevičius, *Kražių skerdynės*: Istorinis romanas, 2 t., Kaunas–Marijampolė: „Dirva", 1938, 322 [2] + 319 [1] p.

Savo veikėjus Marcinkevičius sugeba atvaizduoti gyvai, natūraliai. Todėl atskiros veikalo scenos psichologiškos ir įtikinamos. Dialogai gyvi. Žemaičiai ūkininkai (Andriejauskas, Rimkus ir kt.) kuriami daugiau pagal vieną šabloną. Jie ramūs, maldingi ir taurūs žmonės, žinoma, su mažesnėmis ar didesnėmis ūkininkų ydomis. Beje, Andriejauskas yra pažangesnis, pranešąs kitus savo išsilavinimu ir apsišvietimu. Tačiau įdomiausias visų žemaičių ūkininkų yra Laurynas Karnius. Jis jau kitoks negu anie kražiečiai. Jis iš prigimties drąsus, maištingas, kupinas gaivališkų jaunystės jėgų. Šis jaunas ūkininkaitis išdrįsta pasipriešinti tėvams ir sulaužyti tradiciją vesdamas dvaro tarnaitę. Prieš rusus jis kovoja ne todėl, kad jam ypatingai rūpėtų bažnyčia. Laurynas nesąmoningai junta savo žmogiškąjį vertingumą ir nenori prieš nieką lenkti savo galvos. Pagaliau į kovą jį skatina jo nerami ir maištinga prigimtis ir jaunystės jėgų pilnuma. Laurynas – tai nelyginant atgimęs senųjų laikų atkaklusis ir drąsusis žemaitis, dar neįpratęs savo galvos lenkti po vergijos jungu. Po pralaimėjimo jis nesugniūžta kaip kiti, bet išdidžiai ir atkakliai pakelia visas kančias. Kalėjime Laurynui bažnyčios autoritetas griūva kartu su kunigo autoritetu. Ir grįžęs iš kalėjimo, kur jis buvo prisiklausęs socialistinių idėjų, namo, jis išgyvena gilią tragediją: kiti jo kaimynai linksmi traukia į atkovotą bažnyčią, tik Laurynas ne. Jis nebeturi paguodos savo gyvenime. Jis junta, kad be tikslo buvo jo kova ir kančios. Kad jis kovoja ir už kitą idėją – tatai jam, kaip ir visiems kitiems, dar neaišku.

Vykusiai Marcinkevičiui pavyko sukurti elgetą Polikarpą, kuris dažnai keliauja į Rymą, vaikščioja auksu grįstomis miesto gatvėmis, bučiuoja Šventajam Tėvui kojas ir perka iš jo pašvęstus „agnosėlius", kuriuos vėliau pardavinėja kaimo bobelėms. Prisiminęs netrukus ateisiančią mirtį, Polikarpas išsigąsta ir pasižada nebeapgaudinėti žmonių, bet vos kas jam pasimaišo po kojų, ir vėl neiškenčia nepasigyręs, kad buvęs Ryme, vaikščiojęs auksu grįstomis gatvėmis, pirkęs iš Šv. Tėvo „agnosėlių" ir t.t. Truputį plačiau autoriaus vaizduojama Lauryno žmona Viktutė. Tai tauri, gera ir švelni mergaitė. Žodžiu, šiame Marcinkevičiaus romane veikėjų yra labai daug, tik ne visi lygiomis išryškėja.

Pirmo tomo veiksmas vystomas nuosekliai. Scenos rodo pamažu, bet labai augantį žemaičių maištingumą ir kylančią įtampą. Pirmojo tomo gale įtampa pasiekia beveik kulminacinį punktą. Antrasis tomas savo pirmoj dalyj vaizduoja staigų įtampos kritimą. Toliau eina atomazga: egzekucijos, bausmės, kalėjimas, byla. Jeigu jau anksčiau pasitaikė epizodų, organiškai neįderintų į viso veikalo struktūrą, tai šitoj vietoj Marcinkevičius dar daugiau suardo kompoziciją, aprašinėdamas bylą beveik protokoliškai, pamiršdamas savo herojus. Toks aprašymas beveik įgrįsta skaitytojui, kuris po įvykusios dramos kuo greičiau laukia atomazgos.

Marcinkevičiaus stilius natūralus, be jokių ypatingų puošmenų ar pagražinimų. Vietomis pasitaiko neišlygintas, ypač vartojant poetines priemones. „Kražių bažnyčios byla *kaip audros ištiktas laivas buvo blaškoma iš vieno kranto į kitą*" (t. I, p. 159). Kita Marcinkevičiaus yda – tai protarpiais nusileidimas į publicistinį toną. „Istorija tautai duoda sielą. Šitoji siela apgaubia visų žmonių luomus. Ji sklinda kaip kvapas. Ji jaudina kaip kažkas neapčiuopiama. Ji stumia žmogų į kovą kaip badas" (t. II, p. 164).

Prikelti praeitį gyvą, sukurti ryškų jos paveikslą yra sunkus uždavinys. Nekreipiant dėmesio į nedidelius istorinius liapsusus, reikia pasakyti, kad Marcinkevičiui šis dalykas pavyko gerai. Skaitydami veikalą mes juntam, kad autoriui nebūtų trūkę sugebėjimų savo romaną parašyti net labai gerai.

[1939]

[IGNO ŠEINIAUS „TĖVIŠKĖS PADANGĖJE"]

Žinomas mūsų rašytojas Šeinius grįžta į savo vaikystės dienas, į tėviškės padangę, į gimtinės laukus. Dvidešimtyje trumpučių vaizdelių, kurie rinkinyje* visi pavadinti bendru vardu „Jaunos dienos – giedrios dienos", autorius pasakoja svarbiausius savo vaikystės nuotykius. Vieni šių nuotykių linksmi, kiti liūdni, treti baisoki, bet jie visi parašyti labai nuotaikingai, nuoširdžiai ir gyvai. Autorius net ketverių metų berniuko išgyvenimais ir įspūdžiais sugeba sudominti ir patraukti suaugusį skaitytoją ir sužadinti jo emocijas.

Be šių vaikystės prisiminimų, knygoje įdėta dar trejetas dalykų: „Juzulis Ėglis", „Badas" ir „Tėvas".

„Juzulis Ėglis" – ilgoka apysaka (apie 100 p.), vaizduojanti vieno kaimo berniuko herojiškus žygius nepriklausomybės kovų metu. Šis dalykas meniniu atžvilgiu silpnokas. Per daug netikrumo, perdėjimo, išidealizavimo. Autorius nesugeba skaitytojo įtikinti, kad paprastas aštuoniolikametis kaimo berniukas galėtų suorganizuoti didžiulį sukilimą, puikiausiai orientuotis karo dalykuose ir tapti tokiu baubu, kad visas bolševikų būrys (kaip tai vienoje scenoje vaizduojama), nepabūgęs armotų ugnies, pabėgtų išgirdęs Juzulio Ėglio vardą. Taip pat didelis nenatūralumas jaučiamas ir dialoguose. Šiaip jau ir šioje apysakoje daugelis atskirų scenų yra nuotaikingos ir gražiai atvaizduotos. „Juzulis Ėglis" nebent tiktų paauguoliams kaip lengvas ir įdomus pasiskaitymas, dargi turįs nemaža auklėjamosios reikšmės. Jie pasiduotų autoriaus sugestijai ir netikrumo čia taip pat neįžiūrėtų, kaip neįžiūri sensacinguose nuotykių romanuose.

Trumpa noveliukė „Badas" puikiai ir jaudinančiai atvaizduoja badu mirštančio žmogaus įspūdžius.

„Tėve" parodoma tėvo meilė. Šios novelės veiksmas vyksta Norvegijoj. Jeigu jau knyga pavadinta „Tėviškės padangėje", tai galėjo tas nuotykis ir Lietuvoj vykti – nuo to novelė būtų nepasikeitusi. Bet čia, žinoma, menkutė smulkmena.

Savo novelėse Šeinius paprastai visą dėmesį koncentruoja į kokį nors įdomesnį įvykį, kurį jis pasakoja sultingu ir žaviu stilium, ir tokiu būdu sudomina

* Ignas Šeinius, *Tėviškės padangėje*, Kaunas: „Sakalas", 1938, 263 [2] p.

ir patraukia skaitytoją. Autorius nemėgsta raustis savo veikėjų sielos gilumoje. Jis paprastai pasakoja tik paviršutiniškus savo herojų įspūdžius, dažnai net neparodydamas, kaip tie įspūdžiai veikia jų psichiką. Charakteringas šiuo atžvilgiu yra „Badas". Autorius ten nesiima vaizduoti badu mirštančio žmogaus kentėjimų. Jis tik ramiai pasakoja, kokius įspūdžius teikia išorinis pasaulis žmogui, dėl ilgo badavimo traukiamam miego. Pasidavus šiam miegui – nepabundama, mirštama. „Bado" pabaiga gali puikiai pailiustruoti, kaip autorius trumpai, mesdamas tik kelis ryškesnius savo veikėjo įspūdžius, gali sujaudinti ir nuteikti skaitytoją:

> Dangus vis raudonas, saulė daros dar raudonesnė. Ore jau, rodos, skraido juodi paukščiai.
> Šiandien nusileis saulė, ir rytoj kažin ar patekės. – – –
> Negaliu ilgiau atsispirt... Neneša kojos, nepakeliu rankos.
> Eisiu kiek primigt. – – – (p. 253–254)

Paprastai impresionistai, pagauti nuotaikos ir nešami jausmų antplūdžio, pradeda per daug blaškytis į šalis, netenka nuoseklumo, daro nereikalingas digresijas. Tačiau Šeinius visur lieka santūrus ir ramus. Jis puikiai sugeba tikrovę stilizuot, paimt iš jos tik pačius būdingiausius ir nuotaikinguosius vaizdus.

Šeiniaus sakinys ne visur griežtai paiso sintaksės taisyklių. Siekdamas didesnio įspūdingumo, autorius mėgsta savo sakinį kapoti. Palyginimai vietomis skiriami taškais nuo palyginamojo žodžio. Sakinys daug kur nėra taip jau griežtai logiškas, kaip įprasta kasdieninėj kalboj. Pavyzdžiui: „Aukštai, kiek akim sumatyt, sklando du balti taškai. Gandrai. Suka ore, suka" (p. 148–149). Kasdieninėj kalboj pasakytumėm „gandrai, kaip du balti taškai, suka ore". Žinoma, tokiu atveju sakinys netektų savo įspūdingumo ir emocingumo.

Žodynas gana turtingas. Randame čia ir tokių retų žodžių, kaip „sėjatė", „knastrėti" ir kt. Ieškodamas didesnio skambumo, autorius visai su pagrindu vietoj priešdėlio ir prielinksnio „į" vartoja „in".

„Tėviškės padangėje" žavi skaitytoją savo nuotaikingumu ir stiliaus sultingumu, ko buvom pradėję pasigesti truputį anksčiau pasirodžiusiose Šeiniaus novelėse.

[1939]

[KAZIO JANKAUSKO „DULKINI BATAI"]

Kazys Jankauskas savo novelėse* vaizduoja dvejopus žmones. Viena grupė yra materialistai, biurokratai, niekšai. Tokie yra Jankausko novelėse inžinieriai, valdininkai, darbų prižiūrėtojai ir kiti pareigūnai. Tai paprastai labai komiški žmogiūkščiai, baisiai sušaržuoti, net ligi neįtikinamumo. Antroji Jankausko žmonių grupė yra svajotojai, kurie neturi gyvenime jokio pastovaus tikslo. Jie daužosi prie geležinkelių, klajoja po girių ir laukų platumas. Jie amžinai kažko pasiilgę ir neramūs, džiaugiasi dėl menkų smulkmenų ir dėl jų kenčia, kupini gaivališkų jaunystės jėgų ir nevaldomo aistringumo. Jie verkia girioj kertamo medžio, o pykčio siautulyje užmuša savo draugą. Jie negali prisiversti prie jokio naudingesnio darbo, o amžinai klajoja, gaudo nykstančius įspūdžius, gilinasi į savo jausmus ir mintis. Jie atviri ir tokie plepūs, kad skaitytojui vietomis ne juokais įgrįsta jų begalinis filosofavimas. Antrasis žmonių tipas iš viso yra labai charakteringas impresionistiniams rašytojams. Pažymėtina, kad ir visuose kituose Jankausko veikaluose vyrauja tik šie du žmonių tipai: sušaržuotas materialistas ir neramus poetiškos sielos klajoklis.

Galbūt todėl Jankausko kūriniuose lygiomis eina komiškumas ir lyriškumas. Komiškumas ypač pasireiškia situacijose ir dialoguose. Lyriškos ir nuotaikingos, melancholišku ilgesiu dvelkiančios yra tos vietos, kur autorius vaizduoja gamtą ir savo veikėjų išgyvenimus.

Jankausko stilius dinamiškas ir gyvas. Čia netapomi kruopščiai išbaigti vaizdai, bet, lyg skubant, metamas tik vienas kitas ryškesnis bruožas. Didžiausia Jankausko stiliaus yda – tai jo manieringumas. Pavyzdžiui: „Dabar kalbėti apie vakarą, apie vakarą toli gražu nejuodos spalvos ir pasikabinusį sau ant krūtinės mėnulį" (p. 128). Pasakyta mandriai, tačiau tas mandrumas ir dirbtinumas nesukelia emocijų ir nuotaikos, nes skaitytojas priverstas stebėtis ne tuo gamtos vaizdu, o autoriaus stiliaus mandrumu. Vadinasi, stilius virsta tikslu, tačiau jis turi būti tik priemonė.

* Kazys Jankauskas, *Dulkini batai*: Apysakos ir novelės, Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1938, 292 [1] p.

Rinkinyje esama apysakų ir novelių. Apysakos kaip paprastai, taip ir čia pasižymi palaidesne kompozicija. Tuo tarpu kai kurios Jankausko novelės pasižymi visai neblogai novelės reikalavimus atitinkančiu sukomponavimu.

Jankauskas patraukia skaitytoją savo nuotaikingumu ir gyvu stilium. Tačiau skaitytojas čia pasigenda naujumo. Juk tiek Jankausko romanuose, tiek novelėse visur figūruoja tie patys veikėjai, visur žymu tokia pat neaiški gyvenimo filosofija. Žinoma, reikia atsiminti, kad Jankauskas yra impresionistinis rašytojas. O impresionistai nesistengia kurti charakterių. Jiems daugiau rūpi fiksuoti nykstančius įspūdžius ir sekti net pačius smulkiausius žmogaus sielos virptelėjimus.

[1939]

[PEARL S. BUCK „RYTŲ VĖJAS – VAKARŲ VĖJAS“]

Praėjusių metų Nobelio premijos laureatė Pearl S. Buck, veik visą savo gyvenimą praleidusi Kinų žemėje, puikiai pažino šią tautą ir, vaizduodama jos buitį, sukūrė nemirštamų veikalų.

Šis jos romanas* vaizduoja dabarties Kiniją, kurioje kovoja modernioji Vakarų kultūra (anot autorės, „Vakarų vėjas“) ir senoji Rytų kultūra („Rytų vėjas“).

Kinė Kuei-Lana, išauklėta senovės tradicijomis, išteka už jauno kinų gydytojo. Iš meilės jam ji stengiasi kratytis senųjų savo papročių ir tapti vakarietiška. Jos brolis, besimokydamas Amerikoj, veda amerikietę ir todėl sutinka baisų savo šeimos pasipriešinimą. Jis priverstas su savo tėvais nutraukti ryšius, užsitraukia jų prakeikimą ir netenka paveldėjimo teisių. Tačiau viską kantriai ir išdidžiai pakelia.

Kuei-Lanos vyras, jos brolis ir amerikietė yra vakarietiškos kultūros atstovai, pasiryžę gelbėti kinų tautą iš tamsumo ir baisių prietarų, išnaikinti supuvusias senovės tradicijas, trukdančias Kinijos pažangą. Jaunųjų kinų tėvai yra ryškūs senosios Kinijos ir senųjų jos tradicijų atstovai.

Veikale puikiai ir labai įdomiai atvaizduota aukštojo kinų luomo gyvenimas, senųjų kinų šeima, jų papročiai ir jų psichologija. Vykusiai pagauta jaunosios idealistinės Kinijos kartos nuotaika.

Apskritai veikalas kupinas humaniškumo, parašytas nuotaikingu ir gražiu stilium.

[1939]

* Pearl S. Buck, *Rytų vėjas – Vakarų vėjas*: Romanas, vertė K. Jakubėnas ir J. Lukoševičius, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, 240 p.

[Gustave'o Flaubert'o „Salambo"]

Gustave'as Flaubert'as yra žinomas prancūzų realistas, didelis stiliaus meisteris, gyvenęs praėjusiame šimtmetyje.

Šiame romane* jis vaizduoja antikinį pasaulį. Rodomos Kartaginos kovos su savo samdytaisiais kareiviais ir aplinkinėmis barbarų tautelėmis. Tarp kovų ir sąmyšių vaizdų įpinta barbarų vado Mato ir kartaginiečių vado Hamilkaro dukters Salambo meilė. Romano veiksmą palaiko ši meilės intriga ir nuolatinės abiejų pusių kovos. Atomazgoj – genialusis Hamilkaras nugali barbarus, Mato, paimtas į nelaisvę, nukankinamas, o Salambo, ištekėjusi už kartaginiečių talkininko Narr-Havaso, miršta.

Veikale puikiai išstudijuotas istorinis fonas. Realistiniu tikslumu ir dideliu kruopštumu parašytas romanas mus nukelia į pagoniškąjį pasaulį, parodo jo papročių žiaurumą, prietaringus įsitikinimus ir visą anuometinio priekrikščioniško gyvenimo šiurpumą ir skurdumą.

Romanas pasižymi pavyzdinga kompozicija ir didelio kruopštumo stiliumi. Visos romano dalys puikiai suderintos, organiškai ir neatskiriamai įjungtos į patį veikalą. Gyvai sukurti charakteriai.

Vertime vietomis pasitaiko kalbos netikslumų.

[1939]

* Gustave Flaubert, *Salambo*: Romanas, vertė J. D., Kaunas: Spaudos fondas, 1939, 428 [1] p.

[KAZIO INČIŪROS „BALTIEJI RAITELIAI"]

Gyvenamasis laikotarpis visada veikia rašytoją. Aplinka vienokiu ar kitokiu aidu atsiliepia jo kūryboje. Praėjusių metų lietuvių lyrikoj vyravo patriotinis ir visuomeninis motyvas. Ir šių motyvų eilėraščiuose buvo sukaupta daug nusivylimo, skausmo, net pagiežos. Inčiūros eilėraščiuose seniau rasdavom daug giedrumo, optimizmo. Tačiau šiame rinkinyje* jau yra apsčiai tamsokų šešėlių...

Inčiūros lyrika tol giedri, kol jis susižavėjęs dainuoja apie mūsų nepriklausomybės kovas ir apie lietuviškojo gimtojo kaimo grožį. Betgi atsigrįžus į miestą, į mūsų valdininkijos gyvenimą, jo giesmė suskamba niūria ir skausminga gaida. Bjaurios mūsų šviesuomenės ydos, karjerizmas, egoizmas, užmiršimas tautos reikalų ir kita pakerta poeto entuziazmą, ir jo poezijoj daug kur aptinkame šitokių ironijos kupinų posmų:

Nesvarbu, ar gabumų nūn turima –
su pečiais, su pečiais ruošti kelią sau.
Kam tau sakalu skrist, jei geriau žemažiūriam
pelkėj braidžiojant kelti vis alasą. (p. 43)

Šitokie žemažiūriai, egoistai, anot Inčiūros, „krankliai, susisukę šiltą gūžtą palangėj tėviškės namų", graso pražudyt ir nusmukdyt visą tautą. Ir todėl poetas su viltim šaukia taurųjį tautos elementą:

Grįžkit išvaikyt kranklių iš sodų,
išvalyti tėviškės šalies. – (p. 60)

Ir jam vaidenasi legendiški baltieji raiteliai, kurie

... vargo sumažinti
tėvų žemėn atjos! (p. 62)

Yra filosofinės minties eilėraščių. Žymu susigalvojimas dėl to, kad „visi nueis savais keliais", susirūpinimas dėl pasaulyje siautėjančios jėgos triumfo ir kt.

* Kazys Inčiūra, *Baltieji raiteliai*: Eilėraščiai, Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1938, 157 p.

Erotiniuose Inčiūros eilėraščiuose paprastai žymu didelis giedrumas ir tyrumas:

> Norėčiau būti aš dangaus skliautu žvaigždėtu
> ir glūdumoj naktų vis į tave žiūrėti. (p. 99)

Paskutiniame skyriuje „Pilkų kryžių krašte" telpa keletas įdomių gražia forma parašytų ilgesnių dalykų – poemėlių.

Savo idėjiniu veidu Inčiūra nėra itin savotiškas. Jis pasinešęs ta linkme, kaip ir dauguma mūsų poetų. Tačiau jis turi savotišką išsireiškimo būdą. Bendrai jo forma stipri ir originali – žymu nuoširdumas ir gilus išgyvenimas. Daugelis jo eilėraščių pasiekia tikrai aukštą meniškumo laipsnį („Balandis audroje", „Krankliai našlaitės sodyboj" ir kt.).

Jeigu mūsų praėjusių metų lyrikoj, taip pat ir Inčiūros eilėraščiuose, buvo daug nusivylimo ir sielvarto, – žinoma, kaltas pats gyvenimas... Dabar, kada mūsų tauta yra pasiryžusi žengti naujais keliais, kada ji rodo daug kūrybinio užsidegimo ir aiškų norą atitaisyti nelemtas ją žudžiusias nesenos praeities klaidas – tikėkime, kad visa tatai atsilieps mūsų lyrikoj džiaugsmingu ir skambiu aidu.

[1939]

[LEONARDO ŽITKEVIČIAUS „SU TĖVELIO KEPURE“]

Vaikų literatūros kūrėjas, viena vertus, turi suvokti vaikui artimą pasaulį, o kita vertus, savo kūriniams duoti vaiko dvasią atitinkančią formą.

Perskaitę Žitkevičiaus eilių rinkinį* įsitikinam, kad autorius šiuos savo uždavinius gerai supranta ir visai nesunkiai įvykdo.

Eilėraščių temos pasirenkamos iš vaikui artimo pasaulio: gamta, žaidimai, šventės, mokykla, įvairūs vaikiški nuotykiai ir kt. Daugelis jo eilėraščių turi originalius ir įdomius siužetus, kurie vaiką sužavės savo naujumu ir nepaprastumu („Kelionė į mėnulį“, „Nepavykęs skridimas“, „Kova su uodu“ ir kt.). Autorius gerai pažįsta naivią vaiko galvoseną. Tatai gali pailiustruoti daugelis gražių epizodų. Šit Vytautėlis mato, kaip angelas, skrisdamas dangum, gesina žvaigždeles; susapnuotas baisus sapnas vaikui atrodo tikrovė, o kai mamytė nori įtikinti, kad tai buvo sapnas, jis atsikerta: „Netiesa, brangi mamyte, / Juk ir tu tenai buvai“ (p. 35); kitur vėl vaikas džiaugiasi gavęs užsidėti tėvelio kepurę, nes „Tėtis turi gudrią galvą, / Buvo Vilniuj ir kare...“ (p. 8). Vaikas dėl savo lakios vaizduotės mėgsta gamtą suasmeninti, sugyvinti, daiktus ir gyvulius jis priverčia protingai veikti, galvoti, šnekėti ir atjausti jo nuotaiką. Žitkevičius yra pagavęs šį būdingą psichologijos bruožą. Jo eilėraščiuose matai „atklumpsint sodo taku žiemą“, kalbant gėles, bešnairuojant iš už kalniuko mėnulį ir kt. Apskritai savo siužetais Žitkevičiaus eilėraščiai bus daug artimesni kaimo vaikui.

Autorius savo siužetus sugeba atitaikyti vaiko dvasiai, nė kiek ne blogiau jam sekasi ir su forma. Vaikas savo prigimtimi yra judrus, gyvas, dinamiškas. Žinoma, jis ir iš skaitomų dalykų reikalauja gyvumo ir dinamiškumo, stiprios ritmikos, įdomių vaizdų, aiškumo, kad visa tatai iš karto patrauktų jo pasyvų dėmesį, užlietų susidomėjimu ir susižavėjimu visą jo būtybę. Ir čia Žitkevičius puikiai pataiko. Savo dinamiškumu kai kurie jo eilėraščiai tiesiog puikūs („Čiampar vampar“, „Baibokėlis“, „Su tėvelio kepure“ ir kt.). Dinamikos ir gyvumo eilėraščiais suteikia stipri ritmika ir dinamiškieji veiksmažodžiai:

* Leonardas Žitkevičius, *Su tėvelio kepure*: Eilėraščiai vaikams, Kaunas: „Sakalas“, [1939], 64 p.

Šokinėjau, trypinėjau
Ir jaučiausi kaip dvare,
Kai iš gryčios *išpyškėjau*
Su tėvelio kepure. (p. 7)

Be to, Žitkevičius sugeba pats nusikalti neprasmingų žodžių, kurie pasikartodami visą eilėraštį daro nepaprastai gyvą ir nuotaikingą:

Ėch, ir bėga man šunytis –
Nei pralenkti jo, nei vytis:
Vingir sprikt, vingir strikt –
Vingir teks man atsilikt... (p. 36)

Autorius formą valdo labai lengvai. Tatai gali įrodyti keletas trioleto forma labai vykusiai sukurtų eilėraštukų („Nebemažas", „Mano plunksna" ir „Nelaimė ant ledo"). Rimai autoriui nesudaro jokių sunkumų. Vietomis visame eilėraštyje lengvai ir laisvai išlaikomas tas pats rimas. Kai kur vykusiai pavartotos aliteracijos suteikia posmams skambumo ir muzikalumo:

Lekia laumė laukais
Žalio šilko plaukais,
Lekia lekia linksma
Vaikučius šaukdama... (p. 5)

Vykusi forma eilėraščius daro kupinus nuotaikingumo. Paprastai Žitkevičiaus eilėraščių nuotaika pasižymi linksmumu, gyvumu. Nemaža vykusio komizmo ir sąmojo. Betgi vietomis, ypač gamtos motyvų eilėse, suskamba švelnaus ilgesio gaida („Su rudenėliu" ir kt.).

Didaktiškų eilėraščių idėjos (mokslo meilė, tėvynės meilė, gamtos meilė ir kt.) visur apipavidalintos meniška forma. Nėra nenuoširdumo ir sausumo, atbaidančio skaitytoją.

Rinkinį puošia Telesforo Valiaus dviejų spalvų iliustracijos. Daugelis iliustracijų yra vykusios, tik vietomis, vaizduojant judesius, neišgaunamas reikiamas plastiškumas, per daug žymus kažkoks sustingimas.

Šis rinkinys Leonardą Žitkevičių atestuoja kaip vieną gabiausių mūsų jaunimo autorių.

[1939]

[JONO GRAIČIŪNO „IŽAS NEMUNE"]

Pirmiausia skaitytojui darosi neaišku, kodėl autorius savo knygą* perskyrė į dvi dalis, kurių vieną pavadino oficialaus optimizmo, o kitą – privataus pesimizmo lyrika. Juk tiek vienoj, tiek kitoj daly sudėti tokio pat pobūdžio ir tokių pat motyvų eilėraščiai, ir tos dalys niekuo esmingesniu tarpusavy nesiskiria. Kas kita, jeigu autorius, sakysime, į vieną dalį būtų sudėjęs patriotinius-visuomeninius eilėraščius, o į kitą – egoistinius.

Mūsų poezijoj dabar labai ryškus visuomeninis-patriotinis motyvas. Dainuoja šiuo motyvu stipresnieji mūsų poetai, bet dar daugiau juo operuoja menkučiai talentai. Anot paties Graičiūno,

> Visi tave dainuoja, mini
> ir nukala eilių sieksninių... (p. 20)

Žinoma, puikus dalykas, kai poetai apie tėvynę ir panašius dalykus sugeba nuoširdžiai ir meniškai dainuoti, bet blogiau, kai jie, tėvynės meilės pagauti, pradeda eilėraščius *kalte kalti*. Deja, Graičiūno patriotinėj-visuomeninėj lyrikoj to „eilių kalimo", meninio nenuoširdumo yra gana daug. Be to, kai kur jo eilėraščiuose pakvimpa kitų mūsų poetų lyrikos aromatas. Sakysime, Miškinis „Varnose prie plento" rašė:

> Parašysim šautuvais poemą... (p. 105)

O Graičiūnas savo „Iže" rašo:

> Kai legendą broliai šautuvais parašė... (p. 24)

Be patriotinio ir visuomeninio motyvo, yra Graičiūno rinkiny ir filosofinės minties, taip pat ir egoistinių eilėraščių. Atrodo, kad tos rūšies eilėraščiai jam geriau sekasi. Yra juose kiek daugiau meniškumo, nuoširdumo ir originalumo.

Iš kitų motyvų galima dar pažymėti religinį Graičiūno motyvą. Šiaip nieko baisiai ypatingo. Tačiau labiau atkreipia dėmesį jo ilgokos eilės „Tryliktas

* Jonas Graičiūnas, *Ižas Nemune*: Oficialaus optimizmo ir privataus pesimizmo lyrika, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, 92 [2] p.

apaštalas". Rūpintojėlių Kristus mūsų poezijoj labai dažnai sutinkamas. Taigi, kas be ko, ir Graičiūno lyrikoj jis yar. Kažkada mūsų poetai tyliai kalbėdavosi su pakelių Kristum, leisdavo jam nukopti nuo kryžiaus ir pavaikščioti parugėmis, o Graičiūnas padaro jam naują „išradimą": jis, pasivadinęs tryliktuoju apaštalu, nulaipdina Kristų nuo kryžiaus ir nusiveda į kabarė išgerti alaus...

Taigi motyvų atžvilgiu Graičiūno lyrikoj sunku ką nors naujesnio rasti. Aišku, mes ir neturime teisės reikalauti, kad lyrikas savo idėjiniu pasaulėvaizdžiu griežtai skirtųsi nuo kitų to paties laikotarpio poetų. Tam tikras panašumas beveik visada yra randamas. Ir, žinoma, poetams tatai visai netrukdo, išreiškiant savo kūriniuose panašias idėjas, sukurti visai skirtingų dalykų.

Štai kodėl čia ypatingą dėmesį tenka atkreipti į sugebėjimą ir mokėjimą savo mintį bei idėją poetiškai išreikšti. Be šito dalyko poezijos nebuvo ir nebus, nors rašąs eilėraščius turėtų ir aukščiausių idėjų bei gražiausių minčių.

Skaitytojas, galimas dalykas, pajus simpatiją šio rinkinio autoriui todėl, kad jis pirmiausia bando reikšti aukštesnės vertės idėjas, bet tų idėjų išraiška skaitytoją apvils, ypač tada, kai jam bus pažįstama naujoji mūsų lyrika, kur patriotinės ir visuomeninės idėjos kai kurių poetų yra išreikštos puikia ir meniška forma. Tiesa, atskiros strofos Graičiūnui kartais visai sklandžiai pasirašo:

Verkei basa prie pono dvaro,
nuo vargo tau pečiai palinko.
Dabar stebies, kas laisvėj daros, –
dairais liūdnu žvilgsniu aplinkui. (p. 19)

Tačiau suskaityti tokiems šio rinkinio eilėraščiams, kurie ištisai pasižymėtų sklandumu ir meniškesne forma, nereikėtų nė vienos rankos pirštų. Iš viso Graičiūnui su forma, matyt, sunkoka. Todėl dažnai jam nepavyksta nei nuotaikos išlaikyti, nei minties sklandžiai ir suprantamai išreikšti, o daug kur neatsargiai pavartoti posakiai gadina visą estetinį įspūdį ir vietomis net visai komiškai nuskamba. Šiam dalykui pailiustruoti išrašykime iš eilėraščio „Rudenėjant" tris posmus (iš eilės).

Mano mielas broli,
kur arimuos trūsi,
ar medaliais puošies
prieš pasaulio mūšį, –

akluoju Homeru
turi kurt, matyti,
kurčiu Bethovenu
jaust kūrybos sritį...

Argi tik su lapais
būtų tau paskirta,
savo dalią nešant, –
didint kaulų stirtą? (p. 53–54)

Ką pirmuoju posmu autorius norėjo pasakyti, mes suprantame, bet tas „puošimasis medaliais" skamba komiškai ir gremėzdiškai. Antrajam posmui stinga padoresnės meninės išraiškos. Trečiame posme, lygiai kaip ir pirmajam, mintis sunkiai reiškiama, ir ta taip komiškai skambanti „kaulų stirta", žinoma, yra atsiradusi tik todėl, kad buvo reikalingas rimas... Tenka apgailestauti, kad panašių dalykų tik retam eilėrašty nepasitaiko. Be to, Graičiūnas rašo per daug „žaliais" sakiniais, anaiptol negalinčiais sužadinti jokios estetinės emocijos. Pavyzdžiui:

Iš proto varo jau žvėrienos tos,
kurios šilkuos kavinėj meilužiauja... (p. 44)

Apskritai Graičiūnas šiuo rinkiniu mūsų lyrikai mažai ką duoda vertingo.

[1939]

[PETRONĖLĖS ORINTAITĖS „DIRVONŲ DUKTERIMS"]

Senesniais laikais buvo nemenkas daiktas eilėraštį *sklandžiai* parašyti. Dabar dėl didelio formos technikos patobulėjimo sklandus eilėraščio sueiliavimas nebėra didelis nuopelnas. Eilėraščio vertė dabar matuojama tuo, kiek jame yra tikrojo *kūrybiškumo*, rodančio, kad autorius turėjo vertų pasakyti dalykų ir mokėjo juos originalia ir meniška forma išreikšti.

Orintaitės eilėraščių* dauguma sklandžiai parašyti, bet tikro kūrybiškumo čia pasigendama. Autorė savo poezijoj labiau gilinasi į dvi sritis: į lietuvės moters, ypač sodietės, buitį ir į dabartinį Lietuvos gyvenimą su jo žaizdomis. Geriau sekasi pirmosios rūšies eilės. Čia daugiau kūrybiškumo, moteriško nuoširdumo, paprastumo. Prie šių kaip tik ir priklauso geriausieji rinkinio eilėraščiai („Nors neliko nieko žalio", „Audimo vingiai" ir kt.).

Tačiau kur autorė bando gilintis į realųjį dabarties gyvenimą bei aiškiai patriotines temas, nebelieka nei nuoširdumo, nei poezijos – daugeliu atveju gryna proza („Paklydusiam broliui", „Atlanto žygis", „Garbingiems broliams" ir kt.).

Formaliu atžvilgiu Orintaitė neieško ko nors naujo. Vietomis bandoma imituoti liaudies dainų formą („Mergvakario daina" ir kt.). Daugelyje eilėraščių, ypač aktualiomis temomis rašytų, yra tokių posakių, kurie neturi jokio vaizdingumo. Pavyzdžiui:

> O jei nupuikęs gatvių dykaduonis,
> Kur mano rankų vargą valgo, geria,
> Lig šiol dar gėdisi sėdėt ant vieno suolo –
> Aš netikiu daugiau jo pasakom – to geradario! (p. 24)

Pasitaiko ne tik šitokių nuogai proziškų posmų, bet ir taip neatsargiai pavartotų posakių, kurie net ir prozai tikti negali.

> Sudrėko tėviškės arimai,
> Kai brolis už tą juodą žemę
> Giedraičiuose *palindo po velėna*... (p. 53)

* Petronėlė Orintaitė, *Dirvonų dukterims:* Lyrika, Marijampolė: „Liepsnos", 1939, 63 p.

Autorė ne visuose eilėraščiuose vienodai rūpinasi muzikalumu. Vietomis rimas visai nevartojamas. Savo muzikalumu išsiskiria eilėraštis „Ievos", kur eilučių viduje pavartotas garsų sąskambis suteikia skambumo ir nuotaikingumo. Pavyzdžiui:

Tau, žiedeli, širdį gelia
Lygiai kaip mergelei –
Glamonėjo vakar vėjas –
Ir tolyn nuėjo... (p. 43)

Reikia pasakyti, kad daugumos eilėraščių vertė nedidelė. Tačiau iš daugelio pasitaiko vienas kitas žymiai nuotaikingesnis ir meniškesnis dalykas. O sakoma, kad rinkinys pateisina savo pasirodymą jau ir tuo atveju, jei jame yra bent vienas žmoniškas eilėraštis.

[1939]

[Henry Bordeaux „Atsiveria akys"]

Kultūros ir civilizacijos laimėjimai leidžia žmogui pakilt į aukštesnį žmoniškumo laipsnį, tobulėt, gyventi intensyvesnį dvasios gyvenimą. Tačiau ne visi žmonių sluoksniai, kuriems šis kultūrinis gyvenimas prieinamas, moka panaudot anuos laimėjimus savo dvasiniam tobulėjimui. Priešingai – susižavėję civilizuotojo gyvenimo prabanga ir malonumais, jie pasiekia juokingiausio ir kvailiausio susmulkėjimo. Iš čia gimsta du priešingi žmogaus tipai, kurie sutinkami kiekvienoje kultūros ir civilizacijos paliestoje visuomenėje. Pirmasis tipas yra idealistinis, per kultūros ir civilizacijos laimėjimus siekiąs didesnio žmogiškojo tobulumo, o antrasis – materialistinis-biologinis, ieškąs naudos ir malonumų.

Henry Bordeaux šiame savo romane*, vaizduodamas prancūzų miesčioniją, taip pat susiduria su šiais dviem tipais. Antrojo tipo žmonės veikale pasireiškia daugiausia tik kaip statistai. Iš tokių žmonių šeimos yra kilusi Elzbieta Derizienė, viena centrinių veikalo figūrų. Ji, tiesa, dar nėra paliesta ano buržuaziško dvasios supuvimo. Šiaip ji padori, sąžininga moteris ir ištikima žmona. Tačiau dėl buržuaziško auklėjimo jos dvasios galios neišsivysčiusios, ji niekuo didesniu nemoka susidomėti, neturi valios ir iniciatyvos. Ji ištekėjusi už Alberto Derizo, kuris yra ryškus pirmosios rūšies kultūros žmogaus tipas, žinomas mokslininkas ir rašytojas, visa širdimi atsidavęs savo darbui ir žmonijos mokslo bei meno laimėjimams. Žmonos jis neįstengia sudominti savo darbu ir nepajėgia jos įtraukti į savo minčių orbitą. Todėl jie vienas nuo kito tolsta, kol Albertas pasijunta savo šeimoj visai vienišas. Jis ieško žmogaus, kuris įstengtų jį suprasti. Tokį žmogų randa. Tai Ona de Sezery, aukštos dvasios kultūros moteris, aistringai besidominti visu tuo, kam Albertas savo gyvenimą aukoja. Juos ima siet intymesni ryšiai negu draugiškumas, ir Albertas ilgainiui galutinai išsiskiria su savo žmona.

Dabar autorius išsikelia šeimos išsiskyrimo problemą ir bando ją spręst. Tolesnėj veiksmo eigoj jis ir rodo, kaip išsiskyrusieji neturi laimės suardę savo šeimą ir ilgainiui vėl suranda vienas kitą.

* Henry Bordeaux, *Atsiveria akys*: Romanas, vertė P. Kupčiūnas, Kaunas: „Žaibas", [1939], 446 p.

Po šeimos iširimo Elzbieta jaučiasi nuskriausta: ji juk visą laiką buvo ištikima savo vyrui. Tačiau perskaičius jo dienoraštį ji pamato tikrąją išsiskyrimo priežastį, jai „atsiveria akys". Dabar ji ryžtasi perauklėti save. Po daugelio mėnesių didžiųjų pastangų ir kovos ji išlaisvina savo valią, išvysto iniciatyvą, išmoksta mylėt žmonijos dvasios turtus. Albertas Derizas negali užmiršti savo vaikų. Onos de Sezery meilės jam neužtenka. Raginamas sąžinės balso ir pastebėjęs didžiulį Elzbietos dvasinį pasikeitimą, jis grįžta į savo šeimą.

Tai toks veikalo turinys ir tokios jame keliamos problemos. Jis, be to, įdomus savo forma. Ypač personažų charakteriais ir kompozicija (siaurąja prasme).

Veikalo architektonika darni ir vieninga. Autorius nesiblaško į šalis, neprigrūda nereikalingų epizodų. Yra tik tai, kas būtinai reikalinga, kas stumia veiksmą pirmyn, kas išryškina charakterius ir situacijas. Intriga stipri.

[1939]

[ANTONIO FOGAZZARO „SENOVINIS PASAULĖLIS"]

Autorius – praėjusio šimtmečio italų rašytojas, išgyvenęs įdomų savo krašto istorijos laikotarpį – kovą su austrais dėl laisvės.

Šis romanas* ir vaizduoja anuos kovos laikus. Tačiau visas dėmesys čia nėra koncentruojamas apie tautinę kovą.

Autorius daugiausia vietos, o skaitytojas daugiausia dėmesio skiria dviejų savo veikėjų Franko ir Luizos meilei. Ši meilė autoriui padeda užmegzti intrigą, kurią paskui stiprina įvairios kliūtys ir nesutarimai. Tie nesutarimai yra tautinio, religinio ir socialinio pobūdžio. Socialinis klausimas iškyla, kai turtuolis Franko pasiryžta vesti neturtingą mergaitę Luizą. Religinis klausimas tikinčiam Frankui ir svyruojančiai Luizai neleidžia gyventi vienu dvasiniu pasauliu ir sukelia jų šeimoj daugelį konfliktų. Tautinis klausimas visu aštrumu iškyla sustiprindamas intrigą ir pastūmėdamas veiksmą, kai Franko yra priverstas bėgti iš savo gimtinės, palikti savo šeimą ir ilgą laiką slapstytis nuo austrų, kol pagaliau ateina atsiskaitymo valanda su engėjais.

Šie trys minėti motyvai pasikeisdami neduoda atsileisti įtemptam veiksmui, persikeliančiam kaskart į naujas situacijas, kur gabi autoriaus plunksna pateikia įdomių buities paveikslų ir gilių psichologinių išgyvenimų, jaudinančio tragizmo ir puikaus komizmo scenų.

Autorius puikiai moka kurt personažus. Jo žmonės visada gyvi ir įtikiną, nors jie būtų išidealizuoti ir apkrauti šimtais dorybių, kaip dėdė Pjero, Luiza ir kt., arba vietoj žmogaus veido nešiotų vieną niekšo kaukę, kaip tartiufiškasis Pasottis. Autorius daugiau sustoja ties dviem veikėjais Franku ir Luiza ir pristato juos skaitytojui su visu įdomiu jų dvasios pasauliu. Tačiau ir visos antrinės veikėjų figūros yra ryškiai sukurtos.

Giliųjų žmogaus išgyvenimų atskleidimas, tautinių, religinių ir socialinių klausimų iškėlimas suteikia veikalui gilumo ir prasmingumo, o stipri intriga, įdomios situacijos ir humoras daro jį patraukiantį ir lengvai skaitomą.

[1939]

* Antonio Fogazzaro, *Senovinis pasaulėlis*: Romanas, 2 d., vertė P. Povilaitis, Kaunas: „Žinija", 1939, 260 + 282 p.

[SALLY SALMINEN „KATRYNA"]

Centrinė veikalo* figūra yra šiaurinių Baltijos salų gyventoja Katryna. Knygoje vaizduojamas jos gyvenimas nuo pat jaunystės ligi mirties. Tai drąsi, ištverminga, kilnios ir švelnios sielos moteris. Greta vaizduojama visa jos šeima: vyras Johanas, trys sūnūs ir viena duktė. Be to, atvaizduota keletas salos gyventojų iš turtingųjų ir varguomenės luomų.

Šių žmonių tarpusavio santykių mezgimasis ir plėtoja visą veikalo pasakojimą. Katrynos, paprastos darbininkės, kova su išnaudotojais salos turtuoliais, vargai auginant vaikus, rūpesčiai išleidus juos į platųjį pasaulį, artimųjų žmonių mirtys, pagaliau senatvės vargai ir jos pačios mirtis – štai epizodai, iš kurių sudarytas visas veikalas.

Savo kompozicija ir veikėjų charakteriais „Katryna" šiek tiek primena Pearl S. Buck „Motiną". Tačiau „Katrynoj" daug daugiau žmoniškumo ir švelnios moteriškos širdies. Be to, vaizduojamoji buitis abiejuose veikaluose savo atspalviu labai skiriasi.

Sally Salminen sužavi skaitytoją mokėjimu įsijaust į visą buities grožį, meile gyvenimui ir žmonėms. Lyg filme praslenka pro mūsų akis vienos moters gyvenimo istorija su kupinomis skausmo ir laukimo dienomis ir su šviesesnėmis džiaugsmo valandėlėmis. O tuos visus momentus autorė taip nuoširdžiai, su tokia meile ir simpatija moka atvaizduot. Ypač puikūs epizodai, kur vaizduojami negrįžtą iš marių laivai, išvežę artimus ir mielus žmones, artimųjų mirtys ir kt. Sminga į širdį ir praskaidrina nuotaiką ir tie epizodai, kur autorė susižavėjusi vaizduoja trumpučius džiaugsmo momentus, laimėtus nenuilstamu darbu ir sunkia kova.

Užvertęs paskutinį puslapį esi priverstas susigalvot – pamatai, koks trumpas žmogaus gyvenimas ir kokia nepastovi jo laimė.

Pažymėtina, kad šio veikalo autorė yra paprasta tarnaitė. Tai panašus reiškinys literatūroj kaip ir mūsų Žemaitė. Reikia tikėti, kad Sally Salminen savo atkastą talentą dar gražiau parodys savo būsimuose veikaluose.

[1939]

* Sally Salminen, *Katryna*: Romanas, 2 t., vertė M. Mikaliūnas, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, 273 [1] + 291 p.

[Antano Vaičiulaičio „Pelkių takas“]

Dalis mūsų rašytojų savo kūrybai ieško medžiagos pilkojoj gyvenimo kasdienybėj. Jie vaizduoja mūsų miesčioniją ir jos dvasinį smukimą, vaizduoja darbininkijos ir liaudies skurdą. Savo kūryboj jie rodo visą mūsų realųjį gyvenimą, tokį purviną ir žaizdotą, ir iškelia įvairių visuomeninio bei socialinio pobūdžio problemų.

Vaičiulaičio kūrybos pasaulis visai kitoks.

Jo kūryboj lygiagrečiai vaizduojama gamta ir žmogus. Gamta čia nėra didinga, supurtanti žmogų ir parodanti jo menkybę prieš gamtinį pasaulį. Gamta čia tokia rami, artimi ir sava. Ji pilna žavių smulkmenų, puikių detalių. Vaizduodamas girią, autorius sustoja ir pasigroži kuriuo nors atskiru medžiu. Vaizduodamas medį, jis pastebi jo šakutėj kikilį ar mažą voverytę, laikančią tarp kojyčių riešutą. Gamtos pasaulis čia mažybinis. Turbūt todėl jis žmogui toks artimas ir savas.

Autorius veik niekur nevaizduoja miesčionio žmogaus. Jo žmogus – natūralus gamtos žmogus, tyros ir vaikiškos dvasios, kurios dar nėra iškraipęs civilizuotas gyvenimas. Turbūt tik todėl autorius taip mėgsta vaizduoti vaikus ir jų dvasios pasaulį („Jonas ir Jonutė“, „Operacija“). Vaičiulaičio žmogaus dvasinis pasaulis siauras ir išgyvenimai maži. Autorius turi talentą puikiai pastebėt ir tiksliai užfiksuot tuos mažuosius žmogaus dvasios virptelėjimus. Tai ypač vaizdžiai matyti novelėj „Sunku suprasti“. Čia autorius, paėmęs vieną menką gyvenimo epizodėlį – mažą žmogaus supykimą, išnagrinėja jį taip kruopščiai, taip detaliai, tiek įvairių dvasios pakitimų bei virptelėjimų suranda, kad net stebėtis reikia.

Mokėdamas su meile ir atlaidumu pažvelgt į mažą savo žmogaus dvasios pasaulį, autorius kartais leidžia skaitytojui geraširdiškai pasijuokti iš savo veikėjų. Todėl daugelyje jo novelių randam apsčiai humoro („Ant lygaus kelio“, „Sunku suprasti“ ir kt.).

Ir gamtos pasaulio, ir žmogaus gyvenime galim ryškiai pastebėt tą patį autoriaus palinkimą į mažybiškumą. Jis ne iš tų rašytojų, kurie tikrovę stilizuoja, pasakytumėm, grubiais brūkšniais, parodydami tik pačius stambiuosius, dažnai

* Antanas Vaičiulaitis, *Pelkių takas:* [Novelės], Kaunas: „Žinija“, 1939, 205 p.

schematiškus ir bespalvius daikto bruožus. Vaičiulaitis tikrovę stilizuoja labai atsargiai ir rūpestingai. Jis sustoja ties gamtinio pasaulio smulkmenom, su dideliu rūpestingumu jas išryškina ir leidžia mažytėms detalėms suspindėti nepaprastu gražumu. Jis suranda taikliausių palyginimų ir puikiausių epitetų, kad jo vaizduojami gamtos daiktai pažertų kuo skaistesnių grožio spindulių. Kiek subtilumo slepiasi kad ir šitame gamtos vaizde: „Žvaigždės aukštai buvo stambios ir drebėjo kaip benukrentą rasos lašai" (p. 10).

Vaičiulaičio kūryba savotiškai giminiuojasi su pasaka. Kažkas pasakiško jaučiama daugelyje jo novelių. Bestilizuodamas tikrovę ir beieškodamas savo idėjai dailiausio rūbo, Vaičiulaitis išeina iš gamtinės tikrovės ribų ir persikelia į pasakos pasaulį. Pusiau pasakiškas dalykas yra jo „Rogės". O „Auksinė kurpelė" turi grynai pasakos formą. Joje kupina poezijos, nepaprastai puikia, tiesiog žėrinčia forma ir dailiausiais vaizdais, kokie tik pasakos pasauly gali būti randami, autorius išreiškia nelaimingos meilės idėją.

Iš kitos pusės, kai kuriose Vaičiulaičio novelėse jaučiama kažkas mistiško. Baugiu paslaptingumu gaubiama „Pelkių tako" vyriausiojo veikėjo mirtis, netikėta, be jokios priežasties mirtis, lyg paties likimo rankos įsikišimas. Mistinį momentą pastebim ir „Tavo veido šviesoje". Štai moteriškės regėjimas prieš savo netikėtą mirtį:

> Smilkiniuose kažkas švito, lyg ryškėjo kažkas neaiškaus – tai, kad pro miglas turėtų patekėti. Ir pasivaideno senei, kad ji pluša dabar į dieną, kuri tuoj pasiskleis už šios tamsybės, prasiskleis tokia saulėta ir rami. Tik dar žingsnį, dar antrą... (p. 78).

Šitas mistiškumas duoda Vaičiulaičiui savotiško gilumo ir gali jį apsaugoti nuo lėkštumo, kurio jis vienoj kitoj novelėj neišvengia.

Novelėje „Kregždės" yra atvaizduotas vienas senukas, vardu Jonas, kuris nepaprastai rūpinasi sename traukinio vagone išsiperėjusiais kregždukais. Jis taip juos myli, taip su jais susigyvenęs. Galima sakyt, tie mažyčiai padarėliai sudaro jo gyvenimo prasmę. Norėtųsi įžiūrėt tam tikrų panašumų tarp autoriaus ir ano jo veikėjo. Juk iš tikrųjų atrodo, kad Vaičiulaitis yra taip giliai susigyvenęs su gamta ir jos padarais, taip ją pamilęs, kaip anas senukas savo kregždukus. Todėl jis ir girios medyje, ir laukų vėjuj, ir lygumos upėj, ir paties žmogaus gyvenime moka surast ir pastebėt kažkokių naujų grožio atspindžių, kurių nepastebi kiti žmonės ir kiti rašytojai.

„Pelkių takas" – didelis įnašas į mūsų literatūrą. Šalia Grušo „Sunkios rankos" ir Cvirkos „Kasdienių istorijų", tai vienas pačių geriausių mūsų novelių rinkinių.

[1939]

[Fiodoro Dostojevskio „Lošėjas"]

Dostojevskis – vienas pačių didžiausių žmonijos genijų. Jis rusų realizmo atstovas, gyvenęs praėjusiam šimtmety ir turėjęs didžiulės įtakos naujajai Europos literatūrai.

Niekas lig šiol nėra giliau įžvelgęs į žmogaus sielą kaip Dostojevskis. Jis nusileidžia į pačias žmogaus dvasios gelmes, į tas sritis, kurių nebetvarko proto galia, ir randa ten baisių ir keistų prieštaravimų, nuostabių žmogaus valiai nepriklausančių jėgų.

„Lošėjuj"* ryškinamos dvi žmogaus aistros: meilės ir lošimo. Neturtingas mokytojas Aleksiejus myli vieno nusigyvenusio rusų generolo netikrą dukterį Poliną. Jų meilė keista, netramdoma proto ir valios, sumišusi su baisia neapykanta ir savimeile, su neįtikėtinu savęs ir kito mylimo asmens niekinimu. Aleksiejus nežino, ar Polina jį myli, ar tik tyčiojasi iš jo. Nusivylęs jis lošia. Ši aistra jį dar galingiau supančioja, jis negali iš jos išsivaduoti ir kaskart žemiau smunka. Vėliau jis sužino, kad Polina tikrai jį myli, ir ryžtasi taisytis. Dostojevskiui buvo pažįstama ne tik žmogaus sielos giluma, bet ir visas platusis gyvenimas su savo idėjom, su laikotarpinėm žymėm ir su ryškiausiais žmonių tipais. Dostojevskis nesitenkina perskrodęs žmogaus sielą iki gilumos ir su didžiausiu analitiniu kruopštumu pasiknaisiojęs jo pasąmonėj. Jis duoda savo veikėjams ryškius ir gyvus charakterius ir jų asmenyse parodo ryškiuosius žmonių tipus. Aleksiejaus asmeny matome moderniojo žmogaus tipą, neturintį dvasios pusiausvyros, blaškomą aistrų, valdomą nervinių pojūčių ir pasąmonės. Generolas – tai išsigimusios ir sukvailėjusios rusų aristokratijos tipas. Prancūzė Blanche – nepaprasta smagumų ieškotoja, hedonistė. Savo stačiokišku ir valdovišku charakteriu labai ryški generolo senutė, ryškus anglas Astlėjas ir prancūzas De Grie, kuriame autorius įkūnija prancūzų buržuazijos tipą, savo begalinį dvasios tuštumą bedangstantį elegancija.

Verta daug kalbėti apie Dostojevskio kūrinių kompoziciją. Jo pasakojimas nepaprastai dinamiškas, veiksmas veržiasi pirmyn lyg pragariškai sruvenanti pilna krioklių upė. Visame veikale didžiausias įtempimas, nepaprastai vykusiai

* F. M. Dostojevskij, *Lošėjas*: Romanas, vertė K. Augulis, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, 224 [1] p.

sumezgama intriga. Rodomos tik pačios įdomiausios, labiausiai jaudinančios ir sunkiau atvaizduojamos scenos. Viskas dvelkia tokiu ryškiu tikrumu ir veikia tokiu stipriu sugestyvumu, kad skaitytojas yra pagaunamas tos galingos srovės, kuri atima kritiškumą ir laiko nuovoką, užplūsta ir neša be atsikvėpimo iki paskutinio puslapio.

„Lošėjas" nėra pats geriausias Dostojevskio veikalas. Jis menkesnis už to paties autoriaus neseniai mūsų kalbon išverstą „Idiotą", už „Nusikaltimą ir bausmę" (taip pat išverstas mūsų kalbon), už „Brolius Karamazovus", tačiau vis tiek tatai yra didžiai vertingas ir skaitytinas kūrinys.

[1939]

[Viktorijos Kumpikevičiūtės „Vasara laukuos“]

Rinkinėlyje* sutinkame asmeninį ir gamtos motyvą. Paprastai šie abu motyvai čia eina kartu – asmeniniai išgyvenimai reiškiasi gamtos fone arba gamta yra tų išgyvenimų pažadintoja. Užkliudomas taip pat religinis motyvas, tačiau tik prabėgom. Vyrauja jaunatvės svajonės ir nusivylimai, žemės ir gamtos meilė.

Galima pastebėti autorės palinkimą į miniatiūriškumą (tatai ypač žymu gamtos vaizduose ir mažybinių žodžių vartojime) ir į idilę. Eilėraščiai paprastai nepasižymi stipriu emocingumu. Jų spalva – švelni melancholija. Giedras liūdesys vyrauja net ten, kur autorė skundžiasi savo nusivylimais:

Nebekūkuok, gegut,
Man du kartus kū kū.
Mes vienišos abi,
Abi – ir aš, ir tu. (p. 52)

Tačiau yra keletas eilėraščių, kuriuose prasimuša gilus jausmas. Tai iš skaudesnių nusivylimų ir gilesnių sielos konfliktų gimusi poezija („Nerimas“, „Nesugrąžinta vasara“, „Ieškojimas“).

„Vasara laukuos“ – autorės debiutas. Vertintinas teigiamai. Tiesa, daugelis eilėraščių neprašoma vidutinumo ribos (atseit, dailiai parašyti eilėraščiai, bet negilų atgarsį terandą skaitytojo širdyje ir prote), tačiau yra ir kūrybiškų eilėraščių, kaip „Šienpjūviai“, „Nerimas“, „Nesugrąžinta vasara“ ir kt., kurie leidžia turėti vilčių ateičiai.

[1940]

* Viktorija Kumpikevičiūtė, *Vasara laukuos*: Lyrika, Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1939, 55 [1] p.

PO TIKĖJIMO ŽENKLU

Jei poetas šiais laikais bando dainuot apie metafizinius dalykus, apie gyvenimo ir kančios prasmę, apie mirtį ir amžinybę, jo poezija paprastai yra pilna klaikumos ir nuodijančio pesimizmo, joje aidi beviltiškas ir širdį draskąs riksmas.

Tačiau prie Brazdžionio kūrybos mes turim eiti su visiškai kitokia nuotaika. Tai yra vienas tų kūrėjų, kurie šių laikų gyvenimo chaose sugebėjo surasti tikrąją Tiesą ir tikrąjį Dievą ir savo kūrybos pagrindan padėjo krikščioniškąją pasaulėžiūrą. *Todėl jo kūryboje yra daug giedros ir taurumo.*

„Aš kalbėjau kaip žmogus, kurio širdį pervėrė didelis skausmas ir kurio strėnas juosia abejojimas", – rašė poetas „Amžinojo žydo" epiloge, dar būdamas blaškymosi ir ieškojimo kelyje. Tačiau tas periodas jau seniau yra pasibaigęs. „Kunigaikščių mieste"* skaitome:

man Tavo žvaigždės einant per tamsią girią šviečia,
kad eičiau giedras ir ramus. (p. 73)

Įsidėmėtini žodžiai „giedras ir ramus", kurie simbolizuoja visišką poeto pasitikėjimą dieviškąja tvarka. Todėl poetui yra neklaikus šis gyvenimas ir nebaisi mirtis.

Mirties ir amžinybės motyvas kaip aidas atsišaukia visuose Brazdžionio eilėraščiuose. Krintantis žiedas, besiartinanti naktis, blėstantis ugniakuras, viskas, kas yra kintama ir praeinama, poetui primena, kad mes einame

artyn artyn vis prie mirties atverto slenksčio
ir niekad niekad atgalios. (p. 40)

Tačiau poetas be nusiminimo stebi nesustojantį gyvenimo tekėjimą mirtin, nes tai yra tik artėjimas į naują būtį, nes žemės gyvenimas yra tik sapnas. Žmogus šiame pasaulyje yra tarytum užburtas, užmigdytas, bet tikrasis jo buvimas turi būti ne toks ir ne čia, žemėje, turi jis pasireikšti.

Mirtis, kurią poetas vadina juodąja seserim, žmogų perkels į transcendentinę būtį, kuri yra tikroji jo buveinė, pakvies jį „namo" iš žemės viešnagės.

* Bernardas Brazdžionis, *Kunigaikščių miestas:* [Poema ir eilėraščiai], Kaunas: „Sakalas", [1939], 126 p.

Nors žemės būtis yra labai trapi ir nepastovi, nors ji negali patenkinti dieviškosios žmogaus sielos troškimų, tačiau *poetas žemę myli ir jos neniekina.* Žmogus juk yra žemės sūnus. Jis maitinasi jos dovanomis, jis gaivinasi jos meile ir džiaugsmais. Ir todėl jis negali be gailesčio palikti žemės (skyrius „Žemės meilė").

Bet žmogus savo likimo neišvengs. Jis paliks žemę. Po jo ateis kiti, kaip jis atėjo po kitų. Ši nesibaigianti žmonijos istorija, kuri tęsiasi nenutrūkstama gimimų ir mirčių grandine, poeto yra suvokta didingoje vizijoje „Per pasaulį keliauja žmogus" ir išreikšta simboliu šviesaus silueto, kuris keliauja per pasaulį nuo rytų iki vakarų, nuo tolimųjų praeities iki nežinomųjų ateities amžių. *Bet turės ateiti ir žmonijos istorijai mirtis. Turės ateiti mirtis ir kosminiams daiktams.* Ši idėja stipriai išreikšta kitoje vizijoje – „Melas":

Kažkas tarė: mūsų žemė miršta...
– Melas!
Netikėjau. – Ne! Negali būt...
O nuo šiaurės lig pietų ilgiausias kelias
buvo kelias vien juodų grabų...

Kažkas tarė: mūsų saulė gęsta...
– Melas!
Netikėjau. – Ne, tai netiesa.
O viršum visų laukų regiu, kaip puola
kaip baisi gelmė – tamsa. (p. 83)

Poetas, regėdamas savo ir visos pasaulio būties trapumą, nepuola išgąstin, nė nemaištauja. Jis ir šitame didžiajame gyvenimo vyksme mato Dievo ranką ir žeminasi prieš Jo valią, nes ir žmogus, ir žemė, ir visas pasaulis yra nepaprastai menkučiai, palyginti juos su Dievu.

Apskritai, poetas regi harmoniją visame pasaulio surėdyme. Harmoniją randa jis gamtos ir kosmo gyvenime, harmoniją randa net tarp gyvybės ir mirties, kuri yra tik pasikeitimas. *Tačiau jis pasigenda harmonijos ten, kur susiduria su realiuoju žmogaus gyvenimu.*

Iš tikrųjų, su dieviškaisiais įstatymais neapsilenkia nei gamta, nei kosmas, tačiau su jais apsilenkia žmogus. Tik jis tegali griaut dieviškąją tvarką, įnešdamas nuodėmę, kuri daro disharmoniją žemiškoj būty ir tragizmą jo paties gyvenime. Sutinkame „Kunigaikščių mieste" eilėraščių, kur poetas dainuoja tragiškąjį likimą žmogaus, kuris išsižadėjo Dievo:

Pažįstu vienišo keleivio kelią klaikų,
girdėjau sutemoj jo skundas ir maldas –
jis pasaką, jis džiaugsmą, saulę ir Tave prakeikė
ir šaukė: „Niekados...", ir šaukė: „Niekados!.." (p. 63)

Ir tas žmogaus konfliktas su dieviškąja būtim, tas jo „niekados" yra toks baisus ir klaikus, kad savo disharmoniškai skambančiu aidu sudrebina visą harmoningąjį kosmosą:

> Tu niekados... ir šitas liūdnas balsas
> pravirkdo žemę, žiedus ir žvaigždes. (p. 63)

Poetas sueina į konfliktą su gyvenimu, kuris yra išsižadėjęs Dievo ir užvaldytas nuodėmių. Tačiau reaguodamas į gyvenimo blogybes jis nesusismulkina, nekrypsta į eiliuotą publicistiką, bet visur išlieka didingas, taurus ir giliai prasmingas, į viską pažvelgdamas tikro krikščionies ir tikro poeto akimis. Turėdamas savo širdyje Kristų ir už Jį kovodamas, jis yra Kristaus pranašas ir kalba pasauliui Jo žodžiais („Išsipildymo psalmė").

Realusis šių dienų gyvenimas bus paskatinęs poetą sukurti tokius eilėraščius, kaip „Paskutinis pasmerkto myriop žodis", „Išsipildymo psalmė", „Tyliančiam pranašui", „Keleivis iš Edomo" ir kt. Šiuose eilėraščiuose smerkiamos didžiosios žemės nuodėmės, „stabai", prieš kuriuos yra parpuolę žemės ir tautos. O juk buvo žemėn atneštas meilės žodis, kuris turėjo parodyti žmonijai tikrą kelią, tačiau jis neprigijo širdyse, kurios valdomos fariziejiškumo ir godumo, žiaurumo ir apakimo. Ir štai yra atėjęs užmokestis: upeliais liejamas kraujas, į dangų kyla degančios pašvaistės (plg. „Išsipildymo psalmė"). Ir, regėdamas šį pasaulyje siaučiantį chaosą, poetas Kristaus žodžiais taria siaubingą pasmerkimą:

> Šalton širdin, šalton kaip ledas mirė meilės žodžiai kritę,
> todėl dabar jums pasiutimo jūsų pabaigą nešu! (p. 122)

Šalia lyrikos, Brazdžionis šiame savo rinkinyje davė ir *epo bandymų. Tai penkios poemėlės apie Vilnių.* Epikui reikalingas šaltas, objektyvus pasakotojo tonas. Brazdžionis šį toną daug kur išlaiko. Be to, epikui būdingas tiesioginis pasisakymas, tačiau Brazdžionis visur linksta į simbolinius vaizdus, ir tai jo epą daro panašų į lyriką. Savo konstrukcija šios poemėlės primena atskirus poemos fragmentus. Nebandoma čia megzt kokios nors fabulos ar charakterizuot personažus. Pasitenkinta įdomesnių istorijos fragmentų supoetinimu. Brazdžionis ne pirmas iš mūsų jaunųjų poetų bando epą. Pastaraisiais metais teko spaudoj matyt Nėries ir Kuosos-Aleksandriškio stilizuotų pasakų fragmentų. Minėtinas su savo „Keturiais miestais" Miškinis, kuris, kaip ir Brazdžionis, šioj srityj neparodė didingesnio užsimojimo ir pasitenkino fragmentinėm poemėlėm.

Kaip minėta, Brazdžionis linksta į simbolinius vaizdus. Kai keliais bruožais bandėme nubrėžti jo turtingą ir platų idėjų pasaulį, jau turėjo paaiškėt, kad tokiems dalykams išreikšt geriausiai ir tinka simbolinis pasisakymas.

Brazdžionio lyrika paprastai yra suvokiama protu. *Mintimi tenka išlukštent idėją iš jo simbolinių vaizdų. Tačiau kartu su mintimi skaitytojas yra nešamas galingo jausmo antplūdžio.* Simbolistai mėgo emocinį žmogaus nusiteikimą žadint muzikiniais efektais (aliteracijom, asonansais). Nepasakytumėm, kad ir Brazdžioniui šis dalykas svetimas. Tačiau jis skaitytojo emocijas paprastai žadina savo minties ir vaizdo didingumu. Pati būdingiausia Brazdžionio poetinė priemonė – kontrastas, kuris itin tinka žadinti stipriam įspūdžiui. Tas kontrastas čia paprastai eina su pakartojimu, ir autoriui tokiu būdu pavyksta sukurti nepaprasto stiprumo įspūdį. Tiesa, šalia didingų vaizdų autorius sugeba duoti ir subtiliai pajaustų mažybinių vaizdų. Tačiau jie paprastai būna tik tam reikalingi, kad padėtų sukurti dar didesnį kontrastą, kad dar labiau išryškintų pasaulio turtingumą ir įvairumą, kad šalia mažybinio vaizdo dar labiau išryškėtų gretimojo vaizdo didingumas (pvz., p. 122).

Kai buvo sustota ties Brazdžionio idėjų pasauliu, buvo galima konstatuoti, kad jis nėra labai pasikeitęs palyginti su ankstesniuoju jo rinkiniu („Ženklai ir stebuklai"). Tačiau šiame rinkinyje savo idėjoms pasakyti jis yra suradęs originalių siužetų ir naujų vaizdų, jo forma yra pasidariusi dar aiškesnė ir grynesnė; pagaliau šiame rinkinyje randame vykusių bandymų naujo žanro srityje (epe).

[1940]

[EMILIO SILLANPÄÄ „ŽMONĖS VASAROS NAKTĮ“]

Šios knygos* autorius pernai buvo apdovanotas Nobelio premija. Suomių literatūra yra jau seniai prasiskynusi kelią į pasaulinę plotmę, sulaukusi daugelio vertimų į svetimas kalbas ir aukštai įvertinta. Aukščiausia suomių literatūros viršūnė, reikia manyti, ir yra Sillanpää kūryba.

Savotiška yra suomių krašto gamta su savo ežerais, miškais, su uolėta ir nederlinga žeme, su savo baltosiomis šiaurės naktimis. Įdomus ir suomių žmogus, kuris anoje gražioje, bet žiaurioje gamtoje gyvena, kuris ją myli ir su ja atkakliai kovoja.

„Žmonėse vasaros naktį“ ir vaizduojama Suomijos gamta ir žmonės. Romanas drąsus savo kompozicija. Jis apima labai mažą laiko tarpą: dvi naktis ir vieną dieną. O parodyta čia tiek daug! Ištisa eilė suomių žmonių: liaudies ir inteligentijos. Daugybė įdomių, bet kasdienių įvykių. Daugelis tų įvykių ir žmonių neturi tarpusavy nieko bendra. Vienuose vaizduojamo Suomijos kaimo namuose dedasi tai ir tai, kituose vėl kitkas. Romanas ir susideda iš tokių atskirų įvykių grandinės, kurie nėra palenkti vieningam veiksmo plėtojimui, bet kuriuos visus apgaubia vienoda Suomijos naktų nuotaika, kuriuose visuose dalyvauja suomis žmogus, taurus ir sykiu šiurkštus kaip to krašto gamta. O pro visus tuos įvykius autorius įžiūri gilųjį gyvenimo vyksmą, kuris apsireiškia įvairiais kitėjimais, nuolatiniais gimimais ir nuolatinėmis mirtimis. Čia iškyla autoriaus filosofija – žemės mistika, žemės, kuri apdovanoja gyvius ir žmones nepaprastu gaivalingumu ir kuri juos vėlei nenumaldomai palenkia į save.

Yra kažkas specifiškai šiaurietiško, suomiško tame veikale, ko nepasitaiko rast kitų kraštų literatūroj. Žymu tatai bendroje veikalo nuotaikoje, žymu vaizdavimo būde ir vaizduojamuose objektuose.

[1940]

* Frans Emil Sillanpää, *Žmonės vasaros naktį:* Romanas, vertė J. Šimkus, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, 206 [1] p.

[Juozo Paukštelio „Kaimynai"]

Į mūsų konservatyvųjį kaimą šiandien yra papūtę įvairių svetimų įtakų vėjai. Čia vyksta visoki persitvarkymai. Čia pervertinamos senosios vertybės. Visa tai priverčia kaimą išgyventi didelį dvasios sukrėtimą.

Paukštelis savo „Kaimynuose"* ir bando vaizduoti šį mūsų kaimo gyvenimo laikotarpį. Kaimas čia išgyvena skirstymosi į vienkiemius momentą. Jo gyvenime susiduria dvi įtakos: senasis mūsų kaimas su savo pažiūromis ir naujasis, užsikrėtęs miesčioniškomis madomis. Pirmajai žmonių grupei priklauso Jonas Lukna su savo motina ir seniai Balzarai, antrajai – Balzarų vaikai: Pilė, Anciukas ir Jasius.

Romano akciją stumia Jono Luknos susidūrimas su senosiomis kaimo tradicijomis: jis pamilsta neturtingą mergaitę Salomėją ir nori ją vesti, bet iš motinos ir seserų pusės sutinka didžiulį pasipriešinimą. Konfliktą nulemia išvidinės kliūtys: abiejų besimylinčiųjų išdidumas ir ambicija, kurią skaudžiai užgauna meistriuko Indreikos įsikišimas ir Salomėjos rodomas jam neva palankumas. Veikalas tuo nesibaigia. Autorius perkelia veiksmą į naują fazę. Motina ir seserys verčia Joną vesti kaimyno Balzaro dukterį Pilę, kuri jau prieš tai buvo atkandusi dantį į Joną ir palaikė santykius su tūlu miesto frantu Zigmu. Jonas veda Pilę. Bet dar vestuvių dieną jis sužino visas skaudžias pasekmes, kurios ištiko Pilę po draugavimo su Zigmu. Jono šeimos gyvenimas lieka suardytas. Po viso ko įvyksta žiaurios skyrybos.

Autoriui, matyt, rūpėjo pavaizduoti dvasinį mūsų kaimo lūžį. Tuo tikslu jis ryškina senojo ir naujojo mūsų kaimo tipus. Tuo tikslu jis išveda į veikalo plotmę ir inteligentijos atstovus, kurie savo įtaka veikia naująjį Lietuvos kaimą.

Pasirinktą medžiagą Paukštelis bando traktuoti objektyviai ir realistiškai. Jam sekasi sukurti ryškių ir gyvenimiškų personažų, duoti būdingų mūsų kaimo gyvenimo scenų. Pabrėžtinas kaimo žmonių dialogų natūralumas. Tačiau autorius ne visur sugeba išsilaikyti reikiamoj aukštumoj. Jis daug kur paslysta į *sentimentalumą* ir *feljetoniškumą*. Tarp kitko, tatai labai ryšku personažų charakteriuose. Autorius sugebėjo objektyviai ir įtikinančiai vaizduot senuosius

* Juozas Paukštelis, *Kaimynai*: Romanas, Kaunas: „Sakalas", 1939, 238 [1] p.

kaimo žmones, jam pavyko sukurti vieną kitą ryškesnį naujosios kartos tipą, kaip Pilė, o vaizduodamas savo simpatiškiausius herojus jis juos išidealizavo. Ypač tai žymu Saliutės charakteryje. Natūralesnis, nors taip pat išidealizuotas, yra Jono Luknos asmuo. Sentimentalumo apraiškos prasimuša daugelyje atskirų scenų. Autorius vietomis neįstengia pagaut psichologinio kaimo žmogaus nusiteikimo ir natūralaus jo santykio su tikrove.

Feljetoniškas tonas paprastai prasideda ten, kur autorius vaizduoja inteligentus. Tiesa, čia tie inteligentai svarbaus vaidmens nevaidina. Jie daugiausia stovi už uždangos. Truputėlį ryškesnė savo sangviniškumu temperamentu yra Jasiaus žmona. Departamento direktorių Jasių, Balzaro sūnų, autorius veik per visą veikalą laiko paslėpęs už uždangos ir nebando ryškinti jo charakterio. Žinoma, jeigu autoriui tatai reikalinga, jis gali laikyti savo herojus už uždangos ir neparodyti jų saulės šviesoje. Tačiau Paukštelis retkarčiais šiuos savo herojus paleidžia scenon išdarinėti nevykusių triukų. Sakysim, scena, kur vaizduojamas Jasius, dar studentas, pas savo kaimyną svečiuose. Jeigu autorius iš viso nenorėjo ar negalėjo ryškinti savo personažo dvasinio pasaulio, tai nereikėjo ir bandyti tokiu lengvu būdu, dargi pasigaunant nugirdimo, jo asmenį juodai nuteplioti.

Sakyta, kad tas palinkimas į sentimentalumą ir feljetoniškumą kenkia ir psichologiniam tikrumui. Tačiau reikia pabrėžti, kad autorius ir labai vykusiai yra pagavęs daugelį psichologinių momentų. Geriausiai šiuo atžvilgiu bus nusisekę pavaizduot Jono nuotaikas, kai jo asmeny kovoja meilė ir įžeista ambicija.

Veikalas yra sukomponuotas iš atskirų, lyg ir išbaigtų epizodų, kuriuos vienas kritikas pavadino novelėmis. Veikalo intriga nėra labai stipri. Veiksmo tęsimui autorius kai kur pasigauna net dirbtinių priemonių. Sakysim, Jono ir Pilės santykius jis išsprendžia per daug mechanišku būdu. Juk tie Pilės paslaptį išduodantieji laiškai yra ne kas kita, kaip *deus ex machina*. Jie buvo būtinai reikalingi veiksmui perkelti į kitą fazę. Tačiau Zigmanto pasielgimas skaitytojo jokiu būdu neįtikina. Juk jam nebuvo jokio intereso pražudyti Pilę. Žinoma, kitas dalykas, jei autorius veikalo eigoje būtų jį išryškinęs kaip žiaurų niekšą.

Šitie didesni ar mažesni formalūs trūkumai, aišku, dar nesunaikino viso veikalo vertės. Autoriaus užsimojimas įdomus. Šį romaną tenka skirti į gerųjų mūsų romanų eilę.

[1940]

[Mykolo Vaitkaus „Rytmečio žygiai“]

Ši knyga* autoriaus pavadinta romanu. Taikant literatūrai griežtesnį skirstymą žanrais, tą pavadinimą galėtumėm laikyti netiksliu. Mat „Rytmečio žygiuose“ nėra nei ištisinės fabulos, kuri susietų veikėjus į tam tikrą veikiantį vienetą, nėra nei kokios nors stambesnės problemos, kurią tie veikėjai savo veikimu iškeltų ar išspręstų. Pagaliau čia nesiekiama objektyviau įeiti nei į vaizduojamųjų asmenų vidų, nei į vaizduojamojo laikotarpio dvasią.

Tačiau autorius, pavadindamas savo knygą romanu, nė kiek nenusižengė įsigalėjusiam papročiui, nes kiekviena didesnio puslapių skaičiaus beletristinė knyga pas mus yra paprastai pavadinama romanu.

Betgi tiksliausia „Rytmečio žygius“ būtų vadinti atsiminimais, nes visas knygos turinys kaip tik ir susidaro iš autoriaus prisiminimų ir čia beletristiškai atpasakotų išgyvenimų, patirtų žemesnėse gimnazijos klasėse (tiksliau – progimnazijoj). Tiesa, visus tuos nuotykius autorius pasakoja ne savo, bet vyriausiojo veikėjo Petrio Tautvyčio vardu. Tuo, matyt, jis nori savo atsiminimams suteikti daugiau objektyvumo.

Tačiau jau pati pasakojimo forma rodo, kad tai yra subjektyvių išgyvenimų atpasakojimas. Knyga prasideda vyriausiojo veikėjo Petrio įstojimu į pirmąją Palangos progimnazijos klasę ir baigiasi paskutinės tos progimnazijos klasės baigimu. Veikalo eigoje pasakojami visi svarbesnieji to veikėjo išgyvenimai, kuriuos jis patyrė ketverių mokslo metų laikotarpiu. Kiekvienas tokių išgyvenimų ir nuotykėlių paprastai sudaro atskirą su kitu nesusisiejantį fragmentą. Pasakojimas ne priežastinis, bet grynai chronologinis. Nuo pat veikalo pradžios iki galo sekam atskirus to gyvenimo momentus, užfiksuotus šitoj knygoj: pirmutiniai jauno gimnazisto įspūdžiai savo mokykloj, santykiai su draugais, mokytojais ir tėvais, mokslo metų darbas ir atostogų linksmybės su įvairiais smulkiais nuotykėliais, vaiko patirties didėjimas ir jo psichikos skleidimasis, religinio ir patriotinio jausmo sąmonėjimas, pirmieji poetiniai bandymai, slaptasis tautinis veikimas ir kt.

* Mykolas Vaitkus, *Rytmečio žygiai*: Romanas, Kaunas: „Sakalas“, 1944, 288 p.

Pasakodamas autorius pirmiausia kreipia dėmesį ne į išorinį pasaulį, ne į jo įvykius ir problemas, bet į savo vyriausiojo veikėjo Petrio Tautvyčio patirtus įspūdžius. Anuometinį gyvenimą autorius vaizduoja ne tokį, koks jis šiuo laiku gali atrodyti suaugusiam, giliau svarstančiam ir galvojančiam žmogui, bet tokį, koks jis anuomet atrodė jaunam gimnazistui. Yra tai grynas vyriausiojo veikėjo vaikiškų įspūdžių atpasakojimas.

Autorius čia pasirodo gerai pamenąs vaikiškos psichikos išgyvenimus ir mokąs juos gana tikrai ir šiltai atkurti. Tačiau tie įspūdžiai nėra mums įdomūs vien tik patys dėl savęs (psichologiškai), bet jie domina mus ir tuo, kad čia gana ryškiai atsimuša anuometinės (caro laikų) lietuvių moksleivių buities vaizdas su daugeliu charakteringų smulkmenų. Be to, šiuose įspūdžiuose atsispindi tos aplinkybės ir tie faktoriai (spaudos draudimas, slaptasis tautinis ir visuomeninis veikimas ir kt.), kurie brandino ir formavo senosios mūsų inteligentų kartos galvoseną ir nusistatymą.

Paskutinieji dalykai mums yra įdomūs istoriškai, nes jie charakterizuoja vieną mūsų praeities gyvenimo laikotarpį. Tačiau autorius niekur į juos specialiau ir plačiau nesigilina. Niekur prie jų neprieina sausai ir abstrakčiai. Visa tai jis rodo tik taip ir tiek, kiek tai galėjo paliesti jauno gimnazisto sielą ir kiek tie dalykai iš viso galėjo užkliudyti tokį jaunimo susibūrimą kaip progimnazija. Tų dalykų stipriau neužakcentuodamas, autorius visą dėmesį kreipia į savo vyriausiojo veikėjo vaikiškųjų išgyvenimų ir iš viso tuometinės gimnazistų buities vaizdavimą. Tat platesnės apimties ano laikotarpio gyvenimo vaizdas su visom tautinėm ir visuomeninėm problemom čia neiškyla. Tuo atžvilgiu veikalas savo turiniu neturi kiek ypatingesnės reikšmės. Tačiau jis mums įdomus nors tuo, kad atskleidžia siauro visuomeninio ratelio – gimnazistų gyvenimą.

Reikia pasakyti, kad šitą gyvenimą autorius atskleidžia pakankamai vaizdžiai, šiltai ir ryškiai. Tai jam sekas dėl to, kad jis, kaip pirma minėta, moka tiksliai sugauti vaikiškos sielos įspūdžius ir juos teisingai perteikti. Tat visas jo veikalas nėra sausų faktų rinkinys, kaip dažnai esti atsiminimų literatūroj, o šiltas užfiksavimas gyvų ir ryškių įspūdžių, tokių, kokie jie atrodė atsimušę vaikiškoj sieloj.

Šitas priėjimas prie tikrovės atsiminimų medžiagą subeletristina. Tai sudaro ir visą jų literatūrinę vertę.

Šie Vaitkaus atsiminimai iš esmės daro simpatišką įspūdį ir savo stiliaus paprastumu bei natūralumu. Nors vienoj kitoj vietoj autorius mėgsta parodyti ir „mandrumo" bei rafinuotumo. Pavyzdžiui, taip rašoma apie pievą:

> Tas brangusis kilimas skoningai išmargintas gėlėmis, kukliomis ir puošniomis, kvapsnim giedančiomis ir gludžiai nebyliomis. (p. 130)

Gal ir gražiai pasakyta, bet vis dėlto, ypač sakinio gale, žymu dirbtinumas, nebėra to natūralumo, koks paprastai ryškus šios knygos pasakojime. Panašių vietų, kaip čia pacituotoji, pasitaiko ir dažniau. Nesiginčijant dėl jų vertės noris tik pažymėt, kad vaikiška siela, pro kurios prizmę autorius žiūri į vaizduojamąjį gyvenimą, tokių rafinuotų įspūdžių neturi. Todėl geriau reikėjo per visą knygą be išimčių išlaikyti to naiviai stebinčio aplinką ir daiktus vaikiško žvilgsnio paprastumą.

Apskritai ši knyga visiškai pateisina kuklų autoriaus užsimojimą – parodyti mums gabaliuką mūsiškosios praeities gyvenimo, subjektyviųjų vaikiškų įspūdžių peršviesto, su tam tikru praeities ilgesiu atpasakoto. Neturėdama pretenzijų pasiekti kokių nors ypatingesnių idėjinių ar forminių laimėjimų, knyga papildys neturtingą mūsų atsiminimų literatūrą.

Reikia manyti, ji bus mėgstama lengvam pasiskaitymui ir jaunesnio, ir vyresnio amžiaus žmonių. Pirmiesiems ji vaizdžiai parodys gabaliuką mūsų praeities, apie kurią jie tik iš knygų žino. Antriesiems – bus tai malonus prisiminimas seniai prabėgusių dienų.

[1944]

[STASIO SANTVARO „KAIMYNAI"]

Pjesė* prasideda senelės Barboros pasaka apie mirusį narsųjį kareivį Baltrų, kuris išvaduoja užkeiktą bajoro dukterį ir šituo savo žygiu pasiekia didelės laimės ir garbės. Toji pasaka per kelis fragmentus pasakojama veiksmo eigoje. Aišku, ji nėra įpinta be reikalo. Ir, matyt, kaip tik turi ypatingos reikšmės, nes ji čia labai stipriai užakcentuota: pjesė jos pradžia prasideda ir jos pabaiga baigiasi. Tad mes turime manyti, kad toji pasaka eina kaip veikalo leitmotyvas. Taip pat lyg sugestionuojama, kad veikale bus rodoma jaunų žmonių veržimasis į tai, kas yra gyvenime šviesesnio ir laimingesnio. Už tai bus, aišku, kovojama.

Ekspozicijoj mums autorius pristato nemažą personažų skaičių ir bando išryškinti jų tarpusavio santykius. Gyvena du kaimynai: Jurginis ir Miškinis. Jurginis yra pats pažangiausias apylinkėj ūkininkas. Miškinis iš pavydo stengiasi nuo jo neatsilikti ir todėl viską aklai kopijuoja, ką tik Jurginis savo ūkyje padaro naujo. (Visai panašiai kaip Vaižganto „Rimuose ir Nerimuose"). Dėl to lenktyniavimo tarp kaimynų yra atsiradusi nesantaika: Miškinis baisiausiai nekenčia Jurginio. Tačiau pats Jurginis ir kiti abiejų šeimų nariai norėtų gyventi santaikoj. Ypač vaikai. Aldona Miškinytė ir jaunasis Algirdas Jurginis yra įsimylėję vienas kitą. Kaip tik šita meilė visus reikalus ir sukomplikuoja. Mat Miškinis nenori ir pagalvoti, kad jo duktė galėtų ištekėti už nekenčiamojo kaimyno sūnaus. Jis pasiryžęs savo dukterį išleisti už ūkininko Galinio, kurs yra ją įsimylėjęs, kaip ir Algirdas. Iš kitos pusės, Galinį myli jo nemylima Naujokaitė. Tai lyg antrinės intrigos pradžia. Be to, ekspozicijoj pristatoma dar visa eilė veikėjų, kurie veikalo eigoj turėtų suvaidinti didesnį ar mažesnį vaidmenį: čia ir Aldonos senelis (Miškinienės tėvas) Dionyzas, senelė Barbora (Jurginio motina), kalvis Kalvėnas, piemuo Jurgelis ir kt.

Veikalo eigoje ekspozicijoj užbrėžti jų santykiai išsivysto maždaug šitaip: Miškinis prieš savo dukters ir namiškių valią sužada ją su Galiniu. Ruošiamos vestuvės. Bet naktį prieš vestuves Aldona pabėga iš namų pas Jurginį. Ten įvyksta jos vestuvės su Algirdu. Visa tai darosi per senelio Dionyzo kombinaciją. Kun. Palaima, pasirodęs scenoje tik paskutiniame paveiksle, sutaiko abu kaimynus. Be

* Stasys Santvaras, *Kaimynai*: 7 paveikslų pjesė, Kaunas: Valstybinė leidykla, 1944, 243 p.

to, čia Galinis su Naujokaite suranda bendrą kalbą, ir atrodo, kad jų santykiai nueis tuo pačiu keliu kaip ir Aldonos su Algirdu.

Tai toks yra pjesės turinys, atpasakotas pačiais bendriausiais bruožais. Dabar bandysim pažiūrėt, kaip autoriui sekasi savo pjesėje tuos įvykius pajungti vieningam veiksmui.

Pjesė susideda iš 7 paveikslų. Pirmasis paveikslas tarnauja tik ekspozicijai, ryškindamas veikėjų tarpusavio santykius. Intriga čia dar neužmezgama. Tą patį reikia pasakyti apie antrąjį paveikslą. Yra čia keletas smulkesnių įvykėlių, kaip tas, kur Miškinis ir Jurginis užsisako pas Kalvėną tokius pat brikelius. Bet tai neturi jokios reikšmės tolesnei veiksmo eigai. Nebent tik paryškina abiejų kaimynų santykius, kurie ir be to visiškai aiškūs. Vadinasi ir šitas paveikslas priklauso ekspozicijai.

Trečiojo paveikslo pradžioj sužinome, kad Galinis pasiųs piršlius pas Miškinį. Bet piršliai pasirodo tik to paveikslo vidury. Nuo tos vietos baigiasi ekspozicija ir užsimezga intriga. Stovintis visą laiką vietoje ir žodžių jūroje paskendęs veiksmas tik čia atgyja. Tai atsitinka apie šimtąjį pjesės puslapį (visa pjesė turi 243 p.). Taigi ekspozicija yra pernelyg ištęsta. Veikiančiųjų asmenų santykiai nėra jau tokie sudėtingi, kad jiems išnarplioti reikėtų beveik pusės visos pjesės. Todėl skaitytojas, ligi tol skandinamas vietomis visai nereikšmingų dialogų jūroj, ties piršlybų scena pradžiunga pagavęs veiksmo siūlo pradžią ir tikisi, kad autorius jo nebepaleis. Tačiau jis turi apsivilti.

Jeigu trečiasis paveikslas baigiasi Aldonos ir Galinio sužadėtuvėm, ketvirtajame laukiame, kaip į tai reaguos Jurginiai. Deja, šiame paveiksle paduodamos tik kalbos, kurias sukėlė pas Jurginius tas įvykis. Be to, čia vaizduojamos rugpjūtės pabaigtuvės. Veiksmo kaip ir jokio. Tik pačiame paveikslo gale pajuntam akciją atgyjant, kai pabaigtuvių iškilmių metu pasirodo iš Miškinio namų kvieslys, kviečiąs visus į Aldonos ir Galinio vestuves. Šita vienintelė scena ir dar du momentėliai (Dionyzo iškeliavimas pas kleboną ir Jurgelio nešamas laiškas Aldonai nuo Algirdo) tėra iš tikrųjų reikalingi tęsti logiškai veiksmo eigai. Tačiau tiems dalykams paduoti nebuvo reikalo žiūrovo ar skaitytojo varginti visu ilgu paveikslu.

Penktas paveikslas irgi susideda iš daugelio scenų, kurios nė kiek nepasitarnauja veiksmo eigai pastūmėti į priekį ar bent paruošti sąlygas tam pastūmėjimui. Aldonos guodimasis motinai, barniai su tėvu, susitikimas su Algirdu, Galinio slampinėjimas aplink klėtį – visa tai pjesės akcijai neturi jokios reikšmės. Tik visiškai sustabdo ir paralyžiuoja anksčiau prasidėjusį veiksmą. Tiesa, vienas senelis Dionyzas turi tame paveiksle kažkokią paslaptingą misiją, kuri nulemia Aldonos pabėgimą ir visą tolesnę veiksmo eigą. (Kad tai yra Dionyzo darbas, mes sužinome paskutiniame paveiksle.) Bet toji Dionyzo akcija prasideda tik paveikslo uždangai nusileidus, kai jis nueina miegoti į klėtį, kur miega

ir jo anūkė. Taigi visas paveikslas iki pat savo uždangos, logiškai paėmus, yra visiškai nereikalingas.

Abu paskutiniai paveikslai yra daug veiksmingesni. Šeštajame paveiksle akcija atgyja dėl kelių įdomesnių ir iš tikrųjų veiksmo eigą lemiančių situacijų. Šis paveikslas vaizduoja Miškinio ruoštas Galinio ir Aldonos vestuves. Po keleto statiškų pirmųjų scenų susirinkę vestuvių svečiai eina kelti Aldonos, bet klėty randa tik senelį Dionyzą. To pat paveikslo gale pasirodo kvieslys, kviečiąs visus į Aldonos ir Algirdo vestuves pas Jurginius. Septintajam paveiksle atomazga: vestuvės ir kaimynų susitaikymas.

Tačiau abiejų paskutinių paveikslų stipresnis komponavimas vis dėlto negali išpirkti pirmųjų penkių, kur kompozicija yra visiškai sugriuvusi.

Net ir tie momentai, kur veiksmas lyg atsigauna ir pagyvėja, atrodo dirbtiniai, netikri. Pavyzdžiui, veiksmo užuomazga, tas prievartinis Aldonos sužadėjimas su Galiniu, yra padarytas tik todėl, kad autoriui reikia pradėti kokią nors akciją. Šiaip jau neatrodo, kad Miškinis su piršliu Vėgėle būtų galėjęs tai padaryti prieš visos šeimos norą: Aldonos, kuri yra tokia savarankiška ir iškalbinga mergina, Miškinienės ir paties Dionyzo, kuris juk faktiškai yra tų namų viešpats, nes Miškinis – užkurys, neretai imamas savo uošvio į nagą šitokiais žodžiais: „Pamėgink tu man taip dar vieną kartą ant mano dukters surikti, tai neatsigręždamas lėksi iš mano kiemo su visu gandro lizdu ir su tom savo kvailybėm..." (p. 92). Tačiau lemiamu momentu, kada Miškinis per jėgą atiduoda dukterį Galiniui, tas niekuomet silpnumo nepažįstantis Dionyzas tyli kaip kelmas. Matyt, autorius bijojo, kad Dionyzas prabilęs nesugadintų jo numatyto pjesės plano.

Nors paskutiniuose paveiksluose yra įdomiai sugalvotų situacijų, tačiau skaitytojas toms situacijoms yra visiškai neparuoštas: kur ir kaip tas Dionyzas ir Jurginiai susitarė su klebonu, kad šisai, užuot surišęs Aldoną su Galiniu, tą pačią dieną ją surištų su Algirdu nieko Miškiniams nežinant. Juk vis dėlto tą kleboną Palaimą autorius rodo pakankamai rimtą. (Tarp kitko, jis, gerdamas midų, taip gražiai samprotauja apie blaivybę.) Neįtikėtina, kad jisai galėtų daryti tokius pokštus, visiškai nepasitaręs su Miškiniu ir nepabandęs jo geruoju paveikti. Matyt, šitą pokštą jis bus padaręs tik todėl, kad jį privertė autorius, o ne aplinkybės.

Galbūt, slepiant to pokšto paruošimą ir jo priežastis, buvo norima labiau suintriguoti skaitytoją? Bet tada reikėjo paskui tuos dalykus paaiškinti, kad neatrodytų viskas kaip *deux ex machina*.

Galėtų kartais pasirodyti, kad čia išdėstyti priekaištai dėl veiksmo nelogiškumo ir situacijų netikroviškumo yra nereikalingi. Juk iš tikrųjų gali būti pjesių, kurios nėra pagrįstos ištisiniu veiksmu, bet veikia žiūrovą savo nuotaika, susiejančia meninėn vienumon atskirus paveikslus, atskiras scenas. Tai būtų

lyrinės pjesės tipas, iš kurio ištisinio draminio veiksmo nebūtinai reikėtų reikalauti. Kita vertus, ne kiekvienoj pjesėj galima reikalauti tokio tikroviškumo, koks yra priimtas realistiniuose dalykuose. Pjesė gali, pavyzdžiui, būti groteskinė, iškreipianti realybę pagal savotišką meninį principą.

Priėmus šias prielaidas, anksčiau padarytos pastabos galėtų atpulti.

Iš tikrųjų veikale matyti autoriaus pretenzija viena vertus į lyrizmą, į medžiagos supoetinimą, o kita vertus – į groteską (ypač paskutiniuose paveiksluose). Tiksliau sakant, čia reiškiasi pretenzija tą poetinimą ir groteskinimą suderinti.

Bet šios pretenzijos ir lieka tik pretenzijomis. Tai iš dalies dėl to, kad autorius yra nenuoseklus ir, atrodo, pats nežino, kaip traktuoti savo medžiagą. Jeigu jis iš tikrųjų savo veikalo nenorėjo remti ištisine dramine akcija, tai kam bandė tai daryti? Tas bandymas tik išduoda jo silpnumą: siekimą ir negalėjimą. Jeigu jis norėjo atsisakyti natūralistinio metodo ir pjesės medžiagą paduoti sulygintą ir supoetintą, tai kam visas tas vulgarus daugelio veikėjų žodynas, kuris lyg vartojamas tam, kad duotų sodžiaus gyvenimo koloritą, kam tiek daug buities scenų, kurios lyg turėtų parodyti kaimo gyvenimo realybę (nors iš tikrųjų ją tik sufalsifikuoja), kam pagaliau tie visi kalvio Kalvėno žagsėjimai ir panašūs dalykai? Jei pagaliau autorius norėjo savo pjesę daryti pagal groteskinį principą, apmesdamas viską drąsiom ir grubiom linijom ir kartu siekdamas komiško efekto, tai kaip su tuo suderinti daugybę sentimentalių scenų, kurios iš tikrųjų ne vienoj vietoj sudaro komišką įspūdį (tik ne todėl, kad autorius norėtų)?

Nesakome, kad pjesėje turi vyrauti tiktai toks vienas principas: dramatinis arba lyrinis. Tie abu dalykai gali derintis. Gali, savaime aišku, derintis ir lyrizmas su komizmu. Bet Santvaro „Kaimynuose" tie dalykai negali derintis jau vien todėl, kad jų čia kaip ir iš viso nėra. Dramatizmo čia negali būti dėl to, kad beveik nėra nei išorinės, nei išvidinės veikėjų kovos. O tos pjesės vietos, kurios turi pretenzijų į poetiškumą ir lyriškumą, yra tik sentimentalios. Pagaliau ir komizmas bei humoras čia irgi paprastai grubus ir retai kur kiek geriau vykęs.

Veikalo kompozicinį apdorojimą autoriui apsunkina tai, kad jis čia įveda palyginti labai daug veikėjų ir leidžia jiems visiems plačiai scenoje švaistytis ir gerokai išsikalbėti. Ir tame veikėjų sąmyšyje tiesiog sunku besuprasti, kuriuos savo veikėjų autorius laiko pagrindiniais. Atrodo, kad svarbiausias dėmesys čia turėtų būti nukreiptas į jaunimą. Šitą dalyką užakcentuoja ir pjesės leitmotyvas – pasaka pie kareivį Baltrų. Atrodo, jaunimas turėtų daugiausia veikti ir kovoti, siekdamas savo laimės. Deja, tas jaunimas (gal išskyrus Naujokaitę) už savo laimę visiškai nekovoja ir dėl jos nesigrumia. Jis tik dejuoja, skundžiasi ir verkšlena. Dėl tos priežasties, kaip minėta, čia ir nėra dramatizmo. Pirmiausia už savo meilę ir laimę turėtų kovoti Algirdas, šauniausias visoj apylinkėj vyras,

bet toliau nusiskundimų ir dejavimų jis nenueina. Ir vienintelis žmogus, kuris, deja, mums ne visiškai aiškiu būdu suardo prievarta ruošiamas Galinio ir Aldonos vestuves ir sutaiko amžinai besipykstančius kaimynus, yra senis Dionyzas. Pagal nuopelnus Aldona jam ir turėtų priklausyti, nes iš tikrųjų jis čia ją išgelbsti (lyg tas kareivis Baltrus užkeiktąją bajoraitę), o ne koks Algirdas. Ir reikia manyti, kad autorius Aldoną Algirdui atidavė tik todėl, kad nenorėjo užkrauti Dionyzo senatvei naštos.

Kovos nebuvimas iš veikalo atima dramatizmą, o autoriaus nesiorientavimas toj tikrovėj, kurią jis vaizduoja, veikalą daro sentimentalų.

Iliustracijai pacituosiu keletą frazių. Štaip kaip senelė Barbora kalba apie pavasarį: „Pavasario žiedai, Sekminių vainikai ir net kunigų pamokslai tada pilni tų amžinai kartojamų žodžių – tu mano mylimas, tu mano brangi..." (p. 23). O štai kaip skundžiasi Aldona: „Tai aš turiu atsižadėti savo mergautinių godų, savo ryto ir vakaro svajonių ir gyvenimo, kurį tikėjau tokį gražų, tokį giedrą ir laimingą..." (p. 96).

Abidvi frazės yra visiškai panašios: ir vienoj, ir kitoj skamba ta pati netikra patetika, pretenduojanti išreikšti neva gilų išgyvenimą. Puikiausiai matyt, kad tos frazės jokiu būdu nėra kaimo žmonių žodžiai. Tai galėtų būti sentimentalinis stilius pamokyto žmogaus, pretenduojančio į poetiškumą, bet neturinčio nuovokos apie poeziją. Būtų tie Aldonos žodžiai dar pateisinimas, jeigu jinai būtų, sakysim, aštuntos klasės gimnazistė, pamiršusi natūraliai šnekėti. Bet gimnazijos ji berods nėra lankiusi. Tai kurgi jinai galėjo taip išpaikti? Visiškai tas pats pasakytina apie senelę Barborą.

Kai kurios Santvaro veikėjų frazės atrodo kaip visiškai išimtos iš mūsų miesčionių lūpų. Štai, sakysim, Miškinienė pasako: „Atleiski man, brangusai, Aldona yra ir mano duktė" (p. 94). Arba kalvis Kalvėnas aiškina: „Vėliau aš turėjau nepaprasto malonumo dar su pačiu Miškiniu pakalbėti" (p. 125). Net piemuo Jurgelis sako Aldonai komplimentus kaip geras frantas, ir kalba apie „reikalus" tokiu stilium, lyg būtų keletą metų buvęs kokios nors įstaigos šefas! „Palyginti su tavim, Aldona, – obuoliai jokios vertės neturi... Ak, reikalai atvijo, brangioji, svarbūs reikalai..." (p. 159).

Čia pacituotosios frazės yra būdingos „Kaimynų" kalbai. Jos kartu gerai atskleidžia tai, kaip autorius eina prie savo vaizduojamos tikrovės. Ir pirmiausia reikia pasakyti: jis tos tikrovės nejaučia. Bet jau anksčiau buvom kėlę klausimą: galbūt jis kartais tyčia stengiasi tą tikrovę pakeisti, ją stilizuoti, poetinti? Jeigu taip ir būtų, tai toji pastanga yra visiškai nelaiminga, nes, kaip jau sakyta, neatveda jo į tikrą poetiškumą, o tik į sentimentalumą.

Bet atrodo, kad autorius vis dėlto norėjo mums parodyti tikrą kaimo žmonių gyvenimą. Norėjo kalbėti jų kalba ir jų akimis žiūrėti į pasaulį. Tarp kitko, kaip tik tam tikslui jis ir stengėsi kaimo žmonių kalbą nuspalvinti vulgarumu,

leisdamas jiems bartis tokiais žodeliais, kaip kiaulė, beždžionė, raila ir pan., arba kalbėti tokiais posakiais: „Na, pakelk pasturgalį nuo suolo" (p. 55). Tai tiesa, kad tokie žodžiai kaime lengvai pavartojami, bet leidimas jais švaistytis savo veikėjams dar nepadaro jų kalbos kaimiška. Tai yra tik butaforija. Lygiai tokia pat butaforija yra ir tos visos vestuvinės bei pabaigtuvinės apeigos. Lygiai tokie pat butaforiški senio Dionyzo pasakojimai apie visokius grafus ir kt. arba piršlio Vėgėlės dirbtinai pasaldintas stilius.

Ir už tos visos butaforijos nėra tikrumos. Į kaimo rėmus čia yra perkeltas ir norėtas kaimo rūbais aprengti miesčioniškasis sentimentalumas ir lėkštumas. Kaimo žmogaus gyvenimo tikrovė yra gilesnė ir prasmingesnė ir neretai daug skaudesnė, negu kad gali tai atrodyti žiūrint pro miesčioniškus akinius.

Tiesą sakant, pas mus yra ne vienas veikalas, kur iš meilės kaimui stengiamasi jį parodyti neva šventadieniškoj šviesoj. Ir mūsų kaimo žmonės ten yra sentimentalūs ir geri. Iš gerumo net apykvailiai. Jų gyvenimo tikrovė atrodo graži ir idiliška. Bet tikrosios tikrovės ten paprastai nėra. Yra tik spektaklis miesčioniškajai publikos daliai, ieškančiai pramogos ir idilės.

Santvaro „Kaimynai" – vienas ryškesnių tos rūšies veikalų. Tik galbūt jis yra pretenzingesnis už kitus. Tatai rodo kad ir šie labai teisingi žodžiai iš nepateisinto „Kaimynų" leitmotyvo – pasakos apie kareivį Baltrų: „Varnos, tik varnos negali aukštai pakilti ir tolimų krantų pasiekti..."

Pjesė iliustruota dailininko Vlado Norkaus. Iliustracijos pakankamai naivios ir sentimentalios. Jose nėra nei gyvenimiškosios, nei meniškosios tikrovės, savo lėkštumu jos visiškai atitinka pjesės tekstą.

[1944]

VINCO KRĖVĖS „MIGLOSE"

Krėvė savo kūriniuose yra vaizdavęs visus mūsų tautos gyvenimo tarpsnius. Pradėdamas padavimų ir pasakų laikais („Dainavos šalies senų žmonių padavimai", „Šarūnas"), eidamas per didžiųjų kunigaikščių laikmetį („Mindaugas", „Skirgaila"), jis pasiekia ir visai netolimus, jo paties akimis matytus laikus ir prie jų sustoja „Šiaudinėj pastogėj", „Žente", „Raganiuj" ir kt.

Tačiau, sustodamas prie savo laikų, Krėvė pirma veik niekur nesigriebė aktualios tematikos. Jis pirmiausia ėjo į kaimo žmogų ir siekė atskleisti savitą jo dvasios pasaulį bei nupiešti jo gyvenimo aplinkumą. Tik „Likimo keliuose", kur autorius su tam tikrų simbolių pagalba siekė sintetiškai atvaizduoti visą mūsų tautos nueitąjį kelią ir suvokti jos likimą, matome jį sustojant ties aktualiais laiko klausimais. Matome jį kritikuojant ir ironizuojant daugelį ano nepriklausomojo mūsų gyvenimo reiškinių. Kaip tik tose „Likimo kelių" vietose galima matyti, kad autorius į anuometinės Lietuvos gyvenimą žiūri panašiu žvilgsniu, kaip į tą gyvenimą žiūrėjo ir kiti mūsų tautinio atgimimo ir laisvės kovotojai romantikai (sakysime, Maironis). Jų žodžiuose, kuriais jie smerkė nepriklausomos Lietuvos gyvenimą, buvo girdimas tas pats aukštas idealizmas, kuris švietė jiems jų ankstesnėje kovoje, ir kartu jų neapykantoj ryškėjo nesugebėjimas įeiti į naująją gyvenimo tėkmę, ją iki galo perprasti, surasti jos pozityviąsias puses ir ją pateisinti.

Čia recenzuojamoji naujoji Krėvės knyga* kaip tik savotiškai ataidi suminėtąsias „Likimo kelių" vietas. Autorius čia, kaip ir ten, paliečia Nepriklausomos Lietuvos gyvenimą su jo aktualijom. Jis vertina jį panašiu kritiškai ironišku žvilgsniu. Jis vaizduoja jį nebūtinai skaitydamasis su menine forma.

Kokiu būdu autorius yra nusistatęs apipavidalinti savo pasirinktąją medžiagą – išduoda jo prierašas po veikalo antrašte: „Iš priešbolševikinių laikų reportažas". Tai rodo, kad autorius čia prie gyvenimo eis ne kaip menininkas, besigilinąs į žmogų ir jo aplinką ir savo pastebėjimus fiksuojąs pagal meninį principą, o greičiau kaip reporteriškai nusiteikęs stebėtojas, kuriam svarbu sužymėti tai, kas pastebima, nesigilinant nei į tų reiškinių priežastis ir jų vaizdavimui neieškant pastovesnės meninės formos.

* Vincas Krėvė, *Miglose*: Iš priešbolševikinių laikų reportažas, d. I, Vilnius: „Tauras", 1944, 173 p.

Šitą autoriaus nusistatymą rodo ir pats pasakojimo būdas, pasirinktas veikalo medžiagos išdėstymui. Gyvenimas čia vaizduojamas atgyvenusio ir besiruošiančio išeiti pensijon valdininko Griaužiūno žvilgsniu. Čia užfiksuojama visa tai, ką jis per vieną parą viešėdamas kaime išgirsta ir pamato. Taigi pro mūsų akis praslenka visa gausybė įvykių ir reiškinių, slepiančių savyje daugybę problemų. Tačiau visa tai čia išdėstyta palaidai, nesiekiant užgriebtosios medžiagos giliau įvertinti, perjausti ir išgyventi nei apimti jos vienijančia konstrukcija ir tokiu būdu sukurti gyvybingą ir darnų meno veikalą.

Tokį pasakojimo būdą Krėvė, aišku, pasirinko ne todėl, kad jis nebūtų įstengęs savo pasiimtosios medžiagos formuoti kaip menininkas. Jam, kaip didžiausiam mūsų beletristui, tatai nebuvo neįmanoma. Reportažinę formą jis pasirinko dėl to, kad jam atrodė, jog tokiu būdu geriausiai bus galima prieiti prie savo pasirinktosios medžiagos ir geriausiai atskleisti savo požiūrį į vaizduojamąjį gyvenimą.

Kada autorius pats šitaip žiūri į savo užduotį, nagrinėjant jo kūrinį beveik atpuola meninio vertinimo kriterijus. Mums čia neesminis dalykas yra veikalo formos tobulumas, jo išraiškos stiprumas, kompozicijos tikslumas, personažų tikrumas etc. Šiuo atveju pirmiausia svarbu, kiek pastabus ir teisingas pasirodė autorius užfiksuodamas gyvenimo faktus, kokia tendencija vertė jį tam tikrus gyvenimo faktus parinkti ir juos tam tikru būdu nušviesti ir kiek aktuali ar neaktuali jo paduotoji medžiaga.

„Miglose", matyt, pasirodys ir daugiau tomų, nes šita neseniai išėjusi knyga yra pažymėta pirmąja dalimi. Tarp kitko, ji turi dar savo antrąją antraštę: „Kaime. Žmonės ir nuotaika". Tai nusako autoriaus ketinimą kalbėti apie tą patį kaimą, apie kurį jis daug kur yra kalbėjęs savo ankstesnėj kūryboj. Tačiau nors veiksmas čia visą laiką vyksta kaime, vis dėlto autorius šalia kaimo žmonių smarkiai užgriebia ir inteligentijos atstovus (tam tikra prasme, žinoma, jie irgi yra kaimiečiai, nes iš kaimo kilę). Tad šalia kaimiečių (Geinių, Juknių, senio Grudkaus, Rasiulio su sūnum ir kt.) randame senosios kartos inteligentą Griaužiūną, porą studentų (Jukniuką ir jo draugą), be to, per daugelį puslapių čia pasakojama apie abu mokytuosius Grudkaus sūnus (nors jie veikale nesirodo), be to, pasakojama apie valsčiaus raštininką, apie apskrities viršininką ir kt.

Taigi atrodo, kad autorius norėjo aprašyti ne tik užsidariusį savyje kaimą, bet ir parodyti, koks yra jo santykis su savo mokytaisiais vaikais ir kokias gyvenimo sąlygas jam kuria tie jo mokytieji vaikai.

„Visai susipainiojom dabar ir gyvename kaip miglose" (p. 128), taip pasakojasi senasis Rasiulis. Ir šis jo posakis, kaip ir pati knygos antraštė, išduoda pagrindinę veikalo mintį: pavaizduoti žmones, susipainiojusius nebesusigaudančius gyvenimo tėkmėje. Pirmiausia į „miglas" yra patekę senieji kaimo žmonės dėl to, kad jie nebemoka perprasti naujosios gyvenimo eigos. Jie su ilgesiu

prisimena caro laikus ir kalba, kad anuomet gyvenimas buvo nepalyginti geresnis: „bet vis dėlto dabar nepalyginamai sunkiau gyventi, nors ir savieji kraštą valdo" (p. 19). Mat anuomet jie laisvai vogę valdiškus miškus, ir tai nebuvusi nuodėmė, galėję tuose miškuose ganytis, valdininkų ir policininkų daug mažiau reikėję penėti negu dabar ir jie buvę švelnesni negu dabartiniai. Šitokie fakteliai kelia senosios kartos nepasitenkinimą ir nuolatinį murmėjimą.

Atrodo, kad tas nepasitenkinimas kaime visuotinis. Gal tik pati jaunoji karta, kurią autorius čia parodo Jono Rasiulio asmeny, teigia naująjį gyvenimą ir didelę dalį blogumo priežasčių moka įžiūrėti senosios kartos apsileidime ir tamsume.

Vis dėlto tas vienintelis pragiedrulys labai silpnai tenušviečia visas kaimą supančias „miglas". O į tas „miglas" dar ypatingai tamsų šešėlį meta ekonominė krizė, paskandinusi kaimą į skurdą, ir tautininkų režimas, kaip Krėvė savo knygoj vaizduoja, visaip terorizuojąs kaimą. Be to, kažkur užkulisiuos nujaučiama bolševikų agitacija, besistengianti įkvėpti žmonėms kuo didžiausią nepasitenkinimą.

Bendras kaimo vaizdas „Miglose": kaimietis ėdamas blakių ir nuskurdęs; niekas jam nepadeda, o mauna kailį kiek tik kas įmanydamas. Jis negali nusipirkti nė kiek miško, nes numatytąją parduoti medžiagą dar prieš varžytynes girininkai iššmugeliuoja su žydais. Jam liepia auginti bekonus, bet kai jis nuveža juos į priėmimo punktą, punkto vadovybė, susitarusi su perkupčiais, jų nepriima. Ūkininkas, vargo slegiamas, atiduoda savo gyvulius tiems patiems perkupčiams už pusę kainos. O tie pristatę juos į punktą parduoda kaip pirmąją rūšį. Valdininkas kaimo žmogų baisiausiai mulkina ir niekina. Charakteringa čia Juknio istorija. Prikalba jį apskrities viršininkas rašytis į „tautišką" Geležinių vilkų organizaciją. Motyvuoja tuo, kad visiems dabar reikia susispiesti aplink savo tautos vadą, ir vilioja žadėdamas visokių lengvatų: gausiąs pirkti miško medžiagos, paskolą bankas jam lengvai duosiąs. Įsirašo žmogelis. Paskui valsčiaus raštininkas kaišioja jam pasirašinėti visokius raštus, kurių Juknis nemoka perskaityti. Ir todėl pasirašo valsčiaus vardu, kad reikią iškelti kleboną, paskui kad reikią panaikinti seimą. Žmonės susikiršina: siunčia skundą, kad tokio nutarimo valsčiuj nėra buvę. Atvažiavę policininkai areštuoja tuos, kurie skundėsi. Juknis išsigandęs nutaria išsirašyti iš Geležinių vilkų. Bet apskrities viršininkas, „kojom trypdamas ir kumštim į stalą daužydamas" (p. 47), išplūsta jį bolševiku, buntauščiku, pašaukia policininką ir liepia šiam jį už pakarpos išmesti. Paskui valsčiaus „pisorius" grasina jam kalėjimu ir rykštėm ir apstulbindamas pakiša dar vieną raštelį pasirašyti. Pasirašo Juknis. O pasirodo, kad tai būta skundo ant klebono. Keikia jį po to klebonas, paleistuviu ir girtuokliu ir velnio išpera iš sakyklos apšaukia. Bet tuo dar nesibaigia Juknio kančios. Turbūt kaip neištikimą „tautiškajai" idėjai „geležinį vilką", suima policija, pėsčiomis varo į miestelį,

dvi dienas daboklėj laiko, tardo, beveik apiplėšia (atima revolverį, kurį Juknis legaliai buvo pirkęs)...

Tai tokios „miglos" supa Krėvės vaizduojamąjį kaimo žmogų. Varganai atrodo ir šioje knygoje aprašomieji inteligentijos atstovai. Pats Griaužiūnas, kaip autorius pasakoja, vienas pirmųjų mūsų valstybinio gyvenimo organizatorių, yra nusigyvenęs ir atsilikęs, nesekąs mūsų gyvenimo eigos, niekinamai žiūrįs į visus jo reiškinius, nebeapimąs platesnės gyvenimo erdvės, kaip jo kanceliarija. Žodžiu, apgailėtinas pensininkas.

Studentai – Jukniukas ir jo draugas – tikri idiotai, arogantiški karjeristai, beveik išsigimėliai. Tautininkiškųjų organizacijų veikėjai, be to, aiškūs šnipai.

Senio Grudkaus sūnūs – vyresnysis vadina savo jaunesnįjį brolį vagimi, o jaunesnysis vyresnįjį – bolševiku. Kad jaunesnysis iš tikrųjų yra vagis ir per vagystes bei sukčiavimą net į „jenerolus" išsimuša – apie tai knygoj tiksliai nupasakojama. O dėl vyresniojo taip ir lieka neaišku: ar jis tikrai bolševikas, ar šiaip koks nors nelaimingas idealistas.

Apskrities viršininkas, kiek matyti iš Juknio istorijos, irgi dėmesio vertas tipas. Gal tiktai girti caro karininkai taip elgdavosi su savo „dienščikais", kaip jis elgiasi su savo tautiečiais.

Visą galeriją dar papildo aktyvusis „tautiškųjų" idėjų skleidėjas valsčiaus „pisorius", kuris pagaliau apsivagia ir pabėga pas lenkus.

Tarp kitko, ir klebonas, matyt, taip pat geras nepraustaburnis.

Nors vietomis ir sunku įtikėti, bet galimas daiktas, kad mūsų gyvenime yra buvę ir tokių dėmių, kurias čia atvaizduoja Krėvė. Gal iš tikrųjų ir buvo vienas kitas toks idiotiškas studentas kaip Jukniukas ar jo draugas. Patikėkime, nes kiekvienoj tautoj visada yra tam tikras procentas išsigimėlių. Pagaliau gal kur nors kokiame Dievo užmirštame užkampyje valdininkai ir galėjo taip tąsyti kaimietį, kaip tąsė Juknį visokie viršininkai ir „pisoriai".

Bet ir prileidus, kad tokių dalykų kartais galėjo atsitikti, mus vis dėlto stebina, kodėl Krėvė taip rūpestingai šitokius dalykus suregistravo.

Juk kiekvienam, kiek objektyviau stebėjusiam anuometinį mūsų gyvenimą, yra aišku, kad tuomet jame būta ir daug šviesiųjų pusių, kad pasiekta daug vertingų ir pozityvių laimėjimų: mūsų kaimas, nors ir slėgtas ekonominės krizės, bridо iš vargo, kultūrėjo, gerino ir darė našesnį savo ūkį, pakilęs švietimas išauklėjo tautiškai susipratusią ir daug kultūringesnę kaimo ir miesto žmonių jaunąją kartą, mūsų inteligentijos elitas, susibūręs į tam tikrus sambūrius, kovojo už mūsų tautinės kultūros, už mokslo ir meno pakėlimą ir t.t.

Tačiau Krėvės knygoje panašių pragiedrulių (išskyrus jaunojo Rasiulio pasirodymą) mes nerandame. Jo vaizduojamos „miglos" tokios tirštos ir juodos, kad pro jas iš tikrųjų negali ateiti joks saulės spindulys.

Taigi toks anuometinio mūsų gyvenimo vaizdavimas, kaip „Miglose", negali pretenduoti į objektyvumą. Jis tik išreiškia tam tikrą autoriaus tendenciją, atidengia jo kritiškai ironišką žvilgsnį į aną mūsų pergyventąjį laikotarpį. Kaip minėta, tas žvilgsnis buvo bendras mūsų vyresniajai laisvės kovotojų kartai. Objektyvus žvelgimas į anuometinį mūsų gyvenimą jiems psichologiškai (dėl tam tikro romantinio nusiteikimo) buvo neįmanomas.

Tad šitą Krėvės tendenciją įžiūrėti mūsų gyvenime vienas tik „miglas" (ir dar tokias sutirštintas) tenka vertinti su atlaidumu. Juk toks požiūris anaiptol neišduoda autoriaus noro pasityčioti iš savo tautos, jis greičiau rodo, kad autorius pats yra buvęs išsimušęs iš anos gyvenimo tėkmės, pats patekęs į „miglas" ir, pro tas „miglas" nebeįžvelgdamas tikrojo mūsų gyvenimo veido, jaudinęsis iki neapykantos ir įnirtimo.

Reikia pasakyti, šis reportažas būtų pateisinęs save, jeigu jis būtų pasirodęs anuo laiku, kada iš tikrųjų buvo tikslo apeliuoti į tautos sąžinę.

Betgi dabar autoriaus atidengiamos žaizdos yra užmirštos. Jos visai nubluko prieš tai, kas įvyko po to: kruvini ir sunkūs metai, atėję su bolševikų okupacija, paliko mums nepalyginamai gilesnių ir skaudesnių žaizdų. Anas nepriklausomos Lietuvos laikotarpis yra pasibaigęs. Dabar mes jį galime matyti iš perspektyvos. Ir todėl, jei kas apie jį rašo, turi stengtis duoti objektyvų jo įvertinimą.

Tačiau reikia pasakyti, kad šiame „reportaže" yra aiškiai jaučiama tikro beletristo ranka. Čia matome autoriaus pastabumą, mokėjimą atvaizduoti žmones ir aplinkumą, dialogų gyvumą ir kt. Tačiau leisdamas daug kur blykstelėti savo beletristinio talento jėgai, autorius betgi nesiekia meniškai išbaigti savo veikalą, aukodamas šitą dalyką kitam tikslui: aktualijai ir tendencijai.

[1944]

ĮSPŪDŽIAI PANEVĖŽIO MIESTO TEATRE

Užtenka nors atsitiktinai susipažinti su vienu kitu Panevėžio miesto teatro spektakliu ir galima pastebėti, kad ten yra kažkas naujo, kad einama visai kitokiu keliu negu kituose mūsų teatruose ir kuriamas savitas stilius.

Kas tame stiliuje yra esmingo ir ypatingo, negaliu užsiangažuoti duosiąs kiek tikslesnį ir išsamesnį atsakymą: tam reikėtų specialisto, o ne plunksnos mėgėjo. Antra vertus, į spektaklius patekau visai atsitiktinai, pravažiuodamas, ir žiūrėjau juos be kritiko bloknoto ir intencijos, nebūdamas iš anksto užsimojęs apie tai rašyti.

Todėl nėra galimumo leistis į smulkesnę atskirų spektaklių analizę. Teks pasitenkinti tik bendro pobūdžio pastabomis, liečiančiomis ne tiek atskirus pastatymus, kiek bendrą to teatro stilių. Tačiau šios pastabos negali būti tikslios tarp kitko dar ir todėl, kad neteko matyti visų to teatro pastatymų, o iš esamų keturių tik tris.

Panevėžio teatro kolektyvas yra visiškai jaunas, ne per seniai susikūręs dabartinio jo režisieriaus ir direktoriaus Juozo Miltinio pastangomis. Jis yra berods vienintelis šio kolektyvo formuotojas ir auklėtojas. Vadinasi, aktoriai yra išėję arba išeina tik jo vieno mokyklą ir vystosi savo darbe ta pačia režisieriaus diriguojama kryptimi. Todėl šis kolektyvas atrodo darnus ir vieningas vienetas.

Bet jeigu šiuo atveju kalbama apie teatro ir jo aktorių amžiaus jaunumą, tai jokiu būdu negalima kalbėti apie jo pasiektų rezultatų nebrandumą. Iš pirmo spektaklio, kurį teko matyti (Petro Vaičiūno „Nuodėmingas angelas"), susidaro įspūdis, jog *šis teatras yra tiek daug subrendęs, kad sugeba parodyti savitą stilių ir jį ištisai išlaikyti, kai veikalo tekstas yra labai teisingai interpretuojamas, suranda būdų ir priemonių taip prie autoriaus duotos medžiagos prieiti, kad visa pasidarytų įtikinama, tikra ir kartu grakštu, meniška, stilinga.*

Matyt, siekdamas savo spektaklyje meniško tikrumo ir logikos, režisierius veikalo tekstą yra labai iškupiūravęs. Atrodo, kad pašalintos ar pertvarkytos vietos, kurių nebuvo galima išinterpretuoti nenusižengiant spektaklio metu kuriamai tikrovei ir įvykių eigos logikai.

Iš dalies šio kupiūravimo dėka režisieriui yra pasisekę išvengti savo spektaklyje vaidybinio melo, kuris paprastai visada pasitaiko, kai tokio pobūdžio

veikalai, kaip čia statytasis, yra statomi kitų mūsų teatrų scenoje. Kartais matai, kad aktoriai plėšosi, norėdami pavaizduoti tokius išgyvenimus, kurie, tiesa, autoriaus tekste užfiksuoti, bet kurių tokioj situacijoj iš tikrųjų pavaizduoti negalima. Čia to nėra.

Šito vaidybinio melo nėra dar ir todėl, kad čia gerai suprantama, kokiu būdu reikia vaizduoti Vaičiūno personažų išgyvenimus. Yra žinoma, kad Vaičiūnui labai charakteringas schematiškumas, dalykų pabrėžimas tik pačiais stambiaisiais štrichais. Tai labai žymu jo personažų charakteriuose, taip pat ir visuose jų išgyvenimuose. Todėl šitų personažų negalima vaizduoti jokiu būdu taip, kaip vaizduojami išgyvenimai tikrai realistiškų, smulkiai ir tiksliai charakterizuotų personažų.

Todėl labai teisingai daro Panevėžio teatro aktoriai, tuos savo vaizduojamus išgyvenimus prasmindami, stilizuodami, pabrėždami tik pačius bendruosius ir ryškiuosius jų bruožus. Tokiu būdu jie priartėja prie autoriaus teksto dvasios ir išvengia melo, perdėtų riksmų ir veiksmų. Tam tikrose vietose, kurios reikalauja iš aktoriaus to, ko tiesiog negalima pavaizduoti, aktorius beveik atsisako vaidybos ir tik perduoda tekstą (pavyzdžiui, Gauras suėmimo scenoj). Kiti teatrai tokiose scenose greičiausiai „persivaidintų" ir persitemptų iki tikro sceninio melo. Ir tai būtų kur kas mažiau skoninga ir tikslu.

Kitur vėl (kaip Gando nušovimo scenoj) veiksmo eiga nutraukiama užtemdymų efektais, kad aktoriui ir žiūrovui nereikėtų be reikalo plėšytis, vaizduojant arba stebint buvusių įvykių rezultatus.

Visame šitame pastatyme jaučiama kažkokia ypatybė, kuriai iš pradžių sunku surasti apibrėžimą. Tik vėliau, kalbant su Miltiniu ir jam pasisakius, kad jo pastatymuose kai ką jam padėjęs išspręsti pasinaudojimas filmo meno priemonėmis, ateina į galvą, kad ir šitame spektaklyje iš tikrųjų yra kažkas filmiško. Filmiško tame apšvietimų ir užtemdymų žaisme ir tame supaprastintame, ryškiaisiais bruožais perduotame personažų išgyvenimų vaizdavime.

Šitas filmiškumas vietomis, nors ir mažiau, žymu ir kitame to teatro pastatyme – Kazio Binkio „Atžalyne".

Iš eilės teko žiūrėti G. M. Martinezo de Siera dviejų veiksmų lyrinę pjesę „Lopšinė dainelė". Čia vaizduojamas moterų vienuolyno gyvenimas. Pirmame veiksme vienuolės prisiima globoti prie vienuolyno vartų pamestą kūdikį. Antrame veiksme – tas kūdikis esąs užaugęs. Jau mergaitė. Ji ruošiasi ištekėti ir palieka savo auklėtojas. Toks trumpas turinys. Veiksmo visai maža. Medžiaga statiška. Tai lyg atskiros vienuolyno gyvenimo iškarpos, visai realistiškai ir gyvenimiškai autoriaus traktuojamos. Bet kartu visas tas vaizduojamas gyvenimas kupinas lyrizmo, poezijos, švelnumo ir žmoniškumo.

Statant tokį dalyką, aišku, pirmiausia buvo svarbu perduoti toji veikalo nuotaika, ta lyrinė šiluma. Ir tai yra pavykę. Žinoma, šito pastatymo grožį pajusti

reikia subtilumo. Grubi akis to neįžiūrės, nes neras čia nieko aštriai ir smarkiai trenkiančio. Ties šituo veikalu reikia mokėti susikaupti ir kontempliuoti. Tik tada galima pajusti kažkokią dieviškos ramybės nuotaiką, tartum švelnią ir gerą šviesą, sklindančią nuo scenos.

Trečias matytas veikalas – Binkio „Atžalynas". Grynai realistinė pjesė, veik visa (iki paskutinio veiksmo) vykstanti tarp keturių kambario sienų su realiais kasdieniškos tikrovės vaizdais. Manding, šis veikalas mažiau tinka Panevėžio teatro interpretacijai negu kitiems mūsų teatrams, pasinešusiems į natūralizmą.

Režisierius Miltinis yra teisingai atspėjęs veikalo prigimtį ir todėl šitame pastatyme mažesniu laipsniu leido pasireikšti savo stiliaus ypatybėms. Sakysime, čia nėra tiek filmiškumo ir stilizavimo, kiek „Nuodėmingam angele", nepasireiškia tokiu stiprumu ir tas tikrovės vaizdavimo būdas, kurį matėm „Lopšinėj dainelėj" ir kuris yra kartu realistinis, bet kartu kažkoks nuskaidrintas, tartum iš lėto kyląs nuo žemės ir kažkur susiliejęs su svajonių pasauliu.

„Atžalynas" labiau telpa pačios kasdieniškiausios tikrovės ribose (kaip to reikalauja ir pati teksto prigimtis). Tai gražus ir skoningas pastatymas, bet jis mažiau charakteringas Panevėžio teatrui ir toli gražu neleidžia taip stipriai pajusti režisieriaus stiliaus, kaip, sakysim, „Lopšinė dainelė".

Iš „Lopšinės dainelės", taip pat iš „Nuodėmingo angelo", kiek mažiau iš „Atžalyno" matyti, kad režisieriui visų pirma svarbu sukurti scenoje tam tikrą nuotaiką, pažadinti žiūrovo svajonę ir kontempliaciją.

Pirmiausia pats šio teatro vaidybos stilius to siekia.

– Visų pirma prigimtai!

– Labiausiai nemėgstu natūralizmo! Nekenčiu brutalumo.

Tai paties režisieriaus Miltinio žodžiai. Jie nusako kai kuriuos svarbiausius jo teatro principus. Iš esmės šis teatras realistinis, nes jis neprasilenkia su prigimtim. Bet gyvenimo jis nekopijuoja, kaip daro natūralistai. Atvirkščiai, jis šitą tikrovę labai skoningai stilizuoja, atsisako tokių dalykų, kurie veikia anestetiškai gyvenime ir scenoje. Žiūrovas gali justi, kad čia nėra pamėgdžiojamas realusis pasaulis, bet kuriamas naujas meniškos tikrovės pasaulis, nors pagal prigimties principus, bet neprirakintas prie tikrovės, o siūbuojąs tarp tos tikrovės ir trapios svajonės.

Šito siekiama ne tik tam tikru vaidybos būdu, bet taip pat atitinkamai stilizuotomis dekoracijomis ir kostiumais, tam tikru šviesų ir prietemų žaismu.

Šitas estetiškai, stilingai atkurtas pasaulis kaip tik ir yra palankus pažadinti žiūrovo emociją, jo svajonę ir kontempliaciją, jo nuotaikų žaismą.

Išviršinis veikalo veiksmas, draminė akcijos eiga režisieriui ne tiek svarbu (bent taip iš šį kartą matytų veikalų atrodo), nes, anot jo, ir svajonė yra veiksmas.

Taip pat režisieriui, matyt, nėra svarbu visapusiškesnis personažo charakterizavimas. Spektakliuose aktoriai paprastai nesistengia, kad jų kuriamieji personažai išsiskirtų ypatingu ryškumu, bet kartu čia niekas neiškrinta iš ansamblio – visi paveža tiek, kiek jiems reikalinga pavežti. Jėga jaučiasi ne tiek demonstratyviame atskirų aktorių prasikišime, kiek viso kolektyvo kaip vieneto darnume ir glaudume.

Aktorių ansamblis spektaklyje savo tarpusaviu santykiu nėra, pavyzdžiui, panašus į skulptūrinę grupę: kur figūros stovi ryškios ir paskendusios savo individualume, silpnai vienos kitų prisiliesdamos ir pirmiausia įdomios kiekviena atskirai. Priešingai: jis primena tapybinę kompoziciją, kur atskiros figūros, tiesa, neprarasdamos savo individualumo, vis dėlto visų pirma yra svarbios kaip tarpusavy susiderinusios, vienu ritmu skambančios spalvų dėmės ir tuo susiderinimu sukuriančios nuotaiką ir sukeliančios įspūdį.

Panevėžio miesto teatras, be abejo, yra savo augimo kelyje. Kaip žinoma, jis visiškai jaunas. Bet spėta jau pasiekti iš tikrųjų gražių rezultatų. O į ateitį reikia dėti nepalyginamai didesnes viltis, nes šis meninis vienetas iš tikrųjų turi duomenų, kurie leidžia pasiekti stambių laimėjimų. Jis turi tikrai pajėgų aktorių kolektyvą. Miltinio asmenyje turi vadovą, puikiai sugebantį šį kolektyvą auklėti ir formuoti. Ir turi tikrą užsidegimą ir pasišventimą ieškoti meninės formos.

[1942]

VILNIAUS MIESTO DRAMOS TEATRE

Dabartinio Vilniaus miesto dramos teatro branduolys savo laiku yra atlikęs gana odisėjišką klajonę, keisdamas savo darbo vietovę. Iš pradžių susibūręs Šiauliuose, vėliau jis keliasi į Klaipėdą. Iš Klaipėdos į Kauną. Pagaliau iš Kauno į Vilnių.

Klaipėdoje žybtelėjęs „Viltimi" ir kitais pastatymais, šis kolektyvas vėliau Kaune savo tvirtumą ir pajėgumą įrodo tokiais pastatymais kaip Hauptmanno „Prieš saulėlydį" ir Pagnolio „Topazas".

Po tokių bandymų jis atvykstą į tikrąją sostinę kaip subrendęs, išryškėjusio veido meninis vienetas.

Susibūręs stiprių aktorių kolektyvas, turėdamas vadovu Romualdą Juknevičių, savo pasaulėžiūra įkūnijantį jo menines intencijas ir savo, kaip režisieriaus, veikla jam vadovaujantį, – tasai sambūris, apsistojęs sostinėje, čia gražiai reprezentuoja mūsų vaidybinį meną.

Šis teatras savo darbą remia realistinio, linkstančio į natūralizmą vaidybinio meno principais. Tais principais rėmėsi ir kitų anuo metu nepriklausomoj Lietuvoj veikusių teatrų (pavyzdžiui, Boriso Dauguviečio vadovaujamo Kauno dramos teatro) darbas. Nors pastaruoju laiku yra pasireiškę ir naujų bandymų, tačiau vis dėlto tie patys anksčiau minėti principai yra daugumos senųjų ir naujai besikuriančių mūsų teatrų meninės veiklos pagrindas. Tik Vilniaus teatro kolektyvas dėl savo pajėgumo yra pasiekęs puikesnių rezultatų negu kiti tos pačios krypties teatrai. Lietuvių realistinė, natūralizman linkusi teatro kryptis čia yra pasiekusi aukščiausią savo viršūnę.

Atkurti scenoje tikrovę, kuo artimesnę gyvenimiškajai tikrovei, kad žiūrovas jaustų kuo didesnį scenoje regimo pasaulio, personažų, jų išgyvenimų bei veikimo panašumą į realybėje egzistuojantį pasaulį ir jo reiškinius, – toks turbūt yra pagrindinis šio teatro principas. Čia vengiama ryškesnės stilizacijos, supoetinimo, tam tikro „sudvasinimo" bei savotiško kuriamojo dalyko pakylėjimo nuo žemės: žiūrovas į scenoje rodomus dalykus visą laiką turi žiūrėti kaip į konkrečią tikrovę, o ne kaip į iliuzinę, siūbuojančią tarp svajonės ir tikrybės. Vadinasi, čia pirmiausia pabrėžiamas fizinės bei materialinės tikrovės principas. Nors iš tikrųjų gali būti ir poetinė tikrovė, savotiškai perkurta žmogaus

fantazijos ir abstrakcijos, išlaisvinta iš fiziniame bei materialiniame gyvenime ją sąlygojančių principų.

Panašūs pagrindai pirmiausia žymu rež. Juknevičiaus pastatymuose. Iš viso jo, kaip režisieriaus, veikla duoda toną visam šio teatro darbui. Tiesa, čia dirba ir daugiau režisierių: Juozas Gustaitis, Antanas Škėma. Ir pastaruoju laiku dar tebeina vienas kitas Balio Lukošiaus (perėjusio į „Vaidilos" teatrą) pastatymas. Tačiau šių režisierių pastatymai savo dvasia bei nuotaika neišsiveržia iš bendrosios teatro dvasios bei nuotaikos. Tik reikia pasakyti: išimtį sudaro Juozo Grybausko statyta C. Winterio „Marietta". Čia žymu naujo kelio ieškojimas.

Nors negalima teigti, kad tokių ieškojimų nebūtų buvę ir anksčiau. Pirmiausia reikia prisiminti – dar Kaune – daug žadėjusio, bet nelaiku mirusio aktoriaus ir režisieriaus A. Jakševičiaus statytus O'Neillo „Marko milijonus".

Yra bandęs ir pats Juknevičius padaryti žingsnį tolyn nuo savo atstovaujamo realizmo. Turima galvoj jo statytas vokiečių romantiko Heinricho Kleisto „Sukultas ąsotis". Šita gracinga, truputį nuo gyvenimo tikrovės atitrūkusi komedija, parašyta eiliuota kalba, pareikalavo iš režisieriaus kitokios interpretacijos negu įprasta matyta kituose jo pastatymuose. Juknevičius čia turėjo bandyti išsinerti pats iš savo rutinos. Ir aktoriai turėjo padaryti tą patį. Tai, aišku, buvo sunku, ir atsiradusiųjų sunkumų, atrodo, nepasisekė visiškai įveikti.

Jau buvome priminę šiuo laiku šalia kitų režisierių teatre dirbančio Grybausko „Mariettos" pastatymą. Režisierius šiuo pastatymu stengėsi scenoje atkurti kiek supoetintą tikrovę. Jis siekė dramatizmą parodyti ne išorinio veiksmo intensyvumu, bet kažkokiu išvidinės nuotaikos sukaupimu, pabrėžimu pauzių, paprastai daugiau reiškiančių ir pasakančių už teksto žodžius. Bet padaryti visiškai vieningą spektaklį ir čia buvo sunku jau vien dėl to, kad ne visi aktoriai vienodai lengvai galėjo atsisakyti įprastinio vaidybos būdo, susiklosčiusio kitokio stiliaus pastatymuose.

Čia paminėti dalykai yra nauji bandymai. Ir įdomūs. Tačiau savo daromu įspūdžiu jis vis dėlto nublanksta prieš tokius rež. Juknevičiaus statytus dalykus, kaip, pavyzdžiui, Ibseno „Norą" ar Hauptmanno „Prieš saulėlydį". Natūralu: šiuose pastatymuose pasireiškė pagrindinė režisieriaus ir paties teatro linija. Čia įsipavidalino esmingiausieji jų polinkiai bei tendencijos.

Apie sportininkų pajėgumą sprendžiame iš geriausių jų pasiekimų, bet ne iš blogiausių. Apie kiekvieno menininko, taip pat ir apie kiekvieno meninio kolektyvo kūrybinį pajėgumą reikėtų spręsti tuo pačiu būdu: aukštis turi būti matuojamas viršūnėse.

Apie Vilniaus miesto dramos teatrą, sprendžiant iš gerųjų jo pastatymų, galima pasakyti, kad tas kolektyvas yra priaugęs rimtiems kūrybos žygiams.

Ir turbūt truputį negerai, kai tas pats kolektyvas pasirenka uždavinį, per menką savo jėgoms.

Juk ir šiuo metu šalia „Noros", „Sukulto ąsočio" ir kt. eina ir „Pirmasis skambutis", ir „Buhalterijos klaida". O neseniai ėjo ir „Pūkio pinigai" ir „Lopšinė".

Reikia manyti, teatras tuo nori pasitarnauti kuo platesniems visuomenės sluoksniams. Vieną silpną pjesę jis galbūt paima dėl to, kad nori duoti publikai ką nors „lengvai virškinamo". Kitą gal todėl, kad ji rašyta savo autoriaus. Bet vis dėlto...

Vaidinąs ansamblis yra tokiu būdu priverčiamas susiniekinti. Jis turi nukopti žemyn nuo tos aukštumos, kurią yra pasiekęs. O žiūrovą kažin ar tai labai pradžiugina. Publikos teatrinė kultūra yra pakilusi. Pagaliau tokius lengvesnius dalykus yra parankiau statyti „Vaidilos" teatre.

Kažin ar nereikėtų Miesto dramos teatrui dažniau sukaupti savo jėgas didesniems tikslams, kad jo kūrybiniame kelyje būtų daugiau pakilimų ir mažiau nusileidimų.

Paskutinieji Vilniaus miesto dramos teatro pastatymai (Juknevičiaus statyti M. Drejerio „Septyniolikmečiai" ir Gustaičio statyta L. Fodoro „Meilė nėra toks paprastas daiktas"), negalint šioje vietoje jų plačiau aptarti, mums šį kartą įdomūs bent tuo, kad čia savo jėgas svarbiuose vaidmenyse gavo išbandyti keletas jaunų aktorių.

„Septyniolikmečiuose" iš tokių jaunų aktorių, bandančių savo jėgas pirmaeiliuose vaidmenyse, yra D. Kubertavičiūtė Erikos vaidmeny ir K. Preikštas Friederio vaidmeny. Šiame smarkiai tragiškam veikale jiems yra tekę sunkūs vaidmenys. Dėdami dideles pastangas, jie daug kur savo vaidmenis pateisina. Bet vis dėlto atrodo, kad ir vieno, ir kito jų dvasinis turinys yra kiek per mažas tiems vaidmenims, kad jų pačių išgyvenimų amplitudė yra siauroka, ir tik per didelį įsitempimą ir net persitempimą ji tegali priartėti prie dramos aktoriaus apmestų personažų išgyvenimų amplitudės. Pirmiausia tai pasakytina apie Kubertavičiūtę. Šįsyk vietomis atrodo, kad jos vaidyba nėra diktuojama išvidinio išgyvenimo. Iš viso šios temperamentingos ir aistringos „laukinės katės" vaidmeny, reikalaujančiam stipraus ir išraiškingo išgyvenimo, ji atrodo silpniau negu pirma mūsų matytam savo santūriam fru Lindės („Noroj") vaidmeny. Preikšto vaidmuo, tiesą sakant, niekur neatrodo labai netikras. Žiūrovas gali juo tikėti. Bet vis dėlto sunkiausiose vietose, pačiuose tragiškiausiuose momentuose daug kur trūksta nuoširdesnės ekspresijos. Gal jis ten nepasirodo falšyvas, bet vis tiek giliau neįtikina ir stipriau nepatraukia.

„Meilė nėra toks paprastas daiktas" pagrindinis vaidmuo yra tekęs Danai Rutkutei, pirmąjį sezoną dirbančiai Miesto teatre (anksčiau ji dirbo „Vaidiloje"). Ši aktorė savo vaidmenyje išsilaiko reikiamoj aukštumoj, neiškrisdama iš

patyrusių ir stiprių artistų ansamblio. Jos vaidyboje jaučiasi tikra išvidinė jėga, kalbanti apie išgyvenimų nuoširdumą bei jų įvairiaspalviškumą ir gilumą.

Pastaruoju metu Vilniaus teatro publika su įdomumu laukia dviejų dalykų: Juknevičiaus statomo R. Billingerio „Giganto" („Auksinio miesto") ir Grybausko statomos Fabijono Neveravičiaus pjesės „Priešai".

[1944]

„GIGANTO" PREMJERA VILNIAUS MIESTO DRAMOS TEATRE

1944.V.16 po ilgo ir įtempto ruošimosi Vilniaus miesto dramos teatras davė naują premjerą. Šitos premjeros vilniečiai laukė su ypatingu susidomėjimu. Mat po tokio reikšmingo pastatymo kaip „Nora", šis teatras, davęs keletą mažesnio užsimojimo pastatymų, vėl ryžosi susikaupti stambesniam žygiui, kurs galėtų parodyti jo tikrąjį meninį pajėgumą.

Tam bandymui buvo pasirinktas vokiečių rašytojo R. Billingerio veikalas „Gigantas". (Pagal tą patį veikalą yra Veito Harlano pastatytas filmas „Auksinis miestas", demonstruotas mūsų kino teatruose, ir todėl mūsų publikai gerai pažįstamas.)

Kodėl šio teatro dramos meno vadovas rež. Romualdas Juknevičius („Gigantas" jo statytas ir režisuotas) vienam didžiausių savo bandymų pasirinko šitą veikalą? Iš dalies gal čia nusvėrė ta aplinkybė, kad šita pjesė savo tematika yra aktuali ir mūsų lietuviškajai buičiai: čia keliamoji miesto ir kaimo santykių problema mūsų pačių gyvenime ir literatūroje yra buvusi viena ryškiausių. Iš kitos pusės, tas veikalas, nors ir turi aiškių romantinių priemaišų, savo teatro stiliumi veik ištisai yra natūralistinis. Savo turiniu jis paliečia daugiau tik fizinę ir materialinę gyvenimo tikrovę, nesibraudamas nei į didesnę žmogaus dvasios gilumą, nei į aukštesnę problematiką. Tais savo ypatumais jis kaip tik atitinka Vilniaus miesto dramos teatre įsigalėjusį realistinį-natūralistinį stilių. Be to, tokiam bandymui, kur teatras ryžtasi visą save parodyti, „Gigantas" galėjo būti viliojantis savo personažų skaičium (veikia iš viso 33 žmonės). Žinoma, vien tai gali duoti tam tikrą išorinio didingumo efektą.

Turbūt turėdamas galvoj šituos jam priimtinus pjesės privalumus, režisierius ir ėmėsi ją statyti nežiūrėdamas į tai, kad kai kuriomis savo ypatybėmis toji pjesė yra labai neparanki scenai.

Pirmiausia jai trūksta intrigos ir bent kiek gyvesnio veiksmo. Čia skiriama labai daug dėmesio pačiai buičiai parodyti, iš vienos pusės – kaimui, iš kitos – miestui. Daugelis personažų ir atskirų scenų tarnauja tiktai tam tikslui, maža padėdami vystyti dramos veiksmą ir stumti pirmyn jos eigą.

Autoriaus dėmesys, pirmiausia krypdamas į buitį, daug mažiau koncentruojasi į toj buity vykstančią dramą ir į vyriausiąją veikėją (Anušką Dub), kurios

asmenyje toji drama įsikūnija. Be to, iš teksto galima jausti, kad patys svarbiausieji „veikėjai", nulemią kitų veikėjų likimą, čia visą laiką yra už scenos – tai pati anų žmonių gyvenimo aplinkuma: „auksinis" Prahos miestas ir romantikos kupinas Hannakei kraštas (Moravijoj) su savo paslaptinguoju pelkynu, slepiančiu Anuškos motinos tragediją.

Iš viso veikalo tekstas labiau panašus į filmo scenarijų negu į draminį scenos veikalą. Savo privalumais jis galėjo duoti daug daugiau šansų „Auksinio miesto" režisieriui Harlanui, tarp kitko, galėjusiam išeiti į tiek daug lemiamos reikšmės turinčią aplinkumą, negu rež. Juknevičiaus scenos pastatymui. Be to, filmas yra davęs daug daugiau galimybių pasireikšti vyriausiajai veikėjai ir kartu stipriau koncentruoti dėmesį į visą jos tragediją negu drama, kur tekstas palieka ne per didžiausius galimumus jos vaidmeniui.

Kaip sakyta, visas pjesės tekstas dvelkia natūralizmu. Vietomis net itin stipriais jo kvapais (kai kurie veikėjų posakiai!). Pirmiausia miesto (žemesniojo sluoksnio – buržuazijos) gyvenimas vaizduojamas visai natūralistiškai. Natūralistinis pradas ryškus ir kaimo vaizdavime. Tiesa, kaimas čia turi savo romantiką: Anuška ir jos svajonės, „masyviniai" ūkininko Dubo ir jo šeimininkės Maruškos charakteriai, to paties Dubo romantiška praeitis, paslaptingasis pelkynas su savo pasakiškuoju vandeniu ir, lyg savotišku jo simboliu, Heilingtago personažu. Tačiau toji romantika čia visur susimaišiusi su aiškiu natūralizmu. Jos antspaudas visam kaimo gyvenimui nėra lemiamai ryškus.

Atkurdamas scenoje „Gigantą", rež. Juknevičius yra aiškiai stengęsis laikytis autoriaus duotųjų gyvenimo apmatų. Miestą jis vaizdavosi visai natūralistiškai, o kaimą vaizduodamas stengėsi neužmušti autoriaus siekiamos romantikos. Kaimo buities scenos stengtasi atkurti romantiškoj šviesoj (Anuškos vaidmuo pirmame veiksme, paskutinio veiksmo masinė scena, kur šeimyna renkasi vakarienės ir kt.). Kaimiečių personažai (Maruška, Dubas) siekta išlaikyti tam tikrame „masyviniame" stiliuje, stengiantis jiems duoti romantiško didingumo. Čia žymu pastangos atsiplėšti nuo natūralistinės rutinos.

Bet kaip veikalo tekste, taip ir pačiame pastatyme abu elementai – romantiškasis ir natūralistinis – yra ne visai darniai susimaišę. Tai ardo stiliaus vieningumą. Pastatyme tatai juo labiau ryšku, kad kai kuriose vietose natūralizmas per daug jau stipriai pabrėžiamas, einant iki perdėjimo ir šaržavimo.

Turbūt norėdamas pabrėžti esančią už scenos ir tiek daug lemiamos reikšmės veikale turinčiąją aplinkumą, o svarbiausia siekdamas efekto, režisierius yra ėmęsis savotiško eksperimento, tam tikrų technikų priemonių: buvo rodomo paveikslai („auksinės" Prahos ir ano paslaptingojo pelkyno). Atrodo, režisierius yra skyręs daug dėmesio šitoms techniškoms priemonėms. Kai kur jos veikia labai efektingai, bet vis dėlto pastatyme joms yra duodamas per daug

didelis svoris. Jos daug kur užmuša aktorių, o turėtų būti panaudojamos tik tokiu būdu, kad jį paryškintų ir jam padėtų.

Turėdamas tokį stiprų aktorių kolektyvą, režisierius turėjo skirti daugiau dėmesio vaidinančiam ansambliui ir siekti didesnio darnumo derindamas jo vaidybą pagal vieno stiliaus principą. Tada būtų buvę išvengta daugelio nesklandumų.

Nors ir yra kai kurių nelygumų ir neišbaigimo, režisierius vis dėlto parodė labai daug talento, atkurdamas scenoje teksto užbrėžtąjį gyvenimą. Spektaklis iš esmės įspūdingas. Yra sukurtų momentų, darančių sunkiai pamirštamą įspūdį. Bet čia didelė dalis nuopelnų tenka ir aktoriams.

Pirmiausia reikia kalbėti apie jauną aktorę Daną Rutkutę, vaidinančią šiame veikale pagrindinį (Anuškos Dub) vaidmenį. Jau minėta, kad tekstas šiam vaidmeniui duoda nelabai daug galimybių. Daug kur vaidmuo yra visai pasyvus (trečiame ir penktame veiksme). Bet Rutkutė iš savo ne per dėkingiausio vaidmens padarė iš tikrųjų daug. Ir ten, kur ji gavo aktyviai dalyvauti pjesės veiksme, suspindėjo didele vaidybine jėga ir sukūrė labai įspūdingų momentų (ypač pirmajame ir ketvirtajame veiksme). Šiame savo vaidmeny Rutkutė pasirodė kaip reto pajėgumo aktorė, turinti gaivališką vaidybinę jėgą, plačią ir niuansuotą išgyvenimų skalę šalia puikių fizinių duomenų.

Greta Anuškos, stambiausi šiame veikale vaidmenys – ūkininko Dub ir jo šeimininkės Maruškos – yra tekę Mečiui Chadaravičiui ir Gražinai Blynaitei. Šie aktoriai, teisingai savo vaidmenis interpretuodami, atkūrė „masyvinius", kaimo žmonių tipus. Tik Blynaitė parodė stipresnį įsigyvenimą į savo kuriamą tipą, o Chadaravičiaus vaidmeny jautėsi daugiau išviršinių vaidybinių priemonių negu nuoširdumo.

Miesto inteligentų – inžinieriaus Leidweino ir jo sužadėtinės Wiesgrill – vaidmenis atliko S. Jukna ir A. Katiliūtė. Jie abu gražiai atkuria elegiškus išprususių miestiečių tipus.

Tokiems stipriems Vilniaus miesto teatro aktoriams kaip Henrikas Kačinskas ir Monika Mironaitė šiame veikale yra tekę nežymūs vaidmenys (Kačinskui – valkatos Heiligrago, o Mironaitei – ponios Amend), bet jie ir trumpame jiems tekusiame vaidmenyje sugeba pasirodyti didele savo vaidybine jėga, ir jų sukurti epizodiniai personažai palieka stiprų įspūdį.

Ona Juodytė (Donatos Opferkuch vaidmeny), turėdama visus davinius tokiam vaidmeniui puikiai suvaidinti, be reikalo taip stipriai šaržavo.

Alfonsas Radzevičius atkūrė Tony, žemesnio buržuazinio sluoksnio jaunuolio tipą. Niekur neperdedant ir nešaržuojant, labai laisvai ir kartu disciplinuotai panaudojant vaidybines priemones, šis vaidmuo yra sukurtas pasigėrėtinu natūralumu ir ryškumu.

Puikų įspūdį paliko Onos Knapkytės sukurta Julija. Vaidmuo puikiai ir nuosekliai išlaikytas nuo pradžios iki galo. Tikras ir nemeluojąs net pačiose sunkiausiose dramatinėse situacijose.

Balys Lukošius, vaidindamas Pelikaną, pasirodo ne visai natūralus ir galbūt ne visai tiksliai interpretuojąs tekste užbrėžtąjį naivaus ir bailaus ūkininko vaidmenį.

J. Čepaitis Karlo Pepulkos vaidmeny turėjo progos parodyti gero komiko gabumus.

Tos pačios rūšies gabumų parodo ir Petras Zulonas (Mohnkopo vaidmeny). Bet tuo savo vaidmeniu jis nesiderina su veikalo visuma.

K. Preikštas yra simpatiškas Ringlio vaidmeny. Tik jis be reikalo taip apšaržuotas.

K. Dauguvietytė teisingai atkuria manieringos ir tuščios ponios Tondler vaidmenį.

Be to, smulkesniuose vaidmenyse pasirodo dar visa eilė aktorių: J. Biržys, E. Grikevičiūtė, V. Tamaliūnas, J. Statkevičiūtė, E. Brazdylytė, A. Gužauskaitė, A. Škėma, V. Derkintis, V. Ivanauskas, Juozas Gustaitis ir kt.

Dail. Stasio Ušinsko dekoracijos, erdvę ir daiktus vaizduojančios stambiomis, nedetalizuotomis plokštumomis ir linijomis, daro įspūdį. Bet jos ne visai atitinka viso pastatymo stilių (žinoma, taip yra pirmiausia dėl pastatymo stiliaus nevieningumo). Jos savo nuotaika artimos tiems spektaklio momentams, kur režisierius panašiu „stambumu" stengiasi atkurti gyvenimą (kaimo scenos). Bet kadangi spektaklyje vyraujantis momentas yra natūralistinis, tai tas scenovaizdžio „gigantiškumas" ne visai pasiteisina.

Kaip minėta, šis spektaklis turi nesklandumų: daug kur neišbaigtas, neišlaikytas viename stiliuje, jis nėra pasiekęs darnios ir vieningos meninės visumos. Tačiau jis įspūdingas daugeliu puikių režisieriaus sukurtų momentų, techniškais ir muzikiniais efektais ir stipriais atskirų aktorių vaidybinės jėgos blykstelėjimais. Rež. Juknevičiaus savo režisūros kelyje yra sukūręs ir gerokai darnesnių bei vieningesnių pastatymų („Nora" ir kt.).

Tačiau tam tikri šio pastatymo nelygumai nerodo nei režisieriaus, nei aktorių pajėgumo sumažėjimo. Pirmiausia čia kaltas veikalo pasirinkimas.

[1944]

Jono Aleksandriškio-Aisčio idėjų pasaulis

Studija

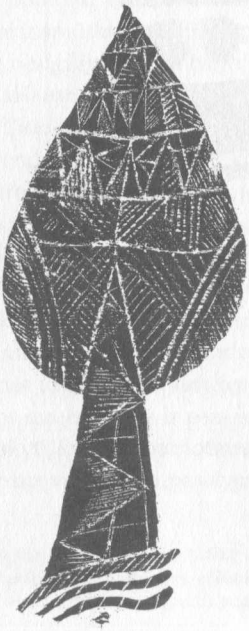

Įvedamosios pastabos

Jonas Aleksandriškis-Aistis yra gimęs 1904 metais Aukštosios Panemunės valsčiaus Kampiškių dvare.

Ligi šiol yra žinomi penki jo poezijos rinkiniai: „Eilėraščiai" (1932), „Imago mortis" (1934), „Intymios giesmės" (1935), „Užgesę Chimeros akys" (1937) ir „Be tėvynės brangios". Pirmieji keturi jo rinkiniai buvo pasirašyti Jono Kossu-Aleksandravičiaus vardu. 1940 metais šie rinkiniai buvo išleisti vienu bendru tomu, pavadintu „Poezija". Autorius čia pasirodė pakeitęs savo pirmykštį pasivadinimą ir pasirašęs Jonu Kuosa Aleksandriškiu. Paskutinis rinkinys „Be tėvynės brangios" pasirašytas vėl nauju slapyvardžiu – Jonas Aistis. Tas rinkinys ligšiol dar nėra pasirodęs spaudoje. Skaitančioje visuomenėje jis paplitęs rankraščiu. Dėl pilnesnio vaizdo šiame darbe ir juo naudojamasi. Be to, čia pat nebus galima pamiršti to paties autoriaus publicistikos ir kritikos straipsnių knygos „Dievai ir smūtkeliai" (1935), pasirašytos Jono Kossu-Aleksandravičiaus vardu. Labiau nesigilinant į jos turinį, bus ja naudojamasi tik tiek, kiek ji duos medžiagos paaiškinti Aleksandriškio* poezijos faktams.

Aleksandriškio kūryba savo tematika nėra vientisa. Didžioji dalis jo poezijos išreiškia bendrai žmogui, o ne kokiam nors tautiniam ar visuomeniniam sambūriui svarbias idėjas. Likusiąją jo poezijos dalį sudaro patriotinės tematikos eilės.

Paskutinės tematikos eilėraščiai yra pagimdyti tam tikrų nuotaikų ir problemų, kurios reiškėsi tik Lietuvoje, o pirmosios tematikos eilės yra bendrojo anuometinės Europos, tiksliau sakant, Vakarų kultūrinio gyvenimo nuotaikų bei problemų vaisius. Mat Aleksandriškis, svarstydamas universalias, bendrai žmogui rūpimas idėjas, yra suartėjęs su universalaus turinio Vakarų kultūra, yra gyvenęs jos nuotaikomis ir pats jas reiškęs.

Reikia pasakyti, kad tiek patriotines, tiek universalias idėjas reiškiančioji Aleksandriškio poezija veik ištisai pasižymi ta pačia minorine, liūdesį ir nusivylimą

* Šiame darbe nagrinėjamąjį autorių visą laiką vadinsime tuo vardu. Gal tiksliau būtų jį vadinti Aisčiu, nes šitą pavardę jis yra pasirinkęs vėliausiai. Bet čia vartosimosios pavardės laikomasi todėl, kad skaitančioje visuomenėje ji yra geriau prigijus.

žadinančia nuotaika. Tai dėl to, kad anuomet ir lietuviškajame, ir vakarietiškajame gyvenime reiškėsi panašūs nusiteikimai: tam tikras kriticizmas ir pesimizmas, netikrumas ir abejojimas. Tačiau tas nuotaikas pagimdė ne visai tos pačios priežastys. Lietuvos gyvenimas turėjo savo specifinių problemų, Vakarai – savo. Tam tikra mūsų visuomenės dalis galėjo talpinti savo sąmonėj ir vienas, ir kitas problemas, tačiau tai dar nereiškia, kad tos problemos vienur ir kitur buvo tos pačios.

Dėl to, norint išsiaiškinti Aleksandriškio patriotinę lyriką, tenka gilintis į tam tikrus lietuvių tautinio bei visuomeninio gyvenimo reiškinius, o norint geriau suprasti jo universaliųjų idėjų poeziją, reikia sustoti ties tuometinių Vakarų kultūrinio gyvenimo nuotaikom ir problemom. Tiesą sakant, vakarietiškasis ir lietuviškasis gyvenimas nebuvo ir negalėjo būti vienas nuo kito griežtai atsiriboję. Mūsų kraštas vis dėlto priklausė Vakarų kultūros sferai. Tai ir dėl geografinės savo padėties, ir dėl savo nusiteikimo. Tačiau, kaip pirma minėjom, jo gyvenimas turėjo ir visiškai specifinių problemų. Todėl apie Aleksandriškio poeziją galima kalbėti tik žvelgiant į ją iš dviejų nevienodų plotmių.

Dėl tos priežasties ir šitas darbas skiriasi į dvi pagrindines dalis. Pirmojoj dalyj nagrinėjama ta jo poezija, kuris apipavidalina universalias, bendro žmogiškojo vertingumo idėjas, paskui bandoma ieškoti jos giminystės su Vakarų kultūra. Antrojoj dalyj nagrinėjama patriotinė Aleksandriškio lyrika, kartu ją siejant su anuometinio mūsų gyvenimo problemom.

Kaip matyti iš Aleksandriškio gimimo ir veikalų pasirodymo datų, jis yra mūsų dienų žmogus. Ir kaip tik tas dalykas iškelia daug sunkumų bandančiam nagrinėti jo kūrybą. Nagrinėjantis čia beveik neturi jokių biografinių duomenų, kurie dažnai leidžia paaiškinti ne vieną rašytojo kūrybos faktą. O svarbiausia, čia neturima medžiagos, kuri bent kiek sintetiškiau atskleistų tą laikotarpį, kuriame gimė ligšiolinė poeto kūryba. Tas laikotarpis tebėra per daug arti mūsų. Kol kas sunku jį tiksliai charakterizuoti ir nustatyti, kokios reikšmės jis turėjo nagrinėjamai poeto kūrybai.

Tiesą sakant, kiek lengviau yra charakterizuoti aną netolimą Lietuvos gyvenimo laikotarpį bei atsekti svarbiąsias jo problemas, nes tas gyvenimas visą laiką yra veikęs arti mūsų. Tačiau kas kita su Vakarų kultūros gyvenimo problemom. Nors to gyvenimo nuotaikos paskutiniu laikotarpiu ir pas mus vis stipriau reiškėsi, tačiau tas gyvenimas visu savo intensyvumu vyko nuo mūsų gan dideliu atstumu. Be to, jis reiškėsi nepalyginamai didesniu platumu ir įvairumu, negu, sakysim, mūsų specifiškai tautinės kultūros gyvenimas. Todėl šiuo metu negalima tą gyvenimą tiksliau charakterizuoti ir nusakyti, kokios iš tikrųjų svarbiausios problemos buvo jame iškilusios.

Šitas dalykas yra atsiliepęs į nagrinėjimo būdą. Nagrinėjant patriotinę Aleksandriškio poeziją, joj randamos problemos visur stengiamasi ten pat susieti su anuometinio mūsų gyvenimo problemom. Tuo tarpu pirmoje šio darbo dalyje, kur paliečiamos universaliosios Aleksandriškio poezijos idėjos, nagrinėjama kitu būdu. Čia tik visą laiką pasakojamas tos poezijos idėjinis turinys, aiškinant charakteringuosius eilėraščius. Iškylančios atskiros problemos dėl anksčiau minėtų priežasčių visai nebandomos ten pat sieti su atitinkamais vakarietiškosios kultūros gyvenimo reiškiniais. Tik paskutiniame tos darbo dalies skyriuje bendrais bruožais stengiamasi atsekti jo idėjų ir nuotaikų ryšį su Vakarų kultūra.

Aleksandriškio kūrybos supratimą dar apsunkina jo simbolio ypatingumas. Tas simbolis čia turi pirmykštę estetinę savo prasmę. Jis tolimas alegorijai, kuri, būdama visada vienaprasmiška ir protui aiškiai pagaunama, vis dėlto turi mažesnę estetinę vertę dėl savo abstraktumo ir sausumo. Simbolio prasmė greičiau yra tik nujaučiama. Tame nujautime gali žibtelėti net kelios jo reikšmės, nes „simbolio savybė veikti į mūsų sąmonę, sukeliant eilę įsivaizdavimų, asociacijų, yra estetinė savybė".[1]

Imkime, pavyzdžiui, porą Aleksandriškio eilėraščių – „Bernelis" ir „Mergaitė". Jie primena savotišką dialogą. Tik kas slepiasi po tais bernelio ir mergaitės simboliais? Gal čia paprastas mylimojo ir mylimosios pasikalbėjimas? Bet įsigilinę į kai kuriuos kitus Aleksandriškio eilėraščius ir supratę kai kurias kitas jį kankinančias problemas mes spėjame, kad šie simboliai gali turėti ir kitokią prasmę. Gali, sakysim, čia būti vaizduojamas poeto ir jo tėvynės santykis arba santykis poeto ir iš viso žmogaus sielos, kurią jis norėjo palenkti ir įtikinti savo žodžiu, arba ir dar kas nors kita.

Turbūt tai poeto stiprybė, kad jis savo vaizdams leidžia iš karto sušvisti keleriopu pavidalu. Bet tyrinėtojo uždavinį tai apsunkina. Jo kelias darosi klaidesnis ir daug lengviau sukantis į subjektyvumą. O subjektyvumo ir netikrumo pavojus šiuo atveju juo didesnis todėl, kad nagrinėjančiam tenka laužti pirmuosius ledus.

[1] J. Volkelt, cit. iš: Balys Sruoga, *Dainų poetikos etiudai*, Kaunas, 1927, p. 93.

ĮŽANGA

Lietuvių lyrikos tematika iš tradicijos yra patriotinio-visuomeninio pobūdžio. Tos rūšies temos visu stiprumu vyravo mūsų tautos kultūrinės ir politinės laisvės kovų metu. Patriotinio romantizmo laikotarpiu, kurio tendencijas ir nuotaikas geriausiai išreiškė Maironis, poezija veik ištisai tarnauja tik tautos laisvės šūkiams skelbti. Ji išsako visas anuometinio lietuvio aspiracijas ir idealus, nes iš tikrųjų mūsų tautos siekimai tada koncentravosi tik į vieną tašką: tautiškai sąmonėti ir kovoti už Lietuvos laisvę ir gerovę. Tas tikslas buvo svarbiausias. Tauta negalėjo eikvoti jėgų kitiems uždaviniams. Jos negalėjo kvaršinti kitokios problemos. Pagaliau jeigu kas iš lietuvių ir įstengė savo kūryboj kelti platesnės reikšmės, bendrai žmogui rūpimus klausimus, tai mūsų tautoje jis negalėjo dominti nė truputį platesnio skaitytojų sluoksnio. Tauta buvo per daug jauna ir tam nepriaugusi.

Tačiau, augant ir bręstant tautos sąmonei, plečiasi jos interesų riba. Dar prieš Didįjį karą mūsų kultūrininkus be grynai tautinių klausimų pradėjo dominti ir platesnės reikšmės problemos. Galvojama ne tik apie politinę laisvę, bet imama svajoti ir apie visuotinės reikšmės kultūrinių gėrybių sukūrimą, kad tuo būdu mūsų tauta pradėtų lygiuotis į kitas Europos tautas ir įsijungtų į jų šeimą kaip kultūriškai lygus narys.

Juo labiau šita tendencija turėjo pasireikšti Lietuvai atgavus Nepriklausomybę. Pats gyvenimas sudarė tam sąlygas ir to reikalavo. Anot paties Aleksandriškio:

> Atėjo naujas gyvenimas, ir jis iš mūsų, kultūros žmonių, pradėjo reikalauti daugiau, kaip siekia mūsų etnografinės ribos, tuomet mes ir pradėjome skųstis kultūros negalavimais, kuriais skundžiasi Vakarai, kuriuos mes norime pavyti.[2]

Tas orientavimasis į Vakarus yra visai suprantamas. Nepriklausomybės atgavimas mūsų tautą teisiškai sulygino su kitomis Europos tautomis. Jos ambicija neleido jai nuo kitų atsilikti. Ji norėjo prisiderinti prie to paties gyvenimo ritmo.

[2] *Dievai ir smūtkeliai*, Kaunas, 1935, p. 31.

Gabesnieji lietuvių mokslininkai ir menininkai turėjo progos pagyventi ir pasimokyti Vakaruose. Jie vežė į Lietuvą Vakarų kultūroje pasireiškusias idėjas ir formas. Parsivežtąsias idėjas jie stengėsi realizuoti savo kūriniuose, be to, skleisti jas visuomenėje per spaudą. Iš spaudos organų čia ypatingą vaidmenį yra suvaidinusi Juozo Keliuočio redaguota „Naujoji Romuva".

Reikia pasakyti, kad Vakarų kultūrinio gyvenimo idėjų ir formų parnešimas nebuvo koks dirbtinis importas. Tai buvo natūrali būtinybė dėl tam tikro tautos sąmonės išaugimo laipsnio. Mūsų inteligentija (ne jos masė, bet elitas) negalėjo tenkintis ta idėjų suma, kuria buvo tenkinamasi patriotinio romantizmo metu. Laisvės atgavimas įgalino ją išplėsti savo dvasinių interesų ribą. Jis nuėmė nuo jos pareigą gyventi tik savosios tautos reikalais ir rūpesčiais. Todėl lietuvis savo kuriamoj kultūroj dabar trokšta pasireikšti greičiau ne kaip tautietis, bet kaip žmogus, besvarstąs visuotinės reikšmės, bendrai žmogui, o ne specialiai lietuviui rūpimas problemas.

Dėl tos priežasties mes ir atsigręžiame į Vakarus. Universaliąją Vakarų kultūrą visai natūraliai imame laikyti sava, kaip ją sava laiko kitos Europos tautos. Charakteringas šiuo atžvilgiu yra šis Aleksandriškio pasisakymas: „Mes gyvename Europoje ir kiekvienas europiečio kūrinys mums turėtų būti savas."[3]

Tačiau tai dar nereiškia, kad mūsų kultūrininkus tuo metu būtų nustojusios dominti specifiškosios lietuviškojo gyvenimo problemos. Tautiškasis ir visuotinasis pradas čia eina lygia greta.

Dar prieš Nepriklausomybės atgavimą „Vaivorykštės" (1913–1914) ir „Pirmojo baro" (1915) laikmečiu kartu su naujų ir platesnių, sukančių universalumo link kelių ieškojimu mūsų kultūrai reiškėsi ir palinkimas giliau ir esmingiau įžvelgti į specifines mūsų tautos gyvenimo problemas. Nepriklausomoj Lietuvoj tuo keliu einama dar toliau.

Mūsų menininkai savo kūriniuose sprendžia įvairius savo tautos gyvenimo klausimus.

Publicistai ir mokslininkai spaudoje ir moksliniuose veikaluose svarsto tuos pačius dalykus. Neminint įvairiausių jų iškeltų klausimų, čia ne kartą gilinamasi į plačios reikšmės mūsų kultūrinio gyvenimo problemas, su dideliu gilumu aiškinami tautinio lietuvių charakterio savumai, stengiamasi įspėti pačią tautos sielos esmę, suvokti jos pašaukimą ir ateities kelius.

Iš tos rūšies bandymų čia reikėtų pažymėti prof. Stasio Šalkauskio lietuvių kultūros sintezės teoriją, kurią jis yra skelbęs ne viename savo darbe, taip pat dr. Antano Maceinos studiją „Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra".[4]

[3] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 153.
[4] *Židinys*, t. XXIX–XXX.

Prof. Šalkauskio teorija yra charakteringa savo drąsa ir užsimojimo didumu. Jis skelbia, kad mūsų kultūra, būdama tautinė savo forma ir visuotinė savo turiniu, privalanti susintetinti Rytų ir Vakarų kultūrų pradus. Štai su kokia patetika čia kalbama apie šį milžiniškos reikšmės uždavinį:

> Realizuoti savo civilizacijoj dviejų pasaulių arba, tikriau, dviejų mūsų pasaulio pusių sintezę, štai idealas, vertas didžiausių pastangų, didžiausių aukų. Sąmoningas šito idealo vykdymas turi patiekti lietuvių tautai tikros savo vertės pajautimo ir sykiu apreikšti kultūringam pasauliui ypatingą jos fizionomiją ir tuo įtikinti jį apie tautinių jos teisių neliečiamumą.[5]

Šiais žodžiais tarytum išreiškiamas karštas tautos veržimasis į kuo plačiausius kultūrinius žygius. Galbūt čia kalba kultūriškai jaunos ir todėl nepaprastai drąsios savo užsimojimais tautos sąmonė, kuri nenori atsargiai pasirinkti sau tikslų pagal konkrečias galimybes. Gal čia pasirodo ta pastovi lietuvių tautos ypatybė, kuri turėjo progos pasireikšti jos istorijos eigoje ir kurią dr. Maceina savo minėtoj studijoj vadina plačių žygių dvasia. Tai ne tiek svarbu. Svarbu tai, kad čia vaizdžiai iliustruojasi tautos troškimas neapsiriboti tiktai siauru savo interesų ratu, bet vainikuoti savąją kultūrą visuotinės reikšmės laimėjimais ir tokiu būdu išlaikyti pasitikėjimą savimi ir pateisinti savo egzistenciją pasaulio akyse.

Tai padeda suprasti, kodėl daugelio mūsų kultūrininkų pasinešimas į Vakarus buvo toks karštas. Susiliejimas su Vakarų kultūra jiems buvo ne tik jų pačių dvasinė būtinybė, bet tai turėjo padėti išspręsti ir lietuvių kultūros problemą. Vakarai mūsų kultūrą turėjo apvaisinti universaliom idėjom.

Gal iš dalies ta pati priežastis, tas pats universalumo pasiilgimas kai kuriuos mūsų kultūros žmones vertė orientuotis į sovietiškuosius Rytus, savo gyvenimą statančius arba, teisingiau pasakius, griaunančius pagal idėjas, kurios, deja, irgi buvo kadaise atneštos iš Vakarų. Tačiau tas orientavimasis į Rytus (čia, žinoma, buvo jau naujieji rytai, nebe tie, kuriuos minėjo prof. Šalkauskis savo kultūros sintezėje) gilesnės žymės mūsų kultūroj nepaliko, nes linkimas į sovietus reiškėsi greičiau tik propaganda ir agitaciniais šūkiais. Sakysim, lietuvių meno kūriniuose „naujųjų Rytų" idėjos berods niekur nerado tinkamesnio išreiškimo. Gal tai dėl to, kad jų skelbėjai negalėjo patys jų nuoširdžiai išgyventi. Gal ir dėl to, kad tos idėjos savo esme yra antikultūrinės. Jų pavėsyje žmogiškoji kultūra negali pražydėti. Ji gali ten tik uždusti ir mirti.

Priešingai, suartėjimas su Vakarais mūsų kultūriniam gyvenimui turėjo gilios ir didelės reikšmės. Čia nesvarbu ir tai sunku nustatyti, ar tas suartėjimas buvo sąmoningas ir turėjo sekimo pobūdį, ar mūsų tauta Vakarų idėjas ir nuotaikas pagavo pirmiausia įsižiūrėjusi į save, į savo gyvenimo gilumą, į

[5] Stasys Šalkauskis, *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*, Kaunas, 1933, p. 48.

savo bręstančią ir augančią sąmonę. Svarbu tai, kad vakarietiškųjų tendencijų išryškėjimas mūsų gyvenime pagilino ir praturtino lietuviškąją kultūrą. Tie vakarietiškieji visuotinės reikšmės pradai ėjo kartu su tautiškaisiais. Vieni kitus papildė.

Čia, žinoma, negalima kalbėti apie kokį nors vakarietiškosios ir lietuviškosios kultūros sintetinimąsi. Sintezė berods vyksta tarp priešingų, nepanašių pradų. Lietuviškasis pradas iš esmės juk negalėjo prieštarauti vakarietiškajam. Būdami lietuviai, mes esame kartu ir vakariečiai, europiečiai. Tai nėra skirtingų dalykų susidūrimas tautos sąmonėj. Lietuvio pasijutimas europiečiu yra tik aukštesnis jo tautinės sąmonės subrendimo laipsnis.

Tų pradų pasireiškimą Lietuvos gyvenime gali vaizdžiai parodyti ir mūsų literatūra, ypač lyrika. Nepriklausomybės meto poezija neatsiriboja nuo mūsų tautos gyvenimo rūpesčių. Kai kuriems ne tik oficialiesiems, bet ir patiems stipriausiems mūsų lyrikams tos problemos yra pirmaeilis ir veik vienintelis kūrybos šaltinis. Tai ypač pasakytina apie Antano Miškinio poeziją, kurios tematika yra beveik grynai tautinė ir kurios forma taip pat iš esmės yra labai priartėjusi prie lietuvių liaudies kūrybos formos, jos tačiau aklai nesekdama ir neimituodama.

Bet vis dėlto stiprieji mūsų lyrikai savo kūryboj daugiausia yra nutolę nuo tautinės tematikos. Tai matyti iš Vinco Mykolaičio-Putino ir iš Bernardo Brazdžionio, ir iš Salomėjos Nėries, ir iš čia nagrinėsimos Aleksandriškio-Aisčio poezijos. Tiesa, jie neatsisako šitos tematikos, bet visas jų lyrikos svoris jau pasireiškia kitos rūšies temose. Tą posūkį nuo patriotinės tematikos gražiai yra išreiškęs Aleksandriškis:

> Ir mes, matai, jau ne tautiečiai – žmonės –
> Džiaugsmų ir ašarų vaikai. (*P**, p. 220)

Vadinasi, poetas dabar pirmiausia dainuoja nebe kaip tautietis tautiečiui, bet kaip žmogus žmogui. Jo temos yra asmeniškesnės: jis dainuoja pirmiausia apie save, bet kartu jos yra ir visuotinesnės, nes poetas iš savo sielos dugno sugeba iškasti tai, kas yra brangu kiekvienam žmogui.

Tačiau ir krypstančiam tolyn nuo tautinės tematikos poetui savosios tautos gyvenimo klausimai anaiptol nenustoja rūpėti:

> Tik nemanyk, kad tavo, vaiski,
> Nūdienos jau nematom mes... (*P*, p. 220)

Su tokiu prisipažinimu Aleksandriškis kreipiasi į tėvynę. O savo straipsnių rinkinio įžangoj jis dar aiškiau pasisako: „Mūsų šviesuomenė ir lietuvių

* Sutrumpintai čia ir toliau – *Poezija*, Kaunas, 1940.

tautos likimas – vienintelė mano gyvenimo mįslė."[6] Atrodo, kad poetas jaučia reikalą galvoti pirmiausia apie jo tautą liečiančius klausimus. Tačiau kartu jo sąmonėj, matyt, yra pribrendęs reikalas svarstyti bendrai žmoniškos reikšmės problemas. Šioms paskutinėms jis ir skiria didesniąją savo poezijos dalį. Bet ir tautinės reikšmės idėjas jis bando apipavidalinti savo poezijoj. Įvairaus pobūdžio mūsų gyvenimo problemas jis svarsto savo straipsniuose. Iš to matyt, kad jis eina kartu su tauta, nenustoja gyventi jos rūpesčiais. Bet, kaip sakėme, kartu jį smarkiai jaudina bendrosios žmogaus gyvenimo problemos, kurias savotiškai nušviesti ir aiškinti jį verčia tuomet buvusios Vakarų kultūros gyvenimo nuotaikos.

Šitų dviejų pradų pasireiškimas yra labai charakteringa Aleksandriškio poezijos žymė – būdamas lietuvis, jis kartu yra ir europietis. Visas mūsų gyvenimas anuomet siekė tapti europietišku, bet nepraradusiu savo lietuviškumo. Tai yra turbūt ryškiausioji ano laikmečio mūsų kultūrinio gyvenimo žymė. Todėl Aleksandriškio kūryba yra tokia charakteringa tam laikotarpiui.

[6] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 5.

UNIVERSALIOSIOS ALEKSANDRIŠKIO POEZIJOS IDĖJOS

Konfliktas su aplinka – pagrindinė Aleksandriškio poezijos versmė

Nagrinėjant kurio nors rašytojo kūrybą, yra pravartu paieškoti, iš kokių versmių, iš kokių pagrindinių išgyvenimų bei idėjų ji kyla. Kartais atsitinka, kad viena pagrindinė idėja, vienas pagrindinis išgyvenimas iškelia rašytojui visą eilę problemų, kurias jis yra priverstas spręsti savo gyvenime ir kūryboj. To pagrindinio šaltinio atidengimas gali paaiškinti daugelį menininko kūrybos faktų.

Pažvelgus į Aleksandriškio poeziją norėtųsi spėti, kad toks pagrindinis jo išgyvenimas bei pagrindinė jo kūrybos ir tragizmo versmė yra konfliktas tarp tos aplinkumos, kurioje poetas gyvena, ir tarp jo „aš", išreiškiančio jo vidaus pasaulį.

Šis konfliktas turbūt kyla tik tada, kai žmogus praauga savo aplinką. Stovėdamas aukščiau tos aplinkumos, jis susiformuoja sau aukštesnį ir gražesnį gyvenimo idealą, kuris negali realizuotis jo gyvenamoj tikrovėj. Žmogus supranta skirtumą, kuris yra tarp jo susikurtojo idealo ir tikrumos. Norėdamas susiderinti su aplinkuma, jis turi arba atsisakyti savo idealo, arba aplinkumą performuoti taip, kad ji atitiktų jo idealą. Atsisakyti savo idealo žmogui reikštų atsisakyti savo giliųjų įsitikinimų ir troškimų, kurie sudaro jo asmenybės vertę. Tai reikštų niveliuotis su aplinkuma ir tokiu būdu pažeminti save.

Natūralu, kad žmogus savo idealo atsisakyti nenori. Jis geriau smerkia savo aplinkumą. Jis reikalauja, kad gyvenimas – banalus, kasdieniškas ir inertiškas – derintųsi prie jo masto. Jis už tai kovoja ir dėl to kenčia. Tokiu būdu ir gimsta konfliktas su aplinka.

Gilinantis į šį klausimą turbūt reikėtų prieiti išvadą, kad konfliktas su aplinka, nesitenkinimas tuo, kas yra tos aplinkumos pasiekta, gimdo bet kokią žmogaus kūrybą. Turbūt net primityvusis žmogus išsigalvojo pirmąjį savo įrankį dėl to, kad jį vertė reikalas surasti priemonių nugalėti ir valdyti savo aplinką. Dirbant ir tobulinant tą įrankį, jam turbūt vaidenosi šviesesnės ateities laimėjimas, jo svajonėj švitėjo savaip suvokiamo gyvenimo idealo įsikūnijimas.

Apskritai tas konfliktas tarp siekiamo idealo ir esamos tikrovės turbūt yra buvęs visos žmonijos pažangos akstinas, jos technikos, mokslo ir meno laimėjimų skatintojas.

Kažkas yra pasakęs, kad tikrąją žmogaus esmę išreiškia jo sugebėjimas kurti. Bet tas kūrybinis sugebėjimas ir nusiteikimas žmogų turi suvesti į konfliktą su aplinka. Tikrajam žmogui, kuriančiajam žmogui tai neišvengiama. Todėl turėtų būti aiškus šis Aleksandriškio teigimas: „Žmogus, man atrodo, tik tuomet yra žmogus, kai jis yra konflikte su aplinka."[7]

Konstatavę to konflikto su aplinka būtinumą kiekvienam kuriančiajam žmogui, vis dėlto turim pripažinti, kad ne visų žmonių ir ne visais laikais tas konfliktas yra išgyvenamas vienodu aštrumu.

Yra, sakysime, kūrinių, kuriuose ryškėja harmonija tarp menininko ir jį supančio pasaulio. Ten matyti ramus žvelgimas į save ir į daiktus, taikus ilsėjimasis savyje įsigilinus į savo darnią sielą, ramiai stebinčią išorinio pasaulio reiškinius. Tokį įspūdį dažnai gali daryti klasikos menas.

Tačiau nors ir atrodytų, kad tokios rūšies kūriny viešpatauja visiška ramybė ir darna, vis tiek ir čia negalima neįžiūrėti anksčiau mūsų minėto konflikto. Jau vien to kūrinio gimimo faktas tai patvirtina. Juk menininkas jį kūrė norėdamas performuoti tikrovę, duoti jai daugiau darnos, ją stilizuoti. Vadinasi, jis ta gyvenimiškąja tikrove buvo nepatenkintas. Jis juto savotišką, gal nedidelį konfliktą su ja.

Tas konfliktas, aišku, yra nepalyginamai ryškesnis tų menininkų kūriniuose, kurie turi stipriai išaugusią fantaziją, aistringą linkimą pasiduoti savo svajonėms, kurie turi idealus, tolimus jų gyvenamai tikrovei, kurie neieško ir negali rasti taikos su savąja aplinka, o skelbia jai atvirą kovą. Toks nusiteikimas paprastai dvelkia iš romantikų kūrybos.

Tokiai nuotaikai yra artima ir Aleksandriškio poezija. Konfliktas su aplinka, prieštaravimas tarp idealo ir tikrovės čia labai gilus ir ryškus. Todėl gal ir ne be reikalo teigėm, kad tai yra pagrindinė ir giliausioji Aleksandriškio kūrybos ir kančios versmė. Juk kaip tik tas konfliktas yra pagimdęs ir nudažęs savotišku atspalviu jo patriotinę-visuomeninę poeziją. Tas pats konfliktas įžiebė jo sieloj ypatingą neapykantą gyvenimo kasdienybei ir pagimdė idealo ir svajonės kultą. Tas pats konfliktas vertė jį objektyvuoti savo svajones, kitaip sakant, su žodžio pagalba kurti idealinį poezijos pasaulį ir galvoti apie savo kūrybos problemą. Tas pats konfliktas davė pagrindą kilti didžiųjų būties klausimų svarstymui ir gyvenimo prasmės ieškojimui (juk tas, kuris ramiai, nejausdamas prieštaravimo žiūri į pasaulį ir daiktus, nekelia sau anos rūšies klausimų – jam užtenka to, kad jis gyvena). Pagaliau tas pats konfliktas yra buvęs giliausioji priežastis Aleksandriškio kančios,

[7] *Dienovidis*, 1938, Nr. 2, p. 65.

išaugusios iki tikro weltschmerzo, iki skausmo, kylančio jau ne tiek dėl savo gyvenimo aplinkos, bet dėl visos būties netobulybės suvokimo, gimdančio nepasitenkinimą šiuo kažin kieno mums sukurtuoju pasauliu, lyg jis būtų netinkama buveinė trokštančiai didesnio tobulumo žmogaus sielai.

Kasdienybės neapykanta

Tas Aleksandriškio konfliktas su aplinka bene aiškiausiai matyti ypač gilioj kasdieniškojo ir banalaus gyvenimo neapykantoj, kuri savo ruožtu gimdo troškimą pabėgti į kitokį – pasakų, iliuzijų ir chimerų pasaulį.

Banalusis gyvenimas, kuriame nesijaučia jokių didesnių troškimų ir kilnesnių žmogaus pastangų, yra labai tolimas poeto išsiilgtajam, jo ilgesio ir troškimų pagimdytajam svajonių pasauliui. Tas kontrastas skaudžiai žeidžia poeto sielą ir gimdo nepasitenkinimą bei savotišką gyvenimo nuobodulį.

Išvirs girti iš restorano –
Prostitutės, valkata...
Ar čia dainuota meilė mano,
Ar ji Izolda būt, ši ta?
Ir eina, verkia, juokias, klega –
Kažkur jie skuba pro mane... (*P*, p. 253)

Čia poetas banaliosios kasdienybės pasaulyje. Jis jaučia šiurpų nesutapimą tarp savęs, tarp savo svajonių ir jį supančios banalybės. Prostitučių ir valkatų būry savo išsvajotosios Izoldos jis, aišku, nesuras. Kleganti minia visados praeis pro jį, ir jis pro ją. Su niekuo jis čia nesutaps ir viskuo apsivils. Ne be reikalo kitoje čia pat cituotojo eilėraščio strofoje jis sakosi, kad jam esą „be galo šalta čia" (*P*, p. 253), šitoje gyvenimo pilkumoje.

Bodėjimąsi kasdieniškojo gyvenimo nykuma geriausiai vaizduoja eilėraščių ciklas „Lunaparkas", kuriame autorius yra užsimojęs parodyti žmogų jo dienų pilkumoje. Čia pat jis pasiryžęs ištraukti tą žmogų iš tos pilkumos ir beprasmybės, parodydamas jam kitokį gyvenimą: lunaparko žavesį, jo vakarines šviesas ir linksmas karuseles, kad žmogus nors vienam momentui apsvaigtų tame žavesyje ir jo sieloje prabiltų kitokio gyvenimo ilgesys. Geriausiai tegu apie tai kalba pats autorius: „'Lunaparke' aš norėjau paimti žmogų. Apipelėjusį, apdulkėjusį, pusiau mirusį galbūt, bet vis dėlto dar gyvą. Gyvą ne kaip gyvį, o kaip žmogų. Norėjau paimti pačią pilkiausiąją žmogaus gyvenimo dieną, tačiau dramatišką"[8], – taip sakosi jis viename savo laiške. O toliau jis pasakojasi

[8] *Dienovidis*, 1938, Nr. 2, p. 65.

norėjęs nuvest porą tokios rūšies žmonių į lunaparką, „nuvest tik tam, kad jie atitrūktų nuo tikrumos, o paskui vėl į ją grįžtų. Ir man atrodo, kad po to jie niekad nebegalėtų susitaikinti su tikruma, vadinasi, jie iš numirusių prisikeltų."[9]

Taigi poetas čia nori išdainuoti žmogaus dienų susiklostymą rutinon ir užsidarymą savo siaurame mažų reikaliukų rate, kuriame nebėra jokio troškimo, verto žmogaus pastangų:

Užumirši laimę, užumirši garbę,
Ir apges tau akys ir žemės tau norai;
Grįši tu išsekęs po kasdienio darbo,
Lyg iš šimto metų, iš senos kontoros.
Ir tamsės tau žvilgsnis, ir siaurės tau mintys,
Rytdienos nelauksi – taip jinai tau aiški:
Grįši tu, kaip šiandien, vakaro septintą,
Banaliai atsakęs į banalų laišką. (*P*, p. 253)

Nuolatinis ir vienodas darbas. Nuolatinis ir vienodas dienų bėgimas. Nieko nebelaukiama. Nieko nebesitikima. Juk ir taip viskas aišku: rytdiena bus tokia pat banali kaip ir ši diena. O blogiausia, kad žmogus nejaučia šitos savo gyvenimo nykumos. Jis apsipratęs. Rutina jau stipriai jį apraizgiusi savo voratinkliais. Jis ramiai leidžia slinkt savo dienom ir džiaugiasi, kad jo gyvenimas dar sukasi siaurame mažų reikaliukų rate:

Ir džiaugies, kad ji dar sukas
Šiam siauram rate. (*P*, p. 355)

Aleksandriškis kažkada yra vertęs vieną Rilkės eilėraštį, kur rašoma apie narve tūnančią panterą. Jos žvilgsnis taip pavargęs ir įpratęs prie narvo virbų, kad ji nieko kito nebemato ir mano, kad visas pasaulis baigiasi ties jos narvo virbais, o už tų virbų nieko daugiau nebėra.

Rutinos apraizgytas žmogus Aleksandriškio „Lunaparke" labai primena tą Rilkės panterą prigesusiom akim, amžinai besisukančią savo narve.

Šitoks sumenkėjimas Aleksandriškiui atrodo esanti pati didžiausia žmogaus nelaimė ir didžiausias jo pažeminimas. Turbūt todėl jis visam savo „Lunaparko" skyriui deda šitokį motto: „Aš girdėjau didelį balsą iš bažnyčios, tariantį septyniems angelams: Eikite ir išpilkite septynias Dievo rūstybės taures žemėn."[10]

Vadinasi, tos septynios Dievo rūstybės taurės yra kritusios ant tų, kurie iš savo gyvenimo yra padarę kažkokią beprasmišką ir nuobodžią komediją.

[9] Ibid.
[10] Apreiškimas, XVI, 1, cit. iš *P.*, p. 345.

Bet ir šitų žmonių dvasia dar nėra mirusi. Ją dar galima pažadinti. Reikia tik, kad ji, anot Aleksandriškio, „atitrūktų nuo tikrumos". Tame atitrūkime ji pažintų aukštesnes gyvenimo akimirkas. Todėl grįžusi tikrumon ji jau nebegalėtų susitaikyti su savo įprastiniu dienų bėgimu ir pradėtų ilgėtis kitokių prošvaisčių.

Gali šitą apmirusią žmogaus dvasią pažadinti lunaparko šviesos, kaip, sakysime, eilėraštyje „Šiurpuliai" mirtis:

Ak, jauti dar – virpa glostant
Negyva ranka. (*P*, p. 357)

Turbūt tas žmogus buvo jau taip apsipratęs su savo ankštu kiautu, jog iš tikrųjų pamiršo, kad gali ištikti toks didelis ir keistas netikėtinumas. Bet tas netikėtinumas atėjo. Turbūt jis atsivėrė prieš jo žemažiūres ir siauras akis kaip slaptinga bedugnė ir leido jam pajusti, kad šis gyvenimas nėra kokia nors triviali komedija, bet didelė ir nuostabi misterija. Ir kadangi jis tai gali pajusti, jis dar nėra miręs savo dvasia. Dar galimas jo, kaip žmogaus, prisikėlimas.

Bėgimas iliuzinėn tikrovėn

Tokių aukštųjų ir giliųjų gyvenimo akimirkų pažinimas leidžia žmogui suprasti savo gyvenimo ir savosios aplinkos menkumą ir verčia jį ilgėtis tobulesnės ir gražesnės tikrovės. Poetas, kaip pirma buvo matyti, dėl to ir nori nuvesti žmogų į „lunaparką". Jis tiki galingumu ano pažadintojo ilgesio ir apie jo stebuklus daug pasakoja savo knygose.

„Žmogus be ilgesio miršta. Be ilgesio miršta miestai ir tautos. Ilgesys yra pasakos varno stebuklingas vanduo, kuris ir mirusius prikelia"[11], – šitaip kalba Aleksandriškis. Savo poezijoj jis prisipažįsta bijąs ir nesuprantąs.

O kaip, ilgesio netekęs,
Žmogus žemėje gyvens? (*P*, p. 350)

Poetas, aišku, todėl taip dievina ilgesį, kad ilgesys gali jį išvaduoti iš taip nekenčiamos kasdienybės ir apskritai iš realiosios buities netobulumo ir skausmo, pažadindamas jo sieloje ekstazę, svajonę ir pasaką, kurią jis viename eilėraštyje („Pasaka") ne be reikalo vadina savo „kerinčia tikrove". Ir dar štai ką jis kalba apie pasaką:

[11] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 231.

Atėjo pasaka į žalią naktį,
Atėjo pasaka į mus –
Nuversti sunkų karsto akmenį,
Versme atverti troškimus.

Atėjo pasaka ir mus ištiko,
O versmės niekad neišdžius,
Nes džiaugsmas liejasi į nykumą,
Nes plaka daugelis širdžių. (*P*, p. 340)

Vadinasi, pasaka, toji „kerinti tikrovė", atgaivina sustingusį ir liūdną, lyg kurčios mirties ženklu pažymėtą gyvenimą, pažadina svajones ir troškimus ir didelį džiaugsmą atneša gyvenimo nykumon.

Bet pasakos nėra tikrovėje. Ji yra tik fantazijoj. Pasakos nėra dabartyje. Ji gyvena tik tolimuose praeities laikuose. Pasakos nėra šioje autoriaus apregimoje erdvėje. Pasakos karalystė tolimose šalyse, už jūrų marių. Ji tik kaip iliuzija pasivaidena poetui. Bet tolimuose vaikystės metuose ji buvo tikrovė. Štai kodėl, beieškodamas pasakos, poetas mėgsta persikelti į savo praeitį, į vaikystės dienas („Lopšinė", „Tu ta pati"). Dėl tos pačios priežasties jis mėgsta persikelti į legendinius ir istorinius laikus. Dainuoja jis, sakysim, apie senovės prūsų gyvenimo idilę, apie juodame laive vežamą anapus Baltijos pagrobtą mergaitę, apie senovės aisčių giminių mirtį, apie mūsų istorinės didybės žlugimą...

Apskritai poetas, ieškodamas pasakos, mėgsta dalykus, kurie yra toli nuo jo. Atsiranda čia tyrai ir miražai, karalaitės ir mirštančios infantės, svajonės ne tik apie tolimus laikus, bet ir apie tolimus kraštus. Štai jis, žiūrėdamas į atviruką, svajoja apie šviesią ir žydrą Italiją:

Aišku, žodžiai ten vezuvijais gal veržtųs,
Kaip lava upeliais imtų gal tekėt
Ir virpėtų jūra pietų saulės karšty,
Ir ten būtų sunku meile netikėt.

O čia nuolat lyja, čia dangus surūgęs,
Čia stogai įžliugę amžinai rasos...
Atvirutėj miela – debesėliai džiugūs,
Atvirutėj pilna džiaugsmo ir šviesos! (*P*, p. 304)

Bet kai autorius stovi Alpių kalnuose ir regi nuostabų svetimojo krašto gamtos grožį, jis vėl neužsimiršta. Savo mintimis grįžta atgal ir tada jį lanko šviesi vizija savo gimtosios šalies, kurios niūrumu jis yra anksčiau skundęsis:

Tu Monblano ir Beldonės grandimi dantyta
Pas mane kas vakaras eini.

Tu eini gražiai ir, pilnatį paėmus rankon,
Šėmą šiaurės vėsumą neši –
Sudreba skliautai ir žvaigždės lygsvaros netenka,
Rods, susverdi visatos ašis... (*P*, p. 332)

Vadinasi, amžinas nepasitenkinimas tuo, kas yra arti, ir tikėjimas tolimųjų daiktų žavumu. Charakteringas šiuo atžvilgiu yra Aleksandriškio eilėraštis „Pilkoji diena". Čia jis kalba apie savo dienas, kurios kasdieniškos ir pilkos, kurios kadaise ėjo pro jį. O jis nekentė šių dienų, nes buvo laukęs kitokių:

Nes laukiau jūs tik šilko rūbuos,
Džiaugsmingų ir smagių –
Sakiau, te pakeleivės skuba,
Teeina sau, tegu... (*P*, p. 290)

Bet kai tos dienos virto praeitimi ir nutolo nuo jo, tik tada jos sužibėjo jam nauju, iki tol neregėtu žavumu. Ir tik tada su giliu skausmu dėl nepastebėto jų prabėgimo jis ėmė šaukti jas grįžt, sugrįžti nebegalinčias:

O dienos – seserys, sugrįžkit,
Sugrįžkit atgalios! (*P*, p. 288)

Čia pat galima paminėti ir kitą Aleksandriškio eilėraštį, „Jaunystė", iš paskutinio jo rinkinio „Be tėvynės brangios". Tai himnas nemariai ir nežabotai jaunystės jėgai. Charakteringa, kad pačioje savo jaunystėje Aleksandriškis daugiau negu kas kitas dainavo apie gyvenimo nuovargį ir nusivylimą, apie liūdesį ir kančią. Ir, matyt, tik savo jaunystės saulėlydy, kai jinai ėmė tolt nuo jo, jam paaiškėjo, kokia galinga ir didelė ir nemirštama yra jaunystės jėga.

Galbūt iš viso toks jau žmogaus likimas, kad jis jaučia amžiną nepasitenkinimą tuo, ką turi. Tą nepasitenkinimą juo aitriau turi patirti toks poetas kaip Aleksandriškis, kuris ypatingu subtilumu jaučia žiaurų nesutapimą savo svajotojo idealo ir regimosios tikrovės.

Gerai, kad iš šito nepasitenkinimo kasdieniškuoju gyvenimu jį gali išvaduoti fantazija, ne tik nunešdama į anas tolimas šalis ir tolimus laikus, bet kartais ir iš paprasčiausių gyvenimo detalių sukurdama šviesias svajones. Štai eilėraštyje „Snaigė" krintanti snieguolė poeto fantazijoj sušvinta kaip skaidri žiemos pasaka su skrendančios pašliūžomis Solveigos vaizdu, su nubalusiais laukais, su kalnais ir kriokliais, sidabrinių varpelių džiugesiu ir tolimais žydinčio pavasario atminimais. Ir šitoji pasaka plazdena kartu su besileidžiančia žemyn snaige ir dūžta kartu su ja, palikdama nusivylimą.

Ir taip jau lakią poeto fantaziją praturtina naujomis iliuzijomis literatūra, menas. Jis veikia poetą panašiai kaip ir kitos iliuzijos: padeda jam išsivaduoti iš kasdienybės. Taigi ir menui tinka tie patys Aleksandriškio žodžiai, anksčiau

cituoti apie pasaką, kuri „versme atveria troškimus". Nenuostabu, kad Aleksandriškio lyrikoje sutiksime daugybę vardų iš meno srities. Čia figūruoja Dantė ir Beatričė, Šekspyras ir jo veikėjai, Čiurlionis, Watteau, Pierrot ir daugybė kitų.

Kūrybos problema

Idealinės tikrovės iliuzijos, pasivaidenusios šioje gyvenimo pilkumoje, poetą žavi ir vilioja jomis įtikėti. Paties Aleksandriškio žodžiai: „Ima kartais ir pasirodo kažkas (miražas, iliuzija – tai būtina sąlyga) ir kūrėjas įtiki."[12] Įtikėjęs ta nauja ir skaisčia iliuzija, poetas nori ją realizuoti tikrovėje. Kitaip sakant, savo poetinių svajonių pasaulį jis nori apipavidalinti žodžiu ir padovanoti jį kitiems.

Čia mes prieinam prie kūrybos problemos. Aleksandriškį, matyt, labai kankina toji problema. Vargu ar kurio kito poeto kūryboj galima rasti taip daug ir giliai rašant apie kūrybą, jos prasmę, procesą, etc.

Pirmuosiuose savo eilėraščiuose Aleksandriškis kai kur nori sugestionuoti, kad poezija nėra tikrasis jo širdies balsas, o greičiau savotiškas teatrinis gestas, perdėjimas, poetinis melas, kaukė. Pavyzdžiui, jis sakosi:

> Netikėkit jo žodžiams! Daug ką juose perdėjo,
> Daug ką pagražino eilėse savo... (*P*, p. 194)

Arba:

> Nespręskite iš žodžių, šilo, lauko
> Apie mane – juk ten ne aš – ten kaukė. (*P*, p. 89)

Vis dėlto šiais jo žodžiais nesinorėtų tikėti. Tiesa, turbūt poetas visada vienokį veidą turi savo poezijoj ir kitokį kasdieniškajame gyvenime. Vadinasi, vienu arba antru atveju jis nešioja kaukę. Tačiau tikras poetas nešioja kaukę tik kasdieniškajame gyvenime, kur jis negali arba jam nėra reikalo rodyti giliosios savo žmogiškosios esmės. Bet kūrybiniais momentais prabyla tikrasis jo širdies balsas, atsiveria iki tol užsivėrusios sielos gilumos, kad išsiveržtų į saulės šviesą tai, kuo buvo metais gyventa, kas buvo metais stebėta, kas pribrendo ir išaugo giliausiame jo sielos dugne.

Gali tačiau pasitaikyti poetų, kuriems poezija yra vien teatrinė gestikuliacija, lyg to aktoriaus vaidyba Aleksandriškio eilėrašyje „Spalgenų syvai". Tas aktorius ten, deklamuodamas iš seno išmoktą vaidmenį, keri publiką ir ją gąsdina,

[12] *Dienovidis*, 1938, Nr. 2, p. 65.

vietoj kraujo paliedamas spalgenų syvus. Bet šitokia vaidybinė poezija turėtų būti nenuoširdi, išpūsta ir manieringa.

To negalima pasakyti apie Aleksandriškį. Priešingai, atrodo, kad jo poezija yra visada tikrasis širdies balsas. Jam nereikia vartoti „spalgenų syvų" sukelti įspūdžiui. Jis įtikina grynu savo širdies krauju:

Man vaidinant šitą rolę paskutinę
Jau ne spalgenos tekėjo, dona – kraujas... (*P*, p. 260)

Aleksandriškio poezija turi būti giliosios jo žmogiškosios esmės apreiškimas jau vien todėl, kad jis su ypatingu rimtumu žiūri į kūrybos paskirtį. Iš jo paties pasisakymų matyti, kad kūrybos aktą jis laiko aukos aktu:

O taip trokštu suliepsnoti, tapti dūmas
Ir sutirpti visas kruvinoj aukoj,

Kad tau antrukart kentėti nebereiktų
To paties sunkaus gyvenimo – kančios;
Trupučiuką džiaugsmo sopuliu suteikti
Ir į tavo širdį pereit nejučiom. (*P*, p. 318)

Ta auka, poeto nuomone, reikalinga tam, kad išvaduotų žmogų iš kančios ir suteikti jam džiaugsmo. Kuriuo būdu teiktų džiaugsmo? Sopuliu. Kad būtų aiškiau, mes turime prisiminti eilėraštį „Amžinoji pasaka", kur poetas kalba apie savo širdį, pilną kaip taurę kraujo ir sopulio:

Savęsp šaukiuosi trokštančius
Ir širdį – kieliką keliu –
Girdžiu viską pranokstančius
Mažus sidabro varpelius... (*P*, p. 329)

Tai analogija su krikščioniškų mišių transsubstanciacija. Tie maži sidabro varpeliai skamba pranešdami apie paslaptį, kuri įvyks mistiniame kūrybos akte: kraujas pavirs vynu („paverstą į vyną mano kraują gersi", – *P*, p. 319), o sopulys ir sielvartas – džiaugsmu. Ir šita poeto auka bus kitiems nusivalymas, o jo mistiniu kūrybos aktu laimėtas džiaugsmas mažins kitų sopulį.

Poeto misija didelė, ir jis pats trokšta jai save paaukoti. Kitaip sakant, jis ieško gyvenimo prasmės kūryboj. Deja, jis jos čia negali rasti. Pasvarstykim, kodėl:

Nesu niekad niekur niekam sakęs šito,
Šito niekam pasakyti negaliu:
Žodis, tai kaip žiedas pumpure nuvytęs –
Jis numiršta į pasaulį pakeliu. (*P*, p. 317)

Čia Aleksandriškis skundžiasi žodžio netobulumu. Žodis niekada negali tobulai perduoti to, kas yra jo sieloj. Apie tai jis pasakojasi ir viename savo laiške: „Kiek žmogus smaugiesi, kad būtų aišku, paprasta, visiems prieinama ir suprantama, o vis tiek daiktai lieka tokie neaiškūs ir tokie migloti."[13] Ir toliau jis skundžiasi kalbos netobulumu, „kuri yra galbūt dar prastesnis įnagis jausmams ir mintims reikšti negu, sakysime, būgnas ar smuikas".[14] Iš tikrųjų skaitydami Aleksandriškį ne vienoj vietoj jaučiame, kad autoriui nepavyksta aiškiai išreikšti tai, ką jis nori išreikšti. Skaitom ir gilinamės ir iš eilėraščio vaizdų bei jo muzikos nujaučiam slaptuosius poeto jausmus ir refleksijas, bet ne vieną kartą mes savo vaizduotėj jų niekaip negalime išgyventi visu ryškumu. Tada mes galvojam, kaip turėjo kankintis autorius, nebesurasdamas priemonių pasakyti savo subtiliuosius minties ar jausmo niuansus visu ryškumu. Poetui tai yra savotiška tragedija, ir Aleksandriškis ją giliai išgyvena.

Turbūt šitokia tragedija ištinka tik didelius poetus. Mažiems poetams žodis yra per didelis, o dideliems jis per mažas. Mažus poetus žodis valdo, o ne jie žodį. Jeigu jie neįstengia išsireikšti, tai turbūt tik dėl to, kad nesugeba suvaldyti žodžio. Tačiau jie paprastai dėl to jokių skrupulų nejaučia ir išsireiškia labai lengvai ir labai pigiai. Teisingai pats Aleksandriškis yra pasakęs: „Jei išsireikšti būtų taip lengva, kaip tūlam atrodo, tad tai, ką mes vadiname poezija, būtų paprasta zauna."[15]

Dideliems poetams sunkiai sekasi su išsireiškimu. Jie žodį yra įvaldę tobulai. Jie moka iš jo išgauti pačius subtiliausius skambėjimus. Ir vis dėlto žodžio jiems nepakanka. Jie trokšta išreikšti tokį pasaulį, kuris jau nebeišreiškiamas žodžiais. Ypač šią tragediją išgyvena dekadanso ir simbolizmo poetai, kurie siekia savo kūryboje parodyti labai subtilius minties ar jausmo niuansus. Apie šitą dalyką rašo E. von Sydow: „Dekadentinis menas nori išreikšti tikrovę, kuri yra žmogui nebepasiekiama, tikrovę, kuri vos paliesta sudūžta ir išsiskaido."[16]

Suprantama, su kokiu atkaklumu poetui tenka kovoti, kad savo jausmą ar svajonę, gyvą ir šviežią, vos iškeltą iš sąmonės gelmių, galėtų apipavidalinti žodžiu. Apie šitą kovą Aleksandriškis pasakoja savo eilėraštyje „Poezija":

> Ir tris dienas ir tris naktis kovosim –
> Praliesime tenai mes kraujo tris marias... (*P*, p. 236)

Vadinasi, toji kova yra pasakiško sunkumo, bet vis dėlto jos rezultatai poeto niekados negali patenkinti. Kaip buvo minėta, žodžio netobulumas neleidžia pasiekti norimų rezultatų. Tiksliau sakant, gal iš viso žmogiškosios pri-

[13] *Dienovidis*, 1938, Nr. 2, p. 64.
[14] Ibid.
[15] Ibid.
[16] E. von Sydow, *Die Kultur der Dekadenz*, Drezden, 1921, p. 192.

gimties netobulumas, paties Aleksandriškio teigimu, neleidžia poezijai tapti absoliučiai tobula, visiškai tikra ir gryna dievų kalba. Turbūt jausdamas, kaip toli žmogaus poetinė galia yra nuo absoliutinės tobulybės realizavimo, Aleksandriškis su nusivylimu skundžiasi:

Tu ne Dievo siųsta man buvai,
Tu tiktai pavyta pakeliu... (*P*, p. 342)

Besvarstydamas kūrybos problemą, Aleksandriškis išryškina dar ir antrą tragediją, kurią pagimdo poeto ir skaitytojo santykis, kai visuomenė poeto žodžio nesupranta ir jo nelaukia.

Aleksandriškio kūryba be jokios abejonės buvo vienas pačių didžiausių lietuvių kultūrinio gyvenimo reiškinių anuo neseniai mūsų išgyventu laikotarpiu. Ir todėl net keista, su kokiu šaltumu jo poezija, ypač pirmieji rinkiniai, buvo sutinkama mūsų visuomenės ir kritikos. Retas kas jį teisingai suprasdavo. O šiaip jau kaltindavo asmeniškumu, siaurumu, pesimizmu etc. Ne be reikalo Aleksandriškis skundėsi savo eilėrašty „Recenzija":

Paskaitai kur radęs, ir taip būna pikta:
Nieko nesuprato – baisiai apmaudu... (*P*, p. 306)

Snobiška kritika, aišku, negalėjo rašytojo išgąsdinti. Jinai galėjo tik jį erzinti. Bet jam turėjo būti skaudu, kad ir visuomenė pasirodė visiškai nejautri menui. Inteligentija, kuriai menas buvo bent materialiai prieinamas, daugiausia juo domėjosi nebent iš neturėjimo ką veikti.

Kaltos, žinoma, gyvenimo sąlygos. Buvo pati Lietuvos valstybinio gyvenimo pradžia. Mūsų inteligentijos masė, naujai suformuota, neturėjo jokių gilesnių kultūrinių tradicijų. Ji greit apsitraukdavo miesčioniškumo kiautu ir apsiribodavo siaurais asmeniniais interesais. Apskritai Lietuvoj tuo metu visose srityse ėjo statybinis darbas. Visuomenė, įnikusi į šitą darbą, konkretų ir pilką, nebeturėjo laiko nei noro plačiau pasidairyti, pasidomėti, jos nuomone, taip maža konkrečios reikšmės turinčiais kultūriniais žygiais. Juo mažiau dėmesio ji galėjo skirti, sakysim, tokios rūšies poezijai kaip Aleksandriškio, kurio dvasinių interesų sritis iš esmės jai buvo tolima, kaip aukštasis dangus: taip labai jis buvo ją praaugęs.

Aleksandriškis tai suprato. „Dievuose ir smūtkeliuose" jis yra gražiai charakterizavęs aną laikotarpį: „Šiandie čia statybos – kūrimosi laikas, šiandie čia niūrus šiokiadienis pilkas, kaip sudėvėta milinė. Šiandie čia poetas nereikalingas."[17] „Keliolikti metai jo, to naujo gyvenimo, o nei žymės, kad per tą laiką poezijos laukta."[18]

[17] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 18.
[18] Ibid., p. 82.

Šitokioj atmosferoj gyvendamas, jausdamas savo svetimumą ir nereikalingumą, poetas rašė:

Ženkit, mano graudžios, mano nykios eilės,
Motyvu „mais ou sont les neiges d'antan!"
Eikit, mano jambai, eikit, ketureiliai,
Iš niekur į niekur nevilties kraštan! (*P*, p. 171)

Jis poetas. Ir todėl jis turėjo rašyti. Nesvarbu, kaip jo poezija bebūtų priimama. Tegu ji ir nuskambėtų be jokio atgarsio ir aido senų amžių prancūzų poeto Villono motyvu „bet kurgi pernykštis sniegas!" Tegu jo žodis, ir niekieno nelaukiamas, keliautų „iš niekur į niekur nevilties kraštan". Vis dėlto jis negalėjo atsisakyti kūrybos, nes poezijos jis buvo ėmęsis ne iš lengvabūdiškumo ir ne dėl savo naudos:

Argi tam į žygį būčiau jus išvedęs,
Kad man neštut šlovę, meilę ir šilkus... (*P*, p. 171)

Kūryba, kaip minėjom, yra jam didelė ir sunki auka. Bet pasirodo, kad nėra kas šitą auką priima, nes sielvartingas poeto balsas galėjo tik gąsdinti patogaus gyvenimėlio trokštančią buržuaziją:

Aimaningas balsas tapo nejaukus. (*P*, p. 171)

Poetas, aišku, turėjo teisės šitokiai visuomenei jausti neapykantos. Turbūt todėl vienam savo eilėraščiui („Atsisveikinant") jis deda motto šį išdidų Horacijaus posakį: „Odi profanum vulgus et arceo." Tiesa, tas eilėraštis taikytas ne mūsų buržuazijai, bet matomai savajam kraštui, o gal iš viso letarge snūduriuojančiai žmogaus sielai, nes čia esąs miegančios karalaitės simbolis nėra visai aiškus (kaip dažnai tie Aleksandriškio simboliai nėra aiškūs ir vienprasmiški). Eilėraščio tik motto toks žiaurus, o toliau yra tik švelnus išmetinėjimas ir nusiskundimas. Jis manęs, kad jo knygos būsiančios suprastos:

Ir aš maniau, kad mano knygos
Į tavo širdį prisibels... (*P*, p. 309)

Bet tai, kam tos knygos yra skiriamos, simboliškai pavadinta miegančios sniego karalaitės vardu. Ją sunku prižadinti:

Matyt matysimės negreitai,
Nekris tada žiedas nuo obels...
Miegok tu, sniego karalaite,
Tavęs iš miego nieks nekels. (*P*, p. 310)

Tiesa, kitame eilėraštyje poetui vienu metu vėl lyg nušvinta ta pati iliuzija, ir jam pasirodo, kad

Tai ji, tai sniego karalaitė keliasi...

Bet tuo pačiu metu ateina nusivylimas:

O ne! Tai tik šmėkla... panaši į tave... (*P*, p. 378)

Charakteringa, kad šitom dviem eilutėm kaip tik užbaigiamas Aleksandriškio eilėraščių tomas „Poezija". Turbūt tuo simboliškai norima pasakyti, kad veltui buvo kažko visą laiką laukta ir veltui skambėjo poeto žodis.

Čia nagrinėtųjų faktų akivaizdoje suprantamas poeto nusivylimas savo kūryba. Labai gražiai apie tai byloja eilėraštis „Tu ne Dievo". Atrodo, kad tame eilėraštyje tai, ką poetas vadina „tu", yra jo poezija, poetinė galia. Ir čia Aleksandriškis skundžiasi, kad ji ne Dievo esanti jam siųsta, o tik šiaip sutikta pripuolamai, pakeliu. (Truputį anksčiau bandėm spėlioti, kodėl jis daro šitą teigimą.) Toliau pasakojama, kaip jie susitikę ir ėję kartu, ir nebuvę niekad linksmi, ir beeidami priėję kažkokią klaikumą, „atvertus į naktį vartus", ir labai bijoję, kad nereiktų susiniekinti ir „graudint akmeninių stabų". Toji klaikuma juos prakeikusi: „Tebūnie amžinai prakeikti!" Suprantamas po to poeto sielvartas ir nusivylimas:

Ar tai mes prakeikti? Ar tai mes?
Ar reikėjo širdims šitaip plakt
Ir taip nerimu degti pernakt,
Kad dabar čia sustingt neramiam laukime? (*P*, p. 343)

Taip sklaidosi ir temsta poeto iliuzijos, kuriomis jis savo poetinės galios pajutimo ir savo misijos supratimo metu buvo įtikėjęs. Kažkokios klaikumos prakeiktas, jis lieka nesuprastas ir nepriimtas su savo neramiu laukimu, veltui kentėjęs ir pagaliau veltui apiplėšęs save, nes kūryba, tarp kitko, yra ir savotiškas savęs apiplėšimas. Tą mintį pateisins šis Aleksandriškio posmas:

Iš Medūzos kraujo lekia
Baltas žirgas su sparnais,
Kad Chimeros plieno akys
Užugestų amžinai... (*P*, p. 314)

Kovojama su mitine baisenybe. (Čia pat galima prisiminti ir palyginti kitą anksčiau minėtą Aleksandriškio eilėraštį „Poezija", kur irgi kalbama apie pasakišką kovą dėl poezijos įkūnijimo žodyje, dėl poetinio laimėjimo.) Baltojo žirgo simbolis čia turbūt ir yra poetinės pergalės ženklas. Kova dėl poetinių vizijų įsikūnijimo žodyje laimėta, bet tik tam, „kad Chimeros plieno akys užugestų amžinai". Vadinasi, pasiekdamas savo poetinių svajonių, chimerų įkūnijimo žodyje, jis tuo pačiu tas svajones numarina. Tokiu būdu, kaip pirma buvo sakyta, jis apiplėšia save. Tos chimeros yra tol gyvos jam, kol, nebandydamas jų išreikšti žodžiu, poetas gyvena ir džiaugiasi jomis. Bet kai jis iš savo sąmonės

išplėšia jas gyvas, lašančias širdies krauju, ir įlieja į žodžio formą, jos ten sustingsta ir miršta, nes jis nustoja jomis gyventi ir žodis atima iš jų tikrąją gyvybę. Tačiau tos svajonės, mirdamos žodyje, kartu žodžiu gali, žinoma, atgyti kitų sąmonėje. Poetas apiplėšia save, kad apdovanotų kitus.

Turbūt ne pripuolamai vienas jo rinkinys vadinasi „Užgesę Chimeros akys". Vadinasi, ten telpa jo svajonės, kurios mirę jam, įsikūnydamos žodyje.

Gyvenimo prasmės klausimas

Kaip matom, visos poetinės svajonės ir chimeros, kasdienybės neapykantos ir ilgesio pagimdytos pasakos ir iliuzijos miršta. Jos tokios trapios ir taip greitai dūžtančios, kaip ta snaigė viename ankščiau minėtame Aleksandriškio eilėraštyje. Tam kartui sušvitusios jos įtikina poetą. Bet tas įtikėjimo momentas, ypač stipraus įtikėjimo momentas, kuris pasireiškia kaip staigus nušvitimas ir ekstazė, yra trumpas. Jis kaip žaibas švysteli poeto kūrybinių galių susitelkimo, įkvėpimo metu. Ir paskui kaip žaibas gęsta. Apie tai Aleksandriškis pasakoja savo eilėraštyje „Kūrimo valanda":

> Tai tik akimirksniui, tiktai vienai sekundei!
> Po to tiktai traškus griaustinio trenksmas jau!
> Ir lauki vėl tokio pat akimirksnio nubundant,
> Bet...
> Kaip paprastai,
> tuomet būna dar tamsiau. (*P*, p. 177)

Atrodo, tie iliuzijų žaibai nušvinta tik tam, kad po to būtų dar didesnė tamsa. Ir poetas, klajodamas tamsoje, turbūt toj savo nekenčiamoj kasdienybėj yra priverstas galvoti ir svarstyti, kam yra šis pasaulis, kodėl jis toks, kokia jo prasmė, koks pasaulio ir žmogaus likimas.

„Gyvenimas yra, iš tiesų, ne kas kita kaip agonija: kova gyvenimo ir mirties. Gyvenimas – nenusisekęs žygis prieš mirtį"[19], – taip sako Aleksandriškis vienam savo straipsny. Ši pati mintis kai kur iškyla ir jo eilėraščiuose. Prisiminkim vieną gražiausių jo pasakų „Karavanas", kur pasakojama apie tyrais keliaujančias vilkstines ir apie karalaitę, kuri buvusi nešama kažkokiam didžiam vizyriui dovanų. Suprantama, visa tai yra simboliai. Šitos einančios ir tirpstančios ir žūvančios vilstinės vaizduoja gyvenimą, kuris baigiasi pražūtimi. O ta nešamoji karalaitė – tai galbūt kažkas brangaus ir tyro, ką žmogus kaip dovaną neša kažkokiam poeto pavadintam didžiam vizyriui. Bet ilgainiui miršta toji karalaitė ir sutirpsta karavanas:

[19] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 16.

Tirpo karavanas... karalaitė mirė...
Liko tik naktis... (*P*, p. 266)

Noris atkreipti dėmesį į paskutinį citatos žodį „naktis". Tą žodį dažnai pastebim Aleksandriškio poezijoj. Aleksandriškis mėgsta jį kaip nebūties, kaip amžino žuvimo ir sunykimo ir nežinios simbolį. Bene gražiausiai šitą nakties simbolį nusako vienas to paties vardo eilėraštis:

Vengiu aš tavo tamsaus žvilgsnio,
Juodų, galbūt gražių akių.
Regiu tyrus, tyrus ir vilkstines
Ir tuo regėjimu tikiu.

Regiu marias – žydras, be vėjo –
Toli, akiraty, laivus...
Platus pasaulis ir tikėjimas
Į tikrą Dievą ir dievus!

Regiu gyvenimą negyvą, –
O žvaigždėm gera ir platu!
Regiu ir tą rudens vėlyvojo
Gėlytę šaltuoju metu...

Aš taip bijau, o tavo žvilgsnis
Žiaurus ir gundančiai gražus –
Atšauk, atšauk, vadove, vilkstines –
Jos pasmerktos tyruose žūt! (*P*, p. 324–325)

Poetas apregi pasaulį visame jo platume. Ir ties šituo plačiuoju pasauliu stovi nakties-pražūties žvilgsnis, juodas ir žiaurus ir gundančiai gražus, bet gražus, žinoma, tik savo dideliu siaubu ir klaikumu. Išgąsdintas šito žvilgsnio, poetas meldžia kažkokį vadovą atšaukti bekeliaujančias į pražūtį vilkstines, kitaip sakant, mirties kryptim slenkantį gyvenimą, bet meldžia taip, kaip meldžia tas, kuris netiki, kad bus išklausytas, ir žino, kad vis tiek įvyko tai, kas turi įvykti.

Šitoje visoje po nakties žvilgsniu besiilsinčioje buityje gyvybė yra tik mažas ir laikinas žybtelėjimas. Aleksandriškio žodžiais kalbant, „klajojanti liepsnelė", iš anksto „kvepianti geltona žeme iš kapui iškasto kapo" („Klaidžiojanti liepsnelė"):

Išsprogdinus žiedelį lepų,
Ar išėjus ugnim nežymia,
Prabilsi gražiai iš anapus: –
Ašen žemė, pavirtus žeme... (*P*, p. 368)

Ir pro šitų klaidžiojančių liepsnelių amžiną gesimą poetui vaidenasi tuščios ir negyvos žemės vizija, kaip milžiniškas žiemos kapinynas:

O balta, o plati, kaip žiema,
Tuščia, it popieriaus lapas... (*P*, p. 367)

Pats žmogus šiame pasaulyje tėra tokia pat klaidžiojanti liepsnelė. Nepatenkintas dabartimi, jis amžinai tiki rytdiena (apie tai pasakojama eilėraštyje „Amžinoji pasaka"). Jis laukia jos su tokiu pasiilgimu, kaip laukiama naujos dienos saulės, užtekančios po tamsios ir beviltiškos nakties. Su džiaugsmu ir viltimi jis sveikina tą naujojo ryto saulę:

Visi rankas ištiesę jai: –
Osanna in excelsis! – šauks
Ir didelė procesija
Per kalnus ir per klonius plauks... (*P*, p. 329)

Bet toji rytdiena, kaip kalbama tame pat eilėraštyje, žmogų amžinai apvilia ir vėl verčia tikėti nauju rytojum. Ir taip visą laiką ji neša žmogų į nežinią („Ji vėl į nežinią mus neš..."). Ir taip kartu su visa didele žmonijos procesija jis plaukia kažin kur tolyn... Bet kur nuplauks toji visa procesija, ištiestomis rankomis amžinai siekianti nepasiekiamųjų naujojo rytojaus vilčių? Juk ir jai nėra kitos išeities, kaip ta pati naktis, į kurią keliauja visas pasaulis.

Galbūt ta žmonijos procesija dar neturi pakankamai išbudusios ir prašviesėjusios sąmonės, kad pati suvoktų, kur ji keliauja:

Taip, lyg tie šunyčiai neatakę,
Žmonija ropos... (*P*, p. 287)

Galbūt savo neatakusiom ir aklom akim ji nemato prieš save nakties, bet jos likimo tas niekados nepakeis:

Nepaliaus žmogus keliaut į naktį,
Niekad nepaliaus. (*P*, p. 287).

„O gera būtų gyvent be galo, gyvent nors daina, nors legendomis."[20] Paties Aleksandriškio žodžiai. Iš jų galbūt iš dalies aiškėja tas dalykas, kodėl jis ieško gyvenimo prasmės kūryboj. Bet svarbiausia: juose atsidengia amžinybės troškulys to, kuris supranta savo buities baigtinumą. Todėl tuose žodžiuose taip daug rezignacijos. Juos tariantis pasako savo troškimą, dėl kurio neišsipildymo jis, matyt, yra tikras.

Brazdžionis pripažįsta amžinąjį gyvenimą, nes jis tiki į gyvenimo tęstinumą po mirties, o Aleksandriškis yra tikras tik dėl vieno dalyko: dėl tos savo simbo-

[20] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 16.

liškai suprantamos nakties. Jis nebeieško jokios būties ir jokio gyvenimo po jos uždanga. Jis tik žino, kad toji naktis yra neatšaukiama, neišvengiama, fatališka.

Norint geriau suprasti tą fatalumą, reikia prisiminti „Elnio" baladę. Ten pasakojama apie karalių, kurs savo lanku į pat širdį pašauna elnią. Ir pasakojama apie beviltišką elnio norą išsigelbėti, – bet valdovas galingas (kas gi gali būti galingesnio už likimą?):

Nepabėgsi girion, elni,
Tik erškėčiuos susižeisi,
Tik papuoši ryto šalną. (*P*, p. 234)

Nuolat jausdamas fatališką artėjimą į nebūtį, Aleksandriškis dažnai kalba apie neperstojantį laiko sruvenimą, apie savo prabėgusias ir bėgančias dienas. Ateities perspektyvoj nuvokdamas pražūtį-naktį kaip galutinį mūsų buvimo rezultatą, tą laiko sruvenimą ir nepasikartojančių dienų bėgimą jis išgyvena su ypatingai giliu liūdesiu ir skaudžia rezignacija. Juo labiau kad tamsiame ateities-nakties fone tos dienos sušvinta ypatingu gražumu. Jose suplazda visas nuostabusis buities žavesys savo spalvingumu ir žydėjimu, savo šviesa ir gyvybe prieš kažin kur nujaučiamą nebūties tamsumą. Tokios skaudžios rezignacijos dėl nesulaikomo dienų bėgimo ir kartu tokio susižavėjimo buitimi yra daugelyje Aleksandriškio eilėraščių, kaip „Pilkoji diena", „Santa Croce", „Senatvė", „Niekad netekėjo", „Dienos" (abu paskutiniai iš „Be tėvynės brangios") ir kt.

Juo didesnis gailestis ir skausmas dėl nesulaikomo dienų bėgimo, matyt, ima poetą todėl, kad tos dienos praeina tuščiai, be prasmės. Beprasmis jų bėgimas, nuolatinis ieškojimas prasmės ir nuolatinis apsivylimas pagaliau priverčia nustoti tikėjus gyvenimo prasmingumu. Poetas liūdnai konstatuoja:

Nes dienos ėjo žingine,
Kažko ieškoti ir nerast... (*P*, p. 358)

Gal iš dalies gyvenimo prasmė turėtų poetui sušvisti tame nuostabiame ir skaudžiame bėgančių dienų žavume, kurį jis suvokia tam tikrais momentais? Tačiau apskritai toji prasmė lieka neaiški.

Šitą neaiškumą galbūt galėtų patvirtinti anksčiau minėtos „Elnio" baladės finalas:

Kilo klyksmas vidury dainos
(Ten vestuvės aukštam kalne).
Visi šoko prie jaunosios...
Ne tu vienas, girių elni!.. (*P*, p. 234)

Kam buvo nušautas tasai elnias? Gal valdovas jį nušovė kažkokios karališkos vestuvių puotos dalyvių pramogai? Gal jo kančia ir mirtis buvo

savotiška auka nežinomosios jaunosios garbei?.. Neaišku. Todėl taip ir lieka nesuprantama, kam reikalingas gyvenimas, neviltis, baimė ir kančia ir agonika kiekvieno, į kurį neišvengiamai pataiko valdovo (šį kartą pavadinkim, likimo) vilyčia...

Kančios ir džiaugsmo problema

Kaip matom, visas Aleksandriškio pasaulėvaizdis yra labai tragiškas. Jo troškimas pabėgti iš slegiančios ir nuobodžios kasdieninės realybės į ilgesio atvertą svajonių ir pasakos pasaulį baigiasi susikurtųjų iliuzijų dužimu. Ieškojimas gyvenimo prasmės kūryboj baigiasi nusivylimu savo poetine galia ir skaitančiąja visuomene. Troškimas įspėti didžiuosius būties klausimus baigiasi drebėjimu prieš nežinią ir naktį.

Natūralu, kad dėl šito nuolatinio nusivylimo neatskiriama poeto palydovė tampa kančia. Ir tai nėra tos rūšies kančia, kuri žmogų ištinka dėl tokios ar kitokios aiškiai nusakomos priežasties, tačiau apskritai visas realybės netobulumas ir pasaulio bei žmogaus egzistencijos tragiškumas yra gilioji tos kančios priežastis. Ir šitoji kančia poeto yra taip stipriai pajausta, kad jis įžiūri ją ne tik savo būtybėje, – visoje pasaulio buityje, pačiose jos gelmėse jis regi ją glūdint, tartum ta kančia būtų koks pirmapradis visos būties principas. Tai matyti iš eilėraščio „Septynios psalmės". Ten pasakojama, kad kažkoks visuotinis skausmas, kurį autorius vadina „septyniais sopuliais, septyniom psalmėm", glūdi ne tik poeto širdyje, bet ir saulėje tvyro kaip aštrus kalavijas, ir miega pačiose jūrų marių gelmėse.

Šitoks skausmingas visos būties išgyvenimas, kuris ypač buvo suvešėjęs romantizmo metu, vadinasi *Weltschmerz*. Mūsų literatūroj jis tik vieno Aleksandriškio poezijoj ir tėra taip galingai pasireiškęs.

Nuolatinė kančia išvargina ir savotiškai atbukina kenčiančiojo sielą. Jis pradeda bodėtis visu gyvenimu, visa skausmą nešančiąja buitimi. Juo labiau kad tam tikrais momentais jį aplankiusios svajonių ir pasakų vizijos jam parodo kitokį, žavingesnį ir gražesnį, pasaulį. Tačiau to idealinio pasaulio iliuzijos beregint dūžta, ir poetas, jų netekęs, dar aštriau pajunta visą realybės netobulumą ir kančią. Po aukštųjų akimirkų, kada jis įtiki žaviomis iliuzijomis, kasdienybė nebeturi skonio.

Todėl poetą ima kankinti ypatingas bodėjimasis gyvenimu. Tos rūšies kančia dažnai sutinkama romantikų ir dekadanso poezijoj ir vadinama *spleen* arba *ennui*. Leopardi šitaip pasakoja apie tą išgyvenimą:

Paprastas nuobodulys yra tik neturėjimas ką veikti, arba, geriau pasakius, dykinėjimas, bet ne *ennui*. *Ennui* pažįsta tik tie, kurių dvasia turi didelę jėgą. Kuo galingesnė žmogaus dvasia, tuo stipresnis, skaudesnis ir baisesnis yra *ennui*."[21]

Ir tas pats Leopardi kitoj vietoj pasakoja, kodėl gimsta šitas *ennui*: „Genijus bodisi, nes jo siela per daug didelė šitai buičiai."[22]

Vadinasi, mažos sielos šito jausmo negali išgyventi iš viso, o jei gali, tai daug mažesniu mastu, nes iš tikrųjų tik genijaus fantazijoj visu didingumu tegali sušvisti vizijos kitokio, žavingo, idealinio, pasaulio, kuris turėtų būti tikrojo grožio ir gėrio, ir tiesos trokštančios jo sielos buveinė. Ir todėl tik genijus pilnutinai tegali justi kančią dėl šitų vizijų nesirealizavimo skurdžioje ir banalioje kasdienybėje. Ir tik genijus visu baisumu tegali išgyventi nusivylimą realiuoju gyvenimu ir nuobodulį, ir to nuobodulio pagimdytą dvasios nuovargį ir abejingumą.

Kaip weltschmerzas, taip ir spleenas niekur taip stipriai mūsų literatūroj nėra pasireiškęs, kaip Aleksandriškio poezijoj. Bene pati aukščiausia jo viršūnė yra eilėraštis „Ak, kaip gera man". Iš jo pacituosiu:

Nebelaukti nieko, niekuo netikėti
Ir abuoją žvilgsnį į žvaigždes pakelti:
Ateitis – miražai ir tyrai smėlėti,
Praeityje – tuščia, abejinga, šalta...

Ak, kaip gera man...

Aš galiu gyventi, kaip koks Ahasveras,
Aš galiu numirti, kaip kokia plaštakė.
Aš žinau – prikaltas žmogus prie galeros,
Aš matau, kaip dega jojo klaikios akys!

Ak, kaip gera man... (*P*, p. 191)

Dabarties beviltiškumas. Praeities tuštumas ir ateities nykuma. Savo likimo prilyginimas galerininko arba amžinojo žydo likimui. Ir, svarbiausia, visiškas abejingumas. Abejingumas, gimęs iš nusivylimo ir nuovargio. Pasiektas net toks abejingumo laipsnis, kada jaučiamas net tam tikras malonumas dėl šitos savo nevilties ir svaiginimasis savo skausmu: „Ak, kaip gera man..."

Spleeno reiškinių aptinkame pirmuose dviejuose Aleksandriškio rinkiniuose. Be ką tik minėto eilėraščio, jis stipriau pasireiškia dar šiose eilėse: „Buvo saulė", „Kas dieną ilgesį", „Hidalgo" ir kt. Vėlesniuose rinkiniuose tas spleenas

[21] Cit. iš E. von Sydow, *Die Kultur der Dekadenz*, p. 60.
[22] Ibid.

berods nebeužtinkamas. Tai turbūt todėl, kad autorius ilgainiui suranda daugiau uostų pasislėpti nuo realybės. Be to, laikui bėgant, matyt, jis apsipranta su savo likimu ir rezignuoja. Ir kartais jau visai susitaiko su savo pilku, kasdienišku ir dėl to nekenčiamu gyvenimu:

> Man tavęs pilkų pilkesnio,
> Vienų vieno bus gana. (*P*, p. 284)

Tas susitaikymas mažina jo kančios aštrumą, atneša daugiau giedros ir džiaugsmo prošvaisčių. Tačiau tai dar nereiškia, kad būtų pasikeitusi autoriaus pasaulėžiūra, jo pažiūra į pasaulį ir daiktus. Pasaulio suvokimas jo kūryboje visą laiką yra tragiškas. Todėl per visą jo kūrybą veik niekur nenutildamas nevienodais niuansais ir nevienodu stiprumu skamba kančios aidas.

Pirmajam rinkiny kiek aiškiau nėra išryškėjusi mąstymo būdu suvokta jo kančios ir nusivylimo priežastis, nes poetas čia daugiau tik išdainuoja savo nuotaikas ir maža reflektuoja, maža kur aiškiau nusako savo pažiūras į gyvenimą ir jo prasmę. Tačiau ir čia yra labai daug sielvarto ir nusivylimo ir vietomis net savotiškos klaikumos. Šitai kančiai išreikšti jis su pamėgimu vartoja liūdnus ir skaudžius vaizdus, kaip, pavyzdžiui, kalbėdamas apie saulėlydį, piešia klaikų raudonumą vakario dangaus, aplieto krauju ir nusėto žaizdomis ir šašais (*P*, p. 13), arba kai, rašydamas apie dienų slinkimą, regi jas prisigėrusias kraujo kaip kempines (*P*, p. 42). Dėl tos pačios priežasties jis čia taip mėgsta kalbėti apie tragiškąjį Šekspyrą su jo veikėjais – didžiojo sielvarto simboliais: karaliumi Lyru, Ofelija ir Hamletu.

Berods ryškiausiai Aleksandriškio skausmas iškyla antrajame jo rinkinyje. Gal ne be reikalo jis pavadintas „Imago mortis". Čia sukurtas pasaulis veik ištisai pilnas liūdesio, nusivylimo ir nuovargio. Kai kuriose eilėse regim jį sutąsytą agonijos konvulsijų („Pastoralė") ir regim, kaip jame švenčia savo triumfą barškančiais kaulais ir žvangančiu dalgiu mirtis („Imago mortis").

Vėlesniuose rinkiniuose ta kančia daugiausia yra aprimusi ir išgiedrėjusi. Turbūt šitas pragiedrėjimas kyla iš anos anksčiau minėtos rezignacijos, iš mokėjimo susitaikyti su likimu. Tačiau ir čia poetas su pamėgimu kalba apie tai, kas gyvenime yra tragiško ir liūdno, graudaus ir kenčiančio, nykstančio ir prabėgančio, ir žūvančio.

Net iš jo straipsnių rinkinio matyti, kad skaudžios ir liūdnos temos jam labai arti širdies. Reikia tik atsiminti, su kokiu ypač giliu įsijautimu jis moka aprašyti skaudžiai vienišas ir liūdnas didžiųjų mūsų tautos žmonių paskutines dienas („Maironis", „Tumas ir kanarėlės") arba kaip tame pat straipsnių rinkinyje jis nuostabiai gailiai ir graudžiai kalba apie tamsius ir sunkius mūsų baudžiavos laikus („Graudi pasaka apie miestą"), lyg tuose laikuose jis būtų radęs kažką analogiško savo, o gal iš viso žmogaus likimui:

Nešu gyvenimą, kaip sunkų lažą,
Keliu baudžiauninko prastu... (*P*, p. 292)

Ligšiol daugiausia buvo kalbėta apie Aleksandriškio nusivylimą ir kančią, apie jo weltschmerzą ir spleeną, todėl turbūt keistai skambės, jeigu čia pacituosime šiuos jo žodžius: „Man priešingai atrodo, kad mano žodyje pirmukart mūsuose taip suskamba džiaugsmas, o tyras kaip kūdikio juokas, kaip rasa, tik, žinoma, ne linksmumas."[23]

Kaip supranta poetas šitą žodį „džiaugsmas"? Galbūt čia reikia prisiminti, ką jis anksčiau kalbėjo apie sopulio pasikeitimą džiaugsmu slaptingosios aukos – kūrybos metu? Bet argi galima, Aleksandriškio žodžiais kalbant, „džiaugsmo sopuliu suteikti"? Iš tikrųjų poetas tai gali. Juk, pavyzdžiui, skaitant net ir skausmingiausią eilėraštį, jeigu jis tikrai meniškai apipavidalintas, vis tiek jaučiamas slaptas džiaugsmas ir paguoda. Viena vertus, tai turbūt todėl, kad poetas čia taip tobulai sugeba savo viziją įlieti į žodžio formą, priversdamas tą žodį aidėti norimu skambesiu, ritmika ir vaizdu. Taip apipavidalinta kančia tampa graži ir harmoninga. Ir tas, kuris klauso ritmišku ir vaizdingu žodžiu besiliejančio jos aidėjimo, išgyvena ne tik išreikštąjį skausmą, bet kartu ir grožio džiaugsmą. Kita vertus, tas pats eilėraštis gali pažadinti pažinimo ir supratimo džiaugsmą, jeigu jis vaizdžiai atidengia kokią nors naują gyvenimo tiesą, kokį nors naują buities aspektą, kad ir liūdniausią.

Be to, argi galima raminti žmogų vien linksmumu (jį Aleksandriškis, kaip prisimenam, griežtai skiria nuo džiaugsmo, nes paskutinysis yra tylus, susikaupęs ir netriukšmingas)? Galbūt kenčiančiam žmogui didžiausia paguoda yra tada, kai jis suranda kitą dėl to paties kenčiantį.

Pagaliau tenka prisiminti Aleksandriškio kūrybinio praregėjimo momentus, apie kuriuos jis kalba „Kūrimo valandoj". Kai ilgesys iš kasdienybės pasaulio jį nuneša į poetinių vizijų, pasakų ir chimerų šalį, ir kai tos vizijos, įsiliepsnojusios jo sąmonėj, jį laikinai įtikina savo realumu, reikia manyti, poetas išgyvena didžiulį džiaugsmą. Tas kūrybinių momentų džiaugsmas, kaip pasakojama „Kūrimo valandoj", plieskia it žaibas, apakindamas savo šviesa ir atverdamas visą niūriųjų nakties sutemų slepiamą pasaulio grožį. Tokio didelio džiaugsmo negalės išgyventi joks skaitytojas, nes šitų didžiųjų akimirkų žavesys nėra iki galo išreiškiamas: žodis tam per daug netobulas, kaip yra pripažinęs pats Aleksandriškis.

Gali anose sušvitusiose vizijoje išryškėti ir klaikaus liūdnumo tiesos, bet poetas, pagautas supratimo džiaugsmo, tuo metu triumfuoja dėl savo praregėjimo, nes jis jaučiasi pakilęs aukščiau žemės ir jos daiktų, kaip valdęs juos savo

[23] *Dienovidis*, 1938, Nr. 2, p. 64.

suvokimo galia. Tuo pačiu metu jis pasijunta savo skausmui galįs duoti objektyvinį pavidalą. Tokiu būdu pats iš jo išsilaisvinti ir kitiems kenčiantiesiems suteikti paguodos.

Tačiau ne vien tai Aleksandriškiui ir jo skaitytojams teikia džiaugsmo. Reikia pasakyti, kad iš tikrųjų jis ne vien liūdesį ir skausmą randa šioje buityje. Tiesa, buities liūdesį ir skausmą jis labai giliai išgyvena. Todėl natūralu, kad ir buities džiaugsmą jis turi patirti tokiu pat stiprumu. E. von Sydow, kalbėdamas apie dekadanso rašytojus, kurie iš didelio liūdesio staiga metasi į priešingos rūšies nuotaiką, apie jų džiaugsmą yra pasakęs: „Tai nėra koks nors naivus ir paprastas linksmumas, bet stipriai kondensuotas džiaugsmas, kurį mielai galėtų išgyventi didesnio formato būtybės negu mes, žmonės."[24]

Tai tinka ir Aleksandriškiui. Prisiminkim tik jo eilėraštį „Fedra", kuriame skamba kažkoks pasakiškas džiaugsmas, suvirpinęs visą pasaulį ir nebetelpąs jo daiktuose. Štai keletas to eilėraščio posmų:

Tą vakarą šaunus sietynas
Aukštam skliaute perlus patraukė –
Džiaugsmingų vandenų ištvinusių
Vaga nei laukt nelaukė.

Tą vakarą linksmi be galo
Lėbavo pasakų karaliai;
Viršūnėn, ton sniegais nubalusion,
Nenutūpė ereliai.

Tą vakarą vėdinos iždas,
Ir liejos vynas – dužo taurės...
Ir taip džiaugsmingai gervės grįždamos
Išsitiesė į šiaurę. (*P*, p. 240)

Arba vėl reikia prisiminti rondo formos „Pavasarį", kur viskas skamba jaunystės ir saulės, kalnų ir pavasario, ir laimės džiaugsmu.

Vis dėlto tokių eilėraščių, kur ištisai skambėtų grynasis buities džiaugsmas, labai nedaug tėra.

Tačiau paprastai šalia kančios Aleksandriškio eilėse visada mirga džiaugsmo atošvaistos. Paprastai net skaudžiausiuose jo eilėraščiuose suspindi džiaugsmo trupiniai kaip auksinių dulkių krislai tamsiame ir liūdname fone. Pavyzdžiu galima paminėti vieną liūdnesnių jo eilėraščių „Ruduo" („Be tėvynės brangios"). Ten pasakojama apie šiurpų rudenį, kurs ateina kaip žiaurus valdovas, nešdamas naikinimą ir mirtį. Bet to valdovo purpurinis apsiaustas, auksiniais raštais

[24] E. von Sydow, *Die Kultur der Dekadenz*, p. 63.

siuvinėtas, prieš skaitytojo akis sumirga nepaprastu rudeninių spalvų džiugesiu priešmirtiniame gamtos sielvarte.

„Joje mes matom vyną, su tulžim maišytą, matome sielvartą ir džiaugsmą"[25], – šiuos žodžius Aleksandriškis yra pasakęs kalbėdamas apie Brazdžionio poeziją. Bet gal dar teisingiau tie žodžiai galėtų charakterizuoti paties Aleksandriškio kūrybą, nes joj visą laiką pinasi bodėjimasis ir susižavėjimas buitimi, nuovargis ir entuziazmas, gyvenimo troškulys ir jo neapykanta. Apie šitą priešingumą gražiai pasakojama eilėraštyje „Fuga in as moll", kur poetas skundžiasi gyvenimo sunkumu ir graudumu ir kartu jį apoteozuoja:

Mane jis prislėgė ir nuplėšė, ir taip nuvargino,
O vis su tokia didele aistra aš jį nešu,
Ir nyksta visos smulkmenos – tie rudenys ir darganos –
Gyvenimas toks didelis, malonus ir gražus!.. (*P*, p. 201)

Bet turbūt gražiausiai visą buities nykumą ir ties ta nykuma plazdantį džiaugsmą išreiškia Aleksandriškio eilėraštis „Ratelis". Be to, šiame nuostabiame eilėraštyje labai subtiliai atsiskleidžia bendrasis Aleksandriškio žvilgsnis į pasaulį ir gyvenimą:

Atokaitoj žibutės kalės,
O dar juodo, dar pilko laukai,
Bet dainuodami ėjo ratelį
Viso kaimo subėgę vaikai.

Mergyčių spalvingi rūbeliai
Ir džiaugsmingai padrikę plaukai, –
Taip dainuodami ėjo ratelį
Viso kaimo subėgę vaikai.

Po berželiais vienmarškiniais, plikais
Sutingęs pavasaris kelias,
Ir ten slenka mieguistas laukais,
Kur dainuodami eina ratelį
Viso kaimo subėgę vaikai. (*P*, p. 369–370)

Kas nežino ankstyvojo pavasario nykumos, juodų ir pilkų laukų, pamiškėse pajuodusio dar ne visai ištirpusio sniego, pro kurį kalasi žibutės? Šitokiam fone šoka tie vaikai ratelį. Ir kokie jie džiaugsmingi! Kaip marguliuoja jų rūbeliai! Ir jų plaukai padrikę.

[25] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 62.

Aleksandriškis šitą vaizdą nupiešė ne dėl paties vaizdo. Atrodo, čia poetas stovi kažkur šalia pasaulio ir stebi visos buities šiurpų nykumą ir mato toj begalinėj buityje nerūpestingą ir trapų gyvenimą – žaidimą. Ir kuklų to gyvenimo džiaugsmą, nes kokią mažytę dėmelę sudarytų spalvingi ir džiugūs vaikų rūbeliai, jei dailininkas šį ratelį nupieštų ištisai pilkame ir juodame ankstyvojo pavasario fone.

Kaip sakyta, poetas čia į pasaulį yra pažiūrėjęs lyg kažkur stovėdamas šalia jo. Kitaip kalbant, čia atsiskleidžia žvilgsnis to, kuris, išsiskirdamas iš visos nerūpestingos ir savojo esimo nemąstančios buities, kontempliuoja žmogaus ir pasaulio gyvenimą tokiame jo platume, kokį tik gali aprėpti jo mintis.

Toks „stovėjimas šalia pasaulio" dar aiškiau matyti kito didelio mūsų menininko Čiurlionio kūriniuose. Tik Čiurlionis į daiktus žiūri iš daug didesnės tolumos. Kartais atrodo, kad jo stebėjimo taškas yra kažkur toli erdvėje, nes jis gali apmatyti visą didelį žemės rutulį ar bent apvalų to didžiulio rutulio išlenkimą. Kartais vėl atrodo, kad jis visai iš arti regi tolimus žvaigždžių pasaulius, tarytum savo regėjimo ir suvokimo galia būtų pasiekęs ūgį, prasiveržiantį į neužmatomas sferas, tarytum visa žemė po jo kojų būtų tapusi tik mažytis pjedestalas. Galima pagalvoti, kad šitokiu žvilgsniu žiūrįs į pasaulį žmogus trokšta praaugti savo žmogiškąją būtybę ir artėti į kažką nepalyginamai galingesnio ir didesnio.

Aleksandriškio žvilgsnis visai neturi to didelio nuotolio. Jis, ir „stovėdamas šalia pasaulio", visą laiką yra arti žemės ir jos daiktų, taip arti, kad gali įžiūrėti mažas ir besikalančias žibutes. Tarp jo ir daiktų visada yra artimas, intymaus pobūdžio ryšys. Tuose Čiurlionio paveiksluose, kurie yra peršviesti ano didingojo jo žvilgsnio, pasaulis rymo didingas ir šaltas, suabstraktintas ir susimbolintas, atvaizduotas pačiais bendriausiais bruožais ir pačiom bendriausiom linijom, tarytum jis būtų pirmoje savo kūrimosi stadijoj, kur dar nėra išryškėjusios jo detalės, – o Aleksandriškio atkuriamas gamtos pasaulis dėl jo intymaus ryšio su daiktais dažniausiai yra šiltas ir mielas, pilnas gyvybe ir grožiu žėrinčių smulkmenų.

Šitame Aleksandriškio požiūryje į pasaulį matyti jo meilė gamtai ir bendrai visai buičiai. Toji meilė ir mokėjimas žavėtis buities grožiu yra pats gilusis Aleksandriškio džiaugsmo šaltinis. Iš to šaltinio yra gimęs jo džiaugsmas anksčiau minėtuose eilėraščiuose („Fedra", „Pavasaris" ir kt.). Ir to džiaugsmo atošvaistos labai dažnai pasirodo ten, kur autorius pamini gamtos arba žmonių buities detales. Bet kadangi jis visame pasaulio ir žmogaus gyvenime įžiūri gilią tragiką, tat kančios šešėlis veik visur virpa jo džiaugsme ir tą džiaugsmą daro kažkokį gailų ir skausmingą.

„Tiek juose skaudaus džiaugsmo, tiek nežemiškos nuotaikos..."[26] – labai teisingai šitie žodžiai galėtų charakterizuoti Aleksandriškio kūrybos nuotaiką, nors

[26] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 66.

juos pats Aleksandriškis yra pasakęs apie Brazdžionio poeziją. Iš tikrųjų joks epitetas taikliau negalėtų apibūdinti jo džiaugsmo, kaip „skaudus", o apie jo kančią dažnai būtų galima pasakyti, kad ji yra džiugi. Buities džiaugsmas ir kančia dažnai čia yra susilieję į vieną savotišką jausmą, ir jų nebegalima išskirti. Štai vienas paskutiniųjų eilėraščių („Vėlinės"):

Jos buvo rūškanos, sentimentalios
Tos paskutinės mano Vėlinės Kaune –
Su apšviestais, nugeltusiais berželiais,
Su lapais čežančiais, su plaukiančia minia.

Ramiai liepsnojo žvakės ir indeliai,
O pakasynų maršas vario krūtine
Dejuodamas graudino medžių viršūnes
Ir ašarino miglą nuo šakelių.

Be jokio tikslo eidamas per spūstį –
Nebuvo nieko ten lankyt nei liūsti –
Prisiminiau mergaitę mirusią kadais...

Plaukais, lyg tie gelsvi berželių lapai, –
Gražiai gėlėm papuoštą smėlio kapą
Su širdį veriančiais raudojimo aidais...[27]

Tema būtų labai liūdna: mirusiųjų prisiminimo šventė vėlyvą ir ūkanotą rudenį. Bet vis dėlto ir šitą temą autorius sugeba peršviesti savotiškai džiugia šviesa. Kažkokiu gailiu ir skaudžiu džiaugsmu virpa berželių lapų gelsvuma ir žvakių liepsnelės kapuose. Savotišku džiugumu prisimenamas mirusios mergaitės plaukų šviesumas ir gėlės prie jos kapo ir net girdėtų raudojimų aidai čia perteikiami tokiais gražiais ir muzikaliais žodžiais, kad ir jų liūdnume lyg nuskamba savotiško džiaugsmo gaida. Galų gale negalima pasakyti, kur čia baigiasi kančia ir prasideda džiaugsmas. Bet toks mėginimas išskirti šiuos du priešingus jausmo elementus ir nėra reikalingas nei įmanomas. Didžiosiomis gyvenimo akimirkomis, kai žmogui visu gilumu nušvinta naujos tiesos ir naujo grožio trupiniai, visų jo sielos galių veikimas reiškiasi nepaprastu intensyvumu. Jo išgyvenimų skalė atsiveria visu pločiu ir tada joje gali harmoningai ir neišskiriamai suskambėti net labiausiai prieštaringi motyvai: džiaugsmo ir kančios, entuziazmo ir nusivylimo, tikėjimo ir abejojimo.

Vis dėlto daugumoj Aleksandriškio eilėraščių jaučiasi, kad kančios, sielvarto ir liūdesio motyvas skamba nepalyginti didesniu ryškumu negu koks kitas.

[27] *Į laisvę*, 1942, vasario 28, Nr. 50.

Turbūt dėl tos priežasties Aleksandriškį visokie recenzentai kadaise barė ir barė už pesimizmą. Tai iš nesusipratimo. Kančia per daug realus ir neišvengiamas dalykas, kad prieš ją būtų galima užsimerkti ir nutylėti jos buvimą. Jeigu ji paliečia ir labiausiai plokščias bei nekomplikuotas sielas, – juo labiau jos neišvengia tas, kurs labiau prašviesėjusia ir išbudusia sąmone gali giliau žvelgti į gyvenimą. Jo aiškiaregystėje įvairūs reiškiniai nušvinta nepalyginamai didesniu aiškumu. Tat ir gyvenimo tragizmas bei kančia tam žvilgsniui neišvengiamai atsiveria tokia gelme, kokios niekada negali ir nenori išvysti dauguma žmonių, kurių žvilgsnis tenueina tik iki plokščio daiktų paviršiaus. Šitai patvirtina ir Nietzsche: „Kokiu gilumu žmogus žiūri į gyvenimą, tokiu gilumu jis mato ir kentėjimą."[28]

Sugebėjimas giliau žvelgti į gyvenimą praplečia žmogaus troškimų ir jo dvasinių interesų sritį. Nuo paprasto biologiniais interesais besiribojančio egzistencijos laipsnio jis trokšta pakilti aukščiau. Bet šitą jo kilimą visą laiką lydi kančia, kurią pagimdo nuolatinis amžinai beaugančių troškimų nesirealizavimas norima forma ir nuolatinė kova už išsilaikymą laimėtoj aukštumoj. „Juo mes pasiekiame aukštesnio egzistencijos laipsnio, juo mes turime patirti ir gilesnės kančios. Ji prasideda fiziniu skausmu ir siekia religinių abejonių aukštumos."[29] Todėl iš tikrųjų „kančia yra lyg ta kaina, kuria mes turime mokėti už mūsų žmogiškąją tobulybę."[30]

Vadinasi, tas, kuris pasiekia tam tikro tobulumo, iš jo aukštumos visada yra priverstas regėti kančios bedugnę. Už gyvenimo gelmių pažinimą jis turi atsilyginti nerūpestingo ir naivaus gyvenimo džiaugsmo praradimu; jis yra išmetamas iš to vaikiškai vaiskaus pasaulio, kurs, nesibraudamas į gyvenimo gelmę, moka džiaugtis gražiu jo paviršium ir žaviom detalėm:

> Prasmės mergaitė neieškos –
> Kodėl ir kaip? – jai viskas aišku.
> Ak, kaip tujenai mielas, vaikiškas,
> Pasauli mano, šypsantis ir vaiskus!.. (*P*, p. 181)

Tarp kitko, poetas čia kalba su tam tikra nostalgija apie aną vaikišką ir naivų pasaulį. Panašu į tai, lyg paragavusis vaisių nuo pažinimo medžio, patyręs jų kartumą, ilgėtųs pirmykščio, rojiško nekaltumo, kol dar siela, nepažinusi gyvenimo gelmės, nežinojo toj gelmė slypinčios kančios.

Bet į tą pirmykštį būvį sunku sugrįžti: ana kančios bedugnė per daug gili, kad būtų galima ją užmiršti. Nebent tą kančią būtų įmanoma kuriuo nors būdu

[28] Friedrich Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*, Berlin, [b. m.], p. 187.
[29] Juozas Girnius, „Žmogiškosios kančios prasmė", *Židinys*, 1940, Nr. 2, p. 162.
[30] Ibid.

nugalėti ir eiti toliau jos ribos. Gal tik tada būtų iš naujo laimėta pirmykštė palaiminto džiaugsmo būsena. Bet, norint ją pasiekti, pirmiausia reikia iki galo išgyventi visą kančios gilumą.

Aleksandriškis yra toli nuėjęs tuo keliu: kaip retas kas nors kitas išgyvenęs kančios pilnybę, jis yra pasiekęs dalinio, o kai kur ir visiško jos nugalėjimo.

Atrodo, kad kančiai jis turi ypatingą jautrumą. Ir tas jautrumas taip išvešėjęs, kad jį, matyt, skaudinamai veikia net ir tokie reiškiniai, kurie iš esmės nėra skaudūs. Tą jautrumą norėtųsi palyginti su mažo kūdikio jautrumu, kurs verkia, matydamas šviesą. Džiugi dienos šviesa skaudina jo per daug jautrias akis. Ir kai jis verkia, sunku žinoti jo ašarų priežastį: gal tai dėl to, kad jis džiaugiasi išvydęs šviesą, o gal dėl to, kad tas įspūdis, per daug jautriai veikdamas, žadina jo skausmą.

Štai, sakysime, kai kurios eilės iš „Eilėraščių" rinkinio daro įspūdį, lyg autorius, prisilietęs buities, patirtų savotiškai džiugų svaigulį, bet kartu ir kančią. Atrodo, gyvenimas jį ir svaigina, ir skaudina. Kitaip sakant, daro jam panašų įspūdį, kaip dienos šviesa anam jautriam kūdikiui.

Dėl ypatingo savo jautrumo (ir galbūt dėl tuo metu gyvenime vyravusių slegiančių nuotaikų) suvokęs gyvenimą ir visą buitį kaip kančią, jis darosi neramus ir maištingas. Štai „Imago mortis" rinkinyje jis kalba daug kur stipriai akcentuodamas savo skausmą, savo nuovargį ir nuobodį. Bet ilgainiui šita audringa kančia rimsta. Poetas lyg susitaiko su savo likimu. Su rezignacija, be maišto ir protesto jis konstatuoja gyvenimo tragizmą ir kančią. Šitoje rezignacijoje, tame pasidavime kančiai, kaip anksčiau spėjom, ir glūdi jo kančios pragiedrėjimo ir nuskaidrėjimo paslaptis. Taigi „Intymiose giesmėse" ir „Užgesusiose Chimeros akyse" toji kančia yra savotiškai džiugi. Paprastai peršviesta ir daug kur beveik nugalėta džiaugsmo, ji liejasi nors kaip daugiau ar mažiau aitrus, bet vis tiek savotišką džiugesį žadinąs vynas.

Paskutinio Aleksandriškio rinkinio („Be tėvynės brangios") viename eilėraštyje („Šv. Sebastijonas") galima konstatuoti visišką kančios pergalę:

Pakeldamas akis aukštyn, drebėjau,
Kad nepalaužtų valios man kančia –
Įsmigo šit pirmoji vilyčia,
Ir nerimas, o Viešpatie, praėjo.

Kaip miela, lyg šilti lašai lašėja,
Lyg sąla sąnariai... Kaip gera čia
Man laukt, matyt su šypsena skaisčia
Ateinantį iš tolo Atpirkėją.

Garbė ir šlovė Tau, o Visagali,
Maniau, kad reiks įtempti valią,
O šit Tu pats manęspi ateini...

O kiek šviesos, net man akis gadina...
Švelnaus skambėjimo skliautai pilni,
Tik svyra šit galva, sunki, it švinas.

Didžiausioje savo įtampoje kančia, prisiimama su patvariu nuolankumu, virsta didžiulio džiaugsmo palaima. Ir kankinys, mirtinos kančios ištiktas, tarytum nugali ją, peržengdamas jos ribą ir patekdamas džiaugsmingos ekstazės sritin. Svaigdamas toje ekstazėje, jis junta ateinant artyn Atpirkėją ir jaučia iš skliautų atplūstant dangišką šviesą ir nežemiškus skambėjimus.

Tas eilėraštis yra tolimiausias taškas Aleksandriškio kančios evoliucijoj. Jis rodo, kaip nežmoniška kančia, nugalėta žmogaus dvasinės jėgos, jo kantrybės, tikėjimo ir vilties, užplūsta kenčiantįjį nepaprastu džiaugsmu, tikru svaiguliu ir ekstaze, kurios šviesoje nublanksta mirties baimė ir agonijos kentėjimai. Bet vis dėlto ir šitame džiaugsme jaučiasi savotiška ir gili klaikuma. Ji atsiveria paskutinėj eilėraščio eilutėj, kur nukankintasis, busdamas iš džiaugsmo ekstazės, junta svyrant savo galvą mirties ramybėn.

Tada mes galime suvokti, kiek kančios kainuoja šitoji džiaugsmo ekstazė.

Čia pat mes galime suprasti, kad tam, kuris pažino visą gyvenimo ir kančios gelmę, kito kelio į džiaugsmą nėra, kaip per herojiškai nuolankų jos, kaipo žmogaus gyvenimo būtinybės, priėmimą ir per galutinį jos iškentėjimą, nes žmogus turi iškentėti savo gyvenimą ir savo kančią. Tai neišvengiama ir prasminga.

Juo prasmingiau yra tai, kad poetas gyvenimo kančią turi iškentėti didesnėj pilnybėj negu kiti. Jis juk gali, kaip viename anksčiau minėtame Aleksandriškio eilėraštyje („Katarsis") sakoma, paversti savo kraują vynu, kad jį priimantysis išsivaduotų iš gyvenimo kančios, nes poetas savo kentėjimo apipavidalinimu neša žmogui katarsį, t.y. nusivalymą nuo baisių ir skaudžių jausmų. Ir kuo gilesnė kančia, tuo didesnę giedrą ir šviesą neša tas katarsis.

Taigi poetas yra savotiškas atpirkėjas. Kentėdamas savo skausmą, jis kenčia ir už kitus. Meniškai apipavidalintą ir harmoningą, kūrybinio džiaugsmo atošvaistom peršviestą jo kančią skaitytojas priima visai kitaip negu realiajame gyvenime sutinkamą savo asmeniškąją kančią. Pirmoji kančia yra gydanti ir guodžianti, o antroji tik aitriai žeidžianti.

Išgyvenęs tam tikrą kančią menininko kūryboj, žmogus yra lyg apsaugomas (bent iš dalies) nuo tos pačios kančios gyvenime. Taip turbūt reikėtų suprasti šiuos Aleksandriškio žodžius, kai jis sakosi trokštąs paaukoti save dėl to,

Kad tau antrukart kentėti nebereiktų
To paties sunkaus gyvenimo – kančios... (*P*, p. 318)

Todėl reikėtų visada jausti dėkingumą tam poetui, kuris savo nepaprastam jautrume gali patirti visą kančios aitrumą ir savo aiškiaregystėj išvysti visą jos gelmę, kurs, išgėręs jos taurę iki paties dugno ir mirštamai jos nugirdytas, gali dainuoti palaimą džiaugsmo, kurį atnešė begalinė kančia.

Aleksandriškio ryšys su Vakarų kultūra

Bendrais bruožais peržvelgę didžiąją dalį Aleksandriškio kūrybos ir bandę aiškinti jos prasmę, galime iš tikrųjų konstatuoti jo idėjų universalumą. Visos ligšiol šiame darbe nagrinėtos jo kūrybos problemos niekur nepaliečia tų dalykų, kurie galėtų specifiškai rūpėti kokiam nors tautiniam ar visuomeniniam sambūriui. Jos liečia bendrai žmogų, jo likimą, jo gyvenimo prasmę, jo kančią ir džiaugsmą etc. Todėl Aleksandriškio poezija čia nagrinėtuoju savo plotu priklauso ne tik specifiškai mūsų tautinei kultūrai, bet ir bendrajai, visuotinajai žmonijos kultūrai, tiksliau pasakius, Vakarų kultūrai.

Toji giminystė galima pastebėti net neįsigilinus į Aleksandriškio poezijos turinį, o vien iš paviršiaus į ją pažvelgus. Pažiūrėkim tik į jo žodyną. Koks jis turtingas bendrojoj Vakarų kultūroj sutinkamų žodžių, vardų ir simbolių. Tarp jų ypač apstu meno kūrinių, jų herojų ir autorių vardų. Čia figūruoja Tobozos Dulcinėja, Liūdnojo Vaizdo Riteris, Karalius Lyras, Ofelija, Hamletas, Lorelei, Solveiga, Mona Liza, Dante, Tasso, Pierrot, net Chaplinas ir daug kitų. Taip pat čia figūruoja graikų mitų ir viduramžių padavimų vardai bei simboliai: chimeros, medūzos, Šventasis Gralis, Tristanas, Izolda... Apstu įvairių svetimžodžių ir svetimvardžių, kaip fontanas, fėja, menuetas; Atėnai, Italija, Maratonas... Be to, daug moderniškųjų tarptautinių žodžių: džiazas, finišas, tempo, lunaparkas, reklama... Pagaliau čia sutinkam ištisus posakius svetimom kalbom.

Einant toliau galima įžiūrėti, kad kai kurių jo eilėraščių siužetuose bei įvaizdžiuose vyrauja kažkas mums svetimo, girdėto iš svetimų knygų ir padavimų. Vienų jo eilėraščių įvaizdžiai su savo šachais, vizyriais, kupranugariais, tyrais, hienom ir šakalais primena rytietiškas pasakas, kurias Vakarai kadaise parsigabeno iš Oriento. Kiti eilėraščiai vėl su savo hidalgo, mirštančiomis infantėmis, karališkaisiais šermuonėliais dvelkia padavimais ir legendomis, gimusiomis Vakarų viduramžiais.

Šitų vardų ir simbolių prigydymas lietuviškoje dirvoje yra nemažas Aleksandriškio nuopelnas mūsų kultūrai. Bet nepalyginamai didesnis jo nuopelnas

yra tas, kad jis savo kūryboj įsigilino į anas ką tik nagrinėtas bendrojo žmogiškojo vertingumo problemas. Taigi jis vienas pirmųjų taip praplėtė ir pagilino mūsų poezijos idėjinį pasaulį ir padarė ją artimą ir gimininga universaliajai Vakarų kultūrai.

Pats anų problemų pakėlimo faktas Aleksandrišką bendrai suartina su Vakarų kultūra, o tų problemų sprendimas jį susieja su tam tikra vakarietiškos kultūros epocha.

Ir, atrodo, Aleksandriškis savo kūryba siejasi su dekadansu. Dekadansas čia suprantamas ne kaip kokia nors literatūrinė srovė ar srovelė, bet kaip tam tikra kultūrinio gyvenimo epocha. Kaip esmines žymes tos epochos savo minėtame veikale von Sydow yra nurodęs šias: weltschmerzą, pasaulio pražūtiesbedugnės nuvokimą (plg. Aleksandriškio „naktį"), gyvenimo nuobodį ir nuovargį ir net to gyvenimo baimę, visos buities beprasmybės jausmą etc. Tai yra savotiško išsisėmimo ir nuovargio epocha, abejojanti gyvenimo ir kultūros verte, netekusi nuolatinio ir sveiko kūrybinio veržlumo ir optimistinio gyvenimo suvokimo. Reikia manyti, šitoji epocha yra natūralus atoslūgis, tam tikras persitempimo, išsisėmimo, nuovargio ir nusivylimo reiškinys, kuris pasirodo po kitokios nuotaikos epochų, pasižyminčių ypatingu kūrybiniu entuziazmu ir ypatingu tikėjimu žmogaus kuriamąja galia.

Dekadansas, praėjusiam šimtmety aiškiau pasirodęs Europos kultūros gyvenime, geriausią išraišką sau rado romantizme ir vėlesnėse jo atžalose, kurios gyvuoja iki mūsų laikų.

Aleksandriškio kūryba, kurioje galima konstatuoti tam tikras dekadentines tendencijas, turi kažką bendro su romantizmu ir vėlesne jo atžala simbolizmu. Bene Antanas Vaičiulaitis (Raginis) pirmas iškėlė jo artimumą simbolizmui. Aleksandriškis jam į tai atsakė: „Many simbolizmo nė kiek ne daugiau kaip Homere."[31]

Šiuo teigimu Aleksandriškis lyg norėtų nuneigti bet kokį savo kūrybos artimumą simbolistams ar jiems panašioms srovėms. O vis dėlto, stebint jo pasaulėvaizdį, negalima nerasti kažko bendro tarp jo ir, sakysim, romantizmo bei simbolizmo. Juk tas weltschmerzas, tas bedugnės-nakties pajutimas, nuovargis ir spleenas, nuolatinis svyravimas tarp susižavėjimo gyvenimu ir bodėjimosi juo, be to, tasai ypatingas formos kultas ir siekimas atkurti žodžiais nebeišreiškiamą tikrovę, – visa tai lyg ir pateisintų mūsų tvirtinimą.

Galbūt Aleksandriškis anuo savo teigimu norėjo pabrėžti, kad jis, sakysime, nėra sąmoningai dėjęsis prie jokios romantinės ar neoromantinės mokyklos ir nėra jos sekęs nei specialiai iš jos mokęsis. Ta prasme minėtąjį Aleksandriškio

[31] *Dienovidis*, 1938, Nr. 2, p. 65.

tvirtinimą reikėtų laikyti teisingu. Aleksandriškis yra per daug didelis talentas, kad jam reikėtų ką nors sekti ar kopijuoti. Savotiška jo psichinė struktūra, veikiama gyventojo laikotarpio dvasios, yra vienintelis jo kūrybos šaltinis.

Be abejo, jis pažino romantinę ir neoromantinę literatūrą. Bet ar jis tik todėl gravitavo ton pusėn, kad buvo ją pažinęs? Turbūt ne. Reikia manyti, jo poezija būtų ėjusi ta pačia linkme, jeigu jis apie aną literatūrą net nebūtų nieko girdėjęs. Žinoma, tos literatūros mokyklos pažinimas galėjo padėti išsivystyti tam tikriems jo polinkiams bei tendencijoms, bet lemiamos įtakos tai negalėjo turėti.

Paaiškinimui galima pacituoti vieną posakį: „Patikėkite, kad kelionėje aplink pasaulį randama tik tai, kas jau iš seno yra mūsų pačių sielos dugne."[32] Norisi šitą posakį parafrazuoti ta prasme, kad ir lektūroje, kuri irgi yra savotiška kelionė aplink pasaulį, nes leidžia šį pasaulį ir jo minties augimą pažinti dideliame laiko tarpe ir plačioje erdvėje, – būtent ir joje mes randame ir pasisaviname tik tai, kas jau iš seno yra mūsų sielos dugne.

Įsivaizduokim, jeigu visą Baudelaire'o speeną ir visą romantikų weltschmerzą būtų kas išpylęs tiesiog ant šviesios Tumo-Vaižganto galvos. Kas tada būtų atsitikę? Nieko. Tai būtų nuriedėję nuo jo kaip nuo žąsies vanduo, nes tokie dalykai jam būtų buvę visai svetimi. Kas kita Aleksandriškis – jo sielos struktūra kitokia. Kaip minėjom, jis, matyt, iš prigimties turi ypatingą jautrumą skausmui ir tam tikrą palinkimą į savo minorinę nuotaiką. Turbūt norėdamas tai pabrėžti, jis ir savo biografijoj vietoj žodžio „gimiau" sako „balsu pareiškiau nepasitenkinimą šiuo pasauliu".[33]

Tad dėl šitos priežasties ana romantinė literatūra galėjo sustiprinti tam tikras įgimtas jo tendencijas.

Bet daug giliau už visas literatūrines įtakas Aleksandriškio sielą turėjo formuoti pats gyvenamasis laikotarpis, nes iš tikrųjų „poetas yra gyvenamojo momento vaikas. Jis gali verkti arba juoktis. Kai jis be pagrindo verkia – negerai, bet kai jis be pagrindo juokias, taip pat negerai. Reikia lenktis tikrenybei."[34]

Aleksandriškis yra giliai išgyvenęs anuometinę Lietuvos visuomeninio gyvenimo krizę. Taip pat visu gilumu jis yra jautęs kultūringųjų Vakarų gyvenimo tikrenybę. O toji tikrenybė iš tikrųjų buvo ne kas kita, kaip praėjusiame šimtmetyje pradėjęs vešėti kultūros dekadansas. Tik po Didžiojo karo jis buvo dar labiau sustiprėjęs ir paryškėjęs. Aleksandriškiui teko gyventi toj pačioj atmosferoj, gal tik dar labiau slegiančioj, kurioj kiek anksčiau gyveno ir kūrė kai kurie kiti. Ir jeigu mes linkstame įžiūrėti tam tikrą jų ir Aleksandriškio kūrybos

[32] Cit. iš: E. von Sydow, *Die Kultur der Dekadenz*, p. 177.
[33] *Antrieji vainikai*, Kaunas, 1936, p. 52.
[34] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 86.

tendencijų giminystę, tai, aišku, čia pirmiausia nusvėrė ne kokios nors literatūrinės mokyklos įtaka, bet tas faktas, kad ir Aleksandriškiui, ir aniems prieš jį kūrusiems teko kvėpuoti tos pačios atmosferos dusinančiais garais.

Jeigu XIX amžiuje, ypač jo pabaigoje, ir jautėsi kultūros gyvenimo tam tikras nuovargis ir net labai stipriai pasireiškė pesimistinis kultūros ir žmogaus gyvenimo suvokimas, tai vis dėlto iš esmės tas laikotarpis buvo kūrybinio entuziazmo, pasitikėjimo žmogaus galia ir jo kuriama kultūra laikotarpis.

> Abi didžiosios XIX a. srovės – idealizmas ir natūralizmas – sutinka, kad kančia yra tik laikinė dabartinio žmonijos stovio apraiška, kuri turi būti nuveikta tolesniame istorijos vyksme. Jas abi veda optimistinis istorijos supratimas ir gaivina pažangos mintis.[35]

Turbūt kaipo atoslūgis šito kūrybinio entuziazmo tame pat šimtmetyje lygiagrečiai ėmė pasireikšti ir tam tikros dekadanso žymės. Jos reiškėsi vis stipriau, kol žmogus, patyręs nuovargį po kūrybinio užsidegimo ir nusivylęs išdidžių užsimojimų nepasiteisinimu, ėmė vertinti gyvenimą visai kitokiu žvilgsniu. Juozas Girnius šitaip yra charakterizavęs prieš dabartinį karą gyventąjį laikotarpį: „Nūnai gyvenamą laiką valdo netikrybės arba žlugimo *ethos*. Mus šiandien niūriai žavi nebe pažangos, o žlugimo mintis. Mes linkstame į katastrofinį daiktų ir istorijos supratimą."[36]

Gyvenimo krizė tuo metu pasirodė tokia didelė besanti, kad buvo net imta galvoti apie visos Vakarų kultūros žlugimą. Reikia tik prisiminti anuomet taip populiarų Spenglerio veikalą „Untergang des Abendlandes", kuriame kaip tik ir buvo teigiama ta mintis.

Žmonės, stovėję mūsų kultūrinio gyvenimo avangarde, be abejo, pažinojo Vakarų kultūrą. Dar daugiau – tą kultūrą jie laikė sava. Ir todėl jie gyveno jos nuotaikomis. Turbūt dėl to Aleksandriškis, prisimindamas Vakarų kultūros krizę, galėjo konstatuoti: „Mes tuo neviltiškumu užsikrėtėme, mes žiūrime į Vakarus..."[37] Ir kitoje vietoje jis rašo: „Vakarai, krikščioniškoji kultūra merdi. Ji gyvena panašius laikus kaip mes. Mes vis dar linkę žiūrėti į senąją Europą, kuri buvo gyva, bet šiandien ir jinai gyvena didelio sukrėtimo laikus, šiandien ir ji blaškosi po kraštutinumus ir ieško išeičių."[38]

Aleksandriškį patį giliai veikė toji krizės nuotaika:

> Aš gyvenu agoniją ir rudenį
> Su merdinčia, su mirštančia Europa. (*P*, p. 112)

[35] Juozas Girnius, „Žmogiškosios kančios prasmė", *Židinys*, 1940, Nr. 2, p. 169.
[36] Ibid., p. 171.
[37] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 68.
[38] Ibid., p. 24.

Nenuostabu, kad jo kūryboj galima konstatuoti daugelį tos pačios krizės reiškinių. Atidengimas ir ypatingas akcentavimas tamsiųjų ir skaudžiųjų gyvenimo reiškinių, kurių nenori ar negali įžiūrėti optimistiškos ir jaunatvės entuziazmu alsuojančios epochos, žmogaus ir pasaulio tragizmo bei jų egzistencijos katastrofiškumo skelbimas, nusivylimas ir nuovargis ir nuolatinis blaškymasis kančioje, – visa tai išduoda, kokiu gilumu jis yra išgyvenęs tą kultūros krizę bei dekadansą.

PATRIOTINĖ ALEKSANDRIŠKIO POEZIJA

Dar įžangoj teko pastebėti, kad Aleksandriškis savo kūryba yra ir europietis, ir lietuvis. Svarstydamas bendrai žmogui rūpimus klausimus ir juos tam tikroj šviesoj spręsdamas, jis leidžia atsekti savo artimą ryšį su vakarietiškuoju gyvenimu, o išryškindamas savo kūryboje lietuviškojo gyvenimo nuotaikas bei idėjas, jis pasirodo niekados nebuvęs atitrūkęs nuo savo tautos ir jos reikalų.

Aleksandriškio patriotinė poezija yra gimusi dviejuose skirtinguose laikotarpiuose. Pirmąjį laikotarpį sudaro Nepriklausomosios Lietuvos gyvenimas, o antrasis prasideda su bolševikine okupacija. Pirmajam laikotarpiui tenka tie jo patriotiniai eilėraščiai, kurie pasirodė pirmuose keturiuose rinkiniuose, vėliau tilpusiuose viename „Poezijos" tome. Antrajam laikotarpiui priklauso patriotiniai eilėraščiai, esantys paskutiniame dar rankraščiu tebesančiame rinkinyje „Be tėvynės brangios".

Sukurti visiškai skirtingais laikotarpiais, tie eilėraščiai daugiausia yra nepanašūs savo nuotaika ir net forma. Dėl tos priežasties apie pirmojo ir apie antrojo laikotarpio patriotinius Aleksandriškio eilėraščius teks kalbėti atskirai.

Nepriklausomosios Lietuvos laikotarpis

Nepriklausomosios Lietuvos laikotarpiu Aleksandriškio kūryboj patriotinių eilių nėra itin gausu. Vis dėlto dviejuose savo rinkiniuose jis skiria net po specialų skyrių tos rūšies poezijai: „Eilėraščiuose" – „Lygumos" ir „Intymiose giesmėse" – „Tik be kita ko".

Vieni tų patriotinių eilėraščių vaizduoja anuometinę mūsų krašto dabartį, o kiti tolimąją praeitį. Paskutiniuose kalbama su patetika ir susižavėjimu apie buvusius didingus amžius, o pirmuose gyvenimas vertinamas kritišku, daug kur ironišku žvilgsniu.

Tokiu kriticizmu veik ištisai pasižymi visas „Lygumų" skyrius, kuriame daugiausia ir kalbama apie Nepriklausomosios Lietuvos gyvenimo realybę. Vėlesnėje savo poezijoj autorius to gyvenimo nebepaliečia. Tiesą sakant, „Lygumose" niekur specialiai nėra gilinamasi į kokias nors mūsų gyvenimo problemas

ir jos čia nėra sprendžiamos. Čia tik bendrai skundžiamasi anos dabarties liūdnumu ir sunkumu:

Tie laukai tušti, kur priėjome,
Ta naktis, naktis skrūdi, sielvartinga... (*P*, p. 139)

Tas liūdesys ir skundas ir savotiška baimė dėl mūsų gyvenimo nykumos atsiliepia ir kituose to skyriaus eilėraščiuose. Tačiau iš jo poezijos čia neparyškėja, kokia yra jo sielvarto priežastis, nes poetas, kaip sakyta, į visokias mūsų tautos gyvenimo problemas čia nesigilina. Tiesa, vienoj kitoj vietoj šis tas lyg ir užsimenama, bet labai neaiškiai ir neplačiai:

Nū garbini tu šlykščiąją šunaują, –
Tave iščiulpusi apleis jinai... (*P*, p. 165)

Panašus kaltinimas vėl „Imago mortis" įžangoje:

Bet nū ją aptraukė Švento Rašto raugės,
Tai dėl to vaidenas toks graudus ruduo. (*P*, p. 172)

Atrodo, lyg autorius dėl krašto negerovės kaltintų tam tikrą visuomenės sluoksnį, žinoma, ne ką kita, kaip vadovaujantįjį sluoksnį, vadinamąją inteligentiją, kurios didžioji dalis, sumiesčionėjusi ir netekusi tautinio idealizmo, grasino anuomet mūsų gyvenimą atiduoti rutinai ir stagnacijai. Kad Aleksandriškis stebėjo šitą miesčionėjimo procesą ir juto jo pavojų, galima matyti ir iš jo straipsnių: „Yra daktarų ir levitų ir kitų kitokiausių „luomų", bet inteligentijos tikrąja to žodžio prasme nėra. Paskiri inteligentai reikalo netaiso."[39] „Vadinasi, kuriasi ne inteligentija, bet ogi miesčionija. Čion linksta ne virėjos ir siuvėjai, bet iš sodžiaus atėjusi mokslo jaunuomenė ir senos kartos inteligentų jaunesnioji karta."[40]

Todėl ir spėjame, kad anos aptraukusios mūsų gyvenimą „Švento Rašto raugės", ta autoriaus plakamoji „šunauja" atstovauja ne kam kitam, kaip sumiesčionėjusiai mūsų inteligentijos daliai.

Retkarčiais poetas užsimoja konkrečiau parodyti mūsų gyvenimo negeroves ir blykstelti aktualija. Tai žymu eilėraštyje „Ėjau laukais", kuris, galimas dalykas, net asmeniškai yra kažkam taikomas:

Provincija?.. Ko jai? Ir šiandien tyli ji
Sulinkusi lauke be aimanos...
Ir laimės ieško, tik ne čia – Brazilijoj,
Lyg tėviškė ne jos, o tenorų palaimintų. (*P*, p. 157)

[39] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 192.
[40] Ibid., p. 193.

Bet šiaip jau aktualijos, bėgantys laiko klausimai, kaip ir platesnės reikšmės socialinės-visuomeninės problemos, čia nesvarstoma. Tokie dalykai, anot Aleksandriškio, sunkiai telpa į „grynosios poezijos rėmus". Matyt, poetinio instinkto vedamas, savo eilėse jis vengia paliesti šiuos dalykus, bet jiems svarstyti randa kitą būdą ir kitą progą (tie dalykai kaip tik aptariami jo straipsniuose).

Pagaliau jeigu jis kartais ir paliečia aktualijas, tai stengiasi paliestąjį dalyką suvisuotinti, apibendrinti, duoti jam platesnės reikšmės. Bene geriausias pavyzdys šiam faktui pailiustruoti yra satyrinis eilėraštis „Karaliaus šuo". Jo idėja turbūt buvo tam laikui aktuali, bet jos išreiškimas tobula baladės forma, apsieinant be konkrečių ir prabėgančių mūsų gyvenimo vaizdų, ją padaro universalią, visuotinę, nenustojančią reikšmės su praeinančiu momentu.

Dažnai liečiantys ano meto tikrovę Aleksandriškio eilėraščiai turi satyrinį pobūdį. Autorius juokiasi iš savo krašto negerovių. Tačiau jam skaudu, kad jis turi juoktis. Tai juokas pro ašaras. Juokas iš širdperšos ir iš meilės. Nenuostabu, kad autorius kartais nustoja pusiausvyros, negalėdamas visą laiką išlaikyti ramios lyg ir nesijaudinančio žmogaus šypsenos, ir tada, metęs juoko kaukę, atvirai parodo savo pyktį ir sielvartą. Pavyzdžiui:

Jūs? Pilvan suaugot, apsnūdot, aptingot... (*P*, p. 155)

Tas pyktis, net per daug realistiškais posakiais išsiveržiąs, yra visai suprantamas. Autorius jaudinasi ir piktinasi, ir kenčia dėl to, kad jis savo kraštą visų labiausiai myli. Ir toji meilė su patetika prasiveržia ne viename „Lygumų" posme:

Tikrai, juk nėra nieko už žvaigždes aukštesnio
Ir nieko taip brangaus, kaip žemė ši po kojų! (*P*, p. 158)

Tėvynės idėja poetui vaidenasi visu savo grožiu ir skaistumu. Bet juo labiau jis myli ją todėl, kad jinai, jo prilyginimu, kaip amžinai graži ir skaisti Ofelija, yra tokia:

Nuvargusi nuo melo, sielvarto ir smurto! (*P*, p. 159)

Iš to gali būti suprantama, kodėl Aleksandriškis šiam skyriui uždėjo motto iš Ibseno „Laukinės anties": „Tai kas, Gina, kad mūsų pastogė tamsi ir bėdina. O vis dėlto tai mūsų nuosavas kampas, ir aš sakau – čia mums gera."

Gyventoji dabartis Aleksandriškiui atrodo „tamsi ir bėdina", o apie praeitį jis kalba su ypatingu susižavėjimu. Eilėraštyje „Prūsai" (iš „Lygumų") senovė jam vaidenasi kaip nuostabi pirmykščio gyvenimo idilė, kai mūsų protėviai, svetimųjų neužklystami, gyveno palaimintoje ramybėje:

... be kraujo ir be ašarų
Šlamėjime šilų šventų. (*P*, p. 145)

Skyrelyje „Tik be kita ko" tie pora eilėraščių, kuriuose kalbama apie mūsų praeitį („Vaidilai" ir „Vorksla"), patetiškai iškelia tos praeities didybę, jos žygius, jos legendas ir didžiuosius kunigaikščius.

Tik reikia pasakyti, kad praeitį vaizduoją Aleksandriškio eilėraščiai dvelkia kitokia nuotaika negu, sakysim, tos pačios tematikos mūsų patriotinio romantizmo poezija, kuriai ryškiausiai atstovavo Maironis. Anų mūsų laisvės kovotojų eilėraščiuose ištisai vyravo herojinė nuotaika, skatinanti kovoti ir pasitikėti. Aleksandriškis šitos tematikos eilėraščiuose šalia praeities didybės paprastai kontrastingai parodo dabarties menkystę:

Tu šiandien lygiai priešų apsupta, varguole,
Kantri širdie, po pilka rudine!
Tai andai tu Europą nuo mongolų
Apgynei nuoga krūtine. (*P*, p. 302)

Aleksandriškis mėgsta kalbėti apie Lietuvos praeities didybės žlugimą, apie aisčių giminių mirtį („Piliakalniuos"). Vadinasi, jis pirmiausia atidengia ne mūsų praeities heroizmą, bet jos tragizmą. Čia keliama greičiau ne kovos ir ryžto dvasia, o nusivylimas ir rezignacija. Galbūt tai dėl to anksčiau minėto specifinio Aleksandriškio palinkimo vaizduoti visa tai, kas yra tragiško ir skaudaus, ir nykstančio. O galbūt tai dėl to, kad herojinį pirmykščio romantizmo aidą, kurs skelbė praeities didybę, beveik tikėdamasis ją realizuosiantis ateityje, čia prislopino ir visai užgniaužė nepriklausomo gyvenimo realybė.

Aleksandriškis juk nėra to paties laikotarpio žmogus kaip, sakysime, Maironis, ant kurio ankstyvosios herojiškai romantinės, skatinančios kovon poezijos dar negalėjo kristi realiojo tos kovos rezultato šešėlis. Bet vis dėlto romantišku praeities vaizdavimu Aleksandriškis siejasi su mūsų tautinio romantizmo tradicija. Taip pat, kaip kritišku anuometinės dabarties vaizdavimu jis siejasi su nepriklausomos Lietuvos patriotinės-visuomeninės literatūros tradicija. Jo poezija atliepia tautinio romantizmo ir visuomeninio kriticizmo susidūrimui nepriklausomos Lietuvos gyvenime.

Šitą susidūrimą savo amžiaus gale teko išgyventi jau vyresniosios kartos mūsų romantikams, pavyzdžiui, Maironiui, kuris apie nepriklausomos Lietuvos gyvenimą begalėjo kalbėti tik skaudžia satyra, nes svajotosios laisvės didybė iš tikrųjų pasirodė per daug menka.

Aleksandriškio kartos poetai taip pat gimė kovos laikmečiu. Juos auklėjo romantinio heroizmo nuotaika. Todėl ir jiems susidūrimas su laisvės gyvenimo realybe buvo ne mažiau skaudus ir apviliantis. „Mūsų kartai sunku. Ji matė žygius. Ji ta nuotaika nori gyventi. Sako, sunku išmokyt kovų žirgą eit vaga. Sunku upės vandenims grįžti vagon, dėl to pamažu slūgsta

ir grįžta"[41], – taip Aleksandriškis nupasakojo savo kartos, augusios herojinio romantizmo dvasioj, ėjimą prie realiojo nepriklausomos Lietuvos gyvenimo.

Ir kaip tik čia šitą kartą, sykiu ir Aleksandriškį, ištiko savotiška tragedija ir nusivylimas. Jų iš anksto susidarytas gyvenimo vaizdas, romantinėj dvasioj susikurtos daiktų ir pasaulio sąvokos visiškai neatitiko gyvenimo tikrenybės. „Laisvės siekimas buvo tarytum koks žygis, jame nesijautė kasdieniškos dienos nuotaikos, nesijautė sliekiško darbo pilko šiokiadienio sumintame take."[42] Tada ir „lietuvis buvo kažkokio kilnumo ir verta pagarbos sąvoka, nes ir jo ateitis buvo, juo buvo tikima".[43]

Bet realusis gyvenimas ir nuo lietuvio, ir nuo Lietuvos nuplėšė kilnumo ir šventumo aureolę:

> Šiandien ne vien Lietuva, bet ir lietuvis pasikeitė. Prekybininkas, vagis, žmogžudys, sąžiningas ir nesąžiningas valdininkas – visi lietuviai. Net ir ta mergaitė, Maironio apdainuota šviesiaplaukė, kuri pigiai parduoda savo kūną, juk ir ji lietuvaitė. Ir ji laukė laisvės, bet tik ją pagavo savo naguosna naujas gyvenimas. Juk jos kūno reikalauja tie patys „broliai artojai", kurie „lietuviškai šneka".[44]

Vadinasi, nepriklausomybės faktas buvo atidengęs romantinį šydą, kuriuo mūsų Lietuvą kadaise apsiautė laisvės kovotojai. Ir tada buvo galima matyti jos gyvenimo kasdienybę su visom žaizdom. Aleksandriškiui buvo sunku tą dalyką išgyventi, nes, anot jo paties, „tai yra žmogaus ir herojaus tragedija. Susidūrimas svajonės su tikrove, susikurto gyvenimo su tikruoju."[45] Ir todėl vienoj vietoj jis liūdnai konstatavo: „Geriau turėti laisvę akyse, bet ne rankoje."[46]

Objektyviai vertinant nepriklausomos Lietuvos gyvenimą, jo pasmerkti jokiu būdu nebūtų galima. Nors čia ir pasireiškė daugelis neigiamumų, bet vis dėlto tuo metu buvo pasiekta ir daug tikrai vertingų laimėjimų įvairiose srityse. Apskritai vos susikūrusios ir besistatančios valstybės gyvenimas, kuris neturėjo nei įsisenėjusių kultūrinių tradicijų, nei pakankamo skaičiaus inteligentijos elito, galinčio palaikyti kūrybinę nuotaiką visose jo srityse.

Taigi kritiško ir neigiamo Aleksandriškio nusistatymo priežasties turbūt reikia pirmiausia ieškoti jo romantiniame nusiteikime, kuris nesiderino su anuometinio mūsų gyvenimo pilkuma. Dėl didesnio aiškumo reikia prisiminti pirmojoj šio darbo daly aptartą bendrąjį Aleksandriškio bodėjimąsi kasdieni-

41 *Dievai ir smūtkeliai*, p. 78.
42 Ibid., p. 17.
43 Ibid., p. 19.
44 Ibid., p. 21.
45 Ibid., p. 150.
46 Ibid., p. 18.

niu ir banaliu gyvenimu ir jo pabrėžiamą konflikto su aplinka būtinumą. Realybė jo niekad negalėtų patenkinti, nes realusis gyvenimas paprastai niekada nesiderina su išsvajotuoju idealu.

Kita vertus, negalima sakyti, kad nepriklausomos Lietuvos gyvenime, šalia pozityviųjų laimėjimų, nebūtų buvę reiškinių, galinčių duoti visai realų pagrindą kritiškam poeto nusiteikimui. Ekonominė krizė, mūsų inteligentijos miesčionėjimas ir atšokimas nuo savo tautos, nepribrendęs tautos valdyti ir nesugebąs palaikyti ir išvystyti jos kūrybinę iniciatyvą tautininkų režimas ir kt., – visa tai mūsų gyvenime buvo iškėlę daug skaudžių klausimų. Tačiau bene blogiausia buvo tai, kad tauta anuomet neturėjo kokio nors vieno didelio tikslo, kuris ją visą apimtų ir vienytų. Buvo daug kilnių kūrybinių pastangų ir užsimojimų, buvo ieškoma didelių idėjų, kurios įprasmintų mūsų tautos gyvenimą (pavyzdžiui, įžangoj minėtoji prof. Šalkauskio lietuviškosios kultūros sintezės teorija), tačiau tie siekimai ir tos idėjos negalėjo paliesti ir uždegti visų mūsų tautos sluoksnių, kaip, sakysim, patriotinio romantizmo metu tai buvo padariusi laisvės idėja. Anos kūrybinės pastangos, nesikoncentruodamos į vieną tašką, reiškėsi nesukauptai ir išblaškytai, siekimuose jautėsi neryžtingumas ir svyravimas. „Šiandien, kai mes jau išgyvenome Maironio epochos obalsius, jos entuziazmą ir kai turime jos pasiektą tikslą, pajutome aplink save nykią tuštumą, nes mes nežinome, ko siekti, ko ilgėtis ir už ką kovoti", – taip charakterizuoja tą laikotarpį Mykolaitis-Putinas ir ten pat prieina išvadą: „Norėdami išvengti merdėjimo, mes turėtumėm sukurti naujos epochos idealą – tolimą, chimerišką, šviesų, irracionalų, kuris savo kontrastais dabarčiai ligi skausmo žeistų mūsų sielas."[47]

Žinoma, šitokį idealą turėjo iškelti pats gyvenimas. Rašytojas iš nieko jo negalėjo sukurti. Jis tik galėjo skatinti tautą prie tokio idealo, savo kūryba daryti jį gražesnį ir patrauklesnį. Deja, mūsų gyvenimas tokio idealo neiškėlė. Tauta nesurado žygio, į kurį ji galėtų pasinešti visomis jėgomis. Turbūt todėl jos gyvenime ėmė reikštis tam tikras susmulkėjimas.

Tautos inteligentijos elitas savo akis buvo nukreipęs į didesnius uždavinius, siekdamas lietuvių tautai kultūrinės didybės ir ekonominės gerovės, o tos inteligentijos ir apskritai visos tautos masė neturėjo didesnių ir tolesnių tikslų. Ji buvo paskendusi kasdieniam darbe ir savo prozaiškose pareigose. Ji pamiršo, kad jos darbas turi būti dirbamas kokiam nors didesniam tikslui, kad jos gyvenimą turi valdyti kokia nors didesnė mintis, kad ją turi įkvėpti žygių ir heroizmo troškimas. Todėl jai grėsė rutina ir merdėjimas.

Ir šitokia gyvenimo menkystė juo labiau turėjo aitrinti romantiškąją Aleksandriškio neapykantą anuometinei dabarčiai. Nebuvimas heroizmo ir žygių anoj niūrioj kasdienybėj kėlė jo sielvartą ir nusivylimą:

[47] Vincas Mykolaitis-Putinas, *Literatūros etiudai*, Kaunas, 1937, p. 25.

Kai negirdžiu jau Algirdo skardžių trimitų,
Kai nematau jau Vytauto pulkų –
Su sielvartu gulu, su juo keliuosi rytą
Ir sunkiai paliktus kanklius velku. (*P*, p. 296)

Slegiamas susmulkėjusio gyvenimo nykumos, „Dievuose ir smūtkeliuose" jis šaukė: „Kelią herojui!" (tokia straipsnio antraštė) ir savo poezijoj ragino prikelti tautą dideliems žygiams:

Vaidila, tu prikelki juos naujiems Pilėnams,
O tu prikelt, prikelti juos gali!
Tegu tad kankliai skamba, tegu tad skamba plienas
Nūnai naujų milžinkapių šaly,

Nes aš bijau sunykti mūsų kasdienybėj... (*P*, p. 296–297)

Taigi kritišką Aleksandriškio nusistatymą anuometinio gyvenimo atžvilgiu reikėtų aiškinti susmulkėjimo ir rutinos baime. Jis ne tik pats bijojo „sunykti mūsų kasdienybėj", bet bijojo, kad visa tauta galutinai įpras prie sustingimo ir rutinos pančių ir ims merdėti. Ir jeigu jis negalėjo dainuoti tautai apie tokį jos gyvenimą atgaivinantį ir vedantį idealą, kurio reikalingumą pabrėžė Mykolaitis-Putinas, tai jis bent stengėsi kelti tautos sąmonėj nepasitenkinimą kasdieniška ir skurdžia dabartim, žadinti jos ilgesį didesnių žygių ir, kaip vėliau matysime, priminti jai ateities nelaimių pavojų. Visa tai turėjo budinti tautą iš apsnūdimo ir traukyti jos rutinos pančius. Ir todėl Aleksandriškio kriticizmas buvo giliai prasmingas.

Neigti anuometinę dabartį, eiti su ja į konfliktą Aleksandriškiui buvo greičiau ne laisvai užsidedama pareiga iš idealizmo, bet dvasinė būtinybė, nes, kaip sakyta, yra būtina stovėti aukščiau aplinkos ir kovoti su ja tam, kuris yra ją praaugęs.

Dėl šito savo praaugimo Aleksandriškis buvo nesuprastas ano laiko visuomenės (tą dalyką teko paliesti kalbant apie jo kūrybos problemą). Tačiau tas praaugimas nebuvo joks atšokimas nuo savo tautos. Aleksandriškis kurdamas krovė kapitalą jos ateičiai, nes dabartis nebuvo priaugusi tuo kapitalu pasinaudoti.

Įžvelgęs į tokią didelę gyvenimo gilumą, įsigilinęs į didžiuosius jo klausimus, Aleksandriškis pasiekė didžiausių Europos kultūros aukštumų. Atrodo, toje aukštumoj nesuprastas savo tautos, jis galėjo visiškai nusigręžti nuo jos reikalų.

Tačiau vis dėlto savo tautos jis negalėjo užmiršti. Jis atsiminė ją savo eilėse. Bet, deja, jo poetinis talentas, turėdamas polinkį į intymaus ir subjektyvaus pobūdžio temas, negalėjo tinkamai apimti anų objektyviųjų temų, liečiančių mūsų

tautos ir visuomenės gyvenimą. Jis, matyt, instinktyviai bijojo, kad tos temos į jo poeziją neatneštų prozos.

Ir todėl joms plačiau aptarti jis ėmėsi publicistikos. Mūsų šviesuomenės ir lietuvių tautos likimo mįslę, anot jo, jis stengęsis „eilėraščiuose įminti, bet tyros poezijos rėmai neleido pirštu nurodyti kaltininką, dėl to, palikęs tautos žaizdų eilėraščių ciklą tęsti savo draugams, išdrįsau įbrįsti pačion gyvenimiškosios prozos tėkmėn ir jei ne pakreipti kita linkme vagą, tai bent valyti dumblą ir šniopus, kurių tiek daug joje prisirinko, jog vos vos gyvenimas bepateka"[48], – taip Aleksandriškis nusako savo publicistinių straipsnių knygos „Dievai ir smūtkeliai" pasirodymo priežastį ir tikslą.

Šios knygos tematinė apimtis labai plati. Joje autorius ne sykį kalba apie mūsų praeitį. Pradėdamas nuo legendinių laikų ir eidamas per didžiųjų kunigaikščių laikmetį, toliau per jos vergijos ir baudžiavos gadynę, paskui per jos laisvės kovų metus, jis ateina ir sustoja prie anuometinės dabarties ir kalba apie įvairius mūsų gyvenimo rūpesčius. Čia iškyla kai kurios bendros mūsų kultūrinio gyvenimo problemos, paliečiami aktualūs mūsų literatūros, teatro ir kalbos, taip pat įvairūs socialinės, visuomeninės ir tautinės reikšmės klausimai. Apskritai šis rinkinys liečia du ryškius mūsų tautos gyvenimo laikotarpius: jos tolimesniąją praeitį ir nepriklausomos Lietuvos gyvenimo metą. Pirmasis laikotarpis vertinamas romantiniu žvilgsniu, antrasis – kritišku, ironišku. Visai taip pat, kaip jo patriotinėj poezijoj. „Dievai ir smūtkeliai" yra lyg savotiškos Aleksandriškio poezijos (pirmiausia patriotinės) paaiškinimas ir pratęsimas. Taip reikia tą knygą vertinti dėl jos keliamų ir sprendžiamų problemų. O dar ir todėl, kad tame rinkiny ne viena pastraipa ir net ištisi straipsniai (pvz., „Graudi pasaka apie miestą") dvelkia tikra poezija.

Svarstydamas daugumą svarbesnių anuomet iškilusių problemų, Aleksandriškis „Dievuose ir smūtkeliuose" lyg suveda anuometinio mūsų gyvenimo balansą. Rezultatai pasirodo jam liūdni, pranašauja katastrofą. Ir todėl jis stengiasi rodyti juos savo tautai kaip įspėjimą, kad ji suktų savo gyvenimą kita linkme, kol dar jos neištiko likimo smūgis. Bet nujausdamas, kad jo šauksmas veltui, savo knygą užbaigia šiuo liūdnu pranašavimu: „Vadinasi, aš veltui norėjau su ja, kaip savo krauju suvilgyta skepetaite, užbėgti už akių aklo likimo stumiamam garvežiui ir parodyti ją kaip pavojaus ženklą."[49]

[48] *Dievai ir smūtkeliai*, p. 5.
[49] Ibid., p. 282.

Bolševikų okupacijos laikotarpis

Šiandien mes matome, kad tas nujautimas buvo tikras. Katastrofa įvyko. Ją nulėmė greičiau išorinės, o ne išvidinės priežastys. 1940 metais mus ištikusi bolševikų okupacija užbaigė nepriklausomos Lietuvos gyvenimo etapą ir pradėjo naują vergijos ir priespaudos laikmetį.

Aleksandriškis šią katastrofą turėjo išgyventi bestudijuodamas Prancūzijoj. Matyt, jis buvo giliai jos sukrėstas. Tai atsiliepė ir į jo kūrybą. Todėl paskutiniame jo eilėraščių rinkinyje, kuris po bolševikmečio rankraščiu pasiekė Lietuvą, didžioji dalis eilėraščių yra patriotiniai.

Tematikoj vyrauja tėvynės ilgesys ir jos prisiminimas, kančia dėl ištikusios kraštą nelaimės ir pasitikėjimo, kovingumo bei heroizmo žadinimas.

Dar anksčiau poetą, beviešintį svetimoje žemėje, kankino tėvynės ilgesys. Ir „Užgesusiose Chimeros akyse" apie tą ilgesį jis kalbėjo nuostabiais žodžiais eilėraštyje „Mal du pays".

Tėvynės ilgesys juo labiau padidėjęs šiame rinkinyje, kai poetą nuolatos lyg šešėlis persekioja mintis, kad priešas atėmė jam galimybę grįžti savo tėvynėn:

Įkandin vis seka, lyg šešėlis,
Lyg šešėlis, tamsi, slegianti mintis,
Kad užgynė, lyg vartus užkėlė,
Į tėvynę grįžti nedraugai pikti.

Svetimo krašto vienumoje kankinamas nostalgijos, jis visą laiką savo mintimis bėga į tėvynę. Jį nuolat lydi išsiilgtojo krašto gamtos, jo vaizdų ir žmonių prisiminimas. Tai žymu daugelyje to rinkinio eilėraščių („Mano motinos legenda", „Žvangučiai", „Draugams" ir kt.). Bet labiausiai poetą kankina nuolatinis savo krašto nelaimės prisiminimas:

Tave, lietuvi, ir vėl grandinėm
Nelemtas priešas laiko apkalęs,
Ir vėlei tavo brangi tėvynė
Laisva, kaip andai, gyvent negali.

Tačiau tatai poetui niekur nežadina nusiminimo. Jo sielvarto čia nelydi beviltiškas skundas, kaip pasitaikydavo ankstesniuose patriotiniuose jo eilėraščiuose, kuriuose ne sykį skambėjo baimė dėl ateities netikrumo ir net visiška neviltis. Tuo atžvilgiu charakteringas ankstesniam jo poezijos laikotarpiui (prieš bolševikmetį) yra eilėraštis „Vaidilai" („Intymiose giesmėse"), kur poetas, raudodamas dėl praeities didybės žlugimo ir dėl dabarties menkėjimo, girdi savo kanklių vis kartesnį skambesį, tarytum tame aidėjime slypėtų ateities nelaimės nujautimas ir pranašystės:

Saulėlydy Nemunas kaip ašara žiba,
Bet patys kankliai skamba vis karčiau... (*P*, p. 297)

Paskutiniame Aleksandriškio rinkinyje patriotiniai eilėraščiai jau niekur nebeskamba šitokia gaida. Ištikusios nelaimės skausmą čia visą laiką lydi kietas pasiryžimas ir nepalaužiamas tikėjimas ateities prašvitimu:

Iš šios nelaimės tu sveika pakilsi
Ir eisi vėl jauna, graži, drąsi...

Šita mintis yra pagrindinė visų „Be tėvynės brangios" patriotinių eilėraščių. Čia matomas nuotaikos kontrastas su ankstesniąja patriotine Aleksandriškio lyrika yra labai charakteringas. Jis rodo poeto stengimąsi visą laiką eiti tautos priešaky. Juk nepriklausomos Lietuvos gyvenimo kritiškas vertinimas ir net ateities katastrofos pranašystė rėmėsi noru užbėgti įvykiams už akių. Anuometinė patriotinė jo poezija turėjo įspėti tautą, nematančią savo ateities nelaimės. Ir todėl atviras ateities liūdnumo konstatavimas, atviras sielvartas anuometinės menkystės akivaizdoje buvo herojiškas. Poetas, nors verkdamas ir skųsdamasis, visą laiką kovojo už savo tautos likimą.

Norėdamas ją įspėti, jis išdrįso anuomet apie jos ateitį kalbėti kaip apie kapines:

Ir tu nesupratai manęs ik šiolei,
Neparinkai laukų, bet kapines, (*P*, p. 165)

o pastaruoju metu, kai tautą iš tiesų ištiko nelaimė, jis prabilo visai kitais žodžiais:

Tu į ateitį eisi, kaip nėjai nei senovėj,
O laisva, kaip dar niekad nebuvus laisva.
Mes gyvensim linksmi tavo garbei ir šlovei,
O tėvyne brangi, o graži Lietuva.

Taigi poetas ir šiuo laikotarpiu eina kovos avangarde. Tik nauji laikai reikalauja naujo kovos būdo. Čia jau nebegalima beviltiškai skųstis. Atvirkščiai, reikia žadinti tikėjimą ir viltį. Ne be reikalo poetas žada tautai ateitį, didesnę negu buvo jos išdidžioji praeitis. Juk reikia, kad tauta, priblokšta nelaimės, savo ateitim tikėtų. Kitaip ji negalės kovoti.

Dėl tos pačios priežasties poetas stengiasi kelti karingumo ir heroizmo nuotaiką. Tuo tikslu jis kalba apie mūsų praeities galybę („Lietuva"), apie kritusius sukilėlius, nešusius „tėvynei auštantį rytojų" („Pažiūrėkit", „Sukilėliams"), apie reikalingumą didvyriškai pakelti dabarties nelaimę, apie būsimą ateities kovą („41-jų Vasario 16" ir kt.), apie nemarią ir nežabotą jaunystės jėgą, kuri herojiškai kovoja už ateitį, galėdama niekinti gyvenimą ir mirtį („Jaunystė").

Tokiu savo karingumu, pakelta nuotaika ir tikėjimu ateitim šitoji Aleksandriškio poezija primena ankstesnių (prieš Didįjį karą) lietuvių laisvės kovų lyriką. Tai visai suprantama: panašūs priespaudos laikmečiai vienodai veikė šios ir anos gadynės poetus ir kėlė jiems panašius reikalavimus. Savotišką analogiją tarp paskutinio meto Aleksandriškio ir anos gadynės laisvės kovotojų poezijos galima įžiūrėti vienoj kitoj vietoj net atskiruose posmuose. Pavyzdžiui, Aleksandriškis rašo:

Ant savo žygių kris prakeikimas,
Mus nepavergsi, šlykštus burlioke...

Šalia prisiminkime šias Baranausko eilutes:

Kad tu, gude, nesulauktum –
Nebus kaip tu nori...

Juk abiejose citatose ta pati mintis, ta pati nuotaika, tas pats tonas.

Jau iš ką tik pacituotų Aleksandriškio eilučių matyti, kad žodis čia yra sausesnis, grubesnis ir mažiau puošnus negu buvo ankstesnėje jo lyrikoj. Tą patį reiškinį galima pastebėti visoj patriotinėj paskutiniojo meto jo poezijoj. Tik reikia pripažinti, kad paprastėdamas, virsdamas sausesniu ir aiškesniu, Aleksandriškio žodis čia darosi kartu ir mažiau poetiškas, ir mažiau sugestyvus. Ir dauguma jo patriotinių eilėraščių paskutiniame rinkinyje nebeturi pirmiau buvusios poetinės galybės ir įtikinamumo. Dažnai juose kažko lyg stinga. Lyg neišbaigta.

Sunku pasakyti, kodėl taip yra. Nesinorėtų tikėti, kad tai būtų dėl Aleksandriškio kūrybinio genijaus sumenkėjimo. Juk tokios paskutiniame jo rinkinyje telpančios eilės, kaip „Šv. Sebastijonas", „Ruduo" arba mūsų periodikon patekę pora jo eilėraščių („Platanai" ir „Vėlinės")[50] rodytų, kad jis dar tebėra pirmykštėj savo aukštumoj.

Taigi priežasties reikėtų ieškoti kur kitur.

Jau anksčiau teko pastebėti, kad Aleksandriškis turi polinkį į intymias, subjektyvaus pobūdžio temas. Objektyvi, svarstanti įvairius tautinius, visuomeninius klausimus poezija jo talento prigimčiai yra svetimesnė. Tiesa, jis išbandė ir šios rūšies temas, bet galų gale konstatavo:

Matau, eilėm mylėti ar nekęsti
Tavęs širdis jau nepajėgs. (*P*, p. 219)

[50] *Į laisvę*, 1942, vasario 28, Nr. 50

Čia jis kreipiasi į tėvynę, prisipažindamas atsižadąs savo poezijoj apimti jos gyvenimo problemas.

Tačiau momento reikalavimai jį privertė atsisakyti savo nusistatymo. Jis net daug smarkiau negu kada nors iki šiol pasinešė į patriotinę tematiką. Tai turėjo atsiliepti į šitų jo eilėraščių kokybę. Juo labiau kad patriotinė tematika paskutiniu metu pareikalavo iš jo kitokios nuotaikos negu prieš tai. Aleksandriškiui juk, kaip anksčiau minėta, yra savita minorinė nuotaika, žadinanti melancholiją ir liūdesį. Tokia nuotaika čia netiko. Čia reikėjo pakeltos nuotaikos, žadinančios tvirtą kovos ūpą. Aleksandriškis, tiesą sakant, šitą nuotaiką pagavo, bet vis dėlto toji nuotaika negalėjo suspėti performuoti visos jo poetinės individualybės. Jinai tik palietė jį, o ne pribrendo jame taip, kaip galėjo pribręsti Maironio kartoje, kuri visą laiką augo ir gyveno alsuodama kovos dvasia.

Tad, atrodo, galėtų būti aišku, kodėl paskutiniame Aleksandriškio rinkinyje daug labiau įtikina savo poetine jėga tie eilėraščiai, kurie trykšta iš senųjų jo kūrybos šaltinių, o ne tie, kur nauja nuotaika dainuojama naujiems laikams.

Betgi tie naujieji patriotiniai Aleksandriškio eilėraščiai itin įdomūs tuo, kad jie liudija, kaip jautriai poetas atsiliepia į savo tautos gyvenimo įvykius, kaip karštai jį paliečia įvairios tautos gyvenimo problemos.

Ir reikia iš tikrųjų konstatuoti, kad Aleksandriškis viso savo kūrybinio darbo metu iki pat paskutinio laikmečio yra buvęs arti tautos ir gyvenęs visais didžiaisiais jos rūpesčiais.

Baigiamosios pastabos

Universaliojo ir tautinio prado lygiagretų pasireiškimą galima atsekti ne tik Aleksandriškio poezijos problematikoj, bet taip pat jo eilėraščių siužetuose, jo poetiniuose vaizduose bei formalinėse ypatybėse.

Formos atžvilgiu Aleksandriškis, viena vertus, yra artimas mūsų liaudies kūrybai. Tai būtų galima atsekti iš tam tikro dažnai pasireiškiančio jo vaizdo mažybiškumo bei ribotumo, konkretumo ir paprastumo, intymaus ir artimo ryšio su vaizduojamais daiktais, taip pat iš savotiško jo lyrikos elegiškumo ir graudumo. Bet kita vertus, jo poezijoj sutinkame ir labai sudėtingus bei nepaprastus vaizdus, ir labai rafinuotas poetines priemones, kartais nesiskaitančias nei su aiškumu, nei su konkretumu. Šitos ypatybės ją sieja su mūsų laikų individualinės rafinuotos ir subtilios formos poezija. Ir konkrečiai Aleksandriškio lyrika turbūt artimiausia visose Vakarų literatūrose plačiai pasireiškusiam simbolizmui. „Tautosakinis konkretumas ir paprastumas geriausiai susijungė su simbolistinės formos elementais Aleksandriškio kūryboje."[51]

Pažiūrėkim į šią Aleksandriškio poezijos nuotrupą:

> Tu nematei, kaip vakaras pravirko tąsyk,
> Kaip galvas nulenkė ramunės,
> Kaip vortinkliuos pakibo karoliukais rasos,
> Kaip buvo ten miela, ramu... (*P*, p. 247)

Čia juk tas pats mūsų liaudies dainose sutinkamas vaizdo paprastumas ir mažybiškumas, aiškumas ir lengvumas, švelnumas ir jausmo šiluma.

Jau kitokios ypatybės būdingos šiai nuotrupai:

> O tirpo vakaras trapus... (*P*, p. 217)

Čia jau galima įžiūrėti simbolistinio vaizdo miglotumą. Posakis „tirpo vakaras" nedaro nei konkretaus veiksmo, nei konkretaus vaizdo įspūdžio. Lygiai taip pat miglotai, nors taip pat nuotaikingai, skamba ir epitetas „trapus". Čia pirmiausia siekiama daryti įspūdį ne vaizdo ryškumu, bet norima sukelti nuotaiką garsų muzika (balsio **a** ir priebalsio **r** pasikartojimas). Vadinasi, pirmąją reikšmę turi ne žodžio turinys, bet jo skambėjimas. Šį principą kaip tik ypač mėgsta simbolistai.

Jau anksčiau teko pastebėti, kad daugelio Aleksandriškio eilių siužetuose vyrauja kažkas mums svetimo, visiškai neprimenančio mūsų krašto gyvenimo. Iš tikrųjų, ką gi bendro su mūsų šalim rasime tokiuose eilėraščiuose kaip

[51] Juozas Ambrazevičius, *Lietuvių rašytojai*, Kaunas, 1938, p. 254.

„Karavanas", „Pasaka", „Snaigė", „Chimeros akys" ir kt. Betgi yra ir tokių eilėraščių, kurių visą esmę sudaro mūsiškosios buities ir gamtos vaizdai: „Šilainė", „Lietuvės", „Peizažas", „Našlaitis" ir kt.

Kai kas reiškia nepasitenkinimą tais Aleksandriškio kūrybos elementais, kurie iš paviršiaus žiūrint neturi nieko specifiškai tautiško, ir jų savotišką svetimumą net laiko neigiamu mūsų kultūros reiškiniu. Žinoma, ginčas dėl šitokių dalykų gali kilti tik tokioj tautoj kaip mes, savo kūryba dar tik pirmais žingsniais teįžengiančion bendrosios Vakarų kultūros plotmėn. Senesnės savo individualiąja kultūra tautos šitokio klausimo sau visiškai nekeltų. Ten yra žinoma, kad tam tikros formos, tam tikri vaizdai ir simboliai, taip pat ir tam tikros idėjos priklauso bendram tautų kultūros lobynui. Ir tuo turtu be jokio sąžinės priekaišto naudojasi kiekvienas, kuris sugeba juo pasinaudoti.

Pagaliau jeigu rašytojas naudoja savo kūryboj tam tikras universalias, visų tautų naudojamas formas ar idėjas, tai dar nereiškia, kad jo kūryba iš esmės nustotų savo tautiškumo. „Joks kultūros kūrėjas negali nusikratyti savo darbų tautiškumu, nes jis negali nusikratyti tautine savo dvasios struktūra."[52] Ir toji tautinė jo dvasios struktūra visuomet uždeda tam tikrą antspaudą kūriniui, kad ir kokią ir iš kur jis imtų tematiką ir kokios srovės stilium savąją temą traktuotų.

Todėl ir tie Aleksandriškio eilėraščiai, kurie savo siužetais ar net pasirodančiom tos ar kitos tarptautinės literatūros srovės stiliaus atošvaitom galėtų mums pasirodyti nelietuviški, vis dėlto jie turi būti mums artimi, nes tautinė poeto individualybė ir svetimiems elementams turi duoti savotišką lietuvišką spalvą.

Taip pat negalima sakyti, kad visų universaliųjų savo idėjų bagažu Aleksandriškis būtų mums svetimas. Atvirkščiai. Juk ano periodo mūsų tautos (tiksliau sakant, jos elito) sąmonėje, kaip buvo konstatuota įžangoje, reiškėsi palinkimas ne tik spręsti savojo, vietinio gyvenimo problemas, bet kartu veržtis į platesnės reikšmės kultūrinius laimėjimus, vedančius universalumo link.

Aleksandriškis savo kūryba kaip tik ir išreiškė aną gilųjį tautos siekimą, ir parodė, kokiais puikiais laimėjimais jis galėjo vainikuotis. Taigi ano tarpsnio tautos sąmonės reiškimu jis taip pat yra giliai tautiškas.

[1944]

[52] Antanas Maceina, „Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra", *Židinys*, 1939, Nr. 4, p. 446.

[PASTABOS APIE JONO ŠERNO EILĖRAŠČIUS]

Poetinis talentas yra be jokios abejonės. Tai žymu pirmiausia iš to, kad turimas gabumas jausti žodžio ritmą ir ritmuotai perduoti savo jausmus ir mintis. Antras dalykas: jaučiama, kokios rūšies medžiaga tinka lyriniam eilėraščiui, ir mokama tą medžiagą gana nuosekliai eilėraštyje išdėstyti.

Svarbiausios gerosios šių eilėraščių savybės ir yra šios: muzikalus, dainingas, gerai nuotaiką perteikiantis ritmas ir sugebėjimas pagal lyrinio eilėraščio reikalavimus rutulioti, išvystyti savo temą bei eilėraščio išgyvenimus ir vaizdus.

Ne visi eilėraščiai iš čia esančių tuo pasižymi. Kai kuriuose šios gerosios savybės mažiau pasireiškia, tie ir yra silpnesni. Atskiruose eilėraščiuose irgi ne su vienodu stiprumu matyti šios, taip pat ir kitos gero eilėraščio savybės. Todėl kai kurie eilėraščiai vienuose savo posmuose turi daugiau poetinės jėgos, o kituose – mažiau. Vienur gerą pradžią gadina galas, o kitur pradžia – galą. Kai kuriuose tam tikras poetinis lygis išlaikytas ištisai. Prie tokių, man rodos, reiktų skirti: „Kovų, kančių toks ilgas kelias...", „Moderniško šokio svaiguly...", „Nepalūžti, galvos nenulenkti...", „Vėjau", „Kas turi jauną, audringą širdį..." ir dar vienas kitas. Kituose eilėraščiuose vėlgi atskiri posmai nuotaikingi ir su įkvėpimu parašyti, bet šalia stovinčios mažesnio pakilimo eilutės įspūdį susilpnina. Pvz., eil. „Skausmas"; jei visas eilėraštis būtų išlaikytas tokiam poetinės nuotaikos lygy kaip pirmasis jo posmas, – iš jo būtų labai gražus poetinis kūrinėlis, tiesiog besiprašantis dainuojamas.

Apie turimo talento dydį sunku spręsti, ypač todėl, kad neaišku, kiek matomieji trūkumai pareina nuo įgimtų savybių ir kiek nuo išsilavinimo nepakankamumo. Labiausiai krintantis į akį šių eilėraščių trūkumas – tai menkas ir nepakankamas rimavimas. Jei eilėraščiai visur būtų tinkamai surimuoti, jie darytų visu laipsniu stipresnį įspūdį. Patys didžiausi šių eilėraščių, kaip ir bet kurių poetinių kūrinių, trūkumai pasireiškia ten, kur susilpnėja išgyvenimo, nuotaikos stiprumo lygis: čia ir žodžiai atrodo nenuoširdūs, ir vaizdai per daug nuvalkioti ir blankūs, nežadiną įspūdžio, ir ritmas ne taip laisvai bėgantis. Tiek rimo, tiek šie kiti trūkumai galbūt daugiausia pasireiškia dėl per menko susipažinimo su geraisiais poezijos pavyzdžiais ir poezijos teorija, taip pat dėl per menko bendro išsilavinimo.

Ypač jie žymūs propagandiniuose eilėraščiuose. Tai, žinoma, ir natūralu. Laisvas gyvos širdies plastėjimas čia ir negali pasireikšti. Tam tikra sistema, tam tikras šablonas žudo bet kokį meno daigą.

Dėl bendro eilėraščių lygio reikia pasakyti, kad jis visai prilygsta tų eilėraščių, kurie spausdinami dabartiniuose jaunimo ir kituose laikraščiuose. Nuo geresniųjų tuose laikraščiuose spausdinamų eilėraščių jie atsilieka gal tik rimavimo silpnumu. Tai dėl propagandinių eilėraščių. Nepropagandiniai eilėraščiai turi tą lygį (tik irgi gal atsilikdami rimavimu) kaip ne paskutiniai iš tų eilėraščių, kurie senesniais laikais būdavo spausdindami jaunimo ir kituose populiariuose laikraščiuose ir žurnaluose.

Atskiru leidiniu išleisti šitie eilėraščiai, man rodos, būtų dar per silpni. Reiktų dar padirbėti. Pirmiausia, žinoma, įveikti tą prakeiktąjį rimą. Lavintis. Skaityti geresniųjų poezijos pavyzdžių (ypač Putino, Aleksandriškio, Miškinio, Nėries ir kitų lyrikos).

Lavintis, dirbti... Aš tai suprantu ne ta prasme, kad reikėtų daug rašyti. Atvirkščiai. Aš manau, kad geriau mažiau parašyti ir ilgiau kaupti savo išgyvenimą atskiriems rašomiems eilėraščiams. Tada jie bus stipresni, ryškesni. Per daug rašydamas, poetas savo kūrybinį pakilimą dažnai per daug atskiedžia. Eilėraščiai išeina blankūs, neryškūs. Panašiai kaip tada, kai iš mažai salyklo išsunkiama daugiau alaus. Geriau mažiau, bet stipriau.

Kalbėdamas apie darbą aš galvoju, kad pirmiausia reikia siekti tokio išsilavinimo ir skonio išaštrinimo, kad pats rašantysis galėtų jausti, kas yra poezijoj didu ir kas smulku, kas gyva ir kas negyva, kas verta ir kas ne. Jei rašantysis to nepasieks, jam iš šalies mažai ką tebus galima padėti.

Antras, dar svarbesnis dalykas tai yra tas vidujinis žmogaus dvasios darbas, kurio dėka kuriasi žmogaus asmenybė, ryškėja jo pasaulėžiūra, skaidrėja ir platėja jo pergyvenimų gama ir kt. Šitas darbas remiasi dviem dalykais: susikaupimu į save, t.y. vidujiniu asmenybės brandinimu ir, antra vertus, kuo plačiausiu ir tiksliausiu bei teisingiausiu dalyvavimu išoriniame pasaulyje ir santykiavimu su juo. Tokiu būdu kuriasi ir turtėja žmogaus asmuo. Tokiu būdu jis randa savyje tiek stiprių išgyvenimų, iš kurių jis semiasi jėgą savo kūrybai, ir tiek vertų, kad apsimoka su kitais žmonėmis juos pasidalinti.

Turint galvoj Jūsų sąlygas, pasireiškiama gražiai. Ar pavyks prasimušti, to dar negalima spręsti. Bet jeigu iki didžiosios aukštumos ir nepavyktų prasimušti, vis tiek nemeskit šio darbo. Talentą turit. Tikrai galit parašyti tokių dalykų, kuriuos galės panaudoti populiari spauda. Pačiam visada bus gražus užsiėmimas ir kitiems malonumas. O per tą laiką talentas gali daug ryškiau blykstelėti. Gali pavykti ir visai vertingų laimėjimų pasiekti. Daugelis net stipriųjų mūsų poetų yra įsirašę iš lėto, nuo apysilpnių jaunystės bandymų iki ryškių, subrendusių dalykų.

Tik reikia pasakyti, kad lyrika, kaip ir grojimas kai kuriais jautriais instrumentais, reikalauja paprastai ja užsiimti nuo pat ankstyvojo amžiaus. Todėl savamoksliai daug dažniau prasimuša prozoj negu poezijoj.

Iš jūsų eilėraščių matyti, kad lyrinį talentą tikrai turit. Juo remiasi eilėraščio kūryba. Ar turit beletristinį (prozaiko) talentą, iš šių eilėraščių sunku spręsti. Reikėtų pamėginti. Gal toj srity lengviau sektųs.

Dėl poezijos – tai pirmasis patarimas: reikškit tik tuos išgyvenimus, kuriuos ypatingai stipriai savyje jaučiat, kurie beveik savaime formuojasi į žodžius. Antras dalykas: susirūpinkit rimavimu. Dažnai dabartinėj spaudoj matyti klaikiai surimuotų dalykų. Iš tokių pavyzdžių negalima mokytis. Žinoma, negalima reikalauti, kad visi rimuotų taip klasiškai, taisyklingai, kaip, sakysime, Mykolaitis-Putinas. Bet su jo poezija būtina susipažinti kaip su taisyklingojo rimavimo pavyzdžiu. Taisyklingieji rimai yra tie, kurie remiasi visišku žodžio galūnės panašumu (pvz., *bunda–skundą, laukų–sunkų, svarą–bara* ir kt.). Lietuvių kalboj žodžių galūnės per daug nevienodos, todėl čia visai leistinas ir netaisyklingas, vadinamasis asonansinis rimavimas (pvz., *kalnais–žinai, vyšnios–negrįš jos, mirtis–arti, skaidriai–greit*). Geriausio asonansinio rimavimo pavyzdžių yra Aleksandriškio, Miškinio ir kitų nepriklausomos Lietuvos poetų eilėraščiuose.

Jums lengviau būtų naudotis asonansiniu rimavimu. Čia tuo keliu ir einama. Taisyklingojo rimo jūsų eilėraščiuose nedaug. Tačiau asonansiniai jūsų rimai dažnai nėra pakankami, pvz., *ūkana–žalia, neregėtas–gėrėkis, padangė–krenta* ir kt. Geras asonansinis rimas, pvz., yra: *spindulėlio–pamėlo, audringas–dingo, jūra–užbūrė, skiriu–keliu, smagiai–vargai* ir kt. Be abejo, poezijoj idealas yra taisyklingas rimas. Asonansinis rimas geras tol, kol garsų panašumas yra pakankamas.

Ketureilyje nebūtina rimuoti visas eilutes, bet paprastai (kryžmiškai rimuojant) paskutinė ketureilio eilutė turi būti rimuota su antrąja.

[1951]

Poezija

ŽIAURUSIS DIEVAS

Eilėraščiai

RUDENIO LYGUMOSE

Rudenio lygumose

Sėdėjau vieną kartą lygumoj tarp žibančių ražienų,
Tirštai apkibusių voratinkliais baltais.
Po aukštu rudenio dangum jaučiaus be galo vienas.
Mačiau, kaip gervės išskrenda lėtai mojuodamos sparnais.

Miškai aplink, tartum bronzinės salos,
Spindėjo tolumoj pro mėlynus ūkus,
O saulė, vakarop palinkus ir nubalus,
Nužėrė auksu mirštančius laukus.

Tyla liūdna. Tyla gili be galo.
Tyla bekraštė rudenio rimties.
Ir jos alsavimas, toks šaltas kaip metalas,
Į mane dvelkė nuojauta mirties.

Tan nujautiman grimzdamas, iš lėto
Aš paskendau svajonėj ir sapne
Ir, rodos, pamačiau gracingą siluetą
Tuščiais laukais ateinant į mane.

Auksinių lapų spindinti karūna
Ant jo karališkos galvos,
Ir purpurinė skraistė dengia liekną kūną,
O smilkiny žėruoja spindesys šarmos.

– Kas tu esi? – paklausiau sužavėtas
Jo veido ir jo skraistės skaistumu.
– Esu Ruduo. Auksinis ir saulėtas.
Esu karalius šitų lygumų.

Aš įsakiau miškams margai pražysti,
Paliejau žemėn daug skaidrių dažų.
Todėl šiandieną mano karalystėj
Taip liūdna ir gražu.

Beržai nusvirusiom šakom, tartum ugnies fontanai
Sustingę, šviečia vidury laukų.
Ir lapai krisdami, tartum margi drugiai, plevena
Ir kilimus nuaudžia ant takų.

Lengvi ūkai, akiratį aptraukę,
Dūluoja tolumoj kaip melsvas ilgesys,
Ir vienišą rudens keleivį traukia
Pakilt ir eit jau į kitas šalis.

O taip! Aš išpuošiau laukus šitai didžiulei šventei,
Nes laikas baigias man.
Vos keletas dienų beliko čia gyventi,
Paskui ir purpuras, ir auksas kris purvan.

Bet stoviu išdidus aš prieš likimą
Ir paskutinius mirksnius puošiu kuo galiu:
Geriu akim liepsnojančių spalvų žaidimą,
Belaukdamas žiemos ateinant šiauriniu keliu.
– –
Ir jis nuėjo eisena ritminga
Per auksu žibančius laukus, tačiau,
Betolstant skraistei jo spalvingai,
Aš ilgai ir liūdnai mąsčiau.

Man rodės, iš kraštų šiaurinių
Ateina šiton lygumon Žiema,
Paviršium ežerų stiklinių,
Kaip krištolo grindim, gracingai šokdama.

Ir plakasi plačiai jos skraistės sidabrinės,
Kai lekia ji žingsniu ir lengvu, ir grakščiu,
Ir švaistos snaigės, ir žėruoja ynys
Ant jos blakstienų ir plaukų šviesių.

O paskui ją – su kvepiančiais vainikais
Pavasarį ateinantį jaučiu.
Girdžiu, kaip šlama naktimis kvapioj žolėj jo žingsniai tykūs,
Kaip skamba paukščių džiaugsmas iš miškų plačių.

Vėliau matau aš Vasaros grįžimą:
Apsiaučia žemę virpantys kaitros sparnai.
Laukuos prasideda tykus brendimas.
Miškuos išsirpsta uogos kruvinai.

O Vasara, stebėdama gamtos nokimą,
Sutingus ilsis laukuose, brunetė ir nuoga,
Tačiau, kai girių riešutai ir sodų vaisiai kristi ima,
Jinai pasikelia staiga

Ir, tardama sudie, liūdnai ranka pamoja
Ir traukia į pietus tolyn,
Nes blizga Rudenio dažai jau šiaurės tolumoje,
Nes dieviškas Ruduo keliauja mūs šalin.

———————————————————————

Ir taip jie visados praeina,
Viens kitą vydami.
Ir žėri sniegas. Skamba paukščių dainos.
Ir dūžta vaisiai, žemėn krisdami.

Be galo, be pradžios jų kelias,
Jų eisena čia amžina.
O mano metai praskamba pro šalį
Taip greitai, kaip viena diena.

Ir, rodos, lapų vystančių kritimą
Nedaugel kartų dar mačiau,
O smilkiniai šarmot jau ima
Ir akys žvelgt rūsčiau.

Todėl, kada brunetė Vasara man moja
Ar kai pavasarinis griausmas skamba už kalnų,
Aš laukiu Rudenio dažų sublizgant lygumoje,
Ilgiuosi jo dienų liūdnų,

Nes man Ruduo yra kaip tikras brolis,
Nes laukiam mes likimo to paties
Ir lapų auksu, putinų karoliais
Papuošiame dienas, netekusias vilties.

– – – Tos dienos slenka priešmirtinės, gražios,
Be vėjo plaukia raganų plaukai.
Ir, žvelgdamas aplink, degu ekstazėj,
Kaip dega saulėj gelstantys miškai.

1945.II.21

Laukinių rožių šlamesys

Laukinių rožių šlamesys
Pabudino mane iš miego.
Virpėjo aukso debesis
Ties amžina viršūne sniego.

Laukinių rožių vainiku
Aš savo galvą padabinęs,
Kopiau aukštyn staigiu taku,
Kur virpa debesis auksinis.

Ir degė rožės raudonai,
Kai pasiekiau viršūnę kalno,
Ir kloniuos miestai milžinai
Atrodė kaip žaislai ant delno.

Kristalai ant aštrių klinčių
Žėrėjo tartum lobių skrynia.
Lengvai plazdėjo ant pečių
Man skraistė debesies auksinė.

Jutau: nuo rožių dygulių
Kakta iš lėto kraujas teka.
Ir pažvelgiau žvilgsniu tyliu
Į savo nueitąjį taką:

Ten nuo pat kalno apačios,
Kur aukštin mano kelias kėlės,
Lig pat viršūnės išdidžios
Snieguos žėrėjo kraujo gėlės.

1946

Nuotaka

Jos veidas buvo mirtinai nubalęs,
Ir ji, tokia jaunutė ir liekna,
Stovėjo vidury vestuvių salės,
Kai palydovų eisena

Pro ją lėtu žingsniu praėjo,
Susikabinę rankomis po du,
O jų procesija atsispindėjo
Ant žvilgančių grindų:

Mergaitės gražios nuostabiai ir jaunos
Su kvepiančiais vainikais ant galvų, –
Ji matė, – jos pro ją tyliai keliauna
Drabužiuose šviesių spalvų.

Ir akyse jos susiūbavo salė,
Liūdna galva nusviro ant peties,
Nes, rodės jai, mergaitės, einančios pro šalį,
Tai šviesios dienos josios praeities.

Ir vyrus, einančius kartu, stebėjo:
Kodėl šiandieną dėvi jie tamsiai?
Paskui staiga supratus sudrebėjo:
Tai jos dienų jaunųjų duobkasiai.

Tai jie juodais drabužiais čia atėjo
Jos praeities dienų lydėti į kapus.
Ir ašaros jos veidu nuriedėjo,
Palikdamos ant skruostų žvilgančius takus.

Ir ant gėlių baltųjų jos lašojo
Ir, virpant josios rankai nerviškai mažai,
Sidabro taurėse drebėjo
Kaip šviesūs deimanto lašai.

Tada į savo sužadėtinį jinai pasižiūrėjo
Akim drėgnom, paskendusiom švelniam sapne:
Pro mano mirusias dienas, lyg mirusia alėja,
Kurion šalin nuvesi tu mane?

1945.II.23

Vieną vasarą

Vieną vasarą aš gyvenau tarp girių.
Liūdną dainą ošė man šilai,
Ir nuo tolimo pasaulio mane skyrė
Melancholiški ir platūs ežerai.

Ir ėjau kasdien į vandenų pakrantę,
Ir aštriu žvilgsniu žiūrėjau tolumon,
Ir mačiau: ten baltos burės skrenda,
Ir šaukiau jas savo vienumon.

Kol galop manan krantan atbėgo
Laivas, šokdamas grakščiai vilnim.
Šuoliu slystančiu ištaškęs putų sniegą,
Jis siūbuodamas sustojo ties manim.

Iškopei krantan. Ir tavo rūbą vėjas
Sūpavo kaip burę. Panaši buvai
Į tą laivą, kuris, vilnim atskriejęs,
Prie krantinės sūpavos lengvai.

Vandenų krante gražiai mum slinko dienos.
Tu buvai švelni, gera viešnia.
Dryko gintaro sakai pušų kamienais,
Smilkdami po saulės degančia ugnia.

Mes klajodavom dažnai po mišką seną.
Aš tau rodžiau stirnas, skriejančias vikriai,
Ir kalbėjau: Tai samanės taip švelniai dūzgena,
O tai šviečia švento Jono žiburiai.

Ir, norėdamas tave nustebint, aš atvėriau
Svaigią gelmę savo vienumos
Ir parodžiau, kaip skaidriai ji žėri,
Lyg žvaigždėtasai dangus žiemos.

Ir sakiau tau apie kelią kietą,
Mano eitą vidury nakties,
Apie kovą, kruvinoj kančioj laimėtą,
Po tuščiu dangum liepsnojančios minties.

Bet iš aukšto žodžiai vėl pailsę
Leidos, aido neatradę tavyje.
Supratau: tu šito niekad nepamilsi,
Tu ne ta esi, ne ta, deja!

Tai netyčia tu buvai atklydus
Lig šios vienišos ir tolimos šalies.
Tai apgavo tavo lūpų midus
Ir švelni liepsna juodos akių anglies.

Telkės paukščiai, laukdami rugsėjo.
Jie kalbėjo lėkti link pietų.
Paskutinįkart tave lydėjau
Mėlynojo ežero krantu.

Vėsuma iš šiaurės jau alsavo
Ir pripildė širdis mum tylias,
O vilnis pakrantėje skalavo
Perlamutro geldeles dailias.

Įkopei laivan. Ir jis nuskriejo.
Greitai nyko takas ant vandens.
O šilus ir ežerus užliejo
Melsvos ūkanos ankstyvojo rudens.

O vorai ruduojančias rugienas
Apipylė žvilgančiais šilkais.
Susimąstęs vaikštinėjau vienas
Lapų auksu nužertais takais.

Ir, lyg dyglį raudonosios rožės
Pamažu kraujuojančioj širdy,
Aš tą skaudų atminimo grožį
Vis nešiojau savo atminty,

Kol jį kartą išpuoštą ir tyrą
Nunešiau ant kranto to paties.
Įmečiau gelmėn. Ir jis paniro.
Ir taip lengva tapo ant širdies.

1946

Ant Nemuno krantų

Žadėjo ji greit grįžt, negaišti.
Žadėjome kartu
Mes visą vasarą praleisti
Ant Nemuno krantų.

Prailgo man dienas laukimo
Nešt vasaros taku.
Jau gojuos gegužės užkimo,
Nutilo jų kū kū.

Ir lyg strėlė širdin man smogė:
Jau nebegrįš jinai!
Jausmai, pavasarį išsprogę,
Sudirgo kruvinai.

O siuntė dovanų gražiausių
Man vasaros dievai.
– Tik kam man jos? – liūdnai aš klausiu:
– Jei tu man pražuvai.

Aš valgiau, skeldams aukso šarvą,
Branduolius riešutų
Ir medų, kurs iš korio varva,
Bet buvo man kartu.

Ilsėjaus prie srovės, kur bėgo
Per slenksčius ošdama,
Tik akys nesimerkė miego –
Taip smelkė vienuma.

Kai žalios, lanksčios beržo rykštės
Kvepėjo po lietaus
Ir kai žėrėjo vaivorykštės,
Aš rūškanas jutaus.

Kai saulė iš varinio rūmo
Tekėjo rinkt rasų,
Šilais klajojau iš liūdnumo
Ir skundžiausi balsu.

Mačiau pro rožes jos šešėlį
Ir pro žvaigždes nakties,
Kol pagaliau ištraukiau strėlę
Iš sužeistos širdies.

O ėmė jau ruduo skardentis
Ir geltonuot beržai.
Į aukštas Nemuno pakrantes
Tu tik tada grįžai.

Bet negrąžino jau to jausmo
Ruduo, rudai žydįs:
Per visą vasarą iš skausmo
Man išdegė širdis.

1948

Jaunystės nuotykis

Perplaukt jūrą siuntančią ir žalią,
Nugalėt įnirtusias bangas,
Išbandyti savo jauną galią
Ir užgrūdinti audroj jėgas,

Eit per dykumas be tako ir be kelio,
Per tuščias ir negyvenamas žemes
Ir atrast dar neatrastą šalį
Ir naujas joj trykštančias versmes,

Kopt į kalnus, kur padangėj šviečia,
Tarp bedugnių eit taku slidžiu,
Per uolas, ledynus ir erškėčius
Veržtis lig viršūnių išdidžių

Ir tenai, šalton erdvėn iškėlus,
Tartum aukuro liepsnas, rankas,
Laukti, kol palies jas Jo šešėlis
Ir priims Jam degančias aukas, –

Taip svajojau ankstyvoj jaunystėj
Ir ėjau svajojimų keliu,
Kol ji mano sapno karalystėn
Įžengė staiga žingsniu eikliu.

Pažinau joje išdidžią, kilnią rasę,
Išskaičiau aš jos akių dugne
Sielą švelnią ir kaip tigrė drąsią,
Šviečiančią aiškios minties ugnia.

Rodės man, lydėt mane galėjo
Mano žygyje tik ji viena.
Bet jinai pro šalį man praėjo
Savo tigriškai gracinga eisena.

Ir piktai kuždėjo sriautas vėjo
Vidury nakties skaudžios, niaurios:
– Būsi amžinai kaip medis, kurs alėjoj
Stovi perplėštas perpus audros!

– Eik greičiau į vienišą alėją! –
Vėl man klykė vėjas įžūlus.
– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –
– – Medis vėtroj mirtinai drebėjo.
Aš kliedėjau: Štai staiga jis luš! – –

– – Šakos švilpiančios! – –
– – Lyg kirvis –
– – – – – – Smūgis jų aštrus! – –
– – Smilkinys trapus!.. – – –

Bet audra įtūžusi nutilo,
Nepalaužė medžio jos galia.
Ir aš vėl pro savo skausmą gilų
Skyniaus kelią atkaklia valia.

1946

Rudens gitara

Mačiau pro langą žalią šilko skarą.
Mirgėjo ji, jau auksu atausta.
Girdėjau grojant gonkose gitarą,
Raudojo grojo, oi! gitara ta…

Ji suokė skundą, kad taip greitai runda
Rudens rimty rymodami šilai.
O skausmas bunda, o skaudžiai sujunda
Ir dunda didūs viesulai…

Dejavo žiedo žūvančio ružavo,
Dejavo javo nokstančio mirties.
Dejone savo taip stygas užgavo
Rudens palangėj mąstančios širdies.

Ir aš žiūrėjau į tą žalią skarą,
Kaip mirga saulėj, auksu atausta,
Ir vis girdėjau gonkose gitarą,
Vaitojo grojo, oi! gitara ta...

1948

Drugys

Vieną rytą spindintį ir romų,
Kai giria jau puošėsi rudens dažais,
Gimė jis juodais sparnais aksomo,
Išrašytais mėlynais dryžiais.

Skrido žaist ant purpurinių uogų
Ir ant lapų raudonai rudų,
Ant voratinklių baltųjų sruogų
Ir rudens pasivėlavusių žiedų.

Rajūs paukščiai virš jo ratą skriejo,
Ant jo krisdavo šešėlis jų sparnų.
Tykodamos jį, godžiai žiūrėjo
Šlykščios akys roplių alkanų.

Tarp visų grožybių ir pavojų
Jam priklausė tik viena diena.
Tat džiugiai jis žaidė ir skrajojo,
It juoda ir virpanti liepsna.

O kai giedras vakaras atėjo,
Mirė jis su spinduliais dienos
Ir per visąnakt juodai žydėjo
Sidabre mėnulio ir šalnos.

1947

Ruduo

Ruduo paraudęs ir skaudus atėjo
Į liūdną šalį lygumų plačių,
Ir žvaigždės, krintančios naktim rugsėjo,
Skaudžiais lašais lašėjo ant pečių.

Ir aukštasai dangus gailiai skardėjo:
Tai gervės yrėsi pietų kryptim.
Ir lapai, nuplėšti šalnoto vėjo,
Laukus užliejo kruvina liūtim.

Sukniubo po langais darželio gėlės:
Šalna pakando jų gležnas šakas,
Tik medžiai grumias su audra įšėlę,
Dangun iškėlę milžinų rankas.

1945

Rudens melodija

Ruduo dūduot ir trimituot kas rytą
Pradėjo lūpom viesulų.
Ūkimą gūdų jo didingų dūdų
Ir riksmą trykiančių trimitų
Jau šaukia šakos ąžuolų žilų.

– Žiūrėk! Regėk! Jau laikas paskutinis! –
Taip rėkia vėtra grodama:
– Jau žemėn purto savo didį turtą
Ruduo rudai raudonas ir auksinis…
Atūš, atūš tuoj iš žiemių žiema!..

Širdis jautri! Ją atdaryk! Jon rinki
Tu turtą rudenio kerų.
O giriom raudant, ir tą skaudžią skriaudą,
Ir kraują brolių kritusių atminki,
Ir sielvartą švelniųjų seserų…

Ir tvirtas būk! Vėl vieną žiemą žiaurią
Dievų valia tu pereit privalai!
Pro plieno speigą, mirčiai aplink laigant,
Turėsi nešti tu tą skaudžią taurę,
Kai skeldės stambūs, rambūs ąžuolai.

1949

Žiema

Žvilgėdama papuošalais iš stiklo ir kristalo,
Skambiom sidabro kurpėm čiuoždama,
Graži kaip pasaka ir kaip mirtis nubalus,
Atėjo mūs šalin žiema.

Tartum bekraštes kapines, laukus apmirusius
Sukaustė milžiniška ir balta tyla.
Tik girdis duslūs šūviai giriose:
Tai pokši medžiai, nuo speigų skylą.

O miško žvėrys kailiais apšarmotais
Ir apšerkšnijusiais ragais
Klajoja po tuščius ir baltus girios plotus,
Kol juos nukauna badas ir speigai.

Žiema yra žiauri. Ir josios šaltas grožis,
Po stingstančiaja saule nuostabiai spindįs,
Žėruoja deimantais ir pasakiškom rožėm
Tenai, kur viešpatauja speigas ir mirtis.

Žiema, ir man įrėmusi rankas krūtinėn
Ir dvelkdama aštriu kvapu veidan,
Sukaustyti manuosius sąnarius grasina,
O kraują karštąjį sušaldyti ledan

Ir, lyg baltaisiais šermuonėlių kailiais,
Puriu švelniu sniegu mane apklot,
Ir mano kapą nuostabiai išdailint,
Kad būtų gera ir ramu miegot.

Bet plaka man širdis stipriu vienodu pulsu
Ir gyslom plaukia srovės šilumos,
Ir, rodos man, tikrai aš dar nepulsiu
Po grasančia ranka žiaurios žiemos.

Tik jei staiga, likimo burtui puolus,
Nuo kulkos tektų krist baltoj pusny,
Ateik, žiema, prie mano šalto guolio
Ir būki man švelni:

Užkalk mane į melsvo ledo karstą,
Susupus nuostabaus baltumo audiniais,
O melsvą karstą šaltis teapžarsto
Žėruojančiojo šerkšno garbiniais.

Gulėdamas švelniam melsvų ledų pavėsy,
Geroj ir amžinoj tyloj mirties,
Aš grožį nuostabios žiemos mylėt mokėsiu,
Pražydusį šešėly nebūties.

Nes kai širdin tartum atšipę ietys
Susimigdavo žiaurios kančios dygliai,
Aš įpratau su ilgesiu žiūrėti
Mirties bedugnėn, kur tyliai

Gracingos fėjos patalą man kloja
Sidabro ūko ir sapnų skaisčių
Ir, kad užmigčiau amžiams, pabučiuoja
Šaltųjų lūpų bučiniu saldžiu.

Todėl dabar, kada žiema įnirtus
Pasauly siaučia su mirtim abi,
Galiu aš smūgius jų iškęst tiesus ir tvirtas,
Galiu švelniai užmigt puošniam žiemos glėby.

1946

ŽIAURUSIS DIEVAS

Žiaurusis Dievas

Tėvų tėvai pavėsy ąžuolynų
Kūreno Tau ugnis šventas.
Perkūnu ir Pikuoliu jie Tave vadino.
Aukas Tau nešė. Siuntė Tau maldas.

Sutrupo aukurai. Ir išsisklaidė dūmai.
Užgeso amžinai šventos ugnies liepsna.
Tik man širdis pirmykščio pamaldumo,
Tartum senieji amžiai, kupina.

Bet prieš mane užaugai toks didingas,
Kad aš Tavoj didybėj paklydau,
Ir nežinau, kokia malda Tau tinka
Nei kokią auką reikia nešti Tau.

Tiktai, kai priešą piktąjį nukauju,
Į priekį puldamas, kovos ugny,
Aš Tau jo karštą kraują atnašauju
Tartum senovinis dievų žynys.

Ir kai man akys lyg dvi ugnys žiba,
Skausmingai degdamos nuo neramios minties,
Ir žvilgsnis atkaklus kaskart prieina ribą,
Nesiekęs erdvėje žvaigždynų paslapties,

Kai įtampoj dar vienas žingsnis žengtas
Grasina sielai sutema rūsčia
Ir, rodos, smilkinin, lyg peilis lenktas,
Įsismeigia aštri delčia,

Ir, rodos, žvaigždės ant kaktos liepsnoja
Savosios paslapties ugnim žiauria, –
Aš Tau šią kančią degančią aukoju
Ir artinuos Tavin per ją.

Mane šauki. Ir tan balsan sruvena
Gyvybės vilnys gyslose šiose,
Ir tartum žiedas ten atsilukštena
Ir švinta nuostabi dvasia.

Bet puola speigas. Siaubia vėtros grasios.
Daiktai nejautrūs sužeidžia žiauriai.
Ir įžūliai užlieja aušrą dvasios
Sukilę tamsūs kraujo sūkuriai.

Nei keikiu aš Tavęs, nei gailesčio maldauju:
Žinau, žiaurus Tu būsi amžinai,
Nes, rodos man, Tavoj krūtinėj kaujas
Du priešingi ir didūs milžinai.

Lyg lašas vėtroj jūrų bekraštybėj
Aš virpu mūšiuos jų didžiuos
Ir kaujuosi prieš nebūties tamsybę
Ir į Gigantą Šviesųjį veržiuos.

Neliauja kraujas iš žaizdų sravėti.
Kovoj palūžta smogianti ranka. –
Taip visada už pergalę mokėti
Turiu aš kraujo ir kančios auka.

Per šitą auką, nuoširdžią ir tyrą,
Ateis man atpirkimo valanda,
Ir tamsumos gelmė, kur sieloj tvyro,
Užgis iš lėto lyg pikta žaizda.

Užplūs mane Tavos šviesos malonė
Ir, tartum žiedas spindulių tvane,
Žėrėsiu žemės žydinčiuose kloniuos,
Kol nebūtis nukaus mane.

1946–1948

Naktį

Kai po nakties skliautu svajodamas guliu,
Man rodosi, kad žemė yra mažas laivas,
O aš ant mažo laivo vienišas keleivis,
Plaukiąs nežinomu skaidriu erdvių keliu.

Norėčiau plaukt toli tylioj šviesioj nakty,
Kol mano valtis, erdvėje paklydus,
Nuneštų, kur ugnies pasauliai didūs
Veidan galingai dvelkia iš arti,

Kol begalybėn plaukianti mintis
Visas erdves didžiu ratu apskrietų
Ir visos saulės jos rate žėrėtų, –
Nuo jų nušvistų Tavo paslaptis.

Tačiau žinau: tenai nuplaukt aš niekad negaliu,
Nes žemės kelias erdvėje nekinta,
Ir tartum vergas, prie galeros prirakintas,
Plaukiu ant jos aš visados tuo pat keliu.

Tiktai kada nuo didingųjų žiburių
Naktis man atneša silpnutį aidą,
Kurs pluoštu spindulių blankių
Nušviečia mano veidą,
Pernakt iš jų
Aš Tavo vardą spėju ir buriu.

1946

Šėtono monologai

Viešpatie, valdytojau šviesių pasaulių,
Kurs rankose laikai žvaigždes ir milijonus saulių,
Kuriam pagarbinti visa Būtis
Žėruoja lyg skaidrioji krištolo mintis,

Aš, nutrenktas gelmėn Tavo rūstaus lėmimo
Ir pažymėtas amžiams Tavo pasmerkimo,
Rymodamas ties chaoso klaikiom gelmėm,
Pagarbinsiu Tave tamsiom giesmėm:

1

Kai mes, iš keršto prieš Tave sukilę,
Užgrobt norėjom sosto pilį,
Karius manuosius ir mane
Tu nutrėmei baisia žaibų ugnia.

Ir mes susispietėm į milžinišką ratą,
Ir lyg audra, supurtanti Visatą,
Į gelmę puolėm pro erdves dausų,
Ir tiško tūkstančiai Tavų šviesų,

Ir tamsūs rutuliai sunkių planetų
Išėjo iš kelių, jiems Tavo nužymėtų,
Ir gniužo dauždamies juodi jų kevalai,
Ir siautėjo erdvėj sumišę gaivalai,

Ir žvaigždės milžinai pasviro iš orbitų
Ir su mumis kartu į gelmę krito,
Tamsioj erdvėj liepsnodamos ilgai
Tartum negęstantys žaibai.

Lydėjo mus puolimo piktas džiaugsmas,
Skambėjo erdvėse kerštingas mūsų šauksmas,
Liepsnojo mūsų neapykanta didi
Ir geismas Tavo Būtį sužlugdyt.

2

Taip lyg baisus grasinantis verpetas
Erdvėm mes kritom milijonus metų,
Kol pasiekėm klaikias niaurias sritis,
Kur siaučia chaosas ir nebūtis.

Ir sveikinom kaip savąją tėvynę
Mes liūdną gelmę chaoso pirminio,
Ir jutom, kaip niauriam jo gaivale
Atgyja mūsų palaužta valia.

Stipriai sujudo versmės mano galių,
Ir aš Tave, šviesių erdvių karalių,
Vėl iššaukiau grumtynių amžinų,
Atminęs kerštą iš anų dienų.

Nudryko tamsios mano galios gijos
Lig pat gelmių Tavosios viešpatijos,
Lig pat žvaigždynų, žėrinčiai skaisčių,
Lig pat ugnynų saulių išdidžių.

Mes – du galiūnai, viešpačiai pasaulių:
Tamsos-mirties, šviesos-būties ir saulių.
Mes amžinieji priešai du,
Dviejų per amžius nesutaikomų pradų,

Gigantiškoj grumtynėj susikibę,
Sukūrėm vyksmą nuostabios didybės.
Ties šituo vyksmu lemtim rūsčia
Suspindo tragiška būties kančia.

3

Ir tą, kuriam sukūrei žemės rojų,
Kuriam Tu kibirkštį minties padovanojai,
Apraizgė jį mana pikta gija,
Ir mūsų amžinos kovos sukūryje

Jį drasko jėgos priešingos įnirtę,
Jis kaujasi prieš tamsą ir prieš mirtį,
Jo sieloj virpa įtampa skaudžia
Didi ir tragiška būties kančia.

Kančioj išauga jam titano galios,
Kančioj jisai į didį žygį kelias,
Švytėdamas liepsna kūrybinės minties,
Ieškot kelių naujos kilnios buities:

Nutiesti tiltą per tamsos gelmynus,
Kur mano galios amžių vyksman pinas,
Ir iš savo buities liūdnos
Pasiekti šalį amžinos darnos.

Bet spindulį jo žmogiškos didybės,
Kursai ties mano chaosu sužibęs,
Aš vis supu šešėliais nebūties
Ir gesinu alsavimu nakties.

4

Grumtynės mūsų tęsiasi lig šiolei,
Ir dreba laiko ir erdvynų toliai,
Ir mūsų galios siaučia kaip audra, –
Tik galutinės persvaros nėra.

Bet aš tikiu: užges šios Tavo ugnys,
Nes niaurios mano tamsumos bedugnės
Jų spindulius ir šilumą praris,
Ir juodos saulės į gelmes nukris.

Tamsiųjų mano burtų apžavėta,
Pasvirs manin Tava Būtis žvaigždėta,
Ir iš Tavos vergovės jos pradus
Išlaisvinsiu, kai ji manoj gelmėj suduš.

Suplyš į gabalus žydroji Tavo skraistė,
Ir Tu patsai, tartum baisi pašvaistė,
Po pralaimėtos amžinos kovos
Ir sudaužytos būveinės savos

Manan glėbin nupulsi nugalėtas,
Ir keršto džiaugsmas didis, negirdėtas,
Ir himnas pergalės ir šlovės ir garbės
Visam plačiam pasauly man skambės.

Ir liksiu aš vienintelis karalius.
Manoj globoj nurims skaudžiai sujudę galios.
Apsups pasaulį tamsuma akla
Ir, lyg didžiulis vortinklis, tyla.

1946

Šaulio tragedija

M. K. Čiurlioniui

Pajutęs mintį smilkiniuos neramią,
Lyg jį iš miego žadintų kažkas,
Pajutęs vienumą bekraštę žemėj
Ir toj vienatvėj bundančias jėgas

Ir keistą viltį rast slaptingą raktą
Atspėti paslapčiai Būties visos
Ir vėl lyg rojų, kažkada netektą,
Atverti kraštą laimės ir šviesos,

Jisai paliko tylią slėnių šalį,
Kur snūduriuoja ramumoj mintis,
Ir, per pusnynus mindamas sau kelią,
Per uolų atlaužas ir per ledų griūtis,

Pro tamsumą ir pro žiotis bedugnių,
Kur tyko iltys uolų alkanų,
Ir pro ugnikalnių betrykštančiąją ugnį
Atėjo į viršūnę negyvų kalnų.

Ir kopt aukščiau jis jau nebegalėjo,
Nes baigės čia didžiausia žemės aukštuma.
Tiktai liūdnai į dangų pažiūrėjo,
Kur tvyrojo bedugnė tamsuma

Ir paukštis milžinas, sparnus plačiai išskleidęs,
Uždengęs žemei jos viltis,
Padangėj sūpavos, o žvelgė iš jo veido
Liūdna kerštinga nebūtis.

Tada jis lanką įtemptą pakėlė,
Nes troško piktą paukštį nugalėt,
Ir aštrią tartum mintį strėlę
Galingai įrėmė templėn.

Ir taip rūsčiai į aukštumas grūmojo,
Stovėdamas ant kalno keteros.
Skliautuos, lyg ženklas naujojo rytojaus,
Ištryško spinduliai pirmos aušros.

Bet pozoj įtemptoj šaulys sustingo,
Nes širdį pervėrė mintis:
Tuščia yra svajonė jo didinga,
Beviltė jo viltis.

Tai tik silpnučiais spinduliais nušvito
Grasiai apniukęs pakraštys dangaus,
Bet jo strėlė vis tiek nesieks zenito
Ir pikto paukščio nenukaus.

– Nuleisk, šauly, tu savo sunkų lanką! –
Prabilo balsas nevilty:
– Pavargo sąnariai galingų tavo rankų
Ir raumenys it plienas įtempti.

Šiurpioj vienatvėj tarp niaurių ledynų
Širdis sustingo nuo kančios
Ir šalčio milžiniško, geležinio,
Kurs dvelkia iš erdvės rūsčios,

Nes ryšio tu esi širdy netekęs
Su Rexu saulių, meilės ir šviesos. –
Kas tavo drąsios lyg erelio akys
Prieš šitą tvaną nebūties tamsos?

Tu kopt į aukštį ir kovot turėjai
Kaip saulių Rexo nemaraus dalis, –
Tai būtumei šioj žemėje žėrėjęs
Lyg Jo šviesos laimingas spindulys.

Bet peržengt troškai skirtąją tau ribą,
Nuo Jo nutolęs, klysdams atkakliai. –
Ir štai tu vienas. Taip menkai težiba
Tavos aušros ištryškę spinduliai.

Stipryn netrykš jie. Juos grėsmingai niaukia
Piktasis paukštis, jo sparnų galia.
Tu nujauti: tavęs jau laukia, laukia
Klaiki nelaimė finale...

1945–1949

Don Žuanas

Mano kelią pergalės lydėjo.
Mano mostas kovoje tikslus.
Mano rankos žarstė ir lytėjo
Tobuliausius grožio stebuklus.

Aukso garbanos. Aksomas. Šilkas.
Šviežios rožės. Perlai. Gintarai.
Akys žalios, mėlynos ir pilkos,
Lyg spalvingi gilūs ežerai.

Saulėtų veidų giedra ir švelnūs vingiai,
Lyg žiemos peizažų tobulų.
Kūnai dieviški, gracingi, harmoningi,
Lyg antikinių Veneros statulų.

Spindesys odos varinės ir auksinės,
Ir baltos, kaip sniegas ant kalnų.
Nepaliestos virpančios krūtinės.
Ir koralai lūpų raudonų.

Geso auksas ir koralai balo
Nuo prisilytėjimų manų.
Daugel dužo sielvarte finalo
Tobulų būtybių ir grynų.

Vienos jų po nuometais matronų
Slepia žymę patirtos gėdos.
Kitos slapstosi šešėliuose kolonų,
Laukdamos naktinės valandos.

Tos, kur skaistų veidą nesuterštą
Išdidžiai nešiojo visados,
Pačios sau pajutę klaikų kerštą
Dėlei tos lemtingosios klaidos,

Savo kraują žemėje paliejo,
Jas parbloškusi galingai ir aklai,
Ir ant morų prieblandoj gulėjo
Lyg išbalę skaistūs angelai.

Ir kaskart vis naujos gėlės trapios,
Vos paliestos, vysta be vilties,
Nes nuo mano lūpų dvelkia kvapas
Galingosios deivės Nebūties.

Mano siela – tai dulkėti tyrai.
Lyja saulės ten liepsna karšta.
O prieš saulę šildosi vampyrai,
Šviežio kraujo amžinai trokštą.

Žudančioj kaitroj šaukiuos į dangų tyrą:
Tegu puola žaibo spindulys,
Kad sudegtų tyrai ir vampyrai
Ir baisusis mano troškulys.

1947

Medžioklė

Kaskart gilyn į amžinąją girią
Klaidžiais žvėrių takais einu.
Smelkiuos per raistus ir tamsius brūzgynus,
Kur slapstos briedžiai ir būriai šernų.

Štai raisto vidury randu aš šviežias pėdas, –
Čia briedžio yra eita neseniai:
Ruda durpinė žemė išmaurota,
Šviežiu purvu aptiškę žolynai.

Tampu budrus, tartum žvėris laukinis,
Užsidega širdy aistra žiauri
Pavyti pėdsakais miškų karalių
Ir jį užmušti girios vidury.

Smelkiuos nuilsęs per laikinį mišką,
Kur ėjo briedis žingsniu išdidžiu,
Kol prieinu didžiulę plačią aikštę,
Užlietą saulės spindulių skaisčių.

Ir aikštėje regiu: žvėris stambus kaip kalnas,
Tamsios lyg varis žvilgančios spalvos,
Ir žėri saulėje ragai kaip aukso miškas
Ant jo didingos pakeltos galvos.

Parpuolu žemėn. Ir šliaužiu nutirpęs.
Tik vieną geismą širdyje turiu.
Ir drasko man įkaitusįjį veidą
Kampuoti stagarai žolių aštrių.

O briedis pakelia išdidžią savo galvą,
Šaltai, lyg niekintų, pažvelgia į mane
Ir ima eit per saulėtąją aikštę
Ramia, didinga žingine.

Bet trenkia šūvis. Kurčiai skamba miškas
Ir briedis atmeta sunkius ragus.
Jis ruošias bėgt... Tačiau, nebaigęs šuolio,
Parpuola žemėn kūnas jo puikus.
– –
Grįžtu atgal. Giria slaptingai ošia
Ir šnabžda man tartum dvasia niauri:
Tu paklausei laukinio mano balso,
Ir krito briedis girios vidury...

– – – O jo ragai, kurie žėrėjo tartum miškas,
Degąs rudens saulėtekio ugny,
Ragai, kurie jo galvą puošė kaip karūna,
Prie mano šono kabo kruvini.

1945

Vilko riksmas

Klykė kriokė šiaurės vėjas girioj.
Rėkė spiegė sniegas man po kojų.
Grakštūs elniai, nuo speigų pastirę,
Blaškėsi iš skausmo ir riaumojo.

Ir ryškiai pro triukšmą tą ištryško
Priešmirtinis riksmas girių vilko,
Ir šiurpiai skardėjo viršum miško,
Kol, jam mirštant, pamažu nusilpo.

Ir man rodės, tai suklikęs Panas,
Ant sniegų parpuolęs, mirė,
O nukovęs jį speigų titanas
Lig viršūnių užpustys šią girią.

1947

Gyvatė

Peržiem miegojus miegą kietą, ilgą,
Iššliaužia ji iš samanų žalių.
Nubudę, sprogstantys beržai mėlynėj žvilga.
Atšilę vandenys čiurlena upeliu.

Juodais žvynais žvilgėdama prieš saulę,
Pirmyn ji slenka palengvos;
O virpa didelis skaidrus pasaulis
Virš jos nuodingos ir mažos galvos.

Prišliaužus tylią saulėtą aikštelę,
Sužydusią žiedeliais mėlynais mažais,
Jinai susisuka ratu tartum juoda spiralė

Ir tyko snausdama, kolei pro šalį
Po danguje siūbuojančiais aukštais beržais
Mažytis gyvis neatsargiai eis.

1945

Dvikova

Prie to pačio tikslo susikirtę,
Jie ramiai padarė šį sprendimą:
Lai mirtis mum nulemia likimą, –
Grįžt atgal – jau daug sunkiau nei mirti.

Čerškia blykčioja lankstusis plienas
Valandoj mirtinio įtempimo
Kovoje dėl laimės ir likimo,
Kolei pervertas parpuola vienas.

Trykšta kraujas ant geltono smėlio,
O laimėtojas šio mirtino duelio
Meldžias, baigęs sprendžiamąją kovą,

Kur turėjo silpnesnysis žūti,
Ir nueina, lyg pro liūdną kliūtį,
Pro bejėgį mirštantį varžovą.

1947

Kareivių daina

Mūs buvo armijos be skaičiaus, neapmatomos.
Būriai plieniniai. Geležies pulkai.
Nuo mūs bangos patvino visos žemės platumos,
Kalnai ir girios, miestai ir laukai.

Kaip potvynis įsiutusiojo vandenyno
Pakilom mes,
Kaip tvanas piktas, kurs grasina
Nušluoti viską į gelmes,

Ir veržėmės pirmyn. Pro mirtį puolėm.
Ir vyrai krisdavo būriais,
Kai žiotys rūkstančios įkaitusių kanuolių
Prabildavo ugnies ir plieno sūkuriais.

Juodais ir išsigandusiais veidais lavonų,
Kur mes praėjom, stūksojo kalnai,
Ir, nudažyti jų krauju raudonu,
Į jūrą plaukė upių vandenai.

Ir liepsnos, auksu ir krauju išsirpę,
Ištryškę sūkuriais aukštais,
Tarytum bokštai, šokantys ir virpantys,
Ir sverdintys po skaistvario skliautais,

Įsiutę siaubė milžiniškus miestus,
O jų naktiniai atspindžiai
Nušviesdavo mūs durtuvus, pirmyn ištiestus,
Ir kraują, žėrintį ant jų skaisčiai,

Ir griaučius rūmų, pajuodavusius nuo dūmų,
Klaikiai bestūksančius naktinėj ūkanoj,
Ir kaulus perdegusius pelenų pilkšvumo
Minių, pražuvusių liepsnoj.

O mes vis veržėmės pirmyn. O mes vis ėjom
Per lūžtančias girias ir per vaitojančius laukus,
Per kalnus ir per vandenis skubėjom,
Kolei atrasdavome sau kapus.

Tenai, kur niekas mūs vardų nežino,
Kur šalys svetimos ir žmonės svetimi,
Toli, toli nuo židinio gimtinio
Po svetimu ir aukštu dangumi

Mes mirėm vieniši ir vieniši kentėjom,
Ir niekas negirdėjo mūs kančių,
Nes saulė kaip visad ramiai per dangų ėjo
Ir žvaigždės tolimos naktim šaltai spindėjo,
Ir rankos gelbstinčios nebuvo už žvaigždžių.

Bet visada tvirti mes ėjom
Sutikti tos lemties skaudžios,
Nes gilumoj širdies tvirtai tikėjom,
Kad atpirkimui dideliam reikėjo
Rūsčiajam Dievui šios aukos didžios.

1945

Samsono pergalė

Lyg uola, pelėsiais apsitraukus,
Aš jų rūsiuos tūnojau ilgai.
Vortinkliai apraizgė mano plaukus,
Rūdimis apsinešė nagai.

Man sugrįžo vėl galia stipruolio,
Rodėsi, iš pertekliaus jėgų
Reiks tuos požemiuos ant skausmo guolio
Mirti vergu tarp menkų vergų.

Bet šiandieną šventė man atėjo,
Šventė mano amžinos garbės,
Nes šiandien per milžiną Judėjos
Didis Dievo kerštas prakalbės.

Štai, alsuodams aitrią dūmų srovę
Padėkos aukų ir smilkalų,
Aš čia aklas jų šventovėj stoviu
Prie šio šalto marmuro šulų.

Murma minios, tartum miškas švokštų,
Tyčiojas ir džiaugias jos piktai,
Kad parblokštas Izraėlio bokštas,
Pražuvimas tautai išrinktai!

Ak, nejaučia padermė įbingus,
Koks likimas ją ištiks staiga,
Kai nubausti norus jos kerštingus
Pasikels ši milžino ranka,

Nes tuoj trenksiu mirtiną jai smūgį
Šiais pilioriais, bokštais ir skliautais...
Aš laimėsiu, gultis nepabūgęs
Tam pačiam kape su įveiktais!

Lai šie luistai akmeniniai ardos!
Lai sukniumba skliautas iškilus! – –
– – – Ištarė jis savo Dievo vardą
Ir pakėlė marmuro šulus.

1948

Dovydas prieš Galijotą

Šarvo žvynas ant manęs nešvyti
Ir nekabo kardas prie juosmens.
Mano rankoj tik lazda piemens
Ir svaidyklė akmenim svaidyti.

Kalnuose palikęs savo bandą,
Į stovyklą karo ateinu,
Nes tenai, ganyklose kalnų,
Aš girdėjau tą gėdingą gandą,

Kad visoj tautoj jau nėr kas gina
Vardą vieno iš visų dievų,
Kurs, sukūręs mus kvapu savu,
Šviest mum siunčia saulę ir sietyną.

Iš gėdos jutau, lyg liestų veidus
Geležis, įkaitus raudonai:
Tik dėl Jo širdis taip mirtinai
Tegalėjo būti įsižeidus.

Ir todėl štai prieš tave aš stosiuos!
Nors žinau: ranka man per silpna...
Bet lyg žaibo žvilganti liepsna
Dega pyktis sielos įžeistosios!

Miesto mūrus persmeigti įstengia
Tavo rankoj geležis baisi.
Tu į kalną panašus esi,
Kurį žvynas metalinis dengia.

Bet kaip baisią tu turėtum galią,
Nepabūgsiu jos aš niekados,
Nes vis viena mirčiau iš gėdos,
Jeigu lenkčiau Jo šmeižikui kelią.

O Jehova, stiprink ranką kario,
Kurs galingas vien Tavu vardu!
Pulki, prieše, ietim ir kardu,
Denkis skydu, tartum vartais vario!
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Ir išdidęs milžinas pakilo,
Saulėj šarvais žerdamas ugnis.
Ir stambus it skydas smilkinys
Nuo svaidyklės vieno smūgio skilo.

1951

Paskutinė Mozės pranašystė

Štai jum kraštas, Dievo pažadėtas!
Džiūgaukite, ainiai Izraėlio!
Bandymas jau baigtas, iškentėtas.
Baigtas kelias tyrlaukiuose smėlio.

Čia kadaise jūs tėvai stovėjo.
Jie šion žemėn žvelgė išsigandę
Ir kaip laimę nevilty minėjo
Faraonų vergo sunkią grandį.

Jūs tą kartą jau toli pranokot!
Sausroje ir karštyj pasidarė
Jūsų gyslos lyg templė saidoko,
Jūsų stuomens lyg iš žalsvo vario.

Jūs stabų Egipto nepažinot.
Gėdoje vergijos negyvenot.
Iš mažens jus tyruose maitino
Dievo žodis ir aukštybių mana.

Ant aukštų kalnynų pasikėlęs,
Aš klausiaus Jo balso didžio aido,
O jūs augote manam šešėly
Ir jo šviesą matėt man ant veido.

Prisipildei tu, o Izraėli,
Jo jėgos ir grožio nematyto.
Iš tavęs tartum pašvaistė žėri,
Lyg aušra, kur slepia saulę ryto.

Tai tu neški širdyje Jo vardą,
O tauta šventa ir išrinktoji!
Eik, iškėlus savo šviesų kardą,
Į naujai tau pažadėtą rojų.

Ženk šion žemėn tartum jaunas liūtas,
Kurs nuo kalno leidžias ryto metą, –
Tegu priešas, išgąstį pajutęs,
Jau iš anksto žemėn ginklą meta,

Nes nėra tavęs ten verto kario;
Tų tautų dvasia seniai jau krito:
Jos stabus iš aukso pasidarė
Ir iš savo geismo iškraipyto.

Jos sunykę puolime gyveno,
Ir galybės Viešpats jas apleido.
Tai dabar į savo kraujo klaną
Jum po kojų jos parpuls ant veido.

Ir laimėsit jūs šią rojaus šalį,
Kur sruvena vien medus ir pienas.
Jus valdys palaiminti karaliai.
Garbėje riedės jūs didžios dienos.

Tarp visų tautų žėrės jūs rasė,
Lyg mėnulis tarp žvaigždžių ant skliauto,
Kol jūs dermę su Dievu prarasit,
Kad nelaimė jūsų nesiliautų... – – –

1948

Jo atsakymo žodis

1

Dvasia tamsioji nebūties gūdžios!
Jaučiu, lyg tu nuo amžinos pradžios
Man atkakliai grūmotum pasislėpus,
Šešėlių virpančiu tinklu aprėpus
Manas skaidrias ir žėrinčias erdves.
Bet Aš žinau: nėra tavęs.
Tu – nebūtis. Kaip būti tu gali?
Taip, kaip šešėlių tamsuma gili
Yra tik nebuvimas spindulių,
Taip einantis iš prarajų gilių
Tasai gūdus dvelkimas nebūties, –
Tai nebuvimas tik Manęs Paties,
Tik Mano mosto kuriančio silpimas,
Tik Mano kurto pražūtin svirimas,
Tik išblėsimas Mano spindulių,
Tik iškrypimas iš Manų kelių,
Tiktai Manos Būties neatbaigimas,
Tiktai Savęs Paties nepakakimas,
Kurs laiko toliuose be pabaigos
Bus nugalėtas kuriančios jėgos.

2

Kai iš šaltinių Mano amžinų
Paplūdę galios neramiu tvanu
Formuot ir kurti ėmėsi karštai,
Tu lyg nuo žaibo į gelmes kritai.

Ir nors dar gaudžia grumzdesiai pikti,
Tu vis gilyn į prarajas krenti,
Tu vis labyn šviesų tvane blykšti,
Ir pergalėj pasauliai sukurti,
Erdvių ir laiko toliuos nusidriekę,
Visas gelmes ir aukštybes jau siekia.

Ir jie visi yra Būtis Mana,
Ir jie visi tiktai Mana liepsna,
Ir jie visi tik Manimi gyvena:
Nuo spindulio, kurs prieblandoj plevena,
Nuo atomo lig milžinių žvaigždžių
Ir lig būtybių nuostabių, skaisčių,
Kurios, Mana mintim apdovanotos,
Vienokia forma ant žvaigždės liepsnotos,
O ant planetos forma vėl kitokia
Buvimą tęsia ir jo prasmę vokia.

Ir visa tai sustingime nerymo,
Nes nebaigta dar valanda kūrimo,
Nes tebegaudžia atkakli kova:
Seni pasauliai keičias palengva
Ar laikui bėgant visiškai suyra
Ir vėl nauju pavidalu išnyra,
Kaskart skaidriau, skaisčiau bedegdami,
Kaskart tikriau Mane apreikšdami.

Ir taip be perstojo, be paliovos
Per amžius tęsis vyksmas šios kovos,
Kol nebuvimo prarajų tamsių
Ir jo piktų, kerštingų grumzdesių
Neliks Būties Manosios gelmėse,
Ir ji visa tiktai Mana dvasia,
Ir ji visa tiktai Mana liepsna
Žėrės alsuos skaisti ir amžina.

3

Šiame didžiam kūrybiniam vyksme
Planeta tolima – tamsia Žeme
Iš amžiaus amžiun driekias grandine
Žmonių gentis, lyg pro ūkus Mane
Nujaučianti blankiuoju savo protu,
Nušviest jų buičiai Mano dovanotu.

Taip, kaip žvaigždėms Aš nustačiau takus,
Kuriais jos skrieja per visus laikus,
Taip nubrėžti yra ir jiems keliai,
Kuriais pirmyn jie turi žengt tiksliai.

Kai klystkeliais nukrypt jie kartais nori,
Manųjų dėsnių baudžiantįjį svorį
Patirti turi savo prigimtim,
Kad vėl į dermę grįžtų su Manim,
Kad vėl su Mano Būtimi šviesia
Laikytų ryšį kūnu ir dvasia,
Nes jie yra tik Visumos dalelė
Ir tik iš Jos tegali semt sau galią.

Būties kūrimo neramiam vyksme,
Jos formų nuolatiniam kitime,
Gelmyne Savo laiko amžinam
Prasmingai skyriau Aš jų kiekvienam
Tiktai ribotą laikinąjį kelią,
Kovos ir bandymų rūsčiųjų dalią,
Kad jie per amžius iš kartos į kartą,
Nauja jėga atgimdami kas kartą,
Vis veiktų, siektų, grumtųs ir laimėtų
Ir vis didesnėn pilnatin artėtų.

Už tai jie turi su dėkingumu
Priimti dalią skausmo ir džiaugsmų,
Įžvelgt jos prasmę dievišką ir gilią
Ir, savo kuklią dabartį pamilę
Ir ateities šviesios gražesnę viltį,
Širdies liepsna skaisčiai Manęspi kilti.

Kai jie bus ugnys, vien Manim degą,
Kai Mano meilės ir tiesos jėga
Žėrės juose tartum gryniausiuos induos
Skaisčia šventumo palaima suspindus,
Jie savo laimę tikrąją supras
Ir vėl prarastą rojų žemėj ras.

4

Kol Būtyje tamsos šešėliai slepias,
Tol Aš nesu su Ja visai sutapęs
Ir tol Savy nepakaktį jaučiu.
Todėl buvimo kibirkščių skaisčių
Aš vis apstyn, vis gausingyn skleidžiu,
Jas vis skaidryn savu kvapu pučiu.

Taip silpsta vaidas sutemų niaurių,
Taip, kurdams Būtį, Aš Save kuriu.

Kai begalybių ruimuose visuos
Vien nemari Mana dvasia alsuos,
Būtis vien tai bus, kas ir Aš esu.
Taip po pastangų amžių ištisų
Ateis vienybė Man su Ja pilna,
Ateis rimties ir pakakties diena.

Ir džiūgaus, gaus triumfu amžių varpas,
Kad baigtas jau didaus kūrimo tarpas,
Kad viską apsiaubė didi Vienybė,
Ribas sutirpdė dieviška Beribė,
Kad nebėra skaudaus bėgimo laiko
Nei amžiais žingsnį varžiusiojo saiko,
Kad viską juosia džiaugsmas ir darna,
Kad viską glėbia Meilė amžina,
Ir nebėra verpetuos Jos ugnies
Jau atskiros nei nykstančios vilnies.

1951

Tavo vardui

Kai stovėjau demono šešėly
Po pavėsiu jo sparnų juodų,
Kai, kančioj rankas aukštyn iškėlęs,
Kažkam skundžiaus nebūties skurdu,

Kai ilgėjaus troškau saulės turto,
Kai ieškojau Grožio ir Tiesos,
Tavo vardas, tartum žodis burto,
Leido peržengt skritulį tamsos.

Ir šiandien man tartum saulė švyti
Vienas vardas iš visų vardų.
Eikim, baikim tamsą išsklaidyti
Mūsų meilės degančiu kardu!

Eikim, baikim skausmo labirintą!
Lai mus veda meilė ir tiesa,
Kur ant žemės iš aukštybių krinta
Mūsų Dievo nuostabi šviesa.

Ten bus mudviejų tikra tėvynė,
Kur Jo vardas degs ir švies aukštai.
Jo šviesoj į vieną susipynę,
Ten liepsnos ir mudviejų vardai.

1948

UŽ DIDŽIĄ TIESĄ

Už didžią tiesą

Už didžią tiesą aš šiandieną kaujuos
Ir kausiuos visados vardan šitos tiesos,
Ir paskutinį lašą karšto kraujo
Išlašinsiu dėl jos,

Nes ji yra per sunkią kančią gimus
Iš ryžto, siekių ir kovų manų,
Tartum šviesus ir didis nujautimas
Ištryškusi virš sielos ūkanų

Ir kylanti dangop, tartum krištolo bokštas,
Ir siekianti žvaigždžių, tartum liekna pilis,
Ir šviečia viršum jos taip lauktas ir taip trokštas
Neaiškios ir rūsčios Dievybės spindulys.

Dėl jos einu tarp gretų pirmutinių
Ir ugnimi sau ginklą užtaisau
Ir puolu sūkurin žiaurių kautynių
Ir paskutinį šovinį palieku sau.

Gerai žinau, kad priešas trokšta mano kraujo, –
Kitaip manos tiesos negali jis užmušt.
Todėl kovoj be gailesčio jį kauju
Ir abejingu šaltumu

Einu pro kruvinąjį priešą,
Kada jis, nusmerktas mirtin,
Pasigailėti melsdamas, rankas dangun ištiesia
Ir ima broliais savo budelius vadint.

Skaisčiai ir kruvinai tiesa manoji žiba,
Pašventinta mirties ir priešų, ir draugų,
O aš, įtikintas jos grožio ir didybės,
Belaukdamas jos išsipildymo, degu:

Nors reiktų bristi gilią kraujo jūrą,
Gaisrais padanges išrašyt naktim, –
Vis tiek pasauly ji laimėti turi:
Tiesa, kur dega Dievo kibirkštim.

1945

Lietuvai

Tave daug amžių piktas priešas
Kaip vergę kalino tamsiam rūsy,
Kolei apgeso tavo akys šviesios,
Kol tu buvai pamiršus, kas esi.

Prikėlė dainiai praeitį ir garsą,
Ir tu prisiminei, kas tu buvai,
Kad žygius išdidžius ir pasakišką narsą
Įrašė amžiuosna tėvų tėvai,

Kad lėmė jų ranka tautų rytojų,
Kad kovės jie kaip mitų milžinai,
Kol kelią jiems žygiuojantiems pastojo
Juodųjų marių didūs vandenai.

Tau praeitis parodė laisvėn taką,
Ir tu sutrupinai sunkias grandis,
Nors po prastu rūbu nustojo plakus
Ne vieno karžygio drąsi širdis.

Numetus pančius, tu jauna sustojai
Ir kelią ateitin rinkai.
Atsikvėpė laisvai žalieji tavo gojai
Ir brendo rimtyje laukai.

Bet greit dangus lyg varis raust pradėjo
Nuo bundančių naujų audrų.
Ir bloškė vėl tave vergijon vėjai
Rytų ir Vakarų.

Jie grūmės ties tavim kovos perkūnais,
Tu sužeista, nualinta tapai.
Ir šiandien graužia tavo jauną kūną
Baisiau nei maras ir pikti raupai:

Atplūdę iš rytų, tave žiauriai niokoja
Pikčiausios gaujos barbarų naujų,
Kad iškankinta pultum jiem po kojų,
Lig kelių braidančių tavu krauju.

Bet koveis tu lig šiol prieš jų brutalią galią,
Nors nešvietė laimėjimo viltis,
Nes šimtąkart geriau už jų nevalią
Atrodė tau mirtis.

Ir, ginama krauju naujų didvyrių,
Tartum senovėj atkakli tapai,
Ir švelnios lygumos tavų laukų ir girių
Kas kartą priešui vėrės kaip kapai.

Bet vėl nauji būriai tavęs tramdyti ėjo,
Lyg maras plūsdami tavais laukais.
Ir jie per daugel kraujo tau praliejo,
Ir šiandien tu agonijoj blaškais.

Bet kartą dar pakilsi prieš tironus,
Ir siautės kerštas kaip audra didus,
Ir liesi žemėn kraują jų raudoną,
Kaip iš taurės piktus nuodus.

Arši tu būsi, kaip kadais Krimhilda,
Ir tartum žolę priešus kirs mirtis,
Bet kraujas keršto troškulį nutildys,
Ir laikas kruvinas žymes išdildys,
Ir grįš tau vėl ramybė ir rimtis.

1946

Ginklo broliams

Užplūdo barbarai. Laukinės nuožmios minios.
Jos dangstos laisvės ir tiesos vardu.
O už jų melo kumštis geležinis
Ir šviežias kraujas ant plėšrių veidų,

Ir akys, neapykantoj sužiurę,
Liepsnojančios vandališku kerštu
Sugriauti visa, ką laikai sukūrė
Ir genijus nemirštantis tautų.

Regėjau aš, kaip plotus kontinento
Užlieja ši baisi lava
Ir kaip į mirtiną verpetą krenta
Gimtoji mūsų žemė Lietuva.

Tauta, likimo ištikta, sustingo,
Pajutus dvelkiant šermenų šiurpu,
Bet greit pakėlė ginklą ji ryžtingai
Dar kartą kautis prie duobės kapų.

O mano broliai, jūs, vilties nustoję,
Neviltyje pasisemiat jėgos.
Savų dienų saulėlydy sustoję,
Atkaklūs kaunatės lig pabaigos.

O visame krašte vien šermenys ir raudos.
Gaisrų liepsnoj paskendę jūs namai.
Vergijon tremiamų meldimai skaudūs.
Ir priešmirtiniai kankinių klyksmai.

O visame krašte vien kraujas ir lavonai.
Ak, žūstat jūs ir tilsta jūs ginklai!
Ir švenčia piktą pergalę tironai
Ir griūtyje laikų privisę šakalai.

Tarytum pasakoj apie senovės hunus
Jie tyčiojasi priešo šermenim:
Ant gatvių išmeta ir drasko jūsų kūnus,
Ir svaido juos iš keršto akmenim.

Ir šoka klykia pikty neregėtam
Šita kraupioji barbarų puota,
Kai savo brolių šermenų stebėti
Iš tyko renkas liaudis pavergta.

Klaikioj tyloj sukausto liūdną minią
Laukiniai žvilgsniai, atidžiai žiūrį:
Gal seserys parpuls iš skausmo, brolius atpažinę,
Gal kas grūmot ir keršto šaukt išdrįs.

Bet liaudis tyliai jūsų kūnus šaltus
Apverkia iš širdies visos.
Ji regi jus didžius, aukštai iškeltus,
Herojus laisvės ir tiesos.

Ir rauda ji, tyliam skausme paskendus:
Nejaugi amžinai pražus laikų griūty
Kovos ir žygių išdidi legenda,
Kai jūs, baisios vergijos gėdai pasmerkti,

Pakilote kovot prieš šimtą priešų vienas
Ir grumtis mirtinai su stichija pikta,
Kol žuvote, kaip didvyriai Pilėnų,
Kartu su žūstančia tauta?

1946

Partizano mirtis

Šoka girioj sniego sūkuriai.
O jis guli nuo žaizdų parpuolęs.
Šluosto kraują jo plaukais žaliais
Eglės, melancholiškos gražuolės.

Mąsto jis: gulėjo man ilgai
Ant širdies sukaustyta tėvynė,
Pelenai sodybų ir kančia
Tundrose išmirštančių tremtinių.

Tris žiemas nešiojau per sniegus
Savo šovinius ir savo kerštą.
O dabar štai silpsta jau ranka,
Geria pusnys mano kraują karštą.

Ir, deja, kova nepabaigta!
Ir čia pat dar mūšio šūviai trinka...
... Ir staiga, pakilęs nuo sniegų,
Jis pro vėtros kauksmą taip surinka:

– Eikit čia jūs, Sibiro vilkai!
Jūs, lavonus draskančios hienos!
Man dar liko šoviniai keli.
Aš dar kausiuos mirštantis ir vienas!

Riksmą jo užrinka viesulai.
Šauksmo jo čia priešas joks negirdi.
Tik mirties ledinė letena
Ima gniaužt jo silpstančiąją širdį.

Ir paspaudžia ginklą nejučiom
Jo ranka konvulsijoj sukrutus.
Ir per girią aidi išdidžiai
Jo mirties griausmingasai saliutas.

Šoka laigo sniego sūkuriai
Ir snieguolėm greitai jį apkloja.
Ir jis miega vienas ir ramus
Begalinių girių gilumoje.

1947

Niekad, niekados

Žuvusiam broliui

Buvo saulė netoli laidos.
Jam šešėliai švelnūs ant kaktos.
Paspaudimas rankos jo tvirtos.
Ir toks liūdnas balsas nuojautos:
Niekad, niekados
Jis daugiau tau rankos nepaduos.

Išsipildė mano mintys tos...

Vidury dienos tokios skaisčios, baltos,
Vidury nakties tartum derva juodos,
Girioj prie laužų liepsnos aukštos
Man visur vaidenas visados:
Buvo saulė netoli laidos
Ir šešėliai anta jo kaktos...

Jau nuo tos skausmingos valandos
Ligi galo motina raudos
Ir kasdien skaudžias maldas kartos,
Kad negrįžo iš kautynės tos,
Kad ištryško kraujas ant kaktos,
Kad iš rankos barbaro piktos
Ten ant gatvės dulkinos karštos
Krito akmenys ant karžygio lavono.

Duodu žodį priesaikos šventos
Neatleisti priešui niekados,
Kol širdis man plakti nenustos.

Niekad, niekados...

Mano lūpose nėra maldos,
Mano sielvarte nėra raudos.
Ak, tik skausmas amžinos skriaudos,
Kad prie durų nebūties šaltos
Amžinai mes esam išsiskyrę.

1947

Pralaimėjimas

Renkas puoton alkani vilkai
Ir iš džiaugsmo staugia jų pulkai.

Suka ratą krankdami varnai.
Miega kritę broliai milžinai.

Jau nėra laimėjimo vilties,
Tiktai geismas kautis lig mirties.

Saulė leidžias. Pluoštai jos liepsnos
Plazda dar ant žemės kruvinos.

Bet kai šaltos žvaigždės sužėrės,
Jau mūs rankose ginklai tylės.

1946

Migla

Vis migla. Ir vis migla.
Nulaša lėti lašai. Ir vėl tyla.
Kur ta saulė? Kur jos žėrinti ugnis?
Vienas šūvis, ir kraujuotas smilkinys.

Vis migla. Ir vis migla.
Nulaša lėti lašai. Ir vėl tyla.
Kai ištirps migla ugniniuos spinduliuos,
Kraujas ant kaktos rubinais sužėruos.

1945

Mergaitė iš pagirio namų

Sužeistas ir pervargęs kritau ant sniego.
Tiško man krauju žaizda gili.
Ir, kai kraujo jau per daug nubėgo,
Užmigau nusilpęs alpuly.

Nubudau. Tu, ties manim palinkus,
Mano žaizdą skarele rišai.
Aš tariau: Palik mane. Aplinkui
Siaučia priešas. Kruvini lašai

Sekantiems parodys mano taką.
Eik! Palik mane, nes žūsi tu...
Bet tarei: Žinau, mūs gyslom teka
Tas pats kraujas. Mirsime kartu.

Paslėpei mane ir gydei žaizdą mano.
Brido pusnimis žiema žiauri.
Kovės girioj broliai partizanai,
Ir aidėjo šūviai pagiry.

Baltas ir geras rankas sudėjus,
Tu meldeis už mano brolius ir mane.
Buvo gera. Ir man taip regėjos,
Lyg vaikystės tolimam sapne

Vėl matyčiau angelus sparnuotus
Nuostabiai ramiais švelniais veidais...
– –
Slinko dienos. Ir žiema speiguota
Upėm išplaukė su tirpstančiais ledais.

Man žaizda krūtinėje užgijo.
Palikau namus ūksmingam pagiry.
Išėjau vėl kautis prieš vergiją
Partizanų atkakliam būry.

Ir kai vakare tarp vyrų pulko
Aš sėdėjau žvelgdamas laužan,
Ar kai spiečiais zvimbė priešo kulkos,
Prisimindavau tave. Ir man

Buvo gera, lyg sapne, sapnuotam
Tolimoj vaikystėje kadais,
Kai mačiau aš angelus sparnuotus
Nuostabiai ramiais švelniais veidais.

1946

Karo dievui

Mačiau aš tavo vėliavas naktim plasnojant, –
Šviesius karčius ugninių slibinų.
Girdėjau žemę dundant tau po kojom,
Lyg žengtų minios plieno milžinų.

Tu praėjai. Įnirtęs ir kerštingas.
Žudei ugnim ir durklo ašmenim.
Garavo kraujas. Ir vanduo įbingęs
Lavonus supo kruvinom vilnim.

Tu praėjai. Nutolo žingsniai kurtūs,
Lyg dūžiai, žemės viduriuos plaką...
Tada iš naujo metė savo burtą
Likimas lemiančia ranka:

Tautas parklupdė prie mirties bedugnės
Nuožmiųjų barbarų ginklai.
Iš didžio džiaugsmo klykauja padugnės:
Jom teko galios ir valdžios ženklai.

Plėšikai dangstos kaukėmis herojų.
Karūnos žėri ant kaktų žemų.
Ir šliaužioja iš baimės po jų kojų
Nariai teisingų ir dorų šeimų.

Išminčiai ir poetai nusiminę
Nuplėšia laurus nuo kaktų taurių
Ir kraiposi prieš siuntančią padugnių minią
Niekingoj rolėj juokdarių.

Žudynės aidi. Ir žvairi laukiniai
Ant gatvių darko kūnus nukautų.
Ir garsiai žvanga Judo sidabriniai.
Ir dūžta lentos įstatų.

Ir skamba melas, kaip varpų metalas,
Įžeisdams žemę ir dangaus erdves.
Šventyklų purpurą vandalai dalos...
Todėl šiandien aš vėl šaukiuos tavęs:

– Ateik, o viešpatie, nuožmus, teisingas!
Išskleisk virš miestų vėliavas liepsnų!
Lai dunda žemė kaip didžiulis ringas
Po kojom plieno milžinų!

Lai tavo garbei kaujasi laivynai.
Laivai lai skęsta, šaukia sužeisti.
Lai žūsta iždų žėrintys lobynai,
Tautų per šimtmečius rinkti.

Lai slėniai ir kalnai lavonais dengias.
Lai dega tavo skausmo aukurai.
Lai nuo žemynų kyla į padanges
Mūs kruvinos aukos garai.

Ak, imki rankon svarstykles likimo
Ir auką mūs ir puolimus pasverk.
Ir jei dar galima, suteiki atpirkimą,
Jei ne – mūs žemę amžinai pasmerk.

1947

NAUJA PILIS

Nauja pilis

Aplink raistai. Aplink bedugniai liūnai.
Ištvinę, drumzlini ir purvini.
Ir medžiai milžinai sukritę pūna
Jų dvokiančiam nuodingam vandeny.

Tik kupstai ir kelmai, vešliai sužėlę,
Siūbuojas viršum pūvančio vandens.
O anta jų bujoja Pykčio Gėlės.
Nuodingas ir saldus jų kvapas *décadence*.

Sunkiam kely iš nuovargio parpuolu,
Bet vėl pasikeliu ir vėl einu,
Kur tolumoj matyt pirmykštės uolos,
Bekyšančios iš purvinųjų vandenų.

Aš anta jų statysiu naują pilį
Iš tvirto ir iš žėrinčio akmens.
Jos drąsūs bokštai, į erdves iškilę,
Spindės. Ir vėliavos ant jų plazdens.

Ir švies tolumoje kolonos baltos,
Parėmę arkas apvalias.
Ir statulos, iš marmuro iškaltos,
Pagražins aukštas skambančias sales.

Paliepsiu, kad sargai lig galo atdarytų
Vartus, apkaltus plienu ir variu,
Ir pūstų bokštuose šaukliai skambius trimitus,
Kol susirinks pulkai jaunų karių.

Išgrįsim mes tada plieniniais savo skydais
Klampius ir purvinus takus,
Kad grįžtų didvyrių dvasia, naujai pražydus,
Į mūsų sunkiai merdinčius laikus.

Atspėsime mes paslaptį senovės mitų,
Kur snaudžia marmuro šaltajam akmeny,
Kad praeities herojai vėl tarp mūs atgytų,
Galybės ir harmonijos pilni.

Nukris nuo mūsų kūnų sudėvėta
Suplėkusiųjų šimtmečių danga,
Kad vėl iš sąnarių nuogų spindėtų
Pirmykštis grožis, džiaugsmas ir jėga.

Mus perplūs vėl šviesos ir žemės galios.
Mes būsim vėl malonėj jų dievų.
Ir eisim vėl džiugiai per žemę žalią
Su žolynų vainikais ant galvų

Ir girsim jos laukus, žmogaus našiai paliestus,
Jos aukštus kalnus, ežerus melsvus,
Jos žėrinčius ir pasakiškus miestus
Ir gilią jūrą raižančius laivus.

Mes gersime iš jos gaivinančių šaltinių,
O anta aikščių, saulės nušviestų,
Senovės papročiu vėl rungsimės rungtynėj,
Kad tarptų galios sąnarių tvirtų.

Darnusis kūnas bus kilnių pastangų,
O siela aukšto geismo kupina,
Nes veržias visados aukštyn į dangų
Iš šitos žemės mintanti liepsna.

Tat, plieno lanką į erdves iškėlę,
Įtempimu valingu ir didžiu
Savos minties išaštrintąją strėlę
Nusviesim lig aukščiausiųjų žvaigždžių.

Į širdį laukiančią, ilgesyje atvertą,
Nupuls iš aukšto Jo didi žinia.
Pajusim sielą, nuostabiai apžertą
Tiesa ir Meile ugnine.

Rankas ištiesim darbui ir kūrybai
Ir mostams mūšių kruvinų:
Tegu skaidriai ugnis Dievybės žiba
Viršum aptemusių žmogaus dienų.

Kiekvieną rytą suliepsnos iš naujo
Ta atpirkimo prakilni kova,
Į žemę gersis prakaitas ir kraujas,
Ir josios veidas šviesis palengva.

O dienai gęstant, kai, lyg diskas vario,
Lėtai vakarė saulė nusileis,
Šalin padėję sunkų ginklą kario,
Nurimę po žvaigždžių skliautais tyliais,

Į giliąją bedugnę šalto Hado
Žiūrėsim žvilgsniu giedriu ir ramiu,
Kur krenta gyvasties srovė kaskadom
Iš niekad neišsenkančių versmių.

Ir vieną kartą ten nupulsim tykiai,
Ir siela neraudos savos skirties,
Nes būsim savo pareigą atlikę
Ir sau pasiekę ribą pilnaties.

1945–1948

NEUŽMIRŠTUOLEI, ŽYDINČIAI NAKTY

Sonetai

Tragiškųjų dienų ištikimajam draugui

❖ ❖ ❖

Tu ta pati... –
Neužmirštuolė, žydinti nakty.
XY

Tu sakai: Esu gėlė skaistuolė
Po skaidriu ir aukštu dangumi,
Po šviesių žvaigždynų ugnimi
Žydinti nakty neužmirštuolė.

Dvelktį vėjo grasančią, atšiaurią
Aš jaučiu alsuojant iš nakties
Šiurpumu šaltosios nebūties
Man į jautrią, švelnią žiedo taurę.

Bet keliu aukštyn stiebelį trapų
Ir skleidžiu pilnyn žiedelį lepu
Šiurpumoj ir vėsumoj nakties,

Geisdama gilaus rudens sulaukti
Ir laimingai išsiskleist, išaugti
Lig dievų leistosios pilnaties.

❖ ❖ ❖

Tu buvai dar vos tik išsiskleidus
Ir skaistutė lyg žiedai jauni.
Sklido iš vidaus šviesa švelni
Tau pro rožinius ir baltus veidus.

Peržvelgiau lig dugno tavo sielą,
Nes ji buvo nuostabiai skaidri,
Ir mačiau: tu Dievą joj turi
Ir ramybę tokią šviesią, mielą.

Ir jutau pabundant jausmą drovų –
Būtų gera būt tau palydovu,
Eit per amžius tuo pačiu keliu,

Bet kalbėt tau to dar nevertėjo:
Dar baikštumas vaikiškas švytėjo
Iš akių gilių ir didelių.

❖ ❖ ❖

Buvo pievos, tartum plačios upės,
Vandeniu patvinę nuo lietų.
Tarp gėlių, lig žiedo apsemtų,
Aukso saulė atsimušus supės.

Laukiau aš tavęs prie krašto gojaus,
O tu, pievom brisdama smagiai,
Savo kojom saulę ištaškei
Ir nušvitus prieš mane sustojai.

Saulės pilnas buvo tavo veidas,
O į plaukus auksinius, palaidus
Pynės pluoštai drinkančių šviesų.

Linksmas vėjas žydrą rūbą plakė,
Atspindėję sielą akys sakė:
Aš esu šviesiausia iš visų!

❖ ❖ ❖

Daug veidų puikumo neregėto
Aš mačiau kelionėj savoje,
Bet ilgėjos vieniša svaja
Iš visų tik vieno, man žadėto,

Nes kada blaškiaus, skaudžiai paklydęs
Savo aukso metų vidury,
Laukiau tos švelnios sesers, kuri
Paklydimą ir vienatvę gydys,

Laukiau tos, kuri mane lydėtų
Skaudų kelią, kol pradės iš lėto
Ieškantiem tiesos švytėt aušra,

Žadanti mum spindulį Dievybės,
Kad mūs dienos, Jos šviesoj sužibę,
Degtų Jai vienai auka tyra.

❖ ❖ ❖

Kai pradėjo skriet ties begalybe
Bundančios minties jauni sparnai,
Aš ėmiau skausmingai ir liūdnai
Žvelgt į savo buitį siauraribę,

Amžinoj Visatoj tokią menką,
Drebančią prie nebūties angos,
Jog svarsčiau: gal baigt ją, jei jėgos
Man jos ribai peržengt neužtenka?

Ir iš keršto sviedęs iššaukimą
Tam, kurs nulėmė žmogaus likimą,
Liūdnas aš rymojau po skliautu.

Saulė, žvaigždės, muzika ir gėlės
Vien tik skausmą ir aitrumą kėlė
Nelaimingai sergančiam maištu.

1948

❖ ❖ ❖

Taip jaunystėj bemaištaujant, darės
Man ši vargo žemė nemeili.
Tai ėmiau stebėt ją iš toli,
It krištolo bokštan užsidaręs.

Krypo žvilgsnis, tartum stiklas šaltas,
Kur ant sniego kraujas it žiedai,
Kur stovylų marmuro veidai,
Jūros žydros ir jų putos baltos...

Ir, surinkęs savo bokštan viską,
Kas tik sniegu ir krištolu tviska,
Auksu ir brangiaisiais akmenais,

Liūdnas jais puošiaus ir baisiai vienas,
Ir iš skausmo aukšto bokšto sienas
Tartum paukštis kruvinau sparnais.

1948

❖ ❖ ❖

Tartum vyną iš auksuoto rago
Saldų syvą žemės išminties
Gėriau, bet jutau: gelmėj širdies
Dar didesnis troškulys man dega.

Užmarštin gilion geidžiau nupulti,
Kad tik gestų troškulys anas:
Gėriau lūpų raudonų liepsnas,
Gėriau svaigią žemės vaisių sultį.

Bet manęs, ak, niekas nepagirdė,
Tik tulžim išdegino man širdį
Viskas, ką ištroškęs ragavau,

Nes aš lašo Jo tiesos nektaro,
Kurs laimingą, tyrą širdį daro,
Sau taurėn įmiešęs nebuvau.

❖ ❖ ❖

Mano dienos nebūtin pasvirę.
Aš keliauju rudenio taku.
Ir gryniausio aukso vainiku
Mano kaktą puošia lapai mirę.

Gera grožiu rudenio man svaigti
Vario soduos ir šiluos liūdnuos,
Kai aš žiedą mirštantį skinuos,
Bemąstydams apie didžią baigtį,

Nes kadaise prakeiksmas, Jam sviestas,
Krito man, ir taip skaudžiai paliestas
Aš tapau bekraštės vienumos,

Jog vien trokštu rudeniu svaigintis,
Nevaisingais jo žiedais dabintis
Ir vienatvėj laukt piktos žiemos.

1948

❖ ❖ ❖

Bet kai vėtroj savo skaudų skundą
Ima šaukti man giria nuoga,
Mano sieloje nauja jėga
Pro liūdnumą rudenio prabunda.

Rods, lyg didį atminimo gandą
Aš girdėčiau skambant pro ūkus.
Kyla lėkti ilgesys lakus...
Bet paklysta ir kelių neranda,

Nes, suklupęs nebūties šešėly,
Metų metais savo aistrią sielą
Vien tamsia nelaime maitinau,

Ir kai trokštu, vydams aukso viltį,
Su šviesos Dievu vienybėn kilti,
Iš tamsos kelių aš nežinau.

1948

❖ ❖ ❖

Tu sakai: Kai nuo aušros skaistumo
Nubundu su švintančia diena,
Mano siela, spindulių pilna,
Jaučia Dievui maldą dėkingumo.

Aš žinau: esu Jame panirus,
Ir sruvena Jo galia many.
Lyg upelio vandenys gryni,
Rieda dienos man laimingos, tyros.

Vai, ateik pas šią laimingą srovę,
Kurs, savy sugriovęs Jo šventovę,
Sielvarte kas rytmetį kelies,

Jos tyrumą šventąjį pajauski
Ir joj tamsų veidą nusiprauski, –
Tai tau vyzdžius Jo šviesa palies.

1948

❖ ❖ ❖

Vienumoj dažnai mąsčiau per naktį
Ir žvelgiau į tolimas žvaigždes,
Lyg į rašto dieviško raides,
Į Jį kelią geisdamas atsekti.

Ir ugdžiau širdy žvaigždėtą viltį,
Kad prieisiu Jo tiesos versmes,
Ir rengiaus į tolimas žemes,
Ėmęs lazdą piligrimo, kilti.

Bet tada ties likimu manuoju
Kryžkelėj tamsioj šviesi sustojai.
Aš jutau: tu sielos skaistumu

Iš tamsos į Jį man kelią šviesi,
Ir tariau: Tai eikime ten dviese.
Leisk, tą mažą ranką aš imu.

❖ ❖ ❖

Iš liūdnumo tau galva nusviro,
Į mane sužiūrai neramiai,
Nes šešėlį juodą just ėmei,
Krentantį ant tavo veido tyro.

Taip! Nebūčiau aš ir pats žinojęs,
Kaip išaugus siela man kreivai,
Kokie kraupūs ir juodi urvai,
Kokios šaltos prarajos ten žiojas.

Bet manin šviesa tavoji krito
Ir nuo jos lyg nuo aušros nušvito,
Ką lig šiolei slėpė tamsuma.

Ir mes žvelgėm tylūs ir išbalę,
Nes supratom, kokią skaudžią dalią
Mum dar žada toji klaikuma.

❖ ❖ ❖

Mano sielą žudė jau tiek metų
Nebūties speigai ir tamsuma,
Ir širdis, lėtai apmirdama,
Taip prie šalčio ir tamsos priprato,

Jog nustojo ir kentėt, ir jausti,
Tapdama lyg negyvi kalnai,
Kuriuos piktas speigas amžinai
Nejautriais, rūsčiais ledais sukaustė.

Bet, kai, mano tamsumai pažeidus
Jautrią širdį, tau srauniai per veidus
Ėmė plūsti ašaros sriautu,

Pajutau, jog rūstųjį ledyną
Karštas sriautas pamažu tirpina,
Bunda skausmas kapuose ledų.

❖ ❖ ❖

Skaidriame ir vėsiame šaltiny
Savo juodą veidą aš prausiau
Ir regėjau, kaip kaskart tamsiau
Sudrumsčiu jo sriautą krištolinį.

Ir skaudėjo man gelmėj krūtinės,
Kad krištolas niaukias drumzlinai,
Ir žiūrėjo į mane liūdnai
Kadais dangų atmušąs šaltinis.

Ir mąsčiau, kančios giliai sugeltas:
Vai kada taps mano veidas baltas,
Grynojo šaltinio nebedrums,

Ir tavoj šviesioj, skaisčioj pakrantėj,
Meilės džiaugsmo nuolatinėj šventėj
Bus taip tyra, bus taip gera mums.

❖ ❖ ❖

Tu sakai: Kol baigsim kelią kartų,
Kol įveiksim tamsą ir ledus,
Man sūriųjų ašarų sriautus
Liet iš skausmo reiks dar daugel kartų.

Bet teplūsta ašaros man veidu,
Tenesenka jų versmė gaivi,
Kad tik mano sielvartas tavy
Atsilieptų gyvu skausmo aidu,

Nes mus gali tik kančia prikelti,
Tik per kančią tamsuma baigs balti
Ir ledynai tirpt šaltoj širdy,

Ir, tik kančią karčiąją iškentę,
Švęsim saulėj atpirkimo šventę
Ir negrįš mum praeitis skaudi.

❖ ❖ ❖

Jei aš būčiau toks skaidrus ir grynas,
Lyg padangių žydruma skaisti,
Aš turėčiau visada širdy
Dieną saulę, o nakčia žvaigždynus.

Jei aš būčiau toks skaidrus ir grynas,
Lyg tos rasos rytmečio vėsoj,
Tai žėrėtų Jo šventoj šviesoj
Siela, džiaugsmą tobulą pažinus,

Nes nedrumstų jos jau joks šešėlis, –
Vien tik saulė, giedruma ir mėlis,
Vien tik žemės spindesys svaigus

Skelbtų gaustų man Jo šviesią valią,
Ir kas dieną savo laimės kelią
Aš keliaučiau nuostabiai džiugus.

1950

❖ ❖ ❖

Kada meilė ir viltis man švyti,
Liepk, ką nori, – aš tvirtai žadu
Taip ant lūpų su tavu vardu
Net sunkiausią žygį įvykdyti.

Liepk rast kelią man į šviesią pilį,
Spindinčią už prarajų juodų, –
Nors reiks eiti ašmenim kardų,
Ryšiuos peržengt aš jų tamsų gylį.

Liepk kovoti. Liepk piktybės žaltį
Man nukaut, o už kiekvieną kaltę
Pereiti skaudžias liepsnų sroves,

Kad, sunkiausiais bandymais ištirtas,
Būčiau visada skaistus ir tvirtas,
Vertas tavo meilės ir tavęs.

❖ ❖ ❖

Kai, netekęs jau su Juo vienybės,
Tu gyvensi josios ilgesy,
Jausdams, kad taip vienišas esi,
Tartum lašas, krist gelmėn pakibęs,

Kada, žeisdams įstatą Jo šventą,
Įrašytą širdyje giliai,
Veltui tu kovosi atkakliai,
Trokšdamas pasiekti šviesų krantą,

Kai kovoj beviltėj neištversi
Ir, apsvaigti geisdams, godžiai gersi
Nuodinguosius nuodėmės garus,

Savo buitį neši kaip nelaimę,
Kęsdams šiurpą, sopulį ir baimę,
Ir sakysi: Jis yra žiaurus.

❖ ❖ ❖

Bet jeigu vienybėj nuolatinėj
Tu su juo gyvensi visados,
Jei gaivioji pajauta maldos
Neužges tavoj jautrioj krūtinėj,

Jei Jo meilė, Jo tiesa ir gėris
Švies kaip saulės tau dienų bėgsme,
Jei ties Jojo amžina versme
Tu jausies ramus ir atsigėręs,

Šitos žemės kloniai tau po kojų
Vėl panašūs rodysis į rojų,
Tragiškai prarastąjį kadais,

Ir džiugus tu tarsi, jog pažįsti
Tikrą Jo žadėtą karalystę
Čia, šioj žemėj, nužertoj žiedais.

❖ ❖ ❖

Nors kaip paukštis aplink Jį tu ratą
Skriesi savo protu išdidžiu
Ir, sparnais pakilęs virš žvaigždžių,
Išmatuosi erdviąją Visatą,

Bus tau Jis toks tolimas be galo,
Bus lyg miręs Jis tavoj širdy,
Ir vis kaustys ją žiema gūdi,
Sniegas, speigas ir ledai kristalo,

Kol, per ugnį atgailos išėjęs,
Tapsi tyras, kaip tave Kūrėjas
Leido žemės rojun. Tik tada,

Sutirpinę ledą vakarykštį,
Ims širdy džiugiom versmėm tau trykšti
Jo malonė, meilė ir malda.

1950

❖ ❖ ❖

Tas paveikslas, į kurį sudėjus
Visą sielą nuo mažens buvai,
Lyg iš stiklo dužo taip lengvai,
Minčiai bundančiai jį palytėjus.

Ir tu raudi: ką jėgų aš melsiu
Po sunkia gyvenimo našta
Ir į ką, palaimos ištikta,
Aš su padėka rankas iškelsiu?

Bet neverki to, kas atgyveno.
Mes paveikslą naują vietoj seno
Susikursim. Jis tikresnis bus.

Tik kol vaizdą tą, naujai apmestą,
Baigsim aust, lai tau širdy negęsta
Tas maldos skaidrumas įstabus.

1950

❖ ❖ ❖

Kada žvaigždės, auksu sužėrėję,
Ima degt ant apvalių skliautų,
Jas aukštai viršum galvos juntu
Kaip karūną, duotą mum Kūrėjo.

Ir pernakt, kai atsimušę žėri
Jos man sieloj ugnimi skaidria
Lyg kalnų ramiajam ežere,
Aš juntu krūtinėj šventą gėrį,

Nes žinau: tai Jo galia jos žydi,
Ruimą tamsų, begalinį, didį
Perverdamos spinduliu skaisčiu,

Ir kai ima visos degt, sukritę
Man į akį silpną ir mažytę,
Dievą sieloj ir erdvėj jaučiu.

❖ ❖ ❖

Bet seniau, kai degė mėnuo vario
Ir žėrėjo žvaigždės sidabru,
Rodės man, kad nuo skliautų žydrų
Krinta šiurpas ir taip širdį veria.

Klaidžiojau šešėliuos mėnesienos,
Vejamas tos šiurpumos keistos,
Ties gelmėm erdvės klaikiai aukštos,
Pasijutęs toks be galo vienas.

Ak, dėl to erdvių skaistieji toliai
Ir žvaigždžių šaltos ugnies karoliai
Švietė vien šiurpu ir klaikuma,

Kad širdis, prieš Jį maištan pakilus,
Nuo pasaulio ir nuo Jo atskilus,
Blaškės, toj vienatvėj alpdama.

❖ ❖ ❖

Erdvės žydros. Erdvės žiburiuotos.
Vakaras ir šiltas, ir jaukus.
Švelnios miglos sklaistos po laukus.
Matos mėnuo pro rugių akuotus.

Žvelgiam tylūs į bedugnį aukštį,
Į gelmes, tokias skaisčias, blaivias,
Ir paleidžiam skristi į erdves
Savo ilgesį kaip šviesų paukštį.

Ir sparnais lengvais ir sidabriniais
Lekia, lekia jis gelmėm žydrynės,
Kol paklysta tarp žvaigždžių ūkų,

Ir, neperlėkęs erdvės bekraštės,
Vėl į jaukią žemę susimąstęs
Grįžta paukščių spindinčiu taku.

❖ ❖ ❖

Gera žemėj. Mes prie jos krūtinės
Visada prigludę artimai.
Gera žemėj. Žemė mūs namai,
O padangtė jų – dangaus žydrynės.

Gera žemėj. Kai jos kelią kuklų
Miname su meile ir džiaugsmu,
Prasivėrę mum lig gilumų,
Šviečia erdvės, kupinos stebuklų,

Kad nuo šito siauro žemės tako
Vis matytum, kaip žvaigždynai teka
Ir kaip saulė keliasi rytais

Ir, žėruojant ugniai jų slaptingai,
Tu ant kelių pultumei maldingai
Po žydrais jo šventnamio skliautais.

❖ ❖ ❖

Jei be laiko man tavęs gedėti
Savo amžiuj kada lemta bus,
Tavęs nešt neduočiau į kapus,
Liepčiau kūną į liepsnas įdėti,

Kad galėčiau pelenus brangiuosius
Sau turėti urnoj amžinai,
Kad dar kartais veidas ir delnai
Prisiglaustų kiek sušildyt juosius.

Ir lig galo su skaudžia ramybe
Puoščiau aš tą liūdną brangenybę
Rožėm, kurios žydi raudonai,

Kad tai būtų ženklas nuolatinis,
Jog ugnis, kurią gelmėj krūtinės
Tu įkūrei, dega amžinai.

❖ ❖ ❖

Mes nežinom, ar teks baigt šią dieną,
Nes gyvenam kruvinoj grėsmėj,
O norėtųs meilėj ir dermėj
Ilgą amžių eiti kelią vieną,

Viskuo džiaugtis ir dalintis dviese,
Iš jaunatvės darbo ir dainų
Ir senatvės silpstančių dienų
Austi juostą ilgą, margą, šviesią,

O tamsiajai mirčiai jau sustojus
Ties senelių nameliu šviesiuoju
Ir į langą beldžiantis pirštu,

Melst ją, kad gale audimo margo
Lyg vaikus, kurie perdien pavargo,
Užmigdytų mus abu kartu.

1948

❖ ❖ ❖

Bet jei pirma skirsimės kurs vienas,
Kai senatvė dilt baigs lyg delčia,
Man lai tektų ta liūdna kančia
Savo pirštais tau užmerkt blakstienas,

Kad lig galo jaustum globą švelnią
Rankų, amžinai ištikimų,
Kol paliksi namą mūs džiaugsmų,
Kol atgulsi ten į duobę kalne,

Man lai tektų anta kapo krašto
Verkti draugo, amžinai prarasto,
Skundžiantis senelio vienatve,

Ir, sudėjus tik tą šviesią dainą,
Kaip tie metai, kaip jie greitai eina,
Greitai, greitai gultis pas tave.

❖ ❖ ❖

Tu sakai: Kai teko vaiko metuos
Žaist vienmečių krykščiančiam būry,
Aš jutaus tarp jų per daug jautri,
Greit nuo būrio bėgt buvau papratus.

Mėgau pasakas, dainas ir lėles
Ir su jom po sodą ir laukus
Klaidžiojau, o jausmas nejaukus,
O vienatvė mažą širdį gėlė.

Vai kodėl ant to vienatvės tako
Man mažai tavęs sutikt neteko,
Būčiau aš pažinus iš akių

Brolį tą, kuriam į mielus delnus
Glaust galėčiau aš veidelį švelnų
Vakarais anų dienų nykių.

❖ ❖ ❖

Meilė kaip dūmelis išsisklaido,
Jei ji sapnas iš lengvų jausmų,
Ir prie šalto židinio namų
Lieka braukti ašaras nuo veido.

Tu laimėsi tikrą meilę vyro,
Jei tu trokši Dievo ir tiesos,
Jei širdy, pilnoj šventos šviesos,
Tu ilgėsies vaiko juoko tyro,

Nes jei Dievo ir širdies skaidrumo
Trokšite abu, jūs meilės rūmo
Židiny vis degs šviesi liepsna

Ir visad jūs jausit džiaugsmo šventę
Ir sakysit: nuostabu gyventi!
Ir tikėsit: meilė amžina!

❖ ❖ ❖

Tu sakai: Esu aš šiaurės vaikas.
Mano akys žydruma skliautų.
Rausvos rožės žydi ant veidų.
Gelsvas auksas ant pečių man draikos.

Rūbą dailų, paprastą ir kuklų
Iškilmei ir darbui aš velku.
Man nereikia perlų nei šilkų,
Pertekliaus nei prabangos stebuklų.

Tik nešiojuos aš troškimą karštą
Vis turėti sielą nesuterštą,
Kad, visad joj Dievą jausdama,

Aš per amžių švęsčiau džiaugsmo puotą
Šventumu moters apvainikuota
Ir tyros mūs meilės palaima.

❖ ❖ ❖

Kai dienos darbai jau padaryti,
Vakare, kai jau esi laisva,
Vaiko siela žaidžianti, gyva
Tavo mostuos ir veide sušvyti.

Groji ir juokies. Ir tavo koja
Trypia taip narsingai ir linksmai,
Jog nuo tavo siautulio namai
Tampa gyvi, šoka ir kvatoja.

Bet nurimsta namas įsiūbuotas.
Kai tyloj virš jo mėnulio luotas
Irias žiburiuotu dangumi,

Einam dieną vėl sapnan skandinti,
Tylią, šviesią ir džiaugsmingą mintį
Tartum bendrą maldą jausdami.

❖ ❖ ❖

Iš namų, vos vakaro sulaukus,
Pas mane laukuosna bėgai tu,
Kai padangėj ant žydrų skliautų
Matės plonas sidabrinis plaukas.

Augdamas į pilnatį mėnulį,
Jis vis švietė mum kasnakt dulsvai.
Tu prieš jį sau plaukus šukavai,
Lyg prieš vario veidrodį didžiulį,

Kol į plauką jis ir vėl sudilo
Ir tą rytą, į viršūnes šilo
Įsipynęs, dingo visiškai,

Bet žvaigždynai, vakare išryškę,
Man tave – sidabro peteliškę –
Nušvietė vėl atskubant laukais.

1949

❖ ❖ ❖

Jei aš būčiau viešpats okeano,
Jeigu lobiai, jo dugne skendį:
Gelsvas auksas, gintarai rudi,
Perlai ir koralai būtų mano,

Jais išgrįsčiau tau kiekvieną taką,
Kur tik mažą pėdą dėt turi, –
Lai, prieš saulę ir žvaigždes žėrį,
Tau kas žingsnis, kaip myliu, jie sako.

Bet tie klodai lobių okeano,
Tie koralai, perlai – jie ne mano,
Ne karalius, vargšas tik esu,

Tai nors tai man leisk, o mylimoji,
Tau padėti visada po kojų,
Kas tik mano sieloj bus šviesu.

1949

❖ ❖ ❖

Vardan meilės visa ką pakelti
Tu nušvitus priesaiką darai,
Bet, brangioji, pasvarstyk gerai,
Pirm nei kopsi tu į mano valtį:

Per kraujuotus vandenis raudonus,
Vejamas mirties, aš plaukt turiu.
Supa vėtra ant bangų niaurių
Mano brolių žuvusių lavonus.

Bet tarei: Kai jau esu pamilus,
Kas man vėtros ir pavojai vylūs?
Plauksiu jau visur su tavimi.

Ir pamojai man, laivan įlipus,
Ir, grūmojant viesului, pro rifus
Leidomės kraujuota vilnimi.

❖ ❖ ❖

Ko laikų griūty mane lydėti,
Ko tu ryžais taip tvirtai tada,
Kai nuo kraujo žemė mūs juoda
Nesiliovė raudonai žydėti?

Ko tu ryžais duot man ranką brangią
Ir dalintis likimu žiauriu,
Kai atrodė, kristi jau turiu
Lyg tasai, kurs prie duobės jau žengia?

Ko be baimės į verpetą juodą
Tu žvelgi, kai uolon susiduoda
Ir suvirpa mūs trapi lytis?

– Nes aš pildau savo Dievo valią;
Jis man davė šviesią meilės galią,
Daug stipresnę nei tamsi mirtis.

❖ ❖ ❖

Lyg toj pasakoj taip visą laiką
Maro užpultąja šalimi
Pro mirties pavojus eidami,
Jaučiam ryžtą iškentėt šį klaiką.

Tik gal greit mūs pasakai bus galas
Ir mus veš kraujuotu vežimu,
Kur ant gatvės, dusdamas džiaugsmu,
Aplink kūnus klykdams šoks vandalas?

Tik gal greit jau sielvarte tremtinės
Mūsų meilės ir brangios tėvynės
Verksi ten, prie ežerų sūrių?

To nežinom. Bet vis einam smagūs,
Nes tamsybėj nesiliauja degus
Mūsų meilė švyturiu skaidriu.

1949

❖ ❖ ❖

Aukštos eglės, snaigėmis apkritę.
Baltos skaros anta jų šakų.
Tu žengi šiuo dideliu mišku
Lyg maža, vikrutė sniegenytė.

Šviesios bangos širdį man užplūsta.
Aš džiaugsmingą nuostabą juntu:
Kaip miškų gelmėj galėjai tu
Rast mūs mažą paslaptingą būstą?

Juk pas mus nežino niekas kelio
Be zylutės, kėkšto ir genelio,
Juk žiema, visus takus čionai

Jau seniai apsnigus, mudu skiria.
... Ak, tik laimė, kad per baltą girią
randa kelią mudviejų sapnai.

1950

❖ ❖ ❖

Žvelgėme pro savo urvo langą
Į laukus, bebundančius anksti:
Jau žiemkenčių žaluma skaisti
Matėsi pro kiaurą sniego dangą.

Mąstėm: greitai pumpurai jau skleisis
Ir ateis žydėjimas didus,
O ruduo už vasaros žiedus
Atsilygins kuo puikiausiais vaisiais.

Sakėm: su pavasariu atgimti,
Dirbt pervasar, rudenį nuimti
Aukso derlium svyrančius laukus.

Jaučiame savy taip didžią galią,
Tik nežinom, ką atnešti gali
Mum audra, linguojanti laikus.

1949

❖ ❖ ❖

Tegu krenta mum likimo kirčiai!
Nepabūkim šios baisios kovos
Ir tiesos ir Dievo vėliavos
Nepaleiskim ligi savo mirčiai.

Daugel brolių seserų jau krito,
Kad ji būtų amžinai skaisti.
Juos atminkim. Ir visad tvirti
Būkime lyg tie kalnai granito.

Glauskime jos šilką prie krūtinės
Ir lig pat minutės paskutinės
Neškim ją siūbuojančia žeme,

Ir žinokim, kad, kovoj mum kritus,
Ją paims ir neš lig galo kitas,
Kol iškils ji bokšte aukštame.

1949

❖ ❖ ❖

Daug tau kraujo, Lietuva, tekėjo,
Daug, per amžius trypiama, kentei,
Bet lig šiol dar niekad nematei
Taip kraupiai kerštingo pavergėjo.

Prieš jį veidu, kančioje pakeltu,
Kraujo putos plakama, ginies, –
Ginklo, nei kankynių, nei ugnies
Nepabunga atkaklumas baltų.

Silpsta kūnas, draskomas po dalį,
Bet iš naujo vėl atkaklią valią
Įsitempus paslapčia kaupi,

Nes dar kartą teks kovon tau kilti
Ir upeliais kraujo apsipilti,
Kad pražūtų vergija kraupi.

1949

Partizanams

Jūs žinojot, kad mirtis jum gresia,
Prieš vergiją nuožmią kildami,
Bet, būrys po būrio žūdami,
Tęsiat kovą mirtiną ir drąsią.

Tik padangės tėviškės paniurę,
Tik nešvinta rytas po nakties.
Tik vis einat jūs sutikt mirties,
Jai akysna atkakliai sužiurę,

Pasiryžę ginklo nepadėti
Ir gyvybės kaina apmokėti
Išdidumą rasės atkaklios,

Kad dar vienas karžygiškas mitas,
Jūs krauju lig galo išrašytas,
Ją gaivintų ateities keliuos.

1949

Tremtiniams

Kur nuo ašarų, per amžius lietų,
Sūrūs tapo ežerai visi,
Tyrlaukiuos ir taigų ošesy
Raudat jūs po vargo jungu kietu.

Kenčiat smurtą, vargą neregėtą
Karalystėj bado ir speigų,
Kol, parpuolę po našta vergų,
Vieną kartą baigiat mirtį lėtą.

Kai jus veltui kelia žiaurūs kirčiai,
Kai jau taigos ošia jūsų mirčiai,
Menate tėvynę dar tikrai,

Nors ir čia jau kraujo ligi kelių,
Nors ir čia nuo ašarų upelių
Greitai taps jau sūrūs ežerai.

1949

Seseriai

Tavo kapą man širdy reiks neštis,
Nors matyt neteks jo niekada.
Tremtiniai jį pylė su rauda
Ten, kur taigos ūžauja bekraštės.

Kam rūpės jį puošti ir taisyti?
Greit jo taigoj nė žymės nebus, –
Tie toli, kuriem jisai brangus,
Išblaškyti arba mūšiuos kritę.

Lysvėse darželio išdraskyto
Tavo gėlės jau seniai nuvyto.
Nyksta ten takeliai trypiami…

Gali tulpės kada nors atželti,
Tik jau niekad negalės prikelti
Tavęs taigų vėtra nerami.

1949

❖ ❖ ❖

Tau paseksiu pasaką, brangioji,
Kaip keleivis vienišas kadais
Požemio urvais klaikiais, juodais
Jau iš metų į metus klajojo.

Jam grasino uolos, krist pakibę,
Jis nuvargęs buvo mirtinai,
Bet, kai manės žuvęs amžinai,
Rado šviesią, skaisčią brangenybę,

Daug vertesnę nei auksinis turtas,
Ir ant rankų nešė ją užburtas
Pro pavojus su jėga nauja

Ir kalbėjo: Ar į šviesų kraštą
Aš išnešiu brangią meilės naštą,
Ar, jei žūsiu, tai kartu su ja.

❖ ❖ ❖

Kai rausvom strėlėm prapliupo rytas,
Aukso šauliui kylant virš žarų,
O naktis į kraštą vakarų
Leidos lėkt lyg paukštis pabaidytas,

Kai artojai, jūroj aukso javo
Įsibridę, švaistės atkakliai
Ir kai pluoštais strėlės – spinduliai
Ant jų plieno dalgių švyturiavo,

Kai laukai nuo mosto jų parkniubo
Ir bematant vėl pakilt suskubo
Ir sustot eilėm aukštų gubų, –

Po mus žudžiusio pernakt likimo
Dieną darbo, džiaugsmo, atgimimo
Buvo sveikint mums taip nuostabu.

❖ ❖ ❖

Tolimas, mažytis žiburėli!
Iš tavęs jau šioj gūdžioj nakty
Man į širdį spinduliai šilti
Atplevena glūdinčiam šešėly.

Tolimas, mažytis žiburėli!
Dieną naktį ilgesį juntu:
Tave neša prarajom krantų
Švelnios rankos, prie širdies pakėlę.

Žiburėli, dar prieš aušrą, naktį,
Ilgesy giliam prikeltas degti
Mylinčios širdies didžios aukos,

Ar kada, praėję tamsą kraupią,
Mes galėsim, prie tavęs suklaupę,
Siųst Jam skaidrią maldą padėkos?

1949

❖ ❖ ❖

Mūsų liko gal iš šimto vienas.
Bet kova vis tęsias atkakli.
Užtat turim būt savam kely
Šimtą kartų tvirtesni nei plienas,

Nes per vėtrą švilpiančio metalo,
Per marias nelaimių ir kančių
Mūsų rankos lig dienų skaisčių
Vėliavą kovos išnešt privalo.

Bet jei saulė dar nespės užšvisti,
Kol turės mūs paskutinis kristi
Perverta metalo krūtine,

Tai tesėkim įžadą šį šventą:
Lai garbingai kovoje ji krenta
Paskutinio žūstančio delne.

1949

❖ ❖ ❖

Kaip jūreivis, kai praryt grasina
Vėtroje jo laivą vandenai,
Bonką, užtaisytą aklinai,
Meta į bekraštį vandenyną:

Gal bent žinią vandenų plakimas
Kada nors išplaus ligi krantų, –
Taip ir aš, klaikios audros metu
Plaukdamas, kada nuožmus likimas

Nesiliauja mirtimi man grasęs,
Šiuos žodžius, vienan pluoštan surašęs,
Į neramų sūkurį metu,

Kad, jei vėtroj man pražūti tektų,
Kruvina banga bent juos išplaktų
Lig šviesių naujos dienos krantų.

1951

❖ ❖ ❖

Kai kovoj kelies tu į ataką
Ir, į priekį puldamas, žinai,
Kad gal tuoj, kliudytas mirtinai,
Amžinai pabaigsi savo taką,

Nepabūgęs grasančio metalo,
Tu pirmyn smelkiesi su aistra, –
Vienas geismas tau širdy tėra:
Priešais mirtį veržtis ligi galo,

Nes žinai: jei kas, įtempęs valią,
Nesvyruodams pereis šitą kelią,
Mūšį tas net žūdamas laimės,

O jei kas pabėgs neištesėjęs,
Tas tikrai bus kovą pralaimėjęs
Ir paženklintas gėdos dėmės.

1951

❖ ❖ ❖

Kai mus graso audroje užpulti
Šokantys piestu vandens kalnai
Ir gelmėj tarp jų lyg slibinai
Dugno klintys rodo žiaurią iltį,

Sakome: Nebūsim nugalėti!
Perplauks valtis tas audrias marias!
Ir į tikslą pro uolas aštrias
Skrenda burės, vėtroj išsiplėtę,

Kai nelaimės tartum tigrai puola,
Bet vis dūžta, kaip į kranto uolą
Kad sudūžta jūra puldama,

Mes jas paminam tvirtai, be baimės,
Ir mum tampa klaidos ir nelaimės
Būsimajam šuoliui atrama.

1949

❖ ❖ ❖

Kai audroj giria viršūnėm tvojas,
Kai įtūžę medžiai liemenim
Plakasi, o žemė ties šaknim
Drebančiom ir pertemptom kilnojas,

Kai lyg tvanas žemėn liejas lietūs,
Kai liepsnoja skliautas įstabiai
Ir kai pušys, plyšdamos skambiai,
Puola, žaibui žėrinčiam palietus, –

Pasitempk, kad vėtra nepalenktų,
O jei žaibas pakely partrenktų,
Vėl pakilk ir vėl keliauk toliau,

Nes, jei būsi atkaklus ir kietas,
Lyg iš plieno atstangaus nulietas,
Tu laimėsi kovą pagaliau.

1949

❖ ❖ ❖

O audra, kuri, užpuolus girią,
Ąžuolus rambius kvapu traiškai,
O viršūnėm išdidžiom miškai
Šlauko purvą prieš tave nusvirę,

Šaukdamas tave kovon mirtinėn,
Melsvame žėrėjime žaibų
Geležiniais pirštais įkimbu
Tau mirtim alsuojančion krūtinėn:

Žerk į veidą savo žaibo lietų,
Smok kamienais ąžuolų gruoblėtų,
Sviedžiamų ant žemės nusiaubtos, –

Neatleisiu rankų atkakliųjų,
Kol krūtinėj, plakęs griausmo kūju,
Tavo pulsas mušti nenustos.

1951

❖ ❖ ❖

Aš mačiau, kaip vėtra paskandino
Laivą vidur marių neramių,
Ir keleiviai virš klaikių gelmių
Suposi platybėj vandenyno.

Vieni jų iš siaubo begalinio
Korėsi kitiem dar ant pečių
Ir į gelmę vandenų rūsčių
Grimzdo, į aukas įsikabinę.

Bet kiti tvirtai prieš lemtį klaikią
Grūmės, kol, garbingai susitaikę,
Stichijos žiauriosios įveikti,

Grimzdo jūron išdidžiai, be baimės!
Lai laikais gigantiškos nelaimės
Bus jie nors šiais žodžiais pagerbti.

1950

❖ ❖ ❖

Plakas maro raudonoji skraistė.
Visas kraštas alpsta nevilty.
Giltinė gi darbo įkaršty
Taip nuožmiai dar niekad nesišvaistė.

Viską metę, žmonės eitų, bėgtų
Kuo toliausiai nuo grėsmės piktos.
Bet nėra šaly jau vietos tos,
Kur dvelkimas maro nepasiektų.

Nieks nežino, ar sulauks rytojaus,
Nieks į darbą su džiaugsmu nestoja,
Negyvena nieks ateitimi,

Tik, nelaimės prislėgti, pakrikę,
Tęsia buitį griūvančią ir nykią,
Iš dangaus stebuklo laukdami.

1950

❖ ❖ ❖

Žvelk, koks pyktis veiduose jų matos,
Kaip jų lūpos viepiasi kreivai,
Kaip jie šaukia: Tiktai mes dievai
Šitos žemės ir erdvių Visatos!

Ir įsiutę iššūkį Jam meta
Į padangių tolumas tylias
Ir prieš Jo didžiąsias taisykles
Perkurt žemę ir erdvynus keta.

Bet, lyg būtų demonai užbūrę,
Dūžta griūva viskas, ką jie kuria,
Ir skeveldros krenta anta jų.

Bet įtūžę vėl rankas jie kelia
Savo keršto ir nelaimės kelią
Ženklinti griuvėsiais ir krauju.

1950

❖ ❖ ❖

Debesys perkūnijų pritvinę.
Greitai vėtra siautėti pradės.
Jos klaiki mirties daina aidės
Žemėj ir erdvėj, ir vandenyne.

Mūšių dūmai, saulę užgesinę,
Gedulu padryks viršum laukų,
Kur sukritę kruvinų aukų
Hekatombos skelbs rūsčiai šią žinią:

Per ilgai, į nebūtį pasvirus,
Žengė žemė per bevaisius tyrus,
Kol sustojo šiam mirties take,

Kad už kaltę, josios padarytą,
Ir už šviesų būsimąjį rytą
Sumokėtų šia auka klaikia.

1950

POILSIO VALANDAI

Eiliuoti margumynai

VĖJAI IR ŽIEDAI

Pavasario vėjas

Žiema seniai nutrūko sprandą.
Su paukštėmis kartu
Pavasarinis vėjas skrenda
Iš saulėtų kraštų.

Praeiviui sutiktam jis šaukia:
Prašvisk šiandien ir tu!
Kepurę sveikindams nutraukia
Ir sviedžia lig skliautų.

Įpuola jo sparnai išdykę
Pulkan beržų baltų,
Ir tie svyruoja, klumpa, klykia
Tartum būrys girtų.

Net debesis skutais išdulka
Nuo jo sparnų greitų,
Kada jis genas gulbių pulką,
Tokių baltų baltų.

Ir tartum pūkus jas išsvaido
Žydrynėje skliautų,
Ir skamba nuo jų balso aido
Visa erdvė tū tū!

Ir rods, ir man toks gandas lekia
Su vėju iš pietų:
Per žiemą jėgos tau išsekę, –
Ilsėkis, žaisk ir tu!

Po žiemos

Grąžina saulė žemei jau
Šviesos ir džiaugsmo metą,
Kai savo šuolį vis aukščiau
Žydroj padangėj meta.

Ji spindulius gijom karštom
Iš aukšto žemėn driekia,
O medžiai rankom ištiestom
Jos nesiliauja siekę.

Jų pumpurai kaitrioj ugny
Taip sprogsta, kad net spraga,
O vėjai smagūs ir jauni
Ringuoja girioj ragą.

Man jų daina laisva, gaivi
Širdies stygas užgauna,
Ir aš džiugiai jaučiu savy
Liepsnojant ryžtą jauną.

Ir sveikinu skaisčias dienas,
Ir saulę, amžiais jauną,
Kad, liedama širdin liepsnas,
Žiemos triūsus ten griauna.

Ir sieloj, nužertoj šviesa,
Skaidrėjančia tolydžio,
Išbunda jau jėga visa
Ir ilgis žygio didžio.

1951

Pavasarį

Visi sriautai džiaugsmu patvino,
Jų nieks nesuturės!
Eime ir gerkim žydrą vyną
Mes iš skliautų taurės.

Lai pažadų taurusis žiedas
Tau žėri ant kairės,
Lai visas paukščių choras gieda
Laukų ir pagirės.

Lai saulė mum vainiką pina
Iš aukso ant kaktų, –
Eime ir gerkim žydrą vyną
Mes iš taurės skliautų.

Žydėjimas

Dainuoja paukščiai it pašėlę
Laukuos balsais džiugiais,
Kai, alpdamos iš meilės, gėlės
Bučiuojas su drugiais.

Ir žiedadulkių debesėlis
Siūbuojas ties rugiais,
Kai, alpdamos iš meilės, gėlės
Bučiuojas su drugiais.

Širdy Amūro saldžios strėlės.
Vai, kas mylėt negeis,
Kai, alpdamos iš meilės, gėlės
Bučiuojas su drugiais.

Ramunė ir rugiagėlė

Kai vasaros žiedais dangun sužiūra
Ir saulei šypsos žemė nuostabi,
Beeinant javo ir žolynų jūra,
Prie mūsų tako spindi jos abi.

Vienos žiedelis apvaliai išskleistas, –
Gelsva saulutė spinduliais baltais,
Lyg ji šioj žemėj atsispindėti geistų
Tą šviesią saulę, riedančią skliautais.

Ją myli ta, kuri šviesi, ramutė
Lyg žiedas supas vasaros rimty
Ir jaučia sieloj visada saulutę,
Nes išsipildė norai jos slapti.

Antros žiedelis mėlynas, šilkinis
Kukliai, nedrąsiai žvelgia iš rugių,
Ir jo grynumas, lyg erdvių žydrynės,
Lyg ilgesingų mėlynų akių.

Ją myli ta, kuriai laimužė rodos
Tik tolima, negalima svaja,
Ir ilgesingos, liūdnos, giedros godos
Pervasar skamba josios dainoje.

1949

Auka

Žibutę melsvą, gojuj rastą,
Vėliau žolyną lauko,
Darželio astrą ir radastą,
Kaip mielą meilės auką,
Skini į puokštę puikią, žavią,
Kad jam jinai žėrėtų,
Kol, saldų kvapą išalsavę,
Žiedai numirs iš lėto.

Girios pasaka

Kartą girioje paklydęs,
Išgirdau kažkur aukštai
Skambant ūktai, ūktai ridi,
Ūktai ridi dai.

Juodos eglės ten kerojo,
Eglėse juodi lizdai,
O vienoj viršūnėj grojo,
Ūktai ridi dai.

Kelią aš esu paklydęs!
Temsta vakaras antai...
Jis atsakė: Ūktai ridi,
Ūktai ridi dai.

Gal, viršūnėje nutūpęs,
Girios kraštą tu matai?
Ūktai ridi, kas man rūpi?
Ūktai ridi dai.

Degė žaros vakarinės,
O juodam medy aukštai
Švietė kanklės jo auksinės,
Ūktai ridi dai.

Ir pernakt miške klajojau,
O sutemo taip juodai,
Ir pernakt kranklys man grojo,
Ūktai ridi dai.

1949

ŠYPSENOS IR GRIMASOS

Sraigė

Miškais, laukais keliauja sraigė.
Namelis jai ant nugaros.
Kai ji dienos kelionę baigia,
Ten miega lig aušros.

Tik aš labai džiaugiuos, kad žmogui
Nebuvo lemta taip gamtos.
Gal iš dalies tai ir patogu,
Bet nenorėčiau tos naštos.

Maišiukas aukso pinigų

Sapne pas miegantį Jonuką
Ateina kipšas su ragu
Ir kyšt jam po pagalviu bruka
Maišiuką aukso pinigų.

Ir kol pranyksta jis už pečiaus,
Dar pasikraipo toks smagus.
Jonukui šis nelauktas svečias
Bematant nuveja miegus.

Pašokęs jis pagalvį kelia.
Lovelėj darosi audra.
Bet aukso pinigų maišelio
Kaip nebėra, taip nebėra.

Jonukas niršta: Kaip tai gali
Maišiukas mano dingt iš čia?
Bet iš netyčių žvilgt į šalį:
Broliuko lova jau tuščia.

Ir bėga mamai skųst Jonukas
Ir šaukia iš visų jėgų,
Kad bus pavogęs jam broliukas
Maišiuką aukso pinigų.

Piršlybos

Aš savo žirgą sėdau raitas
(Tai buvo margas pagalys)
Ir zovada kaip vėjas greitas
Skridau, kiek iškerta arklys,
Ten, kur prie kelio ji sėdėjo
Ir statė dvarą iš smilčių.
Aš ją tada slaptai mylėjau.
Mes buvom metų tų pačių.

Prieš ją sustojau. Žirgas mano
Nerimo, muistėsi piktai
Ir ardė žemę, ir trepseno,
Bet, jį sutramdęs, aš rimtai
Jai visą reikalą išklojau:
Sakyk, ar būsi mano tu?
Štai pasipiršti tau atjojau,
Nes tave vesti greit ketu.

Ir, galvą vyriškai pakėlęs,
Aš laukiau, ką man atsakys,
Bet ji, paėmus saują smėlio,
Tik šiupt man tiesiai į akis.
Man po vokais žaliai sumirgo.
Paleidau gerklę kiek galiu,
O ji, paspyrus mano žirgą,
Nubėgo juokdamos keliu.

1949

Poeto nuotykis

Jis dairės vien tik į padanges,
Spėliodamas, ką žvaigždės lemia,
Kol, tiesiai linmarkon įžengęs,
Staiga prisiminė šią žemę.
Ir, imdams šalto purvo vonią,
Jis šią taisyklę sugalvojo,
Kad pro poetinę svajonę
Matyti reik ir sau po kojų.

Pasiskubino

Pilietis vienas krito žemėn
Tiesiog po mašina.
Jam pasirodė, kad jau amen,
Kad jau gyvent gana.

Ir iš to išgąsčio jis mirė,
Kai auto pat laiku
Sulaikė šoferis prityręs
Visai prie jo plaukų.

Meškos filosofija

Meška, medaus drevėj aptikus,
Kabliuoja šitą skanumyną,
O bitino šeima įpykus
Jai gilia, savo lizdą gina.

Ir, operaciją atlikus,
Ji medų giria, bitę keikia:
Medus tikrai puikus dalykas!
Bet kam tų velnio bičių žemėj reikia?

Radikaliesiems lygybės apaštalams

Jūs įvykdysit amžių svają.
Tik kokiom priemonėm kažin:
Ar galvą kirsit aukštesniajam,
Ar tempsit mažąjį ilgyn?

Tikra mirtim tempimas baigtųs,
O gudragalviai, jum patiem.
Jūs imsit kirvius, aiškus daiktas,
Ir galvas kirsite kitiem.

Tik abejotina truputį,
Ar bus lygybė tai, ar ne:
Jum su galvom bus leista būti,
O tiem kitiem jau ne.

Šykštuolis

Šykštuolis kala kapitalą,
Banknotus renka ir metalą.
Jis žino vertę pinigų:
Žarstyt juos nuostabiai smagu,
Jie puikiai šlama, puikiai tviska,
Už juos gali nupirkti viską.

Gyvena jis kaip elgeta,
Maitinas vien sausa pluta,
Nes kaip prapirkti litą kitą,
Jei jų vertė neapsakyta:
Jie puikiai šlama, puikiai tviska,
Už juos gali nupirkti viską.

Ir pinigus jis krauna, krauna...
Galiausiai giltinė jį rauna.
Jau elgeta po žemėm guli,
O paslėpti jo lobiai dūli:
Jie puikiai šlama, puikiai tviska,
Už juos gali nupirkti viską.

Paskutinis kartas

Rytmetį nubunda Šimas.
Ir šiandien tas pats likimas:
Gelia smilkinius ir kaktą, –
Vakar vėl gerokai lakta.

Jis drumstas akis pavarto
Ir apžvelgia savo tvartą:
Viskas purvina, sukrypę,
Vėl vaikai nevalgę cypia,
O žmona niūri, pikta,
Vakar vakare mušta.

Kažin kas nupurto Šimą,
Sąžinė jį graužti ima:
Iš tiesų, ko aš bevertas?
Na, bet paskutinis kartas.
– – – – – – – – – – – – – – –
Net užuolanką jis daro,
Kad tik išsilenktų baro,
Bet iš didelio troškimo
Nebeklauso kojos Šimo –

Pačios jį į vidų neša:
Ne daugiau, tik vieną lašą!
Stabteli. – O gal neverta?
Na, bet paskutinį kartą...

Niauros stogas

Buvo toks žmogelis Niaura,
Jam dažnai pro stogą kiaurą
Pylėsi lietus sriautu
Ant galvos ir ant grindų.

Kartą klausiu aš tą Niaurą:
Kam laikai tu stogą kiaurą?
Ar tau miela, jei į kuodą
Nuolat bėga kaip į puodą?

Niaura pirma burną veria,
O paskui jau žodį taria:
Mat, kai lyja, lipt ant stogo
Būna ne visai patogu,
O kada nustoja lyti,
Nėra reikalo taisyti.

Poškaus svajonė

Poškus ant lazdos jau kreta,
Bet vis jauną vesti keta.
Kas kad perkaršęs jisai,
Bet mantos jam nemažai.
O ar šito negana,
Kad pamiltų jį jauna?

Poškau, Poškau, ar žinai:
Tu kentėsi kruvinai,
Nes jei senis ima jauną,
Senį greitai ji papjauna,
Nes jei senis jauną veda,
Senį greit į grabą deda.

TRUMPI POSMAI IR MARGOS MINTYS

Kai likimas graso

Kai tau likimas mirtimi,
Nelaimėm ir pavojais graso,
Tu stoki atkaklus prieš jį,
Sutelk visas jėgas ir drąsą,
Nes tiktai taip sunkiam kely
Laimėti pergalę gali.

Bet jei matysi, kad lemtis
Visus kelius pastoja
Ir tik viena pikta mirtis
Tau kryžkelėse moja,
Vis tiek ramus ir tvirtas lik,
Ramiai ir drąsiai ją sutik.

1949

Nelaimėj

Nelaimėj vilkis visada
Šviesesnės ateities,
Bet nepalūžki ir tada,
Kai nebėra vilties.

Pro pavojus

Kas pro pavojus skinas kelią
Širdim ryžtinga ir ramia,
Tas net klaikiausiam likime
Laimėt dar viską gali.

Iš klaidos į tiesą

Kas, į klaidą ėmęs skęsti,
Ją pažinęs, jos nekęsti,
Nugalėt ją susipranta,
Tas pro blogio sriautą platų,
Neįveiktas jo verpetų,
Išsiirs į gėrio krantą.

Ne taip karštai

Protingai savo žodį sverk
Pirmiau, nei pradedi kalbėti,
Ir niekada neprasitark,
Ką paskui reiktų apgailėti.

Kiekvieną žygį apsvarstyk
Pirmiau, negu pradėsi veikti,
Ir niekada to nedaryk,
Dėl ko save reikėtų keikti.

Darbas ir poilsis

Turi tu dirbti ir plušėti,
Kiek tiktai išgali jėga,
Bet po darbo pailsėti, –
Ne mažesnė pareiga.

Pramoga ir pareiga

Pramoga puikus dalykas,
Bet tik pareigą atlikus.

Darbo džiaugsmas

Mūs visas amžius, ak, jau toks:
Dirbk nuo aušros lig sutemų.
Laimingas, kurs paverst išmoks
Tą darbą sau džiaugsmu.

Sekundžių byla

Sekundės bėga ir negrįžta:
Tik tik, tik tik, tik tik!
Į barą stoki pilnas ryžto,
Nes laikas bėga ir negrįžta, –
Skubėk, neatsilik!

Kad suliepsnotų

Tik smilkti vienas pagalys
Tegali be liepsnos.
Sudėk į krūvą bent kelis, –
Tada jie suliepsnos.

Nevienodas matas

Viens antrą laikote kaltu
Ir pykstatės. O man taip matos:
Ką kaltas jis, ką kaltas tu,
Jeigu matavimui daiktų
Toks nevienodas jūsų matas?

Blogas ramstis

Tu nesiremk supuvusiuoju mietu,
Kad dar skaudžiau parpulti nereikėtų.

Jeigu antausį gavai

Jeigu antausį gavai,
Pirm nei atsilygint šoki,
Stabtelėk ir pagalvoki,
Ar nevertas jo buvai.

Neieškok toli

Jei kas iš kišenės dingo,
Rėkdams baldų nevartyk,
Bet pirmiausia rūpestingai
Kišenes sau iškratyk.

Čigono patarimas

Jeigu tau arklys šlubuoja,
tai išmušk jam antrą koją.

Per anksti

Stirna dar po mišką švaistos,
O jau puodas jai užkaistas.
– – – – – – – – – – – – – – – – – –
Kol dar šernas paraisty,
Puodus kaisti per anksti.
– – – – – – – – – – – – – – – – –
Kas kad puotai jau užvirę,
Briedis vaikšto dar po girią.

Per aukštai

Palubėj lašiniai
Kvepia katinui skaniai.
Nežiopsočiau, jei tiktai
Jie nebūtų taip aukštai.

Jei avis stipresnė būtų

Jei avis stipresnė būtų
Ir aštrius nagus turėtų,
Ne blogiau už patį liūtą
Ji draskyt mokėtų.

Toks jau prigimimas

Girk kiaulei ežero vilnis
Ir vandenis šaltinio tyro, –
Ji to tikriausiai nemainys
Į vonią dvokiančio purvyno.

Klastingi šunes

Yra šunų, kurie nelinkę
Dantis parodyti pirm laiko,
Bet, patylom artyn prislinkę,
Blauzdon įkibti taiko.

Tarp šunų

Nepamanykit, kad aš piktas
Arba nemandagus, kada,
Įsiutusių šunų apniktas,
Nuo jų ginuos lazda.

Prisipažinimas

Atliksiu išpažintį viešą:
Nors ir kilnu mylėti priešą,
Bet negaliu mylėt plėšiko,
Kai jis man perpjaut gerklę tyko.

Per daug mandagiems

Jūs iš to didžio mandagumo
Tik nepavirskite į gumą,
Kurią kiekvienas šunlupys
Kaip tik norėdamas tampys.

Mandagieji

Viens antrą mostu nuolankiu
Jūs raginat ir linksit nuolat,
Kol pro duris abu sykiu,
Sau šonus lamdydamies, puolat.

Mandagumo rungtynės

Tegu! Jūs mandegesnis likit:
Aš pirmas pro duris einu.
Jūs nugalėjot šitą sykį
Gracingo lankstymos menu.

Įspėjimas

Neleiskit kvailio į bažnyčią,
Nors jis atrodytų tylus:
Kai jį spūsty suspaus netyčia,
Jis jus visus ir tą bažnyčią
Per pat mišias išplūs.

Nekelk į balną

Nekelk į balną bepročio žmogaus,
Geriau supančiok jį vardan šventos ramybės:
Kai zovada jis lėkt pagaus,
Lėks zovada ir jo kvailybės.

Daugiau drąsos negu proto

Net ežerus jūs peršokt bandot
Ir mūrus pradaužyt kakta.
Tikrai, kol nenutrūksit sprando,
Drąsos nestigs jums niekada.

Nepaprasta drąsa

Jūs esate virėjas Klinga,
Bet norit kuopai vadovauti.
Tikrai, matyti, jums nestinga
Drąsybės susimauti.

Pranašusis

O taip! Su išraiška Sokrato
Suniekink ir apspjauk visus:
Tegu pasaulis aiškiai mato,
Koksai tu pranašus.

Per platus užmojis

Ar aš ne sakalas esu?
Ir šast per kūdrą šuolis!
Ir brenda šlapias lig ausų
Atgal krantan drąsuolis.

Nei viena, nei kita

Jei pagal asketų mintį
Imsi kūną sau džiovinti,
Sudžiovinsi greit į pintį
Ne tik kūną, bet ir mintį.

O jei, sekdams Epikūrą,
Imsi lepinti natūrą,
Tau pernakt bus girtas protas,
Gi per dieną pagiriotas,
O po vyno, mano mielas,
Reiks tau lakt ir karčios mielės.

Tau tik prigimtis parodys,
Koks yra teisybės žodis:
Joj mintis Kūrėjo žėri.
Ir į laimę, ir į gėrį
Rasi kelią tu tikriausią,
Jei savy Jo valią jausi.

Nelaimingiausia šalis

Jokioj šaly tikrai nebūna
Taip liūdna ir baisu,
Kaip toj, kur ant galvos karūna
Žemiausiam iš visų.

Gėlė ir piktžolė

Gėlę turime globoti,
Be globos ji negyvens.
Piktžolei tik leisk keroti, –
Ji žydės ir ant akmens.

Žibutė ir rožė

Tos žibutės pirmos gėlės,
Tai dėl to jos smulkutėlės.
Kol sukrauna rožė žiedą,
Pusė vasaros prarieda.

Drugys ir kirminas

Drugys, kada bučiuoja žiedą,
Atrodo dvigubai gražus,
O kirminas, kai rožę ėda,
Dešimteriopai atgrasus.

Pasikeitimas

Vikšrui tiko skonis lapo,
Bet kai drugeliu jis tapo,
Tuoj pamiršęs skonį lapo,
Traukiamas nektaro kvapo,
Skrido į gėlėtą klonį,
Kur žiedai skaisčiai raudoni.

Visi iš karto

Kodėl tie paukščiai mūsų soduos
Visi iš karto klieda?
Mat kiekvienam iš jų taip rodos,
Kad jis gražiausiai gieda.

Neverk žiedų

Neverk žiedų! Lai žemėn sėja
Juos vėjas įžūlus:
Žinok, jog, rudeniui atėjus,
Nuo vaisių šakos luš.

Saulė ir debesys

Nors saulę temdo kai kada
Mum debesų kalnai,
Bet žinome, kad ir tada
Gaivina mus jinai.

Sakalas

Ir sakalas ne amžinai
Padangėj gali suptis.
Kada pavargsta jo sparnai,
Jis turi žemėn tūptis.

Jei pastebėtum meluojant

Jei mylimąją jau meluojant pastebėtum,
Mažiau kalbėt prašyk ją iš širdies visos,
Kad abejonių tu mažiau turėtum,
O ji – daugiau tiesos.

Porelei

Jūs viskuo turite dalintis:
Skausmai, džiaugsmai, jausmai ir mintys, –
Tai visa nuo pradžios lig galo
Jum bendra būt privalo.

Paties skaudžiausiojo dalyko
Neslėpkit vienumoj iš tyko:
Nebijo meilė nei kančių,
Nelaimių, nei klaidų skaudžių,
O tik tylos ir paslapčių,

Nes, jei vienam širdis skaudės,
Tą kančią antras nešt padės,
Jei vienas eidamas suklys,
Atleis jam mylinti širdis,

Bet jei vienatvė bus krūtinėj,
Tartum žvėris tamsioj landynėj,
Ir jei kiekvienas jūsų eis
Skirtingais tolstančiais keliais,
Tai širdys meilei užsiskleis.

PO STALINO SAULE

Satyra

Ai, snukis, ai snukis baisusis!

A. Tolstojus

Baisesnio nieko žmogui būt negali,
Kaip kad matyt įkūnytą absurdą.

J. W. Goethe

NAUJASIS TIKĖJIMAS

Dievų siųstasis

Išpuiko žmonės. Ir dievus užmiršo.
Jiems melstis ir aukot nustojo
Ir ėmė nosis baisiai riest į viršų.
Net patys tapt dievais susigalvojo.

Todėl aukšti dievai, labai įnirtę,
Visi kaip vienas posėdžio suskrido
Ir tarėsi, kokią čia bausmę skirti
Žmonėm už įžūlumą didų.

Ir priėmė jie nutarimą rūstų,
Norėdami suniekint paikšus žmones,
Jiem vietoj Dievo ir valdovo siųsti
Kerštingą ir nepaprastą beždžionę,

Kuri maldų iš jų tiek reikalautų,
Kiek dievas joks lig šiol nereikalavo,
Ir tiek aukų kiekvieną dieną pjautų,
Kiek Molochas per amžius nesapnavo.

Šiandieną aukos smaugiamos kaip niekad
(Mat išsipildė jau sprendimas tasis)
Ir žmonės maldą dar kaip niekad pliekia
Tau, tėve Staline, dievų siųstasis.

Piktoji dvasia

Po visą žemę bastėsi senovėj
Apšlubę ir juodi velniai.
Jie gundė žmogų sumaniai
Ir jo tikėjimą klastingai griovė,

Kad tik kaip nors netikinčiojo vėlę
Prarytų prasižiojusi pekla,
Kur josios laukė siera ir smala
Ir dar kitokie nemalonumėliai.

Vai daug pridarė įžūlių dalykų
Apšlubę ir juodi velniai...
Bet buvo tai seniai, seniai...
Dabar ši padermė pranyko

Ir žemėj rodytis visai nustojo.
Tiktai kartu su pažanga šviesia
Siaubinga ir nauja dvasia
Pradėjo reikštis bolševikų rojuj.

Nebuvo niekad toks siaubingas biesas
Gyvenęs žemėj nei pragaruose,
Kaip ši naujai pakilusi dvasia,
Kuri vadinas liaudies priešas,

Nes ką tik ji apsėda ir apstoja,
Tas darosi netikėlis baisus:
Prakeikia stalinus ir leninus visus
Ir jų tikėjimą, ir jų išrastą rojų.

Jam rodos, kad kolchoznikai čia elgetauja,
Kad jie nuskurę visiškai,
Jam rodos, klykia moterys, vaikai,
Kai juos išvežti tūkstančiais pakrauja,

Jam rodos, kad juos Sibiran dangina,
Jam rodos, pogrindžiai netikinčių pilni,
Jam rodos, kad čekistai kruvini
Ten juos gabiai kankina ir naikina,

Jam rodos, gatvėse lavonai mėtos,
Jam rodos, grįžo barbarų laikai... –
Bet to jis neregėtų visiškai,
Jeigu dievaičiu Stalinu tikėtų.

Mat tik tikįs išvysta rojaus šviesą,
Netikėliui visuomet verias pragarai.
Todėl atrodo viskas negerai
Apsėstiem dvasios liaudies priešo.

Tų apsėstųjų yra daug be galo,
O tikinčiųjų tik dalis menka.
Tačiau ginkluota partijos ranka
Netikinčiuosius milijonais mala.

Ir kai neliks netikėlio nė vieno,
Ir kai tikės visi, visi, visi,
Kad tu dievaitis, Staline, esi,
Taps žemė rojum pagaliau tą dieną.

Nors bus kolchoznikai taip pat nuskurę,
Nors ir tada jais ars ir jais akės,
Laimingi bus jie, jei tiktai tikės,
Nes jiem atrodys, kad taip būti turi.

Nors, savo lobiais nepabaigę girtis,
Ruseliai ir tada sau mirs badu,
Bus laimė jiem su Stalino vardu
Ir su tikėjimu širdy numirti.

Kur išganymas

Visad, kai rėkia partijos trimitas,
Kad triskart trys tikrai yra penki,
Tu garsiai šauk, kad tuo tikrai tiki, –
Be to nebūsi išganytas.

Tiktai nereikia niekados manyti,
Kad vien tikėjimas svarbu:
Jis niekis, jei gerų darbų
Nenori tu daryti.

Tikėk

Tai kas, kad čeka tavo kūną plaka,
Kad tu badauji, kad tu nuskarai,
Kad čia kiekvieną tavo žodį seka,
Tik tu tikėk, ką ruporai tau šneka
Ir bus nepaprastai, nepaprastai gerai.

Tikėk, tikėk! Ir stenkis taip apakti,
Kad šios peklos neberegėtum, ne!
Jei ne apakti, tai bent prisiplakti,
Kad nors iš sutrų lovio gautum lakti.
Bijok tik prie netikinčių patekti,
Nes atsidursi pragaro dugne.

Naujas tikėjimas

Draudžia partija tikėti,
Kad visi dievai pranyktų,
Nes ji nori, kad jų vietoj
Vienas dievas pasiliktų,
Vienas dievas visagalis,
Pasigražinęs medaliais,
Dievas penkių kontinentų
Ir be jokių konkurentų.

Surogatas

Šiukšlė, Atmata ir Mulkis
Vieną kartą susiprato,
Kad neturi Dievo būti,
Nes jie niekur jo nemato.

Bet toj vietoj ši gaujelė
Garbinti karštai suskato
Vieną kraugerę beždžionę,
Išpaišytą ant plakato.

Josios ūsuos ir medaliuos
Kažką dieviško jie mato:
Šiukšlė, Atmata ir Mulkis
Vieną kartą susiprato.

Aukščiausias pradas

Skelbia naujas dvasios vadas:
Medžiaga aukščiausias pradas,
Ir pradžia, ir pabaiga –
Daiktas vien ir medžiaga.

Nuostabūs dalykai dedas,
Kai mus valdo šitas pradas:
Užsmaugta dvasia jau dūsta,
Gyvybėlė skursta žūsta,
Nesulaikoma jėga
Viską traukia medžiaga.

Mes per terorą ir badą
Žengiam į aukščiausią pradą.

Fanatizmo naikintojas

Juk iš fanatizmo gimė
Inkvizicija žiauri.
Juk dėl fanatizmo krito
Komunarai keturi.

Kad nebūtų fanatizmo,
Radosi nauja tvarka:
Valdo mus apsiginklavęs
Naujo tipo davatka,

Kurs netikinčiuosius moka
Mėsinėt taip sumaniai,
Jog prieš jį naivūs rodos
Net senoviniai velniai,

Kurs netikinčiuosius krečia
Tartum rudenį lapus:
Kiek jau Sibiran sugrūsta,
Kiek į masinius kapus!

Iš tikrųjų, kas galėtų
Jį įtart fanatizmu?
Tai naikina fanatizmą
Jis didžiausiu karštumu.

Apie Maskvos stabžmogį

Ilgai nelaimėj skendo žemė šita,
Bet pagaliau ji tapo išganyta:
Nušviesti liūdno ir tamsaus jos veido
Dievaitis Kremliaus sostan nusileido.

Sulaukus vyrą dievišką ir brangų,
Vargų pakalnė keičiasi į dangų:
Tamsa, nelaimės prarajosna krinta,
Ir viskas žemėj švinta, švinta, švinta...

Giedokim psalmę ir giedokim giesmę,
Nors jokiais žodžiais niekad neišdėsme
Visų baisingai nuostabių dalykų,
Kurie, jam Kremliun sėdus, atsitiko.
———————————————————

Daug mokslo vyrų, geisdami šviesos,
Atskleisti bandė uždangą tiesos.
Jie vargo metų metais,
Bet viskas baigės smulkiais rezultatais:

Jei vienoj vietoj tiesą jie nustvėrė,
Vėl neaiškumų šimtas atsivėrė.
Ir jie visi kalbėjo nusiminę:
Ne mum atskleisti tiesą galutinę...

Bet Kremliaus tėvas vienu rankos mostu
Valdovus mokslų nutrenkė nuo sostų
Ir pagal visą savo būdą grubų
Tuoj vargšę tiesą išplėšė iš rūbų...

Ir neaiškiausia aišku jis padarė,
Ir galutinį mokslų žodį tarė.
Ir nepaliko nė vienos srities,
Nenušviestos jo dieviškos minties:

Jis filologas, jis archeologas...
Jis pedagogas, jis ir zoologas...
Jis filosofas, jis veterinaras...
Jis mokslų jūroj narstosi kaip naras.

Ir jei kur nėrė, tai lig dugno nėrė
Ir absoliučiai tikrą tiesą stvėrė,
Ir jei ką sakė, tai taip drąsiai sakė,
Lyg špaga dūrė tiesiai į pat akį.

Todėl slapčiausiuos slėpiniuos Būties
Dabar neliko jokios paslapties:
Iš kur ir kur, kodėl, kada, kaip, kas? –
Jam aišku viskas, visa kas...

Ir be pačios mažiausios abejonės!
Tikrai tie stabžmogiai ne žemės žmonės!
Tikrai ne žemės išmintis čia tviska:
Kurs kūrė viską, Tas tik žino viską.

Tat kam beklaust, iš kur jo mokslai imas?
Aiškių aiškiausia: čia juk apreiškimas!
Tiktai dievai, apšviest žmonių atėję,
Taip tikrą, vieną tiesą duot gebėjo.

O mokslų kurmi, tu sustok galvoti:
Nes jau priėjom paskutinę stotį!
Tu iš visų vargų jau išvaduotas,
Nes apreiškimas šiandien žemei duotas.

Kad apreiškimo nieks iškreipt nedrįstų,
Yra ginkluota armija čekistų.
Nes jei ne ji – koks didis mokslas kristų
Net nuo pirmųjų klasių gimnazistų.

O čekos durtuve ir automate!
Visi čia garbint, dievint jus pripratę.
Net moksluos jūs argumentai taip svarūs,
Kad štai per jus jie tapo jau nemarūs.

– –

Taip per nepaprastą minties aferą
Pasiekt įstengęs dieviškąją sferą,
Pradėjo stabas išdidžiai manyti,
Kad ir į dieviškos kūrybos sritį

Su savo batais jis privalo žengti,
Bent kiek patrypčiot ir tuojau pralenkti
Šviesia, didžia kūrybine garbe
Net seną dievą, laikomą garbe.

Iš aukšto pažvelgė jisai į gamtą
Ir tuoj suprato, kad jam yra lemta
Iš jos išsunkti visą raugą seną
Ir kažką nauja kurti pagal planą.

Kvailių tai darbas – prigimtį pratęsti,
Iš jau sukurto ką kukliai išvesti.
Tegul buržujai tuos niekus dar bando,
Jei jie gamtos kūrybai nepribrendo.

Bet jis, nušviestas dieviškos minties,
Sutrupint ryžtas dėsnius prigimties
Ir, pagal mokslo magiškojo burtą,
Per melą, klastą, prievartą ir smurtą

Kurte sukurti veik iš nieko keta
Lig šiol nebūtą gamtą ir visatą.
Šauniai, stabuke, tu suplanavai,
Nes ką gi kita turi veikt dievai!

Bet, vargšas mulki, nelaimingas mulki,
Aukštai neskriski ir žemai nepulki:
Tau greit atkeršys pašaipi gamta,
Kai iš tavęs bus kirminam puota.

———————————————————

Antai stabukas naują ropę tveria
(Ta ropė šimtą kilogramų sveria),
Arbūzą naują, nematytą morką,
Dar nerūkytą žemėje machorką,

Pulkus plunksnuočių niekad neregėtų,
Kurie kas dieną viršum normos dėtų,
Būrius raguočių, taip sukonstruuotų,
Kad jie jam pieno vis virš plano duotų,

Bandų bandas avių ir avinų
Ir brigadas puikiausių piemenų.
Didi kūryba! Dieviška, skaisti!
Matau, matau kasdien ją laikrašty...

Deja, tikrovėj jis per vargą ilgą
Iš rugio gauna dirsę arba smilgą,
Iš kiaulės šerną liesą, didžiasnukį,
Kurs baigia dvėst sovietiniam kolūky,

O iš žmogaus per kruviną pastangą –
Nepaprastą gorilorangutangą.
Taip vis skaisčiau nušviesdams buitį niūrią
Stabukas tveria, pertvarko ir kuria.
– –
Bet jis karščiausiai kuria naują žmogų,
Nesgi valdyt baisiausiai nepatogu,
Kol dar kiekvienas turi savo protą
Ir sąžinę, buržujų išgalvotą.

Todėl yra išrastas aparatas,
Kurs vis tas pats, tas vienas ratas
Kasnakt, kasryt, kasdien, kas valanda
Vis sukasi, vis sukas visada

Visoj plačiausioj rojaus šalyje,
Kad tik užmuštų žmogų žmoguje.
Kam nuo jo protas ir širdis atšipo,
Tas darosi būtybė naujo tipo.

O jeigu kam dar šito negana,
Tą imas perkurt čekos mašina.
Taip nuostabiai, taip baisiai rafinuota!
Patsai šėtonas jaustų tikrą puotą,

Stebėdams didį klasiškąjį meną,
Kaip tipas naujas traiško tipą seną.
O tipe naujas bestijų-žmonių!
O šauksmas, kraujas, kančios kankinių!

Maskvos stabuke, tu šlykščiai mažutis,
Tik nuo gyvų aukų klaikiai išputęs,
Sakyk, kiek kraujo ežerų išgėrei,
Kol tipą naują bestijų sutvėrei?!
– –
Dievai iš seno rojus kurt paprato,
Todėl ir Kremliaus stabas rojų stato.
Kadangi savo mirusia dvasia
Jis laimę mato vien tik daiktuose,

Tai rojaus laimė, sulig jo planu,
Bus iš metalo ir anglies kalnų,
Bus iš juodų dirbtuvių kaminų,
Bus iš šviesiųjų elektros liepsnų.

Tegu tai visa amžinai žibės
Ir teiks jam amžiais amžinos garbės.
Tebus tai laimei dieviškai žmogaus,
Kurs, tai statydams, krist badu gal gaus.

Dievai gebėjo kurt kvapu savu,
Bet Kremliaus dievas ne iš tų dievų.
Jis tik nukalti moka grandines
Ir jom apkaustyt dirbančių minias.

Ir vyksta rojaus dieviško statyba.
Retežiai vergo Kremliaus žiba.
Jį sergsti čekos kruvinas herojus,
Nes kaip galėtų būt be velnio rojus?

Bet po nuožmiu varovo botagu
Išblėso versmės kuriančių jėgų,
Išgeso siela, dieviška, šventa,
Žemiau machorkos kainos paminta.

Pakirto alkis ir vargai jėgas,
Iš kur bus ryžtas, darbui uždegąs?
Ką reiškia stambūs stabžmogio planai,
Jei nukankintas kuinas mirtinai?

Todėl nors švaistos prievaizda uždusęs,
Bet stabo rojus visiškai nususęs.
Jų visas pelnas – ubago terba
Ir juodo vergo laimė nelaba.

Visur, visur: kolchozuose šalies
Ir šachtose metalo ir anglies,
Visur, visur nuskurdę ubagai,
Visur čekistų sergstimi vergai.

Retai kam, rojau, rojum tu tapai!
Tiktai padugnės, kekšės ir šnipai
Kerštingai geria iš klaikių kančių
Bokalą laimės ir džiaugsmų saldžių.

Kraupioji orgija laikų griūty!
Bet siela stabo visiškai kurti
Kančioms, mirtims, gigantiškiems vargams...
O vargas, vargas sutryptiems vergams!

Tu rojų, stabe, iš tiesų statai!
Ant griaučių stovi rojaus pamatai.
Kalnai lavonų – rojaus pamatai.
Tu rojų, stabe, iš tiesų statai!
———————————————————

Kvaiši poetdvakos, jo premijuoti,
Net taip pradėjo pagaliau dainuoti,
Kad jis toks didis, toks šviesus be galo,
Jog iš jo saulė mokytis privalo!

Tikrai, tikrai! Jei būtų jam tiek galios,
Jog saulę siektų rankos jo brutalios,
Jis taip ją pagal Marksą pertvarkytų,
Kad ir nuo jos krauju raudonu lytų.

Bet tai tik jo poetdvakų svaja,
Nes šliužui saulės nepasiekt, deja!
Skaisti leista ji erdvėmis keliauti!
Ne tau, stabuke, ją išprievartauti...

Tik rytą josios spinduliai nušvitę,
O tu niekingas Kremliaus parazite,
Taip abejingai šviečia į tave,
Kaip ir į šunį, skuodžiantį gatve.

Kaip nori, tėve, tu prieš ją kėtokis,
Iš roplio saulė niekad nesimokys... –
———————————————————

O ir tada jos žvilgsnis bus toks šaltas,
Kai, virš šios žemės pusmetrį pakeltas,
Mitriai tu kilpoj šoksi šokį vėjo,
Kaip joks dievaitis to nesugebėjo!
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
O stabžmogi, kurs protu ir kūryba
Gebėjai peržengt dieviškąją ribą,
Tikrai, koks tu stebėtinas esi!
Todėl šiandieną štai visi, visi

Po tavo saule merdintys kraštai
Tau lenkiasi, tau meldžiasi karštai.
Tau skamba psalmės, giesmės ir malda
Kaip jokiam dievui niekur, niekada:

Tu pranašas, tu genijus, žynys!
Visų laikų šviesiausioji ugnis!
Visų menų ir mokslų mišinys!
Visų melų šlykščiausias šiupinys!

Tu Kremliaus budelis mesijaus rolėj!
Vampyržmogis dievaičio aureolėj!
Tu saulė! Saulė! Švyturys dangaus!
Tu tipas naujas stabžmogio klaikaus!

TARYBINIS HUMANIZMAS

Tarnybinis humanizmas

Pasiekė raudonarmiečiai
Pergalę didžiulę:
Apie dvidešimt lavonų
Štai ant gatvės guli.

Tai banditai, nes, pabūgę
Bado ir kankynės,
Jie nuo Sibiro ir rūsio
Slapstėsi ir gynės.

Bet vis tiek raudonarmiečiams
Juos nukaut pavyko
Ir miestelin parsivežti
Džiaugsmui bolševikų.

Didžią iškilmę šia proga
Švenčia gauja rusų
Ir keli jiem parsidavę
Palaižūnai mūsų.

Tartum musės jie apspinta
Kūnus užmuštųjų:
Reikia liet mat staliniečiams
Kerštą ant buržujų.

Juk ir partija taip moko –
Priešo negailėti!
Užtat reikia nors nukautus
Juos pamėsinėti.

Vienas plėšia nuo jų rūbus,
Antras kojom mina,
O tretysis, pats narsiausias,
Durtuvą mėgina.

Vienas akmeniu juos muša,
Antras plaukus rauna,
Trečias kur pikantiškesnę
Kūno dalį pjauna.

Tris dienas ši šventė tęsias,
O ketvirtą dieną
Girdi mūsų staliniečiai
Nekokią naujieną:

Laikraščiuose pasirodo
Liūdnas pranešimas,
Kad Amerikoj užmuštas
Kažkoks negras Džimas.

Apima čekistų gaują
Skausmas nematytas.
Skamba visame miestely:
Negras nužudytas!

Ir tuojau įnirtę rusai
Mitingą sušaukia
Ir prieš publiką nuplėšia
Niekšam jankiam kaukę.

Ir greit žada ten nunešti
Savo komunizmą
Ir įskiepyt jankių tautai
Tikrą humanizmą.

Priešakinė tauta

Kol nebuvo priešakiniai,
Buvo tik pusiau laukiniai.
Bet staiga daryt pradėjo
Tokius pažangos žingsnius,
Kad bematant pasivijo
Net baisiausius laukinius.

Naujas įrodymas

Dabar neliko abejonės,
Kad žmonės kilę iš beždžionės,
Nes prie režimo bolševiko
Sovietų Rusijoj pavyko
Nauju įrodymu pagrįsti
Tą tiesą didelę ir gilią:
Mat čia žmoneliai vėlei grįžta
Tenai, iš kur yra jie kilę.

Didžiojo Stalino pergalė

Buvo kartą du žmogėdros,
Laikė broliais juos tikrais.
Vienas gėrė kraują viedrais,
Antras gėrė kibirais.

Susipjovė susipykę.
Jaunis krito nuo žaizdų,
Bet vyresnis, vienas likęs,
Išgeria dabar už du.

Negražus įprotis

O tėve Staline brangus,
Jūs negražiai įpratęs:
Taip ryja nuosavus vaikus
Tik šlykščiosios gyvatės.

Penkmetis

Aš mačiau vežimą, pakinkytą
Dviem šimtais milijonų vergų.
Vejami ginklu ir botagu,
Jie jį tempė iš visų jėgų
Ir būriais iš nuovargio ir bado krito.

Europos išvaduotojai

Triumfą didį švenčia po Europą
Ją išvadavę Stalino kariai:
Atilos žirgo prakeikta kanopa
Nebuvo trypus jos šitaip žiauriai.

Keturių komunarų garbė

O komunarai keturi,
Garbė jum teko nemenka:
Už jūsų vieną bet kurį
Dabar kompartijos ranka
Gal jau po šimtą tūkstančių pasmaugė
Ir dar po tiek pasmaugs...
Didus paminklas tau, raudonas drauge,
Ir vis didyn jis augs!

Maskvos faraonų paminklas

Įamžint savo vardui Egipto faraonai
Pristatė piramidžių amžinų.
Juodų vergų ir vergių milijonai
Sutąsė ten tuos kalnus akmenų.

Naujų laikų maskviškiai faraonai
Kitaip sumanė pragyvent žvaigždes:
Jie savo vergus smaugia milijonais
Ir iš jų krauna sau piramides.

STALININĖ TAUTŲ DRAUGYSTĖ

Apie tarybinių tautų šeimą

Kai į gardą daug mažų tautelių susivarė
Vyresnysis brolis meška,
O tai buvo, iš tikrųjų buvo
Neregėta ir graži tvarka.

Gal sakysite jūs: Na tai ką gi...
Juk meška lėta ir nerangi.
Bet išlamdė ją ranka gruzino
Ir jai girios papročius grąžino:
Ji dabar be galo pažangi!

Laisvė ir taika

Vergiją sunkią Ostlande mes vilkom,
Dabar mum grįžo laisvė ir taika,
Nes mus atėjo išvaduot nuo vilko
Išdresiruota Rusijos meška.

Didžioji tėvynė

Mielas buvo mūsų kraštas,
Tik siaurutis jau be galo,
Nei čia Sibiro, nei tundrų,
Nei Kamčiatkos, nei Uralo.

Tarė Stalinas, mūs kraštą
Lėtena dailiai primynęs:
– Nuo Uralo lig Kamčiatkos
Tai jum bus plati tėvynė.

Mąstė žmonės. Nesuprato:
Iš tikrųjų, koks čia galas?
Kaip čia mum dabar priklauso
Ta Kamčiatka ir Uralas?

———————————————

Stalino kariai šaunieji
Nuostabius stebuklus daro:
Šimtą tūkstančių lietuvių
Sumedžioja jie per parą.

Šimtas tūkstančių važiuoja.
Miršta žmonės nusiminę.
Tik dabar suprast jie ima:
Mat ką reiškia ta tėvynė...

O Maskvoj kažkas planuoja:
Jų čia pora milijonų, –
Reiškia, iš šitos tautelės
Bus dar daugel ešelonų...

———————————————

Gaudė ir senovėj vergus.
Niekis! Gal po kokį šimtą...
Tik sovietinė valstybė
Pažangą padarė rimtą.

Iš draugystės

Ešelonų ešelonai...
Pakrauti žmonėm vagonai.
Lieja ašarų sroves:
– Kam mus veža? Kur mus veš?

– Iš draugystės į svečius
Pas mongolus ir čiukčius.

– O ko traukia paskubom
Šitos gaujos su terbom?

– Tai lankyti eina mūsų,
Tai iš broliškųjų rusų.
Tai pagal taisyklę šitą:
Už vizitą – rekvizitą!

Istorinė draugystė

Jau įpratom mes prie caro,
Kad mus smaugtų, kad mus kartų,
Bet dabar didesnė daros
Ši draugystė šimtą kartų.

Tarybiniai patriotai

Iš to pulko patriotų
Viena pusė idiotų,
O antra iskarijotų.
Jei nebūtų patriotų,
Kas už Judo grašį lotų,
Kas už Judo grašį pjautų
Ir draskytų savo tautą?

Prezidento iškamšai

Kas jus padarė prezidentu:
Ar „Naujas žodis", ar „10 centų"?

Naujieji kalibanai

Kadais kvaila baidyklė Kalibanas
Pamatęs girtą kelnerį pamanė,
Jog tai dangaus dievaitis išdidus,
Ir ėmė šaukt: Tu būki viešpats mano!
Ir puolėsi laižyt jo purvinus batus.

Tačiau garbingam amžiuj bolševikų
Šios rūšies kalibanų rados ir pas mus.
Tik vietoj kelnerio jie dievina plėšiką
Ir jam nulaižo kruvinus batus.

Daugiau negu pasakiška

Yra nemaža pasakose
Tokių narsių didvyrių,
Kurie, įveikę savo priešą,
Gyvam jam kailį diria,
Bet, rods, nė pasakoj nebuvo
Tokio atsitikimo,
Kad nuluptasis padėkotų
Už kailio nulupimą.

Jūs, tėve Staline, pralenkiat
Net pasakų herojus,
Nes tiem, kuriuos draugais padarot
Ir tėviškai globojat,
Jūs taip švariai ir rūpestingai
Nulupti mokat kailį,
Kad jie tik džiaugiasi ir reiškia
Jums padėką ir meilę.

Padėka

Ar mus smaugtų, ar mus kartų,
Giesmę vis tą pačią
Giedam: Staline brangiausias,
Ačiū, ačiū, ačiū!

Kad, žadėjęs baisią laisvę,
Atėmei tą pačią,
Kad jau netelpam į rūsius,
Ačiū, ačiū, ačiū!

Kad iš meilės dovanojai
Mums tėvynę plačią,
Kad į ją mus vežt medžioji,
Ačiū, ačiū, ačiū!

Kad pakinktuos soclenktynių
Jau netekom spėkų,
Kad taip moki mus vaikyti,
Dėku, dėku, dėku.

Kad mum gint siunti šias gaujas
Čiukčių ir uzbekų,
Kad jie tūkstančiais mus šaudo,
Dėku, dėku, dėku.

Šimto tautų kapas

Seniai jau vadinama tu
Kalėjimu šimto tautų,
Bet jeigu šios sienos dar nesubyrės,
Tai greit jas papuošti turės
Šis naujas epigrafas:
Tai šimto tautų kapas.

TARYBINĖ DEMOKRATIJA

Tarybinė demokratija

Valdo liaudį demokratas.
Demokrato kietas batas.
Myli liaudis demokratą:
Ji bučiuoja jam tą batą,
Nuo kurio jai kaulai trata.

Patogumas nematytas

Ruporas dalykas geras!
Patogumas nematytas:
Visada tiksliai jis gali
Pakartot, ką rėkia kitas.

Savo balso jis neturi:
Sumaniai jis padarytas!
Jį įjungia ir išjungia,
Per jį rėkt tegali kitas.

Taip pas mus dėl patogumo
Ir pilietis pertvarkytas:
Jau jo balsas jam užsmaugtas,
Per jį rėkt tegali kitas.

Ar jis nori, ar nenori
Būt per jėgą išdarkytas,
Jį įjungia ir išjungia,
Per jį rėkia kažkas kitas.

Dėl transliacijos tikslumo –
Automatas atstatytas!
Ką sakysit, gerbiamieji, –
Patogumas nematytas!

Vienas tikėjimas – viena tiesa

Tai tikrai gražu ir gera,
Kad piliečiai pasidarė
Taip vienodų pažiūrų:
Vienas balsas trimituoja,
O jį seka ir kartoja
Milijonai ruporų.

Jau dabar be to trimito
Mūsų rojuj nieko kito
Neišgirsi iš tiesų,
Nes seniai jau sudoroti
Tie, kur bandė prasižioti
Nors bent kiek kitu balsu.

Na bet argi nepatogu?
Kam dar vargint vargšui žmogui
Savo smegenis menkas?
Geriau ruporu kartoti
Tai, ką teikės sugalvoti
Už tave Maskvoj kažkas.

Gaila tik, kad taip riboto
Ir visai liguisto proto
Tas galvojantis kažkas, –
Tai suiro ir nuspuro,
Tai nušuto ir nuskuro
Viskas, viskas, visa kas…

Vardan tikros tiesos

Ruporų ir ruporėlių
Daug sovietuose be galo.
Tik ko jie visi kaip vienas
Viena ir tą patį mala?

Mat tikra tiesa jau tokia:
Ji viena, ji nesidalo.
Tai reik staugt visiem vienodai,
Kad neatsirastų melo.

Keistenybė

Prie režimo bolševiko
Keistenybė atsitiko.
Keistenybė atsitiko:
Pas mus liaudies nebeliko.
Pas mus liaudies nebeliko:
Liaudis liaudies priešu liko.
Liaudis liaudies priešu liko,
Nes jai Stalinas netiko
Ir tikyba bolševiko.

Savotiškas kraštas

Rusų čekistų karininko ir vietinio milicininko pasikalbėjimas

– Man, kaip atvykusiam naujai,
Sakyki, mielas drauge,
Ar liaudis mūsų režimu
Labai šiam valsčiuj džiaugias?

– Aš žmones čia gerai žinau,
Sakysiu tikrą tiesą:
Čia liaudies visiškai nėra,
Yra tik liaudies priešai.

– Jeigu tai iš tiesų tiesa,
Tai kur ta liaudis žuvo?
O gal pas jus čia visiškai
Jos niekad ir nebuvo?

– Būt buvo vienas kitas mūs,
Kuriem režimas tiko,
Bet nebe liaudis jau ir mes,
Mat valdininkais likom.

– Jei taip, tai liaudies priešus tuos
Teks Sibiran išgrūsti.
Paskui iš brolišků kraštų
Jum liaudies čia atsiųsti.

Dviejų klasių parazitai

Iš beklasinės valstybės,
Didvyrių pilnos,
Mus apspito parazitai
Klasės ne vienos.

Vieni mūs šalies valdyti
Stalino siųsti,
O antri pas mus bastytis
Bado priversti.

Vieni jau net skrybėlėti,
Valdžioje žibą,
Antri elgetos skylėti,
Po terbom drebą.

Vieni baigia jau iškraustyt
Įstaigų kasas,
Antri baigia mum nupjaustyt
Kišenes visas.

Didvyrių šalis

Kas nežino, kad mūs rojus
Didvyrių šalis tikra.
Čia vien didvyriai herojai,
Ne herojų nebėra.

Mat herojus čia gaminti –
Paprasčiausias daiktas:
Reik medelį prikabinti,
Ir herojus baigtas!

Daugel vario kalt kapeikom
Iždas išeikvoja,
Bet jo dar daugiau prireikia
Darymui herojų.

Didvyrių didvyris

Sutikau partietį rusų,
Kartą einantį keliu,
Kurs, per petį persimetęs,
Kažką nešės maišeliu.

Ir paklausiau: – Ką taip sunkiai
Tu nešies tuo maišeliu?
– Tai medaliai. Jų ant rūbų
Sutalpint nebegaliu.

Patrauklesnis

Kol dar ėjo baltas litas,
Litą vogė vienas kitas.
Patrauklesnis nei tas litas,
Rusų rubli, tu esi:
Litą vogė vienas kitas,
O tave beveik visi.

Neprilygsta

Baigėsi sargam vargai:
Jau direktoriai sargai!
Bet kadangi be sargų
Truputį neatsargu,

Tai direktoriai seni,
Gero noro kupini
Tėvui Stalinui tarnauti,
Sargų vietas stengias gauti.

Bet girdėt, nauji sargai
Eina pareigas blogai:
Kalba žmonės, kad senieji
Šluoti daug geriau mokėję...

Virš plano

Savanoriškai išpildo
Savo prievoles virš plano
Tie, kuriem kakton įremtas
Vamzdis rusiško nagano.

Stachanovietis

Net tris mėnesius gulėjo
Vienas vargšas susirietęs:
Tris dienas dirbtuvėj buvo
Jis žymus stachanovietis.

Soclenktynės

Soclenktynės! Soclenktynės!
Nors iš nuovargio sutinęs,
Nors jau kvapas paskutinis
Baigia skristi iš krūtinės,
Nesvarbu! Iš paskutinių
Reikia bėgti soclenktynių.

Soclenktynės! Soclenktynės!
Miškas vandeniu patvinęs.
Kiauros balos ir klampynės.
Krito kuinas paskutinis.
Pats griebk rąstą ąžuolinį!
Ant pečių! Ir soclenktynių!

Soclenktynės! Soclenktynės!
Duoklės, duoklės viršplaninės!
Jom maišelis paskutinis.
Nors nuo bado tu patinęs,
Čiupk tą pūdą paskutinį!
Ant pečių! Ir soclenktynių!

Soclenktynės! Soclenktynės!
O su naganu partinis
Vejas, ant kulnų užmynęs,
Gula keliais ant krūtinės,
Išsivilkęs iš vatinių,
Keldams tempą soclenktynių.

Planai

Tėve Staline brangiausias,
Tu gerai vis sumanai:
Kur skaitysi, kur klausysi,
Vien planai, planai, planai.

Tau planuoti kombinuoti,
O jau tie planai, planai
Tegul gulasi ant sprando
Tavo liaudžiai alkanai.

Tau kalbėti, tau žadėti:
Kai tik baigsis tie planai,
Liaudžiai įvairių gėrybių
Bus kalnai, kalnai, kalnai…

Bet, senųjų dar nebaugus,
Vėl nauji planai, planai
Sugalvoti tau pavyksta,
Ir taip eina amžinai.

Tik kur dingsta, kur prapuola
Tie žadėtieji kalnai,
Jei naujus planus vykdyti
Liaudžiai reikia alkanai.

Nusibodo, nusibodo
Liaudžiai tie planai, planai,
Bet kaip drausmę palaikyti
Tu jau priemones žinai.

Nesirodo, nesirodo
Tie žadėtieji kalnai,
Nes taip popieriuj ir lieka
Tie planai, planai, planai.

Tai gal silkėm suvynioti
Tiktų tie planai, planai,
Bet kad mes ir tų neturim,
Argi, tėve, nežinai?

Ir todėl į tokią vietą
Eina tie planai, planai,
Tėve Staline brangiausias,
Gal ir pats tu numanai.

Žmonijos išvaduotojas

Pasakėčia

Gyveno kartą tipas išprotėjęs,
Kurs, lėkdamas laukais, savo šešėlį vijos,
Bet jis išminčium ir karalium dėjos
Ir išvaduotoju žmonijos.

Visi piliečiai šaipėsi iš jojo,
Kai jis pamokslus rėždavo apglušęs
Ir vis tą patį amžinai kartojo
Ir kumščiais į krūtinę mušės.

Tačiau jis kartą, ginklą nusičiupęs,
Parodyt sugalvojo savo galią;
Kelis piliečius pakely užklupęs,
Jis jiems įsakė: Klaupkitės ant kelių!

Mane vadu ir tėvu pripažinkit,
Nes ašen siųstas jūsų išvaduoti,
O savo laisvai priesaikai patvirtint
Štai mano koją turit pabučiuoti.

Ir jie išbalę koją jo bučiavo
Ir prisiekė jį viešpačiu vadinti,
O jis patenkintas tolyn keliavo
Daugiau piliečių prisaikdinti.

TIK TERBELĖ SU LAZDA

Tarybinis herbas

Žiba pjautuvas ir kūjis
Tėvo Stalino ženkle,
Bet ten tiktų iš tikrųjų
Tik lazda su terbele.

Kultūros pažiba

Ta kolchoznikų valstybė –
Tai kultūros pažiba.
Plūsta ubagų daugybė,
Rankoj kiekvienam terba.

Rusų ūkinė galybė

Rusų ūkinė galybė
Vien tik šituo paremta,
Kad prie bado nuolatinio
Čia pripratinta tauta.

Nei krizės, nei nedarbo, nei streikų

Kartais būna kiek sunkoka
Mūs sovietinėj šaly,
Kartais miršta čia iš bado
Milijonai bent keli.

Tik džiugu, kad pas mus krizės
Nėra buvę niekada, –
Lai kraštus buržujų plaka
Šita rykštė prakeikta.

Kad tai gali būt nedarbas,
Iš tiesų mum nuostabu:
Pas mus trūksta tiktai duonos,
Bet visad per daug darbų.

Tai tik džiaugiamės, dėkojam,
Nestreikuojam niekada,
Nes seniai pas mus pranyko
Ta buržujiška mada.

Toks jau prigimimas

Toks jau prigimimas ruso:
Gyrės, gyrės, kol užduso.

Tai žadėjo atsipūtęs
Kibt į darbą kaip pasiutęs,

Bet, nusnūdęs valandėlei,
Ėmė girtis jis ir vėlei.
– – – – – – – – – – – – – – –
Ne be reikalo jis girias,
Mat yra gerai patyręs,

Kad prieš bet kurį negandą
Puikiai gelbsti propaganda:

Šaltos žiemos – savo landą
Apsišildo popaganda.

Nuogas kūnas – dengtis bando
Skarmalais ir propaganda.

Sausos bulvės – užsikanda
Ir planais, ir propaganda.

Taip prieš bet kurį negandą
Puikiai gelbsti propaganda.

Propaganda ir tikrovė

Klykia ruporų daugybė,
Kaip kolchozuose smagu,
O pas mus iš tų kolchozų
Plūsta gaujos ubagų.

Net ir durų uždaryti
Mum jau nebėra kada:
Plaukia vienas paskui kitą, –
Elgeta ir elgeta.

Plaukia spiečiais, plaukia gaujom,
Keikias Stalino vardu,
Šaukia: Gelbėkit, nes mirštam
Mes kolchozuose badu.

Prašo duonos, prašo rūbo,
Skundžias verkdami gailiai,
Kaip kolchozuos tempę plūgą
Įkinkyti kaip arkliai.

Klykia ruporų daugybė,
Kaip kolchozuose smagu:
– Tik kolchozuose išbrisit
Iš nelaimių ir vargų!

Tai ir mąsto mūs valstiečiai:
Gal ir būtų neblogai,
Tik kodėl mus taip užplūdo
Iš kolchozų ubagai?

Į kolchozus

Atėjo jum laikai nuožmios vergijos,
Valstiečiai Lietuvos:
Čekistai krauna jum ant kaklo jungą
Naujosios baudžiavos.

Kankino metais, plėšė, trypė, trėmė
Ir žudė jus Maskva,
Kad tik greičiau prieš vergvaldžio botagą
Nulinktų jum galva.

Jūs pribaigti! Išvengti šito jungo
Jau nebėra vilties,
Tačiau sunkioj nelaimėj nenuliūskit,
Ieškokit išeities,

Iš brolišku šalių paimkit pavyzdį
Ir siūkitės terbas:
Jau greitai grius buržujiškas pasaulis,
Prieš Staliną drebąs.

Kaip ubagai pas jus išalkę plūdo
Iš brolišku kraštų,
Galėsit traukt per kaimus ir per miestus
Buržujų prakeiktų.

Ne taip dar bloga, kol jum aiškiai šviečia
Nors ta viltis viena,
Bet kur buržujai eis, kada ateis jiem
Tokia kaip jum diena?

Rojaus prieangy

Dėl to šiandien vadinas rojum
Sovietų kraštas pažangus,
Kad tenai nuogas ir nevalgęs
Išmoko jau gyvent žmogus.

Tik mes dar ne visai įpratom
Gyvent nevalgę ir nuogi,
Nes per vėlai mus išvadavo:
Mes dar tik rojaus prieangy.

Bet greit ir mum bus tikras rojus,
Pasitikėkim pažanga,
Nes taip iš viso ko atrodo,
Kad šičia dar ne pabaiga.

Jeigu šiandien gyventų Diogenas

Jeigu šiandien gyventų Diogenas,
Jisai iškištų galvą iš bačkos
Nudžiugintas sovietinės tvarkos,
Sušuktų: Štai atėjo aukso dienos!

Nes tas išminčius visados mokino,
Kad žmogui tinka poreikiai maži:
Šaknelių pasirovei paežy,
O nuo lietaus ir šalčio lįsk statinėn.

Jeigu šiandien gyventų Diogenas,
Jisai mum šauktų, trindamas rankas:
Ir jūs visi jau lįskit į bačkas,
Nes štai atėjo pranašautos dienos!

Pažanga

Padarėt pažangą didžiausią
Jūs, tėvo Stalino vaikai:
Jei ir toliau dar nesiliausit,
Tai dar labiau šviesės laikai,
Kolei jūs šias tautas galiausiai
Urvan grąžinsit visiškai.

SĄJUNGININKAI

Sąjungininkai

Tėvas Stalinas puotauja,
Godžiai gerdams mūsų kraują.
Jankis, linkterėjęs baužę,
Su juo taurėm susidaužia.

Džentelmenų politika

Kadais padorūs žmonės vydavo plėšiką,
Visais šunim užpjudę, iš namų,
O džentelmenai kviečias bolševiką
Svarstyt taikos ir laisvės klausimų.

Prisiekia jam ir meilę, ir draugystę
Išsaugot per visus laikus.
Mat paprotys pas juos toks išsivystė
Globot ir gerbti plėšikus.

Ir eina garsūs posėdžiai per dieną,
Draugystės baliai vyksta vakarais.
Šokina niekšas paikšą džentelmeną,
O džentelmenas džiaugias, kad gerai.

Tačiau, nuo Samo dovanų nutukęs,
Plėšikas daros nebemandagus:
Jis džentelmenui ima spjaut į snukį
Ir rodyt savo meškiškus nagus.

Dėl šito būtų jau tikrai padūkęs
Koks nors nedžentelmeniškas žmogus,
Bet džentelmenas tiktai šluostos snukį
Ir vis mėgina būti mandagus.

Liūtų imperijai

Seniau ją valdė kitos kartos –
Politikų, karių.
Šiandien po liūto herbu vartos
Sušvinkusi kriu kriu.

Tik vienas senas liūtas rodo
Nudilusiąją iltį
Ir ją iš snaudulio vienodo
Dar ragina pakilti.

Bet veltui šaukia jis piktai
Ir gąsdina, ir graso,
Kiauliena sujuda tiktai
Ir ausį pasikaso.

Vienam prezidentui

Jūs vis meldžiatės, bet velnias
Juokias iš kvailių maldos.
Ne be reikalo jūs kelnes
Dėvit piemenų mados.

Kai kuriems politikos čempionams

Visada turėjo velnias
Iš kvailumo daug naudos,
Bet dar tiek nebuvo pelnęs
Iš kvailių jis niekados.

Džentelmeniškiems taikos apaštalams

Kaip žmones puskvaišius, bet dorus
Jus tautos gerbs visais laikais,
Kad rodot nuoširdžiausius norus
Bendradarbiaut su žulikais.

Klausimas

Kokią nulems pasauliui dalią
Šie kritiški laikai,
Jei, tarp savęs jį pasidalę,
Šiandieną valdo žulikai
Ir dvasios ubagai?

ŽYGDARBIAI IR HEROJAI

Katiuša

Buvo tai paminėtinais metais,
Kai nuversti buržujų valdžios
Pas mus grūdos mongolai verpetais
Iš sovietų valstybės plačios.

Tat ir Katia, žmona komandiro,
Vyko Vilniun tiesiog iš Maskvos
Aplankyt savo mylimo vyro,
Siųsto laisvint sričių Lietuvos.

Po peroną jinai vaikštinėjo,
Vyro Vilniaus stoty laukdama,
O jos veidu ir kūnu sravėjo
Liepos saulės tvanki šiluma.

Ji veltiniais lig kelių mūvėjo,
Šiaip jos rūbai atrodė menki.
Tat į kojas dažnai sau žiūrėjo:
Veltinukai nauji ir pilki!

Ir keleivė viena ją paklausė,
Į naujus veltinius žvelgdama:
– Jūs iš Rusijos būsit tikriausiai?
Iš pat šiaurės? Pas jus dar žiema?

– Iš Maskvos, – tarė Katia, – kur tviska
Mūsų Stalino saulė šviesi.
Mūsų sostinė pertekus visko.
Pas mus žmonės nevaikšto basi.

– –

Ir štai, kokiam laikeliui praėjus,
Aš Katiušą ten pat sutikau.
Atpažinti ją vos begalėjau
Ir nustebęs gerokai likau:

Ant pečių lapių kailiai vos tilpo,
Apsiavus batukais puošniais.
O vietoj suknios apsivilkus
Buržujų nakties marškiniais.

Minties laisvė

Prie tėvo Stalino yra užgarantuota
Minties mum laisvė aiškiai ir tvirtai:
Gali galvot, kas tik galvon ateina,
Tik prasižiot nereikia apie tai.

Pilietis Pupkus tai gerai žinojo.
Užtat nerovė jo velniai,
Ir su sovietų režimu naujuoju
Jis sugyveno gan darniai.

Įpratęs buvo nuolankiai tylėti,
Klausyt, ką sako jam kiti.
Prabilęs gi tik taip kalbėti,
Kaip buvo rašę laikrašty.

Tik seno raugo buvo dar jam likę
Vienam makaulės pakrašty,
Ir kartais lakstė po jo plikę
Antitarybinė mintis.

Bet buvo tikras: to neprasitartų,
Nors jį užplaktų mirtinai.
Tiktai jį gąsdino iš karto
Naktiniai prakeikti sapnai.

Mat iš mažens naktim kalbėti
Įpratęs buvo per miegus;
O gali taip išsiplepėti
Net atsargiausiasis žmogus.

Bet jis išrado būdą gerą
(Pas mus mat sienos su ausim)
Ir ant burnos storiausią skarą
Sau apsirišdavo naktim.

Ir taip ramybėje lig ryto
Ilsėjos kaulai jo seni,
Tačiau nelaimė ant jo krito
Važiuojant kartą traukiny.

Mat jam užmigti pasitaikė
Iš pavargimo vagone,
Ir jis bematant nusikeikė
Ir ėmė muistytis sapne.

Vardų vardus minėt pradėjęs,
Nė kiek nesimeldė jiem jis,
Tik ant jo veido išryškėjo
Kontrrevoliucinis šypsnys.

Keleiviai išgąsty sustingo,
Pradėjo balti ir drebėt,
Bet mūsų Pupkaus nelaimingo
Nedrįso žadint nei įspėt.

Tiktai stotelėj artimiausioj
Šnipai pakilo (netgi trys!)
Ir tuoj, dokumentų užklausę,
Išgrūdo Pupkų pro duris.

Ir Pupkaus nebematė niekas,
Tiktai spėliojo dar kai kas,
Kad, kailį jam gerai išpliekus,
Valdžia išgrūdo pas meškas.

Draugai slapta jį apgailėjo,
Išgirdę šitokius gandus,
Ir garbint dar garsiau pradėjo
Kompartiją ir jos vadus.

Tadas Nenuklausė – liaudies priešas

N. dirbtuvėj pats tyliausias
Buvo Tadas Nenuklausė.

Dirbo darbą vis užgulęs
Toks suvargęs, toks vientulis.

Dirbt ne ką jis sugebėjo,
Tik lentas obliuot mokėjo.

Su draugais veik nekalbėjo,
Nes bent kiek neprigirdėjo.

Užtat juokdariai vaikinai
Nenuklause jį vadino.

Kartais net juokavo tūlas,
Kad jam dingęs vienas šulas.

Bet jisai dėl to nepyko,
Tik obliavo sau iš tyko.
– – – – – – – – – – – – – – – – –
Taip ramiai jam dienos ėjo,
Kol kažkas jį pastebėjo,

Kol jis buvo nužiūrėtas
Kaip žmogus klusnus ir lėtas.

Ir štai pakvietė mūs Tadą
Pas enkavedistų vadą.

Pakviestajam dreba kūnas:
Čia jau bus koks nors perkūnas!

Bet ką veiks? Nueina Tadas.
Pasitinka jį pats vadas

Solovuško Timofiejus,
Liaudies baubas pagarsėjęs,

Iš Maskvos komandiruotas,
Visas baisiai medaliuotas.

Ima Tadą klausinėti,
Kas dirbtuvėje girdėti,

Ką ten liaudies priešai veikia,
Galbūt partiją jie keikia,

Kam tenai iš darbininkų
Rusiška valdžia netinka.

Tadas teisintis mėgina,
Kad jis nieko čia nežino,

Kad jis nieko nenuklausęs,
Nes esą jam silpnos ausys,

Kad jis nieko nesupranta,
Tik uoliai obliuoja lentą,

Žiūri tik uždirbti duoną,
Išmaitint vaikus ir žmoną.

– Nemanyk, kad aš toks glušas! –
Ima šaukt įdūkęs rusas:

– Viskas aiškiai čia matyti:
Tu nenori man sakyti!

Tu nenori, kvailas jauti,
Tėvui Stalinui tarnauti!

Tadas dreba, Tadas bąla,
Lyg nujausdamas sau galą,

Ir vėl teisintis mėgina,
Kad jis nieko čia nežino.

Solovuško ima siusti,
Ima net iš pykčio dusti,

Ima Tadą baisiai plūsti,
Tadą laužyti ir mušti.

Solovuško spiegia, gieda,
Perlai jam nuo lūpų rieda:

– Svoloč! Sukinsyn! Sobaka! ...! ...! ...!
Ir vis Tadą muša, plaka...

Atsipūsti kiek sustoja,
Atsikvėpęs ir vėl tvoja.

Vargšas Tadas net sutino,
Bet nežino ir nežino...
————————————
Tačiau baigės jėgos ruso,
Jis bemušdamas užduso.

Matė, kad iš Nenusiklausės
Šiandien nieko neišgausiąs.

Tada paima jis blanką,
Bruka Tadui jį į ranką,

Nori parašą išgauti,
Kad tas pažada tarnauti.

Veltui bruka draugas vadas,
Nesutinka, ginas Tadas:

– Niekur kištis aš nenoriu...
Galbūt rasis savanorių?..

– Jei nenori, gyvas pūsi!
Tadą įmeta į rūsį.
————————————

Sėdi rūsy vargšas Tadas,
O enkavedistų vadas

Pas save kasdien jį šaukia
Ir tą pačią giesmę traukia.

Vieną kartą, antrą, trečią...
Ir kaskart į kailį krečia.

Sunkiai dirba pareigūnas,
Sunkiai kenčia Tado kūnas:

Gelia kaulai, maunas kailis...
Iš skausmų beveik jau gailis

Mūsų Tadas Nenuklausė,
Kad jis nieko nenuklausė.

———————————————

Taip praeina dienos kelios,
Nebeiškenčia žmogelis,

Mąsto: Nėr kas bedaryti...
Reiks gal kiek pasiklausyti...

Kam vienam man skausmas šitas?
Lai pakenčia kiek ir kitas...

Pats to popieriaus paprašo,
Pažada ir pasirašo.

Kyla ūpas draugui vadui
Ir jis šitaip kalba Tadui:

– Partija tau teikia garbę
Eiti pareigą šią svarbią.

Tu, šį reikalą supratęs,
Tik klausyk ausis pastatęs!

Kas kad neprigirdi draugas, –
Juk tokių mažiau ir saugos.

Visai kurčias apsimeski
Ir spąstus tik priešui spęski!

Ką nugirsi, ką suosi,
Tuoj mum pranešimą duosi!
– – – – – – – – – – – – – – – – –
Grįžta Tadas į dirbtuvę,
Klausia jį draugai, kur buvęs.

Bet jis, kurčiu apsimetęs,
Žiūri tik akis pastatęs,

Tartum nieko nesupranta,
Ir tiktai obliuoja lentą.

Bet nužiūri vienas kitas,
Kad gerai jis apdaužytas.

Šnabždasi draugai dirbtuvės:
– Šitas buvo jau pakliuvęs!

Skamba lyg signalas duotas:
– Atsargiai! Tas užverbuotas!

Ir draugai mūs Tado saugos
Tartum pragariško raugo.

Bet kur tik draugai ką šneka,
Tadas tuoj artyn, ir seka.

Suka kalbą jie į šalį,
Nieko jis nugirst negali.

Gailis Tadas Nenuklausė,
Kad anksčiau nenusiklausė.
– – – – – – – – – – – – – – – – –

Ir štai vėlei šaukia Tadą
Pas enkavedistų vadą.

Šaukia antrąkart ir trečią...
Ir kaskart į kailį krečia.

Veltui verkia Nenuklausė,
Kad jis atsidėjęs klausė,

Kad jis visur kišo ausį,
Tiktai nieko nenuklausė.

Pagaliau nusprendžia vadas:
Liaudies priešas šitas Tadas!

Priešas didelis, ne mažas, –
Šitaip dirbt juk sabotažas:

Jau pačiam net juodas kailis,
O išduoti kitą gailis.

Ir štai suima mūs Tadą.
Tadą štai į stotį veda.

Tadą, visiškai nekaltą,
Veža ten, kur baisiai šalta.

Taip pas mus jau sutvarkyta:
Turim ėsti vienas kitą.

Jeigu kito tik neskųsi,
Tai tu liaudies priešas būsi.

Jeigu kito tik neėsi,
Tai tu pats Vorkutoj dvėsi.

Kaip Kiaulutis pateko į rojų

Gyveno kartą toks žmogutis,
Kuris vadinosi Kiaulutis.
Nei jis aukštesnės vietos vaikės,
Atokiai nuo partiečių laikės, –
Jam rodės, dar ateis kiti…

Tat uždarbį jis gavo menką,
Net duonai, buvo, neužtenka,
O čia dar partija grasina
Ir liaudies priešu jį vadina,
Net rūsį siūlo jam…

Taip kol iš baimės ir iš bado
Kiaulutis sąžinę prarado.
Bijojo pats į rūsį sėsti,
Užtai kitus pradėjo ėsti,
Čekistam juos išdavinėt.

Tada, kaip pažangus ir rimtas,
Jis tapo partijon priimtas:
Už padarytą jiem gerovę
Čekistai leido prie jų lovio
Jam kiek atsiganyt.

Jau ilgą laiką badą kentęs
Ir suliesėjęs kaip žiemkentis,
Labai apsidžiaugė Kiaulutis,
Geresnį jovalą pajutęs,
Net verkdams rijo jis.

Ir, kiek tik gali prisiputęs,
Išsitiesė miegot Kiaulutis,
Ir mąsto: Argi tai ne rojus?
Kad būčiau taip anksčiau žinojęs,
Kad tie kiti nebeateis…

Mitia Ilgaausis – režimo šulas

Šnipas fabrike uoliausias
Buvo Mitia Ilgaausis.

Jis gerai vaidint mokėjo
Priešą Stalino sekėjų:

Mesdavo prieš valdžią žodį,
Nepatenkintas atrodė...

Darbininkai patikėjo,
Nesisaugot jo pradėjo.

O jisai, ištempęs ausį,
Tiktai klausė, klausė, klausė...

Dirbo naktį, dirbo dieną,
Gaudė žodį jų kiekvieną.

Taip sudirbo jis ne vieną... –
– – – – – – – – – – – – – – – – –
Sekės jam nusiklausyti
Ir todėl didžiavos Mitia:

– Aš esu režimo šulas!
Ant manęs jo svoris gulas.

Jei tokių kaip aš nebūtų,
Šis režimas šiandien griūtų!

Ir jis laikė sau už garbę
Eiti pareigą šią svarbią.

Dirbo drąsiai ir be baimės,
Bet neišvengė nelaimės.

Mat jis kartą guru guru
Slankiojo kažkur prie durų.

Tik staiga kažkas jį stvėrė
Ir durim ausis privėrė,

Ir bematant jas nukirpo.
Vargšas Mitia tik sučirpo…

Ausys valdiškos, daug vertos,
Liko duryse privertos…

O paleistas Mitia lėkė,
Mitia bėgo. Mitia rėkė.

Mitiai baigės visos jėgos,
Kol NKVD pribėgo.

Kilo triukšmas nematytas,
Stebis vienas, stebis kitas:

– Ilgaausis apkarpytas! –
– – – – – – – – – – – – – – – –
Mitia paausius sau graibos,
Spiegia Mitės balsas laibas:

– Liaudies priešai ir banditai
Bus tikrai padarę šitai!

Perpetuum mobile

Eilininko Lokšuvos nebenaujas išradimas

Eilininkas Lokšuva
Buvo kritikų užrietas,
Tik sovietų Lietuvoj
Tapo jis garsus poetas.

Mat jisai pagavo tuoj
Tikrą dvasią mūsų laiko
Ir šiais posmais nuostabiais
Partijai širdin pataikė:

Žiaurūs ponai
Ir tironai
Mūsų liaudį
Engė smaugė,
Per akis jai kailį nėrė
Ir jos kraują lakė gėrė.

Bet nušvito
Laisvės rytas,
Nes atėjo
Geradėjai,
Naikint buožių ir buržujų,
Pjaut juos pjautuvu, mušt kūju.

Dabar tikrą rojų matom,
Viską griaudami, jį statom.
Soclenktynės! Soclenktynių!
Griaukime iš paskutinių!
Girkim Staliną, mūs vadą,
Ir laižykime jam padą!

Taip rimavo, taip rimuoja
Jis vis ta pačia gaida.
Jo poezijai motyvų
Nepritrūksta niekada,

Nes, vos baigęs, vėl nuo galo
Pradeda jis visada.
Taip be galo, taip be galo
Skamba ta pati gaida:

Girkim Staliną, mūs vadą,
Ir laižykime jam padą!
Soclenktynės! Soclenktynių!
Griaukime iš paskutinių!

Dar kiek pagiria kolchozus,
Priešus pasmerkia valdžios
Ir tą patį, ir tą patį
Pradeda vėl iš pradžios:

Žiaurūs ponai
Ir tironai
Mūsų liaudį
Engė smaugė...

Niekad nepritrūksta temų
Eilininkas Lokšuva.
Stebis partija ir giria:
– Tai poetas! Tai galva!

Būtų dėl jo išradimo
Pagarsėjus Lietuva, –
Gaila, kad tą pat išrado
Jau seniai pirm jo Maskva.

Bet vis tiek tai Maskvai tiko,
Tai apsidžiaugė Maskva,
Kad jos receptą taip puikiai
Panaudojo Lokšuva.

Ir parėdymą griežčiausią
Davė Lietuvai Maskva
Tiktai taip eiles rašyti,
Kaip jas rašo Lokšuva.

———————————————

Lokšuva, Lokšuva!
Tu neblogas rašeiva!
Iš tavęs jau Lietuva
Juokiasi, tačiau Maskva
Glosto letena sava,
Stebis išmone tava:
Tu neblogas rašeiva!
Lok šuva! Lok šuva!

Jonas Šiukšlė – priešakinis Stalino idėjų karys

Seniai Žiugžliai nebuvo nusmukę,
Nes darbavos per amžius uoliai,
Užtat Jonui paliko jie ūkį,
Sutvarkytą švariai ir dailiai.

Bet buržujų valdžioj smaugė žmones,
Kaip jau žinome, vargas nuožmus.
Gėrė tat iš skausmų Žiugžlių Jonas,
Kolei pralakė tėvo namus.

O paskui buožių jungą jis nešė,
Nuolat skundės žiauriu likimu,
O kiekvieną uždirbtąjį grašį
Tuoj pralakdavo iš tų skausmų.

Ir kai jis, išsitiesęs ant šono,
Nuolat vartės purvų patale,
Ėmė žmonės vadint mūsų Joną
Nebe Žiugžlium, o tikra šiukšle.

Ir pagavo tada Šiukšlę Joną
Neapykanta buožių didi,
Ir jis, skarmalą čiupęs raudoną,
Vienąkart jį iškėlė medy.

Tat kada azijatai atgriuvo
Bolševikų valdžios steigt pas mus,
Jonas Šiukšlė išaukštintas buvo
Kaip kovotojas laisvės žymus.

O dabar ant jo žiba medaliai.
Šiukšlė pareigas eina svarbias:
Jam sovietų valdžia davė galią
Tardyt priešą, tirt jo šunybes.

Tik jam vis dar sunkoka rašyti,
Mat jo protas gana nevinklus.
Bet kas protu galėtų suvyti
Liaudies priešų klastas ir kėslus?

Juos tik turi priverst prasižioti
Lazdos, ylos, žarijos, ugnis,
Sąnariai, sumaniai išsukioti,
Ir galvon įvaryta vinis.

Bet nelengva nuplėšt priešui kaukę,
Jie dažniausiai, net ir mirdami,
Už galvų susiėmę tik šaukia,
Kad nežino, už ką pliekiami.

Gal ir žino, o gal ir nežino…
Bet verti vis tiek pat jie mirties,
Nes ką liaudim iš seno vadina,
Tai dabar liaudies priešai, išties.

Visas kaimas ir miestas paniuręs,
Nepatenkinta šita tauta.
Kelia valdžiai iš baimės kepurę,
Bet ant Stalino spjauna slapta.

Ir neperdirbt naujai raugo tokio, –
Gali degint ir mušt amžinai.
Tat teisingai mūs partija moko –
Juos sumalt ir sutrint mirtinai.

Užtat pliekė šauniai priešą Jonas,
Jo narsumui nebuvo ribų,
Nes jis lakė kasdien samagoną,
Kad gerėtų kokybė darbų.

O veikėjus sričių aplinkinių,
Tos pat rūšies odos lupikus,
Šiukšlė šaukė dažnai soclenktynių, –
Rezultatas gi buvo puikus!

Trinant priešus virš plano, ne kartą
Rodės Šiukšlei šviesi ateitis:
Gims paskui iš kažkur naujos kartos,
Kurios Šiukšlei paminklą statys.

Ir mūs Šiukšlė uždusęs kovojo,
Stengės darbo našumą vis kelt,
Kol galiausiai jam rankos ir kojos
Nuo to darbo naktim ėmė gelt.

Ir tada jis, graudžiai susimąstęs,
Ėmė guostis liūdnai ir tyliai:
– Štai sveikatą baigiu jau prarasti,
Vesdams liaudį tarybų keliais...

Bet graudumas jam greitai praėjo,
Nes lyg tarė ausin kažin kas:
– Tik atmink tu, už kokią idėją
Šiandien gelia tau kojas rankas!

Tu buvai tik girtuoklis Šiukšlelė,
Viso kaimo žmonių pajuoka,
O šiandien tu apkrautas medaliais,
Valdo viską tavoji ranka.

Tai suprask šitą reikalą rimtą
Ir darbuokis toliau kiek gali,
Nes jei šitaip uoliai nesiimtum,
Argi būtų tvarka mūs šaly?!

– – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Bet galiausiai visai be sveikatos
Liko Šiukšlė, išvargęs kovoj,
Užtat buvo pasiųstas šiais metais
Į Tautybių tarybą Maskvoj.

Mokslininkas Matas Šatas – savanoris deputatas

Girdi Šatas, kad jį stato
Partija kandidatu.
Pyktis krato Matą Šatą,
Daros jam labai koktu.

Bet čia nieko nepapūsi, –
Tokia partijos valia.
Matas Šatas atsidusęs
Susitaiko su dalia.

Nori – stato, nori – renka,
Tokia jau pas mus tvarka.
Prieštarausi – tave menką
Greit sutrins valdžios ranka.

Tat žemai dėkoja Šatas
Partijai už garbę tą,
O iš pykčio ir sarmatos
Virpa kūnas jam slapta.

———————————

Partija planingai veikia:
Šatas mūs šaly garsus,
Tai mokėt įvertint reikia
Šato nuopelnus visus.

Mat tarybon rinktis žada
Daug visokių atmatų,
Tai pagražint jos fasadą
Bus šis vyras pravartu.

———————————

Mus gražiai prie urnų lydi
Šautuvai ir durtuvai.
Visos šalys mum pavydi,
Kad balsuojame laisvai.

Ką tik partija pasiūlys,
Liaudis renka visada:
Ar tai Stalinas tėvulis,
Ar tai Simas Atmata.

Gauna jie abu vienodai:
Šimtą procentų balsų.
Susipratus pasirodo
Mūsų liaudis iš tiesų.

———————————

Taip ir mokslininką Šatą
Išrenka visu šimtu.
Štai tarybon prisistato
Jis tautos deputatu.

Sėdasi tarp viso pulko,
O kaimynai jam greta
Vienoj pusėj Mikas Mulkis,
Antroj – Simas Atmata.

Džiaugias Mulkis, čia papuolęs,
Džiaugias Simas Atmata.
Šatas žvalgos į pasuoles,
Šatui pikta, sarmata.

Sako kalbą Mikas Mulkis,
Sako Simas Atmata.
Jie nupasakoja smulkiai,
Kaip dėkinga jiem tauta.

Tai ne patys jie ten loja
(Čia jau jokia paslaptis),
Tai kažkas per juos triūbuoja
Baisiai pažangias mintis.

Mat kam kokį tarti žodį
(Nori ar nenori tu)
Partija visad nurodo
Ir patiekia tai raštu.

Nieks į tai skersom nežiūri,
Nieko nuostabaus juk čia:
Ką žmogus galvoti turi,
Pas mus žino tik valdžia.

Taip kasdien kažkas triūbuoja
Baisiai pažangias mintis,
O taryba ploja, ploja,
Nes tokia jos paskirtis.

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Matas Šatas mįslę spėja:
Kam ta pramoga tuščia?
Ir kodėl prisireikėjo,
Kad ir aš sėdėčiau čia?

Atstovaut juk toks dalykas,
Kad atlikt jį visada
Puikiai gali Mulkis Mikas
Arba Simas Atmata.

Jeigu būčiau aš partietis,
Tikintis aklai Maskva,
Kaip garbingas mūs tautietis
Eilininkas Lokšuva,

Ar turėčiau iš natūros
Komedianto gabumus,
Gal šis menas režisūros
Kam ir būtų įdomus.

O dabar šlamštu pakvipo.
Iš tikrųjų, kaip koktu
Tarp šitų visokio tipo
Atmatėlių, atmatų...

———————————

Šatui norisi pakilus
Išsikeikti atvirai.
Šatas laikosi ir tyli,
Nes supranta jis gerai:

Jeigu dar nenori vykti
Tirt gyvenimo meškų,
Jeigu požemiuos nunykti
Tau atrodo per klaiku,

Pagal valią bolševiko
Veik visur ir visados:
Loški rolę Mulkio Miko
Arba Simo Atmatos.

Simas Atmata – tautos valios reiškėjas

– Pranešam tau, drauge Simai,
Lietuvoj greit vyks rinkimai.
Nutarta, kad būsi tu
N. srities deputatu.

Girdint partijos sprendimą,
Didis džiaugsmas ima Simą:
– Priimu aš garbę tą! –
Taria Simas Atmata.

Šaukiamas susirinkimas.
Atvažiuoja draugas Simas, –
Lai piliečiai pažiūrės,
Ką jie rinkti greit turės.

– Dėkui, kad man siūlot galią
Reikšt taryboj jūsų valią.
Stalino vardu žadu
Būt geru deputatu.

Atmata taip prisistato,
O daug rusų automatų
Kyšo jam už nugaros,
Teikia dar daugiau svaros.

Prieštaraut nieks nemėgina,
Nes piliečiai tvarką žino:
Koks bebūtų atmata,
Reiks vis tiek balsuot už tą:
Tegyvuoja Atmata!

Ir tik po susirinkimo
Patylom šnabždėtis ima
Mūsų liaudis užguita:
– Iš kur šitas Atmata?

Kas jį prašė? Ką jam siūlė?
Ko jis šičia atsikūlė?
Kas tai būtų per žvėris,
Kad jį saugo toks būrys?
– – – – – – – – – – – – – –
– – – – – – – – – – – – – –
– – – – – – – – – – – – – –
Azijatai išbadėję,
Nešini didžia idėja,
Mus užplūdę iš rytų
Ir, primynę po batu,

Pagal savo mokslo mintį
Puolės plėšt, žudyt, naikinti.
Sudejavo mūs tauta,
Po jų batais paminta.

Akys ruso bolševiko
Žvalgės gero pakaliko,
Kurs jam stos talkininkaut –
Jo užgrobtą šalį griaut.

Bet, jo žygdarbius pamatęs,
Iš toli kiekvienas kratės.
Puolės lošti rolę tą
Tiktai Simas Atmata.
– – – – – – – – – – – – – – – –
Jį seniau visi pažino:
Kas iš kamino kaimyno
Išnešė dešras tada,
Jei ne smulkus atmata?

Kas iš verslo parazito
Vogdamas ir plėšdams mito?
Ko žmonėm naktim tyliai
Kartais dingdavo arkliai?

Kas iš seno jau grasino
Vien tik iš pavydo gryno
Su nevykėlio kerštu
Griaut, kas kuriama kitų?

Kas iš seno kenkti bandė
Ir lyg žiurkė grauždams landė
Su sumanymais piktais
Po tautos mūs pamatais?

Kas už menką Judo grašį
Savo tautai marą nešė?
– – Vis tai žygiai Atmatos,
Išsigimėlio tautos.

– – – – – – – – – – – – – – –

Tiko, tiko, Simas tiko
Lošti rolė išdaviko,
O Maskva, supratus tai,
Iš tiesų visai vertai

Tuoj paskyrė šį herojų
Pas mus kurti žemės rojų.
Atmata gi, kaip matai,
Darbo ėmėsi karštai

Ir išvystė veiklą gyvą,
Nes gerai suburt aktyvą
Jis mokėjo iš tiesų
Iš šiukšladuobių visų.

Taip vardan kilnios idėjos
Jonas Šiukšlė prie jo dėjos,
Prasilakęs visiškai, –
Tiko jam nauji laikai.

Pats karščiausias bolševikas
Pasidarė Mulkis Mikas,
Nepamainomas stačiai,
Propagandai ypačiai.

Geisdams rojaus, prie jų šliejos
Apsirikėlis Motiejus,
Bet, įbridęs per giliai,
Tik vaitojo sau tyliai.

Išmoningasai Sadistas
Tapo įžymus čekistas.
Darė jie su Kretinu
Daug darbelių dyvinų.

Vietos burliokėlis Mitia
Rolę ne visai mažytę
Lošė šalia sėbrų tų,
Tapęs taipgi čekistu.

Bet valdžion pikčiausiai brukos
Mauša, vietinis žydukas,
Bizniui būdamas gabus,
Juto, kad čia biznis bus.

Paskui juos lyg Don Kichotas
Bėgo, manijos apstotas,
Parsidavęs rašeiva
Eilininkas Lokšuva.

———————————————

Švaistos gaujos azijatų.
Tai rinkimai deputatų.
Demokratiški, laisvi.
Žvilga durtuvai melsvi.

Ir šį kartą nieko nauja:
Renkam vėl tą pačią gaują.
Renkam, renkam visada,
Bet vis laimi Atmata.

———————————————

Kas balsuot dar nesuskato,
To troboj tuoj pasimato
Automatai, šautuvai…
– Ko tu dar nebalsavai?!

Žmonės eina ir važiuoja.
Luoši ir akli balsuoja.
Net ligonys mirdami,
Kad tik siela būt rami.

Šimtas procentų balsuoja!
Žmonės eina ir važiuoja
Su sukilusiu jausmu
Prie rinkiminių namų.

O ten tikros švenčių dienos.
Raudonai nuteptos sienos.
Popieriniai stalinai
Žvalgosi kaip slibinai.

Skiautę popieriaus čia duoda.
Skiautė kiekvienam vienoda.
Skiaurė popieriaus balta.
Ant jos vardas – Atmata.

Čia tik toks pasirinkimas:
Arba Sibiras, ar Simas.
Jei netinka Atmata,
Vyksi, kur meška balta.

Žmonės eina ir važiuoja.
Šimtas procentų balsuoja
Užu vardą atmatos
Labui liaudies ir tautos.
———————————————
Kažkas, pykčiu nesitvėręs,
Iš to pykčio įsigėręs,
Štai jau grįžta į namus
Ir, išliedamas jausmus,

Garsiai uždainuot išdrįsta,
Ir daina laukais nutįsta:
– Dramta drita ta ta ta,
Mus užvaldė Atmata.
———————————————

Simas savo laime gėris.
Iš to džiaugsmo nusigėręs,
Šaukia Simas Atmata:
– Ašen liaudis ir tauta!

– – – – – – – – – – – – – – –

Renkas Vilniuje taryba.
O taryboj spindi žiba
Deputatas Atmata, –
Mat išrinko jį tauta.

Ir jis, reikšdamas jos valią,
Ranką kelia, kelia, kelia...
Iškelia abi rankas,
Nes taip liepia jam kažkas.

– – – – – – – – – – – – – – – –

Simas Lietuvos valdovas.
Čistiakovas, Trofimovas,
Jį apstoję iš šalių,
Stumia Stalino keliu.

Simas neša sunkią naštą:
Simas valdo mūsų kraštą.
Simą tempia už galvos
Kažkoks Šiukšlė iš Maskvos.

– – – – – – – – – – – – – – – – –

Atmata su savo gauja
Lietuvėlėj karaliauja.
Stebis liaudis: Tu matai,
Kaip iškilo jis aukštai!

Savo sostą Simas stato
Ant mongolo automato.
Eina Atmata, aure,
Lydi jį visa giria

Šautuvų ir automatų.
Vargšę liaudį šiurpas krato.
Rauda liaudis pavergta.
Spindi Simas Atmata.

– – – – – – – – – – – – – – – –

Bet sutrikdo šūviai tylą.
Liaudis pavergta sukyla
Iš didžiausios nevilties
Pulti į nasrus mirties.

Grūdas iš plačios tėvynės
Naujos ordos stalininės.
Jos divizijom, pulkais
Plūsta giriom ir laukais.

Laisto kraujas žemę šventą.
Liaudis kaujas, liaudis krenta,
Iš didžiausios nevilties
Puola į nasrus mirties.

Kur mongolo žengia koja,
Vienkiemiai, kaimai liepsnoja,
Mėtos kūnai po gatves,
Aplink juos sau vestuves

Kelia gaujos azijatų.
Vargšę liaudį šiurpas krato.
Rauda liaudis sutrypta.
Spindi Simas Atmata.

Kažkas tėviškai mus globia:
Žudo, tremia, plėšia, grobia...
Kažkas eina mūs kraštu,
Pyškindams automatu.

Kažkas eina ir vis šauna,
Ir į terbą grobį krauna.
Atmata gi, tą kažką
Sekdamas su padėka,

Palaižyt jam batą taiko,
Jo pašautą grobį vaiko.
Atmata tiktai šuva,
O medžiotojas Maskva.

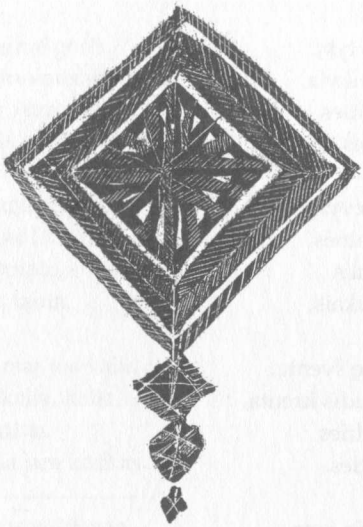

VERTIMAI

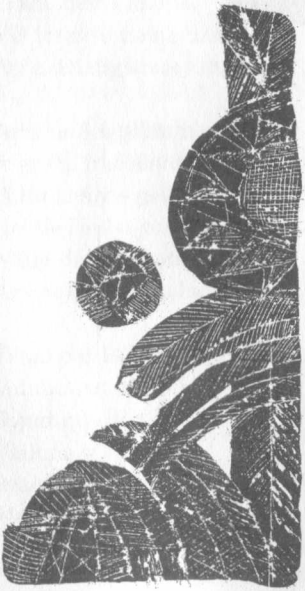

Johann Wolfgang Goethe

DAINOS

Mūzų sūnus

Miškais laukais klajoti,
Dainelę švilpiniuoti,
Kasdien taku kitu.
Ir viskas aplink bunda,
Ir visa kas sujunda
Sulig dainos taktu.

Aš vos galiu nustygti,
Kai ima dilgės dygti
Ir medžiai skleist žiedus,
O kai žiema ateina,
Vėl traukiu naują dainą
Apie džiaugsmus kitus.

Apie laukų platumą
Ir grožį, ir skaistumą
Baltų žiemos gėlių.
Kai tie žiedai jau krinta,
Nauji džiaugsmai vėl švinta
Ant aukštumų žalių.

Tenai pas liepą žalią
Jaunuomenės pulkelį
Sujudinu daina.
Vaikiną ir merginą
Svaigina ir šokina
Melodija mana.

Ji apsparnuoja padą,
Per kalnus, klonius veda
Į mylimos namus.
O mūzos jūs auksinės,
Kada jai prie krūtinės
Ilsėsiuos aš ramus?

Džiaugsmas ir kančia

Žvejas, marių žvejas jaunas,
Aš pakrantėj žūklavau.
Dovanas, kurios apgauna,
Mesdams jūron, dainavau.
O žuvelė suko vingiais,
Traukė meškerė mesta.
Dainos linksmos ir klastingos,
Ir žuvelė pagauta.

Vai, nuo kranto pėdas kojų
Dirvom ir daubom sekiau,
Kol tamsioj gelmėj šilojų
Piemenaitę sutikau.
Ir akis žemyn nunėriau,
Ir kalbėjau, ir klupau.
Ji už garbanų man stvėrė,
Ir pagautas aš tapau.

Dievasžin, su kuo iš naujo
Leidžia laiką jį linksma,
O aš jūron iškeliauju –
Jūra siaučia ošdama.
Kai žuvelių daugel tuomet
Iškelia tinklai šlapi,
Aš norėčiau būt visuomet,
Visada tik jos glėby.

Auksakalio mokinys

Kaimynė mano iš tiesų
Mieliausia mergužėlė.
Vos tik dirbtuvėj aš esu,
Žiūriu jos krautuvėlėn.

Ir aš kalu dailiai tada
Grandinę ar žiedelį,
Ir vis mąstau, mąstau, kada
Tas žiedas bus Katrelei.

Vos ji langelį atdarys,
Čia renkasi miestelis,
Ir klega margas sūkurys,
Ir perka pas langelį.

Ir aš kalu, kalu tada
Ir perdaužiu žiedelį,
Ir murma meisteris: kalta
Čia esanti mergelė.

Prekybą baigus ji linksma
Tuoj paima ratelį.
Žinau, ką mąsto verpdama:
Tai viliasi mergelė.

Ratelį judesiu sparčiu
Vis mina jos kojelė.
Menu tuos kojinių raikščius,
Kuriuos daviau mergelei.

Prie savo lūpų raudonų
Ji pakelia siūlelį.
Kad būčiau vietoj tų linų,
Bučiuočiau vai mergelę.

Kristutė

Blogiausias ūpas gali būt
Ir nuotaika liūdna,
Bet kai aš pas tave, Kristut,
Man viso ko gana.
Matau tave ir šen, ir ten
Ir nežinau, brangi,
Kodėl ir ko ir kaip tu man
Be galo patinki.

Akytė šelmiška juoda
Ir antakiai juodi.
Tave pamačius, visada
Nušvinta man širdy.
Nerasit lūpų jūs tokių,
Veidų taip apvalių, –
Ak, žvelgdamas tavin, akių
Pasotint negaliu.

Kai tave šokyj artimai
Sau prie širdies glaudžiu,
Sukuos smagiai, sukuos linksmai,
Savęs nebejaučiu.
Kai ima svaigti tau galva,
Aš judesiu tvirtu
Supu tave ranka sava, –
Man karalystė tu!

Kai tu iš meilės lyg sapne
Šalia manęs jauties
Ir, prisiglaudus krūtine,
Bučiuoji iš širdies,
Man kūnu bėga šiurpulys
Ligi kulnų pačių, –
Širdy galia ir alpulys,
Džiaugiuosi ir kenčiu!

Kad taip perdien bučiuotum tu,
Nebūtų man ilgu,
O naktį su tavim kartu
Nė trupučio baugu.
Bet atsilygint pagaliau
Aš daug turiu vilties
Ir jei kančia ta nesiliaus,
Numirt tau prie širdies.

Susitikimas ir atsisveikinimas

Širdis man mušė: tuoj į balną!
Ant žirgo sėdau skubomis.
Tamsa vakarė gaubė kalnus,
O žemė klostės miglomis.
Lyg milžinai ūkuos išryško,
Lyg bokštai liemens ąžuolų.
Žiūrėjo iš daubų ir miško
Tamsa šimtais akių aklų.

Virš kalno debesų spindėjo
Mėnulis pro ūkus liūdnai.
Aplink ausis man plakės vėjo
Siaubingai ūžiantys sparnai.
Vaiduokliai rodėsi ant tako,
Bet buvo man jėgų gana.
Kokia ugnis man gyslom teka!
Kokia krūtinėje liepsna!

Tave mačiau ir džiaugsmą tyrą
Iš tavo žvilgsnių pajutau.
O siela į tave taip sviro,
Kiekvienas atdūsis tik tau!
Lyg rožinio, lengvučio vėjo
Visa tu apsupta buvai.
Ir koks švelnumas! Netikėjau,
Kad aš to vertas, o dievai!

Bet skirtis, ak, koks buvo skausmas
Su saule rytmečio skaisčia.
Koks pabučiavimas! Koks jausmas!
Kokia tau akyse kančia!
Aš nuėjau, o tu stovėti
Likai, į žemę žvelgdama.
Ak, laimė didelė mylėti,
Ir mylimam būt – palaima!

Su išpieštu kaspinu

Anta kaspino ružavo,
Žaisdami ore lengvai,
Daug mažų žiedelių barsto
Man pavasario dievai.

Imk juos ant sparnų, zefyre,
Jais jos rūbus nusagstyk!
Lai prieš veidrodį sustoja
Ji tokia linksma, skaisti.

Lai save tarp rožių mato
Tartum rožė ji jauna.
Man, gyvenime o mielas,
Vieno vaizdo to gana!

Duok laisvai man savo ranką.
Ką jaučiu, juk tu žinai.
Lai mus jungs ryšys tvirtesnis
Nei tie rožių kaspinai.

Kovas

Štai sniegas vėl iškritęs.
Ne laikas dar kol kas,
Kad mielosios gėlytės,
Kad mielosios gėlytės
Išmargintų lankas.

Saulutė mus myluoja
Apgaunančia liepsna.
Ir kregždė dar meluoja,
Ir kregždė dar meluoja.
Kodėl? Ji tik viena.

Kaip linksmas būt galėsiu,
Jei aš dar vienas vis.
Bet kai mes būsim dviese,
Bet kai mes būsim dviese,
Tuoj vasara prašvis.

Atkaklioji

Piemenaitė rytą ėjo
Ir dainavo sau linksma,
Bet skambėjo ir aidėjo
Nuo jos balso toluma.
O lia lia, lio ra lia…

Už balselį jai žadėjo
Tyrzis du tris ėriukus.
Pašaipiai ji pažiūrėjo
Ir vėl traukė per juokus:
O lia lia, lio ra lia…

Kaspinus jai siūlė kitas,
Antras širdį lig mirties.
Bet tik juokės ji iš šitų
Kaspinų ir iš širdies.
O lia lia, lio ra lia…

Užburtoji

Vakaro žarom žėruojant
Aš ėjau tyliai šilu.
Demonas ten fleita grojo,
Net aidėjo nuo uolų.
O lia lia…

Jis mane pasisodino
Ir bučiavo taip saldžiai.
– Pūsk toliau! – prašiau vaikino,
Ir vėl pūtė jis skardžiai.
O lia lia...

Liūdesys man slegia širdį,
Jau ramybė prarasta.
Ausyse dabar man girdis
Amžinai tik fleita ta...
O lia lia...

Tyrų rožė

Ir pamatė vaikas rožę,
Rožę tyrumų,
Skaisčią tartum ryto grožis;
Bėgo pažiūrėti rožės,
Žvelgė su džiaugsmu.
Rože, rože raudonoji,
Rože tyrumų!

Vaikas tarė: Tave skinsiu,
Rože tyrumų!
Rožė tarė: Apsiginsiu,
Tik giliai tau įskaudinsiu
Dyglio aštrumu.
Rože, rože raudonoji,
Rože tyrumų.

Ir tas vaikas nusiskynė
Rožę tyrumų.
Nei dygliai jos neapgynė,
Oi nei ai, ir ta grumtynė
Baigės jai skausmu.
Rože, rože raudonoji,
Rože tyrumų.

Šokio daina

Abejingieji

Eik čia, gražuole, su manim pašokti,
Šokiai papuošia juk šventės dienas.
Jei tu ne mano – gali mano tapti,
O jei nebūsi – pašokime bent.
Eik čia, gražuole, su manim pašokti,
Šokiai papuošia juk šventės dienas.

Jautrieji

O mylimoji, kas būtų šios šventės,
Kas būtų šis šokis, brangi, be tavęs?
Mano nebūtum – aš šokt negalėčiau,
Būsi visuomet – bus šventė gyvent.
O mylimoji, kas būtų šios šventės,
Kas būtų šis šokis, brangi, be tavęs?

Abejingieji

Lai jie sau mylis, o mes pasišokim!
Meilei kankinant juk šokt per sunku.
Sukime draugiškai, sukime ratą,
Lai jie sau prieblandoj slenka šilan.
Lai jie sau mylis, o mes pasišokim!
Meilei kankinant juk šokt per sunku.

Jautrieji

Lai jie sau šoka, o mes vaikštinėkim,
Meilės vaikštynė – tai šokis dangaus.
Girdi Amūras tenai juos juokaujant,
Vienąkart keršys, jis keršys jiem greit.
Lai jie sau šoka, o mes vaikštinėkim,
Meilės vaikštynė – tai šokis dangaus.

Stalo daina

Nežinau, kas taip mane
Dieviškai svaigina,
Skristi net ligi žvaigždžių
Man sparnus augina.
Bet geriau aš liksiu čia,
Sakant tiesą gryną,
Iš to džiaugsmo mušt stalan
Prie dainos ir vyno.

Nenustebkite, draugai,
Kad aš taip švaistausi, –
Tai yra juk iš tiesų
Žemėje mieliausia.
Ir todėl prisiekiu štai
Su širdim gryniausia:
Nepaliksiu jūsų aš,
Niekur nekeliausiu.

Kai dabar visi kartu
Mes linksmai puotaujam,
Pagal dainą šią stiklai
Lai skambėt neliauja.
Šimtą mylių pas draugus
Draugas atkeliauja.
Susidaužkime! Stiklai
Lai skambėt neliauja.

Kas gyvenimą tikrai
Kuria, – tegyvuoja!
Mūs karalius tegu bus
Pagerbtas pirmuoju.
Mūsų kraštą drąsiai jis
Gint nuo priešų stoja,
Apie labą mūs visų
Nuolatos galvoja.

O dabar tebus už ją
Pagal madą seną.
Lai kiekvienas savąją
Riteriškai mena.
Lai gražuolė mato tai:
Jai šis stiklas mano,
Lai laimingai visada
Mylima gyvena!

Kelkim dviem ar trim draugam
Tretįjį bokalą!
Tiem, kur džiugesio dienom
Vieši prie mūs stalo,
O naktim, tamsiom, liūdnom,
Skausmą pasidalo, –
Tiem, seniem arba naujiem,
Tretįjį bokalą.

Plakas vis platyn srovėj
Vilnys neskaitytos.
Dabar gerkim už draugus
Mūsų puotos šitos,
Tuos, kur drąsiai ir tvirtai
Stoja viens už kitą,
Šviečiant laimės spinduliams
Ar nelaimei kritus.

Daug kas linksminas kitur,
Kaip mes prie šio stalo;
Lai linksmai ir jie visi
Kelia sau bokalą.
Nuo versmės lig pat žiočių
Daug malūnų mala.
Lai laiminga žemė bus
Nuo pradžios lig galo.

Gražioji naktis

Aš palieku tą trobelę,
Kur gyvena mylima,
Atsargiai skinuos sau kelią
Tylaus miško tankuma.
Dvelkteli švelnus zefyras,
Mėnuo žvelgia pro lapus,
O beržai, žemyn pasvirę,
Siunčia jam saldžius kvapus.

O kaip vėsumu gaivina
Vasaros puiki naktis!
Ir kokią palaimą gryną
Jaučia tylumoj širdis.
Stebuklinga! Bet vis viena
Tūkstantį tokių naktų
Atiduočiau, jei bent vieną,
O brangi, man skirtum tu.

Vasarą

Lanka visa
Taip spindi rasa!
Lyg sunkūs perlai
Aplink augalai!
O po miškus
Toks vėjas lakus!
Skaisčiam saulutės spinduly
Giesmė paukštelio taip meili!

Tenai tačiau,
Kur mielą mačiau,
Namely tam
Mažam, žemam
Ir uždaram,
Nuo saulės paslėptam,
Kur dingo žemės platuma,
Kur dingo josios puikuma!

Laimė iš tolo

Gerk per dieną, o jaunuoli,
Laimę iš akių gražuolės
Ir sapnuok ją naktį tu.
Mylinčiam geriau nėr nieko.
Bet didesnė laimė lieka
Būt nuo mylimos atstu.

Tau ir laikas, ir tolybė,
Kaip slapta žvaigždžių galybė,
Kraują užliūliuot padės.
Tavo meilė taps skaidresnė,
O širdis kasdien šviesesnė.
Laimė gi tiktai didės.

Jos nepamirštu per dieną,
Bet esu ramus vis viena,
Man taip linksma širdyje.
Pasaką kuriuos aš dailią,
Garbinimu virsta meilė,
Geismas gi šviesia svaja.

Džiaugtis saulėj pasikėlęs
Pats lengviausias debesėlis
Taip neplaukia erdvėje,
Kaip širdis ramybėj, laimėj
Per didi pavydui, baimei.
Amžinai myliu aš ją!

Belindai

Kam mane tu trauki taip galingai
Į prabangą tą?
Ar ramus jaunuolis ne laimingas
Aš buvau tada?

Savo kambarėly užsisklendęs,
Guldavaus tykus,
Mėnesio šiurpioj šviesoj paskendęs,
Leidaus į miegus.

Man sapnavos valandos auksinės
Džiugesio skaistaus.
Tavo mielą atvaizdą krūtinėj
Taip giliai jutau.

Ar esu dar tas, kurį ant stalo
Tarp šviesų laikai,
Priešais veidus, atgrasius be galo,
Nuolatos statai?

Vasaros žiedais jau nesigėri
Siela kaip tada.
Kur tu, angele, ten džiaugsmas, gėris,
Meilė ir gamta.

Prisimenant

Kai vėl vynuogės pražysta,
Bosuose sujunda vynas,
Rožių kvapas kai pasklista,
Nežinau, kas daros man.

Ašaros per skruostus ritas
Tokios tyros, tokios grynos.
Liūdesys neapsakytas
Degina krūtinę man.

Ir sakau aš sau galiausiai
Viską, viską prisiminęs:
Tai tokiom dienom gražiausiom
Kadais Doris degė man.

Liūdesys

Saldžios rožės, jūs jau vystat!
Aš nesipuošiau jumis.
Tai žydėkit, ak, kai plyšta
Man iš sielvarto širdis.

Tas dienas minėt man liko,
Kaip buvai brangi, mąstyt,
Pirmo pumpurėlio tykot
Sodan aš ėjau anksti.

Ir žiedus, ir vaisius, miela,
Sunešiau po kojų tau
Ir, tavin pažvelgęs, sieloj
Viltį bundant aš jutau.

Saldžios rožės, jūs jau vystat.
Aš nesipuošiau jumis.
Tai žydėkit, ak, kai plyšta
Man iš sielvarto širdis.

Prie upės

Tekėkit, mielosios dainužės,
Į jūrą užmaršties liūdnos.
Lai joks vaikinas jūs gegužyj
Anei mergaitė nedainuos.

Vien mano meilę jūs minėjot,
Bet ji nelaikė pažadų.
Rašiau aš jus vandens srovėje,
Lai jus ir nuneša vanduo.

Nutolusiajai

Ar jau iš tikro, mylimoji,
Tu man pražuvusi esi?
Kiekvienas žodis dar kartojas
Ir nuolat skamba man ausy.

Taip, kaip keleivis ryto metą
Tik veltui žvalgos į erdves,
Bet vyturio aukštai nemato,
Nors girdi giedant virš savęs,

Taip ir man žvilgsnį veltui traukia
Laukų ir pievų toluma,
Ir visos dainos tave šaukia:
– Sugrįžk, sugrįžk, o mylima!

Atsisveikinimas

Leisk akim sudie tau tarti,
Jeigu lūpom negaliu.
Ak, sunku! Nors šiaip ištverti
Viską vyriškai galiu.

Dabar kelia vien tik skausmą,
Kas svaigindavo kadai:
Pabučiuoji taip be jausmo,
Ranką duodi taip šaltai.

Tas meilus, dailus snukutis,
Kaip jis džiugino tada!
Taip tedžiugina žibutė,
Kovo rytą nuskinta.

Bet neskinsiu jau žibutės
Anei jokios rožės tau.
Šį pavasarį, Pranute,
Rudenį aš pajutau.

Mignonai

Viršum lygumos ir upės
Jau vežimas saulės supas.
Ak, tai kyla ji skliautais
Taip, kaip tavo, mano skausmas,
Anas jausmas
Kelias visada rytais.

Naktį poilsis man menkas,
Nes sapnai per miegą lankos
Tokie niūrūs visada, –
Taip jaučiu aš galią skausmo
Iš to jausmo,
Veikiančią tyloj slapta.

Ten žemai jau metų metais
Daug laivų ant upės matos.
Jie nuplaukia, tik, deja,
Nuolatinis mano skausmas,
Anas jausmas
Nenuplaukia srovėje.

Reikia man dailiai dabintis
Rūbais, išimtais iš spintos,
Nes šiandien šventa diena.
Nieks nejaučia, kad iš skausmo
Dėl to jausmo,
Ak, širdis man kruvina.

Nors vienam man reik raudoti,
Linksmą aš galiu vaizduoti,
Net atrodyt raudonai,
Kad galėčiau mirt iš skausmo
Dėl to jausmo,
Būčiau jau karste seniai.

Linai

Mylimoji, jei skaitysi
Kada nors tu šias eiles,
Tai pakelki virš klavišų,
Kaip tada, rankas dailias

Ir jautriai į juos suduoki,
Pirm nei žvelgsi į lapus.
Neskaityki, tik dainuoki, –
Tai tie lapai tavo bus.

Dainos knygoj – tai vien raidės,
Baltumoj ženklai juodi;
Tik iš lūpų jos tau aidi
Taip, jog gali plyšt širdis.

Atrasta

Aš šiaip sau kartą
Miškan ėjau,
Ieškoti nieko
Ten nemaniau.

Žiūriu, gėlytė
Štai pavėsy
Tartum žvaigždelė
Skaisti, šviesi.

Gal skint? Bet taria
Balsu tyliu:
– Argi nuvysti
Aš taip turiu?

Tat su šaknelėm
Iškasęs ją,
Namo parnešęs,
Savam sodne

Pasodinau vėl,
Ir man jinai
Lapoja žydi
Gražiai tenai.

Mylimojo artuma

Menu tave, kai saulė jūroj žėri
Virš mėlynų gelmių
Ir kai mėnulis, spindulius pabėręs,
Sumirga ant versmių.

Matau tave, vos dulkės tik pakyla
Ant tolimų kelių,
Ant siauro liepto naktį gūdžią, tylią
Virš prarajų gilių.

Girdžiu tave, kada vilnis pakyla,
Dusliai suošdama,
Einu dažnai pasiklausyt į šilą,
Kai spengia tyluma.

Aš su tavim, nors būtum tu už marių,
Mes visada kartu!
Nusėda saulė, žvaigždės šviesą žeria,
O, kad čia būtum tu!

BALADĖS

Mignon

Žinai tą šalį, kur citrinos žydi,
Kur apelsinai tamsiuos lapuos švyti,
Vėjeliai švelnūs, iš dangaus atklydę,
Tyliąsias mirtas, aukštą laurą lyti?
Ar tu žinai?
O mylimasis, su tavim
Norėčiau traukt tenai, tenai!

Žinai tą rūmą? Ant šulų jis kyla,
Žėruoja kambariai, ir spindi saulė,
Ir žvilgsniais klausia marmuro stovylos:
Kas nuskriaudė tave, švelnus vaikeli?
Ar tu žinai?
Gynėjau mano, su tavim
Norėčiau traukt tenai, tenai!

Žinai tą kalną ir jo tako vingius?
Ten mulas debesyse ieško kelio,
Urvuos gyvena slibinai baisingi,
Uolas nuverčia krintantys upeliai.
Ar tu žinai?
Ten veda kelias mūs. O leisk
Mum, tėve, vykt tenai, tenai!

Tulės karalius

Tai buvo Tulėj karalius
Širdim ištikima,
Kuriam paliko taurę
Meilužė mirdama.

Iš jos lyg niekur nieko
Jis gėrė puotoje.
Tik ašaros jam tryško,
Kai tuštino jis ją.

Kai jam mirtis artėjo,
Visus turtus tada
Paliko savo ainiam,
O sau tik taurę tą.

Jis pokyly sėdėjo
Diduomenės būry
Ten ant pat jūrų kranto
Aukštoj tėvų pily.

Ir paskutinį kartą
Gyvenimo ugnies
Išgėręs, metė taurę
Į sūkurį vilnies.

Dar matė, kaip jo taurę
Skandino vandenai,
Ir akys užsimerkė
Karaliui amžinai.

Dainius

– Ką ten už vartų aš girdžiu?
Kas drumsčia rūmų tylą?
Lai aidas tų dainų skardžių
Mūs salėje prabyla! –
Karalius tarė tai oriai,
O pažas greitai ir vikriai
Išbėgo dainiaus kviesti.

– O ponai, sveikinu aš jus!
O sveikos, damos kilnios!
Koks šičia nuostabus dangus,
Žvaigždžių šviesiųjų pilnas!
Kaip žėri saulė dyvinai!
Tačiau ne laikas man nūnai
Stebėtis ir gėrėtis.

Suvirpo kankliai užgauti,
Pilnai suskambo tonai.
Ir klausės riteriai rimti
Ir gražios kuklios ponios.
O sužavėtas jo dainų,
Karalius liepė dovanų
Jam duot grandinę aukso.

– Karaliau, man nereikia jos!
Duok riteriam už ryžtą, –
Vien nuo jų išvaizdos narsios
Juk priešo ietys plyšta.
Ją savo kancleriui duok tu
Ir leisk jam prie kitų naštų
Šią naštą dar pridėti.

Tartum paukštelis ant šakos
Aš taip dainas dainuoju.
Nereikia man kitos algos, –
Daina alga manoji.
Prašysiu vieno aš tiktai:
Geriausio vyno sklidinai
Pripilt man aukso taurę.

Ir geria taurę jis lėtai:
– O, koks gaivus šis vynas!
Laimingi tie namai, kur tai
Vien mažmožiu vadinas.
Lai laimę jum likimas neš,
Dėkokit Dievui taip, kaip aš
Už vyną jums dėkoju.

Žvejys

Putojo vandens, vandens tvino;
Sėdėjo ten žvejys,
Ramus žiūrėjo, kaip kabinos
Jo meškerėn žuvis.
Taip jam besėdint, taip bežiūrint,
Prasiskiria vilnis,
Išnyra iš gilybių jūros
Gražuolė moteris.

Ji jam kalbėjo, jam dainavo:
Kam tu manas žuvis
Krantan vilioji pinklėm savo,

Kur laukia jų mirtis?
Kad tu žinotumei, kaip gera
Žuvelei čia dugne,
Panirtum pats į gelmę marių,
Gyventum kaip sapne.

Ar saulė jūron nepanyra
Ir mėnuo vandeny?
Ar iš bangų jie vėl nekyla
Du sykius gražesni?
Argi gilus dangus netraukia,
Spindįs vaiskioj vilny?
Ar tavo atvaizdas nešaukia,
Atšviestas vandeny?

Putojo vandens, vandens tvino,
Jam kojas plaudami,
Ir meilės ilgesiu patvino
Širdis, lig tol rami.
Ji jam kalbėjo, jam dainavo,
Ir taip pražuvo jis:
Pas ją ten puolė, jį pagavo
Ir nunešė vilnis.

Alksnių karalius

Kas joja taip vėlai nakties laiku?
Tai tėvas, nešinas savo vaiku.
Jis laiko vaiką rankose tvirtai
Ir globia, ir glaudžia mažytį šiltai.

– Sūneli, kam savo veidelį dangstai?
– Ar alksnių karalių tu, tėve, matai?
Štai jis su karūna ir su uodega...
– Sūneli, tai ūkanų skraistė pilka.

„Vaikuti mielasis, tu eik su manim,
Gražiai pasižaisime mes su tavim.
Galiu aš tau duoti margųjų gėlių
Ir spindinčių auksu drabužių dailių."

– O tėve, tėveli, sakyk, ar klausai,
Ką kalba karalius, ką žada jisai?
– Nurimki, vaikeli, ir būki tylus:
Tai vėjas šiušena sausus lapelius.

„Ateiki, vaikuti, aš laukiu seniai,
Priims mano dukros tave maloniai.
Jos šoka per naktį gražiai ratelius,
Užsups jos tave, užmigdys, užliūliuos..."

– Tėveli, tėveli, ar tu nematai:
Tai žaidžia karaliaus dukrelės antai.
– Sūneli, sūneli, matau aš gerai:
Tai linkčioja vėjuje krūmų kerai.

„Esi man gražus, ir tave aš myliu,
Nenori ateit – tai pagrobti galiu!"
– Laikyki, o tėve, ranka tvirtesne,
Tai alksnių karalius jau grobia mane.

Ir tėvas greit joja, jam daros baugu,
Jo rankose vaikas netenka jėgų.
Pasiekia namus po vargingos nakties,
Bet vaikas jau – miega ramybėj mirties.

Numirėlių šokis

Kai bokšto sargas nakties vidury
Iš aukšto į kapines žiūri,
Mėnulio šviesa štai sužimba skaidri
Ir kapinės švinta paniurę.
Sujunda kapai voždamies, verdamies.
Ir vyrai ir moters, iš jų keldamies,
Ilgais marškiniais pasirodo.

Ir tuoj pasišokti smagiai geisdami
Skeletai į ratą rikiuojas:
Turtuoliai ir vargšai, seni ir jauni,
Bet pinas jiem marškosna kojos.
Kadangi gėdos jie nežino seniai,
Visi pasipurto, ir jų marškiniai
Baltuoja ryškiai ant kalnelio.

Ir kraipo jie kojas, ir švaisto rankas,
Čia mostų matyti visokių.
Ir tarška, ir barška tuo tarpu kažkas
Lyg mušdamas taktą jų šokiui.
O sargui juokingi šie šokiai visi,
Piktoji pagunda jam kužda ausy:
– Tu eik ir paimk vieną maršką!

Kaip tarė – padarė! Ir bėga jis greit
Dabar už pašventintų durų.
Mėnulis dar vis tebešviečia skaidriai
Į griaučių bešokantį būrį.
Bet vienas po kito štai sklaidosi jau
Ir, savo marškas užsimetę, tuojau
Pranyksta visi po velėna.

Tik trepsi ir graibos paviršiuj ilgai
Dar vieno numirėlio griaučiai.
Gal bus jį sužeidę bešokant draugai?
Bet ne! Savo maršką jis jaučia.
Į bokšto duris ima belstis piktai,
Bet kryžiai metalo virš durų aukštai
Žėruoja bokštasargio laimei.

Bet maršką jam reikia atgaut, po galų!
Iš kailio jis niršdamas nerias
Ir, stvėręs už gotiškų papuošalų,
Į viršų per atbrailas karias.
Dabar vargšas sargas tikrai jau pražus:
Į didelį vorą visai panašus,
Vaiduoklis jau tuoj bus viršūnėj.

Ir sargas suvirpa, išblykšta staiga.
Mielai atiduotų jis maršką.
Nebuvo sekundė dar tokia ilga! –
Jau griaučiai viršūnėje barška.
Bet merkias mėnulio šviesa gesdamas,
O bokšte galingai suaidi pirma,
Ir griaučiai ant žemės sudūžta.

Lobių kasėjas

Be skatiko ir be ūpo
Man taip slinko ilgos dienos.
Vargas – nelabumas vienas,
Būt turtingam – tai žavu!
Taip mane jis gundyt klupo,
Ir ėjau kast lobio ašen,
Pagal sutartį užrašęs
Sielą jam krauju savu.

Brėžiau ratą šalia rato,
Stebuklingą ugnį kūriau,
Kaulus ir žoles užbūriau, –
Burtus atlikau visus.
Ir maniau iškast bematant
Užkeiktųjų lobių krūvą,
O naktis audringa buvo,
Siuto viesulas baisus.

Bet iš tolo pastebėjau:
Mušant dvyliktą sužibęs,
Artyn slinkti iš tolybės
Ėmė žiburys skaistus.
Burtai nieko nepadėjo:
Nušvietė greit naktį niaurią
Nešdamas liepsningą taurę
Jaunikaitis toks grakštus.
Žvelgė akys, šviesios, žavios,
Po tirštais gėlių vainikais;

Tamsumai nakties pranykus,
Įžengė ratan jisai.
Iš taurės man gerti davė,
Tiko man šviesusis vynas,
Aš galvojau: tas vaikinas
Bus neblogas suvisai.

Gerk tvirtybę! Gerki drąsą!
Ir ką reiškia tai, supratęs,
Šituos savo burtus metęs
Čia daugiau nebeit prisiek.
Tie kvailiai, kur lobį kasa!
Sunkiai dirbk! Būk ištvermingas!
O po darbo švęsk laimingas!
Tik šiuo burtu tu tikėk.

Vaikščiojantis varpas

Gyveno vaikas, kurs labai
Bažnyčion eit nemėgo,
Ir vos sekmadienio sulauks,
Lakstyt laukuosna bėgo.

Mama jam sakė: melstis lėk
Vos varpui suskambėjus!
Jei neklausysi – nusineš
Tave jis pats atėjęs.

Bet vaikas mąsto: juk aukštai
Tas varpas bokšte karo,
Ir nepaklausęs, kaip matai,
Laukuosna vingį daro.

O varpas, varpas tyli jau…
Bet gal mama meluoja…
Tik kas per siaubas iš paskos?!
Tai varpas atsiūbuoja.

Jis lekia sverdėdamas greit,
Vaikelis gi nubalęs
Krypuoja, blaškos kaip sapne, –
Apvožt jį varpas gali.

Bet susipranta pagaliau
Ir, kiek tik leidžia jėgos,
Per krūmus, pievas ir laukus
Tiesiog koplyčion bėga.

Dabar šventadieniais visad,
Tą siaubą prisiminęs,
Suskambus varpui, bėga jis
Koplyčion pirmutinis.

Jaunuolis ir malūno upelis

Jaunuolis

Kur tu, upeli, per laukus
Srove krištolo
Toks tyras, linksmas ir smagus
Plauki iš tolo?
Ko bėgi tu ieškoti čia,
Man pakuždėki paslapčia.

Upelis

Buvau aš laisvas kitada,
Kol srovę sravią
Jie nukreipė vaga kita,
Mane pagavę.
Aš pro malūną bėgt turiu
Ir sukti jį sriautu stipriu.

Jaunuolis

Skubi sau ūždamas tyliai
Tu į malūną
Ir nežinai, kas man giliai
Krūtinėj tūno.
Malūninkaitė ten jauna
Gal žvelgs tavin su šypsena?

Upelis

Kas rytą skuba ji anksti
Pas sriautą sraunų
Ir ten, žavinga ir skaisti,
Sau veidą plauna.
Krūtinė jos pilna, balta,
Aš net garuot imu tada.

Jaunuolis

Jei meilė gali net šaltam
Sriaute užgimti,
Kaip kraujui degančiam, karštam
Dėl jos nurimti?
Tik vienąkart pamačius ją
Gyvent jau reik ilgesyje.

Upelis

Tada ant ratų aš krentu
Smarkus, įtūžęs,
Ir nuo sukilusių sriautų
Malūnas ūžia.
Kai ji sujudina mane,
Veržiuos jėga aš didesne.

Jaunuolis

Turbūt tau niekada skausmų
Kentėt neteko?
Ji juokdamos balsu linksmu:
– Keliauk! – tau sako.
Ar gali sulaikyt tave
Ji meilės šypsena žavia?

Upelis

Iš ten man būna, ak, sunku
Tolyn tekėti.
Taip nenorom rangaus lauku
Ir taip iš lėto.
Jei nuo manęs pareitų tai,
Atgal sugrįžčiau kaip matai.

Jaunuolis

Draugužiu tų pačių skausmų,
Man skirtis reikia,
Bet aš viliuos: gal su džiaugsmu
Man ūši veikiai.
Tu bėk ir pasakyki jai,
Ko trokštu ir viliuos tyliai.

ĮVAIRŪS EILĖRAŠČIAI

Mergaitė kalba

Tu toks tylus, o mano mylimasis,
Tu panašus į marmuro stovylą,
Kurioj jokia gyvybė neprabyla,
Tu dar rūstesnis nei akmuo šaltasis.

Už skydo slėptis – tai juk priešo ginklas,
Bet draugas turi kaktą atidengti.
Tavęs aš ieškau, tu – manęs išvengti,
Būk pastovus kaip šis akmens paminklas.

Kurį iš jų man reiktų pamyluoti?
Ar šaltį kęst iš abiejų turėsiu,
Nes vienas gyvas, antras akmeninis?

Tai imsiu taip šį akmenį bučiuoti,
Kol tu mane, nuo jo karštai atplėšęs,
Pradėsi glaust su meile prie krūtinės.

Augimas

Dar mažas vaikas tu buvai įpratus
Bėgt su manim pavasarį į pievas.
Tokiai dukrelei kaip švelniausias tėvas
Namus aš būčiau laimindamas statęs.

O kai pasaulį tu ėmei stebėti,
Namų ruoša tavasis džiaugsmas darės.
Tokia sesuo! Buvau aš užsidaręs, –
Ak, kaip galėjau tau tai patikėti.

Dabar esi suaugusi mergaitė.
Man meilė siaučia širdyje aistringai.
Gal apkabint? Palengvint kančią klaikią?

Bet, ak, atrodai tu kaip karalaitė
Ir stovi pasikėlus taip didingai,
Jog tavo žvilgsniui nusilenkti reikia.

Įspėjimas

Kai žemėj paskutinio teismo dieną
Pradės trimitai plyšauti ir spiegti,
Tada turėsim sąskaitą patiekti
Už žodį veltui ištartą kiekvieną.

Kas bus tada su žodžiais meilingiausiais,
Iš kurių pyniau tau vilionę dailią,
Laimėti trokšdamas jais tavo meilę,
Jei veltui leisi juos pro savo ausį?

Todėl apsigalvok, miela mergyte,
Atmink, kiek daug aš tau jau prikalbėjau,
Kad nereikėtų žemei skausmo kęsti,

Nes jei už viską teks atsiskaityti,
Ką be naudos aš tau tiktai plepėjau,
Tai diena teismo gali metais tęstis.

Aplankymas

Mylimą norėjau aplankyti,
Bet jos durys buvo užrakintos.
Tačiau raktą aš turiu kišenėj!
Ir štai mielos durys jau atvertos.

Salėje nebuvo mylimosios,
Jos nebuvo nė gyvenamajam.
Tik tyliai jos kambarį pravėręs
Ją dailiai įmigusią radau ten
Apsirengusią ant sofos gulint.

Buvo ji bedirbdama užsnūdus:
Mezginys su virbalais ilsėjos
Tarp dailiai sudėtų josios rankų;
Šalia jos tenai aš atsisėdau
Ir svarsčiau, ar verta man ją žadint.

Aš stebėjau nuostabią ramybę
Anta jos blakstienų besiilsint;
Lūpose švelni ištikimybė,
Skruostuose toksai meilumas matės,
Ir širdies gerutės nekaltybė
Tvinkčiojo jos švelnioje krūtinėj,
O kiekvienas sąnaris gulėjo
Taip dailiai nuo miego atsileidęs.
Draugiškai švelniai į ją žiūrėdams,
Pajutau kaskart mažėjant norą
Savo mieląją iš miego kelti.

O mieloji, aš mąsčiau, net miegas,
Netikrųjų bruožų išdavikas,
Tavyje negali atidengti
Nieko, kas man nuomonę gadintų.

Štai užmerktos tavo mielos akys,
Kurios atviros mane taip žavi,
Nejuda tos švelnios tavo lūpos
Žodžiui anei bučiniui saldžiajam,
Atsileidę burtų pančiai – rankos,
Kuriomis mane dažnai apjuosi,
Nejuda piršteliai, tokie miklūs
Jautriai glostyti ir glamonėti.
Jei apie tave galvodams klystu,
Jei iš meilės kartais apsigaunu,
Tai pajust turėčiau, kai Amūras
Prie manęs dabar be raiščių stovi.

Aš ilgai sėdėjau ir džiaugiausi
Jos verte, savim ir savo meile;
Mieganti jinai man taip patiko,
Jog aš nutariau jos nebežadint.

Ir, padėjęs porą apelsinų
Ir dvi rožes anta jos stalelio,
Išėjau iš kambario atsargiai:

Kai atvers akis gerutė mano,
Pamatys tas dovanas spalvingas
Ir stebėsis: durys užrakintos,
Kas atnešt tai draugiškai galėjo?

Kai šią naktį sutinku ją vėlei,
Džiaugias ji ir dvigubai atmoka
Man už šitą jautrios meilės auką.

Vidurnaktį

Vidurnaktį ėjau, dar mažas vaikas,
Į tėvo, pastoriaus, namus baugščiai
Pro kapines; o tų žvaigždžių be saiko
Padangėj degė jau per daug skaisčiai;
Vidurnaktį.

O kai vėliau kitais keliais skubėjau,
Kai mano širdį traukė mylima,
Žiemių pašvaistę ir žvaigždes regėjau, –
Iš jų į sielą liejos palaima;
Vidurnaktį.

Kol prieblandoj galiausiai patekėjo
Šviesi, skaisti mėnulio pilnatis,
Ir greit mįslingai ir klusniai apskriejo
Ir praeitį, ir ateitį mintis;
Vidurnaktį.

Sužadėtinis

Vidurnaktį miegojau, o švytėjo,
Lyg būt diena, jos veidas man sapne;
O kai diena su saule vėl atėjo,
Man rodės, siaučia tamsuma mane,

Nes trūko jos, ir aš dėl jos pakėliau
Dienos vargus po saule taip kaitria,
Tačiau kaip miela po to buvo vėlei
Ją susitikt vėsiajam vakare.

Už rankų susiėmę mes regėjom
Nuriedant saulę nuo dangaus skliautų,
Akysna akys žvelgdamos kalbėjo:
Tikėk: ji vėlei kelsis iš rytų!

Vidurnaktį! Sapne, žvaigždžių lydėtas,
Ateisiu prie jos durų paklabent,
Kad būt ir man paruošta ten ilsėtis!
Kaip ten bebūtų, o gražu gyvent!

Iš jaunojo Verterio kentėjimų

1775

Taip mylėt kiekviens jaunuolis geidžia
Ir mergaitė būt taip mylima.
Ak, kodėl pikta kančia mus žeidžia –
Ši visų švenčiausia palaima?

Tu apraudi jį, širdie jautrioji,
Pagerbi atjautimu giliu.
Žvelk, tau jo dvasia skausminga moja:
Būki vyras, neik manu keliu.

Amžinai

Dėl to, kad visa, ką žmogus galėtų
Vadinti laimės dieviškos vardu:
Draugystę, santarvę, retai regėtą,
Tvirtumą ir šventumą pažadų,
Tą šviesą, kur išminčiai ir poetai
Vien įkvėpimo patiria metu, –
Aš visa tai joje atrast galėjau
Ir valandom gražiausiom sau laimėjau.

Taurė

Puikiai pjaustinėtą pilną taurę
Kėliau aš prie lūpų abiem rankom,
Iš jos saldų vyną godžiai gėriau
Ir vargus, ir rūpesčius užmiršdams.

Ir atėjo pas mane Amūras,
Ir pažvelgęs juokėsi reikšmingai,
Lyg nesusipratėlio gailėdams.

„Drauge, aš žinau geresnį indą,
Vertą, kad jin sielą paskandintum.
Ką žadėsi, jeigu tau pavesiu
Jį, pripildytą nektaro kito?"

O kaip draugiškai jis žodį laikė,
Su palankumu tave, o Lida,
Man taip išsiilgusiam paskirdams.

Tavo mielą kūną apkabindams,
Iš ištikimųjų tavo lūpų
Tyrą meilės balzamą ragaudams,
Su palaima aš galiu sakyti:

Ne, dar tokio indo, be Amūro,
Joks dievų lig šiol nėra turėjęs,
Tokių formų neiškals Vulkanas
Savo nuostabiais, dailiaisiais kūjais.
Ant kalvų žaliųjų pats Lyėjus
Su seniausiais ir gudriausiais faunais
Rinktines kekes sau gali spausti,
Paslaptingą raugą ten įdėti:
Tokio gėrimo nepagamins jis niekad.

Lidai

Lida, vienintelis, kurį tu mylėt gali,
Turi iš tikrųjų tau visiškai priklausyti.
Ir jis priklauso vien tik tau,
Nes nuo to laiko, kai aš tavo,
Man atrodo greitojo gyvenimo
Triukšmingas judėjimas
Tik lengvas žydėjimas, pro kurį
Aš tave vis lyg debesyse matau:
Tu švieti man draugiškai ir ištikimai,
Kaip pro šiaurės pašvaistės spindulius
Amžinosios žvaigždės mirga.

Su tavim

Viskas skelbia apie tave!
Sušvinta puikioji saulė –
Tikiuos tuoj išvyst ir tave.

Kai tu įžengi į sodą,
Esi kaip rožių rožė
Ir kaip lelijų lelija.

Kada tu šoky sukies,
Sukas visi žvaigždynai
Su tavim ir aplink tave.

Naktis! Tebūtų tai naktis!
Bet tu peršvieti mėnulio
Malonų, meilų žibėjimą.

Miela ir nuostabi esi,
Ir gėlės, žvaigždės ir mėnuo
Lenkiasi, saule, tik tau.

Saule! Tai būki tu man
Kūrėja gražesnių dienų.
Būtis ir amžinybė su tavim.

FILOSOFINĖS RELIGINĖS MINTIES EILĖRAŠČIAI

Prooemion

Vardan To, kurs, Patsai Save sutvėręs,
Nuo amžių vis nauja kūryba žėri,
Kurs kuria jėgą ir veiklumą,
Tikėjimą ir meilę, ir tvirtumą,
Kursai, vardu taip nuolatos vadintas,
Esmėj visuomet liko nepažintas:

Įtempk kiek nori akį arba mintį,
Randi tik tai, kas gali Jį priminti,
Ir dvasios siekiui, kylančiam liepsna,
To priminimo, vaizdo to gana:
Ir tave traukia, neša tai toli,
Gražėja viskas tavo pakely,
Nebeskaitai, nebematuoji laiko,
Kiekvienas žingsnis darosi be saiko.

❖

Kas būtų Jis, jei tik iš oro veiktų,
Visatai skriet aplink Jo pirštą reiktų!
Jam tinka viską iš vidaus gaivinti:
Save gamtoj, o ją savy talpinti,
Kad viskas, kas jame beegzistuotų,
Jo galios ir jo dvasios nenustotų.

❖

Yra ir žmogaus sieloj Visata,
Todėl visuomet kiekviena tauta,
Ką tik geriausio ir gražiausio žino,
Tai savo Dievu, Viešpačiu vadina,
Erdves ir žemę paveda Jo valiai,
Jo bijosi ir myli Jį kur gali.

Pasaulio siela

Išskliskit po erdvynų regionus
Iš puotos šios šventos
Ir skriekite per artimiausias zonas
Papildyt Visatos.

Jau sapną šviesųjį dievų siūbuojat
Beribėj tolumoj
Ir po žvaigždėm taip draugiškai žėruojat
Erdvynų platumoj.

Ir vis tolyn, galingosios kometos,
Jūs skriejate tiksliai,
Per labirintą saulių ir planetų
Nutįsta Jūs keliai.

Tada žemes nesuformuotas griebiat
Kūrybos įkaršty,
Ir ten kaskart stipriau gyvybė žiebias
Tartum liepsna skaisti.

Žydėjimu puikiu, apskrieję ratą,
Papuošiate erdves
Ir akmenim daubos dugne nustatot
Jūs formas pastovias.

Dabar save pralenkt jau viskas stengias,
Prasideda kova;
Vanduo sujunda, žaliai tyrai dengias,
Ir dulkė net gyva.

Ir sklaistosi nuo šios kovos meilingos
Ūkų, tamsos danga,
Ir spindi tolumos erdvių ruimingos
Didžiausia prabanga.

Pavidalų gausingą traukia būrį
Savin šviesa linksma,
Ir jūs nustebę, su džiaugsmu jon žiūrit
Tartum pora pirma.

Bet neribotas siekis greit užgęsta
Sukeistame žvilgsny,
Ir, iš Visatos kilęs, jon paskęsti
Dėkingas tu eini.

Žmogaus ribos

Kada praamžinas
Šventasis Tėvas
Ramia ranka
Iš skriejančių debesų
Palaimos žaibus
Virš žemės sėja,
Bučiuoju aš patį
Kraštelį Jo drabužių
Su vaikišku šiurpu
Paklusnioj krūtinėj,

Nes su dievais
Neturi varžytis
Joks žmogus.
Jei jis pasikelia
Ir pasiekia
Viršugalviu žvaigždes,
Niekas nebelaiko
Siūbuojančių puspadžių,
Su kuriais žaidžia
Debesys ir vėjai.

Testovi jis tvirtais,
Pajėgiais sąnariais
Ant gerai pagrįstos,
Pastovios žemės.
Tenesiekia aukščiau,
Kaip su ąžuolu
Ar su vynmedžiu
Susilyginti.

Kas skiria
Dievus nuo žmonių?
Daug bangų
Nuo jų eina,
Jie amžina srovė;
Mus iškelia vilnis,
Praryja vilnis,
Ir mes paskęstam.

Mažas ratas
Riboja mūs gyvenimą,
Ir daugelis kartų
Viena po kitos
Sudaro mūs būties
Nesibaigiančią grandinę.

Dieviška

Kilnus tebūna žmogus,
Jautrus ir geras,
Nes vien tik tai
Išskiria jį
Iš visų būtybių,
Kurias pažįstam.

Garbė nepažįstamom
Aukštosiom esybėm,
Kurias mes jaučiam!
Jo pavyzdys temoko mus
Į anas tikėti,

Nes nejautri
Yra gamta:
Šviečia saulė
Virš gera ir pikta,
Ir nusikaltėliui
Žiba kaip ir gerajam
Mėnuo ir žvaigždės.

Vėjas ir sriautai,
Perkūnas ir kruša
Puola pakeliui
Ir užklumpa,
Pro šalį skubėdami,
Čia vieną, čia kitą.

Taip pat ir laimė
Lūkuriuoja minioj
Ir krenta čia ant berniuko
Nekaltų garbanų,
Čia ant pliko
Niekšo pakaušio.

Pagal amžinus, pirmykščius
Didžiuosius įstatymus
Turim mes visi
Savo būties
Skritulius atbaigti.

Vien tiktai žmogus
Pajėgia negalima;
Jis išskiria,
Pasirenka ir teisia;
Jis gali akimirksniui
Suteikti pastovumą.

Jis vienas gali
Gerąjį apdovanoti,
Piktąjį nubausti,
Gydyti ir išgelbėti;
Visa, kas klysta ir sklaidos,
Naudingai sujungti.

Ir mes garbinam
Nemirtinguosius,
Lyg jie būtų žmonės,
Darytų dideliu mastu,
Ką geriausias mažu
Padarė ar galėjo.

Kilnus tebūna žmogus,
Jautrus ir geras;
Nepailsdamas tekuria jis,
Kas teisinga ir naudinga.
Tebūna jis paveikslas
Anų nujaustų būtybių.

Žmogaus jausmas

Ak, dievai, dievai didieji,
Danguje aukštam tenai!
Tai jūs duokit mum šioj žemėj
Tvirtą mintį, tikrą drąsą,
Tai paliksim, malonieji,
Aukštą dangų jum tenai.

❖ ❖ ❖

Kai mane perdien vilioja
Tolumoj melsvi kalnai,
Naktį virš galvos žėruoja
Stebuklingi žvaigždynai,

Aš žmogaus dalia didžiuojuos
Per visas dienas, naktis;
Kai tiesa jį vainikuoja,
Koks gražus ir didis jis.

Pastovumas kitime

Kas ta laime nenorėtų
Pagyvent bent kiek ilgiau?
Bet žiedų gausingą lietų
Štai vakaris purto jau.
O ar džiaugtis lapais klevo,
Teikiančiais pavėsį man?
Vėtra, rudenį pagavus,
Paskandins ir juos purvan.

Nori vaisių prisiskinti,
Tai skubėki visada:
Medis, baigęs tuos auginti,
Mezga jau kitus slapta.
Keičias nuo lietaus kas kartą
Vaizdas slėnių ir kalnų.
Ak, neplauksi antrą kartą
Tam pat sriaute vandenų.

Ir tu pats! Tai, kas kasdieną
Stovi prieš tave tvirtai:
Miesto rūmus, mūro sienas
Vis kitom akim matai.
Štai tos lūpos jau prapuolę
Ir jų saldūs bučiniai,
Ir ta koja, stirnos šuolį
Vijusi uolom šauniai.

Ta ranka, kuri galėjo
Prisiliest švelniai kadai,
Ir tie sąnariai dailieji, –
Visa kas jau nebe tai.

O ir tai, kas vardą tavo
Dabar neša vietoj šioj,
Kaip banga čia atkeliavo
Ir virs elementu tuoj.

Leisk, kad vienumon sueitų
Taip ir galas, ir pradžia,
Ir greičiau negu daiktai tie
Pats pranyktumei iš čia.
Ir dėkok, kad mūzos žada
Dovanų tau nemarių:
Turinį krūtinėn deda,
Teikia formų jam taurių.

EPIGRAMOS, SATYROS

Ein Gleiches

Minties bailumas
Ir netvirtumas,
Nusiminimas,
Nesiryžimas
Vargo nešalins,
Laisvės neneš.

Kas prieš nelaimes
Kaunas be baimės,
Nelinksta niekad,
Vis tvirtesnis lieka,
Ranką dievų tas
Pagalbon prišauks.

Viltis

Savo rankom dirbki, veiki,
Sieki laimės, ją atbaiki,
Nepailsk, ir tu laimėsi.
Ne, ne veltui rankos dirba:
Tas medelis – dar tik virbas –
Duos ir vaisių, ir pavėsį.

Nuosavybė

Man niekas nepriklauso čia,
Tiktai mintis, kuri slapčia
Manojoj sieloj išsiskleidžia,
Ir tas akimirksnis brangus,
Kuriuo likimas palankus
Pilnai man džiaugtis leidžia.

Atminčiai

Tu keliauji laimės rasti?
Žvelk, koks gėris lieka čia.
Laimę tik mokėk suprasti,
Ir visad turėsi ją.

Geriausia

Galva jei svaigsta ir širdis,
Ką dar geresnio rasti?
Kas nemylės ir nebeklys,
Lai duodas tas apkasti.

Lyg ir mirtis

Verk prie Amūro karsto, o mergyt,
Čia žuvo jis dėl nieko menko;
Bet ar tikrai jis miręs? Dar negaliu sakyt,
Nors menko nieko jam prikelt užtenka.

Šviežias kiaušinis, geras kiaušinis

Entuziazmas mūs šviesus
Visai į austrę panašus:
Šviežia nesunaudota likus,
Ji darosi nekoks dalykas.
O įkvėpimas – tai ne silkė:
Apsūdyt metam nesivilki.

Skalikas

Kai mes tikslan savais keliais
Linksmi ir smagūs jojam,
Už nugaros mum atkakliai
Vis skalina ir loja.

Turbūt koks nors šunytis mus
Lydėt susigalvojo
Ir jo kiauksėjimas kimus
Tik rodo, kad mes jojam.

Recenzentas

Aš kartą priėmiau po savo stogu
Vyruką vieną kaip padorų žmogų.
Prie stalo valgiau aš kaip paprastai,
Vyrukas mano kimšo gi tik tai,
Ką aš laikiau desertui;
Pripampusį ne vienam kartui
Jį velnias pas kaimyną joja,
Kur mano valgius jis bjauroja;
„Sriuboj pipirų nepakanka,
Nerudas kepsnis; vynas menkas…"
Po tūkstančio perkūnų!
Tai recenzentas! Muškite tą šunį!

Juokdario epilogas

Dariau aš ir gerų darbų,
Garbė jum teko, – nesvarbu,
Nes šiam pasauly, patikėk,
Bematant viskas bus vis tiek.
Kai už kvailystę giriamas esu,
Širdis man juokias iš tiesų.
Už gerą darbą baramas piktai,
Aš abejingai priimu tatai.
Kai galingasis ima mušt mane,
Sakau aš: Tai juokai... Ar ne?
Bet jeigu jis iš man lygių,
Susitvarkau aš su tokiu.
Kai man likimas šypsos palankiai,
Tada dainuoju aš smagiai,
O kai jo ratas slegia mirtinai,
Sakau: Taip bus ne amžinai!
Tu nedejuoki vasaros metu,
Kad žiemą bus dienų šaltų,
Nes, viesului žiemos atūžus,
Mum daugel džiaugsmo teiks pašliūžos.
Ką tinkamas daryt galiu,
O saulė vis savu keliu
Per dangų rieda ir keliauja
Kiekvieną dieną taip iš naujo.
Ir ponam, ir tarnam namų
Nelaimių tenka ir džiaugsmų.
Kas jie bebūtų, jiem vis viena
Miegot, gert, valgyt reik kas dieną.
Tai būk ramus ir išmintingas,
Gyvenk kaip tas kvailys protingas.

ANTIKINĖS FORMOS EILĖRAŠČIAI

Artojui

Lygiai, lengvai pridengia vaga auksinę sėklą.
Mielas! Gilesnė pridengs kaulus tau pagaliau.
Linksmas ari ir sėji! Gyvasis maistas čia dygsta,
Ir nuo kapo kartu nenutolsta svaja.

Įspėjimas

Dar nežadink Amūro! Tegu miega mielasis berniukas.
Eik savo darbą atlik, kaip reikalauja diena.
Taip išnaudoja gudri, rūpestinga motina laiką,
Kol jos vaikas ramus, nes jis nubunda taip greit.

Saldūs rūpesčiai

Rūpesčiai, jūs palikit mane! Bet, deja, mirtingųjų
Rūpestis tol neapleis, kol jie gyventi nebaigs.
Ak, tegu būna jau taip! Tai ateikit jūs, rūpesčiai meilės,
Ir, išviję kitus, širdį pripildykit man.

Laiko matavimas

Smėlio laikrodis, Erose, tau kiekvienoj rankoj!
Kaip, lengvabūdi? Dvejaip laiką matuoji tu?
Ilgos valandos būna nutolusių mylimųjų,
Greit bėga jos, kai jie esti kartu.

Pažinta laimė

Tai, ką gamta santūriai tarp daugelio išdalina,
Davė sauja pilna ji vienintelei tau.
Ir tu, visų gerbiama, apdovanota puikiausiai,
Dalią sujungt sutikai su laiminguoju manim.

Parkas

Koksai dangiškas sodas iš dykumos čia kyla,
Auga ir žiba gražiai saulėje štai prieš mane.
Atalsuojate puikiai Kūrėją jūs, žemės dievybės:
Ežeras ir akmuo, paukštis, gyvūnas, žuvis...
Tik, kad jūsų būstas visišku rojum taptų,
Trūksta laimingojo čia, trūksta rimties subatos.

Anakreono kapas

Čia, kur rožė žydi, kur vynuogė laurą apraizgo,
Kur purplelio daina, žiogo giesmelė girdėt,
Kieno tas kapas, gyvenimu taip dievų papuoštas
Ir pagražintas? Tai Anakreono rimtis.
Vasara, pavasariu, rudeniu dainius laimingasai džiaugės,
Nuo žiemos pagaliau pridengė jį kalva.

Šveicarijos Alpėse

Uri, 1797.X.1

Vakar dar buvo galva tau tamsi lyg plaukai mylimosios,
Kurios vaizdas brangus moja man iš toli.
Bet žilu sidabru pasipuošė rytą viršūnė –
Tai audringoj nakty sniegas apkrito ją.
Ak, ir jaunystę su senatve taip arti gyvenimas jungia,
Lyg tas sapnas lakus, vakar ir šiandien rišąs.

Vienatvė

Jūs, kurios medžiuos ir uolose esat, o šventosios nimfos,
Duokit tai kiekvienam, ko tik jis trokšta tyloj!
Abejojančiam teikit stiprybės, liūdnajam paguodos,
Mylinčiam leiskite, kad laimė sutiktų jį,
Nes jum davė dievai tai, ką žmonėm jie atsakė;
Tą, kurs pasitiki jum, guost ir raminti mokėt.

Naujoji sirena

Apie sirenas ar teko girdėt? Melpomenos jos dukters,
Puikiai supintom kasom, spindinčiais laime veidais;
Paukščiai tačiau žemyn nuo juosmens, pavojingos meilužės,
Iš jų saldžiosios burnos gundanti liejas daina.
Jom gimininga viena ligi juosmenio graikiško grožio,
Papročiu šiaurės žemyn kelias kukliai apsiaustais;
Taip pat dainuoja jinai vakarų ir rytų laivininkam,
Jo užburtoji mintis regi Heleną visur.

Iš „Epigramų"

Venecija, 1790

❖

Sarkofagus ir urnas stabmeldis gyvenimu puošė:
Faunai šoka aplink ir su bakchančių pulkais
Suka gražiai ratelius. Ožiakojis paputžandis pučia
Skambantį ragą, linksmai aidi jo tonas smagus.
Būgnai, cimbolai ten groja, mes marmurą matom ir girdim.
Paukščiai sparnuoti! Kaip jūs lesat šiuos vaisius skaniai.
Nugali mirtį gausumas tasai, pelenai negyvieji,
Rodos, tenai tylumoj džiaugias gyvenimu dar.
Tegu vėliau sarkofagą dainiaus gausingai ir puikiai
Supa vaizdai tie, kuriuos puošė gyvenimu jis.

❖

Šitą gondolą prilyginu aš siūbuojančiam lopšiui,
Gi dėžutė virš jos karstą primena man.
Taip, iš tiesų! Supdamies tarp lopšio ir karsto, didžiuoju
Šios buities kanalu plaukiam be rūpesčio mes.

❖

Taip uoliai piligrimas keliauja! Ar šventąjį ras jis?
Ar ten girdės ir išvys vyrą, stebuklingą kadais?
Ne, jo nėra jau seniai: tik liekanas tu ten atrasi:
Kaukolė jo gal tiktai, kaulų dar pora gal bus.
Mes piligrimai visi, kurie Italiją lankom:
Kaulus pabertus tiktai garbinam ten pamaldžiai.

❖

Stovi ramiai arsenale du senoviški graikiški liūtai.
Rodos maži šalia jų vartai ir bokštai aplink.
O kad nužengtų žemyn dievų motina, – prie jos vežimo
Glaustųs ir džiaugtųsi jie savo pakinktu. Tačiau
Ilsis liūdni, nes patronu laiko Venecija sparnuotą
Katiną naują, kuris murkia dabar ten visur.

❖

Daug mokinių įsigyja klejoklis ir jaudina minią.
Tikras išminčius kelis mylinčius turi tiktai.
Juk stebuklingi paveikslai menka dažnai būna tapyba:
Meno ir dvasios darbai, – jie juk ne miniai skirti.

❖

Laisvės apaštalai – jų niekados aš nemėgau. Kiekvienas
Sauvalės tik iš tiesų trokšdavo sau pagaliau.
Nori daug išvaduot, – tai tarnauti daugeliui drįski.
Kaip tai sunku gali būt, – nori žinot? Pamėgink!

❖

Kalkit ant kryžiaus kiekvieną klejoklį prieš trisdešimt metų:
Kai jis pasaulį pažins, šelmiu apgautasai taps.

❖

Liūdną Prancūzijos lemtį didieji turi atminti,
Bet mažieji tatai turi atmint dar daugiau:
Žuvo didieji, bet kas apsaugoti minią galėjo
Nuo jos pačios, jei minia tapo tironu minios.

❖

Ar ne teisingai mes darom? Juk minią apgauti mes turim.
Žvelk, kaip netikusi ji, kokia laukinė! Tikrai
Šitaip atrodo visi piktai ir šiurkščiai apgautieji.
Būki teisingas, tada grįš žmoniškuman jinai.

❖

Savo paveikslą dažnai kunigaikščiai vos sidabruotam
Varyje iškala ir tautą apgauna ilgam.
Antspaudą dvasios įspaudžia klejokliai mele ir kvailybėj,
Auksu tai laiko tačiau žmonės be prabos akmens.

❖

– Viskas aiškėja gražiausiai, – mokinys taip kalbėjo,
– Iš tų teorijų, kur meisteris skelbia gudriai.
Ar ne puikiai padarėte jūs šitą kryžių iš medžio?
Kūnui gyvajam nubaust tiks iš tiesų jis gerai.

❖

Jei kaip žmona ir namų moteris aš gyventi galėčiau,
Būčiau linksma, ištikima, vyrą myluočiau švelniai.
Taip dainavo viena Venecijos gatvės mergaitė,
Ir man gražesnės maldos niekad neteko girdėt.

❖

Kokią mergaitę, klausiat, norėčiau turėt? Aš turiu ją,
Tokią, kaip troškęs buvau, tik daug vertesnę dar.
Jūrų krantu aš ėjau ir geldelių ieškojau. Vienoj jų
Perlą radau. Jį dabar saugau šventai prie širdies.

❖

Mylimą miela laikyt glėbyje, kai ji pirmąjį kartą
Plakančia širdžia jautriai mylinti sakos tave.
Bet mieliau sukrutėjimą jausti naujosios gyvybės,
Kuri maitinas tyliai po mylima širdimi.
Jau ankstyvųjų dienų ji judesius bando, jau beldžias
Taip neramiai, trokšdama šviesą dangaus praregėt.
Bet kelias dienas dar palauki: jau greit per šią buitį
Lemtu likimo taku horos griežtai ves tave.
Lai tavęs laukia kely, kas žadėta bus, mylimas vaike, –
Meilė sukūrė tave, meilė tebus tau dalia.

Pierre de Ronsard

❖ ❖ ❖

Tu kelkis, netingėk, meilute mano;
Lakštingala savosios meilės skundą
Jau išplepėjo. Vyturėliai bunda
Ir taip linksmai padangėje čirena.

Tai kelkis, einam pažiūrėt rasotos žolelės
Ir tavo radastyno pumpurų vainikų,
Ir tavo mylimų puikių gvazdikų,
Kuriuos palaistė vakar šios mielosios rankelės.

Miegoti eidama, tu man kalbėjai tykiai,
Kad pirmutinė kelsiesi šiandieną,
Bet miegas tebemerkia tau blakstieną.

Nubausdamas už tinginystę, šimtą sykių
Aš išbučiuosiu tau akytę ir krūties speneli,
Kad tu išmoktum keltis ankstųjį rytelį.

❖ ❖ ❖

Taip kaip geguž rožė ant šakelės,
Kai ankstyvoj jaunystėj pirmu žiedu žydi
Ir pats dangus jai nuostabios spalvos pavydi,
Kai ašaros aušros ją vilgo, kada saulė kelias,

O meilė ir malonė ilsisi ant jos lapelių
Ir supa sodus jos kvapai pasklidę.
Bet, įveikta lietaus ar karščio didžio,
Iš lėto miršta, krintant lapam nuo šakelių, –

Taip pat ir tau pirmoj jaunystėj pražydėjus,
Kai žemė ir dangus tavim stebėjos,
Nužudė Parka tavo jauną grožį.

Priimk šias ašaras kaip auką pomirtinę,
Šį indą, pilną pieno, ir šią gėlių pintinę,
Kad tavo kūnas būtų visados vien rožė.

Charles Baudelaire

Įsimylėjėlių mirtis

Lengvi kvapai virš mūsų lovų sklaistos
Ir viršum sofų, kaip kapai gilių.
Ant lentynėlių stovi gėlės keistos,
Pražydę mum padangėj tolimų šalių.

Išsėmę lenktyniaujant karštį paskutinį,
Du dideli žibintai bus dvi širdys mūs;
Mūsų sielose – tuos veidrodžiuose dvyniuos –
Su dviguba liepsna jie atsimuš.

Vieną vakarą, iš mistiškos mėlynės padarytą,
Vieninteliu žvilgsniu pažvelgsim viens į kitą,
Tartum ilga rauda, pripildyta sudie aidais,

O paskui angelas su šviečiančiu šypsniu,
Duris plačiai atvėręs, atgaivint ateis
Aptemusiųjų veidrodžių ir mirusių liepsnų.

Nikolaus Lenau

Trys čigonai

Tris čigonus mačiau aš kadai
Gulint medžio šešėly,
Kai mano vežimas lėtai
Slinko tyrlaukių smėliu.

Vienas savo ranka tamsia
Glaudė smuiką svajingai,
Grojo vakaro saulės gaise
Sau dainelę ugningą.

Antras rūkė. Iš savo burnos
Linksmas pūtė dūmus iš lėto,
Lyg jo laimei iš žemės visos
Jau nieko daugiau nereikėtų.

O tretysis miegojo ramus.
Jo kanklės ant medžio kabojo.
Jam sapnavos sapnas švelnus,
Ir vėjas jo stygomis grojo.

Jų drabužiai atrodė skurdžiai –
Ant jų skylės ir lopai margo.
Bet jie juokės laisvai, išdidžiai
Iš žemės likimo ir vargo.

Ir trejopai jie rodė visi,
Kaip, mūsų likimui aptemus,
Pragrojam, prarūkom, pramiegam jį
Ir trejopai pažeminam.

Į čigonus žvelgiau dar ilgai,
Keliaudams per tyrlaukių plotus,
Į jų veidus, spindinčius rudai,
Ir plaukus tamsius garbanotus.

Agnes Miegel

Nidos moterys

Pakrantėj Nidos moterys stovėjo.
Ranka akis pridengdamos žiūrėjo,
Kaip artinas į krantą valtys skubinai
Ir plazda juodos vėliavos ant jų liūdnai.

Žvejai, tvirtai laivus pririšę, tarė:
– Pakilo maras anoj pusėj marių!
Lygumose nuo Heidekrugo lig Šakių
Jau dėvi žmonės gedulu nykiu.

Bet moters tarė: – Mes bijot neturim.
Mirtis kas dieną tyko prie mūs durų.
Juk kiekviena diena, mum Viešpaties duota,
Privalo būt kovoj už būtį praleista.

Kiek sykių kopos artinos prie vartų!
Mus plakęs Viešpats pagailės šį kartą!
Bet maras atėjo slapčia,
Su elniais perplaukęs marias nakčia.

Ir tris dienas ir tris naktis girdėjos,
Kaip varpas varpinėj gūdžiai skambėjo,
Bet kai išaušo ketvirta diena,
Nutilo jo rauda liūdna.

Ir iš kaimo, namus palikę,
Septynios moterys išėjo tykiai.
Jos ėjo basos, nulenktais veidais,
Drabužiais gedulo juodais.

Ir jos į stačią kopą palypėjo,
Šalia savąsias kojines ir kurpes pasidėjo.
Ir taip prabilo: – Kopa, tu matai:
Septynios likom iš visų tiktai!

Nėra jau grabdirbio, kurs karstą mum padirbtų,
Sūnaus anei anūko, kurs dėl mūs pravirktų,
Nei pastoriaus, kurs mum paduotų taurę su vynu,
Nei samdinių mergaičių, nei bernų.

Baltoji kopa, slink artyn prie vartų,
Namai tau atdari ir durys tau atvertos.
Tu mūsų pirkias aplankyk
Ir židinį ir kiemą užpustyk.

Užmiršo Dievas mus. Jis leido mum pražūti.
Dabar namai tušti jo turi tavo būti.
Tu kryžiumi ir Biblija galėsi žaist,
Ateik, o motina, palaidok mus gražiai.

Drobulėm inkapių užkloki mūsų kapą
Tu – prakeiksmas kadais, dabar palaima tapus,
Žiūrėk: mes gulime ir laukiam. Mums ramu. –
Ir kopa atėjo palaidoti jų.

PUBLICISTIKA
IR KITA

MENO REIKŠMĖ

Žmogus gimsta su estetiniu pajautimu. Mažas vaikas jau moka žavėtis menu ir pats kuria. Jis stato iš smėlio dailius namukus, keistomis melodijomis niūniuoja nesuprantamas dainas, anglimi piešia tvorose ir sienose primityvius paveikslus. Štai jis jaunas architektas, tapytojas. Vadinasi, jo prigimtyje, lyg vos pradedąs sprogti pumpuras, glūdi meno pradai. Besivystant žmogui skleidžiasi ir anas pumpuras. Žmogus išugdo savo estetinį pajautimą. Jis gali pažinti didžiuosius meno kūrinius ir jais gėrėtis. Kartais jis ir savyje pajunta slapta glūdinčias kūrybines jėgas, talentą, ir pats pradeda kurti meno vertybes.

Žmogaus prigimtis nesulaikomai linksta į meną, nes pats didysis Kūrėjas įkvėpė į jo sielą amžinojo Grožio troškimą. Žmogaus kūrėjo sukurtos meno vertybės yra ano amžinojo Grožio atspindys. Besiplakdamas kasdienybėje, žmogus pailsta, išsisemia jo dvasinės jėgos, jis pats tampa kasdieniškas ir užgniaužia savo krūtinėje nerimą, ilgesį, pasiilgimą kažko didingo, nenusakomo ir dieviško. Ir štai menas žmogaus dvasią sušildo, sužadina kilniuosius jo jausmus, įlieja į jo sielą didžio ilgesio, amžinybės troškimo.

Žinoma, ir gamtos grožis išlaisvina žmogų iš kasdienybės, sukelia nuostabą ir pasigėrėjimą. Gamta net labiau veikia žmogų, nes ji yra paties didžiojo Kūrėjo nuostabus kūrinys, o menas tik to kūrinio kopija. Gamtoje mes pajuntame savo menkystę. Milžinų medžių giria, įnirtusi jūra, krioklys, kalnai, nuostabiomis spalvomis žydinti lanka mus pribloškia, mums kalba apie mūsų menkumą ir greit prabėgsiančias dienas. Tuo tarpu menas iškelia žmogaus didingumą, parodo jį panašų į didįjį Kūrėją. Juk savo spalvų žaismu jis gali sukurti kalnus, girias, neramias jūras, savo žodžio jėga jis kuria naujus žmones, atidengia jų jausmus ir visas jų prigimtyje slypinčias jėgas, savo muzikos garsais neša žmogaus sielą į naujus pasakiškai skaidrius pasaulius. Tegu visa tai yra fiktyvu ir netobula palyginti su Aukščiausiojo kūryba, bet žmonija didžiuojasi ir myli žmogaus kūrinius, ieško grožio ten, kur kitas žmogus pabėrė slypėjusius savo širdy dieviškojo grožio trupinius.

„Grožis išgelbės pasaulį" – štai žodžiai rusų genijaus Dostojevskio, kuris gal geriausiai pažino žmogaus sielą. Menas yra beveik pats didžiausias grožio šaltinis. Atimk iš žmogaus meną – žmogus bus nebe žmogus. Neišvystęs estetinio

pajautimo, nebetrokšdamas grožio, jis taps kažkoks šiurkštus padaras ir paskęs savo kasdienybėj. Nebus grožio, nebus meno, kuris byloja apie nuostabius gražesnius pasaulius, žmogus mažiau betrokš tobulybės ir naujo kilnesnio gyvenimo, – jame stipriau sukils blogoji prigimties pusė, užgniaužianti tauriuosius jausmus. Pagaliau menas daugelį žmonių ramina ir paguodžia, išvaduoja iš sielvarto, skausmo ir padeda nešti sunkų žemės vargą. Juk visada, kai žmogus esti nusiminęs, kai jį slegia vargas ir nepasisekimas, jo lūpose suskamba daina, jis atverčia mėgstamo veikalo lapus. Menas jam padeda viską užmiršti, nejučiomis jį nuneša į šviesesnio gyvenimo sritis, jo dvasia bent tam kartui sustiprėja, įgyja naujų gaivinančių jėgų. Taigi pirmasis meno tikslas yra grožis, patenkinąs estetinį jausmą. Grožis žmogui tiek pat reikalingas, kiek kūnui oras, maistas, saulės šviesa. Be grožio žmogaus dvasia vysta, skursta ir nepasiekia savo pilnutinio išsiplėtojimo. Betgi šalia to menas turi dar ir kitokios reikšmės bei įtakos gyvenimui.

Menas net intelektualiai žmogų lavina, padeda jam geriau pažinti gyvenimą ir jame orientuotis. Juk niekada tokia ryški istorija neatrodo iš vadovėlio, kaip iš istorinio romano, geografija niekada taip ryškiai ir įtikinamai neaprašo kitų kraštų, kaip beletristika. Žinoma, remti savo bendrąjį išsilavinimą vien menu negalima, nes čia neįmanomas sistemingumas, be to, menininkas nejaus didelio sąžinės graužimo apsilenkęs su tiesa, nes tai ne jo uždavinys. Menininkai turi tą dovaną, kad jie paprastai moka giliau įžvelgti į savo dienų gyvenimą ir kritiškiau jį vertinti. Todėl jie padeda žmonėms suprasti savo laikus, parodo tikrąjį gyvenamojo laikotarpio veidą.

Sakoma, kad menininkai esą sveikiausia, stipriausios dvasios, labiausiai susipratusi žmonijos dalis. Todėl nenuostabu, kad menininkai, ypačiai rašytojai ir poetai, atsistoja bendruomenių ir tautų priešaky. Jie vadovauja minioms ne iš žibančių sostų, bet savo kūrinių idėjomis užkariauja žmonių širdis, skatina eiti savo herojų keliais arba tų kelių vengti. Tiesa, naujas idėjas iškelia ne vien menas, bet ir mokslas. Tačiau jas išpopuliarinti, pasėti platesnių masių širdyse gali tik menas. Skaitydami kurią moksliškai išdėstytą teoriją, negausime didelio įspūdžio. Kas kita, jeigu tos mintys, idėjos bus įvilktos į menišką formą, jeigu jomis ataustas veikalas spinduliuos grožiu ir bus įtikinąs. Tada tos mintys nejučiomis apims žmones, net prieš jų norą įtikins juos. Čia galėtume paimti daug pavyzdžių. Byronas savo individualistinėmis ir pesimistinėmis mintimis XIX šimtmety buvo užkrėtęs visą Europą. Sentimentalusis Goethės romanas „Jaunojo Verterio kančios" tiek paveikė vokiečių jaunimą, kad daugelis pradėjo rengtis taip kaip herojus Verteris, taip pat galvoti ir gyventi, ir net žudytis. Lietuvių literatūroj taip pat yra panašių pavyzdžių. Juk Maironis savo poezija rodė prieškarinei mūsų inteligentijai kelius ir visą tautą privedė prie nesulaikomo judėjimo. Žinoma, ne kiekvienas menininkas gali turėti tokią įtaką. Menkesnis meno

kūrinys silpniau veikia, mažiau sugestyvinės galios ir įtikinamumo turi. Bet menas buvo ir bus geriausias įvairių idėjų skleidėjas. Dabar ir visais laikais jis yra, buvo ir bus daugelio didžiųjų pasaulio įvykių, net tokių kaip revoliucijos ir perversmai, kaltininkas. Juk menas sukritikuoja kai kuriuos savo laikų papročius, pasenusias socialinio ar kitokio gyvenimo formas ir skatina kurti naujais pagrindais naują gyvenimą, apie kurį galvojo menininkas, kurdamas savo veikalą. Todėl suprantama – kokio įsitikinimo bus daugumas menininkų, tokiu pat įsitikinimu jie užkrės platesnes mases ir sukels jas pakratyti senuosius gyvenimo pagrindus. Ypačiai menas stipriai paveikia jaunuomenę. Todėl teisingai sakoma, kad jaunuolio auklėjimui, jo charakterio ir pasaulėžiūros formavimui menas turi milžiniškos svarbos.

Paprastai menas yra tautinis. Kiekviena tauta sukuria savo meno lobyną atskirai nuo kitų tautų. Tik geriausieji veikalai išvysta platesnį pasaulį ir tampa bendra žmonijos nuosavybe. Todėl tenka atskirai pakalbėti, kokią reikšmę turi menas tautai, kokį vaidmenį vaidina gyvenime.

Kiekvieno menininko kūriniai turi savotišką atspalvį, kuris parodo menininko temperamentą, sielos turtingumą, moralės aukštumą ir t.t. Tauta paprastai turi daug menininkų. Kurdami jie atskleidžia ne tik savo, bet ir visos tautos nepasikartojančią individualybę, dvasinio lygio aukštumą, parodo tikrąjį jos veidą ir visas charakterio žymes. Menininkų dvasios pakilimas parodo tautos dvasios pakilimą ir atvirkščiai. Iš meno kūrinių pažįstama tauta. Ką gi mes žinotume apie graikų tautą, jei Homeras, Sapfo, Sofoklis, Fidijus ir daug kitų nebūtų mums palikę savo nepamirštamų kūrinių? Sokratas, Aristotelis ir kiti graikų mokslininkai mums tiek daug negali pasakyti apie savo tautos individualybę ir jos kultūrą kaip menininkai, nes menas savyje sukaupia visą tautos dvasią, o mokslas yra daugiau tarptautinis.

Todėl menas dvasinei tautos kultūrai yra, be abejo, charakteringesnis ir nė kiek ne mažesnės reikšmės negu mokslas. Savo meną, savo tautinę kultūrą turi kurti kiekviena tauta, kuri nori gyvuoti ir pateisinti savo egzistenciją. Kitaip bus aišku, kad ta tauta išsekusi, kad ji verta mirties. Ypačiai tai svarbu mažosioms tautoms, nes jos tik savo dvasine kultūra, meniniais bei intelektualiniais laimėjimais gali tapti didelės ir nepalaužiamos. Jeigu, pavyzdžiui, lietuvių tauta neturėtų savojo meno, kurį galima laikyti tautinės kultūros pagrindu, tai dėl blogos savo geografinės padėties ir agresingų kaimynų jai iš anksto būtų nulemta pražūtis. Laimė, kad šita tauta turi dar daug kūrybingų žmonių, kurie, nors ir smaugiami įvairių biurokratų ir per maža remiami visuomenės, didina mūsų tautos meno lobyną. Taigi menas turi didžiulės reikšmės. Jo pašaukimas aukštas, jo misija didelė. Todėl nepateisinama, jei atskiri individai arba didesnės žmonių grupės kėsinasi meną suprofanuoti. Neminint jau to, kad meno vardu pasipelnymo tikslais paleidžiama į viešumą visokio šlamšto, meną dažnai

norima paversti grynu politikos įrankiu, giriami tokie veikalai, kurie nieko meniško savy neturi, bet pasižymi ryškia tendencija ir pan. Tiesa, menas šalia amžinųjų problemų neturi užmiršti ir svarbesnių savo laikų problemų. Menininkas, rinktinis visuomenės narys, be abejo, turi stipriai išgyventi savo laikų reiškinius, ir jie turi rasti atgarsį jo kūryboje. Bet iš meno visų pirma reikia reikalauti grožio. Visokie šūkavimai, per daug ryškiai kyšanti tendencija nepadaro veikalo vertingo. Veikale turinys ir forma turi susilieti į vieną darnią visumą, stipri forma turi subtiliai atskleisti idėją. Tik tada meno kūrinys teikia grožio, įtikina ir užkrečia savo mintimis, tik tada jis yra vertingas indėlis į tautos kultūros lobyną.

[1937]

MOKSLEIVIJA NEPRIKLAUSOMYBĖS APSAUGOJIMO IR STIPRINIMO DARBE

Valstybių politinius santykius paprastai normuoja jėga. Ypačiai šiais laikais maža su teise besiskaitoma. Mažosios valstybės yra nuolatiniame pavojuje. Jos priverstos akylai budėti savo laisvės sargyboje ir ryžtingai ginti savo teises.

Lietuvių tautai pavojų irgi netrūksta. Jausdami savo fizinį pranašumą, agresingieji kaimynai jau ne kartą bandė mūsų tautą spausti politiškai ir ekonomiškai. Niekas negali garantuoti, kad, patogioms politinėms aplinkybėms susidėjus, nebus kėsinamasi į mūsų krauju atpirktą, taip sunkiai, su tokiu dideliu pasiaukojimu iškovotą laisvę. Tik budrumas, ryžtingumas, vieningumas ir pasitikėjimas savo jėgomis gali mums garantuoti nepriklausomybę. Neseniai buvusios sunkios bandymo dienos įrodė, kad mūsų tauta moka branginti savo garbę ir laisvę, kad jai netrūksta ryžtingumo ir pasitikėjimo savimi.

Moksleivija neatsiliko nuo visos tautos. Vyresniojo amžiaus moksleiviai visi buvo pasiryžę eiti kartu su kariuomene, aktyviai dalyvauti kovoje, aukoti savo sveikatą ir gyvybę už krašto laisvę. Šis bandymas įrodė, kad moksleivija visada bus pasiryžusi ginti savo tėvynę, visko išsižadėti dėl jos laisvės. Tik kyla klausimas, ar moksleivija yra pakankamai subrendusi garbingai krašto pareigai. Bet Lietuvos moksleiviai jau prieš kelioliką metų nepriklausomybės kovose įrodė, kad jie sugeba vyriškai, ryžtingai, atkakliai kautis ir didvyriškai žūti. Pavojaus valandai išmušus, mes, dabartiniai Lietuvos moksleiviai, taip pat ryšimės parodyti ne mažiau atsparumo, vyriškumo ir pasiaukojimo.

Nežinome, kada pavojaus valanda išmuš, todėl iš anksto ruošimės ją sutikti, kad nebūtumėm netikėtai užklupti. Pirmiausia būsime šarvuoti tautiniu sąmoningumu ir savigarba. Juk mūsų tauta turi nė kiek ne mažiau teisių savarankiškai valdytis, būti laisva, kurti savo dvasios turtus ir parodyti pasauliui savo vidujinį vertingumą bei originalumą kaip kokia nors kita tauta. Bet koks kėsinimasis į jos laisvę ar garbę yra didelis įžeidimas ir nedovanotinas prasilenkimas su tiesa. Kadangi prieš jėgą tegalima pastatyti tik jėgą, mes jėga ginsime savo laisvę. Savo teises ryšimės ginti ir tada, jeigu jėgų santykis ir aiškiai bylotų mūsų nenaudai. Jeigu mus visą laiką lydės tautinis sąmoningumas, gili tautinė savigarba ir pasiryžimas kovoti už savo tautos teises, būsim neįveikiami.

Lietuvis, ilgus amžius spaudžiamas baudžiavos ir svetimųjų jungo, pasidarė per daug nuolaidus, prarado nemažą dalį anos kariškos dvasios, kuri jo protėvius lydėjo Žalgirio ir Mėlynųjų Vandenų kovose. Todėl mes vėl ugdysime savyje sveiką karišką dvasią. Ji nesirems šovinizmu ir kitų tautų bjaurojimu. Ne, lietuviam tatai iš viso svetima. Jeigu jie jau prieš keletą šimtmečių mokėjo garbingai ir tauriai pasielgti su nukariautaisiais Rusų kraštais, juo labiau mokės dabar pagerbti svetimą tautą (jei ji bus tos pagarbos verta). Mūsų kariška dvasia remsis sveika tautine savigarba ir laisvės pamėgimu.

Niekas mums taip nepadės ugdyti kariškos dvasios, kaip glaudus kontaktas su kariuomene. Susiartindami su kariuomene mes pajusime, kad drąsus karys, kuris ginkluotas nuolat budi mūsų laisvės sargyboje, yra mums artimas ir brangus kaip brolis. Kareivinėse mes išmoksime pamilti ginklą, pamatysime gražų susiklausymo ir drausmės pavyzdį. Ir mums kils noras kai kada, pavojaus valandai išmušus, gulėti su krašto gynėju kariu petys į petį viename apkase, dalintis su juo kovos vargu ir pergalės džiaugsmu. Kariuomenės su visuomene susiartinimo šventes pasistengsime kuo nuoširdžiau, kuo puikiau, kuo drausmingiau atšvęsti. Bet šventė, žinoma, visada bus daugiau formos dalykas. Mums to nepakaks. Mes kiek galėdami stengsimės arčiau pažinti karių gyvenimą, visur jiems rodysime savo palankumą ir meilę. Branginsime ir seksime kariškę spaudą, platinsime ją kaimo ir miesto jaunimo tarpe. Jei sugebėsime, būsime kariškos spaudos bendradarbiai. Lankysimės kareivinėse, kad mus pagautų karingumo, darbo ir drausmės nuotaika. Labai patogu glaudesnį kontaktą su kariuomene palaikyti toms gimnazijoms, kur netoli stovi kariuomenės įgula. Kitos gimnazijos labiau pažino kariuomenę darydamos ekskursijas į kareivines.

Ekskursavimas pas mus įsigali. Mes padarome ekskursijų net į užsienio miestus. *Bet atrodo, kad mums dargi naudingiau ir įdomiau bus pavasarį ar vasarą pasukus poligono link.* Čia mes išvysime tikrą karių gyvenimą. Pamatysime karį, dulkėtą ir pailsusį, bet alsuojantį kovos nuotaika, aukojantį savo jėgas uždaviniui atlikti. Poligono pušynėliuose ir smiltynuose galėsime stebėti didžiąsias kovų pratybas, karštus „mūšius", dalyvaujant visoms ginklo rūšims.

Žinoma, karinio parengimo pamokose mes taip pat galime labai daug pasimokyti. Visą techninį pasirengimą karui mes įgysime tik per karinio pasirengimo pamokas. Aišku, mes norėtumėm, kad karinio parengimo pamokų skaičius būtų žymiai padidintas, pagaliau pageidautumėm ir šiokio tokio programos pakeitimo. Visus statutus „iškalti" gimnazijoj, atrodo, nėra prasmės. Galbūt užtektų teoriškai susipažinti tik su pačiais pagrindiniais dalykais. Gal būtų geriau, kad mes nuodugniau susipažintumėm su ginklo vartojimu, su manevrine rikiuote, apskritai turėtumėm patyrimą nors elementarių dalykų, reikalingų kovos lauke. Čia mes stengsimės įgyti reikalingų žinių, atlikti praktikos darbus,

susipažinti su priešdujine apsauga, degazacija. Savo miesteliuose, kur nėra kariuomenės įgulos, sudarysime degazacijų komandas.

Iš manevrų, kurie būna vieną kartą per metus ir trunka vos kelias valandas, mes maža ką teišmokstame. *Todėl pageidautumėm, kad pasibaigus mokslo metams būtų organizuojamos karinio pobūdžio stovyklos, kur per pratybas bei manevrus mokytumės veikti kovos lauke.*

Dabar, kiek sąlygos leidžia, ir konkrečiu būdu stengsimės stiprinti savo krašto saugumą. Tas „konkretus būdas" bus mūsų aukos Ginklų fondui. Jau dabar iš spaudos pranešimų matyti, kad mes, moksleiviai, tinkamai įvertiname Ginklų fondo reikalingumą. Stengsimės ir toliau būti uolūs Ginklų fondo rėmėjai ir savo kukliomis aukomis prisidėsime prie krašto stiprinimo darbo. Aukodami Ginklų fondui mes parodome noro, kad mūsų kariuomenė būtų gerai, moderniai ginkluota. Bet taip pat parodome, kad mes pasitikime savo kariuomene, ją vertiname, ją mylime ir branginame. Juk žinome, kad kariuomenės tvirtumas pareina ne vien nuo modernaus apsiginklavimo, bet ypačiai nuo jos dvasios stiprumo, nuo atkaklumo, ryžtingumo ir drąsos, nuo idealizmo ir noro aukotis dėl kitų. Šių ypatybių negali turėti ta kariuomenė, kuria tauta nepasitiki, kurios visuomenė negerbia ir nevertina. Kariuomenė tik tada turės ryžtingumo, drąsos ir pasiaukojimo, tik tada rodys stebuklus kovos lauke, kai jaus už savo nugaros tautos pasitikėjimą ir paramą. Pas mus kariuomenės su visuomene susiartinimo šventė yra rengiama dėl to, kad visuomenė turėtų progos iškilmingai ir organizuotai pareikšti savo pasitikėjimą ir pagarbą ginkluotoms krašto pajėgoms. Kare paprastai stengiamasi sunaikinti tautos pasitikėjimą kariuomene. Jeigu priešui tatai pavyksta, jis jau yra karą laimėjęs.

Mes ryžtamės visada savo dvasia būti su krašto gynėjais, visur, kur tik galima, skleisti pasitikėjimą savo kariuomene, apie kurios didvyriškumą ir ryžtingumą kalba Širvintų, Giedraičių, Radviliškio ir daug kitų nepriklausomybės kovų epizodų. Ieškosime įvairių priemonių, kurios padės ir mums patiems įsigyti karišką išsilavinimą, kad, reikalui esant, galėtumėm aktyviai dalyvauti krašto gynime. Aišku, savo kariniu pasirengimu mes neprilygsime kariuomenei, bet stengsimės nuo jos neatsilikti savo drąsa ir kovos ūpu, patvarumu ir pasiaukojimu.

Kariuomenė yra daugiau fizinės tautos jėgos reiškėja. Jos tikrasis uždavinys – ginti savo krašto gyventojus nuo jėgos smurto ir garantuoti tautai laisvę ir ramybę. Ji veikia tada, kai kyla tarp valstybių fizinė kova. Betgi tarp tautų eina visą laiką tyli kova, kuri pareikalauja daug jėgų ir kūrybiškumo. Ši kova reiškiasi kultūrinėje ir ekonominėje srityje. Gal tai ne kova, tai greičiau lenktynės. Bet vis dėlto likimas yra negailestingas tai tautai, kurios kūrybiškumas išsenka, kuri nebeišlaiko lenktynių tempo ir atsilieka. Ji yra nustumiama, kartais parbloškiama ir sutrypiama beskubančių ir nemanančių sustoti. O šių lenktynių

tempas visą laiką smarkėja. Vis daugiau reikia dėti pastangų, vis daugiau įtempti jėgas.

Ir mūsų tauta dalyvauja tose lenktynėse. Ar bus ji nustumta, ar ištvers iki galo? Jeigu ji būtų nustumta, aišku, jos ateitis būtų tamsi, neilgai ji išlaikytų ir savo nepriklausomybę. Juk mažosios tautos gali tik savo dvasios turtais, savo kultūra tapti didelės ir reikšmingos. Mūsų tautos ateitis ir jos nepriklausomybės garantija taip pat pareis nuo to, kiek ji įvertins svarbiuosius kultūros veiksnius, religiją, mokslą ir meną, kiek ji pasirodys kūrybinga ir morališkai aukšta. Jeigu net didelės ir fiziškai galingos valstybės sunyko arba žuvo dėl piliečių moralinio sumenkėjimo ir kūrybiškumo išsekimo, juo pavojingiau tatai yra mažosioms tautoms.

Mes nuolat girdime, kad jaunimas – tautos ateitis, kad nuo jo pareina tautos žydėjimas ar smukimas. Be to, mes žinome, kad tautos ateitis ypač pareina nuo besimokančio jaunimo, nuo būsimųjų inteligentų, kurie po kiek laiko vadovaus tautai visose srityse. Mūsų tauta nėra pirmųjų eilėse. Jai reikia daug kuo pasivyti žmonijos priekyje žygiuojančias tautas, jai reikia žymiai paspartinti savo tempą. O mūsų tautoje būsimųjų inteligentų, moksleivijos, yra net žymiai mažesnis procentas kaip kai kuriose kitose tautose. Todėl Lietuvos inteligentui, proporcingai imant, teks žymiai daugiau nudirbti, žymiai daugiau kūrybiškumo parodyti norint savo tautą pastatyti į pirmųjų eiles.

Taigi nors pas mus inteligentijos ne taip jau daug, bet kai kas drįsta šaukti, girdi, mes inteligentų nebeturim kur dėti. Šiuose žodžiuose yra nemaža tiesos. Lietuvoje iš tikro yra per daug tokių inteligentų, kurie nenori nė menkos plytelės pridėti prie tautos kuriamojo darbo, kurie paskendę savanaudiškume ir asmeniniuose reikaluose. O visame krašte plačiausia dirva darbui! Kiek gali pasidarbuoti kad ir mūsų kaimo gerovei kūrybingas idealistas agronomas, mokytojas, kunigas. Betgi dažnai šie inteligentai virsta savo srities amatininkais ir nenori matyti, kaip kaimas veržiasi į šviesesnį gyvenimą, kaip trokšta kultūrėti ir siekti didesnės ekonominės gerovės. Jie galėtų būti tikrieji kaimo žmonių vadovai, jeigu nuoširdžiai ištiestų jiems ranką. Darbo dirva neaprėpiamai jiems būtų plati, jei savo kūrybingumą galėtų panaudoti dideliam ir šventam tikslui. O kiek nuoširdžių ir darbščių kūrėjų laukia mūsų mokslas ir menas! Kiek darbininkų reikia spaudai! Kiek sumanių ir darbščių žmonių reikia mūsų pramonei ir prekybai! Kiek drąsuolių reikalauja mūsų jūros ir padangės užkariavimas! Geriau pasižvalgę turėsime patvirtinti, kad pas mus vis dėlto plati darbo dirva, o maža artojų, maža žmonių, kurie turėtų kuriamojo idealizmo, kurie liepsnotų darbo meile ir aukotų savo asmeninę gerovę tautos labui.

Taigi tauta išsiilgusi laukia nuoširdžių darbuotojų, tikisi iš mūsų didelio kūrybingumo. Mes ateityje visi turėtumėm būti tam tikra prasme kūrėjai, o ne amatininkai, kuriems, pavyzdžiui, rūpėtų tik tam tikrą pamoką atlikti, tam tik-

rą skaičių puslapių prirašyti, tam tikrą laiką atsėdėti įstaigoj ir t.t. Reikia auklėtis norint būti kūrybingu žmogumi, norint gyvenimui daug duoti. Menkutis, be charakterio žmogelis ne ką gali duoti savo tautai. Tik asmenybės, tik tvirtieji žmonės neša pasauliui ir tautoms gerovę. Todėl mes auklėsimės. Religija bus mūsų auklėjimosi pagrindas. Ji padės mums formuoti savo charakterį ir pasaulėžiūrą. Ji ateityje įpareigos mus dirbti kitų labui ir išnaudoti savo kūrybines galias, nesgi, kam yra duotas vienas talentas, turės atsinešti du, o kam duota penki talentai, turės atsinešti dešimt. Religija padės mums išlaikyti ir prideramą moralinį aukštumą. Mes ugdysime savo valią, kad pajėgtumėm išlaikyti dvasios harmoniją ir atsispirti blogai aplinkos įtakai. *Be valios žmogus negali būti asmenybė, nes jis bus palenkiamas aplinkumos, o asmenybė laikosi savo principų, neatsižvelgdama į jokį išorinį spaudimą.* Mes naikinsime egoizmo, savanaudiškumo šaknis, dažniau atsiminsime didįjį artimo meilės įsakymą. Įprasime pagerbti kiekvieną žmogų, stengsimės įsigyti kuo daugiau humaniškumo, kuris mus lydės kiekviename žingsnyje ir lems mūsų santykius su kitais žmonėmis.

Iš viso mes jausime pareigą išnaudoti visus būdus ir priemones, kurios padeda ugdytis, išsiauklėti tvirtais, dorais ir žmoniškais žmonėmis. Progų auklėtis užtenkamai atrasime mokykloje ir už mokyklos sienų. Kiekviename žingsnyje sutiksime progą tobulinti ir taurinti save. O gera knyga, religinė praktika, įvairūs susibūrimai bus mums reikšmingiausios auklėjimosi priemonės. Fizinė kultūra bus tik tada gera auklėjimosi priemonė, kai mes išmoksime tarp fizinės ir dvasinės kultūros palaikyti pusiausvyrą, *ir kai svetimos gimnazijos sportininkui įprasime parodyti pagarbą ir tikrą draugiškumą.* Be ko kito, mes prisieksime vengti narkotikų, žudančių fizines ir dvasines pajėgas.

Be tvirto charakterio daugelis žmonių žūsta neišnaudoję savo gabumų, nepalikę gyvenime to, ką turėjo palikti. Jie užmiršta savo pareigas, o puolasi naudotis gyvenimu. Mus gimnazijos suole visą laiką lydės gilus supratimas. Mes neapleisime paprasčiausių pareigų. Rimtai dirbsime savo kasdieninį darbą. Rimtas pamokų mokymasis suteiks mums intelektualinį išsilavinimą, leis pažinti nors mažą dalį to didelio mokslo, kurio viso jokiu būdu nebeįstengia aprėpti vieno žmogaus protas. Menko intelektualinio išsilavinimo, neturįs elementarių mokslo dalykų pažinimo žmogus neturi teisės vadintis inteligentu.

Būtinas dalykas yra ir estetinis išsilavinimas. Šį išsilavinimą padės mums įsigyti teorinis susipažinimas su menu, poezijos, beletristikos skaitymas, muzika, tapyba. Vieną kurią meno šaką reikia būtinai geriau pažinti. Menas savotiškai veiks ir švelnins mūsų būdą, darys mus kilnesnius, atvers naujų pasaulių akiračius.

Atsiranda žmonių, net iš pačių auklėtojų tarpo, kurie tvirtina, kad moksleiviui užtenka tinkamai išmokti pamokas ir pasiskaityti knygų, įeinančių į literatūros programą. Bet koks skaitymas spaudos, domėjimasis savo krašto kultūriniu

ir ekonominiu gyvenimu, stebėjimas įvairių reiškinių ir kritiškas jų vertinimas esąs nereikalingas. Bet tie žmonės taip pat skelbia – koks moksleivis mokykloje, toks jis bus ir gyvenime. Taigi savaime prašosi išvada: *jeigu moksleivis, būdamas gimnazijoj, nesidomės savo tautos kuriamuoju darbu ir nesistengs plačiau pažinti gyvenimo, tai ir išėjęs iš gimnazijos jis tokiais dalykais nesirūpins*. Todėl mes seksime dienraščius ir rimtesniuosius žurnalus, stebėsime, kas mūsų tautos kuriama, kas pasiekiama kultūrinėje ir ekonominėje srityje. Kuo geriausiai susipažinsime su savo tautos praeitimi, jos kalba ir tautodaile. Stengsimės, kiek sąlygos leidžia, pažinti naująją lietuvių literatūrą, muziką, plastinį meną ir įvairių sričių laimėjimus. Pamilsime savąją knygą, savąją dainą, savąją muziką ir visa, kas yra sava, lietuviška. Apskritai džiaugsimės savo tautos laimėjimais, liūdėsime dėl nepasisekimų, įprasime jausti kartu su tauta. Šitaip mes dalyvausime jos kuriamajame darbe. Tokiu būdu mes pajusime, kad kiekvienas esame gyvas tautos narys, jos likimas mums bus mūsų likimas, ir mes niekada nepaliksime nuošaliai nuo jos reikalų.

Po kiek laiko mes visi dirbsime kurioj nors srityj. Daug kas jau iš mažens jaučia patraukimą prie to ar kito dalyko. Vieną daugiau domina fizika, kitą – literatūra, vieną – matematika, kitą – muzika. Svarbu pataikyti į savo sritį, pasirinkti tokį darbą, kurį mėgtume, kuriam daugiau gabumų turėtume. Svarbu ir tinkamai savo darbo sritį pažint. Čia mums jau dabar gali šiek tiek patarnauti būreliai. Mes galime ten pagilinti žinias to dalyko, kurį mėgstam, galime jį plačiau pastudijuoti ir dar labiau pamėgti. Būreliai bei įvairūs organizacinio pobūdžio susibūrimai taip pat padeda mums ugdyti iniciatyvą, moko dirbti ne iš prievartos, bet iš noro ir pareigos. Savo iniciatyvai parodyti visur ieškosim progų. Niekada nevengsime darbo, kurį uždės mums pareiga ar būrelyje, ar kur kitur.

Daugelis iš mūsų turės progos dirbti kultūrinį darbą, o kitiems teks ir ugdyti savąją kultūrą, kuri yra tikrasis laisvės laidas, tautos dvasinio tvirtumo ir atsparumo saugotoja. O vieną kartą jau buvo mūsų tautą ištikęs tragiškas likimas dėl pasidavimo svetimai įtakai ir savosios kultūros užmiršimo. Gimnazijos suole mus ypačiai domins mūsų tautos kultūrinė pažanga ir kultūriniai laimėjimai. Mes lavinsimės, ugdysime savo iniciatyvą ir gabumus, kad ateity būtumėm tinkami krašto kultūrintojai ir kultūrinių gėrybių kūrėjai. Juk aišku, kad nuo mūsų kultūros aukštumo ir tautiškumo priklauso net kai kurių mūsų krašto dalių ateitis. Klaipėdos kraštas bus juo greičiau atlietuvintas, juo labiau jį paveiks lietuviškosios kultūros įtaka. *Vilniaus klausime didelę rolę suvaidins lietuviškosios kultūros aukštumas.*

Mes nevengsime įvairių sričių darbo. Pas mus daugelyje profesijų dirba milžiniškas procentas svetimtaučių, lyg ta profesija naudotis būtų jų vienų privilegija. Ypačiai pramonė ir prekyba yra svetimtaučių rankose. Jie valdo

neproporcingai didelę dalį mūsų valstybės kapitalo. Tai neteisinga ir labai žalinga mūsų tautai. Lietuviui inteligentui paprastai trūksta platesnio užsimojimo ir drąsos dirbti anose srityse ir konkuruoti su svetimtaučiais. Vis dėlto iš mūsų tarpo turės rastis žmonių, kurie nesibaidys ir anų profesijų ir stos kovoti už savo tautos teises.

Būtinas reikalas mūsų tautai yra įsistiprinimas jūroje. Mes skatinsime savitarpyje ir plačiosiose visuomenės masėse veržimąsi prie jūros, skleisime jūreivystės idėją. Mūsų tauta turi pagaliau užvaldyti jai priklausančius žydruosius plotus. To reikalauja jos ambicija ir ekonominė gerovė. Mūsų tarpe rasis pasiryžėlių, kurie stos darbininkais į jauną, vos besikuriantį Lietuvos laivyną.

Bendrai mes ryšimės ateityje apimti visas mūsų tautos gyvenimo sritis ir jai tinkamai vadovauti. Stengsimės iš gimnazijos išsinešti kuo daugiau kūrybos dvasios, įsigyti kuo daugiau išsilavinimo. Neleisime laiko veltui, o savinsimės tuos dvasios turtus, kurie yra mums prieinami. Mums tauta dabar daug duoda, o mes ryžtamės jai skolą grąžinti. Ateityje mes tikimės stoti į darbą pilni kuriamojo idealizmo. Kūrybingumas išplauks iš mūsų išsiauklėjusios ir išsilavinusios asmenybės. Idealizmo mums duos platieji tautos darbo dirvonai, noras nešti savo tautai šviesą ir gerovę, dirbti dėl jos pažangos, laisvės ir nepriklausomybės. Jauni žmonės visada ilgisi didelių žygių. Už kilnią idėją jie aukoja ir savo gyvybę. Mes įsisamoninsime, kad vienas pačių kilniausių žmogaus žygių yra savo jėgas atiduoti tautos kuriamajam darbui. Sąžiningai atlikdami savo pareigas, jausdamiesi drauge su tauta, ryždamiesi dirbti dėl jos gerovės, mes jau dabar prisidedam prie to didelio darbo ir stipriname savo tautos nepriklausomybę. Mes ryžtamės su patvarumu, su valia vykdyti savo pareigas tėvynei, o pavojaus valandai išmušus, dėl jos laisvės nesigailėti savo gyvybės.

[1938]

ĮŽENGĖME Į 22-UOSIUS LAISVĖS METUS

Nuplauk, nutrink nuo mūsų žemės
Vergijos liekanų sutras...

Teofilis Tilvytis

Lietuviui ilgus amžius buvo lemta vergauti svetimiesiems. Vergavo jis savo nutautėjusiems ponams, kentė žiaurią svetimtaučių priespaudą. Tačiau ilgainiui šis jungas jam nusibodo. Jis pasiilgo laisvės ir, sukaupęs visas jėgas, milžiniškomis pastangomis sutraukė vergijos grandines. O dabar neseniai sukako 21 metai, kaip mūsų tauta naudojasi laisve. *Tačiau lietuvio sieloje vis tiek dar nespėjo išdilti vergijos amžių įspausta žymė.* Anie nelaisvės metai per daug jau aiškų ir sunkiai išnaikinamą antspaudą paliko visos lietuvių tautos charakteryje. Štai kodėl ir šių dienų lietuvio būde yra ryškios šios ypatybės: nepasitikėjimas savimi, sveikos savigarbos stoka, pasyvumas, nuolaidumas ir kt.

Esame maža tauta, o mus supa didelės valstybės. Todėl atsiranda žmonių, kurie tiki ir kitus įtikina, kad mūsų tautos ateitis esanti netikra ir liūdna. Tokie žmonės galvoja, kad mūsų valstybė gali laisvai gyvuoti tik iš kažkieno malonės, tik iš kaimynų geraširdiškumo ir pan. Tačiau taip šnekėti gali tik tie, kurie nesupranta, kad teisingumas šiandien tautų tarpusavio santykiuose neturi jokios reikšmės. Gyvuoja tik tos tautos, kurios yra stiprios ir kūrybingos. *Ir lietuvių tauta laisva gyvuoja tik todėl, kad turi savitą kultūrą, kad turi savo šviesuomenę, kad yra pakankamai kultūringa ir apsišvietusi ir kad turi pakankamai fizinės jėgos savo interesams apginti.* Kitaip gali galvoti tik neišmanėliai arba tie, kurių sielose teberusena *vergiškas bailumas ir nepasitikėjimas savimi.*

Kai kas labai abejingai žiūri į mažųjų tautų fizinę jėgą ir net tvirtina, kad kariuomenė mažosioms tautoms nereikalinga. Aišku, mūsų tauta savo kariuomenės galingumu negali nė iš tolo lygintis su didžiosiomis valstybėmis. Tačiau atsimintina, kad ir tų tautų interesai yra proporcingai didesni. Didžiosioms tautoms apginti didžiuliams savo žemių plotams, miestams, kolonijoms, jūrų pakraščiams reikia didelės jėgos, o mažesnėms – užtenka atitinkamai mažesnės, nes ir jų interesai daug mažesni. Taigi mes turime žinoti, *kad esame jėga, galinti bet kam pasipriešinti ir apginti savo interesus.* Be to, dar mes turime pasitikėti savo jėgomis. Dabartinėj politikoj pirmiausia stengiamasi sunaikinti tautos pasitikėjimą savimi ir jos ryžtingumą. Jeigu tatai pavyksta – tauta pralaimi be kovos.

Lietuvių tauta rūpinasi ne tik savo nepriklausomybės apsaugojimu, bet numato ir daugiau uždavinių. Ji, be abejo, niekada neatsisakys tų sričių, kurios

teisėtai priklauso lietuvių rasei. Ji stengsis savo kultūrine įtaka paveikti jau atkovotą, bet smarkiai nutautintą Klaipėdos kraštą. Tačiau jei mūsų tauta bus kultūriškai ir ekonomiškai atsilikusi, nuskurdusi ir tamsi, ji ne tik šių uždavinių neįvykdys, bet ilgainiui praras ir savo nepriklausomybę. Tokiu atveju nepadės jokia fizinė jėga. Todėl *mūsų tautai be galo svarbu kultūrinė ir ekonominė pažanga.*

Iš vergijos laikų lietuvis atsinešė įprotį niekinti visa, kas yra sava. Anot vieno svetimtaučio profesoriaus, lietuviai yra gabi tauta, bet ji visą laiką nyksta todėl, kad nemoka įvertinti savo dvasinių turtų. Tai tikra tiesa. Ir todėl labai skaudu, kad net mūsų šviesuomenė nemoka vertinti savosios knygos, savosios muzikos, savojo meno, savosios spaudos, kad taip maža domisi mūsų kultūrininkų kuriamuoju darbu ir jų pastangomis. Todėl kenčia mūsų tautinės kultūros plėtojimasis, todėl mums sunku šioj srity lenktyniauti su kitomis tautomis. Štai kodėl *moksleivija turi jau dabar domėtis, kiek jai prieinama, savo tautos kultūriniu darbu ir jam entuziastiškai pritarti, o ateityje tą darbą skatinti ir remti ir jame aktyviai dalyvauti.*

Nelaisvėje ir vergijoje gyvendamas lietuvis įprato, kad kiti jį skriaustų ir išnaudotų. Ir tik todėl mūsų krašte taip baisiai įsigalėjo svetimtaučiai ir užėmė visus pelninguosius verslus. *Mūsų tauta tol negalės reikiamai pagerinti savo ūkinio būvio, kol prekyboje ir pramonėje neužims sau priderančios vietos.* Vergiškumo savo dvasioje nėra išdildęs tas lietuvis, kuris remia svetimtaučius prekybininkus ir amatininkus ir tokiu būdu leidžiasi išnaudojamas. Kodėl žydas remia tik žydą? O kodėl lietuvis negali remti tik lietuvio? *Moksleivija pirmoji turi parodyti reikiamą susipratimą.* Žinoma, neužteks to, kad lietuvis nebepirks pas žydą. Patys lietuviai turi veržtis į verslų sritį ir konkuruoti su svetimtaučiais. Ir iš moksleivių tarpo turi rastis tokių pasiryžėlių! Juo labiau kad ekonominė gerovė yra pirmoji sąlyga tautos kultūros augimui ir plėtotei.

Be to, lietuvių tauta turi ir daugiau uždavinių, kurių įvykdymas yra būtinas. Tačiau tas įvykdymas pareikalaus daug darbo ir pasiaukojimo, daug dvasinių ir fizinių jėgų. Todėl moksleivija turi būti idealistiškai nusiteikusi, religinga ir dora, todėl *ji turi dildyti iš savo dvasios vergijos laikų žymes, trukdančias mūsų tautos pažangą.* Dabartinė mūsų šviesuomenė daug blogų ypatybių yra paveldėjusi iš mūsų tautos prispaudėjų, o būsimojoj Lietuvos inteligentijoj neturi rasti vietos karjerizmas, savanaudiškumas, nesąžiningumas ir kt. Moksleivija turi išeiti gyveniman atsikračiusi vergijos žymių, su plačiais ir drąsiais užsimojimais, su idealizmu ir entuziazmu. Tik tada *mūsų tauta žengs pirmyn kultūringa ir kūrybingai nusiteikusi, ryžtinga ir drąsi, laisva savo laisvojoj žemėj.*

[1939]

PO KLAIPĖDOS NETEKIMO

Kovo mėnesį Lietuvą ištiko skaudus smūgis. Netekome dalies savo teritorijos ir dalies gyventojų, vienintelio uosto, 1/3 savo pramonės, 70 km gražiausio pajūrio... Mūsų tautai istorijos bėgyje niekada nesisekė prie jūros. O dabar dar vienas didelis pralaimėjimas...

Praeities amžiais, kai mūsų valstybė gyveno savo žydėjimo metą, mūsų valdovai neatkreipė tinkamo dėmesio į jūrą. Naujai atstatę savo valstybę, lietuviai suprato praeityje padarytą klaidą. Prasidėjo jūrinė propaganda, skatinimas veržtis prie savosios jūros. Bet viskas buvo daroma per tingiai. Jūreivystė neišsivystė, jos idėja neapėmė plačiųjų tautos masių, mūsų tauta neparodė gaivališko ir galingo veržimosi jūros link. Pagaliau per maža buvo dėta pastangų priartinti prie viso tautos kamieno tą kraštą, per kurį mums jūra buvo prieinama. Rezultatas – pirmasis mūsų bandymas įsistiprinti savojoj jūroj nepavyko, ir viskas baigėsi skaudžia nesėkme.

Tačiau reikia atsiminti, kad dar ne viskas prarasta. Kadaise mums Klaipėda grįžo po 700 metų svetimo valdymo... Bet apie senus gerus laikus nėra ko svajoti arba laukti šviesios ateities ir laimėjimų sudėjus rankas. Mūsų tautai dar liko 21 km pajūrio, ir mes esame jūros valstybė kaip ir pirma. Kartą mes pralaimėjome... Bet pralaimėjimas nėra pralaimėjimas, kai po jo nenuleidžiamos rankos, o pakeliamos naujam darbui ir naujam laimėjimui. Pralaimi ir didžiosios tautos, kartais dar smarkiau negu mažosios. Vokietija po Didžiojo karo buvo visiškai sugniužinta ir viską pralaimėjusi... Tad dabar lietuvių tauta, pirmiausia jaunimas, turi dar kartą entuziastiškai pasinešti savosios jūros link. Jaunimas buvo jau pamėgęs jūrą. Nemaža ekskursijų vasaros metu traukdavo į pajūrį, ypač į gražiąją Neringą. Ir dabar moksleivių ekskursijos, stovyklos, pavieniai keliautojai turi dar uoliau traukti į savo pajūrį, jį dar labiau pamilti ir tą meilę skleist plačiosiose tautos masėse.

Jūreivystės idėja turi būti gyva tarp mūsų, nes mūsų valstybė, kaip anksčiau pabrėžta, yra jūros valstybė, ir jos ateitis – jūros valstybės ateitis. Ne veltui jau dabar keliamas klausimas kuo greičiau kurti pajūryje naują uostą ir steigti grynai lietuvišką miestą (žr. prof. Pakšto str. „Dinaminė jūros programa"*). Tai didelis užsimojimas, bet jo įgyvendinimas būtinas ir galimas.

* *XX amžius*, 1939, balandžio 17, Nr. 85, p. 3.

Lietuvių tauta jauna, energinga ir entuziastiška. Ji parodė, kad po pralaimėjimų nepalūžta, o nuolat ryžtasi naujiems žygiams. Ypač didelį entuziazmą ji parodė, pradėjus kraštą valdyt naujai vieningo darbo vyriausybei. Tikime, kad vyriausybė tautos entuziazmą ir energiją pakreips atlikti dideliems darbams, tarp kurių bus ir lietuvių įsistiprinimas savojoj jūroj.

[1939]

BARO PRADŽIOJ

Per vasarą klasės buvo tylios ir ramios. Šiandien jos vėl atgijusios. Mes grįžom. Vasaros saulė ir atostogų laisvė atgaivino mūsų jėgas. Kupini fizinės energijos ir susikaupusių dvasinių pajėgų stojam į naują barą ir ryžtamės jį garbingai išvaryt iki galo.

Šį naują darbo barą pradedam nepaprastu metu. Europa nerami. Ties ja pasirodė karo šmėkla. Tauta puola tautą. Žmogus žmogui virto vilku. Nuo savo kultūros ir civilizacijos aukštumų jis nukopė žemyn, nusileido iki paprasto žvėries. Savo didžiuosius proto laimėjimus nukreipė naikinti Dievo tvariniams ir savo paties sukurtomis vertybėmis. Jei mūsų akys galėtų matyti už horizonto esančias tolumas, o savo ausimis galėtumėm pagauti iš ten ateinančius garsus, mes ir šiuo momentu regėtumėm ties miestais sėjančius mirtį lėktuvus ir girdėtumėm sužeistųjų ir mirštančiųjų vaitojimus. O visa tai darosi taip netoli, tuojau už mūsų sienų. Mūsų kraštas yra kaip ramybės ir palaimos kyšulys įsišėlusioje jūroje. Mes turim melsti Dievą, kad jo nepaliestų karo audros banga. Mūsų žemė jau per daug matė kraujo ir ašarų, vergovės ir karų. Turėkim viltį, kad šį kartą ją aplenks skaudi rykštė, ir ji visų sąmyšių ir karo siautulių metu bus nepaliesta ramybės sala.

Betgi ateities mes nežinom. Galbūt ir ties mūsų kraštu pasirodys karo siaubas. Galbūt ir mes atsidursime panašiose sąlygose, kokiose yra atsidūrusi kitų kraštų moksleivija. Tikime, kad dabartiniu momentu tatai yra negalimas dalykas. Tačiau nėra šviesos be šešėlių. Ateitis gali atnešt mūsų kraštui ir labai šviesių dienų, bet gali atnešt ir pačių tamsiausių, kurios pareikalaus iš mūsų didžiausio dvasinio ir fizinio tvirtumo ir didžiausių aukų.

Kažkas yra pasakęs, kad į ateitį visada reikia žiūrėti drąsaus kapitono akimis. Ir dabartiniu momentu mes turim išlaikyti šaltą kraują. Turime ruoštis ramiai ir drąsiai sutikt visus ateities galimumus.

Šiandien mes dar tebeturime tokias pat geras darbo sąlygas, kaip ir visada turėdavom. Reikia tuo džiaugtis. Kuo išmintingiau reikia tas sąlygas panaudot savo mokymuisi ir auklėjimuisi. Todėl stoję į naują darbo barą būkime uolūs nuo pat pirmosios ligi paskutinės mokslo metų dienos. Kai pjovėjas baigia barą, jis sustoja atsikvėpt ir, braukdamas nuo kaktos prakaitą, pažvelgia atgal.

Žvelgdamas jis mato, ar uoliai, ar dailiai, ar švariai buvo jo dirbta. Kai mes ateinantį pavasarį sustosim po sunkaus darbo atsikvėpt ir žvelgsime atgal į savo per metus varytą barą, tenebūna jame nė vienos apsileidimo ir tingumo žymės. Tegu šiais metais mus labiau negu kada nors lydi uolumas mokantis ir auklėjantis.

Geras savo kasdieninio darbo atlikimas, pamokų mokymasis suteikia mums visapusišką mokslinį išsilavinimą, kuris padeda geriau orientuotis visuose gyvenimo klausimuose. Negana to – uolus savo pareigų atlikimas lavina ir tvirtina valią, formuoja būdą ir padeda gerus pamatus tvirtam charakteriui. Apsileidimas ne tik veltui gaišina brangų žmogaus laiką. Jis taip pat silpnina jo valią, padaro jį neryžtingą, ištižusį ir neatsparų blogoms įtakoms.

Geras mokinys nesitenkina vien pamokų mokymusi. Jis ieško priemonių ne tik visapusiškai išsimokslinti, bet ir taurinti savo būdą bei žadinti kilniuosius savo sielos polėkius. Gera lektūra, spauda ir kt. turi žadinti jo idealistinį nusiteikimą, didelių ir kilnių žygių troškimą.

Taigi, mūsų idealas – visapusiškai išsilavinęs, tvirto charakterio ir kilnios sielos asmuo. O galima garantuoti – žmogus, turįs šias ypatybes, visokiomis aplinkybėmis bus nepalaužiamas ir kiekvienu atveju mokės atnešti savo krašto gerovei pačią didžiausią auką. Artėkime į tokio žmogaus idealą. Viskas juk priklauso nuo mūsų pastangų. Negailėkime jų. Žinokime – „jokia pastanga nenueina veltui" (Pasteur).

[1939]

MOKSLEIVIJA IR LITERATŪRA

Moksleiviją bus ne kartą pasiekęs mūsų rašytojų, kultūrininkų ir leidėjų nepasitenkinimo balsas: girdi, mūsų visuomenė, kartu ir visa inteligentija, nesidominti savąja literatūra, neskaitanti jos, neperkanti knygų. Žinoma, galima reikšti nepasitenkinimą, su pagrindu ir be pagrindo. Labiau įsigilinę į esamą padėtį turėsime pripažinti, kad mūsų kultūrininkų nepasitenkinimas yra visai pagrįstas. Imkim paprastą pavyzdį. Koks tiražas geriausiųjų mūsų naujosios literatūros veikalų? Maždaug trys tūkstančiai egzempliorių. Tuo tarpu pas mus vien valdininkijos esama apie 30 tūkst., o kur dar kita mūsų išsilavinusios šviesuomenės dalis? Pagaliau knygas skaityti nėra vien šviesuomenės privilegija. Tokią pat teisę, kaip šviesuomenė, knygas skaityti turi ir smulkioji miesčionija, ir ūkininkai, ir darbininkija. Šie pastarieji sluoksniai dažnai parodo didesnę kultūrinių vertybių meilę negu inteligentija, bet jiems knyga yra žymiai sunkiau prieinama. O iš tikrųjų šviesuolis žmogus turėtų jausti kuo didžiausią kultūrinių vertybių alkį. Neskaitydamas literatūros jis turėtų jaustis alkanas. Tačiau, deja, lietuvis šviesuolis dažnai kultūrines vertybes iškeičia į kortas, alkoholį ir panašius dalykus. Jei kelsim klausimą, kodėl taip yra – turėsim atsakyt: mūsų šviesuomenė yra dar per žemo kultūringumo, jai trūksta visapusiško išsilavinimo, ypač estetinio išsiauklėjimo, pagaliau kultūros meilės.

Jeigu tokie priekaištai yra daromi dabartinei mūsų inteligentijai (žinoma, ne visai), tai norima, kad padėtis ateityje gerėtų, kad būsimoji inteligentija, kitaip sakant, mokyklos suole sėdįs jaunimas, įsigytų žymiai aukštesnį kultūringumą ir turėtų kur kas daugiau meilės savajai tautinei kultūrai.

Kad žmogus būtų visapusiškai išsilavinęs ir visais atžvilgiais kultūringas, jam svarbu ir fizinis išsilavinimas, ir mokslinis, ir estetinis, ir dorinis, ir religinis. Mums čia svarbu sustoti ties estetiniu moksleivio išsiauklėjimu. Per estetinį auklėjimą žmogus tampa jautrus grožiui ir tikrosioms meninėms vertybėms. Šis išsiauklėjimas yra įsigyjamas susipažįstant su menu, jį pamilstant ir išmokstant vertinti. Gimnazijose estetinė kultūra moksleiviams stengiamasi suteikt supažindinant su literatūra, muzika ir piešimu.

Moksleiviams yra trys būdai įsigyti literatūrinę, o per tai ir estetinę kultūrą, būtent: *literatūros pamokos, skaityba ir literatūriniai būreliai*. Literatūros pamokas

kiekvienas moksleivis privalo lankyti ir būtinai turi mokytis literatūros – nieks čia nesiklausia, ar jis to nori, ar ne. Reikia pasakyti, kad literatūros pamokos, kurios supažindina su bendraisiais literatūros dėsniais, su lietuvių literatūra ir su pasaulinės literatūros šedevrais, kaip tik ir gali padėti tvirčiausią pagrindą moksleivio literatūriniam išsiauklėjimui. Tik, žinoma, į šias pamokas turi būti rimtai atkreiptas dėmesys. Kitaip jos neduos net patenkinamų rezultatų.

Betgi literatūros pamokomis moksleivis nesitenkina ir negali pasitenkinti. Šalia einamo literatūros kurso, jis pats savo nuožiūra ir iniciatyva pasirenka ir skaito knygas. Pirmiausia reikia pastebėti, kad *skaityba neturi užimti per daug laiko. Moksleiviui pirmiausia turi rūpėti jo tiesioginis darbas*, o tik paskui turi eiti šalutiniai dalykai, kurie papildo jo bendrąjį išsilavinimą bei išsiauklėjimą ir daro pilnutiniu žmogum. Visi žino principą, *kad reikia rinktis skaityt ne geras, bet pačias geriausias knygas*. Bet ne visų žmonių yra vienoda pažiūra į tą ar kitą knygą. Žemesniųjų klasių moksleiviai geriausiomis knygomis laiko tas, kur rašoma apie indėnus ir kaubojus, apie Tarzanus ir Winetou, apie piratus ir seklius ir kitokius baisius ir jaudinančius „išradimus" (Karlas Mayus ir kt. autoriai). O moksleivės dažnai yra pavergiamos sentimentaliosios, perdėto jausmingumo literatūros, kuri neturi nieko bendro su gyvenimiškąja ir psichologine tikrove (Elena Mniszek ir kt.). Ilgainiui skonis turi keistis. Moksleivis turi pereiti prie sunkesnės ir vertingesnės literatūros, išmokt pažint giliųjų ir didžiųjų meno kūrinių tikrąjį grožį. Bet pasitaiko tokių nenormalių reiškinių, kad net aštuntos klasės moksleivis neranda vertingesnių meno kūrinių už kriminalinius ir pigius nuotykių romanus, kurie dažnai būna netgi šlykštūs ir nemorališki. Pasitaiko (ir gana dažnai), kad mūsų šviesuolio skaitybos sąrašą taip pat sudaro pilyponiški „šedevrai". Taigi nenormalu. Tai liudija apie žemą žmogaus išsilavinimą ir menką kultūringumą. Privalu gilintis į tokią literatūrą, kuri atskleidžia gilias ir vertingas idėjas, kuri tikrai meniška ir darnia forma sugeba parodyti žmogaus sielą, jo gyvenimą, jo aspiracijas. Tik tokie veikalai gali teikti tikro pasigėrėjimo, gali auklėti žmogų ir padėti įsigyti estetinę kultūrą, kad jis taptų jautrus tikrajam grožiui. Pagaliau *negalima tenkintis vien grožinės literatūros skaitymu*. Moksleivis dar turi būtinai *domėtis auklėjamąja ir mokslinio pobūdžio literatūra*, kuri geriau atitinka jo prigimtus polinkius.

Iš grožinės literatūros pravartu, naudinga ir būtina susipažinti su didžiausiais pasaulinės literatūros šedevrais. Tačiau moksleivis turi mėgti ir ką nors naujo. Juk jis tam ir yra jaunas, kad jį domintų nauji įvykiai ir nauji dalykai. Paprastai jauną žmogų visada domina politinio, kultūrinio, sportinio ir pagaliau literatūrinio gyvenimo įvykiai. *Sekdamas, stengdamasis pažint naująją literatūrą, moksleivis pasijunta dalyvaująs visos tautos kultūriniame gyvenime ir besidžiaugiąs jos laimėjimais*. Susidomėjęs naująja literatūra mokyklos suole, jis ir gyvenime jos neužmirš ir bus nuoširdus jos bičiulis. Pagaliau naujosios lietuviškos literatūros

skaitymas nėra vien tik kažkokio patriotizmo žygis. Ji gali ir turi būti skaitoma dėl to, kad meniniu atžvilgiu ji yra vertinga ir dažnai galinti lygintis su užsienio literatūra. Tas ypač pabrėžtina kalbant apie naująją lietuvių lyriką.

Gaila tik, kad moksleiviui būna sunkiau prieinami naujieji veikalai. Bet čia gali patarnauti literatūros būreliai, kur galima bendrai tą ar kitą veikalą panagrinėti, pasidalinti įspūdžiais, išsiaiškinti tą ar kitą literatūrinį klausimą.

Reikia stipriai pabrėžti, kad *literatūriniai būreliai nėra užeiga vien tik tų, kurie rengiasi literato karjerai.* Liūdnas reiškinys, kai iš vienos ar kitos gimnazijos pranešama, kad literatūriniais būreliais domisi tik labai mažas skaičius moksleivių. Literatūriniai būreliai turi patarnauti bendrajam literatūriniam bei estetiniam visų moksleivių išsilavinimui. Jie turi skleisti visoj moksleivijoj knygos meilę. Būreliai – tai kolektyvas. O kolektyve stiprėja darbo nuotaika, geriau ugdosi bet kokio dalyko ar idėjos meilė. Čia vienas narys nuo kito užsidega. Taigi dar kartą pabrėžtina, kad literatūriniais būreliais ir iš viso literatūriniais klausimais turi domėtis kuo didžiausias skaičius moksleivių. Dauguma mūsų sportuoja, nors į valstybinių rinktinių žaidikus turbūt pretenduoja tik nedaugelis. Sportuojama dėl savęs. Tas pats ir su literatūra. Iš mūsų galbūt labai maža bus literatų, bet užtat literatūrinę kultūrą įsigyti turi visi moksleiviai. Šviesuolis, dar kartą pabrėžiu, be literatūros, be aukštesnių meninių vertybių turi jaustis alkanas. Aukštesnių dalykų, didesnių meno vertybių turi trokšti kiekvienas žmogus, nes tai jį taurina, kilnina, auklėja, tai teikia jo dvasiai nemeluoto džiaugsmo. Pagaliau savuoju menu bei literatūra privalu domėtis ir todėl, kad mūsų menas, remiamas bei skatinamas visuomenės, galėtų geriau vystytis, augti, siekti didesnio tobulumo, konkuruoti su kitų tautų menu.

Literatūriniai būreliai ne tik padeda įsigyti estetinę kultūrą ir pamilti knygą. Jie duoda galimybės kiekvienam ir savo plunksną išbandyti. O mūsų mokyklose yra daug savo plunksną bandančių moksleivių. Taigi nebus nukrypta nuo temos, paliečiant ir rašinėjančio moksleivio klausimą. Sakoma, kad sunku rasti moksleivį, kuris nebūtų rašęs eilėraščių. Tai tiesa, jaunas žmogus bando savo jėgas, ieško savo pašaukimo. Tatai visai natūralu, reikalinga ir garbinga. Betgi šitoj vietoj pasitaiko ir gana keistokų dalykų.

Vienoje vietoje maždaug šitaip yra atvaizduotas moksleivis „poetas": suverstais netvarkingais plaukais, amžinai atsisagstęs, visada užsižiopsojęs į žvaigždes, kalbąs tik apie nežemiškus ir gilius dalykus, kurių ir pats nesuprantąs; pamokų nesimokąs ir nedirbąs kitokio „prozaikiško" darbo – juk jis „poetas", „kūrėjas", tai jam netinka. Čia, žinoma, karikatūra. Vis dėlto pasitaiko panašių dalykų ir tikrovėj. Tiesa, bandantieji rašyti moksleiviai, kiek yra tekę pastebėti, pasižymi prideramu kuklumu. O jei pasitaiko išimčių – kaltas nenusimanymas. Suprantama, jeigu moksleivis turėtų literatūrinę nuovoką, jis ir pats

matytų, kokia jo kūryba dar menka ir netobula. Apskritai *rašinėjantis moksleivis turi atsiminti, kad jis tik bando savo gabumus*. Aišku, kad iš dabar bandančių rašyti tik nedidelė dalis eis menininko keliu. Išbandęs savo jėgas ir pamatęs, kad jo pajėgumas menkas, žmogus paprastai meta plunksną, o jei tokiu atveju nemeta – gerai nedaro. Pasitaiko jau ir dabar Lietuvoj šalia gabių žmonių ir visiškų snobų, kurie rėkdami veržiasi į genijus.

Būna taip, kad moksleiviai rašo nepaprastai daug – perdien po kelis eilėraščius ar poemas. Iš to kartais pasidaro didelis popieriaus gadinimas. Geriau rašyti maža, bet rašyti taip, kad parašytas dalykas neužsitarnautų popieriaus gadinimo vardo. Juk iš tikrųjų norint ką nors vertingesnio parašyti, reikia labai didelio darbo, labai didelio atsidėjimo ir pasiaukojimo. Nebeminėsiu nusibodusių pavyzdžių, kad, sakysim, Goethe rašė „Faustą" visą savo gyvenimą, kad Levas Tolstojus didžiuosius savo kūrinius perrašinėdavo po aštuonis kartus, kad visi didieji menininkai buvo kantrybės ir pasišventimo pavyzdžiai. Bandantysis savo plunksną turėtų geriau mažiau rašyti, o labiau atkreipti dėmesį į savo išsilavinimą, apsiskaitymą, ypač literatūros klausimais, *nes menininkas savo kultūringumu turi pralenkti kitus*, jis turi žengti žmonijos avangarde. O be to, *ypač svarbu susirūpinti savo vidaus gyvenimu*. Tik didelės ir turtingos dvasios žmonės gali sukurti didžius, vertingus, žmoniją pakeliančius dalykus. Štai kodėl kandidatui į menininkus taip svarbu rūpintis savo idėjingumu, savo dvasios taurumu ir sveikumu. Šiandien jau yra pabodę menkučiai savo idėjine verte veikaliukai, kurie kalba apie menininko dvasios skurdą. Su pasiilgimu laukiama aukšto žmoniško vertingumo, svarbių idėjų veikalų, kuriuos gali sukurti tik didelės dvasios menininkas.

Iš čia išdėstytų minčių turėjo paaiškėt, kad besimokančio jaunimo pareigos savosios literatūros atžvilgiu yra dvejopos: 1) *iš moksleivių tarpo turi rastis žmonių, kurie ateityje aktyviai dalyvaus savosios literatūros kūrime*, atseit, bus rašytojai, 2) *o visas besimokantis jaunimas turi įsigyti literatūrinę kultūrą*. Maža to – besimokantis jaunimas turi pamilt literatūrą, pamėgt taip, kad be jos darytųsi neįmanomas gyvenimas. Jeigu šviesuomenė iš tikrųjų mylėtų savo literatūrą, be abejo, atsirastų kontaktas tarp rašytojo ir visuomenės, ir baigtųsi pagrįsti mūsų kultūrininkų nusiskundimai. O savąją literatūrą ne tik verta, bet ir reikia mylėt. Rašytojai vieni aktyviausių žmonių mūsų tautinės kūrybos darbe. O kiekvieno tautiečio pareiga yra remti savąją tautinę kultūrą, kuri teikia garantijų tautos ateičiai ir labiausiai parodo jos vidujinį vertingumą.

Kokia neturtinga būtų mūsų tauta, jei ji nebūtų turėjusi Maironio, Biliūno, Žemaitės ir kitų savo rašytojų. Jų veikalai paliko mums ir visoms būsimoms lietuvių kartoms kaip didžiulis lobis, kalbąs apie lietuvio dvasios turtingumą ir jo kūrybinį pajėgumą. *Dvasinės tautos vertybės nenyksta*. Tauta iš jų, kaip gyvybės

šaltinio, amžiais semiasi savo dvasiai maisto. Jų nesunaikina priešo ginklas nei jo brutali jėga. Jos ir pavergtai tautai visada primena, kad ji yra sau tauta, turinti savąją individualybę ir teisę bei pareigą kovoti dėl savo laisvės.

Todėl ir dabartinių pavojų ir neramumų akivaizdoj lietuvių tautoj turi kilti ypatingas susirūpinimas savąja kultūra. O didis pasiilgimas kultūros vertybių turi apimti visą moksleiviją, būtinai visą, nes, dar kartą pabrėžtina, – savosios kultūros, savosios literatūros, savojo meno ugdymas nėra vien tik kokio nors literato privilegija, bet šventa pareiga visos šviesuomenės, šventa pareiga visos tautos.

[1939]

PAVOJUS SKATINTOJAS

Tautose ir šiaip žmonių masėse yra didžiulis kiekis energijos. Tačiau paprastai ta energija yra „snūduriuojanti", potencinės jėgos pavidalo. Dažnai ji taip pamažu išsisklaido, išnyksta ir žūva nepanaudota jokiam dideliam tikslui. Reikia, kad kas nors tą snūduriuojančią energiją pažadintų, sujudintų žmonių mases ir jas viena kryptimi stumtų į vieną tikslą. Tik tada yra galimi milžiniški darbai ir dideli žygiai. Tautų energiją gali pažadinti įvairūs pašaliniai akstinai, ypač pavojai, grasą joms pražūtimi ir verčią kovoti už savąją egzistenciją.

Šį teigimą galima puikiai pailiustruoti istorijos pavyzdžiais. Imkim lietuvių tautą. Kol senovėje ji galėjo ramiai ir taikiai gyventi, neparodė jokio didesnio užsimojimo, jokio veržlumo, jokios ekspansijos. Jos snūduriuojanti energija nyko smulkiose genčių tarpusavio peštynėse. Bet atsikraustė į Lietuvos pasienį nedraugingi kaimynai ir ėmė grasyt mūsų tautai. Tatai sužadino lietuvių masėse snūduriavusią energiją, sujungė visą tautą ir iškėlė jai vieną didelį uždavinį – savosios egzistencijos gynimą. Ir mažytė lietuvių tauta tada parodė milžinišką pajėgumą, įstengė pakelti sunkiausias kovas. Ieškodama atramos savo laisvės gynimui, išvystė nematytą ekspansiją į Rytus ir sukūrė didžiulę valstybę.

Pavojų anais laikais lietuvių tauta neišsigando. Pavojuose ji grūdinosi ir didino savo pajėgumą, o pavojų pažadintą energiją pasuko įvykdyt platiems užsimojimams ir dideliems žygiams.

Istorinės aplinkybės taip susidėjo, kad anuomet mūsų tautos pasiekti laimėjimai žlugo. Mūsų valstybė atsistatė tik nepilnose savo etnografinėse ribose. Dabar ji yra mažytė palyginti su senąja Lietuva. O tačiau ji stovi ant to paties didžiojo tautų kelio, ir jos padėtis yra ne mažiau pavojinga, kaip buvo ankstesniais laikais.

Todėl, norėdama užtikrint savo egzistenciją, ji ir dabar turi parodyti ne mažesnį veiklumą ir energiją, kaip yra parodžiusi senovėje, nes snūduriavimas ir aptingimas pavojuose yra aiški pražūtis. Pavojų žadinama mūsų tautos energija savo veikimui turi rast vieną kryptį ir vieną tikslą. Tas tikslas yra mūsų nepriklausomybės saugojimas ir stiprinimas.

Kadaise, stiprindama savo nepriklausomybę, lietuvių tauta ieškojo atramos svetimų žemių plotuose, o šiandien ji tos atramos turi ieškoti kitur. Šiandien ji

savo krašto viduje turi rast tą atramą, kuri jai padėtų išgyventi visus sunkumus ir išeiti sveikai iš visų pavojų. Šiuo metu, kai Europoje plečiasi karo audra, mūsų tautos kūrybinė energija privalo arba instinktyviai, arba sąmoningai nubust iš snūduriavimo būklės ir realizuot numatytus ir nenumatytus planus, kurie atneštų Lietuvai naujų laimėjimų kultūrinėje ir ekonominėje bei socialinėje srityje. Ištiso kultūrinių ir ekonominių ir kitokių uždavinių komplekso sprendimas – tai visos mūsų tautos siekiamasis tikslas. O šio uždavinio vykdyme kiekvienas mūsų turi savo paskirtį, kurią aiškiai nurodo jo užimamoji pozicija visuomenėj ir jo pareigos. Ne vien tiesioginės, profesinės pareigos.

Šiuo metu mūsų tautai iškyla visa eilė uždavinių, kurie netiesiogiai įpareigoja kiekvieną lietuvį imtis jų vykdymo. Pirmiausia inteligentija turi sudaryt visoj tautoj tam tikrą nusiteikimą, plačiosioms lietuvių masėms visoms be išimties įskiepyt kuo giliausią valstybinį ir tautinį susipratimą ir padaryt jas atspariais svetimoms įtakoms, sukelt tvirtą jų pasiryžimą gyvent laisvai ir nepriklausomai. O kai visa tautos masė bus uždegta šio didelio ir stipraus pasiryžimo, be abejo, bus išjudinta ir paleista į darbą visa jos ligšiol snūduriavusi energija, kuri galės įveikti ir labai sunkias kliūtis.

Pavojai grūdina ir stiprina tuos, kurie juos sutinka pasiruošę ir pasiryžę kovot, o pražudo ir susmukdo tuos, kuriuos užklumpa besnaudžiančius.

[1939]

ENTUZIAZMAS IR KRITICIZMAS

– Entuziazmo, dinamizmo, jaunatvės! – šitais nubanalintais žodžiais labai mėgsta mus vaišint vyresnioji karta. Entuziazmas mums, jauniems žmonėms, aišku, būtinas. Jo reikia kiek galima daugiau. Ir nepasakytum, kad mums to entuziazmo trūktų. Tik gaila, kad jis paprastai yra ne toks, koks turėtų būti, o tiek naivus ir nepastovus, kad jokios konkretesnės reikšmės turėti negali.

Imkime sau, kad kokioje nors salėje yra studentiškos organizacijos susirinkimas. Po susirinkimo atidarymo, be abejo, skaitoma paskaita. Paskaitoj, be abejo, nubrėžiami plačiausi studentijos darbo barai, parodoma, kokie epochiniai ir milžiniško masto uždaviniai jos laukia etc. Regint tokius milžiniškus užsimojimus, salėj kyla milžiniškas entuziazmas. Tokia plojimų ir šauksmų audra pasipila, jog atrodo, patalpos lubos sprogs ir stogas lėks į padangę.

Nesakau, kad ir tokios rūšies entuziazmas blogas. Bet bloga yra tai, kad tuo viskas ir baigiasi. Būdamas salėje žmogus taip įsikarščiuoja, kad net didžiausias dalykas jam atrodo menkutė smulkmena, vienu rankos mostu padaroma. Tačiau įkaitęs žmogus išeina iš salės. Atmosfera, aišku, pradeda veikt šaldančiai. Vėsta įkaitusi galva. Vėsta liepsnojantis entuziazmas. Pagaliau ir visai užgęsta. Kodėl? Todėl, kad žmogui parodomos tik ore lakstančios idėjos, bet nepadedama susirast konkretaus darbo baro, kad jis neturi progos įsigilint į savo uždavinį nei pasimokyt paties darbo metodo. Ir dažnai taip būna: žmogus norėtų dirbti, bet nežino, nei nuo ko, nei kaip pradėti. Jo galva prikrėsta visokių epochinių uždavinių, kuriuos gal bus lemta įgyvendint tik kelioms kartoms. Su smulkmenom, su konkretesniais reikalais, su gyvenimo proza, su kuria paprastai tenka susidurt kiekvienam protingai dirbančiam žmogui, jis nenori turėti reikalo ir terlioti savo rankų. Tokiu būdu visas veikimas pasidaro lyg užburtas aukštų idėjų ratas, kuris nebeleidžia susisiekt su konkrečiu, prozaikišku ir paprastu gyvenimu.

Patekus į tokią atmosferą, gimsta kriticizmas. Nusiviliama. O tas nusivylimas pateisinamas, nes iš tikrųjų reikia jau per daug nuostabaus bukaprotiškumo, kad būtų galima su giliu įsitikinimu klausyti nuolatinių rykavimų apie išsipildymą tų šūkių, kurių mes toliau salės neišnešam. Nenuostabu, kad daugumą į visą reikalą ima žiūrėti kritiškai. Labai gerai, jei į nesveiką reiškinį drįstama

pažiūrėti kritiškom akim, nors visa tai ir liečia mus pačius. Šiais laikais tatai galbūt reikia ir nedažna dorybe laikyti. Tačiau ir kritiškumas privalo turėti savo ribas. Praktiškas gyvenimas rodo, kad mūsų kriticizmas neretai virsta skepticizmu ir visišku nusivylimu bet kuriais visuomeniniais idealais.

Yra juk dažnai sutinkamas studento tipas, kuris į visus visuomeninius reikalus moja ranka. Jis iš kiekvieno didesnio ir kilnesnio užsimojimo, iš kiekvienos idealizmo apraiškos tyčiojasi: fantazija, vaikų darbai! Į gyvenimą jis jau įpratęs žiūrėti pro savo naudos akinius, iš mūsų aukštosios visuomenės pasimokęs „gyvenimo meno". Ir tokio žmogaus jau niekada nepriversi išropot iš savo egoizmo lukšto, nebesužavėsi jokiomis idėjomis. Visuomenės reikalams jis miręs. Bet kartu jis ima rodyt didelių egoistinių apetitų. Ir liūdna konstatuot, kad tokių „sveikai" ir „realiai" galvojančių tarp studentų pasitaiko neretai sutikt.

Vadinasi, mūsų kriticizmas išsigimsta net tokiomis formomis. Tačiau tai dar nereiškia, kad jis iš esmės būtų blogas dalykas. Ne sykį konstatuojame visuomeninio gyvenimo krizę visoj mūsų tautoj. Konstatuojam tą patį ir studentijos gyvenime. Kartais net despertiškai riktelim, kad mūsų visuomeninis gyvenimas yra bala ir visos pastangos iš tos balos išvažiuoti yra beprasmiškos. Bet vargu čia kas nors ateis iš šalies ir pasakys: „Gerbiamieji, sėdėkit ramiai ir nejudėkit. Mes čia iš tos balos jus tuoj išvešim." To, žinoma, niekada nebus. Mes patys sveiku kritiškumu turime įvertinti padėtį. Tai ir bus pirmasis žingsnis ieškant kelio iš užburto mūsų visuomeninio veikimo rato, kuris papuoštas nepasiekiamom jėgom, iškylančiom prieš mūsų akis banalių susirinkimų pradžioj ir vėlei nusileidžiančiom jų pabaigoj. Kritiškai įvertinus padėtį, reikia ieškot išeities: susirast naujas veikimo sritis, naujas formas ir metodus. Kai kas pastaruoju metu mūsų studentijos organizaciniame gyvenime siūlo pritaikyt studijų ratelius ir pan. Nesiimant plačiau nagrinėt visų studentijos veikimo galimybių bei perspektyvų, čia norima pabrėžt tik pats reformų reikalas ir jų pribrendimas.

Pasisakydamas už sveiko kriticizmo reikalingumą, visai nemanau neigt sveiko entuziazmo svarbos. Priešingai. Taip pat nemanau tyčiotis iš tų, kurie jaunuomenei kelia prieš akis didelius ir sunkiai įveikiamus uždavinius. Kiekvienas sąjūdis turi pramatyti sau didelius darbus. Kitaip jis neturės galingumo ir patrauklumo, nesužavės ir neuždegs jaunų žmonių. Bet juokinga esti tada, kai mes, plačiai užsimoję ir garsiai pašūkavę, visai neieškome kelio į realų savo didžiųjų idėjų įgyvendinimą, kai mes jomis tik laikinai susižavim lyg prieš savo akis paleistais rausvaisiais dūmeliais, kurie bežiūrint išsisklaido.

Anie visi dideli užsimojimai, plačių mostų uždaviniai turi stovėti tik tolimoj perspektyvoj. Mes turim pramatyt realius kelius ir visas kliūtis, kurias sutiksi-

me beartėdami savo idealo link. Ne tik pramatyt, bet žingsnis po žingsnio savo darbu, o ne fantazija veržtis pirmyn. Tiesa, fantazija žmogų mažiau vargina ir leidžia labai labai plačius mostus daryt, nesiskaitant su jokiomis realiomis galimybėmis, bet... vis dėlto fantazija lieka fantazija.

Iš kritiško dabartinės liūdnokos savo padėties įvertinimo turi gimt mūsų entuziazmas, ne naivus, bet kūrybiškas entuziazmas, kurį mes turime eikvot ne šūkavimams, o realesniam darbui, kad nebeprofanuotumėm savo šūkių ir nebekompromituotumėm savojo veikimo.

[1940]

VASARIO 16-OSIOS REIKŠMĖ

1918 metų vasario 16 diena – tai gilaus tautinio lietuvių susipratimo simbolis, kuris anomis dienomis išreiškė tai, kad mūsų tauta amžių vergovėje ne tik išliko gyva, bet kartu pasiekė tą aukštą dvasinio subrendimo laipsnį, kuris jai suteikė pasiryžimo ir galios siekti savaimingo valstybinio gyvenimo. Didžiausių pastangų ir daugelio kruvinų aukų kaina šį užsimojimą pavyko tautai įgyvendinti: ji tapo laisva, nors ne dėl savo kaltės ir neteko žymios dalies savo teritorijos.

Daugiau kaip dvidešimt laisvojo gyvenimo metų parodė, kad Lietuva iš tikrųjų buvo laisvei pribrendusi. Nors po žiaurių svetimųjų okupacijų ir po naikinamo karo krašto ūkis buvo labai nuniokotas, nors po tiek metų vergavimo nusmukusiai ir pakrikusiai, bet brutaliai carų imperijai šalis buvo labai atsilikusi ekonominiu ir kultūriniu atžvilgiu, tačiau laisvėj tauta bematant atkuto. Pagal buvusias sąlygas laisvoji Lietuva pasiekė tiesiog didingų laimėjimų. Žmonės, kurie buvo matę Lietuvą caro laikais ir vėl ją išvysdavo po keliolikos laisvojo gyvenimo metų, tvirtindavo, kad sunku esą šitą šalį beatpažinti: taip labai ji atrodė prašviesėjus ir pagražėjus.

Įveikusi pirmuosius laisvojo gyvenimo sunkumus, tauta tikėjosi kur kas didesniais laimėjimais papuošti savo ateitį. Deja, dėl pasaulinių sukrėtimų ji neteko laisvės ir štai jau dvylikti metai, kaip neša žiauriausią vergiją. Ypatingai ši antroji bolševikų okupacija baisiausiu svoriu užgriuvo šalį. Šiandien bandoma ne tik galutinai sugriauti tai, ką tauta pasiekė laisvojo gyvenimo metais, bet yra siekiama ją tiesiog fiziškai sunaikinti ir visiškai užgniaužti paskutinį jos dvasios alsavimą.

Bet lietuvių tauta šiame baisiausiame padėjime tebegyvena laisvojo gyvenimo prisiminimu ir pasiryžimu jį vėl atgauti. Vasario 16-osios data per daug giliai įrašyta į lietuvio sielą, kad būtų galima ją ištrinti. Su jos šviesa širdyje žuvo dešimtys tūkstančių lietuvių partizanų ir dabar jie tebežūsta, su jos šviesa ir ilgesiu širdyje šimtai tūkstančių tremtinių neša savo sunkiąją dalią ir sutinka mirtį šaltajame Sibire, su jos šviesa, kaip didžiąja laisvės viltimi, sieloje neša visa tauta sunkiosios vergijos ir tragiškosios kovos naštą.

Vasario 16-osios šviesa negęsta lietuvio širdyje ir niekada neužges! Juo labiau kad šios datos reikšmė ir teisingumas yra pripažinta viso laisvojo pasaulio. Didžiosios demokratijos šalys, kaip JAV, Anglija, Prancūzija ir kitos, tebepripažįsta Lietuvos valstybingumą, čia tebėra mūsų valstybės pasiuntiniai, čia tebegalioja mūsų valstybiniai dokumentai ir pasai, čia tebegerbiamos mūsų valstybinės tradicijos, čia iškilmingai smerkiamas bolševikų smurto aktas. Laisvajame pasaulyje vykstančiuose suvažiavimuose, konferencijose, įvairiose tarptautinėse organizacijose Lietuva atstovaujama kaip atskira valstybė. Atsakingi didžiųjų valstybių politikai ir veikėjai duoda viešus ir iškilmingus pažadus, kad Lietuvai vėl bus grąžinta laisvė.

Tai vis todėl, kad tauta, paskelbusi 1918 metų vasario 16 dienos aktą, savo laiku sugebėjo jį įkūnyti ir apginti, o šios sunkios vergijos metais moka taip didvyriškai kovoti už tame akte paskelbtą laisvės idėją.

Ir šiemetinės Vasario 16-osios metu, kai mūsų šalis tik pogrindyje, o dauguma tautiečių tik savo širdyje tegalės švęsti šią didžiąją dieną, laisvajame pasaulyje ši šventė bus švenčiama ir lietuvių, ir svetimųjų. Mūsų trispalvės iškilmingai plevėsuos visuose laisvojo pasaulio kraštuose, kur tik yra lietuvių. Kartu vyks iškilmingi susirinkimai ir minėjimai. Užsienio valstybių radijas ir spauda prabils apie mūsų pavergtą šalį. Iš ten suskambės ir mūsų kovojančių dėl laisvės veikėjų balsas, kad sutvirtintų mūsų laisvės viltį ir pasiryžimą nenustoti kovojus iki pergalės, nes laisvės diena mums tikrai išauš, ir Vasario 16-osios vėliavos vėl laisvai plevėsuos laisvoje Lietuvos šalyje.

[1952]

KREMLIAUS POLITIKŲ TRAGEDIJA

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, politinėj arenoj viena priešais kitą sustojo dvi savo prigimtim visiškai priešingos sistemos: Vakarų demokratija ir Maskvos bolševizmas. Nors šias abi sistemas karas buvo laikinai sujungęs, tačiau jos abi gerai juto savo mirtiną priešingumą ir žinojo, kad joms abiem sunku sutilpti viename pasaulyje. Todėl, vos pasibaigus karui, šios abi sistemos pradėjo tarpusavio varžybas, stengdamosios kuo labiau sustiprinti savo pajėgumą.

Bolševikai praėjusio karo metu laimėjo žymią dalį Europos. Be to, karas leido jiems stipriai pastatyti savo koją Tolimuosiuose Rytuose. Karo metu išaugo Maskvos karinė jėga. Be to, bolševikų propaganda karo metu Vakaruose turėjo didesnį pasisekimą negu kada nors. Bolševikai dega nekantrumu pasinaudoti tomis pirmenybėmis, tikėdami, kad karas bus sudaręs visas prielaidas realizuoti jų pasaulinę revoliuciją.

Maskva perėjo į puolamą politiką. Pirmiausia baisiausiu teroru ji įtvirtino bolševikinius režimus savo užgrobtuose kraštuose. Laisvąsias Europos valstybes ji puolė ardydama jas iš vidaus per sau paklusnias ir kai kuriuose Vakarų kraštuose (Prancūzijoj, Italijoj) labai gausias kompartijas. Vietomis buvo provokuojami net pilietiniai karai (Graikijoj). Pačią didžiąją ofenzyvą bolševikai pradėjo Tolimuosiuose Rytuose, kur jiems pasisekė parblokšti milžinišką Kinijos valstybę.

Kai kas galvojo, kad Vakarai, nerasdami kito kelio susitvarkyti su bolševikais, greitu laiku griebsis ginklo jėgos. Bet Vakarai to daryti nesiryžo. Mat Vakarų valstybės tam buvo dvasiškai neparuoštos, o kai kurios jų (Prancūzija, Italija) buvo visai perėstos bolševizmo įtakos.

Matydami, kad Maskva pereina į puolamą politiką, Vakarai perėjo į gynimąsi ir, apskaičiuotai veikdami, pirmiausia pasiryžo išmušti patį pagrindinį Maskvos ginklą – jos propagandą ir kartu dvasiškai paruošti demokratinius kraštus prieš bolševizmą.

Tokiu būdu pokarinėse tarpusavio rungtynėse išryškėjo du priešingi metodai, kuriais abi besivaržančios stovyklos siekė savo galybės padidinimo. Komunistai savo siekimus rėmė tik ginklo jėga. Jų išpūstoji propaganda, kaip dangus nuo pragaro skyrėsi nuo jų konkrečiųjų veiksmų. Todėl nors ir pasiekę žymių

teritorinių laimėjimų ir iš paviršiaus apibolševikinę užgrobtuosius kraštus, bolševikai sukėlė baisiausią neapykantą sau ir savo pavergtuose kraštuose, ir laisvajame pasaulyje. Remiamas tik nuogo ginklo jėga, visas bolševikų galybės pastatas tapo panašus į namą, pastatytą ant smėlio: iš paviršiaus jis atrodo didelis, bet iš pagrindų yra visai silpnas.

Demokratija gi ėmėsi visai priešingo metodo. Ji pirmiausia pasiryžo gražiuoju laimėti žmonių ir tautų palankumą ir pamažu įrodyti pasauliui, kad komunizmas, kaip didysis žmonijos priešas, turi būti sunaikintas. Bolševikų politika čia Vakarams padarė didžiulį patarnavimą, nes iš pačių bolševikų veiksmų Vakarų tautos pamatė, kokį kelią jos turi rinktis.

Kai tautos jau buvo dvasiškai paruoštos ir pradėjo tinkamai susivokti padėty, tada Vakarai priėjo prie karinių ir politinių sąjungų kūrimo ir pradėjo vis spartesniu tempu didinti savo apsiginklavimą. Vadinasi, Vakarai pradėjo nuo pačių pagrindų: nuo laisvojo žmogaus ir nuo laisvųjų tautų dvasios nuteikimo norima kryptimi. Todėl Vakarų galybės pastatas tegalėjo būti daug lėčiau baigtas, bet užtat jis buvo statomas su nepajudinamu tvirtumu.

Taip besivaržydamos abi sistemos galų gale atsidūrė tokioj padėty: komunistai, besišvaistydami ginklu, užgrobdami Kiniją baigė išsemti visus savo galimumus, nes naujų teritorijų be atviros agresijos jie nebesitikėjo užgrobti, jų įtaka Vakaruose be galo krito, o nepasitenkinimas jų užgrobtuose kraštuose pasidarė baisus. Vakarai gi dar turėjo begalinius galimumus didinti savo karinį ir politinį pajėgumą.

Taigi, matydami, kad varžybos jau pakrypsta jų nenaudai, komunistai pasiryžo veikti. Tai buvo 1950 metais. Sovietų valdžia, manydama, kad jai nebėra jokio reikalo skaitytis su likusiu pasauliu, atšaukė savo atstovus iš Saugumo Tarybos ir kai kurių kitų JTO komisijų. Tai rodė bolševikų pasiryžimą pereiti į atvirą puolimą. Pačiai pradžiai Kremlius pasirinko silpniausią vietą Vakarų įtakos sferoj – Pietų Korėją ir prieš ją užsiundė savo satelitus.

Bet visas reikalas baigėsi didžiausiu Kremliaus nepasisekimu. Kariškai susidoroti su pietine Korėja jiems visiškai nepavyko. Tai Kremliaus politikams šiek tiek grąžino protą, ir jie su didžiausia gėda savo atstovus vėl nusiuntė į Saugumo Tarybą. Gelbėdami savo prestižą, jie į karą tam tikru mastu įvėlė ir raudonąją Kiniją. Pagaliau neberasdami kitos išeities ir galutinai pripažindami savo karinį nepajėgumą, bolševikai leidosi į derybas dėl paliaubų.

Korėjos karas buvo didžiausia Kremliaus politinė klaida. Ji ne tik galutinai pakirto komunistų prestižą, bet ir sudarė visas prielaidas nepaprastam Vakarų politinės ir karinės galybės pakilimui. Visas tarpusavio rungtyniavimo tarpsnis tarp Kremliaus ir Vakarų nuo pat Korėjos karo pasidarė nepaprastai palankus Vakarams. Mat atviroji komunistų agresija galutinai atvėrė demokratinėms

tautoms akis. Todėl nuo to laiko jos parodė ypatingą politinį aktyvumą, beveik visuotinai susijungdamos karinėmis sąjungomis, ir išvystė milžiniškas ginklavimosi programas.

Taigi dabartinis laiko tarpsnis darosi vis palankesnis Vakarų tvirtėjimui. Gi komunistų didžiosios galimybės, kaip anksčiau minėta, išsisėmė jau iki 1950-ųjų. Gyventojų skaičium bendrasis Vakarų demokratijos blokas yra veik du kartus didesnis nei komunistų stovykla. Į Vakarų gynybą vis stipriau įjungiamos karingosios vokiečių ir japonų tautos. Ginklavimosi atžvilgiu komunistai visiškai negali lenktyniauti su Vakarais, nes vien tik JAV šiuo metu pagamina keturis kartus daugiau plieno nei visa Sovietija. Atominio apsiginklavimo srity Maskva taip pat niekada negali pavyti Vakarų. Todėl visai teisingai šį pavasarį pastebėjo vienas Londono radijo komentatorius, vertindamas bendrąją tarptautinę padėtį: komunistams šiais metais kariauti būtų jau kiek vėloka, tačiau kitais metais kariauti jiems bus ir visiškai per vėlu.

Visa Maskvos politinė linija ligšiol yra taip nustatyta, kad ji tegali vesti į karą. Klasta, apgavystė, nesiskaitymas su jokiomis teisinėmis ir žmoniškumo normomis, visų savo siekimų rėmimas vien tik ginklo jėga, – visi tie charakteringieji sovietų politikos požymiai neleidžia jiems leistis į teisingą bendradarbiavimą su kitomis tautomis. Tuo keliu einant, galima prieiti tik ginkluotą susikirtimą.

Tuo tarpu padėjimas yra toks, kad bolševikų šansai ką nors laimėti kare kuo toliau, tuo daugiau menkėja. Kariauti verkiant reikia, o kariauti nėra kaip. Todėl sovietai ligšiol dar delsia, lyg ieškodami kokio nors būdo išsisukti iš tų pinklių, į kurias jie patys įsivėlė. Kaip tik tuo aiškinamas ypatingo sovietų diplomato Gromyko paskyrimas į Londoną, kur jis turi užimti sovietų ambasadoriaus postą. Jis čia paskirtas palenkti į sovietų pusę kai kuriuos anglų sluoksnius, nukreipiant Angliją nuo amerikiečių politikos ir vedant ją prie susitaikymo su sovietais.

Vakarai tame įžiūrėjo lyg ir bandymą keisti bolševikų politinę liniją ir artėti į taikų bendradarbiavimą su laisvuoju pasauliu. Tačiau Anglija opozicijos atstovo buvusio leiboristų užsienio reikalų ministro Morrisono lūpomis bematant išdėstė sąlygas, kuriomis anglai sutiktų bendradarbiauti su rusais. Esminė sąlyga yra ta, kad sovietai turi visiškai pakeisti savo politiką. Vietoj plėšikiškų metodų jie turi pradėti vadovautis tikrojo žmoniškumo principais. Jie turi panaikinti Kominformą, atsisakyti savo griaunamosios ir tautas pavergiančios veiklos. Vienu žodžiu, sovietai turi iš pagrindų pasikeisti ir tapti visiškai tokie, kaip kad yra kiti Jungtinių Tautų Organizacijos nariai.

Ar sovietai iš viso galėtų taip pasikeisti? Ir kiek tai jiems kainuotų?

Tokiu būdu pakeitę savo politiką ir iš tikrųjų pasidavę JTO principams, sovietai turėtų pirmiausia leisti laisvai apsispręsti jų valdomoms tautoms. O tai

galų gale Kremliaus diktatorius savaime privestų prie kartuvių, kai laisvai apsisprendusios tautos pareikalautų atskaitomybės už bolševikų piktadarybes. Jau šiandieną matome, kuo laisvasis pasaulis bolševikams grasina už Katyno žudynes, už masines deportacijas iš Pabaltijo kraštų ir kt.

Taigi galų gale išeina, kad laisvasis pasaulis sutinka su bolševikais bendradarbiauti tik visiškos jų kapituliacijos sąlygomis. Bolševikams tai priimti – tas pats, kas pasirašyti sau mirties sprendimą.

Vadinasi, taikioji kapituliacija veda į kartuves, karas taip pat niekur kitur nuvesti negali. O kito pasirinkimo nėra – tiktai karas arba taika. O laikas apsispręsti jau visai pribrendo. Jeigu Kremliaus politikai nesiryžta rinktis, tai reiškia, kad jie yra taip įkliuvę, kad nebegali nei pirmyn, nei atgal.

Žinoma, sovietai gal būtų laimingi ir laikinai apsiramintų, jei jie tikėtų, kad Vakarai parodys ateityj tam tikrą neryžtingumą ir ištižimą ir netesės savo pažadų suvienyti Austriją, Vokietiją, po to sujungti visą perdalintąją Europą ir galutinai išspręsti kitas sunkias dabarties politines problemas. Tačiau kuo tolyn, tuo Vakaruose reakcija prieš komunistus didėja. Į valdžią Vakarų valstybėse kopia tos partijos ir tie asmenys, kurie reikalauja griežtų veiksmų prieš bolševikus. Štai Anglijoj praėjusiais metais valdžion grįžo didysis bolševikų priešas Churchillis su savo konservatoriais. Amerikoj rinkiminėj kampanijoj kol kas didžiausią pasišovimą turi respublikonas Taftas, kurs yra pasiryžęs tęsti gen. MacArthuro politiką Tolimuosiuose Rytuose, reikalaujančią su komunistais nedelsiant tvarkytis ginklo jėga. Tuo pačiu galima aiškinti šiuo metu Amerikoj nepaprastą kariškių populiarumą, ko ligi tol tenai, kaip demokratiniam krašte, niekados nebūdavo. Charakteringa, kad šiuo metu šalia Tafto populiariausias kandidatas į prezidentus Amerikoj yra gen. Eisenhoweris.

Šalia tokių nuotaikų kilimo Vakaruose, sovietai supranta ir tai, kad Vakarai nesiryš ilgą eilę metų tęsti be galo brangiai kainuojančias ginklavimosi programas, nes tai Vakarus galėtų atvesti į krizę. Galų gale laisvasis pasaulis vis tiek turės apsispręsti ir susitvarkyti taip, kad milžiniškos ginklavimosi išlaidos baigtųsi ir tautų ištekliai būtų panaudoti bendrosios jų gyvenimo gerovės kėlimui.

Tai vis dalykai, kurie bolševikus ragina netrukus apsispręsti. Tačiau yra dar vienas reikalas, kuris komunistus verčia apsispręsti jau pačiu artimiausiu laiku. Tai ta pati nelaimingoji Korėja, kur jie taip kvailai prikišo savo nagus. Jau visus metus besitęsiančios paliaubų derybos pagaliau turės parodyti, kas po jų bus: karo tęsimas ar taikos konferencija. Reikia spėti, kad būsimoj taikos konferencijoj laisvosios tautos pareikalautų iš komunistų įsileisti Jungtinių Tautų Organizacijos komisiją ir pravesti laisvus rinkimus visoj Korėjoj, nes visiškai to paties sąjungininkai reikalauja ir Vokietijoj. Toks JTO komisijos įsileidimas ir

laisvi rinkimai kaip tik ir būtų taikiosios bolševikų kapituliacijos pradžia. Todėl jie nuo šių dalykų griežtai atsisakė, kai ėjo kalba dėl Vokietijos klausimo.

Laukiant greito bolševikų apsisprendimo vis dėlto ligi šiol nėra jokių ženklų, kad jie pradėtų taikųjį ir tuo pačiu kapituliacinį bendradarbiavimą su Vakarais. Atvirkščiai: jie vis gilina tarpą tarp savęs ir Vakarų, su vis didesniu įniršimu ir įdūkimu stodami prieš laisvąsias tautas. Todėl anksčiau minėtas anglų politikas Morrisonas įspėjo pasaulį, kad dabartinėj padėty kiekvienu momentu gali skilti kibirkštis, iš kurios gali įsiliepsnoti pasaulinis karas.

Iš bendrosios bolševikų politikos spėdamas karo galimumą, laisvasis pasaulis į šį galimą bolševikų išsišokimą žiūri tik kaip į didžiausios nevilties žingsnį, nes, anot JAV gynybos min. Lovetto žodžių, pasakytų šį pavasarį JAV ginkluotų pajėgų dienos minėjime, jei bolševikai mėgins panaudoti tuos ginklus, kuriuos jie pasigamino, tai jie prakeiks tą dieną, kurią yra gimę.

[1952]

LLKS VISUOMENINĖS VEIKLOS IŠVYSTYMAS RYTŲ LIETUVOJ

Svarstant visuomeninės veiklos išvystymo galimybes Rytų Lietuvoj, pirmiausia yra svarstytina, kokia iš viso yra visuomenės moralinė būklė šioj srity ir kokį vaidmenį ligšiol čia vaidina tos visuomenės dvasios palaikymui LLKS.

Sąlygos pavergtajai lietuvių tautai šiuo metu yra visur tos pačios. Ar ta pati moralinė būklė yra visose Lietuvos srityse, to negalėčiau pasakyti neturėdamas tikslesnių duomenų. Greičiausiai viskas yra panašu. Geresnė visuomenės dvasios būklė, be abejo, gali būti tik tose vietovėse, kur yra didesnė rezistencijos įtaka ir kur plačiau išvystyta jos veikla. Bandysiu trumpai charakterizuoti tą Rytų Lietuvos dalį, kurią teko pažinti.

Įtakos, kurios čia pasireiškia tarp gyventojų, be abejo, charakteringos visai Lietuvai. Aiškiausiai reikia pasakyti vieną dalyką: gyvenimas eina skurdyn. Žmonėse vis mažiau duonos ir vis mažiau dvasios. Prieš komunizmą nusistatymas yra didelis, aiškus ir, galima sakyti, visuotinis. Komunizmo programa atstumia žmones. Bet kartu ji vis labiau juos ubagina visais atžvilgiais. Todėl randasi vis daugiau žmonių, kurie palūžta. Palūžta ne iš susižavėjimo komunizmu, bet iš nebeįstengimo jam priešintis. Faktai kalba: išdavysčių, tarpusavio rietenų vis daugėja...

Aišku, yra tam tikras procentas ištikimųjų pasiaukojėlių, kurie ir pragaro kančias iškęs nepalūždami. Turbūt jų procentas nėra ir menkas. Tačiau tai neatsveria reikalo blogosios pusės: visuomenės moralė pastebimai smunka, jos papročiai genda, tikėjimas ir dorovė menkėja. Tarp jaunimo dėl papročių gedimo ir dorovinio palaidumo didėja chuliganizmo, nužmogėjimo pasireiškimas. Todėl nestebėtina, kad auga komjaunimo skaičius ne tik iš prievartos, bet ir iš pasąmoninio traukimo.

Tiesa, visuomenė gyvena geromis viltimis. Kai kas ją palaiko. Pastaruoju metu ypač Vakarų propaganda. Bet jos nuotaikos labai siūbuoja tarp didžiausios vilties ir juodžiausios nevilties.

LLKS yra išsikėlęs sau uždavinį palaikyti ir stiprinti tautos dvasią, parengti tautą taip, kad ji būtų pasiruošusi su tinkama stiprybe iškentėti dabartinius laikus ir su aiškiu lietuvišku nusistatymu įžengti į laisvės dienas. Kiek LLKS tai pateisino Rytų Lietuvoj?

Partizanų įtaka buvo didelė tol, kol jie asmeniškai bendravo su plačiąja visuomene, aplankydami visas vietas ir su retu žmogum nesusitikdami. Jų įtaka, aišku, buvo tokia, kokie jie buvo patys. Apskritai, be abejo, teigiama. Priešas turėjo baimės ir drausmės. Savieji turėjo daugiau pasitikėjimo savimi ir laisvės atėjimu.

Šiuo metu partizanas retas pasidarė svečias. Mažai kur jis beužeina, mažai kas jį bemato. Partizano įtaka iš jo asmeninio kontakto plačiojoj visuomenėj yra visai sumažėjusi. Didžiuliai plotai jau iš viso nebeturi partizanų.

Nežinau, kaip kitur, bet pas mus sąjūdis reiškėsi daugiausia tik per partizanus. Kur baigiasi partizanas, ten baigiasi ir sąjūdis.

Taigi sąjūdžio įtaka ribota. O turint galvoj, kokiu laipsniu vyksta moralinis visuomenės smukimas, ta įtaka turėtų būti labai didelė. Ji yra vienintelė, išskyrus užsienio propagandą, kuri galėtų kovoti su įtaka bolševikų, kurie, pasigrobę visas priemones ir išnaudodami visas galimybes, stengiasi pirmiausia suluošinti tautos dvasią, suubaginti, įstumti į tikrą moralinį pakrikimą, privaryti ligi visiško sugyvulėjimo, o tada iš mūsų tautos turėti paklusnią darbo gyvulių ir gerų jų varovų bandą. Taigi visi matom, kad reikia su tuo kovoti. Bet ką gali pavienis partizanas? Jo įtaka bus tik tokia, koks bus jo asmeninis kontaktas. Ne vienu atveju ta įtaka, užuot buvus gera, gali būti ir bloga. Tai pareina nuo to, ko partizanas vertas, kaip jis supranta savo uždavinius ir kiek jis pats paliestas laiko gedimo tvaiko.

Taigi kalbam ne apie pavienius partizanus, bet apie ištisą organizaciją, apie sąjūdį, kuris turi pirmiausia ne tik tautą, bet ir pačius partizanus auklėti. Tačiau kiek pas mus išplėsta sąjūdžio organizacija visuomenėj? Kiek turi įtakos patiems partizanams? Tai pačiai visuomenei?

Viskas yra nedideliu laipsniu.

Taigi kas daryti? Laimė, kad nereikia pradėti iš naujo. Yra sąjūdis, kuris turi aiškią, tikslią ir teisingą programą, pagrįstą giliais principais, kuriais galėtų remtis tautos gyvenimas ne tik šiuo pereinamuoju laikotarpiu. Pas mus sąjūdžio organizaciniai branduoliai veikia.

Reikia tik išplėsti tą veiklą iki mūsų sąlygomis galimos ribos. Idealas būtų, kad visa dar nepalūžusi lietuviška visuomenė būtų kokiu nors būdu apjungta sąjūdžio organizacijos ir joje tiesiogiai dalyvautų. Bet tai tik idealas. Tikrumoj tik nedidelė visuomenės dalis pas mus ką žino apie sąjūdį. Todėl sunku ir svajoti apie visos tos visuomenės tiesioginį įtraukimą į sąjūdžio organizaciją. Bet būtų būtina, kad toji visuomenė kiek galint būtų daugiau paliesta sąjūdžio idėjų, kad ji būtų bent sąjūdžio dvasios įtakoj.

Todėl manau, kad geriausią visuomenės dalį reikėtų tiesiogiai įtraukti į sąjūdį. Siekti reikėtų ypač tas sritis, su kuriomis asmeninis kontaktas nebeįmano-

mas. Turint bent pakenčiamą organizacijos išvystymą, reikėtų per tą organizaciją ir pradėti kovą už mūsų įtakos išplėtimą lietuviškos visuomenės sąmonėj ir už sustabdymą tos visuomenės moralės smukimo, kuris šiuo metu reiškiasi dėl bolševikinio prievartavimo.

Pagrindinė priemonė čia, aišku, spauda. O pas mus su ja reikalai blogi. Ligšiol nepagaminam nė tiek spaudos, kad aprūpintumėm ja visus partizanus. Neturim reikiamų ryšių, kad galėtumėm ir turimą spausdinių kiekį planingai išdalinti.

Taigi pirmiausia mums reikia nugalėti visas technines kliūtis, kurios neleidžia spaudos darbo išvystyti. Antra, įveikti visus organizacinius sunkumus, kurie mums atima galimybę turėti platesnę įtaką visuomenėj.

Dėl to, ką spaudoje reikėtų akcentuoti, duoda atsakymą mūsų sąjūdžio idėjiniai pagrindai: tautą išlaikyti sveiką tautiniu atžvilgiu, kovoti su visomis bolševikinio raugo įtakom, žadinti žmonėse laisvės viltį ir rengti juos laisvės dienai.

Kadangi naująjį mūsų tautos atgimimą neša LLKS ar bent gali nešti, jei tik leistų sąlygos, tai LLKS turi rūpintis ir savo paties propaganda. Ir čia geriausia reklama – savoji spauda. Ji padarys pirmuosius virpėjimus visuomenės dvasioj, artindama į sąjūdį ir jo siekimus. Tokiu būdu tauta artės prie savo tikrųjų tikslų, į kuriuos ją šiuo metu skatina sąjūdis. Bent nori ir siekia skatinti. Taigi, kur negalima dabar, tai bent ateityje, bent būsimomis laisvės dienomis pasijus ir pasirodys gyvasis sąjūdžio dvasios pulsavimas, nes jei šiandien sąjūdis, kad ir sunkiomis aplinkybėmis, turi vis dėlto labai didelės reikšmės tautai, tai laisvės dienomis jis tos reikšmės turės kur kas daugiau, kai laisvai galės įgyvendinti tuos savo siekimus, kurių šiuo metu ir turint geriausių norų neleidžia įgyvendint.

[1952]

KILUSIOS MINTYS

paskaičius LLKS T[arybos] b[iuletenyje] (1950, Nr. 3) straipsnį „Politiniais klausimais"

Žydų klausimu

Nesinorėtų sutikti su kai kuriais straipsnio autoriaus pasisakymais žydų klausimu. Manyčiau, kad mūsų atgimusioj valstybėj žydai turėtų būti traktuojami visiškai lygiai, kaip ir kiti piliečiai. Kitaip galvoti – reikštų apsilenkti su demokratijos principais.

Tačiau iš straipsnio autoriaus pasisakymų padvelkia kažkuo, kas tarytum iš anksto stato žydus į privilegijuotą padėtį krašte. Štai autorius sako: „[...] pasišventimo Lietuvai mes pirmojoj eilėj reikalaujame iš lietuvių, bet ne iš vokiečių, lenkų, prancūzų, taigi ir ne iš žydų. Jei pastarieji nebuvo (ar buvo mažiau už savuosius) lojalūs savo krašto atžvilgiu, tai jų kaltė nepalyginamai menkesnė, kaip kad mūsų petrauskų ir kitų panašių."

Visiškai sutikčiau su autorium, kad pasišventimo Lietuvai mes turime pirmiausia reikalauti iš savųjų, o ne iš svetimųjų. Bet kad svetimiesiems, gyvenantiems mūsų krašte, būtų leista [būti] mažiau lojaliems negu lietuviams, su tuo niekada nesinorėtų sutikti. Lojalumo mes privalome reikalauti lygiai iš visų mūsų krašte gyvenančių. Kitaip galvoti, man rodos, būtų tiesiog tvirkinama. Išeitų, kad svetimtaučiai už mūsų vaišingumą gali mums atsilyginti kaip tik jie nori. Todėl dėl nelojalumo, kurį žydai iš tikrųjų masiškai parodė prieš mūsų tautą pirmosios bolševikinės okupacijos metu, visiškai nebūčiau linkęs jų teisinti.

Tai, kad žydai iš prigimties nėra linkę į bolševizmą, o jį remia kažkuriais kitais sumetimais, manyčiau, juos turėtų irgi maža pateisinti. Štai iš autoriaus pavyzdžio: iš Rusijos buvo išsiųsti į Palestiną patys šaukliškiausieji bolševikai, o Palestinoj jie atsivertė. Iš to galima būtų padaryti tik viena išvada, kad tie žydai bizniavo rusų tautos nelaime, nesivaržydami atliko kenksmingo parazito vaidmenį svetimoj tautoj. Prieš savąją gi kitaip pasielgė. Nemanyčiau, kad šis pavyzdys gerai atestuoja žydus ar kiek sumažina jų kaltę prieš tas tautas, kuriose jie bizniavo bolševizmu.

Nesu antisemitas ir nenoriu tais žodžiais ko nors kurstyti prieš žydus. Tai sakau norėdamas pabrėžti vieną dalyką: iš visų Lietuvoj gyvenančių mes vienodai turim reikalauti lojalumo savajam kraštui, o nusikaltusius prieš lojalumo

principą bausti vienodu mastu. Todėl manau, kad autoriaus siūloma daryti viena kita išimtis žydams, kurie ginklu kovoja prieš mūsiškius, nėra priimtinas dalykas. Dėl specialios globos suirutės metu irgi manyčiau, kad žydai turi būti globojami tuo pačiu lygumo ir teisingumo principu, kaip ir kitų tautybių žmonės. Žinoma, galbūt reikėtų jiems specialios apsaugos, jeigu jie specialiai būtų puolami. Bet kažin ar yra pagrindo to laukti? Vargu ar mūsų visuomenė puls smaugti žydus vien dėl to, kad jie žydai. To iš lietuvių pusės bent ligi šiol niekada nėra buvę.

Pataikavimas kokiai nors tautinei grupei mūsų krašte gal kartais ir galėtų nešti kiek materialinės naudos, bet tai būtų nesuderinama su mūsų tautiniu orumu ir iš viso laikui bėgant kažin ar tik greičiau neatsilieptų blogu, o ne geru.

Manau, kad žydai turėtų pagrindo daryti mums trukdymų tuo atveju, jei juos savo krašte traktuotume nelygiai. Tačiau lygus traktavimas neturi jiems įkvėpti noro kuo nors kenkti.

Dėl Vakarų kultūros

Kalbėdamas apie mūsų atkurtosios valstybės politinio gyvenimo perspektyvas ir kartu tai siedamas su mūsų kultūrinio gyvenimo perspektyvomis, autorius teigia: „kultūra mums turi eiti tik iš Vakarų...“; „Lietuviui tegali būti Vakarai arba Rytai, bet nieko pusiau...“ Galbūt autorius, kalbėdamas apie kultūrą, pirmiausia turėjo galvoj išviršinę, materialinę pusę. Tačiau apskritai susidaro įspūdis, kad jis iš viso į kultūrą žiūri lyg ir per daug materialiai, lyg į daiktą, kurį mes galėtume importu įsivežti iš užsienio. Tuo pačiu atrodo, jog jis linkęs visai maža reikšmės skirti galimybei kurti savitą, lietuvišką kultūrą.

Manyčiau, kad kultūros, kaip dvasinio reiškinio, kūrimas greičiau pareina ne tiek nuo išorinių reiškinių, kiek nuo vidujinio giliojo tautos dvasios nusiteikimo. Todėl galvoju, kad tauta neturi lengva ranka graibstytis svetimųjų įtakų, bet, jų nesišalindama, turi pirmiausia ieškoti ir išreikšti tai, kas jai sava. Tik tuo atveju jos kultūros reiškiniai turės gilios ir didelės reikšmės.

Mūsų tauta jau kaip rasė yra vakarietiška, pagaliau pagrindiniai jos kultūrinio gyvenimo principai yra vakarietiškos kilmės, todėl mūsų tautoj besikurianti kultūra jau savaime yra ir bus vakarietiška.

Todėl aš manau, kad pas mus kultūra turi *kurtis*, augti iš savo sveikų pagrindų į aukštesnį laipsnį, o ne iš kur nors eiti ar būti atvežama ir dar būtinai vienokio ar kitokio atspalvio.

Be to, iš autoriaus teigimų susidaro įspūdis, kad jis į dabartinę Vakarų kultūrą žiūri kaip į reiškinį, kurį mes turime priimti be jokių rezervų. Jis net teigia, kad dalies mūsų inteligentijos bei visuomenės ideologinis pakrypimas į bolševizmą rados tik todėl, kad mes nesugebėjome „subrandinti lietuviškos Vakarų

kultūros". Bet iš kur tada rados didesnė nei pas mus bolševizmo įtaka, pavyzdžiui, Prancūzijoj, kuri yra tikrai subrendusios Vakarų kultūros šalis? Iš kur Vokietija, taip pat subrendusios Vakarų kultūros šalis, ką tik neseniai žuvo nuriedėjusi į nacizmą, savo barbarybe taip artimą bolševizmui?

Pagaliau prisiminkim ir tai, kas į Rusiją atnešė visas įtakas, iš kurių išsivystė dabartinis rusų bolševizmas. Tas įtakas kaip tik atnešė vadinamieji rusų zapadnikai – vakariečiai, prisigrobstę Vakaruose materialistinių socialistinių idėjų. Liga, kuria dabar rusai serga, savo idėjiniais pagrindais, be jokios abejonės, yra kilusi iš Vakarų.

Čia tuos dalykus suminiu tik todėl, kad mes į dabartinę Vakarų kultūrą nežiūrėtume kaip į kažką visais atžvilgiais priimtina. Turėkim galvoj tai, kad Vakarai pastaruoju laiku, pasiekę didelių technikos laimėjimų, dvasinės kultūros srity išgyveno tikrą puolimą, vadinamąjį dekadansą. Ne be reikalo kai kurie Vakarų išminčiai (Spengleris) pranašavo Vakarų kultūros žlugimą dvasinio bankroto akivaizdoj („Vakarų saulėleidis"). Patys savo akim matom, kad tai ko tik ir neįvyko. Patys savo akim matom, kokiu žymiu laipsniu Vakarai turėjo kapituliuoti prieš saujelę ideologinių barbarybės fanatikų, siaučiančių visame pasaulyje ir gebančių jį statyti prieš tikrą žlugimo grėsmę. Dėl ko tai? Pirmiausia dėl dvasinio bankroto, dėl vakarietiškos kultūros liguistumo ir dėl pačių jos pagrindų apirimo.

Todėl manyčiau, kad mes iš anksto turime nusistatyti kritišką požiūrį į Vakarų kultūros reiškinius. Ateina laikas, kai mus ta kultūra labiau negu kada nors užplūs su visomis savo gerom ir blogom pusėm. Nesiruoškime visko priimti iš anksto išskėstomis rankomis, bet būkime kritiškai nusiteikę. Į viską žiūrėkime kaip tik iš savo lietuviškojo doros, tikėjimo, sveiko natūralumo ir idealizmo požiūrio.

Man rodos, įtakos, pradėjusios eiti iš Vakarų nuo 1905 metų ir paskui ėjusios nepriklausomoj Lietuvoj, ypatingai per menininkus, rašytojus, kažko labai teigiamo ir pozityvaus nedavė. Daug didingesni ir sveikesni bei reikšmingesni ateities požiūriu mūsų tautai yra tie kultūriniai reiškiniai, kurie gimė grynai tautinėmis sąlygomis, iš jos kovos už savąją laisvę ir kultūrą, iš specifinio tautos dvasios brendimo. Todėl, vertinant sveiku požiūriu, yra, pavyzdžiui, kur kas svaresni tie mūsų literatūros ir meno laimėjimai, kurie gimė tautos laisvės kovų metu jos specifinėmis sąlygomis, negu tie, kurie gimė jau aiškioj Vakarų įtakoj. Nors paskutinieji yra kur kas rafinuotesni, gal iš paviršiaus ir tobulesni, tačiau iš vidaus dvelkia idėjiniu pakrikimu ir dažnai tikru dekadansu.

Taigi, turėdamas galvoj tuos faktus, manau, kad mūsų tauta, pažindama svetimas įtakas, giliųjų pagrindų savo kultūrai turi ieškoti savo gyvenimo

reiškiniuose, savo kovose ir žygiuose, savo tvirtuose doroviniuose nusiteikimuose ir papročiuose, savo anksčiau pasiektuose gražios ir šviesios dvasios kultūriniuose laimėjimuose.

Susumuodamas noriu pareikšti, kad, mano nuomone, labai teisingai yra užsibrėžta mūsų sąjūdžio, dvasinio ir kultūrinio gyvenimo žygiams raginant, ieškoti įkvėpimo prie tikrojo lietuviško gyvenimo simbolio – prie rymančio Rūpintojėlio.

Šaltas išskaičiavimas ar sentimentai?

Visiškai nesinorėtų su autorium sutikti dėl Vilniaus klausimo, kai jis šitaip pareiškia: „Vilnių mes turime bandyti išlaikyti, bet ne bile kokia kaina. Dėl Vilniaus mūsuose veikia ne tiek šaltas išskaičiavimas, kiek sentimentai." Kas tas šaltas išskaičiavimas ir kas tie sentimentai? Atrodo, kad šaltu išskaičiavimu autorius laiko tai, kas teikia materialinės naudos ir yra pateisinama praktiškumo požiūriu. Sentimentai – visa kita, kas nesiremia praktiniu momentu, atseit tokie dalykai, kaip patriotizmas, kaip tautai įskiepytos įvairios tautinės ir moralinės idėjos, pagaliau kaip visos tautos dvasinių nusiteikimų kompleksas iš viso.

Atrodo, kad autorius linkęs niekinamai, tiesiog kaip į bereikšmį dalyką žiūrėti į visa tai, ką jis vadina sentimentais. Bet ar čia tik ne per daug jau šaltai apskaičiuojama? Iš tikrųjų, argi vien tik praktiniais materialiniais dalykais remiasi tautos gajumas ir galia? Ar tai, kas žadina tautos dvasią, kas tiesiog sudaro jos sielą, ne daugiau reikšmės turi jos egzistencijai? Jei taip nebūtų, tai labai galimas dalykas, kad ateityje kas nors, pakišęs mums geresnį dubenį, galėtų nupirkti visus tautinius mūsų sentimentus.

Žiūrint grynai praktiniu požiūriu, žinoma, Vilnius ypatingos naudos mums gal ir nežada. Vilniaus reikšmė mūsų tautai, be abejo, slypi tame, ką autorius vadina sentimentais. Tai yra vieta, kur sukoncentruota visa mūsų tautos istorija ir jos galybės prisiminimas. Tai yra tautai jos amžinoji sostinė. Tai yra vienintelis lietuvių miestas, kur šimtmečiai paliko savo dvasios vingiais jo statybos paminkluose. Tai yra tikras ir tobulas lopšys mūsų tautai, mūsų menui ir kultūrai klestėti. Tai yra nuolatinė vieta, kur susibėga visų lietuvių religiniai ir tautiniai troškimai. Pagaliau ar galima užmiršti tai, kad vilniečiai gyventojai žymiąja savo dauguma yra mūsų tautos kūno ir kraujo dalis?

Praktiniu požiūriu žiūrint, visa tai gal ir niekis. Bet tauta savo dvasios gilumu įžiūri visai ką kita. Vilnius jai yra gyvybinis centras ir jautriausias širdies dalykas. Savo pasąmone ji tai jaučia. Tai nėra propagandos įkalimas. Propaganda, kuri nori įpūsti nesamą dalyką, niekados nesukels tokio jautraus širdies stygų aidėjimo.

Todėl, mano nuomone, nespręskime apie Vilnių grynai iš praktinio požiūrio ir tinkamai įvertinkime reikšmę tų dvasinių veiksnių, kuriais remiasi tautos gajumas ir kūrybingumas.

Dėl slinkimo į rytus

Straipsnio autorius vienoj vietoj kalba apie „galvažudiškuosius rytus" teigdamas, kad buvęs slinkimas rytų link sudaro visą mūsų tautos nelaimę. Tam tikrais istoriniais momentais, be abejo, daryta klaidų per mažai įvertinant pajūrį, bet ar iš viso slinkimas į rytus buvo istorinė klaida, tai, man rodos, dar klausimas. Jeigu Lietuvos valstybė savo galybei nebūtų ieškojusi atramos rytuose ir pasitenkinusi savo etnografinėmis sienomis, tai labai galimas dalykas, kad mūsų tautą būtų ištikęs Rytprūsių likimas.

Tai dėl praeities. Aišku, čia painios istorinės problemos ir dėl jų specialiai nesinorėtų leistis į ginčą, bet iš autoriaus teigimų jaučiasi tam tikra aliuzija į dabartį, lyg dabartinis atsigrįžimas į rytus, atseit į Vilniaus kraštą, būtų mums grėsmingas.

Čia vėl tenka grįžti istorijon. Be abejo, slinkimas į rytus turėjo ir pražūtingų vaisių. Bet kodėl tai buvo? Tik todėl, kad lietuviai, sunaikinus jų pagonišką kultūrą, pateko slavų kultūrinėn įtakon. Ne pats poslinkis į rytus buvo pavojingas. Pavojingas buvo savitos krikščioniškos kultūros neturėjimas ir jos skolinimasis iš slavų. Tokioj padėty daugiausia nukentėjo kultūriniai centrai. Pirmiausia, žinoma, Vilnius.

Tauta jaučia šitą jai istorijos padarytą žaizdą ir atkaklus pasinešimas į Vilnių kaip tik išreiškia jos gyvybingą norą atgaivinti lietuviškumo atžvilgiu gerokai apmirusias sritis. Manyčiau, kad tai teisingas ir sveikas tautos instinktas, išreiškiantis norą atkovoti tai, kas pralaimėta. Kartu tai ryžtingas užsimojimas pasipriešinti mums gresiančiam slavų tvanui, nė žingsnio prieš jį nesitraukiant atgal. Tai labiau negu kas kita rodo mūsų tautos gajumą ir ryžtą gyventi. Manyčiau, kad šitas užsimojimas nereiškia istorinės klaidos kartojimo: lietuviai į šias sritis dabar grįžta kaip kultūriškai pajėgi ir galinti sėkmingai kovoti su svetimom įtakom tauta. Kitaip galvoti – reikštų be reikalo nepasitikėti savimi.

Ar būtina mums lenkų draugystė?

Bene svarbiausias čia diskutuojamo straipsnio autoriaus argumentas, dėl ko lietuviams reikėtų šitokiu požiūriu pažiūrėti į Vilnių, yra tai, kad mums esą būtinai reikalingi geri santykiai su lenkais. Autorius išeina iš tokių išvadų: pokariniu laiku Vokietija ir Rusija sudarys sąjungą ir tuo pačiu pavojų tarp jų gyvenančioms tautoms. Jungtinių Tautų Organizacija gal visai subyrės ar bent

tuoj po karo bus silpna. Taigi tokioj padėty lietuviams nieko kito nelieka, kaip dėtis su lenkais, nes vienų ir kitų užtarėjai tegali būti tie patys.

Pirmiausia įdomu, kokiu pagrindu remdamasis autorius pranašauja JTO subyrėjimą ar būsimą silpnumą. Atrodo, kad Vakarų valstybės daro viską, kad išlaikytų šią organizaciją tvirtą ir vieningą (kaip laisvųjų tautų sąjungą) ir daug dėl jos aukoja. Dabartinė Vakarų valstybių politika remiasi JTO principais. Atrodo, kad tuo pačiu ji remsis ir ateityje. Korėja rodo, kad JTO žymiu mastu prieina prie vieningumo ne tik šaltojo, bet ir karštojo karo srity. Galbūt kam noris pranašauti JTO silpnumą ar subyrėjimą lyginant ją su buvusia Tautų Sąjunga, kurią sutampė ir išdraskė joje suburtos ir vienai galybei nepalenktos jėgos. JTO, būdama vieno didžiulio anglosaksų bloko įtakoj, savo veiklai ir egzistencijai turi visai kitokį pagrindą. Reikia tikėti, kad ji bus tvirta ir veiksminga. Todėl, man rodos, Lietuvos saugumas ateity pirmiausia turės remtis kolektyvinio saugumo principu, už kurį kaip tik ir kovoja Jungtinės Tautos.

Antras dalykas, ar yra pagrindo tikėti, kad ateities Vokietija būtinai stos į revanšistinį kelią ir sąjungoj su Rusija ar kita valstybe vėl drįs kelti ginklą prieš visą pasaulį? Ar jie pagaliau supras, jog prideramą sau vietą ir įtaką Europoj jie tegali iškovoti taikiu kultūriniu ir ūkiniu bendradarbiavimu su kitomis tautomis?

Atrodo, kad Vakarai to iš vokiečių tikisi ir vokiečiai tą tikėjimą pateisina, jeigu Vokietija šiandien jau yra įtraukiama į laisvojo pasaulio gynybos sistemą.

Aišku, labai galimas dalykas, kad gerokai tolesnėj ateity Vokietija, susidarius atitinkamoms sąlygoms, vėl bandys parodyti savo veržlumą. Tačiau po būsimojo karo viso laisvojo pasaulio vienybės ir milžiniško apsiginklavimo akivaizdoje jokios agresyvios politikos, kad ir labai norėdama, ji negalės vesti.

Todėl iš viso tektų daryti išvadą, kad Lietuvai artimesnėj ateity po šio karo vargu ar grės tokie dideli pavojai, kad jai būtinai reikėtų įsigyt lenkų draugystę netgi Vilniaus krašto kaina.

Tiek iš politinio požiūrio. Yra dar kultūrinis požiūris. Bet ir čia, man rodos, artimas bendravimas su lenkais mums mažiau eitų į sveikatą negu su kai kuriom kitom tautom. Straipsnio autorius vienoj vietoj griežtai pasisako prieš kultūrinį bendravimą su rytais. Čia norėtųs visai su juo sutikti. Rytų kultūroj mes linkę įžiūrėti tam tikrą dvasios tingumą, o jei aktyvumą, tai chaotišką, neplaningą, bendrai kažką tokio, kas turi savy daug nedarnumo ir chaotiškumo pradų. Tuo tarpu Vakarų kultūroj mes įžvelgiam didelį dinamizmą, palinkimą į tvarką ir harmoniją ir t.t. Savo prigimtim esam Vakarų tauta, ir su Vakarais pirmiausia mums tinka bendrauti. Rytų kultūrinės tendencijos yra ryškios rusų kultūroj, ir todėl mums ši kultūra svetima. Lenkai gi, nors yra buvę aiškioj Vakarų kultūros įtakoj, tačiau jų slaviškoji prigimtis turi daug daugiau rytietiškų

pradų nei lietuvio prigimtis. Pati istorija rodo, kad per lenkus mums yra stojusi valstybinė netvarka, apsileidimas ūkinėje srityje ir t.t. Taigi tiek lenko, tiek ruso prigimty ir jų kultūroj mums yra kažkas svetimo, kažkas tokio, kas savo įtaka negali mums teigiamai atsiliepti.

Todėl manau, kad kultūrinio bendradarbiavimo srity mes turėtumėm jei ne griežtai atsiriboti, tai bent būti santūrūs ir atsargūs ne tik su rusais, bet ir su lenkais.

Rytprūsiai ar Vilnius?

Kalbant apie Vilniaus mainymą į Rytprūsius, aišku, pirmiausia reikia apsvarstyti, koks Rytprūsių likimas bus iš viso. Federalinės Vokietijos vyriausybė yra griežtai nusistačiusi atgauti tas žemes, kurias vokiečiams paliko Versalio sutartis. Atrodo, kad šiems vokiečių reikalavimams Vakarų valstybės nepriešta raus. Tai dėl to, kad Vokietiją palenktų bendrajai Europos gynybai ir kad vėliau nekiršintų vokiečių revanšistinių aistrų, nes su naujais Vokietijos teritorijos apkarpymais vokiečiai niekada nesusitaikys. Pažiūrėkim tik, koks triukšmas iš vokiečių pusės keliamas dėl Ruro krašto. Nėra prasmės galvoti, kad vokiečiai susitaikytų, pavyzdžiui, su Rytprūsiu netekimu.

Jei Vakarų principinis nusistatymas būtų atimti iš Vokietijos Rytprūsius, vokiečių tauta tam griežčiausiai prieštarautų. Todėl, kai siūloma išsižadėti Vilniaus dėl dalies Rytprūsių, reikėtų atsiminti štai ką: naujas Vokietijos sienų apkarpymas, be abejo, žadins naujas revanšistines vokiečių aistras. Nors, kaip buvo sakyta, nėra prasmės tikėti, kad tai gali būti artimoj ateity, bet kada nors didžiųjų Europos tautų – vokiečių ir rusų sąjunga, kaip tai pramato diskutuojamo straipsnio autorius, iš tikrųjų galėtų suardyti kolektyvinio saugumo sistemą, kurią dabar kuria JTO. Tokiu atveju, geru noru atsižadėję Vilniaus, galime netekti ir tos išmainytos Rytprūsių dalies.

Todėl, man rodos, lietuviškosios Vilnijos teritorijos mes niekada neturėtumėm paversti maino objektu, kad kartais nepaliktumėm be mainais gauto ir be mainais atiduoto.

Tezę „dėl Rytprūsių išvien su lenkais", man rodos, dar reiktų gerai pergalvoti. Kažin tuo atveju, jei lenkai nerodytų pagarbos mūsų teisėms, ar ne naudingiau ir tiksliau mums būtų užsitikrinti vokiečių palankumą Vilniaus klausimu. Kadangi atrodo, kad vokiečiai dalyvaus kare prieš sovietus, tai, be abejo, ir jų balsas Rytų Europos sutvarkyme nebus be svorio.

Ar galėtų mums prikišti dėl politinio bendradarbiavimo su Vokietija, jei ji bus kolektyvinio saugumo sistemos dalyvis? Atrodo, kad ne. Vienu ar kitu atveju, dėl straipsnio autoriaus peršamo politikos pastovumo manyčiau, kad pirmiausia mūsų atstatyta valstybės politika turėtų likti pastoviai ištikima savo tautiniams

siekiams ir JTO principams, o ne vienai ar kitai sąjungai. Federalinės Vokietijos vyriausybė yra deklaravusi naują politiką Rytų Europos tautų atžvilgiu, ir dabar mums ji rodo ne vieną palankumo mostą. Kažin ar vertėtų į tai atsakyti iš anksto nusistatytu priešingumu, ypač atmenant tai, kad Vokietija savo okupacijos metu Vilnių pripažino Lietuvai ir, reikia tikėti, to nusistatymo nepakeis. Žinoma, jei lenkai savo kombinacijomis neužlįs mums už akių ir nemėgins patys kai kurių kitų nuolaidų kaina sau užsitikrinti vokiečių palankumo Vilniaus klausimu.

Taigi, atsižvelgdamas į kai kuriuos anksčiau suminėtus faktus, manyčiau, jeigu jau bendrauti su kuria didesniąja kaimynine tauta, tai ir politiniu, ir ekonominiu, ir kultūriniu atžvilgiu mums būtų naudingiau bendrauti su Vokietija negu su Lenkija. Žinoma, tik tokiu atveju ir tik tol, kol Vokietija bus ištikima JTO kolektyvinio saugumo principams. Antras dalykas, kalbant apie draugystę su Vokietija, tikimasi, kad ji pagal visas teisingumo ir draugiškumo normas atlygins už visus Hitlerio okupacijos mums padarytus nuostolius.

Bendrai dėl sienų

Manyčiau, kad kalbant dėl atstatytos Lietuvos sienų pirmiausias dalykas yra išlaikyti Vilniaus kraštą. Be abejo, reikia siekti, gal su kai kuriom pataisom, viso to ploto, kurį nepriklausomybės laikais laikėme lenkų okupuota Lietuvos dalim. Paties Vilniaus miesto ir bent pagrindinio krašto branduolio turime siekti bet kokia kaina.

Manyčiau, kad po būsimo karo Vilniaus kraštą išlaikyti savo rankose turime daugiau šansų negu po Pirmojo pasaulinio karo. Reikia tikėti, kad jėga, kuri aną sykį laikinai nulėmė Vilniaus reikalą, būsimoj Vilniaus byloj tokio didelio vaidmens nebevaidins. Prisiminkime, kad dabar sovietų valdomi kraštai bus okupuoti tarptautinės Vakarų valstybių kariuomenės. Tokioj padėty, aišku, visą bylą daugiausia lems politinės ir diplomatinės priemonės. Lenkai Vilniaus byloje nėra teisūs. Teisės požiūriu mūsų pozicija bus stipresnė negu lenkų. Ne paskutinės reikšmės yra tas dalykas, kad didžiosios kaimynės tautos – vokiečiai ir rusai pripažįsta Vilnių Lietuvai. Vakarų valstybės po šio karo taip pat nestojo už tai, kad Vilnius būtų paskirtas Lenkijai. Anumetinis ir dabartinis Anglijos premjeras Churchillis netgi savo kalboj pareiškė, kad jis niekada nebuvo už tai, kad Vilnius priklausytų Lenkijai. Reikšminga yra tai, kad Lietuva, pirmosios Vilniaus bylos metu buvusi mažai kam žinoma valstybė, į kurią žiūrėta su nepasitikėjimu, dabar dėl savo politinės laikysenos ir kovos prieš vokiečių ir rusų okupacijas yra įsigijusi pasaulyje daug populiarumo ir simpatijų.

Todėl iš viso reikia tikėti, kad Vilnius bus mūsų. Žinoma, jis bus mūsų tik tuo ateju, jei mes stosime į atkakliausią ir besąlyginę kovą dėl Vilniaus, šiai kovai laimėti sutelksime visas jėgas ir panaudosime visas galimas priemones,

visiškai neabejodami dėl Vilniaus reikšmės Lietuvai ir niekada nesikėsinsime jo paversti kokio nors maino objektu.

Dėl Klaipėdos reikalas savaime aiškus. Jos Lietuva taip pat negali niekados atsisakyti. Bet Klaipėdos išlaikymas mums jokios problemos nesudaro, nes Federalinė Vokietija yra pareiškusi, kad ji į Klaipėdą jokių pretenzijų nereikš.

Jei dauguma prieš Vokietiją kariavusių valstybių būtų nusistačiusios apkarpyti buvusios prieshitlerinės Vokietijos teritorijas ir jei būtų kiek tikresnių duomenų, kad Rytprūsiai gali būti atskirti nuo Vokietijos, tokiu atveju, be abejo, mes turėtumėm pareikšti savo pretenzijas į istoriškai lietuvišką Rytprūsių dalį, nes ji mums daug labiau priklauso negu kuriai kitai tautai. Tačiau, kaip pirma sakyta, mažai norėtųs tikėti, kad Vakarai būtų nusistatę apkarpyti versalinės Vokietijos sienas. Greičiau galima galvoti, kad lenkai laisvu susitarimu gali dalį „koridoriaus" žemių pakeisti į Rytprūsius, tačiau tokiu atveju Rytprūsių byloj mes nebūtumėm dalininkai. Bet vargu ar vokiečiai gera valia atsisakys Rytprūsių salos, iš kurios jie gali palaikyti savo įtaką Šiaurės rytų Europoj.

Iš savo pusės manyčiau, kad jeigu jau mūsų siena su Rytprūsiais eitų ta pačia linija kaip nepriklausomybės laikais, tai mums ir visam mažųjų Pabaltijo tautų blokui būtų geriau turėti bendrą sieną su Vokietija, negu būti iš visų pusių apsuptiems slavų.

Vienas dalykas, slavų potvynis mums ir kitoms mažosioms Pabaltijo tautoms ateityje gali būti pavojingesnis negu germanų. Antras, mažosioms tautoms iš viso daugiau šansų vesti savarankiškesnę ir nepriklausomesnę politiką esant kelių didesnių galybių įtakos sferoj negu vienos.

[1952]

FEDERALINĖ VOKIETIJA ĮŽENGĖ Į LAISVŲJŲ TAUTŲ BENDRUOMENĘ

Pagal vadinamąją kontraktinę sutartį, kuri šių [1952] metų gegužės mėnesio gale buvo pasirašyta Bonoje tarp Federalinės Vokietijos iš vienos pusės ir tarp JAV, Anglijos ir Prancūzijos iš kitos pusės, užbaigiama septynerius metus trukusi okupacija ir Federalinei Vokietijai, nors dar su tam tikrais apribojimais, grąžinamas suverenumas. Tas susitarimas Federalinei Vokietijai pavaduoja tikrąją taikos sutartį, kurios šiuo metu nebuvo įmanoma pasirašyti dėl sovietų užimtos pozicijos.

Pagal kontraktinę sutartį, Federalinė Vokietija veikia kaip laisva ir nepriklausoma valstybė, išskyrus tik tuos atvejus, kai grės pavojus jos demokratinei santvarkai, kai ji atsidurs užpuolime ir kai eis reikalas apie abiejų Vokietijos dalių sujungimą. Visais tais atsitikimais iškilusius klausimus Federalinė Vokietija turės spręsti tik bendrai susitarus su savo sąjungininkais.

Pagal kontraktinę sutartį, sąjungininkų kariuomenė Federalinėj Vokietijoj pasilieka ir toliau. Tik dabar ji nebelaikoma okupacine kariuomene, o sąjungine, kurios tikslas ginti Vokietiją ir visą laisvąją Europą nuo bolševizmo pavojaus.

Paryžiuj pasirašyti susitarimai lyg ir visiškai pabaigė Bonos susitarimus. Čia Federalinė Vokietija įsijungė į laisvosios Europos gynybą kaip lygiateisis narys. Konkrečiai: vadinamajai europinei armijai, kuri dabar susidės iš Prancūzijos, Italijos, Federalinės Vokietijos, Belgijos, Olandijos ir Liuksemburgo, Federalinė Vokietija sutiko duoti 12 divizijų kariuomenės (daugiau kaip 300 000 karių) ir taktinius aviacijos dalinius. Savo kariuomenės dalinius Federalinė Vokietija paveda bendrajai europinės armijos vadovybei. Tam tikri susitarimai uždraudžia atskirų sutartį pasirašiusių valstybių armijoms iš tos sąjungos pasitraukti. Toks bandymas bus traktuojamas kaip grėsmė bendrajam laisvosios Europos saugumui ir bus prieš jį imtasi visų priemonių. Šis susitarimas pasirašytas daugiausia dėl to, kad prancūzai, bijodami vokiečių militarizmo atgimimo, reikalavo tam tikrų Amerikos ir Anglijos garantijų. Kadangi, išskyrus Federalinę Vokietiją, visos valstybės, europinės armijos dalyvės, yra kartu ir Atlanto pakto dalyvės, todėl šalia kitų susitarimų buvo sudarytos sutartys, kurios nustato europinės armijos ir Atlanto pakto santykiavimą.

Tiek Bonos, tiek Paryžiaus susitarimai galutinai įsigalios tik juos ratifikavus. Ratifikacija, atrodo, bus padaryta pačioj artimiausioj ateity.

Nesiimdami smulkiau pasakoti apie visus tuos ištisus tomus apimančius susitarimus, čia pabandysim trumpai painformuoti apie bendrąją jų reikšmę. Reikia pasakyti, kad dar jokie susitarimai neturėjo tokio plataus atgarsio pasauly. Abiejose geležinės uždangos pusėse ta proga kilo didžiausias sujudimas. Vakarų kraštuose tas sujudimas reiškėsi dideliu džiaugsmu, tvirtinant, kad Europai, kartu ir pasauliui, nauja gyvenimo era prasidėjo, kad pasaulis atsistojo ant naujos ir džiaugsmingesnės dienos slenksčio ir t.t. O visame Stalino rojuje pasigirdo įtūžęs bejėgiškas staugimas ir visas sriautas grūmojimų. Tai buvo didelio Maskvos nusivylimo ir susirūpinimo išraiška. Tai staugė visi tėvo Stalino bendražygiai, kad jiems nepavyko taip atkakliai varomas griovimo darbas ir kad laisvosios tautos pagaliau pabaigė savo vienijimosi vyksmą, atsistodamos prieš Maskvą kaip vieninga ginkluota jėga.

Minėti susitarimai yra be galo reikšmingi ir ekonominiu, ir kariniu, ir politiniu atžvilgiu. Jie be galo svarbūs ne tik dabarčiai, bet ir ateičiai.

Ekonominiu atžvilgiu, aktyvus Federalinės Vokietijos įsijungimas į Europos gynybą labai palengvina ūkinę Vakarų valstybių ginklavimosi naštą, nes Federalinė Vokietija šiuo metu ūkiškai yra viena stipresnių valstybių pasauly, turinti galingai išvystytą pramonę ir didelius gamtos turtų išteklius.

Kariniu atžvilgiu, 12 divizijų įnašas į Vakarų gynybą taip pat yra pakankamai svarus. Be to atsimintina, kad Federalinė Vokietija turi 48 milijonus gyventojų. Karo ir mobilizacijos atveju, turint galvoj vokiečių tautos karingumą ir gana vieningą nusistatymą prieš komunizmą, tai sudarytų ir didelę, ir galingą pajėgą.

Tačiau bene didžiausios reikšmės šie susitarimai turi politiniu atžvilgiu. Žingsnis, kurį padarė Vakarų valstybės, pasirašydamos atskirą sutartį su Vokietija, pirmiausia rodo bendrą Vakarų politinės linijos pakitėjimą. Vakarai nebekreipė jokio dėmesio į sovietų notas, kuriomis jie atkakliai bombardavo Vašingtoną, Londoną ir Paryžių, ir nebesileido į tuščias ir neprasmingas derybas, kurios jau pakankamai įkyrėjo visam pasauliui. Anglų užsienio reikalų ministro Edeno pareiškimu, su sovietais bus leidžiamasi į derybas tik tada, kai jie konkrečiais veiksmais įrodys savo pasiryžimą bendradarbiauti.

Vadinasi, Vakarai vieną kartą pasidarė teisingą išvadą, kad kompromisinė politika su sovietais yra naudinga tik sovietams, kad visos derybos su jais ir visos pastangos taikiai bendradarbiauti yra tuščias dalykas. Praktiškai tai reiškia, kad Vakarai pripažino bent jau dabartinėj padėty Jaltos, Potsdamo ir kitus susitarimus su sovietais beprasmiais ir nenaudingais. Sovietams nerodant nė mažiausio noro savo pažadų laikytis, Vakarai Bonos ir Paryžiaus sutartimis

pademonstravo, kad ankstesnieji susitarimai praktiškai ir jiems nebegalioja ir kad santykiuose su sovietais jie yra pasiryžę remtis tik ginklo jėga.

Be to, naujai sudarytos sutartys rodo, kad Vakarai nesutiks su dabartiniu Vokietijos ir Europos padalinimu. Kontraktinėj sutarty yra aiškiai pasakyta, kad Vakarai pasižada įvykdyti visos Vokietijos suvienijimą taikiu keliu. Sutarčių pasirašymo proga Vakarų politikai savo kalbose ypač užakcentavo, kad galutinė taikos sutartis bus pasirašyta Berlyne, su visa, sujungta ir demokratine, Vokietija. Taip pat buvo pabrėžiama, kad be Vokietijos suvienijimo neįmanomas ir visos Europos suvienijimas. Žinoma, pažadas taikiu keliu sujungti Vokietiją ir praktinės priemonės, kurių šiuo metu ėmėsi Vakarų valstybės, skamba gana prieštaringai. Atsižvelgiant į tas priemones, prašosi išvada, kad jei ir būtų galimybė visai Vokietijai sujungti taikos keliu, tai ji rastųsi tik tuo atveju, jei rusai visiškai išsigąstų karinės Vakarų galybės ir pradėtų iš tos baimės prieš juos trauktis be karo. Kiek patys Vakarai tuo tiki, čia didelis klausimas. Iš viso reikia pasakyti, kad šiuo metu Vakarai gana realiai žiūri į padėtį ir tam tikrą taikos per jėgą akcentavimą jie vykusiai panaudoja savo kariniam pasirengimui.

Bonos ir Paryžiaus susitarimai rodo ne tik naują Vakarų politinę liniją sovietų atžvilgiu. Jie taip pat nustato naujus santykius tarp Vakarų Europos valstybių. Vokietija dabar sudaro su savo buvusiais priešais sąjungą. Sąjungininkams su buvusiu priešu pavyko surasti tokią bendradarbiavimo formą, kuri pasirodė priimtina ir patiems vokiečiams, ir prancūzams, ir kitoms Vakarų Europos tautoms. Tai didelės reikšmės dalykas ne tik dabarčiai ir artimai ateičiai, kada eina ir dar eis lemiama kova su sovietais kol kas šaltojo, o gal netrukus ir karštojo karo forma. Bet gal dar didesnę reikšmę šie susitarimai turi tolesnei Europos, o gal ir visos žmonijos ateičiai. Mat dabar nustatytoji Vakarų politinio ir karinio bendradarbiavimo forma, jų ginkluotųjų pajėgų pajungimas vienai vadovybei ir kontrolei, taip pat ir kiek anksčiau įvykdytas Vakarų valstybių sunkiosios pramonės sujungimas pagal Schumanno planą sukuria tokią padėtį, kurioj savitarpio karai, visą laiką draskę Vakarų Europą, tampa nebereikalingi. Ta prasme Vakarų politikai ir kalba apie naujos eros pradžią žmonijos gyvenime tikėdami, kad dabar prieš akis stovintis karas su sovietais bus jei ne paskutinė tos rūšies nelaimė žmonijos gyvenime, tai labai negreitai bus pakartota.

Dėdamas tokius tvirtus pagrindus savo ateičiai ir taip tvirtai žengdamas prie dabarties problemų sprendimo, laisvasis pasaulis šiomis istorinėmis dienomis išgyvena didelį triumfą. Tačiau kartu laisvosios tautos su dideliu atidumu ir tvirtybe stebi, kaip į jų žingsnius reaguos žmonijos priešas Maskva. Atrodo, kad tos priemonės, kurių ligšiol ėmėsi sovietai: susisiekimo uždarymas ir visų ryšių nutraukimas su laisvąja Vokietija ir laisvuoju Berlynu, taip pat 5 km mirties zonos sukūrimas pasieny iš komunistų pusės, – visa tai laisvajam pasauliui

nebuvo nė kiek netikėta. Šia proga laisvosios tautos ir lauke iš sovietų pusės visų galimų trukdymų ir suvaržymų bei naujų karinių pasiruošimų pasieniuose geležinės uždangos paslapty.

Tačiau dabar laisvosios tautos visu rimtumu keliasi ir tą klausimą, ar sovietai pasitenkins įvairios rūšies trukdymais ir tuščiu staugimu. Visas pasaulis gerai supranta, kad sovietai šiuo metu yra pastatyti prieš pasirinkimą: arba greitu laiku pradėti puolimą prieš laisvąsias tautas, arba prasnausti paskutinę galimybę turėti nors kiek sėkmės būsimame kare, nes politinės ir karinės priemonės, kurių šiuo metu imasi Vakarai, sukuria per daug didelę karinės jėgos persvarą sovietų nenaudai.

Apsisprendimo iš komunistų laukiama juo labiau, kad darosi visiškai aišku, jog Korėjos derybos suirs ir Tolimųjų Rytų ginčą teks spręsti ginklo jėga. JAV prezidentas Trumanas prieš Korėjos derybas buvo pareiškęs, kad pasaulis stovi ant visuotinio karo ribos. Derybų baigimasis nesėkme vis tiek privers pasaulį šią ribą peržengti. Todėl Vakarai šiuo metu su tokiu atidumu ir žiūri į sovietus įtardami, kad jie gali bandyti netikėtai užgriūti Europą su savo laukinėm gaujom. Anot vieno Londono radijo komentatoriaus, sovietams šiais metais jau kiek vėloka kariauti, tačiau kitais metais kariauti ir visiškai jiems bus per vėlu.

Kad ir kas būtų, laisvosios tautos žvelgia į ateitį su ypatingu pasitikėjimu. Kiekvieną sovietų žingsnį jos pasiryžusios sutikti su jėga ir ramybe, gerai žinodamos, kad tas žingsnis būtų tik nevilties žingsnis iš bolševikinės bestijos pusės, kuri jau baigia prieiti liepto galą.

[1952]

LAISVASIS PASAULIS PAMINĖJO MŪSŲ GEDULO DIENAS

Šių [1952] metų birželio 14–15 dienomis laisvajame pasaulyje buvo didelis sujudimas. Jį sukėlė Vakaruose gyvenantieji mūsų tautiečiai kartu su ten gyvenančiais latviais ir estais. Mat tomis dienomis jie visuose laisvuose kraštuose minėjo tragiškus įvykius, kurie dėjosi Pabaltijo kraštuose 1941 metų birželio mėnesį. Į minėjimą buvo įtraukta plačioji Vakarų visuomenė, kuri rinkosi į tam tikslui šaukiamus susirinkimus ir mitingus. Visų laisvųjų kraštų spauda ir radijas tomis dienomis ryškiai atžymėjo Pabaltijo tragediją savo straipsniuose ir paskaitose.

Minios žmonių demonstravo Vakarų pasaulio miestuose ir gatvėse, nešdamos plakatus ir atsišaukimus, nukreiptus į laisvojo pasaulio sąžinę. Daugelis pabaltijiečių kartu su kitais Vakarų valstybių piliečiais tomis dienomis patraukė prie sovietų atstovybių išreikšti savo protestą ir pasipiktinimą.

Visu aktyvumu į šį minėjimą įsijungė Vakaruose plačiai žinomos organizacijos ir komitetai, pirmiausia Laisvosios Europos komitetas, kuriame yra atstovaujamos ir visos trys Pabaltijo valstybės. Žymūs Vakarų politikai ir visuomenininkai tomis dienomis prabilo į tremtyje gyvenančius pabaltijiečius ir kartu į savo tautiečius. Atsišaukimą ta proga paskelbė JAV prezidentas Trumanas, žymieji JAV politikai respublikonų partijos vadai Dewey, Dullesas ir kiti. Tuose atsišaukimuose skambėjo užuojauta ir padrąsinimas mūsų tautai ir priminimas Vakarų tautoms, kad jos neturi susitaikyti su smurtu ir teroru, kuris užvaldė tokią žymią pasaulio dalį.

Birželio 14–15 dienų minėjimas Vakarų žmonėms išsamiai nušvietė tai, ką mūsų tauta pergyveno anomis skausmo dienomis. Prieš publikos akis praslinko žmonėmis prikrauti ir užkalti vagonai, kurie rieda į rytus, veždami geriausią tautos dalį sunaikinti. Praslinko vaizdas visų tautos kančių, kurias jai teko pergyventi pirmoje bolševikų okupacijoje. Kartu išryškėjo ir anuometinės mūsų tautos pastangos pasipriešinti prievartai. Gražiai buvo išryškintas ir tinkamai įvertintas mūsų tautos sukilimo vaizdas, kai tų pačių 1941 metų birželio mėnesį ji išvadavo iš komunistų rankų buvusią laikinąją sostinę Kauną ir veik visą Lietuvos teritoriją. Pro 1941 metų birželio mėnesio įvykius ryškėjo ir

dabartinis mūsų tautos gyvenimo vaizdas: metai iš metų besikartojančios deportacijos, žudynės, persekiojimai, teroras, kartu didžiausio pasiaukojimo kupinas pasipriešinimas, siekiant brutaliausios vergijos sąlygomis apginti bent savo dvasinę laisvę. Visa tai turėjo žadinti Vakarų žmonėse mintį, kad demokratija negali taikytis su komunistine sistema, kad ji turi ryžtis šventajam žygiui, ateidama į pagalbą vergijos aukoms.

Reikia pasakyti, kad tas birželio įvykių minėjimas, praėjęs su tokiu plačiu atgarsiu Vakarų pasaulyje, nėra vienintelis tos rūšies faktas. Jis yra tik vienas iš ilgiausios grandinės tokių faktų, kaip Katyno žudynių byla, kaip priverčiamojo darbo stovyklų teismas, vykęs Briuselyje, kaip JTO vykdomas apklausinėjimas dėl koncentracijos lagerių sovietijos kraštuose ir kt.

Visi šie faktai turi tikroje šviesoje parodyti bolševizmo sistemą. Jie turi sukelti Vakarų pasaulyje užuojautą pavergtiesiems ir pasmerkimą tironams. Kartu jie turi parodyti, kas galėtų laukti laisvojo pasaulio, jeigu jis nesukauptų savo jėgų pasipriešinti tironijai.

Vienas pagrindinių dalykų kovoje su bolševizmu yra tikrojo jo veido parodymas. Tai atgraso nuo bolševizmo daug daugiau nei kas kita. Kaip tik šitas kovos metodas sudavė didžiausią smūgį komunistams.

Kaip tik šitoje fazėje lemiamą vaidmenį tenka suvaidinti mums, komunistų pavergtiems kraštams, iškenčiantiems visas tironijos eksperimentų kančias. Kartais iš nevilties gali pasirodyti, kad mūsų kančios tironijos junge yra beprasmės. Tačiau kaip tik jos yra tas didysis veiksnys ir veikėjas, kuris paruošia lemiamą smūgį tironijai ir pranašauja mums šviesią išsilaisvinimo viltį. Tas pats 1941 metų birželio įvykių minėjimas kaip tik parodo, kad mūsų nelaimių laisvosios tautos neužmiršta. Pasaulis mini mūsų kančias. Jis iš mūsų nelaimių mokosi. Jis per mūsų nelaimes bręsta didžiajam savo uždaviniui – bolševizmo tironijos nubaudimui ir laisvės bei taiko grąžinimui visoms tautoms.

Iš tikrųjų, pro mūsų kančias daugelis faktų į mus dvelkia tikrąja laisvės viltimi. Šia proga paminėsim tik vieną tokį faktą, sužvilgėjusį š.m. birželio mėnesį pro mūsų skausmo dienų minėjimą: tai Viljamsburgo deklaracija, ką tik paskelbta Jungtinėse Amerikos Valstybėse dešimties komunistų pavergtų Europos tautų, tarp jų ir pabaltijiečių. Joje visos Rytų ir Centro Europos tautos pasisako už tautų, žmogaus laisvės ir lygybės principus, už teroristinių deportacijų, kolchozacijų ir kt. sistemų panaikinimą bei žmogaus saugumo ir asmeninės laisvės garantijas. Kartu šią deklaraciją paskelbusios tautos pasižada, atgavusios laisvę, įgyvendindamas tarp savęs tautiško broliškumo principus, susirišti tarpusavyje tvirtais draugystės ryšiais ir vieningai įsijungti į Jungtines Europos Valstybes.

Tokiomis viltimis bolševikų teroro akivaizdoj šviečia mums laisvasis pasaulis. Kad tos viltys nėra apgaulingos, apie tai mums kalba ne tik mūsų pačių pasiryžimas, bet ir tie Vakarų pasaulio balsai, kuriuos girdėjome kad ir šiame ką tik įvykusiame birželinių įvykių minėjime.

Laisvasis pasaulis yra pasiryžęs gyventi, todėl jis negali mums neateiti į pagalbą, nes mes esame jo gyvoji dalis. Atsisakydami savo dalies, jis turėtų pats savęs atsisakyti. Todėl birželio įvykių minėjime teisingai pareiškė Laisvosios Europos komiteto pirmininkas Milleris: „Mūsų laisvė negalės išsilaikyti, jeigu ir kiti nebus laisvi."

[1952]

IŠSILAISVINUS

Keletas minčių ateities klausimais

Svarstant dabarties rūpesčius ir klausimus, niekados negalima užmiršti ateities. Dabartis paruošia kelią ateičiai. Todėl turint aiškesnę ateities perspektyvą galima tikėti, kad tikslesni bus ir dabarties žingsniai.

Čia norisi persikelti į tas šviesias ateities dienas, kai kraštas bus nusimetęs okupacijos jungą, ir pasvarstyti, kokia politinė bei visuomeninė padėtis susidarys jo viduje, taip pat koks vaidmuo galėtų tekti sąjūdžiui tos padėties akivaizdoj.

Du stambūs veiksniai, kraštui išsilaisvinus, turės sueiti į artimą kontaktą. Iš vienos pusės – iškentėjusi baisius naikinimus ir vedusi didvyrišką kovą savo žemėje mūsų tautos dauguma, iš antros pusės – toji mūsų tautos dalis, kuri, pasitraukus į Vakarus, kovoja dėl krašto laisvės ir nekantriausiai laukia tos dienos, kai galės grįžti Tėvynėn. Du stambūs organizaciniai vienetai šiuo metu jungia tuos kovojančius veiksnius: užsienyje – Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, o krašto viduje – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis.

Abiejų organizacinių vienetų tikslas yra visiškai bendras, tačiau veikimo bei kovos sąlygos yra visai nepanašios. Todėl natūralu, kad dėl to sąlygų nepanašumo abiejuose sąjūdžiuose bus esminių skirtumų. Jie neturi ypatingesnės reikšmės šiuo metu, kol abu sąjūdžiai veikia kiekvienas savo platformoj. Tačiau tada, kai šie abu sąjūdžiai ir šios abi tautos dalys susitiks vienoj platformoj, be abejo, tie skirtumai labai išryškės.

Tuos esmingesnius skirtumus galima pramatyti ir šiandien. LLKS tvarkosi nepartiniu principu. Suprantama kodėl: jis išreiškia vieningą tautos susitelkimą žūtbūtinėje kovoje, kur partiniai skirtumai iš viso nebeegzistuoja. Padėties sunkumas įkvėpė visiškos vienybės mintį, o laikas vis daugiau nutrina ir užtušuoja tautoje buvusius kadaise ryškius partinius skirtumus. VLIK-as gi atstovauja politinėmis partijomis susiskirsčiusiai tautos daliai. Nemaža partinių skirtumų jo veikėjai ir nariai išsinešė. Demokratiniuose kraštuose, kur tautos tvarkosi politinių partijų principu, tie skirtumai, aišku, negalėjo užsitušuoti. Visai natūralu, kad VLIK-as atstovaujamas įvairių partijų ir srovių.

Vakaruose veikia ir VLIK-e dalyvauja kur kas mažesnė mūsų tautos dalis. Tačiau ten suburtosios partijos bei srovės turi sąlygas išsiauginti sau stiprių

vadovaujančių kadrų. Jos, be abejo, aktyviai dalyvaudamos tautinėj ir tarptautinėj veikloj, turi galimybių tuos kadrus gerai paruošt ir ištreniruoti.

LLKS atstovauja visai krašte likusiai ir Rusijon ištremtajai tautos daliai, tačiau, veikdamas ilgus metus trunkančios ginkluotos kovos sąlygomis bei aplinkybėmis, kur okupantai ir šalies išdavikai mirtinai naikina kiekvieną laisvą mintį galintį puoselėti žmogų, mūsų sąjūdis darosi vis skurdesnis kadrais. Tačiau reikia tikėti, kad galutinėj kovos fazėj tų kadrų bus likęs bent pats menkiausias minimumas.

Savo sudėtomis aukomis ir savo nuopelnais LLKS yra populiarus tautoj. Tauta jam prijaučia visa savo dauguma. Pastaruoju laiku krašte darosi populiarus ir VLIK-as dėl savo kovos užsienyje.

Didžiausias tautos troškimas būtų, kad abi jos dalys ir abu joms atstovaujantys sąjūdžiai, broliškai padavę rankas, rastų vieningą kelią visiems ateities žygiams. Nėra jokios abejonės, kad abi tautos dalys ir abu joms atstovaujantys sąjūdžiai susitiks su geriausiais norais ir geriausiomis viltimis. Tiek pabėgėliai, iš Vakarų grįžę į pažadėtąją žemę, tiek krašte baisųjį siaubą iškentėjusios tautos atstovai turės, be abejo, tiek idealizmo ir gerų pasiryžimų, kiek iš viso mūsų tautoje to gal niekada nėra buvę. Egoistiniai ir partiniai interesai, reikia tikėti, bus labiau užmiršti negu kada nors anksčiau.

Nepaisant to, tarp vienų ir kitų gali atsirasti žymių ir net esminių nesusipratimų. Tai, kaip pirma sakyta, ne iš blogos valios, bet dėl nevienodo požiūrio į įvairias problemas.

Kraštas, be abejo, jaučia, kad tiksliausiai galėtų išreikšti jų norus ir mintis tie žmonės, kurie, iš jo nepasitraukdami, kartu su tauta kenčia ir kovoja. Juose kraštas, be abejo, jaučia ir tą vienybės minties subrendimą, kurio tauta visą laiką ilgėjosi. Tiksliausia būtų, kad šalis tiek politinėje, tiek visuomeninėje, tiek kitose sferose būtų atstovaujama krašte kovojusio sąjūdžio žmonių. Grupėms, grįžusioms iš užsienio, normaliai turėtų tekti pagalbinė rolė. Tačiau čia tiktai teorija. Praktikoj tai nebus įmanoma dėl mūsų sąjūdžio kadrų bei bendrai dėl ryškesniųjų inteligentijos atstovų sunaikinimo mūsų krašte.

Gerai suprantam, kad ginčas ateity turi eiti ne dėl to, kam užimti postus, bet dėl to, kaip teisingiausiai atlikti savo pareigą tautai. Todėl nėra abejonės: kuo LLKS bus menkesnis kadrų atžvilgiu, tuo labiau jis džiaugsis tais kadrais, kuriuos atsiveš VLIK-e susibūrusios grupės. Esminis dalykas yra ne tas, kokie asmenys ir iš kokių grupių tautą valdys. Svarbu, kad valdančios grupės teisingai suprastų tikrąsias tautos nuotaikas ir nesueitų su ja į savotišką koliziją.

Kaip pirma minėta, VLIK-as tautoj darosi populiarus dėl savo kovos užsieny. Ypač dėl to, kad jam pavyko suburti vienybėn daugumą mūsų tautiečių

grupių. Tačiau VLIK-o vienybė nėra tos pat rūšies kaip LLKS-o. Paskutinysis jau savo prigimtim yra vieningas, o antrasis yra vieningas tik per atskirų savitarpy besivaržančių grupių laikiną susiderinimą.

Nežinia (bent man), ar VLIK-as mėgins tęsti savo veiklą išvaduotoj Lietuvoj kaip bendras vienetas. Tauta, aišku, to pageidautų. Bet kad taip būtų, sunku tikėti. Greičiausiai kiekviena VLIK-o partija išeis su savo programa, kiekviena vilios sau šalininkus ir rinkėjus. Prasidės savitarpio kovos ir vaidai. Demokratijoj kitaip ir nebūna.

Tačiau į partijų varžymąsi tarpusavy bei į jų rietenas tauta su dideliu palankumu nežiūrės. Margas partinis susiskirstymas, aršesnės tarpusavio varžybos tautai, bent jau iš pradžios, rodysis net keista. Žinoma, vėliau, jeigu tauta visa savo mase įsitrauktų į tas varžybas ir rietenas, tarpusavio kova turėtų būti labai aštri ir nemaloni, nes tautos nervų sistema yra be galo sudirginta ir negreitai grįš į normalią būklę.

Koks LLKS uždavinys ir koks jo likimas turėtų būti akivaizdoj tokios padėties?

Pirmiausia čia turėtų kilti klausimas, kokioje padėtyje bus LLKS pačioj okupacijos pabaigoj. Galimas dalykas, kad jis dėl priešo naikinimo bus organizaciniu atžvilgiu visiškai sugriautas. Tačiau ir tokiu atveju tai neturėtų sustabdyti jo veikimo. Sąjūdžio idėja, jo didieji kovos principai už *tautos vienybę*, už tikėjimą ir teisingumą bei kitas tautos vertybes, – visa tai krašte per daug gyva, kad būtų galima veikiai sunaikinti. Jei kas ir bus apgriauta, tai ateityje beveik savaime susiburs ir, atsiradus menkiausiai iniciatyvai, susiras sau organizacinę išraišką. Be abejo, po okupacijos sąjūdis, norėdamas veikti tautoje kaip organizacinis vienetas, turės persiorganizuoti ir prisitaikyti prie laisvojo gyvenimo sąlygų. Todėl klausimas: kokias organizacines formas jis turės įgyti? Man rodos, pirmiausia sąjūdis, kad ir ką darydamas, visuose savo veiksmuose turėtų išlikti ištikimas savo didžiajam tautos vienybės principui. Į tai atsižvelgdamas, jis turėtų, viena vertus, padėti darniai bendrauti bei susilieti pabėgėliams ir jų organizaciniams vienetams iš Vakarų su visa tautos mase, o antra vertus, jis turėtų išlaikyti jungtį bei ryšį ir darnų bendravimą bei rimtį tarp įvairių politinių partijų, kurių pradmenis čia vėl išryškins iš Vakarų grįžusieji.

Atsižvelgiant į tai, man atrodo, kad sąjūdžiui nevertėtų, bent tuoj po okupacijos, virsti politine partija. Reikia tikėti, kad partijų pas mus ir be to nė kiek ne per maža. Kažin ar bevertėtų jų skaičius dar viena didinti. Įsimaišęs, kaip politinė partija, į rietenas ir nesutarimus, savo apimtim sąjūdis turėtų susiaurėti. Tokioj padėty dar greičiau, kaip jau yra parodę nepriklausomo gyvenimo pavyzdžiai, jis galėtų sukompromituoti tautinės vienybės idėją, kuri yra dabar jo stiprybė. Be to, sąjūdžio kadrų silpnumas pookupaciniu laiku ir kartu įsimaišymas

į smarkią politinę kovą galėtų duoti per menkų rezultatų ir žymiu mastu kompromituoti tuos didelius principus, kuriais remiasi sąjūdis. Tai, kitaip sakant, tik trukdytų paties sąjūdžio augimą.

Jeigu sąjūdis nepasiskelbtų politine partija, tai dar nereiškia, kad jo nariai neturėtų dalyvauti politiniame gyvenime. Tokiu atveju sąjūdžio nariai galėtų priklausyti įvairioms politinėms partijoms ir tuo būdu jas kaip tik stipriau ir glaudžiau tarpusavy jungti. (Panašus principas kaip buvusioj Šaulių sąjungoj.) Tie sąjūdžio nariai, kurie nepriklausytų jokioms politinėms partijoms, galėtų politiniame gyvenime dalyvauti kaip nepartiniai.

Taigi man rodos, kad sąjūdis po okupacijos turėtų persiorganizuoti į visuomeninę ar į karišką organizaciją su labai plačia programa, kuri leistų jame bendrauti visiems doriems lietuviams nepaisant jų politinių bei religinių įsitikinimų skirtumo. Jis turėtų siekti ištisai įtraukti į save ir kitas nepolitines organizacijas, kaip, pavyzdžiui, Šaulių sąjungą, arba tiesiog su jomis susijungti. Politinėse partijose bei politinių srovių organizacijose (mokyklinėse, jaunimo, profesinių sąjungų ir kt.) sąjūdis turėtų susirasti kuo daugiausia narių. Reikia tikėti, kad toks sąjūdžio veiklos išplėtimas į įvairias organizacijas ir jų narių surišimas viena mintim labiau nei kas kitas galėtų pasitarnauti tautos vieningumui.

Galbūt galėtų būti momentas, kai sąjūdžiui būtų verta virsti ir politine partija, bet tai, man rodos, turėtų būti tik tada, jei valdančios partijos prieitų bendradarbiavimo krizę, kokią, pavyzdžiui, matom kai kuriose Vakarų valstybėse. Tačiau toks žygis vertėtų daryti tik tuo atveju, jei sąjūdis iš tikrųjų jaustųsi savo mintim ir organizacija jungiąs žymią daugumą tautos.

Be abejo, svarstant tokius klausimus, kaip čia keliamieji, šiuo metu sunku į juos ką tikslesnio atsakyti, aiškiau nežinant ateities sąlygų. Tikiuos, kad čia mesta viena kita mintis galės patarnauti bent kaip priežastis platesnėms diskusijoms. Ypatingai sąjūdžio pookupacinio persiformavimo klausimas yra tiek svarbus ne tik sąjūdžio, bet ir visos tautos ateičiai, kad apie tai turėtų pagalvoti bent sąjūdžiui vadovaujantys žmonės.

Gali kam nors pasirodyti, kad šių klausimų kėlimas yra per ankstyvas. Tačiau atminkim, kad kiekviena didelė mintis turi subręsti iš lėto. Antras dalykas: ateitis neturi mūsų užklupti nepasiruošusių.

[1952]

DEŠIMTIES MILIJONŲ BALSAS

Užsienio radijo pranešimu, nuo praėjusio karo pabaigos į laisvąjį pasaulį nuo sovietų vergijos yra pabėgę jau dešimt milijonų žmonių. Toji pabėgėlių srovė nenutrūksta ir šiandien. Nepaisant baisiausios sienų apsaugos, tūkstančiai žmonių, rizikuodami savo gyvybe, prasiveržia pro geležinę uždangą.

Tironijos tvirtovė Sovietų Sąjunga visą laiką savo galybę palaiko tik melu, klasta ir teroru. Visų labiausiai ji bijosi tik vieno dalyko – tiesos, gerai suprasdama, kad jei pasaulis apie ją sužinos tiesą, tai bus nulemtas jos galas. Todėl Kremliaus bolševikai dėjo visas pastangas atskirti savo valdomus kraštus nuo laisvojo pasaulio, kad laisvieji žmonės nieko nežinotų apie baisiojo siaubo šalį.

Deja, tos pastangos nuėjo visiškai veltui. Dešimt milijonų gyvųjų liudininkų šiandien gali papasakoti laisvajam pasauliui apie tikrąjį pragarą, sukurta žemėje. Pabėgėlių parašytosios knygos, jų asmeniniai pasakojimai, pareiškimai spaudoje, per radiją ir viešuose teismuose šiandien Vakarų žmogui jau sudarė tikrą bolševikų pragaro vaizdą. Bėglių parodymai ir jų atneštos žinios privertė Vakarus atitinkamai reaguoti į baisiuosius bolševikų teroro aktus, juos plačiai garsinant visoms tautoms ir keliant prieš juos protesto balsą.

Štai su didžiausiu susidomėjimu ir siaubu visas laisvasis pasaulis neseniai sekė Katyno miške rusų įvykdytų lenkų karininkų žudynių bylą, kurią iškėlė ir viešai savo posėdžiuose nagrinėjo amerikiečių tautos atstovų komisija. Taip pat su dideliu triukšmu praėjo Briuselyj suruoštas viešas apklausinėjimas liudininkų, duodančių parodymus apie bolševikų priverčiamojo darbo stovyklas ir jų teroro aktus. Taip pat platų visų tautų susidomėjimą sukėlė šių [1952] metų birželio mėnesį Pabaltijo tautų suruoštas 1941 metų birželio deportacijų iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos minėjimas.

Visos šios bylos, visi šie faktai pakankamai aiškiai prabyla į laisvojo pasaulio žmoniškumą ir sąžinę ir kelia ten didžiausio protesto ir pasipiktinimo balsą, kurs vis galingiau reikalauja nusikaltėliams bausmės, o pavergtiesiems laisvės.

Neseniai amerikiečių tautos atstovas JTO Grossas, lyg išreikšdamas tą protesto ir pasipiktinimo balsą, pasakė, kad viena didžiausių sovietų politinių klaidų yra ta, kad jie mano, jog jų daromi nusikaltimai nebus nubausti.

Liudijimai apie bolševikinę tikrovę didžiuliu mastu prisideda prie vis didėjančios reakcijos prieš bolševikus laisvųjų kraštų partijų ir vyriausybių programose. Kaip charakteringą dalyką galima paminėti tai, kad šiais metais JAV vykstančiuose rinkimuose abi didžiosios amerikiečių politinės partijos – respublikonai ir demokratai – išeina į rinkimus su pažadu kovoti už laisvės grąžinimą pavergtosiom tautom.

Taip sovietams keršijasi ir ruošia jiems pražūtį jų pačių nusikaltimai, apie kuriuos šiandien vaizdžiausiai byloja dešimt milijonų gyvųjų liudininkų. Tačiau ne vien apie bolševikų terorą liudininkai pasakoja. Jie kalba laisvajam pasauliui ir apie tai, kokiu laisvės ilgesiu gyvena tirono pavergtieji kraštai, kokią žūtbūtinę kovą jie veda ir kokias milžiniškas aukas toj kovoj sudeda. Jie ne tik kalba ir liudija. Jie taip pat kovoja ir veikia susibūrę į stiprias tautines ir tarptautines organizacijas bei sąjungas ir darydami viską, kad jų pavergtiesiems tautiečiams greičiau išauštų laisvės diena. Su pasididžiavimu galima konstatuoti, kad ir mūsų tautiečiai politiniai bėgliai laisvajame pasaulyje garbingai dalyvauja veikloj, siekiančioj pavergtųjų tautų išlaisvinimo. Ne kartą tenka girdėti Vakarų pasaulio pareiškimus, aukštai įvertinančius mūsų politinių bėglių organizuotumą ir sugebėjimą vieningai veikti, taip pat jų nepaprastą užsidegimą kovoti dėl laisvės, kurs yra padaręs didžiausio įspūdžio svetimtaučiams.

Mūsų politiniai bėgliai didžiausiu mastu prisidėjo prie to, kad Lietuvos vardas visame pasaulyje tapo taip plačiai žinomas ir populiarus, kaip niekada ligi šiol. Gaudami žinių iš pavergtosios Tėvynės apie didvyriškąją mūsų laisvės kovą ir visuotinį organizuotą tautos pasipriešinimą okupantui, jie išgarsino tai visame pasaulyje, kurs, girdėdamas tas žinias, kartų kartais mūsų tautai reiškia didžiausią dėmesį ir pagarbą, iškeldamas ir išaukštindamas ją tarp kitų tautų ir duodamas savo pažadus bei patikinimus paremti mūsų išsilaisvinimo pastangas.

Todėl šiuo metu visai nematydami prasmės svarstyti, asmeniniai ar platesnės reikšmės motyvai vertė mūsų politinius bėglius palikti savo šalį, mes didžiuojamės tuo, kad jų balsas garbingai ir garsiai skamba didžiuliame dešimties milijonų chore, atstovaudamas mūsų tautai ir kartu su kitų pavergtųjų tautų balsais keldamas laisvojo pasaulio ryžtą sunaikinti tironiją. Kartu mes laukiame tos šviesios dienos, kai, baigę daug aukų kainavusią laisvės kovą, galėsime prisikėlusioj Lietuvoj sveikinti mūsų grįžusius politinius bėglius, kurie Tėvynės laisvinimui, nors dėl dabartinių savo gyvenimo aplinkybių ir kita forma kovodami, taip pat skyrė geriausias savo jėgas ir dėjo didžiausias pastangas.

[1952]

APIE LAISVĖS KOVĄ IR DIDVYRIŠKUMĄ

Ateities istoriką, kuris atskleis dabartinio mūsų tautos gyvenimo puslapius, labiausiai stebins du dalykai. Pirmiausia jis turės stebėtis neregėtu dabartinės vergijos baisumu, pavyzdžio neturinčiu žiaurumu ir ta taip nepaprastai ištobulinta komunistinės vergijos sistema, kuri, rodos, turėtų užslopinti paskutinį laisvojo žmogaus alsavimą, paversti visišku vergu ne tik fiziniu, bet ir dvasiniu atžvilgiu. Tačiau dar labiau ateities istoriką stebins tai, kad tauta po šios baisios vergijos jungu ne tik nesuklupo, bet sugebėjo vesti tokią nepaprastai sunkią ir didžią kovą. Ir klaus anas istorikas, iš kur sėmėsi sau ištvermės ir jėgos dešimtys tūkstančių partizanų, kurie geriau pasirinko mirtį negu baisiąją priešo vergiją, iš kur sėmėsi sau jėgų pavergtieji, kurie geriau pasirinko kankinio vainiką negu išdavystę. Ir, ieškodamas atsakymo į tuos klausimus, jis su tylia pagarba turės nulenkti savo galvą prieš mūsų tautos nepaprastą dvasinę didybę.

❖

Tie, kurie laisva valia atiduodavo gyvybę už idėją, tie, kurie geriau sutikdavo iškentėti kankinio mirtį, kad nereikėtų padaryti išdavystės, tie visada bus laikomi didvyriais. Šiandien kiekvienam Lietuvos valsčiuj rasime šimtus tokių pavyzdžių. Kiekvienas valsčius šiandien turi mažiausiai kelias dešimtis partizanų, kurie neteko gyvybės tesėdami pasiryžimą geriau žūti, bet neišduoti laisvės kovos idėjos. Kiekvienam valsčiuj rasime daugybę pavyzdžių, kur tardomieji geriau sutiko iškentėti kankinių mirtį ir pasmerkimą, bet neišdavė savųjų. O kiek žmonių išdrįso ir išdrįsta šioj baisioj kovoj rizikuoti ne tik savimi, bet ir savo artimaisiais. Didvyriškumo pasireiškimas mūsų tautoj šiuo metu yra masinis. Todėl ateities istorijoj šis mūsų tautos gyvenimo tarpas bus vadinamas herojiškuoju ar didvyriškuoju laiku. O šalis, tiek didvyrių pagimdžiusi, dar kartą bus pavadinta didvyrių žeme.

❖

Kaip visada lemiamais gyvenimo momentais, taip ir baisiajame šių dienų bandyme kiekvienas atskiras žmogus pasirodo, kas jis iš tikrųjų yra. Šiuo laiku aiškiau kaip niekad sužvilga atskirų žmonių kilnumas ir dvasinė didybė. Tačiau šalia to geriau kaip niekad turi progos pasireikšti ir atskirų žmonių niekšybė bei dvasios žemumas. Paskutiniai reiškiniai, be abejo, meta šešėlį ir ant mūsų tautos šiuo herojiškuoju jos gyvenimo momentu. Bet reikia atminti tai, kad tam tikrą žemąją prigimties pusę turi kiekviena tauta ir net kiekvienas atskiras žmogus. Tačiau ir anos tamsiosios dėmės negali užtemdyti to, kas yra iš tikrųjų šviesu ir didinga. Tie šešėliai greičiau tik paryškina ir suteikia dar didesnę vertę viskam, kas šioj sunkioj tautos kovoj sužvilgo tikrojo heroizmo šviesa.

❖

Ar aktyvus pasipriešinimas pavergėjui sumažino, ar padidino mūsų tautos nuostolius? Vienu atžvilgiu, be abejo, padidino, nes tai pareikalavo daug aukų. Tačiau kitu atžvilgiu, be abejo, sumažino, nes priešas, pajutęs, kokią reakciją sukelia tautos smaugimas, buvo priverstas skaitytis bei susiaurinti ir sulėtinti savo planus, kuriuos jis buvo paruošęs tautos naikinimui.

Labai galimas dalykas, kad nesipriešinimas pavergėjui mūsų tautai būtų buvęs mažiau nuostolingas negu pasipriešinimas. Bet ar tauta galėjo nesipriešinti ir kodėl ji priešinos? Greičiausiai todėl, kad jai pasirodė per daug žema ir negarbinga nusilenkti paniekai, barbarybei, tapti bjauriausių dvasios išsigimėlių mindžiojama verge. Vadinasi, tauta pakilo į kovą gindama savo žmogiškąjį vertingumą, gindama tai, kas visiems laisviesiems ir doriesiems žmonėms yra brangu. Tuo ji pasirodė kaip kilnus ir vertingas žmonijos bei tautų bendruomenės narys. Tuo ji įnešė savo indėlį į bendrąją žmonijos kovą dėl laisvės ir žmoniškumo idėjų. Todėl suprantama, kodėl jau šiuo metu, kol laisvės priešams dar nėra paskelbta galutinė kova, pasaulis su pagarba ir palankumu sužiuro į mūsų mažąją šalį.

[1952]

PASKUTINIS ŽYGIS

Tą žiemą mes buvom labai spaudžiami. Mūsų valsčiuj apsistojo rusų čekistų dalinys iš trijų šimtų kareivių, kurie nepailsdami mus persekiojo: mynė miškus, pasalavo, nuolat kratė ištisus kaimus. Miestelio rūsy buvo sugrūsta daug vietinių lietuvių, kuriuos rusai kankino ir tardė, tikėdamiesi ką nors išgauti apie partizanus. Vienas kitas žmogus buvo mirtinai užkankintas.

Tai girdėdami, mes jutom baisų pyktį priešui. Žinojom, kad jis ieško mūsų. O mes ieškom jo: ištisomis dienomis laukdavom miške, išsidėstę tokiose pozicijose, iš kurių patogu pulti slankiojantį priešą: prie keliukų, prie linijų, prie aikščių.

Taip bepasalaujant, porą kartų mums pavyko pritykoti rusus ir keletą jų nukauti. Tačiau rusai irgi veikė. Bepasalaudami palaukėse, jie nukovė porą mūsų žmonių. Vienoj, o paskui ir kitoj vietoj sudegino ūkininkų trobas įtardami, kad ten slepiasi partizanai.

Mūsų būrys, apie trisdešimt žmonių, gyveno miške. Bet rusai taip įnirto siausti po girią, kad buvo sunku su jais išvengti rimtesnio susidūrimo. Vieną popietį jie užpuolė mūsų stovyklą. Iš pradžių kautynės buvo mums sėkmingos. Arti prisileidę puolančius rusus, gerokai praretinom jų priešakinę liniją. Rusai iš pradžių pasitraukė. Tačiau, pasitikėdami savo skaičiaus pranašumu, vėl puolė. Krito keletas mūsų kovotojų. Atsirado sužeistų. Spaudimas vis didėjo.

Pagaliau pasigirdo komanda mūsiškiams trauktis. Besitraukiant mus priešas persekiojo ligi vakaro. Pritemus sustojom atsikvėpti. Susikūrėm ugnį. Mūsų trūko šešių žmonių. Būrio vadas Perkūnas ir dar pora kovotojų buvo nesunkiai sužeisti. Prie ugnies jie geriau apsirišo žaizdas.

– Kažin ar visi bus kritę? – kalbėjom apie tuos, kurių trūko.

– Greičiausiai.

– Papartis buvo šalia manęs nukautas.

– Strazdas, mums traukiantis, nebepasikėlė. Tik mums pakilus, toj vietoj, kur jis gulėjo, pasigirdo granatos sprogimas. Aš manau, jis prisibaigė.

– Žemaitį aš mačiau užmuštą.

– Aš mačiau Miškinį. Negyvas...

Tomo ir Žaibo niekas nematė, bet greičiausiai krito ir jie, nes būrys traukėsi tvarkingai. Atsiskirti vargu ar galėjo.

Trumpai pasitarę, nusprendėm persimesti į kitą girios pusę ir ten apsistoti. Tylomis patraukėm tolyn. Iš lėto susimąstę žengėm išvažinėtais miško keliukais ir kirtėjų išmintais takais.

Pagaliau apsistojom. Susikūrėm ugnį. Tylūs sėdėjom laužo atošvaistoj. Mintys sukosi apie tuos, kurių jau nebėra mūsų tarpe. Kur jie dabar? Žinomas jų likimas: matys juos žmonės rytoj, paguldytus miestelio gatvėj, nudraskytais drabužiais, išniekintus...

Kai kas bando snausti, pasiklojęs eglišakių ir išsitiesęs prie laužo, bet vėl pakyla, degasi rūkyti...

Sulaukėm ryto. Buvo blogiau su sužeistaisiais. Jų žaizdos, nors iš paviršiaus atrodė nepavojingos, tačiau buvo ir ne visai menkos. O mes tvarsčių ir vaistų turėjom visai maža. Nutarėm, kad į pavakarį reikės siųsti porą žmonių į palaukę ieškoti gydymo priemonių. Sanitaro pareigas pas mus ėjo partizanas Mindaugas, buvęs studentas medikas. Rytą perrišdamas būrio vado Perkūno žaizdą jis pastebėjo:

– Kažkas negero... Kad tik negangrenuotų... Gaila, kad neturim vaistų nuo kraujo užnuodijimo.

Tolyn Perkūnas skundėsi, kad vis daugiau skauda. Ranka labai sutino ir pamėlynavo. Atėjo popietis. Mindaugas, apžiūrėjęs ranką, pasakė:

– Man rodos, reikėtų ją amputuoti, jeigu būtų kaip. Pavojingai plečiasi.

Bet ką reikėjo daryti? Pora žmonių išėjo į palaukę bandyti per ryšininkus kaip nors iššaukti gydytoją. Bet pagal mūsų sąlygas jis galėjo atvykti greičiausiai tik rytoj rytą.

– Kažin, vyrai, ar beverta, – kalbėjo Perkūnas. – Tegu Mindaugas pasako, ar ką bepadės. Aš žinau, kad su tokiais dalykais greitai... Jeigu bus per vėlu, tai kam tos pastangos?

Visi šokom aiškinti, kad reikia padaryti, kas dar galima.

– O jeigu nieko nebegalima? Mūsų padėjime į viską reikia žiūrėti ramiai ir be sentimentų. Čia nėra koks paprastas dalykas. Pirmiausia reikėtų pasiekti ligoninę. Ar tai iš viso bus įmanoma? O jei ir bus, tai per vėlai, – tvirtu balsu kalbėjo Perkūnas.

Po to jis laikėsi tyliai. Matyt, kažką galvojo, kažką sau vienas patylomis sprendė.

Atėjus pavakariui, jis vėl kreipėsi į Mindaugą:

– Pažiūrėk, Mindaugai, ir pasakyk man vyriškai, kaip atrodo. Kiek man dar liko gyventi? Ar gydytojas, jeigu jis greitu laiku atvyktų, dar galėtų man padėti? Kalbėk atvirai, kad aš žinočiau, kas man iš tikrųjų daryti.

– Man rodos, kad iki rytdienos rankos amputavimas bus jau pavėluotas. Reikėtų ką nors greičiau daryti.

Perkūnas šiuos žodžius sutiko ramiai. Jis tik pabandė, ar gali savo rankomis valdyti ginklą.

– O, Dievui dėkui, rankos dar klauso, – tarė jis, lyg patylomis džiaugdamasis.

Paskui automatą užsimetė ant peties ir pasakė:

– Vyrai, aš iškeliauju. Sudievu jums visiems. Blogu neminėkit. Atleiskit, jei kam kada nusikaltau.

Buvo klaiku ir graudu jo žodžių klausyti.

– Tai kur keliausi? Vienas? – šokom mes jį stabdyti. – Jei jau eiti tokioj padėty, tai geriau tegu kas nors palydi. Ir dar pėsčias...

– Paėjęs toliau į laukus, aš pasiimsiu roges. Lydėti nereikia. Vienam bus patogiau veikti. Aš jaučiuos dar visiškai tvirtai.

– Bet kam eiti?

– Nelaikykite manęs, prašau. Aš tikiuosi, kad dar bus galima šį tą padaryti...

Po to mes nebedrįsom prieštarauti, nes mums iš karto pasirodė, kad jis bandys dar ieškoti kokios nors pagalbos.

Ir jis išėjo. Mes likę sėdėjom prie laužo ir tylomis žiūrėjom į jo liepsną.

– Aš manau, kad Perkūnas bandys įvažiuoti tiesiog į miestelį pas gydytoją, – pagaliau pastebėjo vienas.

– Man rodos, kad Perkūnas visai ką kitą sugalvojo, – pastebėjo kitas. – Tikrai nežinau ką... Bet vis tiek jis kažką padarys. Aš jį gerai pažįstu. Atsiminkim tik jo drąsą.

– Nežinia, gal reikėjo jį sulaikyti, – pradėjo kalbėti ir Mindaugas, – bet, deja, jokios galimybės išgelbėti jam jau nebėra. Todėl geriausia, tegu jis padarys tai, ką jis nori.

Kitą rytą apylinkėj pasklido žinia, kad buvo užpulta čekistų garnizono būstinė. Čekistų viršininkas, rašydamas savo vadovybei tikslią ataskaitą apie įvykį, pažymėjo, kad nakties metu rogėmis privažiavęs prie garnizono būstinės ginkluotas žmogus vietoje nukovė sargybinį ir, įsiveržęs į būstinę, ten užmušė dar du čekistus ir tris sužeidė. Užpuolikas ten pat buvo nukautas.

[1952]

DVI MIRTYS

Ištrauka iš romano „Laikų griūty"

Iš nakties suvažiavę mašinomis rusai jas paliko kaimuose ir anksti rytą pradėjo girios valymą. Tą dieną miškų masyve keliose vietose buvo girdėti ilgesni ir trumpesni susišaudymai.

Po pietų į Vidugirių kaimą išsinešė rusai du sužeistuosius. Paguldė juos žemėje ant kariškų palapinių ūkininko Mačiulio sode. Sanitarai buvo jau suteikę jiems pirmąją pagalbą.

Laukė gydytojo, kurs buvo sustojęs gretimam kaime ir turėjo tuojau atvykti. Vieną sužeistųjų kareiviai vadino Vanka, o antrą Mitia. Abu buvo išbalę, blizgančiom akim, abiejų drabužiai sukruvinti. Vanka buvo tamsiaplaukis, didelio ūgio, tvirto sudėjimo. Jis griežė dantimis ir įtūžusiai blaškės ant kruvinų palapinių. Žaizda buvo, matyt, labai skaudi, nes tarpais jis šiurpiai užsišaukdavo. Mitia gi buvo smulkutis, šviesiaplaukis, matyt, dar labai jaunas berniukas. Jis gulėjo tyliai ant savo palapinių nedejuodamas ir nevaitodamas. Tik iš veido buvo matyti, kad ir jis labai kenčia.

Kai Mačiulis priėjo artyn, sanitarai, parodę į sužeistuosius, tuojau ėmė keikti banditus ir tuos šunsnukius pagiriečius, kurie juos prilaiko.

– Ar jūs nieko nenušovėt? – užklausė Mačiulis.

– Kur tau! Beeinant per mišką, mus užpylė ugnimi ir visi pabėgo... – vėl iš ruso lūpų pasigirdo keiksmų srovė.

Mačiuliui iš karto pasidarė lengviau ant širdies. Iš pat nakties, kai tik pamatė tokią daugybę rusų, buvo baisiai neramu.

O dieną, kai išgirdo girioj susišaudymą, ir jis pats, ir žmona, ir vaikai pasidarė kaip mirę.

Bijodamas, kad iš veido neatspėtų jo nuotaikų, Mačiulis priėjo prie sužeistųjų ir ėmė juos apgailestauti: tokius puikius vyrus... tokie prakeikti banditai...

Rusų įtūžimas truputį aprimo, ir jie Mačiuliui ėmėsi aiškinti, kad Vanka sužeistas truputį žemiau šonkaulių, matyt, į kepenis, o Mitia į kirkšnį.

– Ar pagis? – paklausė Mačiulis.

– Sunkūs sužeidimai, – pramurmėjo vienas rusas ir taip, kad sužeistieji nepastebėtų, beviltiškai mostelėjo ranka.

Pagaliau pasirodė dalinio gydytojas Seriožinas ir politinis vadovas Trubakovas.

Gydytojas ėmėsi apžiūrinėti sužeistuosius. Pirmiausia jis priėjo prie Vankos. Vanka, matyt, atėjusiųjų iš karto nepažino. Tik gydytojo pajudintas jis apsižvalgė. Jo apsiniaukęs, lyg dulkėmis apneštas veidas kiek praskaidrėjo ir jis ėmė kalbėti, o jo balse girdėjosi įtūžimo gaida:

– Nebereikia! Geriau nejudinkit... Ai, ai... Skausmas koks... Vis tiek matau, kad galas! Galas! Ir už ką? – čia jis žvairomis pažvelgė į politruką ir, matyt, dar labiau įtūžo. – Eik čia artyn, Trubakove! Tu šunie prakeiktas! – ėmė jis šaukti politrukui. – Manai, kad aš tavęs bijau? Nebijau! Dabar tu prieš mane bejėgis. Nors prieš mirtį dar prispjausiu tau akis.

Dalykas buvo toks netikėtas, kad Trubakovas iš karto sumišo nebežinodamas, ką daryti. Sumišo ir gydytojas, ir čia buvę kareiviai. Kažkaip šiurpu pasidarė Mačiuliui. Gydytojas pirmasis susigriebė taisyti padėtį.

– Nejudėk ir nešūkauk, – kreipėsi jis į sužeistąjį. – Pakenks...

– Tiems, kurie dar nemiršta, tai galėtų pakenkti, bet ne man, – atrėžė Vanka. – Dabar aš galiu kalbėti, ką galvoju. Tai pirmą kartą gyvenime, nes žinau, tai dabar nieko nepakenks... Ko taip išbalai, Trubakove? Niekše! Stalino budeli! Žinok, kad visi gyvieji tau nori pasakyti tai, ką aš dabar tau sakau. Prakeikiu tave! Ir Staliną, tavo dievą! Tebus prakeiktas žmonijos žudikas! Dvokiantis gruzinas!

Tai buvo tiesiog per daug. Politrukas Trubakovas visiškai išbalo ir griebėsi pistoleto. Gydytojas šoko jį raminti:

– Drauge vade, dėl to nesijaudinkit. Matote, jis kliedi. Jo sąmonė aptemus. Jis nebeatsako už savo veiksmus.

– Matosi, koks čia kliedėjimas, – suurzgė politrukas ir, pripuolęs prie Vankos, ėmė šaukti grasindamas pistoletu: – Nutilk, niekše! Žinai, kas laukia už tokias kalbas?!.

– Šauk, šauk! Greičiau baigsis... Visą amžių bėdą kenčiau, dabar dvesiu. Šauk! Ko bijai, šunsnuki? Gink Stalino vardą. Matai, kad aš spjaunu jam į snukį! – ir taip vienas po kito pylėsi ilgiausia, matyt, visą amžių taupytų keiksmų virtinė Stalino vardu.

Trubakovas šokinėjo su pistoletu rankoje ir, mirtinai nustebintas, kad štai žmogus gali taip pasibaisėtinai jo nebijoti, buvo be galo sumišęs ir įtūžęs.

– Jeigu aš žinočiau, kad jis čia nekliedi, baigta! Būtų baigta su juo! – momentais pasigirsdavo jo balsas pro Vankos keiksmų sriautą.

Antras sužeistasis, mažasis Mitia, taip pat buvo be galo nustebintas viso šito incidento. Jis net pasikėlė ant savo kruvinų palapinių ir prasižiojęs stebėjo tą baisingą maištą. Pagaliau jis prabilo tyliu ir švelniu balsu kreipdamasis į Vanką:

– Vanka, broli, ką darai? Argi taip reikia prieš mirtį?

Maištininkas Vanka, matyt, išgirdo Mitios balsą, pritilo, pasuko jo pusėn veidą ir pasakė:

– Gaila tavęs, Mitia. Tu vargšas žmogus... Gal būtum net šventas... Bet tavo dievas niekšas ir baidyklė. Todėl prakeikiu aš ir tave. Vargšas tu ir nelaimingas kvailys! Apakėlis! Prakeiktas asilas! Mele užaugai, pasaulio nematei, teisybės nepažįsti...

Bet Vankos jėgos, matyt, jau baigės. Jo žodžiai ėmė darytis be sąryšio. Pagaliau jis visai nutilo, ir jo veidas apsiniaukė. Prasidėjo agonija.

Gydytojas prie jo pasilenkė, pasižiūrėjo ir pasakė:

– Baigiasi.

Politrukas įsidėjo pistoletą makštin.

Gydytojas priėjo prie Mitios ir pradėjo jį apžiūrinėti. Paskui, paėjęs į šalį, mostelėjo politrukui ir pasakė:

– Ne daugiau kaip kelios valandos gyventi. Vežti ligoninėn nebeverta.

Ir, grįžęs prie ligonio, gydytojas įšvirkštė jam skausmą raminančių vaistų.

Trubakovas šnairiai pažvelgė į Vankos lavoną ir kreipėsi į Mitią:

– Kaip tau pasitaikė, Mitia?

– Manęs per pirmą susišaudymą nesužeidė. Antrą sykį košiant kvartalą, mes keliese ėjom šalia ir pastebėjom vieną banditą. Šūktelėjau draugams, kad vykimės, bet jie tik patūpčiojo. Nesivijo. Tada aš vijau vienas...

– Kas tokie nesivijo? – užklausė politrukas ir tuojau išsitraukė bloknotą.

Mitia pasakė jam tai ir kalbėjo toliau:

– Taigi, aš vejuos, o jis sustoja, šauna į mane ir vėl bėga. Bet aš nebodamas vijaus ir vijaus, kol iš vieno tankaus eglaičių kupsto gavau šį šūvį... Bet aš nesigailiu, drauge vade, savo gyvybės... Už Staliną, už tėvynę...

Politrukas džiugiai nušvito ir kreipėsi į ten visą laiką besitrinantį Mačiulį:

– Matai, koks mūsų kareivis? Matai: šitoks! Tai retas žmogus, tai nepaprastas žmogus, – tęsė politrukas, tiesiog patekdamas ekstazėn. – Visą laiką pažįstu jį. Ne toks kaip kiti: nei jis vogė, nei jis simuliavo, nei apgaudinėjo... Ir net nesikeikė, žinoma, jei nebuvo būtino reikalo.

– Taip, tai, matyt, šventas žmogus, – tarė Mačiulis su slapta ironija.

– Taip, tiesiog šventas, – atsakė politrukas visu rimtumu, – vienas toks žmogus visame pulke. Visą šią prakeiktą apylinkę vertėtų už jį vieną sušaudyti.

– Vanka baigėsi. Matyt, ir man greit bus tas pats, – tarė Mitia. – Drauge vade, išimkite man iš kišenės draugo Stalino paveikslą.

Vadovas išėmė paveikslėlį ir padavė jį Mitiai. Numirėliška sužeistojo ranka atsargiai paėmė paveikslėlį, o žibančios akys pagarbiai į jį sužiuro.

– Drauge vadove, – tarė jis patylom, – dabar aš paprašysiu: palikite valandėlei mane vieną.

Politrukas ir gydytojas nuo jo pasitraukė. Mačiulis įėjo į pirkią, iš smalsumo prasivėrė langą ir stebėjo sužeistąjį. Mitia tyliai ir švelniai, lyg ekstazės apimtas, žiūrėjo į Staliną ir kažką patylom šnabždėjo.

– Lyg melstųsi, – tarė sau Mačiulis.

Kartais, matyt, nebegalėdamas pakelti skausmų, Mitia sujudėdavo, ir girdėjosi skaudūs patylom tariami žodžiai:

– Staline, mano Staline, kodėl mane apleidai?

Ir, matyt, nuo tų žodžių jam palengvėdavo, jis nurimdavo ir vėl su tylia ekstaze žiūrėdavo į Stalino paveikslą. Taip tęsėsi visą pusvalandį, kol Stalinas iškrito jam iš rankų.

Kai Mačiulis vėl išėjo laukan, politruko nebebuvo. Prie Mitios lavono sėdėjo gydytojas.

– Mirė? – paklausė Mačiulis.

– Mirė, – atsakė gydytojas. Paskui patylėjęs pridūrė: – Jūs turbūt žinote istoriją apie du latrus? Ar ne panašu?

[1952]

Iš laiškų

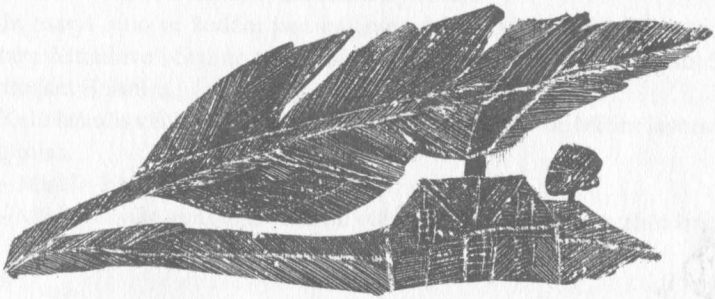

EUGENIJUI MATUZEVIČIUI

[1942] VII.13

Eugenijau,

Turbūt aš labai ilgai neatsakiau. Tikrai neprisimenu, kada gavau Tavo laišką. Laiko ilgumą čia sunku išmatuot. Dienos bėga greit, nes mes jų neskaitom. Kai reikia laiške pažymėti datą, visada ilgai tyrinėjam kalendorių.

Sakai, pas Jus nuotaika nekokia. Mano – kaip kada. Dažnai keičiasi. Ir paprastai be jokios priežasties. Visų stambesnių įvykių aidas čia, žinoma, silpnesnis negu ten pas Jus, tokiam pusėtinai stambiam centre kaip Vilnius. Tas dar nereiškia, kad ir čia viso to, kas vyksta, nebūtų galima pajust. Bet manęs niekas nestebina. Tiesa, kartais kai kas nervina ir skaudina. Tačiau tik tokie įvykiai, kurie vyksta taip arti, kad galima savo nosim užuosti buvusios tragedijos kraujo kvapą. Prisimenu: praėjusį rudenį labai susijaudinau, pamatęs pakartą žmogų. Tik todėl, kad jį pamačiau. O jeigu, sakysim, paskaityčiau laikrašty, kad kur nors Pietų ašigaly pakorė milijoną žmonių, tas manęs nė kiek nejaudintų. Ir ko čia jaudintis? Mes gi jau seniai kalbėjom, kad visko bus. Ir prisiekinėjom sau, kad nebėra to, kas mus dar galėtų nustebinti.

Iš tikrųjų net gana stambūs įvykiai, kurie prieš keletą metų būtų atrodę negalimi, mane kartais stebina mažiau nei tai, kad iš mano rankovės ištrūksta saga.

Gerai, kad mes didžiąja dalim esam pasyvūs visų įvykių žiūrovai. Tai ir taupykim savo nervus. Nesivaldant, žinoma, galima ir iš galvos išeiti.

Tu klausei, kodėl neparašiau, ką apie mano dramą pasakė Miltinis. Jis apie ją nieko nepasakė. Teko su juo keletą žodžių šnekėti, bet daugiau apie jo paties teatrą. Kiekvienam įdomiau savo kūryba. O be to, pašnekesio objektas tai, savaime suprantama, buvo žymiai įdomesnis negu mano drama. Aš gailiuos, kad neturiu apsitrynimo teatro srity ir negaliu Miltinio pastatymų analizuot bei tiksliau charakterizuot, bet jauste jaučiu jų pobūdį. Žiūrėdamas jo pastatymų galvojau, į ką jie panašūs. Ir man pasirodė, kad jie primena kažką iš moderniškos tapybos. Lyg būtų koks paveikslas, truputį stilizuotas, pieštas lengvais ir dailiai išbaigtais brūkšniais. Jame yra kažkokios poezijos (ir tai turbūt yra brangiausia), kažkokio žaismo. Nėra aštrių ir rėkiančių spalvų. Nėra to, kas žiūrovą įtemptų kaip stygą ir priverstų virpėti iki trūkimo ribos, nėra, kas kruvinai jį

sujaudintų. Aš mėgstu, kai tai yra. Bet Panevėžio teatras kuo kitu pataiko į žmogaus širdį ir kažką kita joje palieka.

Kai žiūrėjau gerųjų Vilniaus pastatymų, – iš jų po šiai dienai geriausiai prisimenu kai kuriuos atskirus vaidmenis. Lyg būčiau kada nors įsižiūrėjęs į aiškiais bruožais tapytus portretus. Panevėžio pastatymai paliko dažniausiai tik kažkokios bendros nuotaikos, kažko gražaus ir poetiško prisiminimą. Tarytum būt tekę stebėt paveikslą, kur nėra išryškintų atskirų veidų, bet kuris padvelkia sielon tobulo savo linijų ir spalvų suderinimo poezija. Tai ypač pasakytina apie „Lopšinę dainelę", nors – „Sukčiaus testamente" yra pasiutusiai charakteringų snukių.

Tiesa, reikia baigt apie savo dramą. Kaip minėjau, Miltinis beveik nieko apie ją nepasakė. Keliais žodžiais, anot jo, nieko negalima išdėstyt. Tam reikia veikaliuką skaityt ir analizuot. Susitarėm padaryt platesnį pasikalbėjimą. Tai buvo Panevėžy. Bet kai aš pas jį nuėjau, jis daug man papasakojo apie Sofoklį, apie tai, kad tas parašęs kai kurių neblogų tragedijų ir kt. Dar kažkas jį sutrukdė. Apie mano dramą taip ir neteko pasišnekėt. Apie ją jis tepasakė tik vieną kitą bendrą frazę. Susitarėm pasišnekėt Biržuos. Susitikom, kaip buvom žadėję. Atrodė, kad jis mūsų susitarimą primiršęs. Man pasimatė, neverta jam tai ir primint. Kaip žinai, rankraštį atsiėmiau dar Panevėžy. Miltinis man nepasiūlė jo pasiimti. Turbūt todėl, kad nesuspėjo. Kai aš paprašiau rankraštį grąžinti, jis neturėjo nieko prieš. Vadinas, jis to ir laukė.

Aš nenoriu išsiprašyt ir išmelst pripažinimą. Aš noriu jį iškovot. O jei ne – tai ir nereikia.

Esu visiškai patenkintas, kad man nesiseka. Gal tai išmokys mane atidžiau dirbti ir savo idėjas iš lėto ir kantriai brandinti. Mes dar labai jauni. Mes bandom savo žingsnius ir esam išdidūs, kad galim šiuos žingsnius daryti. Tik šitam savo išdidume nepastebim, kaip labai klebetuoja mūsų kojos. Mūsų eisena nevikri ir negracinga, kaip pradedančio vaikščioti vaiko. Pirma kojos turi įprasti prie žingsnių. Tik tada reikia rodytis viešumoj. Kitaip būsime juokingi. Aš skaičiau apie vieną menininką, kurs, nepalankiai sutiktas savo jaunystėj, užsidarė ir trylika metų dirbo, kol vėl išėjo į viešumą. Aš nesu tikras, ar galėčiau bent ką nors panašaus pasiekti. Bet to reikia siekti, jeigu iš viso norima ko nors pasiekti.

Nežinau, ką galvoti apie tai, ką esu parašęs. Galbūt iš tikrųjų... Guodžiuos tik tuo, kad, man rodos, aš keliu sau bent kiek didesnius reikalavimus. Kai tenka kartais žiūrėti vieno kito populiaraus mūsų autoriaus veikalo, prisipažinsiu, mano nervai dažnai neišlaiko. Kartais toks ištižimas, toks nesistengimas bent kiek tvirčiau paimti į ranką savo medžiagą ir suteikti akcijai galingesnės tėkmės. Toks vengimas gilesnių aistrų ir stipresnių kolizijų. Toks nemokėjimas duoti savo personažams bent kiek daugiau gyvybės. Popierinių žmonių popierinė

kova. Kaip jie gali ko nors siekt ir kovot aistringai ir įtikinamai, iki pačių klaikiųjų taškų, kaip mirtis ir beprotybė. Tie veikalai – tai autorių tuštybės ir lėkštumo paveikslas. Iš jų matyt, kaip žmonės nesugeba stovėt aukščiau tos banalios kasdienybės, kurią jie vaizduoja.

Tokiais momentais ima pagunda arba tą medžiagą su visais jos autoriais sunaudot kokiai nebūt komedijai, arba ieškot medžiagos visai kitur, ne šitame laike ir galbūt ne šitoj erdvėj, surast personažų, kurie tiktų ne komedijos rėmams.

Na bet įsivaizduot galima visko. Sukurt sau visokių fantazijų ir iliuzijų. Tarp jų ir tai, kad, pvz., kada nors ką nors geresnio parašysi. Bet savo iliuzijas geriau žudyti anksčiau, negu jas nužudo gyvenimas. Šiuo metu aš galvoju, gal reikėtų baigti dar su viena iliuzija. Nesu tikras, ar pasiseks, t.y. ar priversiu save nieko neberašyt. Ta mintis man atėjo tik šiom dienom, ir aš nežinau, kaip stipriai ji mane užvaldys. Galbūt... Labai paprastas dalykas nužudyt dar vieną iliuziją. Sunkiau tik tol, kol žudai. Todėl nereikia ilgai užtęsti to proceso.

Aš gyvenu gerai. Skaitau Bodlerą (vokiškai). Bandau Dostojevskio „Biesus" originale. Sunku, bet tikiuos, kad pavyks pralaužti pirmuosius ledus. Jei gausiu vadovėlių, mokysiuos prancūzų kalbos.

Parašyk!

Geriausių linkėjimų Danutei!

Bronius

JAUNYSTĖS DRAUGEI MONIKAI

1943.VIII.7

Monika,

Man pačiam beveik keista, kad aš Tau rašau: juk galbūt aš sutiksiu Tave anksčiau, negu Tu būsi gavus mano laišką.

Bet šiandien tokia diena. Lynoja. Aš sėdžiu netoli lango. Matau sodo medžius ir girdžiu, kaip nuo jų lašnoja lietus. Jaučiuos vienišas. Per mano širdį eina keistas ilgesys. Kažkoks skaidrus ir skaudus. Aš pažįstu šitą savo jausmą. Jis visada ateina pas mane, kai prasideda vasaros pabaiga, o vėjas atneša švelnias ir melsvas miglas kaip pirmąjį rudens padvelkimą. Man tada visuomet kažko gaila (gal vasaros, kad ji taip greit praeina). Ir liūdna. Kaip ir šiandien. Ir šios dienos vienišam liūdesy aš norėčiau su kuo nors pasikalbėti. Todėl rašau Tau. Galbūt galėčiau rašyti ir kam nors kitam. Bet aš turiu Tau kai ką pasakyti, ko nebuvau sakęs anksčiau.

Turbūt Tu žinai, kaip sunku būti atviram. Gal ne visiems. Man taip. Aš seniai atpratau būti atviras. Tuo tarpu neaiškinsiu dėl ko. Todėl ir tada, kai norėčiau toks būti, man sunku prisiversti. Ypač tuomet, kai tarp žmonių nesusikuria tokia draugiškumo ir šilumos nuotaika, kurioje pasirodyti atviram negėda.

Bet šį kartą aš būsiu atviras, nes noriu, kad teisingai suprastum mane.

Kažkada aš esu Tau kai ką sakęs. Ir Tu sakei: tyčiomis. Tu per daug įtaringa. Tau iš viso atrodo, kad žmonės per daug linkę juoktis iš Tavęs. Galvok, kaip nori. Aš nežinau, kokios mintys yra kitų žmonių sielos gilumoj. Nenoriu ko nors ginti ar peikti. Bet šį kartą aš tik norėčiau nuneigti tą Tavo įsitikinimą, kiek jis liečia mane. Aš niekados nenorėjau iš Tavęs juoktis. Priešingai: man visada būtų buvę skaudu, jei aš būčiau girdėjęs tai darant kitus žmones.

Tas tiesa: savo gyvenime mes daug juokiamės. Kartais nieko kito nelieka. Kasdien mes stumdomės minios maišaty. Tarp žmonių. Ir įprantam vartoti jų žodžius ir juoktis jų juoku. Ką gi daugiau mes galėtumėm jiems pasakyti, jeigu ne tai? Priešingu atveju turėtų trūkti mūsų ryšiai su kitais žmonėmis. Tiesa, kad kitų žmonių bjaurumas gali padaryti mus pačius bjaurius ir kitų žmonių tuštybė – mus tuščius. Aš seniau maniau, kad reikia stovėti atokiai minios. Dabar vis dėlto nenorėčiau niekinti žmonių. Jų draugystėje aš ne sykį esu radęs poilsį ir savotišką žaismą.

Taip. Sakysim, mes einame per minią. Ir kalbame, ir juokiamės kaip ji. Bet iš tikrųjų mes nešame savo vienumą, ir savo mirtį, ir savo skausmą, ir savo gyvenimo idealus. Žmonės nieko apie tai nežino. Galbūt neverta, kad jie žinotų. Todėl žodžiai, kuriuos mes sakome, nėra tie žodžiai, kuriuos mes norėtumėm pasakyti. Ir mūsų juokas yra kaukė, kuria mes pridengiam savo širdį.

O vis dėlto šitoj minioj mes norime sutikti žmogų, prieš kurį būtų galima nusiimti savo kaukę.

Ko reikėtų ieškoti tokiame žmoguje? Aš pirmiausia jame ieškočiau sielos gilumos ir grožio. Kai kas gal mano (aš taip spėju), kad žmoguje galima ieškoti tik kažkokios naudos sau, kažko, kas gali būti labai pigiai nuperkama. Klysta. Žmonės, kad ir labai gudrūs, paprastai nemato toliau savęs.

Aš išmokau Tave pažinti ir vertinti. Tavyje aš pastebėjau didelę jausmo gelmę ir tikrą moteriškumą, prigimtą širdies atvirumą ir kartu drovumą (kurs turbūt daug kartų neleido Tau kalbėti, kai Tu norėjai būti atvira). Man rodėsi, kad Tu jauties lyg svetima šiame pasaulyje, kurs dėl Tavęs per daug suktas ir žiaurus, ir vaikštai tarp žmonių truputį baili ir nepasitikinti, kad kas nors nepažeistų Tavo silpnos ir jautrios, ir trapios širdies.

Tu turi daug gerumo ir švelnumo, ir simpatijos žmonėms. Tai brangios Tavo širdies dovanos. Bet jas Tu dažnai slepi. Tau nebūtų jų gaila kitiems, bet Tu bijai, kad jie nesijuoktų iš Tavo dovanų. Ir todėl vengi atverti širdį, kad kas nors neįdėtų į ją savo šiurkščių pirštų.

Man sunku nupasakoti tą įspūdį, kurį kartais Tu esi man dariusi. Žmogaus siela yra kaip melodija. Jos negalima atvaizduoti žodžiais. Ją reikia jausti. Aš matydavau, kaip Tavo sielos nusiteikimai ateidavo į Tavo veidą, į Tavo akis ir rankas. Ir aš jutau Tavo sielą Tavo žvilgsniuose, Tavo veido bruožų žaisme, Tavo mostuose ir Tavo ašarose. Tokiu būdu aš supratau Tavo grožį.

Tavo siela man skambėjo kaip žavi melodija. Ji patiko man. Kas nuostabaus, jei aš mylėjau Tave.

Tai prasidėjo prieš kurį laiką. Paskui Tu išvažiavai. Aš laukiau Tavęs. Negrįžai. Supratau, kad Tu nieko nebuvai čia palikusi. Jei ne – būtum greičiau sugrįžus. Ir aš nutariau užmiršti Tave. Juk kiekvieną savo jausmą galima nužudyti. Nors tai ir daug kainuoja. Nors kartais ir atrodo, kad tuo pačiu nužudai dalį savo sielos.

Deja, man tai nevisiškai pavyko. Kai Tu grįžai, aš vėl ėmiau justi, kad priblėsusio laužo žarijos pradeda atsižėrėti. Bet Tu man nepadovanojai jokios vilties, jokio žodžio... Nieko. Aš tik kelis Tavo pažvelgimus atsimenu. Juose aš pamačiau Tavo sielos gelmę.

Ir taip mano viltis iš lėto mirė per visą vasarą. Dabar ji mirusi visai. Pirmieji rudens dvelkimai baigia ją nužudyti. Aš anksčiau sakiau, kad man liūdna ir

gaila prabėgusios vasaros, nes per tą laiką aš nieko nelaimėjau ir nieko nepadirbau. Dabar aš ilgiuos vienumos. Toliau nuo žmonių... Gal aš galėčiau susikaupti ir ką nors dirbti. Nusibodo laiką leist tuščiai. Jau visi metai, kaip nieko rimtesnio nesu dirbęs.

Aš greitai grįšiu. Gal mes galėsim susitikt. Tik aš bijau, kad man bus truputį nejauku – šiame laiške aš galbūt per daug apnuoginau save. Ir todėl abejoju, ar verta jį nešti paštan...

Bronius

P.S. Atleisk: Aš čia neturėjau nei rašalo, nei padoresnio popieriaus.

LLKS Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vadui Jonui Kimštui-Žygūnui

[1952.IX]

Broli viršininke!

Sveikinu Jus iš savo buveinės. Linkiu sėkmės kovoj ir žygiuose.

Siunčiu spaudą: atsišaukimus, AK [„Aukštaičių kovą"] ir LK [„Laisvės kovą"]. Pradžiai pavyko gauti popieriaus spausdinimui. Dėl neįpratimo darbas nesisekė, ypač vienas atsišaukimas visai blogai išėjo ir mažas skaičius egzempliorių. Tarp kitko, ir rotatorius sugedo, bedirbant šilkas atsipalaidavo. Tikiuos, kad toliau eisis geriau. Tikiuos, kad greit AK bus spausdinama spaustuviniu šriftu, nes Skr. jau susitarė dėl spaustuvės.

AK atspausdinau daugiau kaip 800, atsišaukimų į partizanus [„Broliai partizanai!"] 700, o į tėvynainius [„Broliai ir sesės lietuviai!"] – 500.

Didesnė dalis spaudos liko vietoj. Į Jūsų pusę siunčiu mažesniąją dalį. Tai todėl, kad nežinau, kokia pas Jus padėtis ir kaip išplatinsite. Lauksiu informacijos.

Trumpus nurodymus prokurorams parengiau. Siunčiu Jums patvirtinti.

X klausimas jau sutvarkytas. Išvyko numatyta kryptimi. Dėl mašinėlės, X leido naudotis ta, kuria rašau dabar. Pranešu, kad antrąją paruošėm išsiųsti Jums. Tačiau dirbti su ja bus sunkoka.

Smurtas, apie kurį klausiate, nepareikalavo jokių aukų. Yra didelių nelaimių kitoje vietoje (Ukmergės apskrityje). Žuvo beveik visa tėvūnija. Manau, Jums apie tai pranešė.

Klausimą, apie kurį Jums minėjau, aptariau su 3V, o būtent, galvodamas apie kitus uždavinius, ketinu atsisakyti visuomenininko posto. Jo principinį sutikimą gavau. Bet susitarėm, kad šią žiemą liksiu toje pačioje padėty.

Mes visi laikomės gerai. Broliai klausia apie Jus ir siunčia Jums linkėjimų ir sveikinimų.

Kuo geriausios kloties visuose žygiuose!

Jūsų *Vilnius*

[I priedas]

Nuorašas

LLKS
M[indaugo srities] Pr[okurorams]

Visų stambių M[indaugo srities] organizacinių vienetų prokurorams

Kadangi M[indaugo srities] prokuratūros iki šiol nepakankamai skyrė dėmesio savo pareigų vykdymui, siekiant sustiprinti jų darbą, duodami tokie nurodymai:

1. Visos prokuratūros, priklausančios M[indaugo sričiai], turi rūpintis, kad LLKS Baudžiamojo statuto dvasia ir nuostatos būtų griežtai įgyvendinamos organizaciniuose vienetuose ir tarp jiems pavaldžių rajonų vietos gyventojų.

2. Kadangi organizaciniuose vienetuose vis dar pasitaiko laisvės kovotojų, kurie pažeidžia arba toliau pažeidinėja tą ar kitą LLKS Baudžiamojo statuto nuostatą ir silpnina sąjūdžio drausmę bei menkina jo autoritetą, prokuratūros turi ypač atkreipti dėmesį į kovotojų nusižengimus, dėl šių pažeidimų kelti baudžiamąsias bylas.

3. Padaugėjus vietos gyventojų provokacijų prieš laisvės kovotojus, siekdamos šiam reiškiniui užkirsti kelią prokuratūros turi siekti, kad būtų visos galimybės minėtu būdu nusikaltusius asmenis patraukti atsakomybėn. Tuo atveju, kai neįmanoma nubausti, turi būti sudaroma byla ir pranešama to rajono gyventojams.

4. Prokuratūrų pareiga registruoti organizacinio vieneto veiklos rajone pasitaikančius nusikaltimus tautai ir sąjūdžiui, rinkti kompromituojančią medžiagą apie tautai ir sąjūdžiui nusikaltusius ir nusikalstančius asmenis. Šiuo tikslu prokuratūros sudaro sąrašą vietos gyventojų ir iš Rusijos atsiunčiamų asmenų, dirbančių KGB organuose, istrebitelių būriuose, taip pat asmenų, padedančių jiems, ir registruoja jų nusikaltimus.

5. Iškeltas bylas, taip pat surinktą kompromituojančią medžiagą prokuratūra saugo pati, o bylų ir kompromituojančios medžiagos nuorašus pasiunčia organizacinio vieneto vadovybei ir aukštesniojo organizacinio vieneto prokurorui.

Kopija tikra – *Vilnius*

[II priedas]

Broliai ir Sesės Lietuviai!

Jau prieš dvylika metų netekę laisvės, mes buvom tikri, kad tai tik laikinas reiškinys. Tą patį galvojo ir demokratinis Vakarų pasaulis, 1940 m. JAV prez. Ruzvelto lūpomis pareikšdamas, kad mūsų nepriklausomybė nėra panaikinta, o tik laikinai iš mūsų atimta.

Visą laiką karštai tikėdama savosios laisvės grįžimu, mūsų tauta griežtai nusistatė nebernauti jokiems okupantams. Šio savo nusistatymo lietuvis laikėsi tiek pirmosios bolševikų okupacijos metu, tiek Hitlerio vergijoj. To paties nusistatymo jis laikosi ir dabartinėj Kremliaus priespaudoj, nežiūrėdamas to, kad tam nusistatymui apginti jau teko paaukoti dešimtis tūkstančių gyvybių.

Mūsų tautos kova ir aiškiausiai apsisprendusi politinė laikysena dar vokiečių okupacijos laikais į mažą Lietuvos šalį atkreipė viso pasaulio dėmesį. Tačiau su dar didesniu dėmesiu ir pagarba laisvasis pasaulis žiūri į mus šiandieną regėdamas, kokiu pasiryžimu ir kokiomis aukomis lietuvis gina savo žemę, savo laisvę ir savo žmogiškąjį garbingumą. Radijo bangomis mus ne kartą pasiekia žinios, kaip laisvasis pasaulis per savo žymiuosius politinius atstovus lenkia galvą prieš kovojančiąją lietuvių tautą, pripažindamas, kad niekas taip nemoka kovoti už laisvę kaip lietuviai ir niekas taip nemoka kitų uždegti laisvės kovai (JAV senatoriaus Soutestono pareiškimas), ir netgi tvirtindamas, kad lietuvius dėl jų nepaprastos kovos už laisvę reikia laikyti didžiausia tauta Europoje (JAV kongreso atstovo Gryno pareiškimas).

Taigi, laisvasis pasaulis ne tik pripažįsta mūsų kovą ir laikyseną, bet ir didžiai įvertina mūsų aukas, gerai suprasdamas, kad tos aukos yra vienas vertingiausių įnašų bendrojoj žmonijos kovoj prieš bolševizmą. Mat laisvosios tautos šiandieną yra visiškai įsitikinusios, kad visų pasaulio tautų uždavinys šiuo metu yra bendras, nes nuo pavergtųjų likimo priklauso ir laisvųjų likimas. Šią mintį gražiai išreiškė Laisvosios Europos Komiteto pirmininkas Mileris š.m. birželio mėn., visam laisvajam pasauliui minint Pabaltijo tremtinių dieną: „Jei kitų laisvė nebus apginta, tai ir mes negalėsime būti laisvi."

Iš tikrųjų, kol mes kenčiame, kovojame ir liejame savo kraują, laisvosios tautos, išnaudodamos visas politines galimybes, baigia rikiuotis galutiniam bolševizmo sunaikinimui. Politinė padėtis šiandien aiškiai rodo, kad bolševikai jau yra pastatyti prieš visišką pralaimėjimą. Įsipainiojimas į Korėjos karą ir bendrasis padėjimas Europoj verčia juos netrukus pasirinkti: visuotiniu mastu imtis beviltiško karo ar leistis su laisvuoju pasauliu į taikų bendradarbiavimą, kuris yra įmanomas tik tada, jei pavergtiesiems bus grąžinta laisvė.

Broliai ir Sesės Lietuviai, visi laisvojo pasaulio balsai, visas dabarties politinis padėjimas mums kalba aiškiausia artimos laisvės viltimi. Nesulaikomu ir tvirtu žingsniu artėja tas laikas, kai mūsų išsilaisvinusi tauta, kaip iš didžios pagarbos jai pasakė JAV kongreso daugumos partijos vadas Mekormik, grįš į didžiųjų ir garbingųjų pasaulio tautų šeimą. Todėl, regėdami tą šviesią rytojaus dieną, su rimtimi, su kantrumu ir ištverme didžiausioj vienybėj ir broliškume tesėkime pasiryžimą savo kovoj ir savo laikysenoj visą laiką būti tikrais lietuviais.

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis
Rytų Lietuvos taryba

Krėva
1952 m. vasara

PAAIŠKINIMAI

Bendro pobūdžio pastabos

Pirmasis Broniaus Krivicko poetinės kūrybos pluoštas sujudusioje laisvo gyvenimo link Lietuvoje buvo paskelbtas 1989 metais kultūros leidinio „Sietynas" 5-ajame numeryje. Nuo tada prasidėjo antrasis šio kūrėjo ėjimas lietuvių literatūron: radosi, regis, per stebuklą išsaugoti rankraščiai, kaupėsi krūvon po prieškario ir karo metų periodiką išsibarstę tekstai, visu balsu prabilo amžininkai. 1993 metais rotaprintu 500 egzempliorių tiražu buvo išleistas pirmasis Broniaus Krivicko raštų tomelis (feljetonai, novelės, drama, poetinė proza, poezija; pirmoji, ir vienintelė, „Sietyno" knygynėlio knyga). Tuo pat laiku buvo parengtas ir antrasis tomas, kurin buvo sudėti vertimai, kritika, publicistika, tačiau (ne tik) dėl lėšų stygiaus jis taip ir liko rankraščiu.

Šiuose Broniaus Krivicko raštuose sudėta praktiškai viskas, ką per šį dešimtmetį pavyko rasti. Tai nėra visa jo kūryba: nepavyko užtikti apie 1940 metus parašytos pjesės „Pušis ant kalno" pėdsakų, poezija – tik iki 1951-ųjų kovo sukurtoji (kaip galima spėti iš nekrologo, šis tas buvo parašyta ir vėliau). Antra vertus, čia neįdėti kai kurie tekstai, kurių, parengėjo manymu, dėl įvairių priežasčių nebuvo prasmės kartoti (jų bibliografinius aprašus galima rasti 1999 metais pasirodysiančiame leidinuke „Bronius Krivickas: Bibliografija", parengė Paulė Mikelinskaitė ir Virginijus Gasiliūnas, Pasvalys–Vilnius: Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka, Vilniaus pasvaliečių bendrija). Paaiškinimuose tenurodomos pirmosios kūrinių publikacijos, pasirodžius autoriui gyvam esant partizanų periodiniuose leidiniuose; vėlesnės pirmosios publikacijos ir perspausdinimai užfiksuoti minėtoje bibliografijoje.

Redakcinės pastabos

Šie raštai rengti paisant beįsigalinčių tokio pobūdžio publikacijų rengimo principų: visur sudabartinta rašyba (pvz., *siurpryzas = siurprizas, filma = filmas* etc.), proziniuose tekstuose – ir skyryba, taip pat pataisyta viena kita buvusi linksnių valdymo ar panaši klaida. Kadangi tekstai iš įvairių šaltinių, rengiant raštus teko apsispręsti dėl leidinio struktūros. Bronius Krivickas – daugiažanris kūrėjas, tad pateikiant jo palikimą paisyta ir žanrinio, ir kartu chronologinio principo.

FELJETONAI, NOVELĖS, POETINĖ PROZA, DRAMA

Bronius Krivickas kaip literatas pradėjo nuo feljetonų, skelbtų gimnazijos literatų būrelio leidžiamame „Literate", kurį 1936–1937 metais jis pats ir redagavo. Ten buvo išspausdinti: „Iššaukė" (1936, Nr. 1(2)), „Antstolis pasivėlino" (1937, Nr. 1(3)) ir „Didysis Henrikas" (1938, kovas, Nr. 1 (4)).

Interview su numirėliais – *Dobilo žiedas*: Panevėžio valdžios gimnazijos neperiodinis laikraštis, 1937, gruodžio 10, Nr. 3.

Areštuotasis – *Ateitis*, 1937, Nr. 1, p. 25–27.

Eik namo ir dirbkis grabą – *Ateitis*, 1937/38, Nr. 2, p. 566–571.

Didysis ir Mažasis – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 2, p. 68–72.

Žmogaus širdis – *Studentų dienos*, 1938, gruodžio 5, Nr. 15/16.

Salkūnas – *Studentų dienos*, 1939, gegužės 15, Nr. 10.

Paslaptis – *Studentų dienos*, 1939, lapkričio 1, Nr. 15/16.

Aš turiu garantuot savo ateitį – *Ateitis*, 1939/40, Nr. 3, p. 137–140.

Nubudimas – *Studentų dienos*, 1940, vasario 10, Nr. 2.

Seno draugo namuose – *Darbininkas*, 1940, balandžio 28, Nr. 17. Parašas: B. Krivaišas.

Nakties svečias – *Studentų dienos*, 1940, gegužės 10, Nr. 7.

Vienos vasaros nuotykis – *Į laisvę*, 1942, lapkričio 7, 9, 10, Nr. 261–263. Iš Juozo Jurkaus (1915–1954) dienoraščio: „[Vilnius, 1942, lapkričio 1.] Paulius [Jurkus] su [savo draugė] Monika, Pranutė [Aukštikalnytė], Krivickas, Indriliūnas ir aš buvome šiandie atidarytoje „Meno" kavinėje. Bronius mums paskaitė neseniai parašytą „Vienos vasaros nuotykį", ir pakritikavome. Kūrinėlis ypatingos vertės neturi. Ten daug poezijos, gal ir nuotaikos, bet man toki dalykai primena pradedančių rašyti limonadinius dalykus. Mergaitės gyrė, aš puoliau" (Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraštynas, F 77-26, l. 5). Iš Jono Mikelinsko atsiminimų: „Mudu vėl susitikom 1944 metų lemtingą vasarą. [...] Dabar aš jau žinojau, kad Bronius Krivickas ne tik studentas, bet ir rašytojas. Man labai patiko jo apsakymas „Vienos vasaros nuotykis", kurį neseniai buvau skaitęs laikraštyje „Į laisvę". Tenai buvo pavaizduota dviejų jaunuolių nelaiminga meilė su ilgesingai graudžia pabaiga. Jame, tame apsakyme, buvo maža veiksmo ir daug apmąstymų, labai tinkančių prie tos romantiškos meilės, kuri karo metais atrodė reta it paparčio žiedas. Ir dar įstrigo į galvą iš to apsakymo naujas žodis „rezignacija", kuris, kaip man tada ir vėliau atrodė, siejosi su paties autoriaus gyvenimu ir likimu" (*Sietynas*, IX (1990), p. 66). Jonas Mikelinskas savo romaną „Nors nešvietė laimėjimo viltis" (Kaunas: „Į laisvę" fondo lietuviškai kultūrai ugdyti Lietuvos filialas, 1994) paskyrė „rezistencijos dalyvio poeto Broniaus Krivicko šviesiam atminimui". Romano pavadinimas – B. K. eilėraščio eilutė.

Giesmės žaismui, grožiui, laisvei ir nakčiai – *Naujoji Lietuva*, 1942, lapkričio 29, Nr. 283. Rankraštis, siųstas „Varpų" almanachui, – Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraštyne, F 37-12077.

Maža žiemos pasaka – *Naujoji Lietuva*, 1942, gruodžio 13, Nr. 295.

Mes esame kalnai – tekstą B. K. 1945-aisiais įrašė Alės Beriozovienės užrašų knygutėn (A. B. nuosavybė). Datuojama pagal Eugenijaus Matuzevičiaus liudijimą, esą jis šį tekstą skaitęs apie 1943 metus Vilniuje.

Kalifornija – *Naujosios Biržų žinios*, 1943, rugpjūčio 7, 14, Nr. 31, 32. Iš Julijos Švabaitės-Gylienės atsiminimų: „Vokiečių metais kurį laiką gyvenau Gedimino 1, virš Literatų kavinės. Už sienos apsigyveno Bronius Krivickas. [...] Atsimenu, už sienos Krivickas garsiai skaitydavo savo noveles. Įstrigo dažnai, labai dažnai jo kartotas motyvas „O Kalifornija, o tolima, tu amžinai žaliuojanti šalie..." [...] Turėjo Bronius gražų,

melodingą balsą, kalbėdavo kažkaip iš aukšto, ritmingai akcentuodamas kiekvieną žodį" (*Metai*, 1992, liepa–rugpjūtis, p. 117).

Mergaitė ir aklasis – *Lietuviai*, 1944, birželio 25, Nr. 47/48.

Manęs laukia už durų – Apsakymas sustojusiam „Kūrybos" žurnalui. Rankraštis Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje, F 31-512.

Pasaka apie karalaitę – *Kūryba*, 1944, Nr. 2, p. 98–100.

STRAIPSNIAI, RECENZIJOS, TEATRO KRITIKA

Keletas Antano Vaičiulaičio stiliaus bruožų – *Ateitis*, 1937, Nr. 10, p. 346–348.

Maironio „Pavasario balsai" ir Antano Miškinio „Varnos prie plento" – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 3, p. 148–153; Nr. 4, p. 208–213.

[**Esperanto kalbos vadovėlis**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 4, p. 256. Parašas: B. K.

[**Lietuvių poezija esperantiškai**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 2, p. 127. Parašas: Br. Kr.

[**Jurgio Jankaus „Egzaminai"**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 2, p. 125–126. Parašas: Br. Kr.

[**Jurgio Jankaus „Be krantų"**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 4, p. 255–256. Parašas: Br. Kr.

[**K. Vinvos „Musele, greičiau..."**] – *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 2, p. 43.

Premijuotoji literatūra – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 7, p. 408–413.

[**Naujosios suomių prozos antologija**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 7, p. 446. Parašas: Br. Kr.

[**Jono Marcinkevičiaus „Kražių skerdynės"**] – *XX amžius*, 1939, kovo 9, Nr. 55.

[**Igno Šeiniaus „Tėviškės padangėje"**] – *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 10, p. 283–239.

[**Kazio Jankausko „Dulkini batai"**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 8, p. 509. Parašas: Br. Kr.

[**Pearl S. Buck „Rytų vėjas – Vakarų vėjas"**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 8, p. 510–511. Parašas: Br. Kr.

[**Gustave'o Flaubert'o „Salambo"**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 9, p. 575. Parašas: B. K.

[**Kazio Inčiūros „Baltieji raiteliai"**] – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 9, p. 573–574. Parašas: Br. Kr.

[**Leonardo Žitkevičiaus „Su tėvelio kepure"**] – *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 13, p. 309.

[**Jono Graičiūno „Ižas Nemune"**] – *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 14/15, p. 334–335.

[**Petronėlės Orintaitės „Dirvonų dukterims"**] – *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 27/28, p. 550–551.

[**Henry Bordeaux „Atsiveria akys"**] – *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 41, p. 743.

[**Antonio Fogazzaro „Senovinis pasaulėlis"**] – *Naujoji Romuva*, 1939, Nr. 45, p. 820.

[**Sally Salminen „Katryna"**] – *Ateitis*, 1939/40, Nr. 2, p. 127. Parašas: B. K.

[**Antano Vaičiulaičio „Pelkių takas"**] – *Ateitis*, 1939/40, Nr. 3, p. 190–191. Parašas: Br. Kr.

[**Fiodoro Dostojevskio „Lošėjas"**] – *Ateitis*, 1939/40, Nr. 5, p. 319. Parašas: Br. Kr.

[**Viktorijos Kumpikevičiūtės „Vasara laukuos"**] – *Studentų dienos*, 1940, sausio 1, Nr. 1. Parašas. Br. Kr.

Po tikėjimo ženklu [Apie Bernardo Brazdžionio „Kunigaikščių miestą"] – *XX amžius*, 1940, sausio 27, Nr. 22.

[**Emilio Sillanpää „Žmonės vasaros naktį"**] – *Studentų dienos*, 1940, vasario 10, Nr. 2. Parašas: Br. Kr.

[**Juozo Paukštelio „Kaimynai"**] – *Studentų dienos*, 1940, balandžio 23, Nr. 6. Parašas: Br. Kr.

[**Mykolo Vaitkaus „Rytmečio žygiai"**] – *Kūryba*, 1944, Nr. 5, p. 314–315. Parašas: B. K.

[**Stasio Santvaro „Kaimynai"**] – *Kūryba*, 1944, Nr. 5, p. 316–318.

Vinco Krėvės „Miglose" – Recenzija sustojusiam „Kūrybos" žurnalui. Rankraštis Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje, F 31-511.

Įspūdžiai Panevėžio miesto teatre – *Naujoji Lietuva*, 1942, gegužės 31, Nr. 127.

Vilniaus miesto dramos teatre –*Kūryba*, 1944, Nr. 2, p. 118–119. Parašas: B. K.

„Giganto" premjera Vilniaus miesto dramos teatre – Recenzija neišėjusiam „Kūrybos" 1944-ųjų 6-ajam numeriui. Rankraštis Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje, F 31-510. Parašas: B. K.

JONO ALEKSANDRIŠKIO-AISČIO IDĖJŲ PASAULIS

Broniaus Krivicko diplominis darbas (taip pat su jo studijomis Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose susiję dokumentai) saugomas VU archyve (byla Nr. 2193). Darbas pažymėtas 1943 metų data (vertinimas – 1943.II.15), tačiau iš tikrųjų baigtas ir gintas 1944-ųjų pradžioje (diplomą B. K. gavo 1944.IV.1). Vadovo prof. Vinco Mykolaičio-Putino vertinimas: „Šio darbo autorius pasirinko nelengvą uždavinį: praskleisti idėjų pasaulį Aleksandriškio kūryboje, kur idėjos reiškiamos ne abstraktiniu žodžiu, bet vaizdais, simboliais bei nuotaikomis. Šį uždavinį autorius atliko visai tinkamai. Darbas liudija apie jo autoriaus gerą literatūrinę kultūrą ir sugebėjimą įžvelgti į poetinės kūrybos reiškinius. Darbas tinka spaudai. Vertinu labai gerai." Vertinimas taip pat pasirašytas Vinco Maciūno ir Humanitarinių mokslų fakulteto dekano Jono Puzino. Vienas jo skyrius – „Kančia ir džiaugsmas J. Aisčio-Aleksandriškio kūryboje" buvo išsp. „Kūryboje" (1944, Nr. 3, p. 162–164, 169–170). Minint Jono Aisčio pirmąsias mirties (1973-ųjų birželio 13-ąją) metines, šį tekstą persispausdino Kazio Bradūno redaguojamas „Draugas" (1974, birželio 15, II dalis, Nr. 139). Redakcijos pastaboje, be kita ko, rašoma: „Straipsnį [...] buvo parašęs Vilniaus universiteto studentas Bronius Krivickas, vienas iš būsimos žemininkų kartos bičiulių ir bendraamžių, gabus kritikas, dramaturgas, novelistas, šatrijietis, prof. Vinco Mykolaičio-Putino nužiūrėtas profesūrai savo vietoje."

[**Pastabos apie Jono Šerno eilėraščius**] – Neišsaugotų eilėraščių recenzija. Rankraštis gautas iš Jono Šerno (parengus B. K. raštus, perduotas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraštynan). Beje, rašyti autorius nesiliovė: atgimimo metais Biržų rajoniniame laikraštyje jis vėl paskelbė keletą eilėraščių.

POEZIJA

Pirmasis Boniaus Krivicko eilėraštis datuotas 1945.II.21. Taigi parašytas tepraleidus savaitę kitą su partizanais. Parašytas vieno geriausių gimnazijos ir studijų laikų draugo Mamerto Indriliūno žūties dieną.

Kaip prisimena dažnas partizanavimo metais jį pažinojęs žmogus, įvairios apimties savo kūrybos rankraštinius nuorašus (ar perrašęs į perpus sulenktą A3 formato lapą, ar į mokyklinį, ar 48 puslapių sąsiuvinį) B. K. dažnai dalydavo žmonėms pasiskaityti (ir, matyt, turėdamas vilties, kad taip didina savo kūrybos išlikimo galimybes). Ne vienas jų, kad ir neišsaugojęs rankraščių, prisimena atskiras satyrų ar romansinių eilėraščių eilutes ar įvaizdžius. Kas grėsė žmogui, jei tokių kūrinių, kaip, tarkim, satyrų, rastų per kratą, visiems aišku. Tad rankraščiai dažniausiai būdavo patikimi saugoti žemei (teko girdėti ne vieną istoriją apie stiklainin sudė-

tus ir prie kryžiaus ar kitur kur užkastus B. K. rankraščius, kurių nebeįmanoma rasti, nes per pusamžį nuo žemės paviršiaus dingo orientyrai); arba įmetami ugnin, į duris pasibeldus ar pamačius ateinant įtartinus žmones. Arba dar kaip nors kitaip atsitikdavo. Štai Jono Šerno liudijimas: „Apie 1951 metus pas mane Biržų apskrityje, Spalviškių kaimo vienkiemyje, prisiglaudusiame prie didžiulės Biržų girios, B. Krivickas apie pusmetį laiko buvo palikęs savo kūrybą. Tai buvo 3 ar 4 sąsiuviniai. Vienas storesnis kietais viršeliai, kiti mokykliniai. Eilėraščiai parašyti pieštuku, ypatingai ryškiu braižu. [...] Kai jis žuvo, atėję du miškiniai paprašė jo kūrybą jiems atiduoti. Esą nori paslėpti saugesnėje vietoje. Aš atidaviau. Netrukus išgirdau, kad ir jie žuvo. Ar spėjo paslėpti, nežinau" (iš 1990.V.4 laiško).

Tačiau viena kita pavojingoji dovana buvo išaugojo.

Išlikę Broniaus Krivicko poezijos rankraščiai:

(1) Pauliui Bazarui apie 1949-uosius dovanotas kūrybos perrašų pluoštas (54 satyros iš rinkinio „Po Stalino saule", taip pat trys eilėraščiai iš rinkinio „Žiaurusis Dievas" ir šeši sonetai „Neužmirštuolei, žydinčiai nakty"). Paaiškinimuose šis šaltinis žymimas *P* (rankraštis saugomas Biržų „Sėlos" muziejuje).

(2) Bronislavos Kublinskienės (1920–1989) išsaugotas poezijos ir vertimų sąsiuvinis (plačiau apie jo atsiradimo aplinkybes žr.: vg, „Poezija tarsi iš nebūties", *Sietynas*, IX (1990), p. 70–73). Paaiškinimuose šis šaltinis žymimas *S1* (parengus raštus, atiduotas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraštynan).

(3) Laimutės Serapinaitės išsaugotas toks pat poezijos ir vertimų sąsiuvinis, gautas per antras rankas (be viršelio ir dviejų pirmųjų bei dviejų paskutiniųjų lapų; defektuotas). Tekstai praktiškai identiški *S1* tekstams, išskyrus kai kurias smulkmenas, tad manytina, jog perrašyta maždaug tuo pat metu – apie 1950-uosius. Paaiškinimuose šis šaltinis žymimas *S2* (parengus raštus, atiduotas Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekos Rankraštynan.)

(4) Apie 1951 metus Danai Rutkutei per ryšininką Vytautą Poviliūną siųstas laiškas – eilėraščių ir vertimų pluoštas (10 eilėraščiai, 14 sonetų ir keturi Goethės vertimai). Tekstai identiški 5-ojo šaltinio tekstams. Pagal Eugenijaus Matuzevičiaus padarytą šio šaltinio mašinraštinį nuorašą buvo parengta pirmoji B. K. poezijos publikacija „Sietyne" (V (1989), p. 186–199). Rankraštis, parengus raštus, atiduotas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraštynan.

(5) LLKS Tarybos Prezidiumo Visuomeninės dalies viršininkui, „Prie rymančio Rūpintojėlio" redaktoriui Juozui Šibailai-Merainiui, Diedukui dovanotas mašinraštinis kūrybos perrašų pluoštas „Eilėraščiai: 1945.II–1951.III", pasirašytas „-as". Matyt, buvo paprašyta kūrybos partizanų spaudai. Perrašyta ne anksčiau kaip 1952 metų gegužy, nes būtent tada Juozas Šibaila atvyko į Rytų Lietuvos sritį. Galimas daiktas, kad šį pluoštą B. K. perdavė Šibailai per srities vadų sąskrydį, vykusį birželio 7–9 dienomis. Paskyrimas: „Diedukui – / Broli Viršininke, šį lapų pluoštą prašau priimti kaip mano tikros pagarbos pareiškimą Jūsų tauriai ir šviesiai minčiai, tautos tragiškosios kovos ir kentėjimų giliąją prasmę įžvelgiančiai ir jos ateities kelio gaires smaigstančiai. / Autorius". Šis šaltinis buvo saugomas LKP istorijos institute prie LKP CK; šiuo metu – Lietuvos istorijos instituto bibliotekos Rankraštyne (F 13-80). Tai pilniausias (iš žinomų) B. K. poetinės kūrybos ir vertimų rinkinys. Juo remiantis ir parengti šių raštų poezijos ir vertimų skyriai. Mašinraštį sudaro šie turintys savo puslapių numeraciją ir turinius pluoštai:

[1] *Žiaurusis Dievas*: Eilėraščiai. 1945.II–1951.III. Prierašas B. K. ranka po turinio: „Sau pasilieku: 1) Dovydas prieš Galijotą, 2) Ruduo. Visas skyrius Už didžią tiesą jau išleistas". (Rinkinio turinį žr. Bibliografijoje, 3 pozicija.)

[2] [Vietoj pavadinimo – daugtaškis]: Sonetai. 1948.IX–1951.II. (Titulinio puslapio viršuje B. K. ranka užrašyta: Žėrutis – matyt, tokia slapyvardžiu siūlė spausdinti savo sonetus. Vietoj kai kurių sonetų perrašant palikti daugtaškiai, nors turiny pavadinimas, t.y. pirmoji eilutė, nurodytas. Praleista, apskritai kalbant, tai, kas per meilę susiję su moteriškuoju sonetų rinkinio pradu. Rengiant raštus, ir skyriaus pavadinimas, ir praleistieji eilėraščiai imti iš *S1*. Prierašas po turinio: „Nuo 37 iki 55 išspausdinta leidinyje Už didžią tiesą [žr. Bibliografijos 3 poziciją]. Likusius panaudokite kaip tinka".)

[3] *Po Stalino saule*: Satyra. 1948.V–1951.III. Prierašas po turinio: „Išleista atskiru leidiniu" (žr. Bibliografijos 4 poziciją).

[4] *Poilsio valandai*: Eiliuoti margumynai. 1949.IV–1951.II. Prierašas po turinio: „Šį rinkinį rezervuoju sau".

[5] *Iš J. W. Goethe's lyrikos*. 1948.IX–1950.IX. Prierašas po turinio: „Goethe – Jūsų nuožiūrai". Pratęsiant puslapių numeraciją toliau perspausdinti ir „Įvairūs vertimai".

Žiaurusis Dievas
Eilėraščiai

Rudenio lygumose; Nuotaka – datuojama pagal Alei Beriozovienei dovanotą rankraštį (parengus raštus, atiduotas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraštynan).

Vieną vasarą – *S1* 14 posmas toks:

Palikai tik atminimą skaudų.
Aš puošiau jį lapais raustančių miškų.
Pyniau jin didingą vėjų raudą,
Perjuosiau vaivorykštės lanku.

Naktį – Tekstas iš *S1*.

Šėtono monologai – *S1* 4-osios dalies II posmo 1 eil.: „Bet aš viliuos: ims gesti Tavo ugnys,".

Šaulio tragedija – *S1* II posmo 2 eil.: „Atspėti mįslę mūs būties visos".
IV posmo 2 eil.: „Kur tyko dantys uolų alkanų".
Paskutinis posmas:

Taip nujautimas jam širdy kalbėjo,
Bet į kerštingas Nebūties akis
Jis vis vienatvėj atkakliai žiūrėjo,
Kol jį ištiko tragiška lemtis.

Kareivių daina – *S1* I posmas:

Mūs buvo daug. Mūs buvo milijonai.
Plieninės armijos. Ir geležies pulkai.
Nuo mūs bangos užtvino ir kalnai, ir kloniai.
Keliai ir aikštės, ir takai.

V posmo 4 eil.: „Ir sverdintys po raudonais skliautais".
IX posmo 3 eil.: „Toli nuo krašto mielojo, gimtinio".

Samsono pergalė – *S1* (pavad. „Samsonas") IV posmas:

Štai aš aklas jų šventovėj stoviu
Prie šių šalto marmuro šulų.
Tarp jų karžygių ir jų valdovų
Ir dievaičių aukso statulų.

Paskutinė Mozės pranašystė – *S1* pabaigoje buvo dar du posmai:

Baigias žodžiai. Gesta akys mano,
Tik dar džiaugias, kad dabar jūs stovit
Tartum kedrų girios ant Libano,
Lyg šulai didingosios šventovės.

Puls prieš jus dar pilys ir karaliai!
Bet atminkit, mirdamas įspėju:
Tol gyvensit laimėje ir galioj,
Kol jūs būsit su Dievu dermėje.

Už didžią tiesą – yra išlikęs kažkieno mašinėle perspausdintas ankstesnis šio eilėraščio variantas „Už savo tiesą", pasirašytas K. Rivaiša (pateikiamos besiskiriančios eilutės: I posmo 1–2, II posmo 1–2, III posmo 1, VI posmo 3 ir paskutinis posmas):

Už savo tiesą aš šiandieną kaujuos
Ir kausiuos visados vardan savos tiesos

Nes ji yra iš mūsų žemės sultingos užgimus,
Iš jos miškų ir slėnių ir kalnų

Ir kylanti dangun, tartum krištolo bokštai

Pasigailėti melsdamas, rankas dangun pakėlęs

Nors reiktų bristi gilią kraujo jūrą,
Užkurt naikinančius gaisrus lig debesų,
Vis tiek pasaulyje jinai laimėti turi,
Viena tiesa iš tūkstančio tiesų!

Lietuvai – Pirmosios publikacijos: *Pogrindžio tiesa*, 1951, spalis, Nr. 5, p. 3, ir *Laisvės kova*, 1952, sausis–vasaris, Nr. 1–2, p. 3–4, parašas: M. Būtvydis.

Ginklo broliams – *S2* pavad. „Žūstantiems broliams".

Niekad, niekados – *S2* dedikacija „Broliui J." (t.y. Juozui).

Mergaitei iš pagirio namų – Pirmoji publikacija: *Pogrindžio tiesa*, 1951, spalis, Nr. 5, p. 13–14, parašas: M. Būtvydis.

Neužmirštuolei, žydinčiai nakty
Sonetai

[**Tu sakei: Esu gėlė skaistuolė**] – Tekstas iš *S1*. *P* po šio soneto motto ne XY, o inicialai MZ (t.y. Marytė Ziemelytė). Pirmoji publikacija: pavad. „Neužmirštuolė", *Prie rymančio Rūpintojėlio*, 1953, vasaris, Nr. 1(23), p. 22, parašas: Laimutė (beje, kaip tekstas papuolė į Juozo Šibailos rankas, neaišku, – dovanotame pluošte jo nėra; gal buvo kitas pluoštas?; slapyvardis greičiausiai sugalvotas leidinio redaktoriaus; jis alogiškas, nes iš teksto aišku, kad kalba ne moteris, o vyras moters vardu).

[**Tu buvai dar vos tik išsiskleidus**] – Tekstas iš *S1*.

[**Buvo pievos, tartum plačios upės,**] – Tekstas iš *S1*.

[**Daug veidų puikumo neregėto**] – *S1* I posmas:

Teko jau ne vieną veidą kvapnų
Nešt kaip sapną per dienas naktis,
Bet ieškojo vieniša širdis
Iš visų sapnų tik vieno sapno,

[**Kada meilė ir viltis man švyti,**] – *S1* I ir II posmai:

Jei tas veidas, kur sapnuos man švyti,
Bus tas vienas sapnas iš sapnų,
Leisk, kaip damos šimtmečių anų,
Tavo meilę žygdarbiais įgyti.

Liepk eit siaubo ir pavojų kelią,
Liepk keliaut Mirties šalies riba,
Kur parpuola karžygiai drebą,
Kur jų kaulai mėtosi išbalę.

[**Gera žemėj. Mes prie jos krūtinės**] – Pirmoji publikacija: pavad. „Gera žemėj", *Prie rymančio Rūpintojėlio*, 1952, birželis, Nr. 4(20), p. 1, parašas: Žėrutis. *S1* paskutinis posmas toks:

Ir, matydams Jo stebuklų slaptį,
Jaustum, kad per Jį imi tu tapti
Viena su pasauliu ir daiktais.

[**Tu sakai: Esu aš šiaurės vaikas.**] – Tekstas iš *S1*. Pirmoji publikacija: pavad. „Šiaurės vaikas", *Prie rymančio Rūpintojėlio*, 1952, gruodis, Nr. 6(22), p. 24, parašas: Laimutė (žr. pastabą prie pirmoji soneto).

[**Kai dienos darbai jau padaryti,**] – Tekstas iš *S1*.

[**Vardan meilės visa ką pakelti**] – Tekstas iš *S1*.

[**Ko laikų griūty mane lydėti,**] – Tekstas iš *S1*.

[**Aukštos eglės, snaigėmis apkritę.**] – Pirmoji publikacija: pavad. „Žiemos sapnas", *Laisvės kova*, 1952, sausis–vasaris, Nr. 1-2, p. 8, parašas: M. Būtvydis.

[**Tegul krinta mum likimo kirčiai!**] – Pirmoji publikacija: pavad. „Su tiesos ir Dievo vėliava", *Laisvės kova*, 1952, kovas, Nr. 3, p. 1, parašas: M. Būtvydis.

Partizanams – Pirmoji publikacija: *Laisvės kova*, 1952, balandis, Nr. 4, p. 11, parašas: M. Būtvydis.

Tremtiniams – Pirmoji publikacija: *Pogrindžio tiesa*, 1951, lapkritis–gruodis, Nr. 6-7, p. 4, parašas: M. Būtvydis.

Seseriai – *S2* pavad. „Seseriai S." (t.y. Stasei). Pirmoji publikacija: *Pogrindžio tiesa*, 1951, lapkritis–gruodis, Nr. 6-7, p. 4, parašas: M. Būtvydis.

S1 paskutinis posmas toks:

Tik man mintys ton šalin vis plaukia,
Kur tau miegant blaškosi ir šaukia
Viesulai po taigą siausdami.

[**Tolimas, mažytis žiburėli!**] – Tekstas iš *S1*. Pirmoji publikacija: pavad. „Žiburėlis", *Prie rymančio Rūpintojėlio*, 1952, spalis, Nr. 5(21), p. 1, parašas: Laimutė (žr. pastabą prie pirmoji soneto).

[**Kai mus graso audroje užpulti**] – *S1* I posmas:

Kai mum graso tūkstančiai pavojų,
Lyg jūreiviam valtyj mažoje,
Kai rūstus likimas audroje
Pražūtim į veidą mum grūmoja,

[**Kai audroj giria viršūnėm tvojas,**] – Pirmoji publikacija: pavad. „Audroj", *Laivės kova*, 1952, Nr. 5, p. 1, parašas: M. Būtvydis.

Poilsio valandai
Eiliuoti margumynai

Lietuvos istorijos instituto bibliotekos Rankraštyne (F 13-87) yra ketvirtadalio A4 formato 16 puslapių rinkinukas: Felicijus Hektoras, *Eilėraščiai* (nei leidimo metai, nei vieta nenurodyta, todėl spėtina, kad šį pluoštelį, perrašęs mašinėle ant atskirų lapelį, susegęs ir taip pavertęs savotišku rinkinuku, buvo kam nors padovanojęs; vis dėlto tai leidiniu nevadintina). Turinys: 1. Pavasario vėjas; 2. Pavasarį; 3. Žydėjimas; 4. Girios pasaka; 5. Auka; 6. Po žiemos; 7. Piršlybos; 8. Sraigė; 9. Poškaus svajonė; 10. Niauros stogas; 11. Paskutinis kartas; 12. Poeto nuotykis; 13. Maišiukas aukso pinigų; 14. Meškos filosofija; 15 Pasiskubino. Spėtina, kad rinkinukas parengtas 1951–1952 metais.

Po žiemos – Pirmoji publikacija: *Laisvės kova*, 1952, balandis, Nr. 4, p. 4, parašas: M. Būtvydis.

Girios pasaka – *S2* šis eilėraštis turi motto:

Tupi kranklys ąžuole.
Aukso kankliai naguose.
Uktai ridi, uktai ridi,
Aukso kankliai naguose.
Latvių liaudies daina

Kai likimas graso – Pirmoji publikacija: *Laisvės kova*, 1952, Nr. 7-8, p. 4, parašas: M. Būtvydis.

Po Stalino saule
Satyra

S2 šio rinkinio motto pateiktas originalo kalbomis:

Nichts schrecklicher kann den Menschen geschehn,
Als das Absurde verkörpert zu sehn.
J. W. Goethe

– Aj, poža, aj strašnaja roža!
A. K. Tolstoj

K. Rivaišo slapyvardžiu išleistame rinkinyje „Po Stalino saule" (1952) autorius yra kai ką paaiškinęs. Tie paaiškinimai čia pateikiami su nuoroda *PSS*.

Dievų siųstasis – *PSS*: Molochas – senovės kartaginiečių keršto dievas, kuris reikalaudavo gyvų aukų.

Tikėk – ši satyra ir *S1*, ir *PSS* turi šešis posmus ir vadinasi „Rojus". Pagrindiniame šaltinyje išbraukti keturi pirmieji posmai:

Yra šalis, kuri vadinas rojus,
Yra laiminga pasakų sala,
Kur badas siausti niekad nenustoja,
Kur plūgui tempti žmogų panaudoja, –
Gražesnis rojus, nei tikra pekla.

Jį valdo partijos sudievintas banditas,
Fanatiškas ir bukas, ir baisus.
Lavonais grįstas, kraujuose statytas,
Gražus, gražus, gražesnis rojus šitas
Užu senovės pragarus visus.

Tikrai, tikrai, iš tikro mūsų rojuj,
Kaip niekur žemėj, gera ir šviesu,
Nes milijonai ruporų taip groja,
Taip laikraščiuos ir mitinguos mauroja
Čekistai išsižioję lig ausų.

Gražu, šviesu! Tiktai tikėti reikia.
Tikėjimas čia daro stebuklus:
Dievaičio išvaizdą jis niekšui teikia,
Beprotyj regi išmintį besaikę,
Jis gali žmones padaryt aklus.

Surogatas – *PSS*: Surogatas – padirbinys, pavaduojąs tikrąjį daiktą.

Apie Maskvos stabžmogį – Pirmoji publikacija: ištrauka (34–45 posmai) pavad. „Rojus", *Pogrindžio tiesa*, 1951, lapkritis–gruodis, Nr. 6-7, p. 17–18, parašas: K. Rivaišas.

Naujas įrodymas – Pirmoji publikacija: *Pogrindžio tiesa*, 1951, spalis, Nr. 5, p. 10, be parašo.

Didžiojo Stalino pergalė – Pirmoji publikacija: *Laisvės kova*, 1952, birželis, Nr. 6, p. 14, parašas: K. R.

Negražus įprotis – Šis tekstas pagrindiniame šaltinyje įrašytas vietoj išbrauktojo, kuris vadinosi „Nepaprastas tėvas“:

O tėve Staline brangus,
Saturną manat jūs besotį,
Kurs rydavo savus vaikus,
Nespėdams jų žiaumoti.

Pirmoji publikacija: *Laisvės kova*, 1952, gegužis, Nr. 5, p. 8, parašas: K. Rivaišas.

Europos išvaduotojai – *PSS*: Atila – hunų karalius, pirmaisiais krikščionybės amžiais nepaprastai žiauriai nusiaubęs Europą.

Maskvos faraonų paminklas – Pirmoji publikacija: *Laisvės kova*, 1952, gegužis, Nr. 5, p. 8, parašas: K. Rivaišas.

Didžioji tėvynė – Pirmoji publikacija: *Laisvės kova*, 1952, birželis, Nr. 6, p. 7, parašas: K. Rivaišas.

Prezidento iškamšai – *PSS*: „Naujas žodis“ ir „10 centų“ – šlamštiniai laikraščiai, kuriuos Paleckis redagavo Nepriklausomos Lietuvos laikais.

Naujieji kalibanai – *PPS* ši satyra turi paantraštę „Bolševikiniams rašeivoms“; Kalibanas – anglų rašytojo Šekspyro išgalvotas vienos jo pasakiškos dramos veikėjas, raganos ir velnio sūnus, labai kvaila ir niekšiška būtybė.

Soclenktynės – Pirmoji publikacija: *Laisvės kova*, 1952, sausis–vasaris, Nr. 1-2, p. 29, parašas: K. Rivaišas.

Planai – *Laisvės kova*, 1952, liepa, Nr. 7, p. 4, parašas: K. Rivaišas.

Kultūros pažiba – Pirmoji publikacija: *Pogrindžio tiesa*, 1951, lapkritis–gruodis, Nr. 6-7, p. 13; be pavadinimo ir parašo.

Rusų ūkinė galybė – Pirmoji publikacija: *Pogrindžio tiesa*, 1951, lapkritis–gruodis, Nr. 6-7, p. 16; be pavadinimo ir parašo.

Jeigu šiandien gyventų Diogenas – *PSS*: Diogenas – senovės graikų išminčius, kuris skelbė, kad žmogus tuo laimingesnis, kuo mažesni jo reikalavimai. Laikydamasis savo mokslo, jis gyveno didelėj statinėj.

Minties laisvė – Pirmoji publikacija: *Pogrindžio tiesa*, 1951, spalis, Nr. 5, p. 19–20, parašas: K. Rivaišas.

Perpetuum mobile – *PSS*: Perpetuum mobile – mokslininkų svajojama išrasti mašina, kuri amžinai judėtų.

Mokslininkas Matas Šatas – savanoris deputatas – *S1* XX–XXI posmai tokie:

Jeigu būčiau bolševikas,
Kaip poetas Lokšuva,
Šimkinas arba Tilvikas,
Churkinas ar Venslava,

Ar kaip virtęs jaunu senas
Komedjantas Dauguvys, –
Gal šis režisūros menas
Man atrodytų žavįs.

VERTIMAI

Johann Wolfgang Goethe (1749–1832)

Kokią Goethės poezijos rinktinę Bronius Krivickas turėjo prie savęs versdamas, nepavyko išsiaiškinti. Čia pateikiama išverstųjų kūrinių originalo pavadinimai ir (jei žinoma) parašymo data, taip pat viena kita paaiškinamoji detalė.

Dainos

Mūzų sūnus – „Der Musensohn" (apie 1800).
Džiaugsmas ir kančia – „Lust und Qual" [išsp. 1820].
Auksakalio mokinys – „Der Goldschmiedsgesell" (1808).
Kristutė – „Christel" (1773–1774).
Susitikimas ir atsisveikinimas – „Willkommen und Abschied" (1770–1771). Šis ir kiti devyni 1770–1771 metais Strasburge sukurti eilėraščiai („Su išpieštu kaspinu", „Tyrų rožė" ir kt.) skirti Friederikei Brön ir sudaro ciklą „Sesenheimer Lieder".
Su išpieštu kaspinu – „Mit einam gemalten Band" (1771).
Kovas – „März" (apie 1820).
Atkaklioji – „Die Spröde" (1796). „Atkakliąją" ir „Užburtąją" Goethe parašė kaip arijas Domenico Cimarosos komiškai operai, kuri vokiškai vadinosi „Direkteur in der Klemme".
Užburtoji – „Die Bekehrite" (1796).
Tyrų rožė – „Heidenröslein" (1771).
Šokio daina – „Wechsellied zum Tanze" [išsp. 1789].
Stalo daina – „Tischlied" (1802). Sukurta būsimos sosto įpėdinio Karlo Frydricho kelionės Paryžiun proga.
Gražioji naktis – „Die Nacht" (1768).
Vasarą – Originalo nepavyko identifikuoti.
Laimė iš tolo – „Glück der Entfernung".
Belindai – „An Belinden" (1775). Šiuo ir Lili vardu poetas vadino savo mylimąją Anną Schonemann.
Prisimenant – „Nachgefühl" (1797)
Liūdesys – Originalo nepavyko identifikuoti.
Prie upės – „Am Flusse" (1768?).
Nutolusiajai – „An die Entfernte" (1788).
Atsisveikinimas – „Der Abschied" (1770). Skirtas frankfurtietei Franciskai Krespel.
Mignonai – „An Mignon" (1797). Parašyta romanui „Meister", vėliau eilėraštis įdėtas į Maddalenos Riggi lūpas knygoje „Italienische Reise" (Kelionė po Italiją).
Linai – „An Lina" (apie 1799?).
Atrasta – „Gefunden" (1813). Skirtas Christianei Vulpius.
Mylimojo artuma – „Nähe des Geliebten" (1795).

Baladės

Mignon – „Mignon" (apie 1783).
Tulės karalius – „Der König in Thule" (1774).
Dainius – „Der Sänger" (1783).

Žvejys – „Der Fischer" (1778).
Alksnių karalius – „Erlkönig" (1782).
Numirėlių šokis – „Der Totentanz" (1813).
Lobių kasėjas – „Der Schatzgräber" (1797).
Vaikščiojantis varpas – „Die wandelnde Glocke" (1813).
Jaunuolis ir malūno upelis – „Der Junggesell und der Mühlbach".

Įvairūs eilėraščiai

Mergaitė kalba – „Das Mädchen spricht" (1807–1708).
Augimas – „Wachstum" (1807–1708).
Įspėjimas – „Warung" (1807–1708).
Aplankymas – „Der Besuch" (1788). Skirta Christianei Vulpius.
Vidurnaktį – „Um Mitternacht" (1818).
Sužadėtinis – „Der Bräutigam" (1828).
Iš jaunojo Verterio kentėjimų. 1775 – posmai-motto antrojo „Leiden des jungen Werthers" leidimo I ir II knygai.
Amžinai – „Für ewig" (1784).
Taurė – „Der Becher" (1781). Skirta Charlottei von Stein.
Lidai – „An Lida" (1781). Skirta Charlottei von Stein.
Su tavim – „Gegenwart" (1812).

Filosofinės-religinės minties eilėraščiai

Prooemion – gr. Įžanga (1816).
[**Yra ir žmogaus sieloj Visata,**] – Pirmoji publikacija: *Prie rymančio Rūpintojėlio*, 1952, birželis, Nr. 4(20), p. 2; be parašo.
Pasaulio siela – „Weltseele" (prieš 1800).
Žmogaus ribos – „Grenzen der Menschheit" (1779).
Dieviška – „Das Göttliche" (1783).
Žmogaus jausmas – „Menschengefühl" (apie 1775–1776). Skirta Charlottei von Stein.
[**Kai mane perdien vilioja**] – Originalo nepavyko identifikuoti.
Pastovumas kitime – „Dauer im Wechsel" (apie 1801).

Epigramos, satyros

Ein Gleiches – [„Keleivio nakties dainos" tęsinys] (1780).
Viltis – „Hoffnung" (1776?).
Nuosavybė – „Eigentum" (1813). Skirta Henriettei Löhr.
Atminčiai – „Eirinnerung" [1769].
Geriausia – „Das beste" [1815].
Lyg ir mirtis – „Scheintod".
Šviežas kiaušinis, geras kiaušinis – „Frisches Ei, gutes Ei" [1815].
Skalikas – „Kläffer" [1815]. Greičiausiai turimas galvoje kritikas Garliebas Merkelis, 1803–1806 metais žurnale „Der Freimütige" dažnai užsipuldavęs Goethę.
Recenzentas – „Rezensent" (1773).

Juokdario epilogas – „Der Narr epilogiert" (1809?). „Götzo von Berlichingeno" I dalies epilogas.

Antikinės formos eilėraščiai

Artojui – „Dem Ackermann" (apie 1785).
Įspėjimas – „Warnung" (1784).
Saldūs rūpesčiai – „Süsse Sorgen" (1778).
Laiko matavimas – „Zeitmass" (apie 1784).
Pažinta laimė – „Erkanntes Glück" (1782). Šią epigramą Goethe nusiuntė baronui Wilhelmui Christofui Diede kaip jo sesers Sophie antkapinį įrašą.
Parkas – „Der Park" (1782).
Anakreono kapas – „Anakreons Grab" (apie 1785).
Šveicarijos Alpėse – „Schweizeralpe" (1797).
Vienatvė – „Einsamkeit" (1782).
Naujoji sirena – „Die neue Sirene"
Iš „Epigramų. Venecija, 1790" – „Epigramme. Venedig 1790". Išversta: 1, 8, 21, 20, 15, 50, 52, 53, 55, 56, 79, 72, 28 ir 102 epigramos.

Charles Baudelaire (1821–1867)

Įsimylėjėlių mirtis – „La mort des amants" (iš rinkinio „Les fleurs du mal", 1857).

Agnes Miegel (1879–1964)

Nidos moterys – „Die Frauen von Nidden", viena populiariausių A. M. baladžių. Siužetas iš 1708–1711 metų maro laikų.

PUBLICISTIKA IR KITA

Meno reikšmė – *Ateitis*, 1937/38, Nr. 3, p. 652–650.
Moksleivija nepriklausomybės apsaugojimo ir stiprinimo darbe – *Ateitis*, 1937/38, Nr. 5-6, p. 787–793. Rašinys žurnalo paskelbtame konkurse laimėjo pirmąją premiją.
Įžengėme į 22-uosius laisvės metus – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 6, p. 396–397, parašas: Bronius Salkūnas.
Po Klaipėdos netekimo – *Ateitis*, 1938/39, Nr. 9, p. 518, parašas: B. K.
Baro pradžioj – *Ateitis*, 1939/40, Nr. 1, p. 1–2, parašas: B. K.
Moksleivija ir literatūra – *Ateitis*, 1939/40, Nr. 1, p. 26–30.
Pavojus skatintojas – *Studentų dienos*, 1939, spalio 1, Nr. 14.
Entuziazmas ir kriticizmas – *Studentų dienos*, 1940, balandžio 23, Nr. 6(53), p. 3.
Vasario 16-osios reikšmė – *Laisvės kova*, 1952, sausis–vasaris, Nr. 1, p. 1–3; vedamasis be parašo.
Kremliaus politikų tragedija – *Aukštaičių kova*, 1952, liepa, Nr. 1(–), p. 1–4; vedamasis be parašo.
LLKS visuomeninės veiklos išvystymas Rytų Lietuvoj – *Aukštaitis*, 1952, II ketvirtis, Nr. 1, p. 9–13, parašas: Reikvytis.

Kilusios mintys paskaičius LLKS 1950 metų [LLKS] T[arybos] B[iuletenyj]je Nr. 3 straipsnį „Politiniais klausimais" – *Aukštaitis*, 1952, II ketvirtis, Nr. 1, p. 13–25, parašas: Reikvytis.

Federalinė Vokietija įžengė į laisvųjų tautų bendruomenę – *Laisvės kova*, 1952, birželis, Nr. 6, p. 1–6, parašas: R. Kovas.

Laisvasis pasaulis paminėjo mūsų gedulo dienas – *Prie rymančio Rūpintojėlio*, 1952, birželis, Nr. 4(20), p. 3–5, parašas: Z. Meldas.

Išsilaisvinus: Keletas minčių ateities klausimais – *Aukštaitis*, 1952, III ketvirtis, Nr. 2, p. 8–14, parašas: Reikvytis.

Dešimties milijonų balsas – *Laisvės kova*, 1952, liepa–rugpjūtis, Nr. 7–8, p. 1–3, parašas: R. Kovas.

Apie laisvės kovą ir didvyriškumą – *Prie rymančio Rūpintojėlio*, 1952, spalis, Nr. 5(21), p. 9–11, parašas: Karingis.

Paskutinis žygis – *Laisvės kova*, 1952, birželis, Nr. 6, p. 8–11, parašas: R. Ringailis.

Dvi mirtys (Ištrauka iš romano „Laikų griūty") – *Laisvės kova*, 1952, sausis–vasaris, Nr. 1–2, p. 15–19, parašas: Ringailis.

IŠ LAIŠKŲ

Eugenijui Matuzevičiui – Rašyta Vilniun greičiausiai iš tėviškės. Rankraštis buvo E. M. asmeniniame archyve Vilniuje.

Jaunystės draugei Monikai – Adresatės prašymu, pavardė nepateikiama. Rankraštis jos asmeniniame archyve.

Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vadui Jonui Kimštui-Žygūnui – laiško ir jo I priedo (trumpų nurodymų prokurorams) vertimas į rusų kalbą yra keturiolikatomės LSSR KGB agentūrinės bylos „Vostok" 5-ajame tome (Lietuvos ypatingasis archyvas, B 398 (5857)); II priedas – atsišaukimas į tautiečius – iš Romo Kauniečio asmeninio archyvo. Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities štabo Visuomeninės dalies viršininko B. K.-Vilniaus, LLKS Tarybos Prezidiumo Visuomeninės dalies viršininko Juozo Šibailos-Merainio ir LLKS Tarybos Prezidiumo Gynybos pajėgų štabo viršininko pavaduotojo Povilo Žilio-Audrūno laiškus bei daug spaudos (B. K. laiške minimus 160 egz. „Aukštaičių kovos", 12 egz. „Laisvės kovos", 160 egz. atsišaukimo „Broliai partizanai", 115 egz. atsišaukimo „Broliai ir sesės lietuviai", taip pat 6 egz. „Aukštaičio" ir 4 egz. „Prie rymančio Rūpintojėlio", leidžiamų Žilio ir Šibailos) 1952.IX.5 KGB perdavė agentas Mažytis (buvęs partizanas Klajūnas).

Parengė **Virginijus Gasiliūnas**

BRONIAUS KRIVICKO RAŠTAI

Parengė *Virginijus Gasiliūnas*
Dailininkas *Romas Dubonis*
Tekstą rinko *Rūta Rutkauskaitė*
Maketavo *Danutė Navickienė*

SL 2015. 1999 10 12. 39,5 sp. l. Užs. Nr. 232.
Išleido Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17/1, LT-2001 Vilnius
Spausdino P. Kalibato individuali įmonė „Petro ofsetas",
Žalgirio g. 90-201, LT-2600, Vilnius
Kaina sutartinė

15,-

Kr-294

Praėjo dešimtmetis nuo tada, kai Broniaus Krivicko vardas vėl imtas viešai minėti Lietuvoje. Jo kūryba – jau mokyklinės literatūros programos dalykas, atminimas įamžintas paminklu, nuopelnai įvertinti ordinu.

Ką būtų galima pasakyti iš esmės apie Broniaus Krivicko kūrybą palydint susitikiman su ja pačia?

Brandžiausieji jos puslapiai liudija buvus talentą, pajėgų išreikšti (taigi: įamžinti) tragiškiausią ir kartu didingiausią dalyką – jausmus ir mintis žmogaus, suvokusio, kad laisvė yra ir asmens, ir tautos visavertės egzistencijos pamatas, suvokusio, kad visada yra galimybė rinktis – laisvę, nors ir gyvybės kaina.

ISBN 9986-757-30-4